7784

శ్రీ కృష్ణాయ నమః.

శ్రీమద్భగవద్గీత

చదలువాడ సుందరరామశాస్త్రిలచే

వ్రాయఁబడిన గీతార్థసర్వస్వరూపమగు

పరమార్థచంద్రిక

యను నాంధ్రవ్యాఖ్యానముతోఁ గూడినది.

సప్తమ అష్టాదశాధ్యాయములు

సంపుటము ౬.

చెన్నపురి

శారదాంబావిలాస ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రితమయి ప్రకటింపఁబడెను.

శ్రీ ర స్తు.

అకారాది శ్లోకానుక్రమణిక.

సప్తదశాధ్యాయము.

అష్టదశాధ్యాయము.

శుద్ధాశుద్ధపత్రము.

పుట.	పంక్తి.	అశుద్ధము.	శుద్ధము.
10	18	వార్త్వికం	సాత్త్వికం
28	8	పురుషునని	పురుషునకు
29	16	ఆవలు	ఆవాలు
34	22	యోటుంగు	యోటుంగ
36	16	రహీనంబు	రహితంబు
55	28	ఓలిమి	ఓమిత
68	8	సంపిండి	సపిండి
74	9	షోడపా	సప్తదశా
77	9	బ్రహ్మ	బ్రహ్మ
92	9	నసుష్ఠింప	ననుష్ఠింప
119	9	పలము	ఫలము
141	28	నారకిత్వమ	నారకత్వము
144	23	సాంఖ్యః	సాంఖ్య
148	7	కలేబర	కళేబర
165	21	ఏవనికి	ఎవనికి
176	9	పములు	తాపములు
191	24	పాధన	సాధన
203	1	శ్లో-౧౮	శ్లో-౨౭
241	23	వేల	వేళ
242	7	భోగోంతము	భోగాంతము
243	26	వేల	వేళ
265	15	జ్ఞానవిష్ఠా	జ్ఞాననిష్ఠా
,,	18	దత్పురుఁడు	దత్పరుఁడు
265	24	పర్ణ	వర్గ
272	8	బని	దని
279	25	నిఁమ	మని
303	18	సిద్ద	సిద్ధ
305	28	ఆత్మ	ఆత్మ
310	5	సిద్దించును?	సిద్ధించును?
311	18	దేనతల	దేవతల
323	1	శ్లో-౫౮	శ్లో-౫౭
324	17	వుండ	నుండ
326	11	వృతియి	వృత్తియు
333	28	జ్ఞాము	జ్ఞానము
338	,,	ఆతను	ఆత్మను
339	11	వర్తిలు	వర్తిల్లు
340	21	న్వార్గమునఁ	స్వార్గమునఁ
341	28	బండోటి	బండొంటి
351	22	దానిసే	దానిసే
369	18	శుద్ధాతుఁడవు	శుద్ధాత్ముఁడవు
395	28	ఆత్మె	ఆత్మే
396	9	యథోకు	యథోక్తు
397	6	వృతి	వృత్తి
400	28	అతిత	అతీత
426	6	భ_ం	భక్తం
429	28	కెంజడి	కెంబడి
,,	,,	విడుమద	విడుమర

సంకేతాక్షరవివరణము.

భా. శంకరభాష్యము.

ఆ. ఆనందగిరికృత శంకరభాష్య టీక.

హ. హనుమద్విరచిత పైశాచభాష్యము.

శం. శంకరానందీయ గీతా తాత్పర్యబోధిని.

మ. మధుసూదనసరస్వతీరచిత గూఢార్థదీపిక.

శ్రీ. శ్రీధరస్వామిప్రణీత సుబోధిని.

ప. పరమార్థప్రపప, దైవజ్ఞసూర్యపండిత ప్రణీతము.

రా. రామానుజభాష్యము.

మా. మాధ్వభాష్యము.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీ గణేశ శారదా గురుభ్యో నమః.

పరమార్థ చంద్రికా సహిత

శ్రీ భగవద్గీత, సప్తదశాధ్యాయము.

కామక్రోధవిలోభవిహీనై స్సంప్రాప్యతే త్యహీనై ర్యా
నిజకర్మాచరణనిపుణై స్తాం విద్యా మమ్బికాం వన్దే.
శాస్త్రపరతా తు దైవీ తద్విపరీతా ఽఽసురీచ సంప దితి
ఊచే సమాసతో యస్తం వన్దే కృష్ణ మాత్మానమ్.

అర్జున ఉవాచ.—

యే శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యజన్తే శ్రద్ధయా ఽన్వితాః
తేషాం నిష్ఠా తు కా కృష్ణ సత్త్వ మాహో రజ స్తమః. ౧

శంకరభాష్యము.—

తస్మా చ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే అను భగవద్వాక్యమువలనఁ బ్రశ్నబీజము నొందినవాఁడై యర్జునుఁ డిట్లనియె.—యే = ఎవ్వరు, కొందఱు అవిశేషితులు *; శాస్త్రవిధిమ్ = శాస్త్రముయొక్కవిధానమును, శ్రుతిస్మృతిశాస్త్రచోదనను; ఉత్సృజ్య=పరిత్యజించి; యజన్తే= దేవాదులఁ బూజించుచున్నారో; శ్రద్ధయా=ఆస్తిక్యబుద్ధితో; అన్వితాః= కూడినవారై. శ్రుతిరూపమును గాని స్మృతిరూపమును గాని యొకానొకశాస్త్రవిధి నెఱుంగక వృద్ధవ్యవహారమును మాత్రమే చూచి శ్రద్ధగలవారై యెవ్వరు దేవాదులఁ బూజించుచున్నారో వా రిట "యే శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యజన్తే శ్రద్ధయా ఽన్వితాః" అనుచో గ్రహింపఁబడుచున్నారు. ఎవరు మఱి యొకానొకశాస్త్రవిధి నెఱింగినవా రయ్యు దానిఁ బరిత్యజించి అయథావిధిగా దేవాదులఁ బూజించుచున్నారో వా రిక్కడ "యే శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యజన్తే" అనువాక్యముచేఁ

* ఇట్టివా రని వేఱుగాఁ జెప్పనివారు, ఎవరైనను అనుట.

బరిగృహీతులు కారు. ఎందువలన? శ్రద్ధయా ఽన్వితాః అను విశేష్యణము వలన. దేవాదిపూజావిధిపర మగు నొకానొకశాస్త్రము నెఱింగినవా రయ్యు శ్రద్ధ లేమిచే దాని విడిచి తద్విహిత మయిన దేవాది పూజయందు శ్రద్ధాన్వితులై ప్రవర్తింతు రని కల్పింప శక్యము కాదు ఎందువలననో అందువలనఁ బూర్వోక్తులే యేశాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యజన్తే శ్రద్ధయా ఽన్వితాః అనుచో గ్రహింపఁబడుచున్నారు. తేషామ్ = అట్టివారియొక్క; నిష్ఠాతు=అవస్థానమో *; కా = ఎట్టిది? కృష్ణ=కృష్ణా! సత్త్వమ్=సత్త్వమా? ఆహో=లేక; రజః=రజస్సా? లేక, తమః = తమస్సా? ఇది యభిప్రాయము. వారి దేవాదివిషయ మయిన పూజ యేది గలదో అది సాత్త్వికమా? లేక, రాజసమా? లేక, తామసమా? అని.

అర్జునుఁ డి ట్లనియె.—

కృష్ణా! ఎవరు శాస్త్రవిధానము నెఱుంగనివారై దాని విడిచి శ్రద్ధతో యజనము చేయుచున్నారో వారి యజనప్రకారము సాత్త్వికమా రాజసమా తామసమా? చెప్పు మని తాత్పర్యము.

ఆనందగిరికృత టీక.—

ఆస్తికులయు నాస్తికులయు శాస్త్రజ్ఞానము గలవారిగతి చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డాస్తికు లయ్యు శాస్త్రానభిజ్ఞు లగువారిగతి నెఱుంగఁ గోరి యడుగుచున్నాఁ డని చెప్పుచున్నారు తస్మా దిత్యాదిగా. యజన్తే—యాగగ్రహణము దానాదుల కుపలక్షణము. వేదోక్త మగు విధి నెఱుంగక దాని విడుతు రేని ఎట్లు శ్రద్ధతో యాగాదికముఁ జేయఁగలరు? ప్రమాణముచేతనే గాని శ్రద్ధతో యాగాదికము చేయ శక్యము కాదు గదా యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శ్రుతీత్యాదిగా. ఓయీ! శాస్త్రీయవిధి నెఱింగినవా రయ్యుఁ గొందఱు దాని నుపేక్షించి స్వేచ్ఛచొప్పున యాగాదులఁ జేయువారు కలరు, వారినే యిట యేశాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య అనుచో గ్రహింపవచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఎవరు· మఱి ఇత్యాదిగా. వారి నిట గ్రహింపరా దనుటకుఁ బ్రశ్నపూర్వకముగా హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు ఎందువలన నిత్యాదిగా. శాస్త్రజ్ఞులై దాని నుపేక్షించువారి నిట

---

* ఉనికి.

గ్రహించినను విశేషణ మవిరుద్ధ మనఁగా వ్యాఘాతమువలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు దేవా దీత్యాదిగా. శాస్త్రోక్త మగు విధి నెఱింగియు దాని నిరాకరించి స్వేచ్ఛమెయి దేవపూజాదులందుఁ బ్రవృత్తులైనవారి కాసురులయందే యంతర్భావ మెందువలనఁ గడచినయధ్యాయమున సిద్ధ మయ్యెనో అందువలన ఆస్తికాధికారము నందువారికిఁ బ్రసక్తి సంభవింప దని చెప్పుచున్నారు ఎందువలననో ఇత్యాదిగా. పూర్వోక్తులు—శాస్త్రానభిజ్ఞులై వృద్ధవ్యవహారము ననుసరించువా రని యర్థము. వారిచే శ్రద్ధతోఁ జేయఁబడుకర్మము దేనియందుఁ జేరు నని యడుగుచున్నాఁడు తేషా మిత్యాదిగా. కానిష్ఠా యనుటను వివరించుచున్నారు సత్త్వమ్ ఇత్యాదిగా. కార్యములకుఁ గారణశబ్దములచే వ్యపదేశము నాశ్రయించి తాత్పర్యముఁ జెప్పు చున్నారు ఇది ఇత్యాదిగా.

హనుమద్విరచిత పైశాచభాష్యము.—

"జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి" అను భగవద్వచనమును విని యర్జునుఁ డిట్లనియె.—శాస్త్రవిధానములఁ జూడక యెవ్వరు దేవతలఁ బూజించుచున్నారో వారి నిష్ఠ—స్థితి సత్త్వమా? రజమా? తమమా? అని యర్జునునిప్రశ్నము.

శంకరానందీయ గీతాతాత్పర్యబోధిని.—

ఇట్లు దైవాసురసంపద్విభాగంబును దత్స్వరూపమును దత్ఫలంబును ఆసురులకు జ్ఞానమునం దధికారము లే దని బోధించుటకై యాసురసంపద గలవారి కామసంకల్పగుణకర్మములను తత్ఫలమును విశేషించి ప్రతిపాదించి ముముక్షువు శాస్త్రంబు నెఱింగి తదనుసారంబున నే కర్మము ననుష్ఠింపవలయు నని నిరూపించి యిప్పుడు శాస్త్రార్థానభిజ్ఞు లయ్యుఁ గామకారంబు విడిచి శాస్త్రీయ మగు కర్మమునే శ్రద్ధతో ననుష్ఠించునట్టి ముముక్షువులకును సాత్త్వికము లగు నాహారయజ్ఞ తపోదానాదులయందే ప్రతిష్ఠితు లగువారలకు జ్ఞానాధికారంబును శమదమాది షట్కసంపత్తిచే సంప్రాప్త మగు జ్ఞానముచే మోక్షాధికారంబును యుక్తం బని బోధించుటకై సప్తదశాధ్యాయ మారంభింపఁబడుచున్నది. అందు మొదట "యశ్శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య" అనియు "తస్మా చ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే" అనియు శాస్త్రవిధి నెఱింగియు దానిఁ ద్యజించి కామకారంబున నెవఁడు ప్రవర్తించు చున్నాఁడో యతం డాసురుఁడు వానికిఁ జిత్తశుద్ధి గాని జ్ఞానము గాని తత్ఫలము గాని

సిద్ధింప దని విని శాస్త్రార్థము నెఱుంగనివారై కామకారంబు విడిచి శ్రద్ధతోఁ గర్మములఁ జేయుచుండు పురుషులసంపద దైవమా ఆసురమా వారి కేమి గతి యని యెఱుంగఁగోరినవాఁడై యర్జునుఁ డి ట్లనియె.—యే = ఎవరు సామాన్యపురుషులు; శాస్త్రవిధిమ్ = శ్రుతిస్మృతిరూపము శాస్త్రము, దానియొక్కవిధిని — శ్రౌతస్మార్త సూత్రాధ్యయనంబును తదర్థజ్ఞానంబును లేమివలన అనుష్ఠానవిధిని; ఉత్సృజ్య — ఎఱుంగక; శ్రద్ధయా = వృద్ధవ్యవహారదర్శనమువలనఁ బుట్టినట్టి యాస్తిక్యబుద్ధిచేఁ గామకారము లేకయే నియతము లగు వైదికకర్మములయందు మిక్కిలి నమ్మకముతో; అన్వితాః = కూడినవార లగుచు; వైదికకర్మముచే దేవతలను; యజన్తే — శాస్త్రార్థము నెఱుంగకున్నను శ్రద్ధతోను భక్తితోను శ్రౌతస్మార్తకర్మముల నెవరు చేయుచున్నారో యని యర్థము తేషామ్ = శ్రద్ధతో వైదికకర్మమునందుఁ బ్రవృత్తు లగు నాపురుషులయొక్క; నిష్ఠా=స్థితి; కా=ఎట్టిది? సత్త్వమ్, ఆహో రజః, తమః— కారణముచేఁ గార్యము గ్రహింపఁబడుచున్నది, తుశబ్దము పూర్వవ్యావృత్త్యర్థము, వారినిష్ఠ—వృత్తి మఱి సాత్త్వికమా? రాజసమా? లేక తామసమా? చెప్పుము. ఇట సత్త్వశబ్దముచే దైవసంపదయు రజస్తమశ్శబ్దములచే నాసురసంపదయు వివక్షితములు, దైవాసురసంపదలయధికారవిచారమునం దారబ్ధ మగుటవలన. వారి సంపద దైవమా ఆసురమా అని ప్రశ్నార్థము. ఓయీ! యశ్శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యను నీవచనముచేతనే శాస్త్రవిధి నుత్సర్జించి యెవఁడు ప్రవర్తించుచున్నాఁడో యతఁ డాసురుం డని వీరికిని ఆసురత్వము చెప్పఁబడియే యున్నది, నెండియు తేషాం నిష్ఠాతు కా కృష్ణ యని యర్జునునిప్రశ్న మనుపపన్న మే యగు నందు వేని; సత్యము, శాస్త్రవిధ్యుత్సర్జనము వారికిని వీరికిని సమానమే యయినను వీరు శ్రద్ధాన్వితు లను విశేషణము గలవా రగుటవలన వారికిని వీరికిని విశేషము గలదు. కామకారతః అని వారియందుఁ గామకారవిశేషణంబును శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య అని యెఱింగియు శాస్త్రోల్లంఘనదోషవిశేషంబును జెప్పఁబడినందువలన వారికిని వారికిని భేద ముండనే యున్నది. ఓయీ! శాస్త్రవిధ్యుత్సర్జనము వీరియందును ఉండనే యున్నది. లేదు. శాస్త్రవిధ్యుత్సర్జనపదముచే నిట శాస్త్రార్థాఽపరిజ్ఞానము వివక్షింపఁబడినది కాని యెఱింగి విధ్యుల్లంఘనము కాదు. ఓయీ! శాస్త్రార్థాఽనభిజ్ఞులై మూఢు లైనవారి కెట్లు వైదికకర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి యగును? అనఁగాఁ జెప్పెదము: "య ద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ స్త త్త దే వేతరోజనః" అను న్యాయంబున జ్ఞానకర్మవృద్ధులప్రవృత్తిని జూచుటచే మూఢు లైనను శ్రద్ధావంతులై సద్బుద్ధు లగువారికి

వైదికకర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి యుపపన్నము. యతులకు వృద్ధులు నమస్కరించుచుండఁగాఁ జూచి బాలురును నమస్కరింతురు గదా! అట్లు. అందువలన వారికిని వీరికిని విశేషణభేదమువలన భేదము సిద్ధించుచున్నది. అందువలననే యర్జునుచే నడుగంబడినది తేషాం నిష్ఠాతు కా కృష్ణ యని. కావున ననుపపత్తి యేదియు లేదు.

మధుసూదనసరస్వతీరచిత గూఢార్థదీపిక.—

కర్మానుష్ఠాతలు మూఁడువిధములై యున్నారు. కొందఱు శాస్త్రవిధి నెఱింగియు నశ్రద్ధచే దానిఁ బరిత్యజించి కామకారమాత్రంబున నేదో యొకటి యనుష్ఠింతురు. వారు సర్వపురుషార్థాయోగ్యు లగుటవలన నసురులు. కొందఱో శాస్త్రవిధి నెఱింగి శ్రద్ధ గలవారై తదనుసారంబుననే నిషిద్ధమును వర్జించుచు విహితము ననుష్ఠింతురు. వారు సర్వపురుషార్థములకును యోగ్యు లగుటవలన దేవశబ్దవాచ్యు లని పూర్వాధ్యాయాంతమున సిద్ధము. ఎవరు మఱి శాస్త్రీయవిధి నాలస్యాదివశంబున నుపేక్షించి శ్రద్ధతోనే వృద్ధవ్యవహారమాత్రంబున నిషిద్ధమును వర్జించుచు విహితము ననుష్ఠింతురో వారు శాస్త్రీయవిధ్యుపేక్షారూప మగు నాసురసాధర్మ్యముతోను శ్రద్ధాపూర్వకానుష్ఠానరూప మగు దేవసాధర్మ్యముతోను గూడిన వా రగుటచే నసురులయందంతర్భవింతురా? లేక, దేవతలయందంతర్భవింతురా? అని యుభయధర్మములును గనఁబడుటవలనను ఏకకోటినిశ్చాయకము * కనఁబడమివలనను సందేహించుచున్నవాఁడై యర్జును డిట్లనియె.—యే=ఎవరు పూర్వాధ్యాయమున నిశ్చితులు గారో, దేవతలవలె శాస్త్రానుసారులు కారో; మఱే మనఁగా, శాస్త్రవిధిమ్=శ్రుతిస్మృతిచోదనను; ఉత్సృజ్య=అలస్యాదివశమువలన ఆదరింపక; అసురులవలె శ్రద్ధ లేక కాదు, మఱే మనఁగా వృద్ధవ్యవహారము ననుసరించి, శ్రద్ధయాఽన్వితాః; యజన్తే= దేవపూజాదికముఁ జేయుచున్నారో; తేషాం నిష్ఠాతు=శాస్త్రవిధ్యుపేక్షచేతను శ్రద్ధచేతను బూర్వనిశ్చితులైన దేవాసురులకంటె విలక్షణు లగువారియొక్క నిష్ఠయో; కా=ఎట్టిది? వారి శాస్త్రవిధ్యనపేక్షంబును శ్రద్ధాపూర్వకంబు నగు నాయజనాదిక్రియావ్యవస్థితి, కృష్ణ = భక్తులపాపములను కర్షించువాఁడా! సత్త్వమ్=సాత్త్వికమా? ఆపక్షమున వారు సాత్త్వికు లగుటవలన దేవకోటిలోఁ జేరినవా రగుదురా? ఆహో — పక్షాంతరమునందు; రజఃతమః = రాజసమా? తామసమా? ఆపక్షమున రాజసతామసు లగుటవలన వా రసురు లగు

* ఒకపక్షమువారే యని నిశ్చయించుటకు హేతువు.

దురా? సత్త్వ మ్మనునది యొకకోటి, రజ స్తమః అనునది మఱియొకకోటి యని విభాగముఁ దెలుపుటకై ఆహో అనుశబ్దము.

శ్రీధరస్వామిప్రణీత సుబోధిని.—

ఇందు నుడివిన యధికారహేతువులను
సాత్త్వికశ్రద్ధ ముఖ్యమై శస్త మగుటఁ
బ్రభుఁడు తెలిపెడు శ్రద్ధ సప్తదశమందు
గుణములం ద్రివిధంబుగా గణన చేసి.

పూర్వాధ్యాయాంతమున "యః శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః । న స సిద్ధి మవాప్నోతి" అనువచనముచే శాస్త్రోక్తవిధి నుత్సర్జించి కామకారంబున వర్తించువానికి జ్ఞానమునం దధికారము లే దని చెప్పఁబడినది. అందు శాస్త్రవిధి నుత్సర్జించి కామకారము లేక శ్రద్ధతో వర్తించువారలకు నధికారము కలదా? లేదా? అని యెఱుంగఁగోరి యర్జును డి ట్లనియె.—ఇట "శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య యజన్తే" అనుటచే శాస్త్రార్థము నెఱింగి దాని నుల్లంఘించి వర్తించువారు గ్రహింపఁబడరు, వారికి శ్రద్ధతో యజన మనుపపన్న మగుటవలన. ఆస్తిక్యబుద్ధి గదా శ్రద్ధ. అది శాస్త్రజ్ఞానవంతులకు శాస్త్రవిరుద్ధ మగు నర్థము నందు సంభవింపదు. వారినే యుద్దేశించి "త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా, యజన్తే సాత్త్వికా దేవాన్" ఇత్యాదిగా నుత్తరముగూడ ననుపపన్నము. అందువలన నిట శాస్త్రోల్లంఘులు గ్రహింపఁబడరు. మ తే మనఁగా, క్లేశబుద్ధిచేఁ గాని యాలస్యమునఁ గాని శాస్త్రార్థజ్ఞానమునందు యత్నము చేయక కేవల మాచారపరంపరావశంబున శ్రద్ధతో నొకానొకదేవతారాధనాదికర్మమునందుఁ బ్రవర్తించినవారు గ్రహింపఁబడుచున్నారు. కావున నిది యర్థము.—యే; శాస్త్రవిధిమ్; ఉత్సృజ్య = దుఃఖబుద్ధిచేఁ గాని ఆలస్యమునఁ గాని ఆదరింపక; కేవల మాచారప్రామాణ్యముచే శ్రద్ధతోఁ గూడినవారై, యజన్తే. తేషాంతు; నిష్ఠా కా = స్థితి యేది? ఆశ్రయ మేది? దానినే విశేషించి యడుగుచున్నాఁడు.— సత్త్వమ్ = సత్త్వమా? ఆహో = లేక; రజః = రజస్సా? లేక, తమః = తమస్సా? వారల తాదృశ మయిన దేవపూజాదిప్రవృత్తి సత్త్వసంశ్రితమా? రజస్సంశ్రితమా? తమస్సంశ్రితమా? అని యర్థము. శ్రద్ధ సాత్త్విక మగుటవలనను క్లేశబుద్ధిచేతఁ గాని యాలస్యముచేతఁ గాని శాస్త్రానాదరము రాజసతామసం బగుటవలనను మూఁడువిధ

ములస్థదేహము. వారు సత్త్వభావసంశ్రితు లగుదు రేని అప్పుడు సాత్త్వికు లగుట వలన వారికిని యథార్థాత్మజ్ఞానమునం దధికారము కలుగును. కాదేని కలుగ దని ప్రశ్నతాత్పర్యార్థము.

పరమార్థప్రప దైవజ్ఞసూర్యపండితప్రణీతము.—

పూర్వాధ్యాయాంతమున "యశ్శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య" ఇత్యాది వచనముచే శాస్త్రవిధి నుల్లంఘించి ప్రవృత్తుఁ డగువానికి సిద్ధి కలుగ దని చెప్పఁబడినది. అందువలన నిట్లు ప్రశ్న సేయుచు నర్జునుం డిట్లనియె.— యే; శాస్త్రవిధిమ్ = విధిని షేధాత్మకమును; ఉత్సృజ్య = దుఃఖబుద్ధివలనఁ గాని ఆలస్యము వలనఁ గాని ఆదరింపక; కేవలము లౌకికాచారపరంపరచేత, శ్రద్ధాన్వితులై, యజన్తే. తేషామ్; కా నిష్ఠా=ఏది యాశ్రయము? సత్త్వమా రజమా తమమా? "యజన్తే సాత్త్వికా దేవాన్" ఇత్యాదిప్రకారము ఫలము కలదా లేదా యని ప్రశ్నార్థము.

రామానుజభాష్యము.—

దేవాసుర సంప ద్విభాగకథనద్వారమునఁ బ్రాప్యతత్త్వజ్ఞానంబును దత్ప్రాప్త్యుపాయజ్ఞానమును వేదైకమూలం బని ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఇప్పుడు అశాస్త్రవిహితం బాసుర మగుటచే నిష్ఫలం బనియు, శాస్త్రవిహితము గుణములచేఁ ద్రివిధం బనియు శాస్త్రసిద్ధముయొక్క లక్షణంబును జెప్పఁబడుచున్నది. అందు అశాస్త్రవిహితము నిష్ఫలం బని యెఱుంగనివాఁడై యశాస్త్రవిహితంబును శ్రద్ధాసంయుక్తము నగు యాగాదికమునందు సత్త్వాదినిమిత్తఫలభేదము నెఱుంగఁగోరి యర్జునుం డడుగుచున్నాఁడు.—శాస్త్రవిధి ముత్సృజ్య, శ్రద్ధయా అన్వితాః, యే యజన్తే. తేషాం నిష్ఠా కా? ఏమి సత్త్వమా? లేక రజస్సా? కాదేని తమమా? నిష్ఠ యనఁగా స్థితి. స్థీయతే అస్మిన్ — దీనియం దుండుట యగుచున్నది కావున సత్త్వాదికమే నిష్ఠ యని చెప్పఁబడుచున్నది. వారిస్థితి సత్త్వమునందా? రజమునందా? లేక తమమునందా? అని యర్థము.

మాధ్వభాష్యము.—

సర్వగుణపూర్ణాయ నమః॥ ఓం॥ శ్రీః॥ గుణభేదములను బ్రపంచించుచున్నాఁ డీయధ్యాయముచేత. శాస్త్రవిధిమ్; ఉత్సృజ్య = ఎఱుంగక; "వేదః

కృత్స్నో ఽధిగన్తవ్య స్సరహస్యో ద్విజన్మనా" * అను విధి యుత్సృష్టము గదా వారిచేత. "యే వై వేదం న పఠన్తే నచార్థం వేదోజ్ఝాం స్తా న్విద్ధి సామాన బుద్ధీన్" ♦ అని మాధుచ్ఛందసశ్రుతి. కాదేని తామసు లనియే చెప్పఁబడును. మఱి విభజించి చెప్పఁబడదు. వారు సాత్త్వికు లగుదురేని యుత్సృష్టశాస్త్రులు కారు. వేదవిరుద్ధము ధర్మము కాదు గదా! "వేదో ఽఖిలో ధర్మమూలం స్మృతిశీలేచ తద్విదామ్" ‡ అని గదా స్మృతి. "వేదప్రణిహితో ధర్మో హ్యధర్మ స్తద్విపర్యయః" † అనియు భాగవతమునందు.

శ్రీ భగవా నువాచ.—

త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేహినాం సా స్వభావజా
సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శృణు. ౨

భా. సామాన్యవిషయం బీప్రశ్నము విభజింపక ప్రతివచనంబున కర్హము కా దని శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—త్రివిధా=మూఁడువిధములు గలది; భవతి=అగుచున్నది; శ్రద్ధా = ఏనిష్ఠవిషయ మయి నీ వడుగుచున్నావో ఆశ్రద్ధ. దేహినామ్=ప్రాణులకు; సా=ఆశ్రద్ధ; స్వభావజా=జన్మాంతరకృతం బగు ధర్మాదిసంస్కారము మరణకాలమునం దభివ్యక్త మగునది స్వభావ మనఁబడుచున్నది, దానివలనఁ బుట్టినది స్వభావజము. సాత్త్వికీ=సత్త్వనిర్వృత్తము దేవపూజాదివిషయము; రాజసీచైవ=రజోనిర్వృత్తము యక్షరాక్షసపూజాదివిషయము; తామసీచ=తమోనిర్వృత్తము ప్రేతపిశాచాదిపూజావిషయము; ఇతి=ఇట్లు, త్రివిధము. తామ్=దాని, నాచేఁ జెప్పఁబడుదాని; శృణు = వినుము.

శ్రద్ధ మూఁడువిధములు గలది, అది దేహులకుఁ బూర్వజన్మమందలి ధర్మాదిసంస్కారరూప మగు వాసనవలనఁ బుట్టునది. సాత్త్విక మనియు రాజస మనియుఁ దామస మనియు నామూఁడువిధములం జెప్పెద విను మని తాత్పర్యము.

---

* బ్రాహ్మణుఁడు సమస్తవేదమును సరహస్యముగా నధ్యయనము చేయవలయును.

♦ ఎవరు వేదమును బఠింపరో దానియర్థము నెఱుంగరో వారు గొప్పబుద్ధి గలవారలైనను వేదపరిత్యాగు లని యెఱుంగుము.

‡ వేద మఖిలంబును వేదవిదులస్మృతిశీలంబులును ధర్మమూలములు.

† వేదవిహితము ధర్మము, తద్విపరీత మధర్మము.

వ్యా. వానికిఁ బ్రతివచనము శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—శ్రద్ధా = ఆస్తిక్యబుద్ధి. స్వభావజా — జన్మాంతరానుష్ఠిత పుణ్యాపపసంస్కారము మరణకాలమునం దభివ్యక్త మగునది స్వభావ మని చెప్పఁబడుచున్నది. సాత్త్వికీ — సత్త్వమునందుఁ బుట్టినది.

శం. కారణ మెఱిఁగినయెడఁ గార్యముఁ దెలుప శక్య మగుం గాని కారణము దెలియకున్నపుడు శక్యము కాదు. కావునఁ గారణ మగు శ్రద్ధాభేదముఁ దెలిపి నిష్ఠాభేదముఁ దెలుపుటకై శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—దేహినామ్=ప్రాణుల యొక్క; శ్రద్ధా; సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి; త్రివిధా=మూఁడువిధములు గలది, మూఁడువిధములు గానే భిన్నమగుచున్న దని యర్థము. శ్రద్ధ మూఁడు విధము లగుటకుఁ గారణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—స్వభావజా = "ఆయుః కర్మ చ చిత్తంచ విద్యా నిధన మేవచ । పఞ్చైతాని విలిఖ్యన్తే గర్భస్థస్యైవ దేహినః" * అనువచనముచేఁ బూర్వజన్మకృతపుణ్యాపుణ్యాదిసంస్కారము స్వభావము, తనతోఁగూడఁ బుట్టునది కావున స్వభావము, దానివలనఁ బుట్టినది స్వభావజము. లేక, స్వభావ మనఁగా సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మక మగు ప్రకృతి, దానివలనఁ బుట్టినది స్వభావజము. అందువలననే సత్త్వాదిగుణభేదమువలన శ్రద్ధకును సాత్త్వికము రాజసము తామసము అని భేద ముపపన్న మని యర్థము. ఏది ప్రధానముగాఁ గల క్రియయందు వర్తించుపురుషులనిష్ఠను నే వడుగుచున్నావో; తామ్=ఆశ్రద్ధను; నాచేఁ జెప్పఁబడుచున్న దాని, శృణు—శ్రద్ధాసంభవప్రకారమును విను మని యర్థము.

మ. ఎవరు శాస్త్రవిధి నుత్సర్జించి శ్రద్ధతో యజించుచున్నారో వారు శ్రద్ధాభేదమువలన భిన్ను లగుచున్నారు. అందు ఎవరు సాత్త్వికశ్రద్ధ గలవా రగుదురో వారు దేవతలు, శాస్త్రోక్తసాధనమునం దధికృతు లగుదురు, తత్ఫలంబునుం బడయుదురు. ఎవరు మఱి రాజసము గాని తామసము గాని శ్రద్ధ గలవారలో వార లసురులు, శాస్త్రీయసాధనమునం దధికృతులు గారు, తత్ఫలంబును గాని పొందరు. అని వివేచించి యర్జునుని సందేహముఁ దొలఁగింపఁ దలఁచినవాఁడై శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—యే శ్రద్ధతోఁ గూడినవారై శాస్త్రవిధి నుత్సర్జించి యజించుచున్నారో, సా = ఆశ్రద్ధ; దేహినాం స్వభావజా—జన్మాంతరకృత మగు ధర్మాధర్మాది

* ఆయువును కర్మమును చిత్తమును విద్యయు మరణమును—ఈ యైదును గర్భమున నున్నపుడే దేహికి వ్రాయఁబడుచున్నవి.

శుభాశుభసంస్కార మిప్పటిజన్మమున కారంభక మగునది స్వభావము. అది మూఁడువిధములు సాత్త్వికమును రాజసమును తామసము నని; దానిచేఁ బుట్టిన శ్రద్ధ; త్రివిధా భవతి—మూఁడువిధములు గలది యగుచున్నది సాత్త్వికియు రాజసియుఁ దామసియు ననీ, కార్యము కారణానురూప మగుటవలన. ఏది మఱి జన్మారబ్ధ మయినపుడు విద్వాంసులకు శాస్త్రసంస్కారమాత్రమునఁ బుట్టినశ్రద్ధ గలదో అది కారణ మేకరూప మగుటవలన నేకరూపము సాత్త్వికమే యగును, రాజసి గాని తామసి గాని కానేర దని మొదటిచకారమున కర్థము. శాస్త్రనిరపేక్షమై ప్రాణిమాత్రసాధారణ మగునది స్వభావజము, అదియే స్వభావము మూఁడువిధము లగుటవలన మూఁడువిధము లని యేవకారమున కర్థము. చెప్పిన మూఁడువిధములను సముచ్చయించుచున్నది రెండవచకారము. ఎందువలనఁ బ్రాగ్జన్మకృతవాసన యనఁబడు స్వభావము నభిభవించునట్టి శాస్త్రీయవివేకజ్ఞానము శాస్త్రము నాదరింపనిదేహులకు లేదో అందువలన వారికి స్వభావవశమువలన మూఁడువిధము లగుచున్న, తామ్ = ఆశ్రద్ధను; శృణు = వినుము. విని దేవాసుర భావమును నీవే నిశ్చయించుకొను మని యర్థము.

శ్రీ. అందుల కుత్తరమును శ్రీభగవంతుఁ డి ట్లనియె.—ఇది యర్థము. శాస్త్రతత్త్వజ్ఞానమువలనఁ బ్రవర్తించువారలకుఁ బరమేశ్వరపూజావిషయ మగు శ్రద్ధ సాత్త్వికం బొక్కటివిధం బగును. లోకాచారమాత్రంబునఁ బ్రవర్తించు దేహుల కేశ్రద్ధ గలదో అది మాత్రము సాత్త్వికి రాజసి తామసి యని త్రివిధ మగుచున్నది. అందులకు హేతువు.—స్వభావజా = స్వభావము పూర్వజన్మసంస్కారము, దానివలనఁ బుట్టినది స్వభావజము. స్వభావమును మార్చుటకు శాస్త్రోక్త వివేకజ్ఞానము గదా సమర్థము, అదియో వారికి లేదు. అందువలనఁ గేవలము పూర్వస్వభావముచేతనే కలుగునది కావున వారిశ్రద్ధ త్రివిధ మగుచున్నది. తామ్= ఆ మూఁడువిధము లయిన శ్రద్ధను; శృణు. అది చెప్పఁబడినది "వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకైవ కురునన్దన" ఇత్యాదిగా.

మ. ఓయీ! శాస్త్రవిధి నుల్లంఘించుట శాస్త్రార్థము నెఱుంగకయా? ఎఱింగియా? మొదటిపక్షము కాదు, అప్పుడు యజనము సంభవింపమివలన. రెండవదియుఁ గాదు, అప్పుడు శ్రద్ధ సంభవింపమివలన. ఆస్తిక్యబుద్ధి గదా శ్రద్ధ. అది శాస్త్రజ్ఞానవంతులకు శాస్త్రవిరుద్ధమునందు సంభవింపదు. అని పర్యాలోచించి శ్రీభగవంతుఁ డి ట్లనియె.—దేహినామ్=మనుష్యులకు; స్వభావజా శ్రద్ధా త్రివిధా

భవతి — ప్రాచీనసంస్కారము స్వభావము, అందువలనఁ బుట్టినది స్వభావజము, స్వభావము మార్చుటకు సమర్థము శాస్త్రజన్యజ్ఞానము, అదియో వారికి లేదు కావునఁ గేవలము సత్త్వ రజ స్తమః ప్రధానం బగు ప్రాచీనసంస్కారముచేఁ బుట్టినశ్రద్ధ త్రివిధ మగుచున్నది. తాం శృణు.

రా. ఇట్లడుగఁబడినవాఁడై భగవంతుఁ డశాస్త్రవిహితశ్రద్ధయుఁ దసుర్వా ర్హక మగు యాగాదికంబును నిష్ఫలంబు లని హృదయంబున నుంచికొని శాస్త్రీయ మగు యాగాదికమే గుణములవలనఁ ద్రివిధం బని ప్రతిపాదించుటకై శాస్త్రీయశ్రద్ధ త్రివిధం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వదేహులకును శ్రద్ధ త్రివిధ మగుచున్నది. అదియు, స్వభావజా = స్వభావము—తన కసాధారణ మైన భావము ప్రాచీనవాసనా జన్య మగు తత్తద్రుచివిశేషము, ఎచ్చట రుచి యున్నదో అచ్చట శ్రద్ధ పుట్టుచున్నది, శ్రద్ధ యనఁగాఁ దన యభిమతంబు నిది సాధించు నని విశ్వాసపూర్వక మగు తత్సా ధనమునందలి త్వర, వాసనయు రుచియు శ్రద్ధయు ఆత్మధర్మములు గుణసంసర్గజన్య ములు, ఆయాత్మధర్మము లగు వాసనాదులకు జనకములు దేహేంద్రియాంతఃకరణ విషయగతము లగు ధర్మములును కార్యముచేతమాత్రమే నిరూపణీయములు నగు సత్త్వాదిగుణములు, సత్త్వాదిగుణయుక్తదేహాద్యనుభవజన్యంబు లని యర్థము. అందు వలన నాశ్రద్ధ సాత్త్వికియు రాజసియు తామసియు నని త్రివిధము. తామ్=ఆయా శ్రద్ధను; శృణు—ఆ శ్రద్ధ యేస్వభావము గలదో ఆస్వభావమును విను మని యర్థము.

మా. అందువలన విభజించి చెప్పుచున్నాఁడు త్రివి ధేత్యాదిగా.

> సత్త్వానురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి భారత
> శ్రద్ధామయో ఽయం పురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధ స్స ఏవ సః. 3

భా. ఇట్లు త్రివిధంబై యది.— సత్త్వానురూపా = విశిష్టసంస్కార యుక్త మైన యంతఃకరణమున కనురూపము; సర్వస్య = సమస్త మైన ప్రాణిజాతమునకు; శ్రద్ధా = శ్రద్ధ; భవతి = అగుచున్నది. భారత = అర్జునా! ఐన నేమి ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శ్రద్ధామయః=శ్రద్ధా ప్రాయుఁడు; అయం పురుషః = ఈ సంసారి యగు జీవుఁడు. ఎట్లు ? యః = ఎవఁడు; యచ్ఛ్రద్ధః = ఏశ్రద్ధ యేజీవునకుఁ గలదో వాఁడు యచ్ఛ్రద్ధుఁడు, ఎట్టి శ్రద్ధ గలవాఁడో; సః = ఆ జీవుఁడు; స ఏవ — ఆశ్రద్ధ కనురూపుఁడే యగుచున్నాఁడు.

ప్రాణుల కంతఃకరణ మెట్టి సంస్కారము గలిగి యుండునో అట్టి సంస్కారముతోఁ గూడిన యంతఃకరణమున కనురూపముగా * శ్రద్ధ యుండును. అర్జునా! అందువలన నెవని కెట్టి శ్రద్ధ యుండునో ఆశ్రద్ధయె వాని స్వరూపము, అనఁగా వాని ప్రవృత్తి యంతయు నాశ్రద్ధ కనురూప మగు నని తాత్పర్యము.

౨. ప్రాచీనకర్మముచే నుద్బోధిత మగు త్రివిధవాసన స్వభావ మనంబడునది త్రివిధ మగు శ్రద్ధకు నిమిత్త మని చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డాశ్రద్ధకు నుపాదాన కారణముఁ దెలుపుచున్నారు సత్త్వేత్యాదిగా. విశిష్టచిత్త ముపాదానముగాఁ గలది శ్రద్ధ, ఆచిత్తము త్రివిధ మగుటచేఁ ద్రివిధ మని పూర్వార్ధమున కర్థము. నిష్ఠయొక్క సత్త్వాదిభేదము నడుగఁగా శ్రద్ధ మూఁడువిధము లని నిరూపించుట యెట్లుపయోగించు నని తలంచి శంకించుచున్నాఁడు ఐన నేమి యని. శ్రద్ధేయ మగు విషయము నభిధ్యానించుచు దానిచే దానియందే ప్రవర్తించు నని తలఁచి పరిహరించుచున్నారు చెప్పుచున్నాఁడు అని. శ్రద్ధామయత్వమును బ్రశ్నపూర్వకముగా నిరూపించుచున్నారు ఎట్లు అని. శ్రద్ధయే గదా యధికారిపురుషునందుఁ బ్రాచుర్యమునఁ బ్రకృతము, కావున వాఁడు శ్రద్ధామయుం డనుట సిద్ధ మని యర్థము.

౩. సత్త్వానురూపా = స్వభావానురూపము. శ్రద్ధ ప్రాచుర్యంబున నేపురుషునందుఁ గలదో అతఁడు శ్రద్ధామయుఁడు. ధర్మాదులందు కల దనుబుద్ధి యేది కలదో అది శ్రద్ధ. ఏశ్రద్ధ సాత్త్వికము గాని రాజసము గాని తామసము గాని యెవ్వనికిఁ గలదో అతఁడు యచ్ఛ్రద్ధుఁడు. సః=ఆ పురుషుఁడు; స ఏవ=ఆశ్రద్ధయే; ఆశ్రద్ధ కనురూపము లయిన కర్మఫలముల నొందువాఁడు. ఓయీ! శ్రద్ధాశబ్దము స్త్రీలింగమై యుండఁగా స ఏవ అని పుల్లింగముగా నెట్లు ప్రయోగింపవచ్చును? అందు వేసి, ఇది దోషము కాదు, సర్వనామం బభిధేయపరం బగుటచే నభిధేయము యొక్కలింగమునే పొందుటవలన.

౪. దానిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సత్త్వానురూపా = సత్త్వ మనునది రజస్తమములకు నుపలక్షణము, సత్త్వరజస్తమోగుణముల కనురూపము, గుణత్రయభేదము ననువర్తించినది; సర్వస్య = సమస్తప్రాణిజాతమునకు; శ్రద్ధా; భవతి. పుణ్యాపుణ్యకర్మవశమువలన నంతఃకరణమునందు విజృంభిత మగు సత్త్వాదిగుణభేదము నాశ్రయించియే పురుషులకు శ్రద్ధ యుండును గాని పురుషభేదము నాశ్రయించి కా దని యర్థము. ఓయీ! సత్త్వాదిగుణానుగుణమే శ్రద్ధ యగుఁగాక,

* అంతఃకరణసంస్కారమున కనురూపముగా ననుట.

ప్రకృతమున నేమి వచ్చె ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అయమ్ — ఇందుచే దృష్ట వ్యవహారుఁ డగు * పురుషుఁడు గ్రహింపఁబడుచున్నాఁడు, ఈ ప్రత్యక్షుఁడై వ్యవహారవిషయ మగు పురుషుఁడు; శ్రద్ధామయః = అధికారిపురుషునియందు శ్రద్ధ ప్రాచుర్యంబునఁ గన బడుచున్నది కావున నితఁడు శ్రద్ధామయుఁడు, శ్రద్ధాప్రధానుఁ డగుటవలన శ్రద్ధామయుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నాఁ డని యర్థము. ఓయీ! పురుషుఁడు శ్రద్ధామయుం డనుట సిద్ధమైనను కానిష్ఠా యను ప్రశ్న కేమి యుత్తర మనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యః=ఏయధికారి యగు పురుషుఁడు, స్వధర్మనిష్ఠుఁడు; యచ్ఛ్రద్ధః = ఏగుణముచే సంభావిత మగు శ్రద్ధ గలవాఁడో; సః = ఆ పురుషుఁడు; స ఏవ = ఆ గుణమే యగుచున్నాఁడు. సత్త్వగుణసంభావిత మగు శ్రద్ధ గలవాఁడు సాత్త్వికుఁడును రజోగుణసంభావిత మగు శ్రద్ధ గలవాఁడు రాజసుఁడును తమోగుణ సంభావిత మగు శ్రద్ధ గలవాఁడు తామసుఁడును అగుచున్నాఁ డని యర్థము. శ్రద్ధ సత్త్వధర్మమే గాని రజస్తమోగుణధర్మము కాదు సత్యమే, అయినను రజస్తమంబులు ప్రధానంబులై యున్నను అట సత్త్వ ముపసర్జనముగా సంభవించుటవలన నవి గలవారియందును తద్ధర్మాభాసము శ్రద్ధాభాసకమై సంభవించుచున్నది. అందువలననే చెప్పఁబడినది యో యచ్ఛ్రద్ధ స్స ఏవ సః అని. ఇందుచేత సత్త్వరజస్తమోగుణసంభావితము లగు శ్రద్ధలు గలవారలనిష్ఠ క్రమంబున సాత్త్వికీ రాజసి తామసి యని యుత్తరము సూచిత మగుచున్నది. అందువలన సాత్త్వికులకు దైవ సంపదయు రాజసతామసుల కాసురసంపదయు నని సిద్ధము.

మ. పూర్వజన్మప్రాప్తమై యంతఃకరణగత మగు వాసన యను నిమిత్త కారణముయొక్క వైచిత్ర్యముచేత శ్రద్ధావైచిత్ర్యముఁ జెప్పి తదుపాదానకారణ మగు నంతఃకరణముయొక్క వైచిత్ర్యముచేతఁగూడ దాని వైచిత్ర్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సత్త్వము—ప్రకాశశీల మగుటవలన సత్త్వప్రధానములై త్రిగుణము లగు నపంచీకృతపంచభూతముల కార్య మగు నంతఃకరణము. అది యొకచో నుద్రిక్త సత్త్వమే యగును దేవతలకుఁబోలె. ఒకచో రజోగుణముచే నభిభూత మగు సత్త్వము గలది యగును యక్షాదులకుఁబోలె. ఒకచో తమముచే నభిభూత మగు సత్త్వము గలది యగును ప్రేతభూతాదులకుఁబోలె. మనుష్యులకో ప్రాయికముగా వ్యామిశ్రమే యగును. అదియు శాస్త్రీయవిజ్ఞానముచే రజస్తమముల నభిభవించి యుద్భూతసత్త్వముగాఁ జేయఁబడుచున్నది. శాస్త్రీయవివేకవిజ్ఞానశూన్యమువలనో,

* మాఁడఁబడిన వ్యవహారము గలవాఁడు, మనకుఁ గనఁబడు వ్యవహారమునకు విషయమైన వాఁడనుట.

సర్వస్య = సమస్తప్రాణిజాతమునకు; సత్త్వానురూపా శ్రద్ధా భవతి—అంతఃకరణము సత్త్వప్రధాన మైనయెడ సాత్త్వికియు రజఃప్రధాన మైనయెడ రాజసియు తమఃప్రధాన మైనయెడ తామసియు నగుచున్నది. భారత = ఓ మహాకులప్రసూతుఁడా! లేక, జ్ఞాననిరతుఁడా! అని శుద్ధసాత్త్వికత్వమును సూచించుచున్నాఁడు. ఏది నీ వడిగితివో తేషాం నిష్ఠాతు కా అని, దాని కుత్తరము వినుము. అయమ్ = శాస్త్రీయజ్ఞానశూన్యుఁ డగు కర్మాధికృతుఁ డైన యీపురుషుఁడు, త్రిగుణాంతఃకరణ సంపిండితుఁడు; శ్రద్ధామయః—ప్రాచుర్యంబున వీనియందు శ్రద్ధ ప్రకృతం బని తత్ప్రకృతవచనంబునందు మయట్ప్రత్యయము, అన్నమయము యజ్ఞం బనునట్లు. అందువలన, యః = ఎవఁడు; యత్ శ్రద్ధః = ఏశ్రద్ధ సాత్త్వికము గాని రాజసము గాని తామసము గాని గలవాఁడో, స ఏవ = శ్రద్ధానురూపుఁడే; సః—సాత్త్వికుఁడు గాని రాజసుఁడు గాని తామసుఁడు గాని యగుచున్నాఁడు. శ్రద్ధచేతనే నిష్ఠ వ్యాఖ్యాత మని యభిప్రాయము.

శ్రీ. ఓయీ! శ్రద్ధ సాత్త్వికమే, సత్త్వకార్యం బని నీవే భగవంతుఁడ వుద్ధవునకుఁ జెప్పుటవలన, ఎట్లనఁగా "శమో దమ స్తితి క్షేక్షా తప స్సత్యం దయా స్మృతిః । తుష్టి స్త్యాగో ఽస్పృహా శ్రద్ధా హ్రీ ర్దయాది స్స్వనిర్వృతిః" ఇవి సత్త్వముయొక్క వృత్తు లని. అందువలన నెట్లది త్రివిధ మని చెప్పవచ్చును? సత్యము. ఐనను రజస్తమోయుక్తపురుషాశ్రయం బగుటచే రజస్తమోమిశ్రమై సత్త్వము త్రివిధం బగుటవలన శ్రద్ధకును త్రైవిధ్యము ఘటిల్లుచున్న దని చెప్పుచున్నాఁడు.—సత్త్వానురూపా = సత్త్వతారతమ్యము ననుసరించునది; సర్వస్య—వివేకికిఁ గాని అవివేకికిఁ గాని లోకమునకు; శ్రద్ధా భవతి. అందువలన, అయమ్ = ఈ లౌకికపురుషుఁడు; శ్రద్ధామయః = శ్రద్ధావికారుఁడు, త్రివిధ మయిన శ్రద్ధచే వికారము నొందుచున్నాఁ డని యర్థము. దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—యో యత్ శ్రద్ధః—ఎవని కెట్టి శ్రద్ధగలదో; స ఏవ సః—అట్టి శ్రద్ధతోఁ గూడినవాఁడే యతఁడు. ఎవఁడు మున్ను సత్త్వోత్కర్షముచే సాత్త్వికశ్రద్ధతోఁ గూడినవాఁ డగునో అతఁడు మఱి యట్టివాఁడు—తనసంస్కారముచే సాత్త్వికశ్రద్ధతోఁ గూడినవాఁడే యగుచున్నాఁడు, ఎవఁడు రజోగుణోత్కర్షముచే రాజసశ్రద్ధ గలవాఁ డగునో వాఁ డట్టివాఁడే యగుచున్నాఁడు, ఎవఁడు తమోగుణోత్కర్షముచే తామసశ్రద్ధతోఁ గూడినవాఁడో అతఁడు నట్టివాఁడే యగుచున్నాఁడు. లోకాచారమాత్రంబునఁ బ్రవర్తించువారల కీవిధము సాత్త్విక రాజస తామస శ్రద్ధావ్యవస్థ. శాస్త్రజనిత

వివేకజ్ఞానముగలవారికో స్వభావనిగ్రహముచే సాత్త్వికి యొక్కటే శ్రద్ధ యని ప్రకరణార్థము.

ప. దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వస్య = సమస్తప్రాణికిని; శ్రద్ధా; సత్త్వానురూపా – విశిష్టసంస్కారోపస్కృత మయిన యంతఃకరణమున కనురూప మని చెప్పవలయును. ఎందువలన ననఁగా ఆస్తిక్యబుద్ధి సత్త్వము లేక యుత్ప న్నము గాదు. అయినను గుణప్రాధాన్యవశమువలనఁ ద్రివిధ మగుచున్నది. ఇట్లు, అయమ్ – సంసారిపురుషుఁడు; శ్రద్ధామయః = త్రివిధ మగు శ్రద్ధచే వివిక్తుఁడు. దానిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యో య చ్ఛ్రద్ధః—ఎవ్వఁ డెట్టి శ్రద్ధ గలవాఁడో; స ఏవ సః – అట్టి శ్రద్ధతోఁ గూడినవాఁడే యాతఁడు.

రా. సత్త్వము—అంతఃకరణము. పురుషుల కందఱకును అంతఃకరణాను రూపము శ్రద్ధ యగుచున్నది. అంతఃకరణ మెట్టి గుణముతోఁ గూడినదో తద్విషయ మయిన శ్రద్ధ పుట్టుచున్న దని యర్థము. సత్త్వశబ్దము పూర్వోక్తదేహేంద్రియాది ప్రదర్శనార్థము. శ్రద్ధామయో ఽయం పురుషః—శ్రద్ధామయః=శ్రద్ధాపరిణామము. యో య చ్ఛ్రద్ధః—ఏపురుషుఁ డెట్టి శ్రద్ధతోఁ గూడినవాఁడో; స ఏవ సః = అతం డట్టి శ్రద్ధయొక్కపరిణామము. పుణ్యకర్మవిషయంబున శ్రద్ధాయుక్తుఁ డగునేని పుణ్యకర్మఫలసంయుక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. ఇట్లు శ్రద్ధాప్రధానము ఫలసంయోగ మని ప్రతిపాదిత మగుచున్నది.

మా. సత్త్వానురూపా = చిత్తమున కనురూపము. యో య చ్ఛ్రద్ధ స్స ఏవ సః – సాత్త్వికశ్రద్ధుఁడు సాత్త్వికుఁడు – ఇత్యాదిగా.

> యజన్తే సాత్త్వికా దేవా న్యక్షరక్షాంసి రాజసాః
> ప్రేతా న్భూతగణాం శ్చాన్యే యజన్తే తామసా జనాః. ౪

భా. అందువలనఁ గార్యమును హేతువుగా గ్రహించి దేవాదిపూజచే సత్త్వాదినిష్ఠ ననుమానింప వలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—సాత్త్వికాః = సత్త్వనిష్ఠులు; దేవాన్ = దేవతలను; యజన్తే = పూజింతురు. రాజసాః = రజోనిష్ఠులు; యక్షరక్షాంసి = యక్షులను రాక్షసులను; యజన్తే * = పూజింతురు. అన్యే = ఇతరులు; తామసాః = తమో*

---

* అధ్యాహార్యము.

నిష్ఠ లగు; జనాః=జనులు; ప్రేతాన్=ప్రేతులను; భూతగణాంశ్చ=భూతములసమూహములను సప్తమాతృకాదులను; యజన్తే = పూజింతురు.

సత్త్వనిష్ఠులు దేవతలఁ బూజింతురు. రజోనిష్ఠులు యక్షరాక్షసులఁ బూజింతురు, తమోనిష్ఠులు భూతప్రేతగణములఁ బూజింతు రని తా. వీరిపూజను బట్టి వీరిసత్త్వాదినిష్ఠ నూహింపవలయు నని భావము.

ఆ. అట్లయినను యథోక్తపురుషునిసత్త్వాదినిష్ఠ నెఱుంగ నెట్లు శక్య మగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. అధికృతుఁ డగు పురుషుఁడు శ్రద్ధాప్రధానుఁ డగుటవలన నని యర్థము. దేవతలు — వస్వాదులు. యక్షులు—కుబేరాదులు. రాక్షసులు — నైరృతాదులు. స్వధర్మమునుండి భ్రష్టులైన విప్రాదులు మరణమునకుఁ బిదప వాయుదేహము నొందినవారు ప్రేతులు. వీరికి ఆరాధితు లగు దేవాదులు క్రమమున సాత్త్వికరాజసతామసకామంబుల నిత్తు రని సామర్థ్యంబువలన నెఱుంగవలయును.

హ. దానినే ప్రదర్శించుచున్నాఁడు.—యజన్తే = పూజించుచున్నారు. సాత్త్వికాః = సత్త్వగుణము గలవారు.

శం. ఇట్లు సత్త్వరజస్తమస్సంభావితము లగు శ్రద్ధలు గల పురుషులకు క్రమమున సాత్త్వికరాజసతామసప్రకృతు లగు నని సూచించి వారి ప్రకృత్యనురూపము లగు కర్మములను జెప్పుచున్నాఁడు, కర్మరూప మయిన లింగము * చేత వారిస్వభావము నెఱుంగవలయు నని సూచించుటకై.—సాత్త్వికాః=శ్రోత్రియులు దేవసంపద గలవారు; దేవాన్ — అగ్న్యాదులను; వైదిక మగు కర్మము చేత, యజన్తే = పూజింతురు సాత్త్విక మగు శ్రద్ధతో. ఇంక నితరు లైన రాజసులును తామసులును ఆసురసంపద గలవారు రాజసశ్రద్ధతోను తామసశ్రద్ధతోను యక్షరాక్షసులను పిశాచభూతగణములను యజింతు రని యర్థము.

మ. శ్రద్ధ నెఱింగినయెడ నది నిష్ఠను దెలుపఁగలదు. ఏయుపాయంబున నాశ్రద్ధ నెఱుంగవచ్చు నని యపేక్ష కలుగఁగా దేవపూజాదికార్యలింగముచే నది యనుమేయం బని చెప్పుచున్నాఁడు. —జనాః = శాస్త్రీయవివేకహీను లగువారు; ఎవరు స్వాభావిక మగు శ్రద్ధచే, దేవాన్ — వసురుద్రాదులను సాత్త్వికులను;

* హేతువు.

యజన్తే = పూజింతురో; వారు, అన్యే = వేఱు; సాత్త్వికాః = సాత్త్వికు లని యెఱుంగవలయును. ఎవ్వరు మఱి, యక్షులను కుబేరాదులను, రాక్షసులను నిరృతి ప్రభృతులను, రాజసు లైనవారిని, యజన్తే. వారు, అన్యే = వేఱు; రాజసాః = రాజసు లని యెఱుంగవలయు. ఇంక నెవ్వరు, ప్రేతాన్ = స్వధర్మభ్రష్టులై మరణము నొందినపిదప వాయవీయదేహము పొందిన విప్రాదులు ఉల్కాముఖశకటపూతనాదినామములు గల ప్రేతు లగుదు రని మనువుచేఁ జెప్పఁబడినవారు, వారిని, లేక పిశాచవిశేషములను; భూతగణాంశ్చ—సప్తమాతృకాదులను; యజన్తే. వారు, అన్యే = వేఱు; తామసాః = తామసు లని యెఱుంగవలయును. అన్యే అనుపదము మూఁడుపక్షములందును వైలక్షణ్యద్యోతనముకొఱకు సంబంధించుచున్నది.

శ్రీ. సాత్త్వికాదిభేదమునే కార్యభేదముచేఁ బ్రపంచించుచున్నాఁడు.—సాత్త్వికు లగు జనులు సత్త్వప్రకృతు లైన దేవతలనే, యజన్తే = పూజించుచున్నారు. రాజసులో రజఃప్రకృతు లగు యక్షులను రాక్షసులను యజింతురు. వీరికంటె, అన్యే = విలక్షణు లయిన, తామసాః జనాః; తామసులే యగు, ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చ; యజన్తే. సత్త్వాదిప్రకృతు లగు దేవాదులపూజయందలి రుచినిబట్టి సాత్త్వికత్వాదికము నెఱుంగవలయు నని యర్థము.

ప. స్పష్టము.

రా. దానినే వివరించుచున్నాఁడు.—సాత్త్వికాః=సత్త్వగుణప్రచురులు, సాత్త్విక మగు శ్రద్ధతోఁ గూడినవారు; దేవాన్ యజన్తే. దుఃఖముతో సంభిన్నము * కాని యుత్కృష్టసుఖమునకు హేతు వగు దేవయాగము విషయముగాఁ గలశ్రద్ధ సాత్త్విక మని ప్రతిపాదిత మగుచున్నది. రాజసా యక్షరక్షాంసి యజన్తే. ఇతరు లైన తామసజనులో, ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చ యజన్తే. దుఃఖసంభిన్న మైన యల్పసుఖము గలిగించునది రాజసశ్రద్ధ, దుఃఖప్రాయ మయిన యత్యల్పసుఖమును గలిగించునది తామసశ్రద్ధ యని యర్థము.

మా. ఎవఁడు సాత్త్వికశ్రద్ధుఁడు? ఇత్యాదికమును విభజించి చెప్పుచున్నాఁడు యజన్త ఇత్యాదిగా.

అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యన్తే యే తపో జనాః
దమ్భాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః. ౫

* కూడినది.

కర్శయన్త శ్శరీరస్థం భూతగ్రామ మచేతసః
మాం చైవా ఽ న్తశ్శరీరస్థం తాన్ విద్ధ్యాసురనిశ్చయాన్. ౬

భా. ఇట్లు శాస్త్రవిధి నుత్సర్జించినచోఁ గార్యమువలన నిర్ణీతము లగుచున్నవి సత్త్వాదినిష్ఠలు. అం దొకానొకఁడే సహస్రములందు దేవపూజాతత్పరుఁడై సత్త్వనిష్ఠుం డగుచున్నాఁడు. బాహుల్యంబుననో రజోనిష్ఠులును తమోనిష్ఠులునుగానే ప్రాణు లుందురు. ఎట్లు? —అశాస్త్రవిహితమ్=శాస్త్రముచే విధింపఁబడినది కాని దాని, అశాస్త్రవిహితమును; ఘోరమ్ = పీడాకరంబును, ప్రాణులకును తనకును; అట్టి, తపః = తపస్సును; యే జనాః=ఏజనులు; తప్యన్తే=చేయుచున్నారో; వారు, దమ్భాహంకారసంయుక్తాః = దంభముతోను అహంకారముతోను గూడినవారు. కామరాగబలాన్వితాః = కామముచేతను రాగముచేతను గలిగిన బలముతోఁ గూడినవారు. లేక, కామముతోను రాగముతోను బలముతోను గూడినవారు; శరీరస్థమ్ = దేహమునం దున్న; భూతగ్రామమ్ = కరణసమూహమును; కర్శయన్తః=కృశింపఁ జేయువారు. అచేతసః = అవివేకులు. అన్త శ్శరీరస్థమ్ = తత్కార్యబుద్ధులకు సాక్షిభూతుఁడను అంతశ్శరీరంబునం దున్నవానిని; మాం చైవ = నన్నును; కర్శయన్తః=కృశింపఁజేయువారు, నన్నుఁ గృశింపఁజేయుట యనఁగా నా యనుశాసనముఁ జేయకుండుటయే. తాన్ = అట్టి జనులను; అసురనిశ్చయాన్=అసుర మైన నిశ్చయము గలవారలనుగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము, పరిహరించుకొఱ కెఱుంగు మని యుపదేశము.

శాస్త్రవిహితము కానిదియుఁ దనకును ఇతరులకును బీడాకరంబు నగు తపస్సు నెవరు చేయుచున్నారో, దంభాహంకారములును కామరాగబలములును గలవారై శరీరమునందలి యింద్రియసమూహమును కృశింపఁజేయుచు తత్కార్యబుద్ధులకు సాక్షిభూతుఁడనై యంతర్యామినై యున్న నన్నును నాయాజ్ఞను అతిక్రమించుటచేఁ గృశింపఁజేయుచు నవివేకు లగునట్టివారి నెల్ల నాసురనిష్ఠ గలవారిఁగా నెఱింగి వర్జింపు మని తాత్పర్యము.

అ. ఓయీ! సత్త్వాదినిష్ఠలను శాస్త్రముచే నెఱుంగవచ్చును, కార్యలింగకానుమాన మేల? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇట్లు ఇత్యాదిగా. సత్త్వాది

నిష్ఠు లగు ప్రాణులలో ప్రచురత్వాప్రచురత్వరూప మగు నవాంతరవిశేషమును జూపుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. రాజసతామసుల ప్రాచుర్యమును ప్రశ్న ద్వారమున వివరించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. కామము—కామింపఁబడువిషయము, రాగము — తద్విషయభోగాభిలాష, దానిచేఁ గలిగినబలము—తత్ప్రియుక్త మయిన బలము, అవి కారణముగాఁ గలబల మనుట. రజోనిష్ఠులను ప్రాధాన్యమునఁ బ్రదర్శించి తమోనిష్ఠులను ప్రాధాన్యమునఁ బ్రదర్శించుచున్నారు కర్శయంత ఇత్యాదిగా. ఎట్లు శరీరాదిసాక్షి యగు నీశ్వరునిఁ బ్రాణులు కృశింపఁజేయుదురు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు నాయనుశాసనము నిత్యాదిగా. విపరీతనిశ్చయము గలవారిపరిజ్ఞానము దేనియందు దుపయుక్త మగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు పరిహరించుకొఱకని.

హ॰ కర్శయన్తః = సన్నగిల్లఁజేయుచు. అన్తశ్శరీరస్థమ్ = శరీరాంతరస్థుని. ఆసుర మయిన నిశ్చయము గలవా రాసురనిశ్చయులు, తామసు లని యర్థము.

శ౦. రాజసులకును దామసులకును ఆసురధర్మమే యని ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు.—దంభ మనఁగా మంత్రతంత్రవేషభాషాదిబాహ్యపరికరములయాటోపము, అహంకారము—కులశీలవిద్యాద్యుత్కర్షమాదులచే నుత్కృష్టుఁడను నే నని యంతఃకరణముయొక్క యాటోపము, ఆ రెంటితోఁ గూడినవారు; కామరాగబలాన్వితాః= కామములు—ఐహికాముష్మికభోగ్యపదార్థములు, రాగము—వానియందు భోగేచ్ఛ, బలము—ఆయిచ్ఛయొక్క వేగము, వానితోఁ జక్కఁగాఁ గూడినవారు; అందువలననే, అచేతసః = అవివేకులు నగు, విమూఢులు, శరీరస్థమ్ = స్థూలశరీరమునందు ఉదరమునందును ఇతరస్థలమునందును ఉన్నట్టి; భూతగ్రామమ్=స్థూలసూక్ష్మరూపప్రాణిసముదాయమును, లేక, ప్రాణేంద్రియసమూహమును; కర్శయన్తః = అన్నరసాదులు లేమిచే శోషిల్లఁ జేయుచు; మాం చైవ = నన్నును; అన్తశ్శరీరస్థమ్ = అంతశ్శరీరము—బుద్ధి, దానియందు సర్వప్రకాశకుఁడనై యున్నవానిని, ప్రత్యగ్రూపుని; కర్శయన్తః = మనోబుద్ధీంద్రియములకు నుపవాసకృత మయిన యతిశ్రమముచే ప్రవృత్తియుపరత మైనపుడు ఆత్మచైతన్యమునకు స్ఫురణము కాదు,అస్ఫురణాభావమే ప్రత్యగాత్మను గృశింపఁజేయుట, దానిఁ జేయుచు; యే జనాః=ఏజనులు; అశాస్త్రవిహితమ్=శాస్త్రవిహితము కానిదియు; ఘోరమ్ = పీడాకరము నగు; తపః = తపస్సును; తప్యన్తే = ఉపవాసవ్రతాదులచేఁ గాయశోషణమును గామరాగబలానురూప మయిన శ్రద్ధతో నెవ్వరు చేయుచున్నారో అని యర్థము. తాన్=వారలను;

ఆసురనిశ్చయాన్ = అసురుల నిశ్చయము గలవారినిగా; విద్ధి=ఎఱుంగుము, దుష్కర మయినవ్రతము ననుసరించువారినిగా నెఱుంగు మని యర్థము. ఇందుచే, ఆభాస శ్రద్ధ గల రాజసులకును దామసులకును ఆసురసంపదయే సూచింపఁబడినది. అందుచే సాత్త్వికులకు దైవసంపదయే యని సిద్ధము.

అవ. ఇట్లు శాస్త్రము నాదరింపనివారి సత్త్వాదినిష్ఠ కార్యమువలన నిర్ణయింపఁబడినది. అందుఁ గొందఱు రాజసతామసులుగూడఁ బూర్వపుణ్యపరిపాకమువలన సాత్త్వికులై శాస్త్రీయసాధనమునం దధికృతు లగుచున్నారు. ఎవరు మఱి దురాగ్రహమునను దుర్దైవపరిపాకప్రాప్త మగు దుర్జనసంగాదిదోషంబునను రాజసతామసతను విడువరో వారు శాస్త్రీయమార్గమునుండి భ్రష్టులై యసన్మార్గము ననుసరించుటచే నీలోకమునందును బరలోకమునందును దుఃఖభాగులే యగుదురని చెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—అశాస్త్రవిహితమ్ = శాస్త్రముచేత ప్రత్యక్షముగ దానిచేతఁ గాని యనుమిత మైనదానిచేతఁ గాని విధింపఁబడినది కానిది, లేక, అశాస్త్రముచేత — బుద్ధాద్యాగమముచేత బోధింపఁబడినది; ఘోరమ్ = పరునకుఁ దనకుఁ బీడాకరము, అట్టి; తపః—తప్తశిలారోహణాదికమును *; తప్యన్తే=చేయుచున్నారో; యే జనాః=ఏజనులు; దంభము—ధార్మికత్వఖ్యాపనము, అహంకారము—నేనే శ్రేష్ఠుఁడ నను దురభిమానము, ఆ రెంటితోఁ జక్కఁగాఁగూడినవారలై. చక్కఁగాఁ గూడినవా రనఁగా అనాయాసమున వాని విడువఁజాలనివా రనుట. కామమునందు—కామింపఁబడువిషయమునందు రాగ మేది గలదో దానివలనఁ గలుగు బలము — మిక్కిలి యుగ్ర మైనదుఃఖమును సహించుసామర్థ్యము, దానితోఁ గూడినవారలై; లేక, కామము—విషయమునం దభిలాష, రాగము — ఎల్లప్పుడును దానియం దభినివేశము కలిగియుండుట అభిష్వంగము, బలము—అవశ్యము దీని సాధింపవలయు నను న్యాగ్రహము, వానితోఁ గూడినవారై; అందువలననే మహాదుఃఖము వచ్చినను నివర్తిల్లనివారై, కర్శయన్తః = కృశింపఁజేయుచు, వ్యర్థోపవాసాదులచే; శరీరస్థం భూతగ్రామమ్ = దేహేంద్రియసంఘాతాకారమునఁ బరిణత మగు పృథివ్యాదిభూతసముదాయమును; అచేతసః = వివేకశూన్యులు; అన్తశ్శరీరస్థం మాం చైవ=భోక్తృరూపమున నున్న నన్నును భోగ్య మగు శరీరమును గృశింపఁజేయుటచేఁ గృశింపఁజేయువార లయ్యు, లేక, అంతర్యామినై శరీరాంతఃస్థితుని బుద్ధితద్వృత్తిసాక్షిభూతు నీశ్వరుని నన్నును నాయాజ్ఞ నుల్లఘించుటచేఁ గృశింపఁజేయుచు. తాన్ = అట్టి

* కాలినరాతి నెక్కుట మొదలగుదాని.

నైహికసర్వభోగవిముఖులను బరలోకమునందును అధమగతి నొందువారలను సర్వపురుషార్థభ్రష్టులను; ఆసురనిశ్చయాన్=ఆసురము — విపర్యాసరూపము వేదార్థవిరోధి యగు నిశ్చయము గలవారలనుగా, మనుష్యులుగాఁ గనఁబడుచున్నను అసురకార్యము చేయువార లగుటవలన అసురులనుగా; విద్ధి=ఎఱుంగుము, పరిహారణము కొఱకు. నిశ్చయం బాసుర మగుటవలనఁ దత్పూర్వకము లగు నంతఃకరణవృత్తు లన్నియు నాసురంబు లనియు అసురత్వజాతిరహితు లగు మనుష్యులు కర్మముచేతనే యసురు లగుటవలన వారల నసురులనుగా నెఱుంగు మని సాక్షాత్తుగాఁ జెప్పలేదనియు నెఱుంగునది.

శ్రీ. రాజసతామసులయందు మఱియు విశేషాంతరముఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—శాస్త్రవిధి నెఱుంగనివారయ్యును గొందఱు ప్రాచీనపుణ్యసంస్కారముచే సాత్త్వికులే యగుచున్నారు. కొందఱు మాత్రము మధ్యములు రాజసు లగుచున్నారు. అధములో తామసు లగుదురు. ఎవ్వరు మఱి మిక్కిలి మందభాగ్యులు గతానుగతిచేఁ బాషండసంగమునఁ దదాచారము ననువర్తించుచు, అశాస్త్రవిహితమ్; ఘోరమ్ = భూతభయంకరమును; తపః; తప్యన్తే = చేయుచున్నారో; అందులకు హేతువులు — దంభాహంకారములతో సంయుక్తులు; అట్లు, కామము — అభిలాష, రాగము — ఆసక్తి, బలము—ఆగ్రహము, వానితోఁ గూడినవారు; మఱియును, శరీరస్థమ్=ప్రారంభకము లగుటచే దేహమున నున్న పృథివ్యాదిభూతములసమూహమును; కర్శయన్తః = వ్యర్థముగా నుపవాసాదులచేఁ గృశముగాఁ జేయుచు; అచేతసః = అవివేకులు; మాం చ = నన్నును; అంతర్యామినై, అన్తశ్శరీరస్థమ్ = దేహమధ్యమున నున్నవాని; నాయాజ్ఞ నుల్లంఘించుటచేఁ గృశునిగాఁ జేయుచు. ఇట్లెవరు తపస్సు చేయుచున్నారో, తాన్ = వారలను; ఆసురనిశ్చయాన్ = ఆసురము—అతిక్రూర మయిన నిశ్చయము గలవారలనుగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము.

ప. ఇఁక అవిహిత మగు కర్మమును దెలుపుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—అశాస్త్రవిహితమ్ = శాస్త్రముచే అనుజ్ఞాతము కానిది; ఘోరమ్=భయంకరము, శ్మశానమునందు నగ్నులై చేయు ఘోరసాధనాదికము; అట్టి తపస్సును; యే జనాః; తప్యన్తే = అనుష్ఠించుచున్నారో; దంభము — ధర్మధ్వజిత్వము, అహంకారము — గర్వము, వీనితో సంయుక్తులు; కామము — అభిలాష, రాగము — ఆసక్తి, బలము — పట్టుదల, వీనితోఁ గూడినవారలు. దాని నుదాహరించు

చున్నాఁడు.—శరీరస్థమ్ = శరీరాంతర్గత మగు; భూతగ్రామమ్ = పృథివ్యాదిభూత సమూహమును; ప్రాణాచారము ఉపవాసము మొదలగువానిచే, కర్శయన్తః = కృశముగాఁ జేయుచు; మాం చ = నన్నును; అంతర్యామినై యున్నవానిని; దుఃఖ సాక్షినిగాఁ జేయుచు; అందువలననే, అచేతసః—దైవప్రాప్య మని యెఱుంగనివారు. తాన్; ఆసురనిశ్చయాన్=ఆసురము—అతిక్రూర మైన నిశ్చయము గలవారినిగా; విద్ధి.

రా॰ ఇట్లు శాస్త్రీయము లయిన యాగాదులయందే శ్రద్ధాయుక్తము లైనవానియందు గుణములవలన ఫలవిశేషము. అశాస్త్రీయము లగు తపోయోగ ప్రభృతులు నాయాజ్ఞకు విపరీతము లగుటచే వానియందు సుఖలేశ మేనియు లేదు. [illegible] యనర్థమే యని హృదయంబున నున్నదానిఁ దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—అశాస్త్రవిహితమును అతిఘోరము నైనను; తపః యే జనాః తప్యన్తే — ప్రదర్శ నార్థ మిది, అశాస్త్రవిహితమును అధికాయాసము నగు యాగాదికమును ఏజనులు చేయుచున్నారో; దమ్భాహంకారసంయుక్తాః; కామరాగబలాన్వితాః; శరీరస్థ మగు పృథివ్యాదిభూతసమూహమును గృశింపఁజేయుచు, మదంశభూతుఁ డగు జీవుని అంతశ్శరీరస్థునిఁ గృశింపఁజేయుచు నెవరు తపస్సు చేయుచున్నారో యాగాదిక మును గూడఁ జేయుచున్నారో, తాన్ ఆసురనిశ్చయాన్ విద్ధి—అసురుల నిశ్చయము ఆసుర మగు నిశ్చయము, అసురులు నాయాజ్ఞకు విపరీతముగాఁ జేయువారలు గదా! మదాజ్ఞకు విపరీతము చేయువార లగుటవలన వారికి సుఖలవసంబంధ మేనియుఁ గలుగదు, మఱి యే మనఁగా అనర్థవ్రాతమునఁ బడుదు రని మున్నే చెప్పఁబడినది "పతన్తి నరకే ఽశుచౌ" అని.

మా॰ భగవత్కర్శన మనఁగా అల్పదృష్టియే * "యో వై మహాన్తం పరమం పుమాంసం నైవం ద్రష్టా కర్శకః సో ఽతిపాపీ" ♦ అని యనభిమ్లాన శ్రుతి. ఆసుర మైన నిశ్చయము గలవారు ఆసురనిశ్చయులు. "దేవాస్తు సాత్త్వికాః ప్రోక్తా దైత్యా రాజసతామసాః" అని యగ్నివేశ్యశ్రుతి.

ఆహారస్త్వపి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః ।
యజ్ఞస్తపస్తథా దానం తేషాం భేద మిమం శృణు. ౭

* భగవంతుఁ డల్పుఁ డను దృష్టియే.

♦ ఎవ్వఁడు పరముఁ డగుమహాపురుషుని తవిధముగాఁ జూడఁడో ఆతఁడు కర్శకుఁడు అతిపాపి.

భా. ఆహారములును రస్యస్నిగ్ధాదివర్గత్రయరూపంబున భిన్నములు యథాక్రమముగా సాత్త్వికరాజసతామసపురుషులకుఁ బ్రియంబులని యిటఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది, రస్యస్నిగ్ధాదు లగు నాహారవిశేషముల యందుఁ దనకుఁ బ్రీత్యతిశయము కలిమి యను లింగముచేఁ దనసాత్త్విక రాజసతామసభావముల నెఱింగి రజస్తమోలింగము లగు నాహారములఁ బరివర్జించుటకును సత్త్వలింగము లగువాని గ్రహించుటకును. అట్లు యజ్ఞాదులు గూడ సత్త్వాదిగుణభేదమునఁ ద్రివిధం బని యిటఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నది, రాజసతామసముల నెఱింగి యొట్లేని వాని విడుచు ననియు సాత్త్వికములనే యనుష్ఠించుననియు.—ఆహార స్త్వపి = ఆహారము గూడ; సర్వస్య = సమస్తభోక్తకును; త్రివిధః=మూఁడువిధములు గలది; ప్రియః = ఇష్టము; భవతి = అగుచున్నది. అట్లు, యజ్ఞః = యజ్ఞమును; తపః = తపస్సును; మఱియు, దానమ్=దానమును; త్రివిధము ప్రియ మగుచున్నది. తేషామ్=ఆయాహారాదులయొక్క; భేదమ్= భేదమును; ఇమమ్ = ఈ చెప్పఁబోఫుదాని; శృణు = వినుము.

ఆహారముగూడ మూఁడువిధములు గలది; అందు ఒక్కొక్కటి సాత్త్విక రాజసతామసులకుఁ గ్రమంబునఁ బ్రియమై యుండును. అట్లు యజ్ఞతపోదానములును త్రివిధములై సాత్త్వికాదులచేఁ గ్రమంబున ననుష్ఠింపఁబడును. వానిభేదములఁ జెప్పెద విను మని తాత్పర్యము.

ఆ. మీఁదిశ్లోకమునందలి పూర్వార్ధతాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు ఆహారములును ఇత్యాదిగా రస్యాదివర్గము సాత్త్వికపురుషప్రియం బనియు కట్వాది వర్గము రాజసప్రియ మనియు యాతయామాదివర్గము తామసప్రియ మనియుఁ బ్రదర్శనము దేనియం దుపయోగించు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు రస్యస్నిగ్ధాదులు ఇత్యాదిగా. శ్లోకము నుత్తరార్ధమునకు తాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు అట్లు అని. ఆహారము త్రివిధ మయిన ట్లనుట. పీనికిఁ బ్రత్యేకము త్రైవిధ్య మె ట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు తేషా మిత్యాదిగా.

హ. ఇప్పుడు సాత్త్వికరాజసతామసు లగు ప్రాణులయాహారాదికముఁ దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—ఆహరింపఁబడుచున్నది కావున ఆహార మనఁగా అన్నము; సర్వస్య — సాత్త్వికరాజసతామసప్రాణికి; త్రివిధః =మూఁడువిధములు

గలది, సాత్త్వికమును రాజసమును తామసమును అని; ప్రియః = అభిమతము; భవతి = అగుచున్నది. తథా = అట్లు; త్రివిధ మయిన ప్రాణికి సాత్త్వికము రాజసము తామసము అని త్రివిధ మయిన యజ్ఞము ప్రియ మగుచున్నది. అట్లు తపస్సును అట్లు దానము గూడ. తేషామ్ = ఆ యాహారయజ్ఞతపోదానములయొక్క; భేదమ్ — సాత్త్వికరాజసతామసరూపమును; శృణు = ఆకర్ణింపుము.

శ౦. ఇట్లు శ్రద్ధాభేదమునను దేవాదియజనభేదమునను శాస్త్రీయాశాస్త్రీయకర్తానుష్ఠానమునను సాత్త్వికులను రాజసులను తామసులను ఎఱుంగవలయు నని సూచించి యిప్పుడు ఆహారముచేతను యజ్ఞతపోదానములచేతను వారి నెఱుంగవలయు నని సూచించుట కాహారయజ్ఞతపోదానాదులకు సత్త్వాది గుణభేదమునఁ త్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు, సాత్త్వికు లగు ముముక్షువులు సాత్త్వికము లగు నాహారాదులనే చిత్తశుద్ధికొఱకు గ్రహింపవలయును గాని యితరములను గ్రహింపఁగూడ దని తెలుపుటకొఱకును.—అర్థము స్పష్టము.

మ. ఎవరు సాత్త్వికులో వారు దేవతలు, ఎవరు మఱి రాజసులు తామసులో వారు విపర్యస్తు లగుటవలన నసురులు అని నిశ్చితము కాఁగా, సాత్త్వికములను గ్రహించుటకును రాజసతామసముల విడుచుటకును ఆహారయజ్ఞతపోదానముల త్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శ్రద్ధమాత్రమే కాదు త్రివిధము, ఆహారము గూడ సర్వప్రాణికిని బ్రియము త్రివిధమే యగుచున్నది, సర్వమును త్రిగుణాత్మక మగుటచే నాలుగవవిధము సంభవింపమివలన. ఎట్లు దృష్టార్థ మగు నాహారము త్రివిధమో అట్లు యజ్ఞతపోదానము లదృష్టార్థములు గూడ త్రివిధములు. అందు, "యజ్ఞం వ్యాఖ్యాస్యామో ద్రవ్య దేవతాత్యాగః" అని కల్పసూత్రకారులచే దేవత నుద్దేశించి ద్రవ్యత్యాగము యజ్ఞ మని నిర్వచింపఁబడినది. అది యజతిచేతను జుహోతిచేతను * చోదిత మగుటచే యాగము హోమము నని ద్వివిధము, ఉత్తిష్ఠద్ధోమములును ✝ వషట్కారప్రయోగాంతములును యాజ్యాపురోనువాక్యావంతములును యజతులు. ఉపవిష్టహోమములును ‡ స్వాహాకారప్రయోగాంతములును యాజ్యాపురోనువాక్యారహితములును జుహోతులు అని కల్పకారులచే వ్యాఖ్యాతము యజ్ఞశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినది. తపః — కాయేంద్రియశోషణము,

---

* యజతి జుహోతి అని.

✝ నిలిచి హోమము చేయఁబడునవి.

‡ కూర్చుండి హోమము చేయఁబడునవి.

కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదికము. దానమ్—తనస్వత్వము దొలఁగించి పరునకు స్వత్వము గలిగించుట. తేషామ్ = ఆ యాహారయజ్ఞతపోదానములయొక్క; సాత్త్విక రాజస తామసభేదమును; నాచేఁ జెప్పఁబడుదాని, ఇమమ్ = దీని; శృణు.

శ్రీ. ఆహారాదిభేదమువలనఁగూడ సాత్త్వికాదిభేదమును దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు పదుమూఁడుశ్లోకములచేత.—సర్వస్య = సమస్తమైన జనము యొక్కయు; ఆహారః—అన్నాదిక మేది గలదో అది; యథాక్రమముగా, త్రివిధః; ప్రియో భవతి. అట్లు, యజ్ఞతపోదానములు గూడ త్రివిధము లగుచున్నవి. తేషామ్ = వానియొక్క; ఇమం భేదమ్ = ఈ చెప్పఁబోవుభేదమును; శృణు. ఇదియు రాజసతామసాహారయజ్ఞాదులఁ బరిత్యజించి సాత్త్వికాహారయజ్ఞాదుల సేవచే సత్త్వవృద్ధి కుండఁగ యత్నము చేయవలయు నను నేతదర్థము ప్రతిపాదింపఁ బడుచున్నది,

ప. *

రా. ఇంకఁ బ్రకృతమునే శాస్త్రీయము లగు యజ్ఞాదులందు గుణముల వలని విశేషమును బ్రపంచించుచున్నాఁడు.—అందు సత్త్వాదివృద్ధి యాహారమూలక మగుటవలన నాహారత్రైవిధ్యము మొదటఁ జెప్పఁబడుచున్నది. "అన్నమయం హి సోమ్య మనః, ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః" అని గదా శ్రుతి.—ఆహారము గూడ, సర్వస్య = సమస్తప్రాణిజాతమునకును; సత్త్వాదిగుణత్రయాన్వయముచే, త్రివిధః ప్రియో భవతి. అట్లే యజ్ఞముగూడ త్రివిధము, అట్లు తపస్సును దానమును. తేషాం భేద మిమం శృణు—ఆ యాహారయజ్ఞతపోదానములకు సత్త్వాదిభేదముచేఁ గలుగునట్టి యీ చెప్పఁబడుభేదమును వినుము.

మా. ♦

ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః
రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా ఆహారాస్సాత్త్వికప్రియాః. ౮

భా. ఆయుఃసత్త్వబలఆరోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః=ఆయుస్సును సత్త్వమును బలమును ఆరోగ్యమును సుఖమును ప్రీతియు—వీని వృద్ధినొందించు

---

* శ్రీధరీయములో సమానము.

♦ దీని కీభాష్యము లేదు.

నవియు; రస్యాః = రసముతోఁ గూడినవియు; స్నిగ్ధాః = స్నేహము గల వియు; స్థిరాః=దేహమునందుఁ జిరకాలము నిలుచునవియు; హృద్యాః= *హృదయప్రియములు నగు; ఆహారాః = ఆహారములు; సాత్త్విక ప్రియాః = సాత్త్వికున కిష్టములు.

ఆయుస్సు మొదలగువాని వృద్ధినొందించునవియు రసయుక్తములును స్నేహవంతములును * దేహమున నధికకాలము నిలుచునవియు హృదయప్రియ ములు నగు నాహారములు సాత్త్వికున కిష్టములై యుండు నని తా. ఇవి యిష్టము లయినపుడు పురుషుఁడు తనకు సత్త్వగుణ మధికముగా నున్న దని యెఱింగి వానినే విడువక భుజించుచుండవలయు నని భావము.

ఆ. సాత్త్వికునకుఁ బ్రియ మగు నాహారము నుదాహరించుచున్నారు.— ఆయుస్సు—దీర్ఘకాలజీవనము. సత్త్వము—చిత్తస్థైర్యము, లేక, వీర్యము. బలము— కార్యము చేయుటయందు సామర్థ్యము. ఆరోగ్యము — రోగము లేకుండుట. సుఖము — హృదయాహ్లాదము. ప్రీతి — సంపన్ను లగు పరులు చూచినను వారికి హర్షము. రసముతోఁ గూడినవి—రసనీయములు. దేహము నందుఁ జిరకాలము నిలు చుట — అధికకాలము శరీరమున కుపకరించుట.

హ. ఆయుష్షు—జీవనకాలము, సత్త్వము — ప్రకృతి పూర్వసంస్కారము, బలము—ప్రాణవాయువునకు స్థైర్యము, సుఖము—ఆనందము, ప్రీతి—సంతోషము— వీని వృద్ధినొందించు నవి; రస్యాః = మధురములు; స్నిగ్ధాః = స్నేహవంతములు; స్థిరాః = దీర్ఘకాలమునకు జీర్ణించునవి. హృద్యాః = చూచినమాత్రముననే ప్రీతి గలిగించునవి. ఇట్టి యాహారములు సాత్త్వికములు సాత్త్వికునకుఁ బ్రియము లగుచున్నవి.

శం. ఆయువునకును — చిరజీవనమునకును సత్త్వమునకును—అంతఃకరణ స్ఫూర్తికిని బలమునకును — దేహేంద్రియశక్తికిని ఆరోగ్యమునకును — రోగము కలుగకుండుటకును సుఖమునకును — సంతోషమునకును ప్రీతికిని — చక్షుఃప్రీతికిని వృద్ధి గలిగించునవియు; రస్యాః = రసయుక్తములు, మధురములు; స్నిగ్ధాః=స్నేహ యుక్తములు; స్థిరాః=మిక్కిలి సారవంతములు; హృద్యాః = మనోహరములు; ఇట్టి, ఆహారాః సాత్త్వికప్రియాః.

* దృఢ గలవియు.

మ. ఆహారయజ్ఞతపోదానముల భేదము పదునైదుశ్లోకములచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నది. అం దాహారభేదము మూఁడింటిచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.—

ఆయువు — చిరజీవనము, సత్త్వము — చిత్తధైర్యము బలవద్దుఃఖమునందును నిర్వికారత కలిగించునది, బలము — శరీరసామర్థ్యము చేయవలసిన కార్యమునందు శ్రమలేనట్లు చేయునది, ఆరోగ్యము—వ్యాధి లేమి, సుఖము—భోజనానంతరము ఆహ్లాదము, తృప్తి, ప్రీతి—భోజనకాలమున అనభిరుచి లేకుండుట ఇచ్ఛాతిశయము, వీని వివర్ధనములు విశేషించి వృద్ధిపొందించునవి; రస్యాః = ఆస్వాదింపఁదగినవి, మధురరసప్రధానములు; స్నిగ్ధాః=సహజము లేక ఆగంతుక మగు స్నేహముతోఁ గూడినవి; స్థిరాః=రసాద్యంశముచే శరీరమునందుఁ జిరకాల ముండునవి; హృద్యాః = మనోహరములు, దుర్గంధము అశుచిత్వము మొదలగు దృష్టాదృష్టదోషములు లేనివి; ఆహారాః — చర్వ్య చోష్య లేహ్య పేయములు; సాత్త్వికులకుఁ బ్రియములు. ఈ లింగములచే సాత్త్వికుల నెఱుంగనలయును, సాత్త్వికత్వముఁ గోరువారు వీనినే సేవింపవలయు నని యర్థము.

శ్రీ. ఆ దాహారత్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడింటిచేత.—

ఆయుస్సు — జీవితము సత్త్వము — ఉత్సాహము బలము — శక్తి ఆరోగ్యము — రోగరాహిత్యము సుఖము = చిత్తప్రసాదము ప్రీతి—అభిరుచి—ఈ యాయువు మొదలగువాని విశేషించి వృద్ధి చేయునవి; రస్యాః = రసవంతములు; స్నిగ్ధాః = స్నేహయుక్తములు; స్థిరాః = దేహమున సారాంశముచేఁ జిరకాలస్థాయులు; హృద్యాః = చూచినమాత్రముననే మనోహరములు; ఇట్టి, ఆహారాః—భక్ష్యభోజ్యాదులు; సాత్త్వికప్రియములు.

ప. అది రాజస తామ సాహారాదులఁ బరిత్యజించి సాత్త్వికాహారాదుల సేవించుచు సత్త్వవృద్ధికై యత్నము చేయవలయు నను నేతదర్థమై నిరూపింపఁబడుచున్నది. అం దాహారత్రైవిధ్యమును మూఁడింటిచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—*

రా. సత్త్వగుణయుక్తునకు సత్త్వమయము లగు నాహారములు ప్రియములగుచున్నవి. సత్త్వమయాహారము లేవి యనఁగా. ఆయుర్వివర్ధనములు, పెండియు సత్త్వవివర్ధనములు, సత్త్వ మనఁగా అంతఃకరణము అంతఃకరణకార్య మగు జ్ఞానమిట సత్త్వశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది, "సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమ్" అని

* తక్కినది శ్రీధరీయముతో సమానము.

స్సత్త్వము జ్ఞానవృద్ధిహేతు వగుటవలన సత్త్వమయ మగు నాహారముగూడ జ్ఞానవృద్ధి హేతువు, అట్లు బలారోగ్యములకుఁగూడ వివర్ధనములు, సుఖప్రీతులకుఁగూడ వివర్ధనములు, పరిణామకాలమునందుఁ దమయంతనే సుఖమునకు వివర్ధనములు, అట్లు ప్రీతిహేతుభూతకర్మారంభద్వారమునఁ బ్రీతివివర్ధనములు; రస్యాః=మధురరసయుక్తములు; స్నిగ్ధాః=స్నేహయుక్తములు; స్థిరాః = స్థిర మయినపరిణామము గలవి; హృద్యాః= రమణీయమైనవేషము గలవి. ఈవిధము లైన సత్త్వమయాహారములు సాత్త్వికుఁడగు పురుషున కుఁ బ్రియములు.

మా. ప్రీతి — వెంటనే కలుగునది. హృద్యము—అనుభవించినపిదపఁగూడ మనోహరము. స్థిరములు — అప్పుడే పక్వము లగునవి కావు. అట్టివి గదా ఆజ్యాదులు.

కట్వమ్ల లవణా ఉత్యుష్ణ తీక్ష్ణ రూక్ష విదాహినః
ఆహారా రాజస స్యేష్టా దుఃఖశోకామయప్రదాః.

భా. కటు అమ్ల లవణ అత్యుష్ణ తీక్ష్ణ రూక్ష విదాహినః = కటువును పులుసును ఉప్పును మిక్కిలి తీక్ష్ణమును రూక్షమును విదాహము గలిగించునవియు, అత్యుష్ణ అనుచోటి అతిశబ్దము సర్వత్ర యోజనీయము, మిక్కిలి చేఁదు మిక్కిలి పులుసు మిక్కిలి యుప్పు మిక్కిలి వేఁడి మిక్కిలి తీక్ష్ణము మిక్కిలి రూక్షము మిక్కిలి విదాహి—ఇట్టివి; దుఃఖశోకఆమయప్రదాః= దుఃఖమును శోకమును రోగమును ఇచ్చునవి యగు; ఆహారాః=ఆహారములు; రాజసస్య = రాజసునకు; ఇష్టాః = ప్రియములు.

మిక్కిలి చేఁదును పులుసును ఉప్పును వేఁడియు కారమును స్నేహవర్జితములును సంతాపము కలిగించునవియునై దుఃఖమును శోకమును రోగమును ఒసంగు నాహారములు రాజసున కిష్టము లని తాత్పర్యము.

అ. రాజసున కిష్ట మగు నాహారవిశేషముఁ దెలుపుచున్నారు.—కటువనఁగా చేఁదు, కటుకము తీక్ష్ణశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుటవలన. రూక్షము = స్నేహవివర్జితము. విదాహము — సంతాపము. దుఃఖము—తాత్కాలిక మగు పీడ. ఇష్టవియోగజ మగు దుఃఖము శోకము.

హ॰ కట్వమ్లలవణములు రసవిశేషములు. అతిశబ్దము ఉష్ణాదులతోఁ బ్రత్యేకము సంబంధించుచున్నది. ఈ కట్వాదు లగు నాహారములు దుఃఖశోకామయ ప్రదములు, రాజసస్య = రాజసపురుషునకు; ఇష్టాః = అభిమతములు, అవియు రాజసములు.

శ్రీ॰ అతిశబ్దము కట్వాదులతోఁ బ్రత్యేకము సంబంధించుచున్నది; అతి కటువు—మిక్కిలి చేదు, వేము మొదలగునది; కటుకము తీక్ష్ణశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది; అత్యమ్లము అతిలవణము అత్యుష్ణము, అతితీక్ష్ణము — మిరెపకాయ, రూక్షము — స్నేహరహితము కొఱ్ఱలు మొదలగునది, విదాహి — ఆవాలు మొదలగునది. వెంటనే దుఃఖప్రదములును పిమ్మట శోకరోగప్రదములు నగు నాహారములు రాజసున కిష్టములు.

మ॰ అతిశబ్దము కట్వాదు లేడింటియందును యోజనీయము. కటువు — తిక్తము, కటురసము తీక్ష్ణశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినందువలన, అందు అతికటువు=వేము మొదలగునది, అత్యమ్లము అతిలవణము అత్యుష్ణము—ప్రసిద్ధములు, అతితీక్ష్ణము— మిరియము మొదలగునది, అతిరూక్షము — స్నేహశూన్యము కొఱ్ఱలు ఆఘ్లి మొదలగునది, అతివిదాహి—సంతాపము చేయునది ఆవలు మొదలగునది. దుఃఖమును— తాత్కాలిక మయిన పీడను శోకమును — పిమ్మటఁ గూడ దౌర్మనస్యమును ఆమయమును — రోగమును మిక్కిలి యిచ్చునవి. అట్టి యాహారములు రాజసున కిష్టములు. ఈ లింగములచే రాజసుల నెఱుఁగవలయును, సాత్త్వికులు వీని నుపేక్షింపవలయు నని యర్థము.

శ్రీ॰ మఱియును.—అతిశబ్దము కట్వాదులు ఏడింటియందును సంబంధించుచున్నది. అతికటువు — నింబాదికము, అత్యమ్లము అతిలవణము అత్యుష్ణము— ప్రసిద్ధములు, అతితీక్ష్ణము—మరీచాదికము, అతిరూక్షము—కొఱ్ఱలు ఆఘ్లి మొదలగునది, అతివిదాహి — సర్షపాదికము. అతికట్వాదు లగు నాహారములు రాజసున కిష్టములు — ప్రియములు; దుఃఖము — తాత్కాలిక మగు హృదయసంతాపాదికము, శోకము—ఆవలఁ గూడ దౌర్మనస్యము, ఆమయము — రోగము, వీని నిచ్చునవి.

ప॰ *

---

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

రా. కటురసములు అమ్లరసములు లవణోత్కటములు అత్యుష్ణములు అతితీక్ష్ణములు రూక్షములు విదాహులును — కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహులు, అతిశైత్యము అతితైక్ష్ణ్యము మొదలగువానిచేత నుపయోగింప శక్యముగానివి తీక్ష్ణములు, శోష చేయునవి రూక్షములు, తాపము చేయునవి విదాహులు, ఇట్టి యాహారములు రాజసున కిష్టములు. అవి రజోమయము లగుటవలన దుఃఖశోకామయవర్ధనములు, రజోవర్ధనములును.

మా. *

యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితం చ యత్
ఉచ్ఛిష్ట మపి చా ఽ మేధ్యం భోజనం తామసప్రియమ్. ౧౦

భా. యాతయామమ్=సగము పక్వ మైనదియు, నిర్వీర్యము గతరసశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుటవలన; గతరసమ్ = పోయినరసము గలదియు; పూతి = దుర్గంధమును; పర్యుషితంచ యత్ = పక్వ మైనపిదప రాత్రి గడచిన దేది గలదో అదియు; ఉచ్ఛిష్ట మపిచ=తినఁగా మిగిలినదియు; అమేధ్యమ్ = యజ్ఞార్హము కానిదియు; ఇట్టి, భోజనమ్ = ఆహారము; తామసప్రియమ్ = తామసున కిష్టము.

చక్కఁగాఁ బక్వము కానిదియు గతరసంబును దుర్గంధమును పక్వమై రాత్రి గడచినదియు భుక్తశేషంబును అమేధ్యము నగు నాహారము తామసునకుఁ బ్రియ మని తాత్పర్యము.

శ్రీ. తామసప్రియం బగు నాహారము నుదాహరించుచున్నారు.— ఓయీ! యాతయామ మనఁగా నిర్వీర్య మని యర్థము అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు నిర్వీర్యము ఇత్యాదిగా.

హ. గతరసమ్=గతవీర్యము; పూతి = తడిసి విరస మైనది; పర్యుషితమ్=పక్వమై యుమఃకాలము దాఁటినది; ఉచ్ఛిష్టమ్ = భుక్తశిష్టము; అపిచ — సముచ్చయార్థకము; అమేధ్యమ్=అయజ్ఞార్హము; తామసప్రియమ్=తామసులకుఁ బ్రియము. ఆ ప్రియును దామసము.

* ఇదిమొదలు ౧౬ వ శ్లోకమువఱకు భాష్యము లేదు.

శ౦.* యాతయామమ్ = కొంచెముగాఁ బక్వము; గతరసమ్ = అతిపక్వము; పూతి = దుర్గంధి; పర్యుషితమ్ = పూర్వరాత్రము; ఉచ్ఛిష్టమ్=భోజనశేషము; అమేధ్యమ్ = యజ్ఞశేషము కానిది; ఇట్టి భోజనము తామసప్రియము.

వ్య. యాతయామ మనఁగా అర్ధపక్వము, నిర్వీర్యము గతరసపదముచేఁ జెప్పఁబడుటవలన నని భాష్యము. గతరసమ్ = విరసతను బొందినది, శుష్కము. యాతయామమ్ = పక్వమై జాము దాఁటిన యోదనాదికము, చల్లఁబడినది; గతరసమ్ = ఎత్తఁబడినసారము గలది, చిలికినపాలు మొదలగునది యని కొందఱు; పూతి=దుర్గంధము; పర్యుషితమ్=పక్వమై రాత్రి దాఁటినది; చకారముచే తత్కాలము ననే యున్మాదము చేయునట్టి ధుత్తూరాదికము * సముచ్చిత మగుచున్నది; యత్ =. ఏది దుష్ట మని యతిప్రసిద్ధమో అట్టిది; ఉచ్ఛిష్టమ్ = భుక్తావశిష్టము; అమేధ్యమ్ = అయజ్ఞార్హము, అశుచి యగు మాంసాదికము; అపిచ అనుటచే వైద్యకశాస్త్రోక్త మగు నపథ్యము సముచ్చిత మగుచున్నది; ఇట్టి భోజనము — భోజ్య మేది గలదో అది తామసునకుఁ బ్రియము, సాత్త్వికులచే నతిదూరమునుండియే యుపేక్షింపఁదగిన దని యర్థము. ఇట్టి భోజనము దుఃఖశోకామయప్రద మనుట యతిప్రసిద్ధము కావునఁ గంఠముచేఁ జెప్పఁబడినది కాదు. ఇటుఁ గ్రమంబున, రస్యాదివర్గము సాత్త్వికము, కట్వాదివర్గము రాజసము, యాతయామాదివర్గము తామస మని యాహారవర్గత్రయము చెప్పఁబడినది. అందు సాత్త్వికవర్గవిరోధి యితరవర్గద్వయం బని యెఱుంగవలయును. ఎట్లనఁగా, అతికటుత్వ మొదలగునది రస్యత్వమునకు విరోధి, అట్టిది యాస్వాద్యము కానందువలన. రూక్షత స్నిగ్ధత్వమునకు విరోధి. తీక్ష్ణత్వ విదాహిత్వములు ధాతుపోషణవిరోధు లగుటవలన స్థిరత్వమునకు విరోధులు. అత్యుష్ణత్వాదికము హృద్యత్వమునకు విరోధి. ఆమయప్రదత్వము ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యములకు విరోధి. దుఃఖశోకప్రదత్వము సుఖప్రీతులకు విరోధి. ఇట్లు రాజసవర్గము సాత్త్వికవిరోధి యనుట స్పష్టము. అట్లు తామసవర్గమునందును గతరసత్వమును యాతయామత్వమును బర్యుషితత్వమును యథాసంభవముగా రస్యత్వ స్నిగ్ధత్వ స్థిరత్వవిరోధులు. పూతిత్వమును ఉచ్ఛిష్టత్వమును అమేధ్యత్వమును హృద్యత్వమునకు విరోధులు. ఆయుస్సత్త్వాదివిరోధత్వమో స్పష్టమే. రాజసవర్గమునందు దృష్టవిరోధముమాత్రమే, తామసవర్గమునందో దృష్టాదృష్టవిరోధం బని యతిశయము.

* ఉన్మత్త మొదలగునది.

శ్రీ. మఱియును.—యాతము = కడచినది యామము — జాము. పక్వమైన యేయన్నాదికమునకో అది యాతయామము, శైత్యావస్థను బొందిన దని యర్థము; గతరసమ్ = పిండఁబడినరసము గలది; పూతి=దుర్గంధము; పర్యుషితమ్ = పూర్వదినమందుఁ బక్వము; ఉచ్ఛిష్టమ్ = ఇతరులు భుజింపఁగా మిగిలినది. అమేధ్యమ్ = అభక్ష్యము; కలంజాదికము; ఇట్టి భోజనము—భోజ్యము తామసప్రియము.

ప. *

రా. యాతయామమ్ = చిర కాలావస్థితము. గతరసమ్=పోయిన స్వాభావికరసము గలది; పూతి = దుర్గంధము గలది; పర్యుషితమ్ = కాలము గడచుటచే రసాంతరము నొందినది; ఉచ్ఛిష్టమ్=గుర్వాదులకంటె నితరుల భుక్తశేషము; అమేధ్యమ్ = యజ్ఞార్హము కానిది, యజ్ఞశిష్టము కానిది యని యర్థము; ఇట్టి తమోమయ మగు భోజనము తామసప్రియ మగుచున్నది. భుజ్యతే — భుజింపఁబడుచున్నది కావున ఆహారమే భోజనము. అందువలన హితము గోరువారు సత్త్వవృద్ధి కొఱకు సాత్త్వికాహారమునే సేవింపవలయును.

అఫలాకాఙ్క్షిభి ర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే
యష్టవ్య మే వేతి మనః సమాధాయ స సాత్త్వికః. ౧౧

భా. ఇఁక నిప్పుడు యజ్ఞము త్రివిధము చెప్పఁబడుచున్నది.—అఫలాకాఙ్క్షిభిః=ఫలముకోరని వారిచేత;విధిదృష్టః=శాస్త్రచోదనాదృష్టమగు; యః యజ్ఞః=ఏయజ్ఞము; యష్టవ్య మేవేతి=యజ్ఞస్వరూపమునుమాత్రమే నెఱవేర్పవలయు నని; మనః = మనస్సును; సమాధాయ=దీనిచే నాకుఁ బురుషార్థము వల దని నిశ్చయించి; ఇజ్యతే = నెఱవేర్పఁబడుచున్నదో; సః = ఆ యజ్ఞము; సాత్త్వికః=సాత్త్విక మని చెప్పఁబడును.

ఫలాభిసంధి లేనివారు యజ్ఞము చేయవలసినది మాత్రమే కాని తత్ఫలమేమియు వలఁ దని నిశ్చయించుకొని శాస్త్రచోదిత మగు నేయజ్ఞముఁ జేయుచున్నారో అది సాత్త్వికయజ్ఞ మని తాత్పర్యము.

ఆ. హానాఽఽదానార్థం బిట్లు త్రివిధాహారమును విభజించి క్రమప్రాప్త మగు త్రివిధయజ్ఞముఁ జెప్పుచున్నారు ఇఁక నిత్యాదిగా. అందు సాత్త్విక

* శ్రీధరీయవ్యాఖ్యతో సమానము.

యజ్ఞమును దెలుపుచున్నారు అఫ లేత్యాదిగా. ఫలాభిసంధి లేక యజ్ఞస్వరూపము మాత్రమే భావ్యం బను బుద్ధితో శాస్త్రవిధిచోదిత్మన ననుష్ఠించుయజ్ఞము సాత్త్వికమని యర్థము.

హ. యజ్ఞము చేయవలసినది మాత్రమే యని మనస్సు చేసికొని చేయు యజ్ఞము సాత్త్వికము.

శం. యష్టవ్య మేవ; ఇందుచే నాకుఁ బరమేశ్వరప్రీతిరూప మగు పురుషార్థము సిద్ధించు నని, మనః సమాధాయ=మనస్సు నిశ్చలము గావించుకొని. శ్రద్ధాభక్తులతో, అఫలాకాఙ్క్షిభిః = నిష్కాములచేత, తంత్రమంత్రార్థవేదు లగు శ్రోత్రియులచేత; విధిదృష్టః=విధ్యుక్తనియమముతోఁ గూడిన దగు; యో యజ్ఞః ఇజ్యతే= ఏయజ్ఞము చేయఁబడుచున్నదో; అది సాత్త్వికయజ్ఞ మని యర్థము.

మ. ఇప్పుడు క్రమప్రాప్త మగు త్రివిధయజ్ఞముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—అగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాస చాతుర్మాస్య పశుబంధ జ్యోతిష్టోమాదిక మగు యజ్ఞము రెండువిధములు, కామ్య మని నిత్య మని. ఫలసంయోగముచేఁ జోదితము కామ్యము, అది సర్వాంగోపసంహారముచేతనే * ముఖ్యకల్పముచే ననుష్ఠేయము. ఫలసంయోగము లేక జీవనాదినిమిత్తసంయోగముచేఁ ♦ జోదితమై సర్వాంగోపసంహారము సంభవింపనియప్పుడు ప్రతినిధ్యాదుల గ్రహించి యముఖ్యకల్పముచే నేనియు ననుష్ఠేయం బగునది నిత్యము. అందు సర్వాంగోపసంహారము సంభవింప కున్నను బ్రతినిధ్యాదుల గ్రహించి యవశ్యము, యష్టవ్యమేవేతి; ప్రత్యవాయపరిహారముకొఱకు ఆవశ్యకజీవనాదినిమిత్తంబునఁ జోదిత మగుటవలన నని; మనః; సమాధాయ=నిశ్చయించి; అఫలాకాఙ్క్షిభిః = అంతఃకరణశుద్ధిఁ గోరువార లగుటచే కామ్యప్రయోగవిముఖు లగువారిచేత; విధిదృష్టః = యథాశాస్త్రము నిశ్చిత మగు; యః యజ్ఞః = ఏయజ్ఞము; ఇజ్యతే = అనుష్ఠింపఁబడుచున్నదో; సః = యథాశాస్త్రముగా నంతఃకరణశుద్ధికొఱ కనుష్ఠించునిత్యప్రయోగ మగు నాయజ్ఞము; సాత్త్వికః = సాత్త్విక మని యెఱుంగవలయును.

శ్రీ. యజ్ఞముగూడ త్రివిధము. అందు సాత్త్వికయజ్ఞమును జెప్పుచున్నాఁడు.—ఫలాకాంక్ష లేనిపురుషులచేత, విధిచేత దృష్టము—ఆవశ్యక మని విహిత

---

* అంగలోపము లేక.

♦ యావజ్జీవము చేయవలయు నని.

మగు; యో యజ్ఞః; ఇజ్యతే = అనుష్ఠింపఁబడుచున్నదో; సః సాత్త్వికః = అది సాత్త్వికయజ్ఞము. ఎట్లనుష్ఠింపఁబడుచున్నది? యష్టవ్యమేవేతి=యజ్ఞానుష్ఠానము మాత్రమే చేయవలయును, ఇతరము ఫల మేదియు వల దని; మనః; సమాధాయ— ఏకాగ్రముగాఁ జేసి యని యర్థము.

ప. యజ్ఞంబును త్రివిధము. అందు సోపాధిక మగు యజ్ఞముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడింటిచేత.— "కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి" ఇత్యాది విధిచే, యష్టవ్యమేవేతి; విధిదృష్ట మగు యజ్ఞము ఫలకాంక్షారహితు లగు పురుషులచేత, మనః; సమాధాయ = శుద్ధముగాఁ జేసికొని; ఏది, ఇజ్యతే = అనుష్ఠింపఁబడుచున్నదో; అది సాత్త్వికము.

రా. ఫలాకాంక్షారహితు లగు పురుషులచేత, విధిదృష్టః=శాస్త్రదృష్టము మంత్రద్రవ్యక్రియాదులతోఁ గూడినది; యష్టవ్య మేవేతి — భగవదారాధనముగా యజ్ఞము చేయుటయే ప్రయోజన మని; మనస్సమాధాయ యో యజ్ఞ ఇజ్యతే, అది సాత్త్వికము.

అభిసంధాయ తు ఫలం దమ్భార్థ మపి చైవ యత్
ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్. ౧౨

భా. ఫలమ్=ఫలమును; అభిసంధాయతు=ఉద్దేశించియో; దమ్భార్థ మపి చైవ = ధార్మికత్వఖ్యాపనముకొఱకును; యత్ = ఏది; ఇజ్యతే= చేయఁబడుచున్నదో; భరతశ్రేష్ఠ = భరతవంశజులయం దుత్తముఁడా! తం యజ్ఞమ్=ఆ యజ్ఞమును. రాజసమ్ = రాజసమునుగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము.

అర్జునా! ఫలముకొఱకును దాను ధార్మికుఁ డని ప్రకటించుటకొఱకును చేయుయజ్ఞము రాజస మని యెఱుగు మని తాత్పర్యము.

ఆ. రాజసయజ్ఞమును హానార్థము ప్రదర్శించుచున్నారు ఫల మిత్యాదిగా. స్వర్గాదిఫలము నుద్దేశించియు ధార్మికత్వఖ్యాపనార్థంబును యజన మేది చేయఁబడుచున్నదో ఆయజ్ఞము రజోగుణముచే నిర్వృత్తము త్యాజ్య మని యెఱుంగు మని యర్థము.

హ. అభిసంధాయతుఫలమ్ = ఈ ఫలము నాకుఁ గలుగవలయు నని సంకల్పించి; దమ్భార్థ మపి చైవ = ధార్మికత్వఖ్యాపనార్థమే; ఏయజ్ఞము, ఇజ్యతే = నెఱవేర్పఁబడుచున్నదో. తం యజ్ఞం రాజసం విద్ధి.

శ౦. స్వర్గాదిఫలార్థముగాని దంభార్థము గాని చేయుయజ్ఞము రాజస మని యర్థము.

మ. ఫలమ్=కామ్య మగు స్వర్గాదిఫలమును; అభిసంధాయ = ఉద్దేశించి, అంతఃకరణశుద్ధిని కాదు; తు కారము నిత్యప్రయోగముకంటె వైలక్షణ్యము సూచించుచున్నది; దంభము — లోకమునందుఁ దాను ధార్మికుం డని ప్రకటించుట, దానికొఱకును; అపిచైవ అనుట వికల్పసముచ్చయములచేఁ ద్రివిధం బని సూచనార్థము; దంభార్థము గాక పారలౌకికఫలమునే యభిసంధించి, పారలౌకికఫలము నభిసంధింపక దంభార్థమే యని వికల్పముచే రెండుపక్షములు, పారలౌకికఫలార్థంబును ఇహలోకదంభార్థమును అని సముచ్చయముచే నొకపక్షము; ఇట్లు దృష్టాదృష్టఫలాభిసంధిగలవానిచే అంతఃకరణశుద్ధి నుద్దేశింపక, యదిజ్యతే = యథాశాస్త్రముగా నేయజ్ఞ మనుష్ఠింపఁబడుచున్నదో; తం యజ్ఞం రాజసం విద్ధి, హానముకొఱకు. భరతశ్రేష్ఠ అని యోగ్యతాసూచనము.

శ్రీ. రాజసయజ్ఞముఁ జెప్పుచున్నారు.—ఫలమ్; అభిసంధాయతు=ఉద్దేశించియు; యదిజ్యతే = ఏయజ్ఞము చేయఁబడుచున్నదో; దమ్భార్థంచ = మహత్త్వఖ్యాపనముకొఱకుఁగూడ. తం యజ్ఞం రాజసం విద్ధి.

ప. *

రా. ఫలాభిసంధియుక్తులచే దంభగర్భమును యశఃఫలము ♦ నగు నేయజ్ఞము చేయఁబడుచున్నదో ఆయజ్ఞమును రాజసమునుగా నెఱుఁగుము.

విధిహీన మసృష్టాన్నం మన్త్రహీన మదక్షిణమ్
శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే. ౧౩

భా. విధిహీనమ్=యథాచోదితమునకు విపరీతము, యథాశాస్త్రము గానిది; అసృష్టాన్నమ్ = బ్రాహ్మణులకు సృష్టము గాదు—దత్తము గాదు

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

♦ యశస్సు ఫలముగాఁ గలది.

అన్నము ఏయజ్ఞమునందో అది యసృష్టాన్నము; మన్త్రహీనమ్=మంత్రముచేతను స్వరముచేతను వర్ణముచేతను హీనము మంత్రహీనము; అదక్షిణమ్=చెప్పిన దక్షిణ లేనిది; శ్రద్ధారహితమ్=శ్రద్ధచే విడువఁబడినది; అట్టి, యజ్ఞమ్ = యజ్ఞమును; తామసమ్ = తమోగుణముచే నిర్వృత్తమునుగా; పరిచక్షతే = చెప్పుచున్నారు.

శాస్త్రవిధిరహితంబును అన్నదానము లేనిదియు మంత్రవర్జితమును దక్షిణారహితంబును శ్రద్ధారహితంబు నగు యజ్ఞము తామస మని చెప్పుచున్నారని తాత్పర్యము.

ఆ. తామసయజ్ఞమును హానార్థమే యుదాహరించుచున్నారు వి ధీత్యాదిగా.

హ. విధిహీనమ్ = శాస్త్రచోదితము కానిది; అసృష్టాన్నమ్=అన్నదానరహితంబును; మన్త్రహీనమ్=మంత్రవర్జితంబును; అదక్షిణమ్=దక్షిణావిరహితంబును; అట్టి యజ్ఞమును, తామసం పరిచక్షతే=తామసమునుగాఁ జెప్పుచున్నారు.

శం. అర్థము స్పష్టము.

మ. యథాశాస్త్రబోధితమునకు విపరీతంబును అన్నదానరహితంబును స్వరమునను వర్ణమునను మంత్రహీనంబును యథోక్తదక్షిణ లేనిదియు ఋత్విజులతో ద్వేషాదులచే శ్రద్ధావిరహితంబు నగు యజ్ఞమును దామసమునుగాఁ జెప్పుచున్నారు శిష్టులు. తామసయజ్ఞము విధిహీనత్వాదు లొక్కొక విశేషణము గలది యైదువిధములు, సర్వవిశేషణసముచ్చయంబున నొకవిధము, చేరి యాఱువిధములు. మఱియు రెండు మూఁడు నాలుగు విశేషణములసముచ్చయముచే బహుభేదములు తామసయజ్ఞమున కెఱుంగవలయును. రాజసయజ్ఞమున నంతఃకరణశుద్ధి లేకున్నను ఫలోత్పాదక మగు నపూర్వము కలదు, యథాశాస్త్ర మనుష్ఠించుటవలన. తామసమునందో అయథాశాస్త్రముగా ననుష్ఠించుటవలన నపూర్వ మేదియుఁ గలుగదని యతిశయము.

శ్రీ. తామసయజ్ఞముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—విధిహీనమ్ = శాస్త్రోక్తవిధిశూన్యము; అసృష్టాన్నమ్ = బ్రాహ్మణాదులకు అసృష్టము – ఇయ్యఁబడినది కాదు అన్నము దేనియందో అట్టిది; మంత్రములు లేనిది, యథోక్తదక్షిణ లేనిది, శ్రద్ధాశూన్యము నగు యజ్ఞమును తామసమునుగా, పరిచక్షతే=చెప్పుచున్నారు శిష్టులు.

ప. మన్త్రహీనమ్ = స్వశాఖోక్తమంత్రములచే హీనము. *

రా. విధిహీనమ్ = బ్రాహ్మణవాక్యముచే హీనము, సదాచారయుక్తులును విద్వాంసులు నగు బ్రాహ్మణులవలన యజింపు మని వాక్యము నొందక చేయఁబడు నది యని యర్థము; అసృష్టాన్నమ్=శాస్త్రచోదితము గాని ద్రవ్యము గలది; మంత్రహీనమును దక్షిణారహితమును శ్రద్ధావిరహితము నగు యజ్ఞమును దామసము నుగాఁ జెప్పుచున్నారు.

దేవ ద్విజ గురు ప్రాజ్ఞ పూజనం శౌచ మార్జవమ్
బ్రహ్మచర్య మహింసా చ శారీరం తప ఉచ్యతే. ౧౪.

భా. ఇంక నిప్పుడు త్రివిధ మగు తపస్సును జెప్పుచున్నాఁడు.— దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనమ్ = దేవతలయు ద్విజులయు గురువులయుఁ బ్రాజ్ఞులయుఁ బూజించుటయు; శౌచమ్=శౌచమును; ఆర్జవమ్=ఋజుత్వమును; బ్రహ్మచర్యమ్ = బ్రహ్మచర్యమును; అహింసాచ = అహింసయు; శారీరమ్ = శరీరముచే నిర్వర్తింపఁదగినది శారీరము, శరీరప్రధానములగు సమస్తము లైన కార్యకరణములచేఁ గర్తృలచే సాధ్యము, శారీర మగు; తపః=తప స్సని; ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది. "పఞ్చైతే తస్య హేతవః" అని గదా చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు.

దేవతలను బ్రాహ్మణులను గురువులను ప్రాజ్ఞులను బూజించుటయు శౌచంబును ఆర్జవంబును బ్రహ్మచర్యమును అహింసయు — ఇవి శారీర మగు తప స్సని జెప్పఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఆ. సాత్త్వికాదిభావమును నిరూపించుటకై సమస్త తపస్సుయొక్క స్వరూపమును నిరూపించుచున్నారు ఇంక నిత్యాదిగా. అందు శారీరతపస్సును నిర్దేశించుచున్నారు దే వేత్యాదిగా. దేవతలు — బ్రహ్మ విష్ణు శివాదులు, ద్విజులు— పూజ్యులకుఁ బూజ్యు లగుటవలన బ్రాహ్మణోత్తములు, గురువులు—తండ్రి మొదలగువారు, ప్రాజ్ఞులు — పండితులు విదితవేదితవ్యులు ♦. పూజించుట — నమస్కారము

* తక్కినది శ్రీధరీయముతో సమానము.

♦ ఎఱుంగవలసినదాని నెఱింగినవారు.

శుశ్రూష మొదలగునది. శౌచము — మృత్తికాజలములచే శరీరశోధనము. ఋజుత్వము — విహితమునందుఁ బ్రవృత్తియు నిషిద్ధమునుండి నివృత్తియు నేకరూపముగాఁ గలిగి యుండుట. బ్రహ్మచర్యము—మైథునము లేమి. అహింస—ప్రాణులఁ బీడింపమి. ఈ తపస్సు శరీరమాత్రనిర్వర్త్యం బనుట సంభవింప దని తలఁచి విశేషణము చేయుచున్నారు శరీరప్రధానములు ఇత్యాదిగా. ఎట్లు కర్త్రాదిసాధ్య మయినపుడు తపస్సు శారీరం బగును? శారీరం బయినపు డెట్లు కర్త్రాదిసాధ్య మగును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ప ఇత్యేత్యాదిగా.

హా. ఇపుడు త్రివిధ మైన కాయికాదితపస్సును దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—దేవతలు — అగ్న్యాదులు, ప్రాజ్ఞులు — తత్త్వవిదులు, వారి పూజించుట. శౌచమ్—మృత్తికాజలాదిసాధ్యము. ఆర్జవమ్=అవక్ర మయిన చిత్తము గలుగుట. బ్రహ్మచర్యమ్ = స్త్రీభోగవర్జనము. అహింసా = ప్రాణుల బీడింపకుండుట. ఇది శరీరసాధ్య మగు తప స్సని విధింపఁబడుచున్నది.

శం. శారీరాదిభేదముచేఁద్రివిధ మైన తపస్సును జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడు శ్లోకములచేత.—దేవ—అగ్న్యాదులు, ద్విజ — శ్రోత్రియులు, గురు—తండ్రి యాచార్యుఁడు ఉపాధ్యాయుఁడు మొదలగువారు, ప్రాజ్ఞ—బ్రహ్మవిదులు, ప్రాజ్ఞులను ద్విజులకంటె వేఱుగా గ్రహించుట "ప్రాజ్ఞత్వము శతకోటిజన్మార్జితపుణ్యావిశేషాతిశయలబ్ధ మగు పరమేశ్వరప్రసాదాతిశయముచే జాత్యంతరజులకుఁ గూడ సంభవించుచున్నది, ధర్మవ్యాధాదులయం దట్లు కనఁబడుటవలన; అందువలన జాత్యంతరీయు లయినను వారిని భక్తితో నారాధింపవలయు" నని బోధించుటకొఱకు, వారి పూజించుట—ప్రణామశుశ్రూషాన్నాదులచే నారాధించుట; శౌచమ్=బాహ్యాభ్యంతరశుద్ధి; ఆర్జవమ్ = కర్తవ్య మగు కర్మమునందును సాధువులయందును సర్వదా మనోవాక్కాయకర్మముల నేకరూపత; బ్రహ్మచర్యమ్=నిషిద్ధకాలమునందు రతివర్జనము; అహింసా = ప్రాణులను బీడింపమి; చకారము సముచ్చయార్థము; ఇది యంతయు శరీరనిర్వర్త్య మగుటవలన శారీరతప స్సని చెప్పఁబడుచున్నది.

మ. క్రమప్రాప్త మగు తపస్సుయొక్క సాత్త్వికాదిభేదమును బ్రతిపాదించుటకై శారీరవాచికమానసత్వములచే దానిత్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడింటిచేత —దేవ—బ్రహ్మవిష్ణుశివసూర్యాగ్నిదుర్గాదులు, — ద్విజద్విజాతు లగు బ్రాహ్మణులు, గురు—పితృమాత్రాచార్యాదులు, ప్రాజ్ఞ—పండితులు వేదములను తదుపకరణములను తదర్థములను దెలిసినవారు, వారిపూజనము—యథాశాస్త్ర మైన ప్రణామశు

శ్రూషాదికము; శౌచమ్ = మృజ్జలములచే శరీరశోధనము; ఆర్జవమ్=అకౌటిల్యమును భావసంశుద్ధిశబ్దముచే మానసతపస్సునందుఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు, శారీరమైన యార్జవమో విహితనిషిద్ధములయందు ఏకరూపముగాఁ బ్రవృత్తినివృత్తులు గలిగి యుండుట; బ్రహ్మచర్యమ్=నిషిద్ధమైథునము విడుచుట; అహింసా=అశాస్త్రీయప్రాణిపీడ చేయకుండుట; చకారమువలన అస్తేయమును అపరిగ్రహమును; శారీరమ్ = శరీరప్రధానకర్త్రాదులచే సాధ్యము, కాని కేవలశరీరముచేతఁ గాదు, "పఞ్చైతే తస్య హేతవః" అని గదా చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. ఇది శారీరతప స్సని చెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రీ. తపస్సుయొక్క సాత్త్వికాదిభేదమును దెలుపుటకై మొదట శారీరాది భేదముచే దాని త్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడింటిచేత.—ప్రాజ్ఞులు—గురువ్యతిరిక్తులు, ఇతరు లగు తత్త్వవిదులుగూడ. దేవబ్రాహ్మణాదిపూజనంబును శౌచాదికంబును, శారీరమ్ = శరీరనిర్వర్త్య మగు; తప స్సని చెప్పఁబడుచున్నది.

ప. *

రా. ఇఁక గుణములవలనఁ దపస్సుయొక్క త్రైవిధ్యముఁ జెప్పుటకై యది శరీరవాఙ్మనోనిష్పాద్య మగుటచే దానిస్వరూపభేదము మొదటఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞలపూజనమును, శౌచమ్ -- తీర్థస్నానాదికమును, ఆర్జవమ్ = మనస్సున నున్నట్లు శరీరవ్యాపారంబును, బ్రహ్మచర్యమ్—స్త్రీలయందు భోగ్యతాబుద్ధితో వీక్షణము మొదలగునది లేకుండుటయు, అహింసా—ప్రాణిపీడ చేయకుండుట, ఇది శారీరతప స్సని చెప్పఁబడును.

అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియహితం చ యత్
స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే. ౧౫

భా. అనుద్వేగకరమ్ = ప్రాణులకు దుఃఖకరము కాని; వాక్యమ్ = వచనము; సత్యమ్ = యథార్థమును; ప్రియహితంచ = ప్రియమును హితమును ♦, ప్రియము—దృష్టార్థము, హితము — అదృష్టార్థము; యత్ = ఏది గలదో, అట్టి వాక్యము; అనుద్వేగకరత్వాదు లగు ధర్మములచే వాక్యము విశేషింపఁబడుచున్నది, విశేషణధర్మసముచ్చయార్థము చశబ్దము, పరబోధనముకొఱకుఁ బ్రయుక్త మగు వాక్యము సత్యత్వమును

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

♦ సంతోషము గలిగించునది ప్రియము, మేలు గలిగించునది హితము.

ప్రియత్వమును హితత్వమును అనుద్వేగకరత్వమును అను ధర్మములలో నొకదానిచే గాని రెంటిచే గాని మూఁటిచేఁ గాని హీన మగునేని అది వాఙ్మయ మగు తపస్సు కాదు, సత్యవాక్యం బితరధర్మములలో నొక దానిచేఁ గాని రెంటిచేఁ గాని మూఁటిచేఁ గాని హీన మగుపక్షమున నది వాఙ్మయతపస్సు కానేరదు, అట్లు ప్రియవాక్యముగూడ నితరములలో నొకటిగాని రెండుగాని మూఁడుగాని లేని దగునెడ నది వాఙ్మయతప స్సనఁబడదు, అట్లు హితవాక్యముగూడ నితరములలో నొకటి గాని రెండు గాని మూఁడు గాని లేనియెడ నదియు వాఙ్మయతపస్సు కాదు. మఱి యెట్టిది వాఙ్మయతపస్సు ? ఏది సత్యంబును అనుద్వేగకరంబును ప్రియహితంబు నగు వాక్యము గలదో అది పరమం బగు తపస్సు వాఙ్మయము. ఎట్టి దనఁగా "శాంతుఁడ వగుము నాయనా ! స్వాధ్యాయంబును యోగంబు ననుష్ఠింపుము, నీకు శ్రేయము కలుగును" ఇత్యాదికము. స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ = యథావిధి వేదపారాయణముగూడ; వాఙ్మయమ్ = వాఙ్మయ మగు; తపః = తప స్సని; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

పరులకు దుఃఖము గలిగింపనిదియు సత్యమును ప్రియమును హితము నగు వాక్యంబును యథావిధి వేదపారాయణంబును వాఙ్మయతప స్సని చెప్పఁబడు నని తాత్పర్యము.

టీ. ఇప్పుడు వాఙ్మయతపస్సును వ్యపదేశించుచున్నారు అనుద్వే గేత్యాదిగా. సత్యము — యథాదృష్టార్థవచనము. ప్రియము — శ్రుతిసుఖము. హితము — పరిణామమునఁ బథ్యము. ప్రియహితములను మఱియొకవిధమున విభజించుచున్నారు ప్రియము ఇత్యాదిగా. ఇట విశేషణవిశేష్యత్వ మెట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అనుద్వేగకరత్వాదులు ఇత్యాదిగా. విశేషణధర్మము లగు ననుద్వేగకరత్వాదులకు విశేష్య మగు వాక్యముతో సముదితము లైనవానికిఁ బరస్పరముగూడ సముచ్చయముఁ దెలుపుచున్నది చకారం బని చెప్పుచున్నారు విశేష ణేత్యాదిగా. ఏల వాక్యము వీనిచే విశేషింపఁబడుచున్నది ? ఏల మఱి యీవిశేషణములకుఁ బరస్పరసముచ్చయము ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ప రేత్యాదిగా. అవిశేషిత మగు వాక్యమాత్రము వాఙ్మయతపస్సు కానేరకున్నను సత్యవాక్యము విశేషణాంతరము

లేకున్నను వాఙ్మయతపస్సు కావచ్చునని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సత్య వాక్యంబు ఇత్యాదిగా. అట్లయినను ప్రియవాక్యముమాత్రము కావచ్చునని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అట్లు ప్రి యేత్యాదిగా. అయినను పరిణామపథ్యం బట్టిది యగునని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అట్లు హి తేత్యాదిగా. అప్పుడు ఎట్టిది వాఙ్మయతపస్సు? అనఁగా ప్రశ్నపూర్వకముగా విశదీకరించుచున్నారు మఱి యెట్టిది ఇత్యాదిగా. విశేషణసముచ్చయముువిషయమున వాఙ్మయతపస్సునకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు ఎట్టి దనఁగా ఇత్యాదిగా. ప్రాఙ్ముఖత్వము పవిత్ర పాణిత్వము మొదలగు విధానము నతిక్రమింపక వేదము నావర్తించుటయు వాఙ్మయ తపస్సునం దంతర్భవించు నని చెప్పుచున్నారు స్వాధ్యా యేత్యాదిగా. వాక్కు-ప్రాచుర్యమునదీని యందుఁ ప్రవర్తించినది కావున వాఙ్మయము—వాక్కు-ప్రధాన ముగాఁ గలది యని యర్థము.

హా. ఉద్వేగము – దుఃఖము, దుఃఖకరము కానిది. సత్యము – వితథము కానిది. స్వాధ్యాయము – వేదము, దాని నెల్లప్పుడు పఠించుట స్వాధ్యాయాభ్యసనము. ఇది; వాఙ్మయమ్ = వాక్కు-చేత నిర్వర్త్య మగు; తపస్సు.

శం. అనుద్వేగకరమ్ = పరుషము కానిది; సత్యమ్ = యథార్థము; ప్రియ హితంచ=మనస్సునకును శ్రవణమునకును ఆనందము గలిగించునదియు పురుషార్థము కలిగించునదియు; ఇట్టి వాక్యము; అనుద్వేగకరంబును సత్యంబును ప్రియంబును హితంబు నని వాక్యచతుర్విధవిశేషణసముచ్చయార్థము చకారము. అనుద్వేగ కరత్వమును సత్యత్వమును ప్రియత్వమును హితత్వము నను విశేషణచతుష్టయ ముతోఁ గూడినవాక్యమే యుచ్చారితమై వాఙ్మయతప స్సగును. ఎట్లు ఉదాత్తాది స్వరచతుష్టయముతోఁ గూడిన వేదమే వేద మగునో అట్లు. అది యొకదానిచేఁ గాని రెంటిచేఁ గాని మూఁటిచేఁ గాని విశేషణములచే వియుక్తమైనయెడ వాఙ్మయ తపస్సు కానేరదు. అందువలన ముముక్షువు విశేషణచతుష్టయవిశిష్టమైనవాక్య మునే పలుకవలయు నని సిద్ధము. బ్రహ్మయజ్ఞముగూడ వాఙ్మయతపస్సునం దంత ర్భవించు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ—ప్రాఙ్ముఖత్వ పవిత్ర పాణిత్వాదినియమములతో స్వాధ్యాయముయొక్క — వేదముయొక్క-అభ్యసనము— ఆవృత్తియు వాఙ్మయతపస్సే యని యర్థము. వాఙ్మయమ్—వాక్కు-చే నిర్వర్తింపఁ బడుటవలన వాఙ్మయతప స్సనఁబడుచున్నది. చకారమువలన స్తోత్రపాఠాదికము గూడ వాఙ్మయతపస్సే యగు నని యర్థము.

మ. అనుద్వేగకరమ్=ఎవ్వనికిని దుఃఖకరము కానిది; సత్యమ్=ప్రమాణము గలదియు అబాధిత మయిన యర్థము గలదియు; ప్రియము — వినువానికిఁ దత్కాలమున శ్రుతి సుఖము, హితము—పరిణామమునందు సుఖకరము; చకారము విశేషణములకు సముచ్చయార్థము; అనుద్వేగకరత్వాదివిశేషణచతుష్టయముతోఁ గూడినది, ఒకవిశేషణముచేనేనియు న్యూనము కానిది, ఏవాక్యము గలదో, "శాంతుఁడ వగుము నాయనా! స్వాధ్యాయమును యోగమును అనుష్ఠింపుము, నీకు శ్రేయము కలుగును" ఈ వాక్యమువంటిది, అది; వాఙ్మయమ్=వాచిక మగు, తపః=తపస్సు, శారీరమువలె. స్వాధ్యాయాభ్యసనంచ=యథావిధి వేదాభ్యాసము గూడ; వాఙ్మయతప స్సని చెప్పఁబడుచున్నది. ఏవకారము పూర్వవిశేషణసముచ్చయావధారణార్థకము.

శ్రీ. వాచిక మగు తపస్సును జెప్పుచున్నాఁడు.—ఉద్వేగమును — భయమును జేయదు కావున అనుద్వేగకరమును సత్యమును శ్రోతకుఁ బ్రియంబును హితమును — పరిణామమున సుఖకరంబును; స్వాధ్యాయాభ్యసనంచ=వేదాభ్యాసంబును; వాఙ్మయమ్ = వాక్కుచే నిర్వర్త్య మగు; తపః.

ప. ఇఁక వాఙ్మయం బగు తపమును జెప్పుచున్నాఁడు.—పరున కుద్వేగముఁ బుట్టించునది కానిది, అట్టి వాక్యము; సత్యమ్=యథార్థము; అదియు దుఃఖపర్యవసాయి కా దని చెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రియహితమ్ = ప్రియము — సుఖముగా వినఁదగినది, పరిణామమున హితముగూడ. అట్లు మనువు "సత్యం బ్రూయాత్ప్రియం బ్రూయా న్న బ్రూయా త్సత్య మప్రియమ్ । ప్రియంచ నానృతం బ్రూయా దేష ధర్మ స్సనాతనః" * అని. స్వాధ్యాయాభ్యసనమ్ = స్వశాఖాధ్యయనాభ్యాసము. ఇది వాఙ్మయ మగు తప స్సని చెప్పఁబడుచున్నది.

రా. పరున కుద్వేగకరము కానిదియు సత్యమును బ్రియహితము నగు వాక్య మేది గలదో అదియు స్వాధ్యాయాభ్యసనంబును అనునది వాఙ్మయ మగు తప స్సని చెప్పఁబడుచున్నది.

మనఃప్రసాద స్సౌమ్యత్వం మౌన మాత్మవినిగ్రహః
భావసంశుద్ధి రి త్యేత త్తపో మానస ముచ్యతే. ౧౬.

---

* సత్యముఁ బలుకవలయును, ప్రియముఁ బలుకవలయును, సత్యమునైనను అప్రియముఁ బలుకరాదు, ప్రియమునైనను అసత్యముఁ బలుకరాదు. ఇది సనాతన మగుధర్మము.

భా. మనఃప్రసాదః = మనస్సుయొక్క ప్రశాంతి, మనస్సునకు స్వచ్ఛతను గలిగించుట ప్రసాదము; సౌమ్యత్వమ్=దేని సౌమనస్య మందురో అది, ముఖాదిప్రసాదము కార్యముగాఁ గల యంతఃకరణవృత్తి; మౌనమ్= వాక్సంయమము * గూడ మనస్సంయమమువలనఁ గలుగునది యగుటవలనఁ గార్యముచేఁ గారణము చెప్పఁబడుచున్నది మనస్సంయమము మౌన మని; ఆత్మవినిగ్రహః=మనస్సుయొక్క నిరోధము, అన్నిటనుండియు సామాన్యరూపం బాత్మవినిగ్రహము, వాగ్విషయముమాత్రమే యగు మనస్సుయొక్క సంయమము మౌన మని విశేషము; భావసంశుద్ధిః = పరులతో వ్యవహరించునపుడు మాయావిత్వము లేకుండుట; ఇతి ఏతత్ = అనునిది; మానసమ్ = మానస మగు; తపః = తప స్సని; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

మనస్సును బ్రసన్నముగా నుంచుకొనుటయు సౌమ్యతయు మౌనంబును మనోనిరోధంబును బరులతో వ్యవహరించునపుడు కపటము లేకుండుటయు — ఇది మానసతప స్సనఁబడును అని తాత్పర్యము.

ఆ. మానసతపస్సును సంక్షేపించుచున్నారు.—ప్రశాంతిఫలమునే విశదపఱచుచున్నారు స్వచ్ఛతను ఇత్యాదిగా. మనస్సుయొక్క స్వచ్ఛత యనఁగా అనాకులత నిశ్చింతత యని యర్థము. సౌమనస్యము — అందఱకును మేలు కోరుటయుఁ గీడు కోర కుండుటయు. అది యెట్లు తెలియవచ్చు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ముఖాదీత్యాదిగా. దానిస్వరూపముఁ జెప్పుచున్నారు అంతకరణవృత్తి యని. ఓయీ! మౌన మనఁగా వాఙ్నియమనము, అది వాఙ్మయతపస్సునం దంతర్భవించునది, దాని నెట్లు మానసతపస్సునందు వ్యపదేశింపవచ్చును? అనఁగా వాక్సంయమము కార్యమగుటవలనను మనస్సంయమము కారణ మగుటవలనను కార్యముచేఁ గారణమును గ్రహించి మానసతపస్సునందు మౌనము చెప్పఁబడిన దని చెప్పుచున్నారు వాక్సంయమము ఇత్యాదిగా. లేక, మౌనమ్—మునిభావము, మననము. ఓయీ! ఇట్లు మౌనమును మనోనిరోధంబును మనస్సంయమమే యగుటచే నొక్కటియె యగుటవలనఁ బౌనరుక్త్యం బనఁగా లే దని చెప్పుచున్నారు అన్నిటనుండియు నిత్యాదిగా. భావముయొక్క—హృదయముయొక్క—సంశుద్ధి—రాగాదిమలహీనత యని వ్యాఖ్యా

* వాక్కుయొక్క నిగ్రహము—మాటలాడకుండుట.

నము చేయుచున్నారు పరులతో నిత్యాదిగా. మానసము — మనస్సుచే ప్రధాన మయినదానిచే నిర్వర్త్య మని యర్థము.

హ. మనఃప్రసాదః = మనసుయొక్క స్వచ్ఛత; సౌమ్యత్వమ్ = సౌమన స్యము, ముఖాదిప్రసాదము కలిగించునట్టి యంతఃకరణవృత్తి; మౌనమ్ = వాక్సం యమము; ఆత్మవినిగ్రహః = మనస్సుయొక్క నిరోధము; భావసంశుద్ధిః = వంచన లేకుండుట; ఇత్యేతత్; మానసం తపః ఉచ్యతే.

శ౦. మనఃప్రసాదః = విషయములనుండి తొలఁగి యవికారరూపమున నొక్కచో నిలుచుట, మనస్సుయొక్క ప్రసాదము; సౌమ్యత్వమ్=ఉపకారియందును అపకారియందును ఇష్టునియందును అనిష్టునియందును బక్షపాతము లేక మన స్సుండుట, లేక, అక్రూరత; మౌనమ్ = మునియొక్క భావము, సగుణమునుగాని నిర్గుణమునుగాని యనుసంధించుచుండుట మౌనము; ధ్యానపరాయణుఁడే ముని, తద్భావమే మౌనము, కాని వాఙ్మాత్రనిరోధము కాదు, అట్లు కాదేని పశ్వాదులకుఁ గూడ మౌనము గల దనవలసివచ్చును; ఆత్మవినిగ్రహః = ఆత్మయొక్క—మనస్సు యొక్క వినిగ్రహము — విషయములయందుఁ బ్రవృత్తినిరోధనము; భావసంశుద్ధిః = భావింపఁబడుచున్నది యర్థము దీనిచేతఁ గావున భావ మనఁగా అంతఃకరణము, దానికి రాగద్వేషాదిదోషసంబంధము లేనట్లు చేయుట భావసంశుద్ధి; ఇత్యేతత్ = అనునిది; సర్వంబును మనస్సే ప్రధానముగాఁ గల దగుటవలన, మానసం తపః = మానస మగు తప స్సని; ఉచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది, మహర్షులచేత నని యర్థము.

మ. మనస్సుయొక్క ప్రసాదము — స్వచ్ఛత, విషయచింతచే వ్యాకులత లేకుండుట; సౌమ్యత్వమ్ = సౌమనస్యము, సర్వలోకములకు హితము గోరుటయు నిషిద్ధము తలఁప కుండుటయు; మౌనమ్ = మునిభావము, ఏకాగ్రతతో ఆత్మచింత నము నిదిధ్యాసనం బనునది; వాక్సంయమహేతు వగు మనస్సంయమము మౌన మని భాష్యము; ఆత్మవినిగ్రహః = ఆత్మయొక్క—మనస్సుయొక్క విశేషంబున సర్వ వృత్తినిగ్రహము, నిరోధసమాధి అసంప్రజ్ఞాతము; భావముయొక్క — హృదయము యొక్క శుద్ధి కామక్రోధలోభాదిమలనివృత్తి, సంశుద్ధి — వెండియు నశుద్ధి పుట్ట కుండునట్లు సమీచీన మయినది; పరులతో వ్యవహరించునపుడు మాయ లేకుండుట భావసంశుద్ధి యని భాష్యము. ఇత్యేతత్ =ఈవిధ మయిన; తపః; మానస ముచ్యతే.

శ్రీ. మానసం బగు తపముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మనస్సుయొక్క ప్రసాదము — స్వస్థత; సౌమ్యత్వమ్ = అక్రూరత; మౌనమ్ = మునియొక్క భావము, మననం బని యర్థము; ఆత్మయొక్క — మనస్సుయొక్క వినిగ్రహము — విషయములనుండి ప్రత్యాహారము; భావసంశుద్ధిః = వ్యవహారమునందు మాయ లేకుండుట; ఇత్యేతత్ మానసం తపః.

ప. * శ్రుతియును.—"త మేతం వేదానువచనేన వివిదిషన్తి బ్రహ్మచర్యేణ తపసా శ్రద్ధయా యజ్ఞేనా உనాశకేన" అని. భాష్యము.—త మేతమ్ — అట్టి యీయాత్మను, వేదానువచనేన — ఉపనిషద్భాగముచేతను, వివిదిషన్తి — ఎఱుంగఁగోరుచున్నారు. అట్లు, బ్రహ్మచర్యేణ—శారీరముచేతను, తపసా, శ్రద్ధయా— ఆస్తిక్యబుద్ధిచేతను, యజ్ఞేన — సాత్త్విక మగుదానిచేతను, కావుననే, అనాశకేన — నశ్వరఫలాభిసంధిరహిత మైనదానిచేత.

రా. మనఃప్రసాదః=మనసునకుఁ గ్రోధాదులు లేకుండుట; సౌమ్యత్వమ్= మనసునకుఁ బరులయభ్యుదయమం దాసక్తి కలుగుట; మౌనమ్ = మనస్సుచే వాక్కుయొక్క ప్రవృత్తిని నిగ్రహించుట; ఆత్మవినిగ్రహః = మనోవృత్తిని ధ్యేయవిషయమందు నిలుపుట; భావసంశుద్ధిః = ఆత్మవ్యతిరిక్తవిషయచింత లేకుండుట; ఏతత్ మానసం తపః

మా. సౌమ్యత్వమ్ = అక్రౌర్యము, "అక్రూర స్సౌమ్య ఉచ్యతే" అని యభిధానము. మౌనమ్ = మననశీలత్వము, "బాల్యంచ పాణ్డిత్యంచ నిర్విద్యా உథ మునిః" అని గదా శ్రుతి. "ఏతేన హీదం సర్వం మతం యదనేన హీదం సర్వం మతం తస్మా న్ముని స్తస్మా న్ముని రిత్యాచక్షతే" ♦ అని భాల్లవేయశ్రుతి. కాదేని యెట్లు మానసతప స్సగును?

శ్రద్ధయా పరయా తప్తం తప స్తత్త్రివిధం నరైః
అఫలాకాఙ్క్షిభి ర్యుక్తైః సాత్త్వికం పరిచక్షతే. ౧౭

భా. యథోక్తం బగు కాయికవాచికమానసతపస్సు నరులచే ననుష్ఠితం బై సత్త్వాదిభేదమున నెట్లు త్రివిధం బగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—

* పదయోజన శ్రీధరీయముతో సమానము.

♦ దీనిచేతఁ గదా యిది యంతయు మతము; దీనిచేత నిది యంతయు మత మనుట యేది గలదో యందువలన ముని. అందువలన ముని యని చెప్పుచున్నారు.

త్రివిధమ్=మూఁడువిధము లైన యధిష్ఠానము గల దగు; తత్=ఆ ప్రకృత మయిన; తపః = తపస్సును; పరయా=ప్రకృష్ట మగు; శ్రద్ధయా=ఆస్తిక్య బుద్ధితో; అఫలాకాఙ్క్షిభిః = ఫలాకాంక్షారహితులును; యుక్తైః=సమాహితులు నగు; నరైః = అనుష్ఠాత లగు మనుష్యులచేత; తప్తమ్ = అనుష్ఠింపఁబడినదాని; ఇట్టితప స్సేది గలదో దాని, సాత్త్వికమ్ = సత్త్వనిర్వృత్తమునుగా; పరిచక్షతే = చెప్పుచున్నారు, శిష్టులు.

ఆ త్రివిధ మైనతపస్సును ఉత్కృష్ట మయినశ్రద్ధతోఁ గూడినవారై ఫలాసంధి లేక సిద్ధ్యసిద్ధులయందు సములై యనుష్ఠించినయెడ నది సాత్త్విక మని చెప్పుచున్నా రని తాత్పర్యము.

ఆ. త్రివిధ మైనతపస్సునకు యథాసంభవముగా సాత్త్వికాదిభేదముచేఁ ద్రైవిధ్యము నాకాంక్షాద్వారమునఁ జెప్ప నారంభించుచున్నారు యథోక్తము ఇత్యాదిగా. అధిష్ఠానము గలది—దేహవాఙ్మనోనిర్వర్త్యం బని యర్థము. సమాహితులు—సిద్ధ్యసిద్ధులయందు నిర్వికారు లనుట.

హ. *

శ౦. చెప్పిన త్రివిధతపస్సునకే సత్త్వాదిగుణభేదముచేఁ ద్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యుక్తైః = ఏకాగ్రచిత్తులును, పరమేశ్వరభక్తియుక్తులును; కావుననే, అఫలాకాఙ్క్షిభిః; నరైః; పరయా శ్రద్ధయా; తప్తమ్; తత్; త్రివిధం తపః = మూఁడుప్రకారములు గల తపస్సును; సాత్త్వికమ్ = సత్త్వగుణముచే సంభావిత మగు నతిశ్రద్ధచే నిష్పాదిత మగుటవలన సాత్త్వికమునుగా; పరిచక్షతే = చెప్పుచున్నారు.

మ. శారీర వాచిక మానసభేదంబునఁ ద్రివిధ మని చెప్పిన తపస్సునకు సాత్త్వికాదిభేదంబునఁ ద్రైవిధ్యము నిప్పుడు ప్రదర్శించుచున్నాఁడు మూఁడింటిచేత.—తత్—పూర్వోక్త మైన; త్రివిధమ్ — శారీరమును వాచికమును మానసమును; తపః; పరయా శ్రద్ధయా = ప్రకృష్ట మయిన యాస్తిక్యబుద్ధితో, అప్రామాణ్యశంకాకలంకము లేని శ్రద్ధతో; ఫలాభిసంధిశూన్యులును, యుక్తైః = సమాహితులును — సిద్ధ్యసిద్ధులందు నిర్వికారులు నగు; నరైః—అధికారులచేత; తప్తమ్ = అనుష్ఠిత మగుదాని; సాత్త్వికమునుగా, పరిచక్షతే = చెప్పుచున్నారు శిష్టులు.

* శంకరభాష్యమునందే పఠితము.

శ్రీ. ఇట్లు శరీరవాఙ్మనోనిర్వర్త్యము త్రివిధ మగు తపస్సు దర్శితము; ఆ త్రివిధతపస్సునకును సాత్త్వికాదిభేదంబునఁ ద్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—త్రివిధ మగు తపస్సుగూడ; పరయా = శ్రేష్ఠ మయిన; శ్రద్ధయా; ఫలాకాంక్షాశూన్యులును, యుక్తైః = ఏకాగ్రచిత్తులు నగు; నరైః; తప్తమ్; తత్ — దాని; సాత్త్వికమునుగాఁ జెప్పుచున్నారు.

ప. ఇఁక సాత్త్వికాదిభేదముచే వెండియుఁ ద్రివిధం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—తత్; త్రివిధమ్ = శరీరవాఙ్మనోవిభాగముచేతఁ జెప్పఁబడిన దగు; తపః; అఫలాకాంక్షులును, అట్లు, యుక్తైః = ఏకాగ్రచిత్తులు నగు; నరైః; తప్తమ్=అనుష్ఠితమును; సాత్త్వికం పరిచక్షతే.

రా. అఫలాకాఙ్క్షిభిః = ఫలాకాంక్షారహితులును; యుక్తైః=పరమపురుషారాధనరూపం బిది యనుతలంపుతోఁ గూడినవారు నగు; నరైః; పరయా శ్రద్ధయా; ఏది, త్రివిధం తపః; కాయవాఙ్మనస్సులచే, తప్తమ్; దాని సాత్త్వికమునుగాఁ జెప్పుచున్నారు.

మూ. *

సత్కారమానపూజార్థం తపో దమ్భేన చైవ యత్

క్రియతే త దిహ ప్రోక్తం రాజసం చల మధ్రువమ్. ౧౮

భా. సత్కారమానపూజార్థమ్ = సత్కారము — సాధుకారము, సాధు వితఁడు తపస్సంపన్నుఁ డగు బ్రాహ్మణుఁ డనుట, దీనికొఱకును, మానము — మాననము, ఎదుర్కొనుట నమస్కరించుట మొదలగునది, దానికొఱకును, పూజ — పాదప్రక్షాలనము అర్చించుట భోజనము పెట్టుట మొదలగునది, దానికొఱకును; దమ్భేన చైవ=దంభముచేతను గూడ; యత్ తపః = ఏతపస్సు; క్రియతే=చేయఁబడుచున్నదో; తత్ = ఆతపస్సు; ఇహ = ఇందు; ప్రోక్తమ్ = చెప్పఁబడినది; రాజసమ్ = రజోనిర్వృత్త మనియు; చలమ్ = కాదాచిత్కఫలం బగుటచే చల మనియు; అధ్రువమ్ = అస్థిర మనియు.

తన్ను జనులు సత్పురుషుఁ డనవలయు ననియు సమ్మానింపవలయు ననియు పూజింపవలయు ననియుఁ గోరియు దంభముతోను ఏతపస్సు చేయఁబడునో

---

* ఇది మొదలుగా నిరువదిరెండవశ్లోకమువఱకు టీకాభాష్యము లేదు.

అది రాజసము, ఈలోకమునందుమాత్రమే ఒకానొకప్పుడు కలుగునట్టి చంచలమును అస్థిరము నగు ఫలము గలదియు నని చెప్పఁబడిన దని తాత్పర్యము.

ఆ. రాజసతపస్సును నిర్దేశించుచున్నారు సత్కార త్యాదిగా. సాధు కారమునే వివరించుచున్నారు సాధువు ఇత్యాదిగా. ఇందు చెప్పఁబడినది — ఈ లోకమునందుమాత్రమే ఫలప్రద మని యర్థము. కాదాచిత్క-ఫలంబు — క్షణిక మగు ఫలము గలది. అస్థిరము — నియతము గాని ఫలము గలది యని యర్థము.

హ. *

శం. సత్కారమానపూజార్థమ్ = సత్కారార్థమును మానార్థమును పూజార్థమును, సత్కారము — సాధు వీవిద్వాంసుఁడు బ్రాహ్మణుం డని స్తుతి, దాని కొఱకును, మానము — బహుమానము ప్రత్యుత్థానాదికము, దానికొఱకును, పూజ — గంధపుష్పదక్షిణలచేఁ బూజించుట, దానికొఱకును; దమ్భేన = వేష భాషాదిప్రకాశనముచేత; దాంభికులచే, యత్ తపః క్రియతే = ఏ తపస్సు చేయఁ బడుచున్నదో; తత్ = ఆతపస్సు; ఇహ = ఈలోకమునందుమాత్రమే ఫలప్రద మగుచున్నది. అదియు: అధ్రువమ్ = దేహమాత్రమునకే యుపయోగి యగుట వలన అస్థిరము; అందును, చలమ్=తాత్కాలికఫలము, క్షణిక మైనఫలము గలది; ఇట్టి తప స్సేది గలదో అది, రాజసమ్ = రాజస మని; ప్రోక్తమ్ = మహర్షులచేఁ జెప్పఁబడినది.

మ. సత్కారము — సాధు వీతఁడు తపస్వి బ్రాహ్మణుఁ డని యవివేకులు చేయుస్తుతి, మానము—ప్రత్యుత్థానాభివాదనాదికము, పూజ—పాదప్రక్షాలనార్చన ధనదానాదికము, దానికొఱకు; దమ్భేనైవచ=కేవలము ధర్మధ్వజిత్వముచేతనే, కాని యాస్తిక్యబుద్ధిచేఁ గాదు; యత్ తపః క్రియతే; తత్—అది; రాజసమ్=రాజస మని; ప్రోక్తమ్ = చెప్పఁబడినది శిష్టులచేత; ఇహ = ఈ లోకమునందుమాత్రమే ఫలప్రదము, పారలౌకికము కాదు; చలమ్ = మిక్కిలి యల్పకాల ముండుఫలము గలది; అధ్రువమ్ = ఫలము నొసంగు నను నియమము లేనిది.

శ్రీ. రాజసతపస్సును జెప్పుచున్నాఁడు.—సత్కారము — సాధు వితఁ డనియు తపస్వి యనియు మొదలుగా వాక్పూజ, మానము— ప్రత్యుత్థానాభివాద నాదిదేహకృతపూజ, పూజ—అర్ఘ్యలాభాదికము, వీనికొఱకు; దమ్భేనచ; యత్ తపః

---

* శంకరభాష్యమతో సమానము.

క్రియతే; కావుననే, చలమ్ = అనియతము; అధ్రువమ్=క్షణికము; ఇట్టి తప స్సేది గలదో అది యిందు రాజస మని చెప్పఁబడినది,

ప. *

రా. మనస్సుచే నాదరించుట సత్కారము, వాక్కుచేఁ బ్రశంసించుట మానము, శారీర మగు నమస్కారాదికము పూజ, ఫలాభిసంధిపూర్వకముగా సత్కారాదులకొఱకును దంభముచేత నేతపము చేయఁబడుచున్నదో; అది యిక్కడ రాజస మని చెప్పఁబడినది. స్వర్గాదిఫలసాధన మగుటచే నస్థిర మగుటవలన చలము అధ్రువము. చలము — పాతభయముచేఁ జలనహేతువు; అధ్రువము — నశించునది.

మూఢగ్రాహేణాఽఽత్మనో యత్పీడయా క్రియతే తపః
పరస్యోత్సాదనార్థం వా తత్తామస ముదాహృతమ్. ౧౯

భా. మూఢగ్రాహేణ=అవివేకనిశ్చయముచే; ఆత్మనః=తనయొక్క; పీడయా = పీడించుటచేత; యత్ = ఏ; తపః = తపస్సు; క్రియతే = చేయఁబడుచున్నదో; పరస్య = ఇతరునియొక్క; ఉత్సాదనార్థంవా = వినాశముకొఱకుఁ గాని; తత్ = అది; తామసమ్ = తమోనిర్వృత్త మగుతప స్సని. ఉదాహృతమ్ = చెప్పఁబడినది.

మూఢపుఁబట్టుదలచేఁ దన దేహాదులఁ బీడించుకొనుచు నేతపస్సు చేయఁబడునో, మఱియుఁ బరునివినాశము నుద్దేశించి యేది చేయఁబడునో అది తామస తప స్సనఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఆ. తామసతపస్సును సంగ్రహించుచున్నారు.—మూఢుఁడు — అత్యంతము అవివేకి, వానిగ్రాహము అనఁగా ఆగ్రహము అభినివేశము; దానిచేత నని చెప్పుచున్నారు అవివే కేత్యాదిగా. తనయొక్క—తన దేహాదులయొక్క యని యర్థము.

హ. ♦

శం. మూఢగ్రాహేణ = అర్థానర్థముల స్వరూపము నెఱుంగనివాఁడు మూఢుఁడు, వానిగ్రాహము — నేనే బుద్ధిమంతుఁడ నను నభినివేశము, దానిచేత — అత్యంతమూఢబుద్ధిచేత; ఆత్మనః పీడయా=కాయక్లేశముచేత; యత్ = ఏ; తపః =

* శ్రీధరీయముతో సమానము.
♦ శంకరభాష్యముతో సమానము.

చెప్పినత్రివిధ మగు తపస్సు; క్రియతే = చేయఁబడుచున్నదో, కాయక్లేశ మొక్కటె ప్రయోజనము గలది; లేక; పరస్య ఉత్సాదనార్థంవా = అభిచారికక్రియచే శత్రు వినాశముకొఱకుఁ గాని; ఏతపస్సు చేయఁబడుచున్నదో; తత్ = అది; తామసమ్ = తమస్సంభావిత మైనశ్రద్ధచే నిష్పాదిత మగుటవలన తామస మని; ఉదాహృతమ్ = చెప్పఁబడినది మునులచేత.

మ. మూఢగ్రాహేణ = అవివేకాతిశయముచేఁ గలుగు దురాగ్రహము చేత; ఆత్మనః = దేహేంద్రియసంఘాతముయొక్క; పీడయా; యత్తపః క్రియతే. పరస్య ఉత్సాదనార్థంవా = ఇతరుని వినాశముకొఱకు అభిచారరూపము గాని; తత్తామస ముదాహృతమ్, శిష్టులచేత.

శ్రీ. తామసతపస్సును జెప్పుచున్నాఁడు.—మూఢగ్రాహేణ = అవివేక కృత మగు దురాగ్రహముచేత; ఆత్మనః పీడయా యత్తపః క్రియతే; పరస్య ఉత్సాద నార్థంవా = ఇతరవినాశముకొఱకు నభిచారము గాని; తత్ తామసమ్; ఉదా హృతమ్ = చెప్పఁబడినది.

ప. మూఢగ్రాహేణ = మూఢత్వముతోఁ గూడిన యాగ్రహముచేత; ఆత్మనః పీడయా = శరీరమునకు నుపవాసాదిపీడచేత. పరస్య; ఉత్సాదనార్థంవా — మారణోచ్చాటనాద్యాభిచారికము గాని; త త్తామసమ్.

రా. మూఢులు — అవివేకులు. మూఢగ్రాహేణ = మూఢులచేఁ జేయఁ బడిన యభినివేశముచేత; తనశక్త్యాదికము నాలోచింపక యాత్మపీడచేత యత్తపః క్రియతే; పరుని యుత్సాదనార్థముగూడ ఏది చేయఁబడుచున్నదో, తత్ తామస ముదాహృతమ్.

దాతవ్య మితి య ద్దానం దీయతే ఽనుపకారిణే
దేశే కాలేచ పాత్రేచ త ద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్. ౨౦

భా. ఇపుడు దానభేదము చెప్పఁబడుచున్నది.—దాతవ్య మితి = ఇయ్యవలసినది యని, మనస్సుచేసి; యత్ = ఏ; దానమ్ = దానము; దీయతే = చేయఁబడుచున్నదో; అనుపకారిణే = ప్రత్యుపకారము చేయనివానికొఱకు, అనఁగా ప్రత్యుపకారము చేయ సమర్థుఁడు కాని వానికొఱకు, సమర్థుఁ డైనను ప్రత్యుపకారము నపేక్షింపక; దేశే =

కురుక్షేత్రాదిపుణ్యదేశమునందును; కాలేచ = సంక్రాంత్యాది పుణ్య కాలమునందును; పాత్రేచ = షడంగవిదుఁడు వేదపారగుఁడు ఇత్యాదిగా యోగ్యునియందు. తత్ = ఆ; దానమ్ = దానము; సాత్త్వికమ్= సత్త్వనిర్వృత్త మని; స్మృతమ్ = చెప్పఁబడినది.

దానము చేయవలయు నని విధి యుండుటవలన నే నియ్యవలసినదే గాని ఫలము నాకు వల దని నిశ్చయముతోఁ బుణ్యదేశమునందును బుణ్యకాలమునందును బాత్రభూతుఁ డైనవానికిఁ బ్రత్యుపకారము చేయనివాని కేదానము చేయఁబడు చున్నదో అది సాత్త్వికదాన మనఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఆ. క్రమప్రాప్త మగు దానముయొక్క గుణనిమిత్తభేదముఁ జెప్పుచున్నారు ఇపుడు ఇత్యాదిగా. ఇయ్యవలసినది యని మనస్సు చేసి — దానమే నాచేత భావ్యము ఫలము కాదని యభిసంధించి యని యర్థము.

హ. దాతవ్య మితి యద్దానం దీయతే, హిరణ్యాదికము; అనుపకారిణే = ఉపకారము చేయనివానికొఱకు; దేశే = పుణ్యదేశమునందు; కాలే — అయన సంక్రాంత్యాదియందు; పాత్రే=షడంగవేదవిదుఁడు మొదలగువానియందు. తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్.

శం. దానముయొక్క త్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకముల చేత.—అర్థము స్పష్టము.

మ. ఇపుడు క్రమప్రాప్త మగు దానముయొక్క త్రైవిధ్యమును దెలుపు చున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—ఇయ్యవలసినదియే శాస్త్రవిధివశమువలన నను నిశ్చయముచేత, కాని ఫలాభిసంధిచేతఁ గాదు, యత్; దానమ్ — తులాపురు షాదికము; దీయతే; అనుపకారిణే = ప్రత్యుపకారము చేయనివానికొఱకు; దేశే = కురుక్షేత్రాదిపుణ్యదేశమునందును; కాలేచ = సూర్యోపరాగాదిపుణ్యకాలము నందును; పాత్రేచ—చతుర్థ్యర్థమున సప్తమి, ఎట్టి యనుపకారికొఱ కియ్యఁబడు చున్నది ? పాత్రభూతుఁ డైన విద్యాతపోయుక్తునికొఱకు; లేక, పాత్రే = రక్షకుని కొఱకు, విద్యాతపస్సులవలనఁ దన్నును దాతను రక్షింప సమర్థుఁడే ప్రతిగ్రహింప వలయు నని శాస్త్రమువలన; అట్టి దానము; సాత్త్వికం స్మృతమ్.

శ్రీ. మున్ను ప్రతిజ్ఞాతమనే దానముయొక్క త్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁ డు.—దాతవ్య మను నిశ్చయమునుచే, యద్దానం దీయతే, అనుపకారిణే = ప్రత్యుప

కారమునం దసమర్థునికొఱకు; కురుక్షేత్రాదిదేశమునందును గ్రహణాదికాలము నందును, పాత్రేచ = ఇట దేశకాలసాహచర్యమువలన సప్తమి ప్రయోగింపఁబడినది, పాత్రభూతుఁడై తపశ్శ్రుతాదిసంపన్నుఁ డగు బ్రాహ్మణుని కొఱ కని యర్థము; లేక, పాత్రే అని చతుర్థియే కావచ్చును, రక్షకుని కొఱ కని యర్థము, వాఁడు గదా సర్వాపదలనుండి దాతను రక్షించుచున్నాఁడు. ఇట్టి దాన మేది గలదో అది సాత్త్వికము.

ప. ఇఁకఁ ద్రివిధ మగు దానమును జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడింటిచేత.— అవశ్య మియ్యవలసినదే యను నియమముచే, యత్ దీయతే, అనుపకారిణే = ప్రత్యుపకారాసమర్థునికొఱకు; కురుక్షేత్రాదిదేశమునందును గ్రహణాదికాలము నందును, పాత్రే — షడంగవేదపారగునియందు, ఇట సప్తమిచే చతుర్థి గ్రహింపవలయును, తపశ్శ్రుతసంపన్నుఁ డగు బ్రాహ్మణుని కొఱ కని యర్థము. ఇట్టి దాన మేది గలదో అది సాత్త్వికము.

రా. ఫలాభిసంధిరహితముగా దాతవ్య మని దేశమునందును కాలము నందును పాత్రమునందును అనుపకారికొఱకే దాన మియ్యఁబడుచున్నదో, త ద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్.

యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫల ముద్దిశ్య వా పునః
దీయతే చ పరిక్లిష్టం త ద్దానం రాజసం స్మృతమ్. ౨౧

భా. యత్తు = ఏది మఱి; ప్రత్యుపకారార్థమ్ = ప్రత్యుపకారము కొఱకు, కాలమున నితఁడు నాకుఁ బ్రత్యుపకారము చేయఁ గలఁ డని; పునః — ఇంకను; ఫలమ్ = ఫలమును; ఉద్దిశ్యవా = ఉద్దేశించి గాని, ఈ దానమునకు నా కదృష్టఫలము కలుగు నని; పరిక్లిష్టంచ = ఖేద యుక్తముగాఁ గూడ; దీయతే = ఇయ్యఁబడుచున్న దో. తత్ దానమ్ = ఆదానము; రాజసమ్ = రజోనిర్వృత్త మని; స్మృతమ్=తలంపఁబడినది.

ప్రత్యుపకారము నపేక్షించి గాని స్వర్గాదిఫలము నపేక్షించి గాని యింత యియ్యవలసివచ్చెనే యని ఖేదముతోఁ గాని యేదాన మియ్యఁబడుచున్న దో అది రాజస మని చెప్పఁబడిన దని తాత్పర్యము.

హా. ప్రత్యుపకారార్థమ్ = ఇతఁడు నా కుపకరించెను వెండియు నుపకరింపఁగలఁ డని ప్రత్యుపకారముకొఱకు; ఫలమ్ = స్వర్గాదిఫలమును; ఉద్దిశ్య వా = ఉద్దేశించి గాని; పరిక్లిష్టంచ = క్లేశయుక్తముగాఁ గూడ. తద్దానం రాజసం స్మృతమ్.

శం. పరిక్లిష్టంచ = లోభాతిశయముచే మనఃక్లేశముతోను. తద్దానం రాజసమ్.

మ. ప్రత్యుపకారార్థమ్ = కాలాంతరమున నితఁ డుపకరించు నని దృష్టార్థముగాను; ఫలంవా = స్వర్గాదిఫలమును గాని. యత్ దానం పునః = ఏదానము మఱి; దీయతే = ఇయ్యఁబడుచున్నదో; పరిక్లిష్టంచ = ఇంతివ్యయ మయ్యెనే యని పశ్చాత్తాపయుక్తము గాను; యద్దీయతే; తద్దానం రాజసం స్మృతమ్.

శ్రీ. రాజసదానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— కాలాంతరమున నితఁడు నా కుపకారము చేయు నని దానికొఱకును; ఫల ముద్దిశ్యవా = స్వర్గాదిఫలము నుద్దేశించి గాని; యత్పున ర్దానం దీయతే; పరిక్లిష్టంచ = చిత్తక్లేశయుక్తముగాను. తద్దానం రాజసం స్మృతమ్.

ప. రాజసమును జెప్పుచున్నాఁడు.— మఱియొకకాలమున నితఁడు ప్రత్యుపకారము చేయు నని గాని; స్వర్గాదిలోకము నుద్దేశించి గాని, పరిక్లిష్టమ్ = క్లేశయుక్తముగాఁ గాని, యద్దీయతే తద్రాజసం స్మృతమ్.

రా. ప్రత్యుపకారాభిప్రాయపూర్వకముగాను ఫలము నుద్దేశించియు, పరిక్లిష్టమ్ — అమంగళద్రవ్యము గలది; యద్దానం దీయతే తద్రాజస ముదాహృతమ్. *

అదేశకాలే య ద్దాన మపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే
అసత్కృత మవజ్ఞాతం త త్తామస ముదాహృతమ్. ౨౨

భా. అదేశకాలే = అదేశమునందు పుణ్యముకాని దేశమునందును— మ్లేచ్ఛులు అశుచులు మొదలగువారు నిండిన దేశమునందును అకాలమునందును పుణ్యహేతు వని చెప్పఁబడనికాలమునందును—సంక్రాంత్యాది విశేషవిరహితమునందును; అపాత్రేభ్యశ్చ = పాత్రులు కానివారికొఱకును, మూర్ఖతస్కరాదులకొఱకును; పుణ్యదేశాదులు సంభవించి

* తద్రాజస ముదాహృతమ్ అని రామానుజీయపాఠము.

నపుడో, అసత్కృతమ్=ప్రియవచనము పాదప్రక్షాళనము పూజ మొదలగునవి లేనియట్లుగాను; అవజ్ఞాతమ్=పాత్రపరిభవయుక్తముగాను *; యత్ = ఏ; దానమ్=దానము; దీయతే=ఇయ్యఁబడుచున్నదో; తత్ = ఆదానము; తామసమ్ = తమోనిర్వృత్త మని; ఉదాహృతమ్=చెప్పఁబడినది.

దానము చేయుటకుఁ యోగ్యము కాని దేశకాలములయందుఁ దద్దేశకాలదోషమును లెక్కింపక యేదానము చేయఁబడు చున్నదో అపాత్రు లగు నటవిటాదుల కేదానము చేయఁబడుచున్నదో దేశకాలపాత్రములు కుదిరినపుడును పాత్రమును సత్కరింపక తిరస్కరించుచు నేదానము చేయఁబడుచున్నదో ఆదానము తామస మని తాత్పర్యము.

ఆ. రాజస తామసదానవ్యాఖ్యానము స్పష్టార్థము.

హ. అదేశకాలే – పుణ్యము లగు దేశకాలముల నపేక్షింపక; అపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే, అపాత్ర మైన పుచ్చుకొనువానికి, అసత్కృతమ్=ప్రియవచనమును బూజయు లేనట్లును; అవజ్ఞాతమ్ = పుచ్చువానికిని ఇచ్చుద్రవ్యమునకును అవజ్ఞాయుక్తముగాను. ఇట్టిదాన మేది గలదో, తత్తామస ముదాహృతమ్.

శం. అసత్కృతమ్=అర్ఘ్యపాద్యాద్యర్చన లేనియట్లుగాను; అవజ్ఞాతమ్=అవమానయుక్తముగాను. ఇట్టి దేదానము గలదో, అది తామస మని మునులచే నుదాహరింపఁబడినది.

మ. అదేశమునందు – స్వభావమువలనఁ గాని దుర్జనసంసర్గమువలనఁ గాని పాపహేతు వైన యశుచిస్థానమునందును, అకాలమునందు – పుణ్యహేతు వని ప్రసిద్ధము కాని యేకాలమునం దైనను, అశౌచకాలమునందుఁ గాని; అపాత్రేభ్యశ్చ = విద్యాతపోరహితు లైన నటవిటాదులకొఱకును; యద్దానం దీయతే. దేశకాలపాత్రములు సంభవించినపుడును, అసత్కృతమ్ = ప్రియభాషణ పాదప్రక్షాళన పూజాదిసత్కారశూన్యముగాను; అవజ్ఞాతమ్=పుచ్చుకొనువాని నవమానించుచును. తత్ – ఆదానము; తామస ముదాహృతమ్.

శ్రీ. తామసదానమును జెప్పుచున్నాఁడు.— అదేశమునందు—అశుచిస్థానమునందు, అకాలమునందు – అశుచిసమయమునందు, అపాత్రములకొఱకు—నట

* పుచ్చుకొనువానిఁ బరిభవించియు.

విటనర్తకాదులకొఱకు; యద్దానం దీయతే; దేశకాలపాత్రములు కలిగినపుడు, అస
త్కృతమ్ = పాదప్రక్షాలనాదిసత్కారశూన్యముగాను; అవజ్ఞాతమ్ = తిరస్కార
యుక్తముగాను. ఇట్టిదానము, తామస ముదాహృతమ్.

ప. అదేశమునందు — అశుచిస్థలమునందు, అకాలమునందు—సూతకాది
సమయమందు, అపాత్రములకు — విటనర్తకులకు, యద్దీయతే; అసత్కృతమ్ =
సత్కారరహితముగా; అవజ్ఞాతమ్ — పాదప్రక్షాలనాదిరహితముగా; తత్తామసమ్.

రా. అదేశకాలే, అపాత్రేభ్యశ్చ, యద్దానం దీయతే; అసత్కృతమ్ —
పాదప్రక్షాలనాది గౌరవరహితముగా; అవజ్ఞాతమ్—అవజ్ఞతోఁ గూడ, ఉపచారము
లేక; యద్దీయతే, తత్తామస ముదాహృతమ్.

ఓం తత్స దితి నిర్దేశో బ్రహ్మణ స్త్రివిధః స్మృతః
బ్రాహ్మణా స్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా. ౨౩

భా. యజ్ఞదానతపఃప్రభృతులకు సాద్గుణ్యము కలిగించుటకై యీ
యుపదేశము చేయఁబడుచున్నది —ఓమ్=ఓమ్మనియు; తత్ =తత్తనియు;
సత్ =సత్తనియు; ఈ, నిర్దేశః=నిర్దేశింపఁబడుచున్నది దీనిచేత నామము
గావున నిర్దేశ మనఁగా నామముయొక్క నిర్దేశము; త్రివిధః = మూఁడు
విధములు గలది; బ్రహ్మణః=బ్రహ్మమునకు, స్మృతః = చింతింపఁబడినది,
వేదాంతములయందు బ్రహ్మవిదులచేత. తేన=ఆత్రివిధ మయిన నామనిర్దే
శముచేత; బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులును; వేదాశ్చ = వేదములును; య
జ్ఞాశ్చ = యజ్ఞములును; విహితాః = నిర్మింపఁబడిరి; పురా = పూర్వము.
అని నిర్దేశస్తుతికొఱకుఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

ఓం తత్సత్ అను మూఁడునామములచే వేదాంతములందు బ్రహ్మ
విదులు బ్రహ్మమును స్మరించిరి. ఈ త్రివిధనామముచేతనే పూర్వము బ్రాహ్మణులును
వేదములును యజ్ఞములును నిర్మింపఁబడిరి అని తా. అందువలన సర్వకర్మములును
ఈనామములలో దేని స్మరించినను సాద్గుణ్యము నొందు నని భావము.

ఆ. విహితము లగు కర్మములకుఁ బ్రమాదవశమున వైగుణ్యము కలిగిన
యెడ నెట్లు తత్పరిహారం బగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు య జ్ఞేత్యాదిగా.
"ఓ మితి బ్రహ్మ" ఇత్యాదిశ్రుతివలన ఓమ్మని బ్రహ్మమునకు నామనిర్దేశము, "త త్త్వ

మసి ” అను శ్రుతివలన త త్తనియు బ్రహ్మమునకు నామనిర్దేశము, స దేవ సో మ్యేదమ్ “ అను శ్రుతివలన స త్తనియు బ్రహ్మమునకు నామము, అని తలఁచి చెప్పు చున్నారు ఓ మిత్యాదిగా. ఎట్లు నిర్దేశముచే నానామముల విధాన మని యాశం కించి చెప్పుచున్నారు నిర్దేశింపఁబడుచున్నది ఇత్యాదిగా. యజ్ఞాదులకు వైగుణ్యము తోఁచునపుడు ఈ నామములలో నొకదాని నుచ్చరించుటవలన వైగుణ్యపరిహారము సిద్ధించు నని భావము. కర్మ సాద్గుణ్యకారణం బగు త్రివిధనామమును స్తుతించుచు న్నారు తేన ఇత్యాదిగా. పూర్వము — సర్గాదియందు ప్రజాపతిచే నిర్మింపఁబడి రనుట.

హ. నిర్దేశింపఁబడుచున్నది దీనిచేతఁ గావున నిర్దేశము; బ్రహ్మణః=పరమా త్మకు; స్మృతః, బ్రహ్మవిదులచేత. ఓ మ్మని త త్తని స త్తని త్రివిధము బ్రహ్మము యొక్క-నిర్దేశము — నామము స్మరింపఁబడిన దని యర్థము. తేన = ఆ త్రివిధ నిర్దే శముచేత; బ్రాహ్మణాః, వేదాశ్చ, యజ్ఞాశ్చ; విహితాః = సృజింపఁబడిరి; పురా = పూర్వకాలమందు, సృష్టికాలమందు సకలజగత్స్రష్ట యగు హిరణ్యగర్భునిచేత.

శం. ఓయీ ! దేశకాలపాత్రద్రవ్యమంత్రతంత్రాదులస్వరూపము నెఱింగి యథాశాస్త్రముగా వేదోక్తకర్మమును భక్తిశ్రద్ధావినయంబులతోఁ జేయుట శక్యము గాదు, అందుచే వైదికకర్మము దేనిఁ జేసినను దానికి వైగుణ్యమే ప్రసక్తించును. అందుల కెట్లని యాశంక గలుగఁగా — “ విద్వాన్ యజతే ” అను శ్రుతివలన దేశకాలాదిస్వరూపముఁ దెలిసిన విద్వాంసుఁడే సర్వకర్మము నెఱింగి శ్రద్ధతోఁ జేయ వలయును, అయినను యజ్ఞదానతపోవ్రతాదులతత్త్వము నెఱుంగనివాఁడు చేయున పుడు శ్రద్ధాహీనతచేఁ గాని భ్రమప్రమాదాదులచేఁ గాని యొకానొకప్పుడు తంత్ర మంత్రస్వరవర్ణాదిలోపముచే వైగుణ్యము ప్రాప్తించినయెడ “ ఓం తత్సత్ ” అని యుచ్చరించినచో సర్వంబును సగుణమై సఫలం బగు నని బోధించుటకై యీ యుప దేశము చేయఁబడుచున్నది.—“ ఓ మితి బ్రహ్మ, త త్త్వ మసి, స దేవ సోమ్య ” అను శ్రుతులవలన, ఓ మ్మనియు త త్తనియు స త్తనియు, బ్రహ్మణః = పరబ్రహ్మమునకు; నిర్దేశః = నిర్దేశింపఁబడుచున్నది వస్తువు దీనిచేతఁ గావున నిర్దేశ మనఁగా నామము; త్రివిధః = త్రిప్రకారము; స్మృతః, వేదాంతవిదు లగు నుద్దాలకాదులచేత. ఓం త త్సత్ అను నీమూఁడు బ్రహ్మమునకు నామములు చెప్పఁబడిన వని యర్థము. ఇట్లు నామ నిర్దేశము చేసి నామములమహత్త్వము చెప్పుచున్నాఁడు.—పురా = సర్గాదియందు; తేన — ఆ నామత్రియముచేత; బ్రాహ్మణాః = బ్రాహ్మణులును; వేదాశ్చ = ఋగాది

వేదములును; యజ్ఞాశ్చ = శ్రౌతస్మార్తము లగు సర్వయజ్ఞములును; విహితాః = నిర్మింపఁబడిరి, ఆ నామములవలనఁ బుట్టిరని యర్థము. ఇందుచేఁ బావనంబు లగు వేదాదులకును జన్మహేతువు లగుటవలన నీనామములమూఁడింటిపవిత్రత యింత యని చెప్ప శక్యము గా దని సూచిత మగుచున్నది. అందువలన వానియుచ్చారణము సర్వపాపములకును నుత్తమప్రాయశ్చిత్త మని సిద్ధము.

మ॰ ఇట్లు ఆహారయజ్ఞతపోదానములకుఁ ద్వైవిధ్యము చెప్పుటచే నవి సాత్త్వికములే గ్రహింపఁదగిన వనియు రాజసతామసములు పరిహరింపవలయు ననియుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. అం దాహారము దృష్టార్థం బగుటచే దాని కంగ వైగుణ్యంబున ఫలాభావశంక సంభవింపదు. అదృష్టార్థము లగు యజ్ఞతపోదానము లకో అంగవైగుణ్యమువలన నపూర్వము పుట్టనియపుడు ఫలము లేకపోవును. అందువలన సాత్త్వికము లగువానికిఁ గూడ నానర్థక్యము ప్రాప్తించును, అనుష్ఠాతలు ప్రమాదభూయిష్ఠు లగుటవలన. ఇందువలనఁ దద్వైగుణ్యపరిహారముకొఱకు ఓం తత్సత్ అను భగవన్నామమును భజించుట యనుసామాన్యప్రాయశ్చిత్తమును బరమకారుణికుం డగుటచే నుపదేశించుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు. — ఓం తత్సత్ అనునది; బ్రహ్మణః = పరమాత్మయొక్క; నిర్దేశః = నిర్దేశింపఁబడుచున్నది దీనిచేత, నిర్దేశ మనఁగా వాచకశబ్దము, నామ మనుట; త్రివిధః = మూఁడువిధములు — అవయవములు గలది; స్మృతః=స్మరింపఁబడినది వేదాంతవిదులచేత. ఏకవచనమువలన మూఁడవయవములు గలది యొక్కటే నామము, ప్రణవమువలె. ఎందువలనఁ బూర్వు లగు మహర్షులచేత నీబ్రహ్మముయొక్కనిర్దేశము స్మరింపఁబడినదో అందువలన నిప్పటివారిచేతఁ గూడ స్మర్తవ్య మని విధి యిటఁ గల్పింపఁబడుచున్నది, వషట్కర్తుః ప్రథమభక్షః ఇత్యాదులయందువలె "వచనాని త్వపూర్వత్వాత్" * అను న్యాయమువలన. మఱియు యజ్ఞదానతపఃక్రియాసంయోగమువలన దీనికి వాని వైగుణ్యపరిహారమే ఫలం బని నష్టాశ్వదగ్ధరథవాక్యంబునం ♦ బోలెఁ బరస్పరాకాంక్షచేఁ గల్పిత మగుచున్నది, "ప్రమాదాత్కుర్వతాం కర్మ ప్రచ్యవేతాధ్వరేషు యత్ । స్మరణా దేవ తద్విష్ణోః సంపూర్ణం స్యా దితి శ్రుతిః" ‡ అను స్మృతివలనను, అట్లే శిష్టాచారమువలనను. బ్రహ్మముయొక్కనిర్దేశము స్తుతింపఁబడుచున్నది కర్మవైగుణ్యమును బరిహరింప సమర్థం బని తెలుపుటకై.—బ్రాహ్మణాః—ఇది త్రైవర్ణికుల కుప

* అపూర్వ మగుటను వచనములు విధిపరములు. ♦ ఇది ముందు వివరింపఁబడు.

‡ ప్రమాదమువలనఁ జేయువారి కేకర్మము యజ్ఞములయందుఁ జెడునో అది విష్ణుని స్మరించుట వలననే సంపూర్ణ మగు నని శ్రుతి.

లక్షణము, బ్రాహ్మణాదులు కర్తలును; వేదాశ్చ – కరణము లైన వేదములును; యజ్ఞాశ్చ=కర్మము లైన యజ్ఞములును; తేన = ఆ బ్రహ్మముయొక్క నిర్దేశముచేత, కరణభూత మయినదానిచేత; పురా; విహితాః, ప్రజాపతిచేత. అందువలన యజ్ఞాది సృష్టిహేతు వగుటచేఁ దద్వైగుణ్యపరిహారసమర్థము మహాప్రభావం బీనిర్దేశ మని యర్థము.

శ్రీ. ఓయీ! విచారింపఁగా యజ్ఞతపోదానాదికము సర్వంబును రాజస తామసప్రాయము కావున వ్యర్థము యజ్ఞాదిప్రయాస మని యాశంకించి యట్టి దానినిగూడ సాత్త్వికముగాఁ జేయునుపాయముఁ దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—ఓం తత్సత్ అని; త్రివిధః; బ్రహ్మణః=పరమాత్మయొక్క; నిర్దేశః = నామవ్యపదేశము; స్మృతః, శిష్టులచేత. అందు "ఓమితి బ్రహ్మ" ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధివలన ఓ మ్మనునది బ్రహ్మముయొక్క నామము, జగత్కారణ మర్థము. కతిప్రసిద్ధ మగుటవల నను అవిద్వాంసులకుఁ బరోక్ష మగుటవలనను తత్ = సృజింపు బ్రహ్మమునకు నామము, పరమార్థ సత్త్వ సాధుత్వ ప్రశస్తత్వాదులచే సత్ = హిద్దది బ్రహ్మమునకు నామము. ఈ నామనిర్దేశము త్రివిధమును విగుణములనైనను సగుణములుగాఁ జేయ సమర్థం బగు నను నభిప్రాయముచే స్తుతించుచున్నాఁడు.—తేన = ఆ త్రివిధ మైన బ్రహ్మముయొక్క నామనిర్దేశముచే; బ్రాహ్మణాః వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ; పురా = పూర్వము సృష్ట్యాదియందు; విహితాః=విధాతచే నిర్మింపఁబడిరి, లేక సగుణులుగాఁ జేయఁబడిరి. లేక; ఎవ్వని దీత్రివిధనిర్దేశమో, తేన=అట్టి పరమాత్మచేత; బ్రాహ్మణా దులు అత్యంతపవిత్రులు సృజింపఁబడిరి. అందువలన నాపరమాత్మయొక్క యీత్రివిధనిర్దేశం బతిప్రశస్త మని యర్థము.

ప. ఓయీ! విచారించినయెడ యజ్ఞతపోదానాదికము సర్వమును రాజ సమో తామసమో మాత్రమే యగును, అట్లు విగుణ మగుటవలనఁ జేయఁబడినను వ్యర్థ మని యాశంకించి యది విగుణ మైనను దాని సగుణముగాఁ జేయువిధముఁ దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మణః = పరమాత్మయొక్క; నిర్దేశః = నామ వ్యపదేశము; త్రివిధః స్మృతః. అది యేది? ఓం తత్ సత్ అని. ఇట్లు త్రివిధ మైన యానిర్దేశముచే, బ్రాహ్మణాః – యజ్ఞకర్తలును; వేదాశ్చ – విధిమార్గప్రవ ర్తకములును; యజ్ఞాశ్చ – కర్మరూపములును; పురా – సృష్ట్యాదియందు; విహి తాః = నిర్మింపఁబడిరి. అందు ఓ మ్మనునది బ్రహ్మమునకు నామము. అది చెప్పఁ బడినది ఛాందోగ్యోపనిషత్తులయందు "అథ ఖలు య ఉద్గీథ స్స ప్రణవో యః

ప్రణవ స్స ఉద్గీథః" అని. మఱియు "ఓ మిత్యేకాక్షర ముపాసీతోమ్" అనియు. అట్లు చెప్పఁబడినది "నో ద్గీథేన సమం కించి చ్ఛోధకం జగతి స్మృతమ్। యం వినా ఽఽమ్నాయవర్గో ఽపి స్వకార్యే న ప్రవర్తతే" * అని. మఱియు సర్వానుక్రమకారుఁ డగు శాకలుఁడుగూడ "ప్రజాపతి రోఙ్కారః పారమేష్ఠ్యో బ్రాహ్మో దైవ ఆధ్యాత్మికః" అని. భాష్యము.— ప్రజాపతి దేవత, ఓమ్మనుశబ్దము సర్వదేవతలందును వాచక మగుటచే సర్వదైవత్యము, పరమోత్కృష్ట స్థానమునం దున్నది కావున పారమేష్ఠ్యము, బ్రాహ్మము—బ్రహ్మదైవత్యము, ఆధ్యాత్మికః — శరీరవర్తి ప్రత్యగాత్మకును వాచకము అని. అట్లు బ్రాహ్మణమందును "తాని శుక్రా ణ్యభ్యతప న్తేభ్యో ఽభితప్తే భ్యస్త్రయో వర్ణా అజాయన్తా ఽకార ఉకారో మకార ఇతి తా నేకధా సమభర త్త దేతదోమ్" అని. భాష్యము.— తదేవ శుక్ర మ ద్సృష్ట్వా, ఇత్యాది శ్రుతివలన, శుక్రాణి— హిరణ్యగర్భాది శబల బ్రహ్మములు, అభ్యతపన్ — అంతటను దపస్సు చేసిరి, తేభ్యః అభితప్తేభ్యః=తపస్సు చేయుచున్నవారివలన, త్రయః వర్ణా అజాయన్త — మూఁడువర్ణములు పుట్టెను, అకారోకార మకారములు, ఆవర్ణములను జేర్చిరి, అది ఓమ్మనునది అని. ఇందు ఓమ్మను నామనిర్దేశముచే వేదములు విహితములు, తత్తనుదానిచేత బ్రాహ్మణులు నిర్మింపఁబడిరి, సత్తను దానిచే యజ్ఞములు.

రా. ఇట్లు వైదికము లగు యజ్ఞతపోదానములకు సత్త్వాదిగుణభేదముచే భేదము ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఇప్పుడు వైదిక మగు నాయజ్ఞాదికమునకే ప్రణవసంయోగముచేతను త త్స చ్ఛబ్దవ్యపదేశ్యతచేతను లక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది.— ఓం తత్ సత్ అని త్రివిధ మైన నిర్దేశము — శబ్దము, బ్రహ్మణః స్మృతః — బ్రహ్మముయొక్క అన్వయి యగుచున్నది. బ్రహ్మ మనఁగా వేదము, వేదశబ్దముచే వైదిక కర్మము చెప్పఁబడుచున్నది. వైదికము—యజ్ఞాదికము. యజ్ఞాదికర్మము ఓం తత్సత్ అనుశబ్దములతో నన్విత మగుచున్నది. వైదికకర్మాంగముగాఁ బ్రయోగాదికమునందుఁ బ్రయుజ్యమాన మగుటచే ఓమ్మనుశబ్దమున కన్వయము. పూజ్యత్వము కొఱకు వాచకము లగుటచే త త్సచ్ఛబ్దముల కన్వయము. తేన=ఆ త్రివిధశబ్దముతో, అన్వితులు, బ్రాహ్మణాః = వేదాన్వయు లగు త్రైవర్ణికులును, వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ పురా, విహితాః — నాచేతనే నిర్మింపఁబడిరి.

---

* జగత్తునందు ఉద్గీథముతో—ప్రణవముతో సమాన మైన శోధకము—శుద్ధి చేయునది యేదియు లేదు, అది లేక వేదములసమూహముకూడ స్వకార్యమునందుఁ బ్రవర్తింపఁజాలదు.

వ్యా. వెండియుఁ గర్మాదుల నిట్లు చేయవలయు నని ప్రతిపాదించుటకై యర్థవాదముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—పరబ్రహ్మమునకుఁ గదా యివి నామములు "ఓతం జగ ద్యత్త్రి స్వయం చ పూర్ణో వేదోక్తరూపో హ్యుపచారత శ్చ। సర్వై శ్శ్రుతై శ్చాభియుతో న చాన్యైః ఓం త త్స దిత్యేత మతో వదన్తి" అని గదా ఋగ్వేదఖిలములయందు. ద్వితీయపాదార్థము * తచ్ఛబ్దార్థము. "స దేవ సోమ్యే దమగ్ర ఆసీత్" అనియు. "ఓ మితి బ్రహ్మ" అనియు. తేన = ఆబ్రహ్మముచేత; ఆత్మపూజార్థము. వేదవిషయంబున విధాన మనఁగా ప్రకాశనము. ప్రమాణము పూర్వము చెప్పఁబడినది.

తస్మా దో మి త్యుదాహృత్య యజ్ఞదానతపఃక్రియాః
ప్రవర్తన్తే విధానోక్తా స్సతతం బ్రహ్మవాదినాం ॥ ౨౪

భా. తస్మాత్=అందువలన; ఓ మితి=ఓమ్మని; ఉదాహృత్య = ఉచ్చరించి; విధానోక్తాః = శాస్త్రచోదితములు; బ్రహ్మవాదినామ్ = బ్రహ్మమును బఠించు స్వభావము గలవారియొక్క; యజ్ఞదానతపఃక్రియాః = యజ్ఞములును దానములును తపస్సులును అను కర్మములు; సతతమ్= ఎల్లప్పుడును; ప్రవర్తన్తే = ప్రవర్తించుచున్నవి.

అందువలన వేదాధ్యయనసంపన్ను లగు వారు తాము చేయునట్టి శాస్త్రవిహితము లయిన యజ్ఞములు దానములు తపస్సులు మొదలగుకర్మములను ఎల్లప్పుడును ఓమ్మను బ్రహ్మనామము నుచ్చరించియే చేయుదు రని తాత్పర్యము.

రా. ఎందువలన బ్రాహ్మణాదులకుఁ గారణమో మఱియు నెందువలన బ్రహ్మమునకు నిర్దేశమో అందువలన నని యుపసంహరించుచున్నారు తస్మా దిత్యాదిగా. బ్రహ్మవాదినా మ్మను-చోట బ్రహ్మ మనఁగా వేదము.

హ. ప్రవర్తన్తే—ఓ మ్మని యుదాహరించి ప్రవర్తయితవ్యములు కర్తవ్యములని యర్థము. విధానోక్తాః = శాస్త్రోక్తములు. బ్రహ్మవాదినామ్ – బ్రహ్మవాదుల చేత నని యర్థము.

శం ఈ యర్థమునే ప్రతిపాదించువాఁడై మొదటఁ బ్రణవమునకు వినియోగముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఎందువలన నీనామత్రయము బ్రహ్మవాచక మగుట

---

* వేదోక్తరూపః అనునది.

చేతను వేదాదిజనక మగుటచేతను బవిత్రతమం బని సిద్ధమో, తస్మాత్=అందువలన; ఓ మితి ఉదాహృత్య=కర్మముయొక్క-యారంభమునందును అంతమునందును ఓం కారము నుచ్చరించి; బ్రహ్మవాదినామ్=బ్రహ్మ మనఁగా వేదము, వేదమును తదర్థమును జెప్పుట స్వభావముగాఁ గలవారు బ్రహ్మవాదులు, వేదవేదార్థపారగు లగు బ్రాహ్మణులు, వారియొక్క-; విధానోక్తాః=విధ్యుక్తము లగు; యజ్ఞదానతపఃక్రియాః; అన్నియు ఒకనానొకప్పుడు అశ్రద్ధాదులచే నంగవైకల్యము కలిగినను ఆద్యంతముల నోంకారోచ్చారణముచే, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడును; యథోక్తలక్షణములచే సంపూర్ణములుగా, ప్రవర్తన్తే = ప్రకర్షమున వర్తించుచున్నవి, ప్రకృష్టములు—సాంగములు సాత్త్వికము లగుచున్నవి యని యర్థము.

మ. ఇప్పుడు అకారోకారమకారవ్యాఖ్యానముచేఁ దత్సముదాయ మైన యోంకారముయొక్క-వ్యాఖ్యానము చేయునట్లు ఓంకారతచ్ఛబ్దసచ్ఛబ్దవ్యాఖ్యానముచేఁ దత్సముదాయరూప మగు బ్రహ్మనిర్దేశముయొక్క-వ్యాఖ్యానమును స్తుత్యతిశయముకొఱకు నారంభించుచున్నాఁడు నాలుగుశ్లోకములచేత. అందు మొదట నోంకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఎందువలన "ఓ మితి బ్రహ్మ" ఇత్యాదిశ్రుతుల యందు ఓ మ్మను బ్రహ్మనామము ప్రసిద్ధమో, తస్మాత్ = అందువలన; ఓ మితి ఉదాహృత్య = ఓ మ్మని యుచ్చరించినయనంతరము; విధానోక్తాః = విధిశాస్త్రచోదితము లయిన; బ్రహ్మవాదినామ్ = వేదవాదులయొక్క-; యజ్ఞదానతపః క్రియాః; సతతమ్; ప్రవర్తన్తే = ప్రకృష్టములై — వైగుణ్యరహితములై వర్తించుచున్నవి. దేని యేకావయవము నుచ్చరించుటవలననే యవైగుణ్యము సిద్ధించునో దాని సర్వము నుచ్చరించుటవలనఁ జెప్పెడి దేమి ? అని స్తుత్యతిశయము.

శ్రీ. ఇప్పుడు ప్రత్యేక మోంకారాదులప్రాశస్త్యముఁ దెలుపుటకై యోంకారమునకు మొదటఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఎందువలన నిట్లు బ్రహ్మముయొక్క-నిర్దేశము ప్రశస్తమో, తస్మాత్, ఓ మితి, ఉదాహృత్య = ఉచ్చరించి, చేయఁబడు వేదవాదులయజ్ఞాదిశాస్త్రోక్తక్రియలు, సతతమ్ = ఎల్లప్పుడు, అంగవైకల్యము కలిగినను బ్రకర్షమున వర్తించుచున్నవి — సగుణము లగుచున్నవి యని యర్థము.

ప. ఇఁక సుపఃకాంత మైనయర్థముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఎందువలన నిది బ్రహ్మముయొక్క-నిర్దేశమో, తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన; ఓ మితి; ఉదాహృత్య=ఉచ్చరించి; విధానోక్తాః; బ్రహ్మవాదినామ్ = మోక్షార్థులయొక్క-; యజ్ఞదానతపః క్రియాః; సతతమ్ = నిరంతరముగా; ప్రవర్తన్తే.

రా. ఓం తత్ సత్ అను మూఁడుశబ్దములకును అన్వయప్రకారముఁ వర్ణింపఁబడుచున్నది. మొదట ఓ మ్మను శబ్దముయొక్క యన్వయప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తస్మాత్; బ్రహ్మవాదినామ్=వేదవాదులయొక్క, త్రైవర్ణికులయొక్క; యజ్ఞదానతపఃక్రియాః; విధానోక్తాః = వేదవిధానోక్తములు; ఆదియందు, ఓ మి త్యుదాహృత్య; సతతమ్ = సర్వదా; ప్రవర్తన్తే. వేదములును ఓ మ్మని యుదాహరించి యారంభింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు వేదములకును వైదికము లగు యజ్ఞాదికర్మములకును ఓ మ్మను శబ్దముయొక్క యన్వయము వర్ణింపఁబడినది. ఓ మ్మను శబ్దముతో నన్వితము లగు వేదముల ధరించుటవలనను తదన్వితము లయిన యజ్ఞాదికర్మములఁ జేయుటవలనను బ్రాహ్మణశబ్దనిర్దిష్టు లగు త్రైవర్ణికులకును ఓ మ్మను శబ్దముతో నన్వయము వర్ణింపఁబడినది.

మా. *

త దిత్యనభిసంధాయ ఫలం యజ్ఞతపఃక్రియాః
దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః. ౨౫

భా. తత్ ఇతి=త త్తను బ్రహ్మనామమును; ఉదాహృత్య † = ఉచ్చరించి; ఫలమ్=కర్మముయొక్క ఫలమును; అనభిసంధాయ=అపేక్షింపక; వివిధాః = నానావిధము లయిన; యజ్ఞతపఃక్రియాః = యజ్ఞక్రియలును తపఃక్రియలును; దానక్రియాశ్చ = క్షేత్రహిరణ్యాదానాదిరూపము లగు దాన కర్మములును; మోక్షకాఙ్క్షిభిః = మోక్షార్థులచేత; క్రియన్తే=నెఱవేర్పఁబడుచున్నవి.

త త్తను బ్రహ్మనామము నుచ్చరించి ముముక్షువులు ఫలాభిసంధి విడిచి పలువిధము లైన యజ్ఞములను తపస్సులను దానములను చేయుదు రని తాత్పర్యము.

శ్రీ. ఓం శబ్దమునకు వినియోగముఁ బ్రతిపాదించి తచ్ఛబ్దమునకు వినియోగముఁ జెప్పుచున్నారు త దిత్యాదిగా.

హ. క్రియన్తే—చేయఁబడుచున్నవి కర్తచేత కావునఁ గ్రియ లనఁగా కర్మములు. తత్ — ఇది ఓం త త్సత్ అనుదాని కుపలక్షణము. ఓం త త్సత్ అను

* దీనికి మాధ్వభాష్యము లేదు.

† ఇది పూర్వశ్లోకమునుండి యనువర్తించుచున్నది.

బ్రహ్మనామమును బలికి యజ్ఞదానతపఃక్రియలఫలము నభిసంధింపక యీశ్వరార్పణ బుద్ధిచే యజ్ఞములు తపములు దానములు ముముక్షువులచేఁ జేయఁబడుచున్నవి. దానక్రియాః — గో భూ హిరణ్యాదివిషయములు. దానక్రియాశ్చ వివిధాః అని వెండియు క్రియాశబ్దగ్రహణము మోక్షమునకు దానము అధికోపకారకం బని తెలుపుటకొఱకు.

శం. ఇట్లోంకారమునకుఁ గర్మసాద్గుణ్యసంపాదనమునందు వినియోగముఁ దెలిపి తత్పదమునకు వినియోగముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఉదాహృత్య అని పూర్వశ్లోకమునుండి యనువర్తించుచున్నది. మోక్షకాఙ్క్షిభిః = మోక్షైకకాము లగువారిచేత, ఇందుచేఁ బూర్వోక్తులకుఁ గామిత్వము సూచితము, ముముక్షువు లగు బ్రాహ్మణులచేత; ఫలమ్ = కర్మజన్యఫలమును; అనభిసంధాయ = సంకల్పింపక, ఈశ్వరార్పణబుద్ధిచేఁ జిత్తశుద్ధికొఱకు; కర్మారంభాదియందు, తదితి = తత్తనుపదమును; ఉదాహృత్య = ఉచ్చరించి; యజ్ఞతపఃక్రియాః = శ్రౌతాదు లగు యజ్ఞక్రియలును శారీరాదితపఃక్రియలును; కన్యాగవాదిభేదమున, వివిధాః దానక్రియాశ్చ; క్రియన్తే— శ్రద్ధాద్యంగలోపము కలిగినపుడు తత్పదప్రయోగముచేత సగుణములుగాఁ జేయఁబడుచున్నవి యని యర్థము.

మ. రెండవది యగు తచ్ఛబ్దమును వివరించుచున్నాఁడు.— "తత్త్వమసి" ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధ మగు బ్రహ్మనామమును తత్ అనుదాని నుదాహరించి, ఫల మనభిసంధాయ — అంతఃకరణశుద్ధికొఱకు; యజ్ఞతపఃక్రియాః దానక్రియాశ్చ వివిధాః మోక్షకాఙ్క్షిభిః క్రియన్తే. అందువలన నతిప్రశస్తం బిది.

శ్రీ. రెండవనామమును బ్రస్తుతించుచున్నాఁడు.—తదితి, ఉదాహృత్య అని పూర్వానుషంగము, తత్తని యుదాహరించి శుద్ధచిత్తు లగు మోక్షకాంక్షిపురుషులచే ఫలాభిసంధి చేయక యజ్ఞాదిక్రియలు చేయఁబడుచున్నవి. అందువలనఁ జిత్తశోధనద్వారముననుఫలాభిసంధి విడిపించుటచేతను ముముక్షుత్వము కలిగించునది యగుటవలనఁ దచ్ఛబ్దనిర్దేశము ప్రశస్తం బని యర్థము.

ప. ఇఁక ద్వితీయనామనిర్దేశమును స్తుతించుచున్నాఁడు.—ఉదాహృత్య అని పూర్వమునుండి యనుషంగము. తత్తను నామనిర్దేశము నుచ్చరించి చిత్తశుద్ధికొఱకుఁ బ్రవృత్తు లగు, మోక్షకాఙ్క్షిభిః ఫల మనభిసంధాయ యజ్ఞతపఃక్రియాః దానక్రియాశ్చ క్రియన్తే.

రా. ఇఁక నీయజ్ఞాదులకుఁ దచ్ఛబ్దాన్వయప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఫల మనభిసంధాయ, వేదాధ్యయనయజ్ఞతపోదానక్రియలు మోక్షకాంక్షులగు త్రైవర్ణికులచే నేవి చేయఁబడుచున్నవో అవి బ్రహ్మప్రాప్త్యుపాయం బగుటచే బ్రహ్మవాచి యగు తత్తనుశబ్దముచే నిర్దేశ్యములు. "స వః కః కిం యత్తత్పద మనుత్తమమ్" అని తచ్ఛబ్దము బ్రహ్మవాచక మని గదా ప్రసిద్ధము. ఇట్లు వేదాధ్యయనయజ్ఞాదులకు మోక్షసాధనభూతములకుఁ దచ్ఛబ్దనిర్దేశ్యతచే తచ్ఛబ్దాన్వయము చెప్పఁబడినది. త్రైవర్ణికులకును అట్టి వేదాధ్యయనాదుల ననుష్ఠించుటవల ననే తచ్ఛబ్దాన్వయం బుపపన్నము.

మా. తత్ ఫలమ్ = ఆ వేదోక్త మగు స్వర్గాదిఫలము, నాకుఁ గావలయు నని, అనభిసంధాయ = అభిసంధింపక.

సద్భావే సాధుభావేచ స దిత్యేత త్ప్రయుజ్యతే
ప్రశస్తే కర్మణి తథా సచ్ఛబ్దః పార్థ యుజ్యతే. ౨౬

భా. ఓం తచ్ఛబ్దములకు వినియోగము చెప్పఁబడినది. ఇంక నిప్పుడు సచ్ఛబ్దమునకు వినియోగము చెప్పఁబడుచున్నది.—సద్భావే = ఉండుటయందును, లే దని శంక గలిగినపుడు ఉన్న దనుటయందును, అట్లు పుత్త్రుఁడు లేనపుడు పుత్త్రజన్మమందును; మఱియు, సాధుభావేచ=అసద్వృత్తుఁడు—అసాధు వైనవాఁడు అను శంక గలిగినపుడు సద్వృత్తుఁడు—సాధు వనుటయందును; సత్ ఇతి = సత్తను; ఏతత్ = ఈ బ్రహ్మనామము; ప్రయుజ్యతే = ప్రయోగింపఁబడుచున్నది, చెప్పఁబడుచున్నది. తథా = అట్లు; ప్రశస్తే = ఉత్తమ మయిన; కర్మణి = వివాహాదికర్మమునందును; సచ్ఛబ్దః = సత్తనుశబ్దము; పార్థ = అర్జునా ! యుజ్యతే = ప్రయోగింపఁబడుచున్నది.

అర్జునా ! లే దని శంక గలిగినపుడు కల దనుటయందును అసాధు వను శంక గలిగినపుడు సాధు వనుటయందును సత్తను నీబ్రహ్మనామము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది, అట్లు ప్రశస్త మైన వివాహాదికర్మమునందును సచ్ఛబ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్న దని తాత్పర్యము.

ఆ. కడచినదాని ననువదించి యనంతరశ్లోకతాత్పర్యముఁ జెప్పుచు న్నారు ఓం త చ్ఛబ్దములకు ఇత్యాదిగా.

హ. మఱియును.—సద్భావే=లేనిపుత్త్రాదులయుత్పాదనము చేయవలసినపుడును; సాధుభావేచ = అసద్వృత్తునకు సద్వృత్తత కలిగింపవలసినపుడును; సదిత్యేతత్ — ఓం త త్సను బ్రహ్మముయొక్క నిర్దేశత్రయము; ప్రయుజ్యతే—ప్రయోగింపవలయు నని యర్థము. తథా; ప్రశస్తే కర్మణి = మంగళకర్మమునందు, పురుషార్థరూపమునందు; ఆపదత్రయము బ్రహ్మధ్యానసాధనముగాఁ బ్రయోగింపవలయు నని యర్థము.

శం. ఇట్లోం తచ్ఛబ్దముల వినియోగముఁ జెప్పి యిఁక సచ్ఛబ్దమునకు వినియోగముఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—సద్భావే = ఉన్న వస్తువుయొక్కయునికి సద్భావము, దానియందు, దేవదత్తునకుఁ బుత్త్రుఁ డున్నాఁ డను నర్థమునందు; పండితులచే, స దిత్యేతత్ = సత్తను నీపదము; ప్రయుజ్యతే. లేక; సత్తుయొక్క — బ్రహ్మముయొక్కభావము సద్భావము, దానియందు; సర్వమునకును బ్రహ్మభావము వివక్షిత మైనపుడు స త్తిది యని సచ్ఛబ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. సాధుభావేచ = సద్వృత్తత సాధుభావము, దానియందును; సాధువుయొక్కసాధుభావము వివక్షిత మైనపుడు పండితులచే సత్పురుషుఁ డితఁ డని సచ్ఛబ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. అట్లు కర్మముయొక్కప్రశస్తత్వము వివక్షిత మైనపుడు స త్కర్మ మని సచ్ఛబ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది యని యర్థము.

మ. తృతీయ మగు సచ్ఛబ్దముఁ బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.— "స దేవ సో మ్యేద మగ్ర ఆసీత్" ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధ మగు, స దిత్యేతత్ = సత్తను నీబ్రహ్మనామము; సద్భావే = లే దను శంక కలిగినపు డున్న దనుటయందును; సాధుభావేచ = అసాధు వను శంక కలిగినపుడు సాధు వనుటయందును; ప్రయుజ్యతే, శిష్టులచేత. అందువలన వైగుణ్యపరిహారముచేత యజ్ఞాదికమునకు సాధుత్వంబును తత్ఫలమునకు విద్యమానత్వంబును సంపాదింప సమర్థం బిది యని యర్థము. తథా = అట్లు, సద్భావసాధుభావములయందువలె; ప్రశస్తే = ప్రతిబంధములేక శీఘ్రముగా సుఖజనకము మాంగళిక మగు; కర్మణి=వివాహాదియందును; సచ్ఛబ్దః; ఓపార్థా! యుజ్యతే = ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. అందువలన యజ్ఞాదులకు వైగుణ్యముఁ బరిహరించి యప్రతిబంధంబున ఆశుఫలజనకత్వము సంపాదింప సమర్థం బీనామము కావునఁ బ్రశస్తతర మిది యని యర్థము.

శ్రీ. సచ్ఛబ్దముయొక్క ప్రాశస్త్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు శ్లోకద్వయము చేత.—సద్భావే=అస్తిత్వమునందును, దేవదత్తునకుఁ బుత్త్రాదు లున్నా రను నర్థమునందును; సాధుభావేచ = సాధుత్వమునందును, దేవదత్తునిపుత్త్రాదులు సాధువు లను నర్థమునందును; స దిత్యేతత్=సత్తను నీపదము; ప్రయుజ్యతే. ప్రశస్తే = మాంగలిక మగు; వివాహాదికర్మమునందు సత్తీకర్మ మని, యుజ్యతే = ప్రయోగింపఁబడుచున్నది, లేక, సంగత మగుచున్నది.

ప. *

రా. ఇంక నీవేదాదులకు సచ్ఛబ్దాన్వయప్రకారమును జెప్పుటకై లోకమునందు సచ్ఛబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తిప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సద్భావే = అస్తిత్వమునందును; సాధుభావేచ = కల్యాణత్వమునందును; సర్వవస్తువులందు సత్తను నీపదము, ప్రయుజ్యతే = ప్రయోగింపఁబడుచున్నది లోకవేదములందు. అట్లు ఒకానొకపురుషుఁ డనుష్ఠించిన లౌకిక మగు, ప్రశస్తే కర్మణి = కల్యాణ మయిన కర్మమునందు; సచ్ఛబ్దము, యుజ్యతే — ప్రయోగింపఁబడుచున్న దని యర్థము.

మా. సద్భావశబ్దముచే ప్రజననము ♦ సూచితము. ఓ మ్మని పలికి ఫలము నభిసంధింపక అతిప్రీతివలన యజ్ఞము దానము తపస్సు మొదలగునవి చేయువారిచే నామసామ్యమువలన బ్రహ్మమే నిష్పాదిత మగుచున్న దని యాశయము.

యజ్ఞే తపసి దానేచ స్థితి స్స దితి చోద్యతే
కర్మ చైవ తదర్థీయం స దిత్యేవా ఽభిధీయతే. ౨౭

భా. యజ్ఞే = యజ్ఞకర్మమునందు; ఏస్థితి గలదో; తపసి = తపస్సునందు, ఏస్థితి గలదో; దానేచ = దానమునందును, ఏస్థితి గలదో; అట్టి, స్థితిశ్చ = స్థితియును; స దితి = సత్తని; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది. తదర్థీయమ్ = ఆ యజ్ఞదానతపస్సు లనెడు ప్రయోజనములకొఱకుఁ జేయఁబడునట్టి; లేక, ఎవ్వని నామత్రయము ప్రకృతమో అట్టి యీశ్వరుఁడను ప్రయోజనముకొఱకుఁ జేయఁబడునట్టి; కర్మ చైవ=కర్మము గూడ; స దిత్యేవ = సత్తనియే; అభిధీయతే = చెప్పఁబడుచున్నది. అందువలన

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

♦ సృష్టి.

నీయజ్ఞతపోదానాదికర్మ మసాత్త్వికము విగుణం బైనను శ్రద్ధాపూర్వకముగా బ్రహ్మముయొక్క నామత్రయము నుచ్చరించుటచే సగుణమును సాత్త్వికమునుగా సంపాదితం బగుచున్నది.

యజ్ఞతపోదానములందు నిష్ఠ యేది గలదో అదియు సత్తని చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ యజ్ఞతపోదానముల నెఱవేర్చుటకుఁ జేయు కర్మముగూడ, లేక, ఈశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేయుకర్మముగూడ సత్తనియే చెప్పఁబడుచున్న దని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రకారాంతరముచే సచ్ఛబ్దమునకు వినియోగముఁ జెప్పుచున్నారు యజ్ఞ ఇత్యాదిగా. నామత్రయముఁ బ్రయోగించుటచే సాద్గుణ్యము సిద్ధించు నను ప్రకరణార్థము నుపసంహరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. మఱియును.—యజ్ఞే తపసి దానేచ; స్థితిః=నిరంతరముగాఁ బ్రవృత్తిః అది యెప్పుడు సాధ్య మగునో అప్పుడు, స దితి — ఓం తత్సత్తను పదత్రయముచే; బ్రహ్మము, ఉచ్యతే — నిరంతరముగా నిర్దేశింపవలయు నని యర్థము. తదర్థీయమ్ = తదర్థమే తదర్థీయము స్వార్థమందు ఈయప్రత్యయము, యజ్ఞదానతపస్స్వాధ్యాయరూప మైన; కర్మచైవ = కర్మముగూడ; ఎప్పుడు చేయఁబడునో అప్పు డీపదత్రయముచే బ్రహ్మము, అభిధీయతే = చెప్పఁబడుచున్నది, చెప్పవలయు నని యర్థము.

శం. మఱియును —యజ్ఞే= శ్రౌతాదియజ్ఞమునందును; తపసి=శారీరాదితపస్సునందును; దానేచ = కన్యాదానాదిదానమునందును; స్థితిః = అవస్థాన మేది గలదో అదియు; విద్వాంసులచే; స దితి; ఉచ్యతే—యజ్ఞాదులం దశ్రద్ధాదిదోషము సంభవించినపుడు సాధుత్వము సిద్ధించుటకై సచ్ఛబ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్న దని యర్థము. తదర్థీయమ్—ఇట తచ్ఛబ్దముచే లోకశాస్త్రప్రసిద్ధుఁ డగు పరమేశ్వరుఁడు గ్రహింపఁబడుచున్నాఁడు, పరమేశ్వరార్థక మని యర్థము; కర్మచైవ = అట్టి కర్మము గూడ; స దిత్యేవ; అభిధీయతే. అశ్రద్ధాదిదోషములు ప్రాప్తించినపుడు యజ్ఞాదుల సాద్గుణ్యముకొఱకు ఓం తత్సత్తను నామత్రయము ప్రయోగింపఁబడుచున్న దని చెప్పుటచే సాత్త్విక మగు శ్రద్ధతో ముముక్షువులు యజ్ఞదానాదికర్మములను నియమమున ననుష్ఠింపవలయును, వేఱువిధమునఁ గా దని సిద్ధ మగుచున్నది.

మ. యజ్ఞే, తపసి, దానేచ, స్థితిః = తత్పరతచే నవస్థానము, నిష్ఠ యేది గలదో; అదియును, స దిత్యుచ్యతే, విద్వాంసులచేత. తదర్థీయమ్ = ఆ యజ్ఞదానతపోరూపము లైన యర్థములందుఁ బుట్టినది, తదనుకూల మైనది, అగు; కర్మచైవ =

కర్మముగూడ; లేక, తదర్థీయమ్ = ఏబ్రహ్మముయొక్క నామ మిట ప్రస్తుతమో ఆబ్రహ్మమే అర్థము — విషయముగాఁ గలది తదర్థము, శుద్ధబ్రహ్మజ్ఞానము, తదను కూలమైన కర్మము తదర్థీయము; లేక, భగవదర్పణబుద్ధితోఁ జేయఁబడుకర్మము తదర్థీయము; స దిత్యేవ అభిధీయతే. అందువలన సత్తను నామము కర్మవైగుణ్యముఁ బరిహరించుటయందు సమర్థము ప్రశస్తతరము. దేనియొక్క యేకైకావయవము గూడ నిట్టిదో తత్సముదాయ మయిన యోం తత్సత్తను నిర్దేశముయొక్క మాహాత్మ్యము చెప్పెడి దేమి? అని సంపిండితార్థము.

౨౬. మఱియును.—యజ్ఞాదులందును ఏస్థితి — తత్పరతతో నవస్థానము గలదో అదియు, స దిత్యుచ్యతే. నామత్రయ మెవ్వనిదో ఆ పరమాత్మయే యర్థము—ఫలముగాఁ గలది తదర్థ మగు కర్మము, పూజ యుపహారము గృహాంగణ పరిమార్జనము అలుకుట ముగ్గుపెట్టుట మాల్యములు కట్టుట మొదలగు కార్యము, తత్సిద్ధికొఱకు ఏ యితరకర్మము చేయఁబడుచున్నదో ఉద్యానశాలిక్షేత్రధనార్జనాది విషయము, ఆకర్మము తదర్థీయము, అదియు మిక్కిలి వ్యవహిత మైనను, స దిత్యేవ అభిధీయతే. ఎందువలన నీనామత్రయం బిట్లతిప్రశస్తమో అందువలన దీని సర్వకర్మసాద్గుణ్యార్థము కీర్తింపవలయు నని తాత్పర్యార్థము. ఇట, అర్థవాదానుపపత్తిచే విధి కల్పిత మగుచున్నది "విధేయం స్తూయతే వస్తు" * అను న్యాయమువలన. కొందఱుమాత్రము "ప్రవర్తన్తే విధానోక్తాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః" ఇత్యాది వర్తమానోపదేశమును సమిధో యజ తీత్యాదిస్థలమునందువలె విధిగాఁ బరిణమింపఁ జేయఁ దగు నందురు. అది సద్భావే సాధుభావే చేత్యాదులందుఁ బ్రాప్తార్థం బగుట వలన సంగతము కాదు. కావునఁ బూర్వోక్తక్రమమున విధికల్పనమే యుక్తతరము.

౨౭. మఱియును.—యజ్ఞే తపసి దానేచ, స్థితిః = తత్పరతచే నునికి, అదియు; స దిత్యుచ్యతే. ఈ నామత్రయము ఎవ్వనిదో ఆ పరమాత్మయే యర్థముగాఁ గలది తదర్థీయము, యజ్ఞదానతపోనిమిత్తమై పూజోపహారగృహాంగణపరిమార్జనోపలేపనధ్వజపతాకాదికమును మఱియు నుద్యానక్షేత్రధనార్జనాదికము నగు నేకర్మము చేయఁబడుచున్నదో అదియు, స దిత్యేవ అభిధీయతే. ఎందువలన నిట్లీనామత్రయ మతిప్రశస్తమో అందువలన దీని సర్వకర్మసాద్గుణ్యముకొఱకుఁ గీర్తింపవలయు నని తాత్పర్యార్థము. ఇది యర్థవాదము కాదు, మఱి యే మనఁగా, బ్రహ్మముయొక్క నామనిర్దేశం బతిప్రశస్త మగుటవలన విధియే కల్పిత మగుచున్నది.

* విధింపఁదగినవస్తువు స్తుతింపఁబడుచున్నది.

రా. అందువలన వైదికు లగు త్రైవర్ణికులయొక్క, యజ్ఞే తపసి దానేచ స్థితిః, కల్యాణ మగుటచే, స దిత్యుచ్యతే. కర్మచ తదర్థీయమ్——త్రైవర్ణికార్థీయ మగు యజ్ఞదానాదికర్మముగూడ, స దిత్యేవాభిధీయతే. అందువలన వేదములును వైదికకర్మములును బ్రాహ్మణశబ్దసన్నిర్దిష్టు లగు త్రైవర్ణికులును ఓం తత్స దితి శబ్దాన్వయరూపలక్షణముచే అవేదములనుండియు అవైదికులనుండియు వ్యావృత్తు లని యెఱుంగవలయును.

మా. అట్లు ఋగ్వేదఖిలములయందు "ఓం యజ్ఞాద్యా నిష్ఫలం కర్మ తత్స్యాత్స దైవ తదర్థం కర్తేతి వదన్తి దేవాః । తచ్ఛబ్దానాం సన్నిధే ర్బ్రహ్మప్రీతే స్తద్రూపత్వా జ్జనితం బ్రహ్మ తస్య" * అని.

అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తప స్తప్తం కృతం చ యత్
అస దిత్యుచ్యతే పార్థ న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహ. ౨౮

భా. ఆ యజ్ఞాదు లంతటను శ్రద్ధయే ప్రధానము, ఎందువలన శ్రద్ధచేతనే సర్వంబును సంపాదిత మగునో అందువలన.——అశ్రద్ధయా=శ్రద్ధ లేమిచే; హుతమ్=చేయఁబడినహోమము; దత్తమ్=అశ్రద్ధచేత బ్రాహ్మణుల కియ్యఁబడినదానమును; తపః = తపస్సును; తప్తమ్ = అనుష్ఠింపఁబడినది అశ్రద్ధచేత; అట్లు అశ్రద్ధచేతనే, కృతంచ = చేయఁబడినది స్తుతి నమస్కారాదికమును; యత్ = ఏది గలదో; అది అంతయు, అసత్ ఇతి = అసత్తని; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది, నాప్రాప్తికి సాధనమైన మార్గమునకు బాహ్య మగుటవలన. పార్థ = అర్జునా! తత్ = అది, మిక్కిలి కష్టముచేఁ జేయఁబడినను; ప్రేత్యచ = పరలోకఫలము కొఱకును; న=కాదు. ఇహ = ఇహలోకఫలముకొఱకును, నో=కాదు, సాధువులచే నిందిత మగుటవలన.

అర్జునా! శ్రద్ధ లేక చేసిన హోమమును దానమును తపస్సును ఇతర కర్మమును ఏది గలదో అది యంతయు నసత్తని చెప్పఁబడును. అది పరలోకమునను ఫలింపదు, ఈ లోకమునను ఫలింప దని తాత్పర్యము.

---

* యజ్ఞాదికర్మము ఫలోద్దేశరహితము బ్రహ్మవిషయము మగుచున్నది, దాని సత్తని దేవతలు చెప్పుదురు, బ్రహ్మశబ్దముచే యజ్ఞాదులందు సన్నిహితము లగుటవలనను బ్రహ్మప్రీతివలనను బ్రహ్మరూపము లగుటవలనను వాని ననుష్ఠించువానికి బ్రహ్మము నిష్పాదిత మగుచున్నది.

ఆ. శ్రద్ధ లేనివానికర్మమునకును నామత్రయోచ్చారణమువలన అవై గుణ్యము కలుగునెడ శ్రద్ధకుఁ బ్రాధాన్యము లేకపోవు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఆ యజ్ఞాదు లంతటను ఇత్యాదిగా. సర్వంబును — యజ్ఞాదికము సగుణముగా నని శేషము. దాని యసత్త్వమును సాధించుచున్నారు నాప్రాప్తికి ఇత్యాదిగా. శ్రద్ధ లేక చేసినకర్మమునకును ఐహికాముష్మికఫలము సిద్ధించును, ఎందువలన నది యసత్తు? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు తత్ ఇత్యాదిగా. దానికి రెండువిధము లయిన ఫలములును లే వనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు సాధువులచే నిత్యాదిగా. నిందింతురు గదా సాధువులు శ్రద్ధారహిత మైన కర్మమును, కావున నది యుభయలోకములందును ఫలప్రదము కా దని యర్థము. ఈ యధ్యాయముచే శాస్త్రానభిజ్ఞు లైనను శ్రద్ధావంతు లై శ్రద్ధచే సాత్త్వికాదిత్రైవిధ్యము నొందినవారుగూడ రాజసతామసాహారాదులఁ ద్యజించి సాత్త్వికాహారాదుల సేవించుటచే సత్త్వైకశరణులై యజ్ఞాదివైగుణ్యము ప్రాప్తించినను దాని బ్రహ్మనామనిర్దేశముచేఁ బరిహరించుచుఁ బరిశుద్ధబుద్ధులై శ్రవణాదిసామగ్రిచే తత్త్వసాక్షాత్కారము నొంది మోక్షమున కధికారు లగుదు రని సిద్ధము.

హ. అశ్రద్ధయా = నాస్తికబుద్ధిచేత; హుతమ్; దత్తమ్; తప్తం తపః; కృతంచ = చేయఁబడిన స్వాధ్యాయాదికర్మమును; యత్ = ఏది గలదో; అది; అసత్ ఇతి ఉచ్యతే — తదారాధనముగూడ అసత్తు, సత్తు కానిది అసత్తు, తదారాధనము దానిచేతఁ గా దని చెప్పఁబడుచున్నది బ్రహ్మవాదులచేత. ఎందువలన ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నచ తత్ ప్రేత్య—పరలోకమునం దున్నవాని కది యుపకారకము గాదు గదా. నో ఇహ. అందువలన అదృష్ట మగు దానతపస్స్వాధ్యాయాదికర్మము ఫలసంగము విడిచి యీపదత్రయనిర్దేశముచేత బ్రహ్మస్వరూపము ధ్యానించుచు మహాశ్రద్ధతోఁ దదారాధనముగాఁ జేయవలయు మోక్షార్థు లని యర్థము.

శం. శ్రద్ధావిహీనం బగు కర్మము నిష్ఫల మని చెప్పుచున్నాఁడు.—అశ్రద్ధయా; శ్రౌతస్మార్తకర్మమునందు అగ్నియందు, హుతమ్ = వేల్వఁబడిన దేది గలదో; బ్రాహ్మణుల కన్నోదకాదికము, దత్తమ్ = ఇయ్యఁబడిన దేది గలదో; శారీరాది లక్షణ మగు, తపః తప్తమ్ = తపస్సు అనుష్ఠింపఁబడిన దేది గలదో; ఇతర మయిన స్తోత్రమంత్రజపాదికర్మము, కృతమ్ = చేయఁబడిన దేది గలదో; తత్ = అది

యంతయు; అసత్ ఇతి = నిష్ఫలమే యని; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది. దానినే స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—తత్ = శరీరాదిబహుప్రయాసముచేతఁ జేయఁబడిన శ్రద్ధాభక్తివిహీనకర్మమంతయు; ప్రేత్య = పరలోకసుఖముకొఱకు; న = కాదు. నో ఇహ=ఐహికసుఖముకొఱకును కాదు. శ్రద్ధావిహీనతవలనను మంత్రాదిలోపము వలనను ఆకర్మము దేవతలును అంగీకరింపరు, శిష్టులు నంగీకరింపరు, కావున శ్రద్ధాశూన్య మగుకర్మము నిష్ఫలమే యని యర్థము. ఓయీ! "అశ్రద్ధయా దేయమ్" అను విధిబలమువలన నశ్రద్ధతోఁ జేయఁబడిన దైనను దానాదికర్మము ఫలవంతమే యగును, అందువేని; సత్యము. "అశ్రద్ధయా దేయమ్" అని శ్రుతి యున్నను, "కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ" * అను శ్రుతిచేఁ గేవలాదికి మహాపాపిష్ఠతమత్వము ప్రాప్తింపఁగాఁ దన్నివృత్తికొఱకు అశ్రద్ధయా దేయమ్మని దయతో శ్రుతి చెప్పుచున్నది, కాని విధింపదు. "యతిశ్చ బ్రహ్మచారీచ విద్యార్థీ గురుపోషకః। అధ్వగః క్షీణవృత్తిశ్చ" ఇత్యాది భిక్షుకులును మఱియు నన్యులును దోషవంతులై యుండఁగా వారియందు శ్రోత్రియునకు శ్రద్ధ పుట్టదు. గృహస్థైకశరణు లగు నాభిక్షులకు గత్యంతరము లేమివలన నశ్రద్ధతో నైనను వారి కియ్యవలయు నని శ్రుతి చెప్పుచున్నది "అశ్రద్ధయా దేయమ్, హ్రియాదేయమ్" అని. "యథా మాతర మాశ్రిత్య సర్వే జీవన్తి జన్తవః। వర్తన్తే గృహిణం తద్వ దాశ్రిత్యేతర ఆశ్రమాః" † అనున్యాయమున సర్వాశ్రమములకును గృహస్థుఁడే శరణ మగుటవలన నెట్లయినను యాచకులకు అశ్రద్ధచేఁ గాని హ్రీచేతఁ గాని భయముచేతఁ గాని యవశ్య మియ్యవలయు నని దాన మవశ్యకరణీయ మనుట సూచింపఁబడుచున్నది అశ్రద్ధయా దేయ మిత్యాదివాక్యముచేత. అందువలన నిది విధి కాదు. విధిగా యనుపక్షమున "శ్రద్ధయా దేయమ్, శ్రద్ధయా ఽగ్నిః సమిధ్యతే, శ్రద్ధయా హూయతే హవిః, శ్రద్ధాం కామస్య మాతరమ్" అని సర్వకర్మములును శ్రద్ధాప్రధానము లనువిధికి వైయర్థ్యము ప్రసక్తించును. అందువలన శ్రౌతస్మార్తకర్మము సర్వంబును శ్రద్ధతోనే చేయవలయు నని సిద్ధము.

మం॥ ఆలస్యాదికముచే శాస్త్రీయవిధి నుత్సర్జించి శ్రద్ధతోనే వృద్ధవ్యవహారమాత్రమునుబట్టి యజ్ఞతపోదానాదికముఁ జేయువారలకుఁ బ్రమాదమువలన

---

* ఒంటరిగా భుజించువాఁడు కేవలపాపుఁ డగుచున్నాఁడు.

† ఎట్లు సర్వజంతువులును తల్లి నాశ్రయించి జీవించుచున్నవో అట్లు ఇతరము లయిన యాశ్రమములు గృహస్థు నాశ్రయించి జీవించుచున్నవి.

వైగుణ్యము ప్రాప్తించినపుడు ఓం తత్సత్తను బ్రహ్మనిర్దేశముచేఁ దత్పరిహారం బగు నేని, అప్పు డశ్రద్ధచే శాస్త్రీయవిధి నుత్సర్జించి కామకారంబున యత్కించిద్యజ్ఞాదికముఁ జేయునట్టి యసురులకుఁగూడ దానిచేతనే వైగుణ్యపరిహారం బగును, ఇఁక, సాత్త్వికత్వహేతుభూత మగు శ్రద్ధ యేల ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అశ్రద్ధచే, హుతమ్ = అగ్నియందు హవన మేది చేయఁబడినదో; దత్తమ్ = బ్రాహ్మణుల కేది యియ్యఁబడినదో; తపస్తప్తమ్ = ఏతపస్సు చేయఁబడినదో; మఱియు నేయితర కర్మము, కృతమ్ = చేయఁబడినదో, స్తుతినమస్కారాదికము; అది యంతయు నశ్రద్ధచేఁ జేయఁబడినది, అస దితి=అసాధు వని; ఉచ్యతే. కావున ఓం తత్స దితి నిర్దేశముచే దానికి సాధుభావము కలిగింప శక్యము గాదు, అన్నివిధంబులను దాని కయోగ్య మగుటవలన, శిలకు నంకురమువలె. అది యెందువలన నసత్తని చెప్పఁబడుచున్నది ? వినుము ఓపార్థా ! చకారము హేత్వర్థకము. ఎందువలన ననఁగా. తత్ = అశ్రద్ధాకృత మయిన యాకర్మము; న ప్రేత్య = పరలోకమునందు ఫలింపదు, విగుణం బగుటచే నపూర్వజనకము కామివలన. నో ఇహ = ఈ లోకము నందును యశము కలిగింపదు, సాధువులచే నిందితం బగుటవలన. అందువలన అశ్రద్ధాకృతము ఐహికాముష్మికఫలవిహీన మగుటవలన సాత్త్విక మగు శ్రద్ధతోనే సాత్త్వికం బగు యజ్ఞాదికము నంతఃకరణశుద్ధికొఱకుఁ జేయవలయును. అట్టి శ్రద్ధాపూర్వక మగు సాత్త్విక మయిన యజ్ఞాదికమునకే దైవవశంబున వైగుణ్యశంక గలిగినపుడు బ్రహ్మముయొక్కనామనిర్దేశముచే సాద్గుణ్యము సంపాదనీయ మని పరమార్థము. "శ్రద్ధాపూర్వక మగు యజ్ఞాదికం బసాత్త్వికము విగుణ మైనను బ్రహ్మముయొక్కనామత్రయము నుచ్చరించుటచే సగుణమును సాత్త్వికమునుగా సంపాదితం బగుచున్నది" అని భాష్యము. ఇట్లీయధ్యాయమునందు, ఆలస్యాదికముచే శాస్త్రము నాదరింపక శ్రద్ధాపూర్వకముగా వృద్ధవ్యవహారమాత్రమును బట్టి ప్రవర్తించువారివిషయమున, శాస్త్రానాదరరూపం బగు నసురసాధర్మ్యముచేతను శ్రద్ధాపూర్వకానుష్ఠానరూప మయిన దేవసాధర్మ్యముచేతను వీ రసురులా ? దేవతలా ? అని యర్జునుఁడు సంశయింప, "రాజస తామస శ్రద్ధాపూర్వకముగా రాజసతామస యజ్ఞాదులఁ జేయువా రసురులు, వారు శాస్త్రీయజ్ఞానసాధనమునం దనధికారులు; సాత్త్వికశ్రద్ధాపూర్వకముగా సాత్త్వికయజ్ఞాదులఁ జేయువారుమాత్రము దేవతలు, వారు శాస్త్రీయజ్ఞానసాధనమునం దధికారులు" అని శ్రద్ధాత్రైవిధ్యప్రదర్శనముఖంబున నాహారాదిత్రైవిధ్యమునుం బ్రదర్శించి భగవంతునిచే నిర్ణయము చేయఁబడిన దని సిద్ధము.

శ్రీ. ఇప్పుడు సర్వకర్మములందును శ్రద్ధతోనే ప్రవర్తింపవలయు నని యశ్రద్ధాకృతం బగు సర్వంబును నిందించుచున్నాఁడు.— అశ్రద్ధయా; హుతమ్ = హోమమును; దత్తమ్ = దానమును; తప్తమ్ = చేయఁబడిన; తపః = తపస్సును; యత్ — ఏది యితరము; కృతమ్ = కర్మము చేయఁబడినదో, అది యంతయు; అసదిత్యుచ్యతే. ఎందువలన ననఁగా. తత్ = అది; ప్రేత్య = లోకాంతరమునందు; న = ఫలింపదు, విగుణ మగుటవలన. నో ఇహ = ఈ లోకమునందును ఫలింపదు, అయశస్కర మగుటవలన.

రాజసము తామసం బగు శ్రద్ధ విడిచి
సత్త్వమయ మగు శ్రద్ధతో సహితుఁ డైన
యతఁడు తత్త్వవిజ్ఞానమం దధికృతుఁ డని
సప్తదశమందు వచియించె శౌరి కృపను. ౨౮

ప. * అందువలన రజస్తమఃప్రధానమైన శ్రద్ధను విడిచి సత్త్వమయ మగు శ్రద్ధ నాశ్రయింపవలయును. అధ్యాయతాత్పర్యము.— శాస్త్రవిధానముఁ దెలియనివారు పూర్వసంస్కారానురూపముగా శ్రద్ధతో దేవపూజాదికముఁ జేయుదురు, వారు త్రివిధగుణవశమువలన ఆహారయజ్ఞతపోదానములు చేయుదురు, కావున దదనురూపఫలమును బొందుదురు, వారికర్మములవైగుణ్యమును ఓం తత్సత్తను పదత్రయము పరిహరింప సమర్థము, దానిచే వారు చేయునది బ్రహ్మార్పణ మగు నని సప్తదశాధ్యాయమందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది.

రా. అశ్రద్ధచేఁ జేయఁబడినది శాస్త్రీయహోమాదికముగూడ అసత్తని చెప్పఁబడుచున్నది. ఎందువలన? న చ తత్ ప్రేత్య, నో ఇహ — అది మోక్షము కొఱకును గాదు, సాంసారిక మగు ఫలముకొఱకును గాదు.

మా. †

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగో నామ సప్తదశోఽధ్యాయః.

* పదయోజన శ్రీధరీయముతో సమానము.

† దీని కీభాష్యము లేదు.

వ్యాసప్రోక్త మయిన శతసహస్రగ్రంథసమ్మితం బగు శ్రీమహాభారతం బను సంహితయందు భీష్మపర్వంబున శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును యోగ శాస్త్రంబును బ్రహ్మవిద్యాబోధకంబు నగు శ్రీమద్భగవద్గీత లను నుపనిషత్తులయందు శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగం బనం బరఁగు షోడశాధ్యాయము ముగిసెను.

ఇది శ్రీమ త్తివాటోపనామ శ్రీరామవిద్వన్మణితనుజన్మ
సుందరరామశర్మసంకలిత గీతార్థసర్వస్వరూప
పరమార్థచంద్రికాఖ్యాన శ్రీమద్భగవ
ద్గీతాంధ్ర వ్యాఖ్యానంబునందు
సప్తదశాధ్యాయటీక.

సప్తదశాధ్యాయీావత్ కృతాఽఽ గీతాన్ధ్రవివృతి రఖిలేయమ్
పరిపూర్తి మియా దచిరాత్ శ్రీమ ద్భగవ త్ప్రసాదేన.

ఘటయతు భాగవతీ మే దుర్ఘటఘటనాపటీయసీ కరుణా
సాధనవికలస్యా ఽపిచ గీతాపరమార్థచన్ద్రికాపూర్తిమ్.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ గణేశ శారదా గురుభ్యో నమః.

పరమార్థచంద్రికాసహిత

శ్రీభగవద్గీత, అష్టాదశాధ్యాయము.

విమలశ్రద్ధాగమ్యా సాత్త్వికయజ్ఞాదికర్మఫలభూతా
యా సర్వదోషశమని తాం విద్యా మష్టకాం వన్దే.
అజ్ఞానజనితదోషాన్ పరిహృత్య దదాతి కర్మసాద్గుణ్యమ్
య న్నామ తచ్చ వాచ్యం కృష్ణం కలయామి చాఽఽత్మానమ్.

అర్జున ఉవాచ.—

సన్న్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వ మిచ్ఛామి వేదితుమ్
త్యాగస్య చ హృషీకేశ పృథ క్కేశినిషూదన. ౧

శ్రీశంకరభాష్యము.—

సమస్తమైన గీతాశాస్త్రమునకును అర్థం బీయధ్యాయమున నుపసంహరించి సమస్తవేదార్థంబును వక్తవ్యం బని యీయధ్యాయ మారంభింపఁబడుచున్నది. అతీతము లగు నధ్యాయము లన్నిటియందును బ్రతిపాదిత మగునర్థము గదా యీయధ్యాయమునందుఁ గానవచ్చుచున్నది. అర్జునుఁడో సన్న్యాసత్యాగశబ్దార్థములకే విశేషము నెఱుంగఁ గోరినవాఁడై యిట్లనియె.—సన్న్యాసస్య=సన్న్యాసశబ్దార్థముయొక్కయు; మహాబాహో = గొప్పబాహువులు గలవాఁడా! త్యాగస్యచ = త్యాగశబ్దార్థముయొక్కయు; హృషీకేశ = ఇంద్రియములకు నియామకుఁడా! తత్త్వమ్ = తద్భావమును, యాథాత్మ్యము ననుట; పృథక్ = ఒండొంటివిభాగముతో, వేఱువేఱుగా; వేదితుమ్ = ఎఱుంగుటకు; ఇచ్ఛామి=కోరుచున్నాను. కేశినిషూదన=కేశియనువాఁడు అశ్వవేషము గల యసురుఁడు, వాని వధించినవాఁడు భగవంతుఁ డగువాసుదేవుఁడు, అందుచేత ఆనామమున సంబోధింపఁబడుచున్నాఁ డర్జునునిచేత.

అర్జునుఁ డి ట్లనియె.—మహాబాహూ! హృషీకేశా! కేశినిషూదనా! సన్న్యాసశబ్దార్థమునకును త్యాగశబ్దార్థమునకును వేఱువేఱుగాఁ దత్త్వము నెఱుంగఁ గోరుచున్నాను. చెప్పు మని తాత్పర్యము.

ఆనందగిరికృత టీక.—

పూర్వాధ్యాయములచే విస్తరంబున నక్కడ నక్కడ విక్షిప్తముగాఁ బ్రతిపాదింపఁబడినయర్థమును సుఖబోధార్థము సంక్షేపమున నుపసంహరించి ప్రతిపాదించుటకై యధ్యాయాంతరము నవతరింపఁ జేయుచున్నారు సమస్తము ఇత్యాదిగా. మఱియును ఉపనిషదలయం దక్కడక్కడ విస్తరింపఁబడినయర్థమును బుద్ధిసౌకర్యముకొఱకు నీయధ్యాయంబున సంక్షేపించి ప్రతిపాదింపవలయును, ఉపనిషదలును గీతలును షమానార్థము లగుటవలన నని చెప్పుచున్నారు సమస్తేత్యాదిగా. ఎట్లు శాస్త్రార్థమంతయు నీయధ్యాయమందు సంక్షేపమున నుపసంహరింపఁబడుచున్నది? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అతీతములు ఇత్యాదిగా. ఓయీ! వేదార్థం బశేషమిట నుపసంహరింప నిష్టం బగునేని అప్పుడు "త్యాగే నైకే, సన్న్యాసయోగాత్" అను వేదార్థైకదేశమునుగుఱించి ప్రశ్నప్రతివచనం బెట్లు కావచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అర్జునుఁడో ఇత్యాదిగా. వేఱువేఱుగా సన్న్యాసత్యాగములతత్త్వము నెఱుంగఁగోరుచున్నా నని విశేషించుటవలన వాని కపృథగర్థము కల దని యేర్పడుచున్నది. జిజ్ఞాస గలవిషయము ప్రష్టవ్య మగుటవలన నేకదేశమునందు జిజ్ఞాస కలుగుటఁ జేసి తత్ప్రశ్నం బుపపన్న మని భావము.

హనుమద్విరచిత పైశాచభాష్యము.—

అతీతము లగు నధ్యాయంబులందు భగవంతునిచేఁ బెక్కుమార్లు సన్న్యాసంబును త్యాగంబును నిర్దేశింపఁబడినవి, కావున వివేకమున వానిస్వరూపము నెఱుంగఁగోరి యర్జునుం డి ట్లనియె.—సన్న్యాసస్య = సన్న్యాసశబ్దార్థముయొక్క; తత్త్వమ్ = తద్భావమును; వేదితు మిచ్ఛామి; పృథక్ — త్యాగస్వరూపమునుండి వ్యావృత్తమునుగా. త్యాగస్వరూపమునుగూడ, వేదితు మిచ్ఛామి. కేశి యను నశ్వవేషుఁ డగు నసురునిఁ జంపినవాఁడు వాసుదేవుఁడు, తత్సంబోధనము.

శంకరానందీయ గీతా తాత్పర్యబోధిని.—

సాత్త్వికశ్రద్ధ గలవారై సాత్త్వికము లగు యజ్ఞతపోదానాదులచేఁ బరిశుద్ధాత్ము లగు బ్రాహ్మణాదులకు జ్ఞానాధికారం బని సూచించుటకై శ్రద్ధచే యజ్ఞ

తపోదానాదులహేయత్వము నుపాదేయత్వమును దెలియుకొఱకు వాని సాత్త్వికత్వాదిభేదమును విభజించి చక్కఁగాఁ బ్రదర్శించి, ఇప్పుడు, సన్న్యాసత్యాగశబ్దము లేకార్థము లనియు, కామ్యనిషిద్ధములే త్యాజ్యము లనియు, నిత్యము లగు యజ్ఞదానాదులు నియమంబునఁ గర్తవ్యము లనియు, త్యాగమునకు సాత్త్వికత్వాదిభేదంబును, నైష్కర్మ్యసిద్ధిలక్షణజ్ఞానమునకును కర్మమునకును కర్తకును బుద్ధికిని ధృతికిని సుఖమునకును సాత్త్వికత్వరాజసత్వతామసత్వభేదములను, బ్రాహ్మణాదివర్ణకర్మంబులను, వానిచేఁ బ్రసన్నాంతఃకరణునకు జ్ఞానంబును, జ్ఞానవంతుఁ డగు యతికి జ్ఞాననిష్ఠయు, పరమాత్మస్వరూపవేదనప్రకారంబును, బ్రహ్మప్రాప్తియు— ఇవి మొదలగు సమస్తగీతాశాస్త్రార్థంబును సనుస్తోపనిషదర్థంబును సర్వంబును సంగ్రహించి యొక్కచోటఁ బ్రతిపాదించుటకై యష్టాదశాధ్యాయ మారంభింపఁబడుచున్నది. అందు మొదట “మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యా ఽధ్యాత్మ చేతసా” అనియు, “యేతు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరాః” అనియు, “సన్న్యాసయోగయుక్తాత్మా” అనియు, “త్యక్త్వా కర్మ ఫలాసఙ్గమ్” అనియు, “సర్వకర్మఫలత్యాగమ్” అనియు నచ్చటచ్చటఁ గర్మసన్న్యాసకర్మఫలత్యాగములు ప్రతిపాదింపఁబడినవి. కర్మఫలత్యాగముచేఁ గర్మానుష్ఠానంబును గర్మసన్న్యాసంబును జెప్పఁబడినదానిఁగా స్మరించి యొక్కయాశ్రమమునందే యవి రెండు ననుష్ఠించుట యనుపపన్నమని తలంచినవాఁడై తదనుష్ఠానప్రకారముఁ దెలియఁగోరి యర్జునుఁ డిట్లనియె.— సన్న్యాసస్య = సన్న్యాసశబ్దార్థముయొక్కయు; త్యాగస్యచ = త్యాగశబ్దార్థముయొక్కయు; చకారము సముచ్చయార్థము; పృథక్ =విభజించి; తత్త్వమ్=యాథార్థ్యమును, నిశ్చితాభిప్రాయిమును; నీవలన, వేదితు మిచ్ఛామి — “మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్య, యోగసన్న్యస్త కర్మాణమ్” అనియు, “సర్వకర్మఫలత్యాగమ్” అనియు నచ్చటచ్చట నీవు చెప్పిన సన్న్యాసత్యాగశబ్దములకుఁ బ్రత్యేకముగా సర్వవిశేషముఁ దెలియఁగోరుచున్నాను. కేశినిషూదన — కేశియును దైత్యుని వధించినవాఁడు కావున ఓ కేశినిషూదన అని సంబుద్ధి. గృహస్థునివిషయమున నెట్లు బ్రహ్మచర్యశబ్దమునకును మఱియు నెట్లహింసాశబ్దమునకును అర్థవిశేషము చెప్పఁబడునో అట్లు సన్న్యాసశబ్దమునకును త్యాగశబ్దమునకును అర్థవిశేషము చెప్పవలయు నని యర్థము.

మధుసూదనసరస్వతీరచిత గూఢార్థదీపిక.—

పూర్వాధ్యాయంబున శ్రద్ధాత్రైవిధ్యముచేతను ఆహారయజ్ఞతపోదానత్రైవిధ్యముచేతను గర్మములకుఁ ద్రైవిధ్యము చెప్పఁబడినది, సాత్త్వికముల

గ్రహింపవలయు ననియు రాజసతామసములఁ బరిత్యజింపవలయు ననియును. ఇప్పుడింక సన్న్యాసత్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించి సన్న్యాసులకుఁ ద్రైవిధ్యము ప్రతిపాదింపవలయును. అందుఁ దత్త్వావబోధానంతర మేది ఫలభూత మగు సర్వకర్మసన్న్యసము గలదో అది చతుర్దశాధ్యాయంబునందు గుణాతీత మని వ్యాఖ్యాత మగుటవలన దానియందు సాత్త్వికరాజసతామసభేదము సంభవింపదు. మఱియు నేది తత్త్వబోధమునకు మున్ను తదర్థము సర్వకర్మసన్న్యసము తత్త్వజిజ్ఞాసచే వేదాంతవాక్యవిచారముకొఱకు నగుచున్నదో అదియు "త్రైగుణ్య విషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున" ఇత్యాదికముచే నిర్గుణం బని వ్యాఖ్యాతము. ఇఁక నేది తత్త్వబోధము నొందనివారికిని తత్త్వజిజ్ఞాస పుట్టనివారికిని కర్మసన్న్యసము "ససన్న్యసీచ యోగీచ" ఇత్యాదికముచే గౌణము జెప్పఁబడినదో దానికిఁ ద్రైవిధ్యము సంభవించుటవలనఁ దద్విశేషము నెఱుంగఁగోరినవాఁడై యర్జునుఁ డిట్లనియె.—అవిద్వాంసులును వివిదిష లేనివారలును గర్మాధికృతులే కించిత్కర్మపరిగ్రహముచేఁ జేయుకించిత్కర్మపరిత్యాగ మేది గలదో అది త్యాగాంశగుణము గల దగుటవలన సన్న్యాసశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది. ఇట్టి—అంతఃకరణశుద్ధ్యర్థము అవిద్వాంసుఁడగు కర్మాధికారి చేయునట్టి, సన్న్యాసస్య—ఏకానేకరూపంబునఁ గర్మత్యాగ మైన దానియొక్క; తత్త్వమ్ = స్వరూపమును; పృథక్ = సాత్త్వికరాజసతామసభేదమున; వేదితు మిచ్ఛామి. త్యాగముయొక్క తత్త్వమునుగూడ, వేదితు మిచ్ఛామి. సన్న్యాసత్యాగశబ్దములు ఘటపటములవలె భిన్నజాతీయ మయిన యర్థము గలవా? లేక, బ్రాహ్మణపరివ్రాజకశబ్దములవలె నేకజాతీయ మయిన యర్థము గలవా? మొదటిపక్షమున త్యాగముయొక్క తత్త్వమును సన్న్యాసమునుండి విభజించి తెలియఁ గోరుచున్నాను. రెండవపక్షంబున అవాంతరోపాధిభేదమాత్రము చెప్పవలయును. ఏకవ్యాఖ్యానముచేతనే రెండును వ్యాఖ్యాతము లగును. మహాబాహో కేశినిషూదన అను సంబోధనములచే బాహ్యోపద్రవనివారణమందు స్వరూపయోగ్యతయుఁ దత్ఫలోపధానంబును బ్రదర్శితము లగుచున్నవి. హృషీకేశ యని యంతరుపద్రవనివారణసామర్థ్య మని భేదము. అత్యనురాగమువలన మూఁడుసంబోధనములు. ఇట నర్జునునిప్రశ్నలు రెండు. కర్మాధికారి చేయునది యగుటచేఁ బూర్వోక్తయజ్ఞాదిసాధర్మ్యంబునను సన్న్యాసశబ్దప్రతిపాద్య మగుటచే గుణాతీతసన్న్యాససాధర్మ్యంబునను త్రైగుణ్యము సంభవించునో సంభవింపదో అను సంశయము మొదటిప్రశ్నమునకు బీజము. రెండవదానికి సన్న్యాసత్యాగశబ్దములు పర్యాయము లగుటవలనను గర్మఫలత్యాగరూపంబున వైలక్షణ్యముఁ జెప్పుటవలనను సంశయము బీజము.

శ్రీధరస్వామిప్రణీత సుబోధిని.——

అమర విభజించి త్యాగసన్న్యాసములను
సర్వగీతార్థమును దెల్పు సంగ్రహించి
స్పష్టముగఁ బరమార్థనిశ్చయముఁ బొంటె
యదుకులేశుఁ డష్టాదశాధ్యాయమందు.

ఇందు "సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాఽఽస్తే సుఖం వశీ, సన్న్యాసయోగయుక్తాత్మా" ఇత్యాదులయందు సర్వకర్మసన్న్యాస ముపదిష్టము. అట్లు "త్యక్త్వా కర్మఫలాసఙ్గం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః, సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు యతాత్మవాన్" ఇత్యాదిగా ఫలమాత్రత్యాగముచేఁ గర్మానుష్ఠాన ముపదిష్టము. పరస్పరవిరుద్ధము నేమో సర్వజ్ఞుఁడు పరమకారుణికుఁ డగు భగవంతుఁ డుపదేశింపఁడు. అందువలనఁ గర్మసన్న్యాసమునకును తదనుష్ఠానమునకును అవిరోధప్రకారముఁ దెలియఁగోరినవాఁడై యర్జునుఁ డి ట్లనియె.—ఓ హృషీకేశ — సర్వేంద్రియములకును నియామకుఁడా! ఓ కేశినిషూదనా! అశ్వాకారుఁ డగు కేశియను మహారాక్షసుఁడు యుద్ధమున నోరు దెఱచి భక్షింపరాఁగా మిక్కిలి విస్తీర్ణ మగువాని నోట భగవంతుఁడు తనవామబాహువుఁ జొనిపి యాక్షణము వృద్ధిఁ బొందిన యాబాహువుచేతనే దోసపండునుంబోలె వాని విదారించి వధించెను గదా! కావుననే మహాబాహో అది సంబోధనము. సన్న్యాసముయొక్కయు త్యాగముయొక్కయు తత్త్వమును, పృథక్ = వివేకంబున, వేదితు మిచ్ఛామి.

పరమార్థప్రప, దైవజ్ఞసూర్యపండితప్రణీతము.—

అంతర్యామిత గురువై
యంతరమున నెవఁడు దెలిపె నర్మిలిఁ దనరూ
పంతరహితు నజు నద్వయు
శాంతుని గోవిందుఁ దలఁతు స్వాంతమునందున్.

పూర్వము పంచమాధ్యాయమున "సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాస్తే" అని మఱియు "సన్న్యాసయోగయుక్తాత్మా విముక్తో మా ముపైష్యసి" * అనియు మొదలగువాక్యములచేఁ గర్మసన్న్యాసము ప్రశంసింపఁబడినది. పిమ్మట "సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు" * ఇత్యాదిగా ఫలమాత్రత్యాగముచేఁ గర్మానుష్ఠాన ముప

* ౫ అధ్యాయము.
* ౧౨ అధ్యాయము.

దిష్టము. అది పరస్పరవిరుద్ధం బని సందేహించి యా రెంటితత్త్వము నెఱుంగఁగోరి యర్జునుఁడు వెండియు నడిగెను.—హృషీకేశ = సర్వేంద్రియములకును ఈశుఁడా—స్వామీ! సన్న్యాసస్య; త్యాగస్య చ=ఫలత్యాగముయొక్కయు; తత్త్వమ్=రహస్యమును; పృథక్ = పృథక్ప్రకారమున; వేదితుమ్ = ఎఱుంగుటకు; ఇచ్ఛామి. కేశి యను నశ్వాకారుఁ డగు దైత్యుని యుద్ధంబునఁ దనవామబాహువును జాఁచి వాని నోటం జొనిపి వధించెను భగవంతుఁడు! కావుననే మహాబాహో అనియు సంబుద్ధి. కేశి మొదలగు మహాదైత్యుల విదారింప సమర్థుఁడ వగు నీకు నాసందేహము దీర్చుట యెంతమాత్రము? అని యర్థము.

రామానుజభాష్యము.—

అతీత మగు నధ్యాయద్వయముచే "[illegible] నిశ్శ్రేయససాధన భూతము వైదిక మయిన యజ్ఞతపోదానాదికర్మము గాని [illegible] కాదు, వైదిక మగు కర్మమునకు సామాన్యలక్షణము ప్రణవాన్వయము, అందు తత్సచ్ఛబ్దనిర్దేశ్యత్వంబున మోక్షాభ్యుదయసాధనములకు భేదము, మోక్షసాధన మగు కర్మము ఫలాభిసంధిరహిత మగు యజ్ఞాదికము, తదారంభము సత్త్వోద్రేకమువలన నగుచున్నది, సత్త్వవృద్ధియు సాత్త్వికాహారసేవచేఁ గలుగును" అని చెప్పఁబడినది. ఇఁక మోక్షసాధనము లని నిర్దిష్టము లైన త్యాగసన్న్యాసముల యైక్యంబును, త్యాగస్వరూపంబును, భగవంతుఁ డగు సర్వేశ్వరునందు సర్వకర్మములకును కర్తృత్వానుసంధానంబును, సత్త్వరజస్తముల కార్యము వర్ణించుటచే సత్త్వగుణమే యవశ్యోపాదేయం బనియు, పరమపురుషారాధనభూతము లగు స్వవర్ణోచితకర్మములు పరమపురుషప్రాప్తిని సంఘటించువిధంబును, సమస్తగీతాశాస్త్రంబునకు సారార్థము భక్తియోగ మనియు నీవిషయములు ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నవి. అందు త్యాగసన్న్యాసముల పృథక్త్వైకత్వనిర్ణయముకొఱకును స్వరూపనిర్ణయముకొఱకును అర్జునుం డడుగుచున్నాఁడు.—త్యాగసన్న్యాసములు గదా మోక్షసాధనము లని విధింపఁబడినవి. "న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగేనైకే అమృతత్వమానశుః......వేదాన్తవిజ్ఞానసునిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగాద్యతయః శుద్ధసత్త్వాః॥ తే బ్రహ్మలోకేతు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వే" ఇత్యాదులందు. ఈ సన్న్యాసముయొక్కయు త్యాగముయొక్కయు, తత్త్వమ్ = యాథాత్మ్యమును; పృథక్ వేదితు మిచ్ఛామి. ఇది యభిప్రాయము — ఈ సన్న్యాసత్యాగశబ్దములు పృథగర్థములా? లేక, ఏకార్థములే యగునా? పృథగర్థము లగు పక్షమున పృథ

క్త్వంబున వీనిస్వరూపము నెఱుంగఁగోరుచున్నాను, ఏకత్వమైనను దానిస్వరూపము చెప్పవలయును. అని.

మాధ్వభాష్యము.—

అనన్తగుణపూర్ణాయనమః. పూర్వోక్తమగు సాధనమును సర్వంబును సంక్షేపించి యుపసంహరించుచున్నాఁ డీయధ్యాయముచేత.

శ్రీభగవా నువాచ.—

కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః
సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః. ౨

భా. అక్కడక్కడ నిర్దిష్టము లయిన సన్న్యాసత్యాగశబ్దములు నిష్కృష్టార్థములు కావు పూర్వాధ్యాయములయందు. అందువలనఁ బ్రశ్న చేసినట్టి యర్జునునకు శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—కామ్యానామ్= కామ్యము లయిన, అశ్వమేధాదు లగు; కర్మణామ్ = కర్మములయొక్క; న్యాసమ్ = పరిత్యాగమును; సన్న్యాసమ్ = సన్న్యాసశబ్దార్థమునుగా; అనుష్ఠేయముగాఁ బ్రాప్త మయినదాని ననుష్ఠింప కుండుటనుగా, కవయః = పండితులు, కొందఱు; విదుః = ఎఱుంగుచున్నారు. సర్వకర్మఫలత్యాగమ్ = అనుష్ఠింపఁబడుచున్న నిత్యనైమిత్తికము లగు సర్వకర్మములయొక్కఫలమును తనదిగాఁ బ్రాప్త మైనదాని పరిత్యజించుట సర్వకర్మఫలత్యాగము, దాని; త్యాగమ్ = త్యాగశబ్దార్థమునుగా; విచక్షణాః=పండితులు; ప్రాహుః=చెప్పుచున్నారు. కామ్యకర్మపరిత్యాగము గాని ఫలపరిత్యాగము గాని యర్థము వక్తవ్యం బగు నేని ఎట్లయినను త్యాగమే సన్న్యాసత్యాగశబ్దముల కొక్కటే యర్థము, అవి ఘటపటములవలె జాత్యంతరభూత మయిన యర్థము గలవి కావు. ఓయీ! నిత్యనైమిత్తికకర్మములకు ఫలమే లే దని చెప్పెదరు, ఎట్లు తత్ఫలత్యాగ మని చెప్ప వచ్చును వంధ్యాపుత్త్రత్యాగమువలె? కా దిది దోషము, నిత్యకర్మములకుఁ గూడ ఫలవత్త్వము భగవంతున కిష్టం బగుటవలన. చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు గదా భగవంతుఁడు, "అనిష్ట మిష్టమ్" అనియు "నతు సన్న్యాసినామ్" అనియును. సన్న్యాసులకుమాత్రమే గదా కర్మఫలా

సంబంధముఁ దెలుపుచు అసన్న్యాసులకు నిత్యకర్మఫలప్రాప్తిని "భవ త్యత్యాగినాం ప్రేత్య" అని తెలుపుచున్నాఁడు.

శ్రీభగవంతుఁ డి ట్లనియె.—అశ్వమేధాది కామ్యకర్మముల ననుష్ఠింపక విడుచుట సన్న్యాసశబ్దార్థ మని కొందఱు పండితులయభిప్రాయము. నిత్యనైమిత్తిక కర్మముల ననుష్ఠించి తత్ఫలమును విడుచుట త్యాగశబ్దార్థ మని కొందఱు పండితులు చెప్పుచున్నా రని తాత్పర్యము.

ఆ. ఓయీ! పూర్వాధ్యాయములం దక్కడక్కడ సన్న్యాసత్యాగములు చెప్పఁబడి యుండఁగా వెండియు వాని నడుగనేల? ఎఱింగినదాని నడుగుట సంభవింపదు గదా! అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అక్కడక్కడ ఇత్యాదిగా. నిష్కృష్టార్థములు — వివేచించి చెప్పఁబడినయర్థము గలవి. జిజ్ఞాసచేఁ బ్రశ్న ప్రవర్తించుట వలనఁ బృచ్ఛించువానియభిప్రాయమును బ్రశ్నచే నెఱింగి భగవంతుఁ డుత్తరముఁ జెప్పె నని చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. పక్షద్వయోపన్యాసముచే సన్న్యాసత్యాగశబ్దముల కర్థభేదముఁ జెప్పుచున్నారు కామ్యానా మిత్యాదిగా. ఏమి యిప్పుడు సన్న్యాసత్యాగశబ్దార్థము లత్యంతభిన్నార్థములా? అట్లయినయెడఁ బ్రసిద్ధివిరోధం బగు నని యాశంకించి యవాంతరభేద మున్నను ఆత్యంతికభేదము లేదని చెప్పుచున్నారు కామ్యక ర్మేత్యాదిగా. పుత్త్రుఁడు లేమివలన వంధ్యకుఁ బుత్త్రత్యాగము సంభవింపనియట్లు నిత్య నైమిత్తికకర్మములకు ఫలరహితములకు ఫలత్యాగమనుపపన్న మగుటవలన నీచెప్పినత్యాగశబ్దార్థము సిద్ధింప దని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. నిత్యనైమిత్తికకర్మఫలమునకు వంధ్యాపుత్త్రసాదృశ్యము లేమి వలనఁ దత్త్యాగము సంభవించుటం జేసి చెప్పినత్యాగశబ్దార్థము సంభవించుచున్న దని సమాధానము చెప్పుచున్నారు కా దిది దోషము ఇత్యాదిగా. వానికి ఫలవత్త్వము భగవంతున కిష్టం బనుటకు వాక్యశేషముఁ జూపుచున్నారు చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు ఇత్యాదిగా. అప్పుడు సన్న్యాసులకును అసన్న్యాసులకును నిత్యాద్యనుష్ఠానముఁ జేయువారి కవిశేషంబునఁ దత్ఫల మగు ననఁగా కా దని చెప్పుచున్నారు నతు ఇత్యాదిగా. ప్రసక్త మగు వాక్యముయొక్క యర్థమును బ్రకృతోపయోగి యగుటవలన సంగ్రహించి స్మృతికిఁ దెచ్చుచున్నారు సన్న్యాసులకు ఇత్యాదిగా.

హ. అర్జునుం డెఱుంగఁ గోరినయర్థమును జక్కగాఁ దెలుపఁ దలఁచినవాఁడై శ్రీభగవంతుఁ డి ట్లనియె.—కామ్యానామ్ = కమనీయఫలము లగు *; కర్మణామ్=

* కోరఁదగినఫలము గలవి యగు.

కర్మములయొక్క, శాస్త్రమువలనఁ గాని రాగమునలనఁ గాని కర్తవ్యములుగాఁ బ్రాప్తము లయినవానియొక్క; న్యాసమ్ = విడుచుటను; సన్న్యాసమ్=సన్న్యాసమునుగా; విదుః = ఎఱుంగుచున్నారు; కవయః=పండితులు. ఓయీ! కామ్యానామ్మను విశేషణ మనర్థకము, అందువలన "యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహోతి" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తకర్మములవ్యావృత్త్యర్థ మనవలయును. అందువేని, అట్లు కాదు, అవియును గమనీయఫలము లగుటచేఁ గామ్యంబు లగుటవలన, "అథ త్రయో లోకా వై లోకానాం శ్రేష్ఠా శ్శ్రీమతనూ స్తస్మా ద్విద్యాం ప్రశంసన్తి" అను శ్రుతివలనను, అట్లు "సర్వవర్ణానాం స్వధర్మే వర్తమానానాం పర మితి శ్రుతం సుఖమ్" అను స్మృతివలనను. ఆ ట్లీక్కడను జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు "అనిష్ట మిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్" అని. అందువలనఁ గమనీయఫలము లగుటవలనఁ గర్తవ్యములుగాఁ బ్రాప్తము లగు నిత్యనైమిత్తికకామ్యప్రతిషిద్ధకర్మము లన్నియుఁ గామ్యములే. అందువలనఁ గర్తవ్యములుగాఁ బ్రాప్తము లగు కామ్యము లైన కర్మములయొక్క యని స్వరూపానువాదము. సర్వకర్మఫలత్యాగమ్=సమస్తము లయినకర్మములు నిత్యనైమిత్తికము లనునవి, వానిఫలముయొక్కత్యాగమును — ఈఫలము నాకుఁ గలుగు నను సంకల్పమును విడుచుటను; త్యాగమ్; ప్రాహుః; విచక్షణాః = పండితులు. సర్వగ్రహణముచేఁ గామ్యకర్మగ్రహణ మెందువలనఁ గాదు? కామ్యకర్మత్యాగముచేతనే తత్ఫలత్యాగము సిద్ధ మగుటవలనను త్యాగసన్న్యాసములకు సాంకర్యము ప్రసక్తించుటవలనను. అందువలన సర్వశబ్దముచే నిత్యనైమిత్తికములు మాత్రమే గ్రహింపఁబడుచున్నవి.

శ్రీం ఇట్లు యర్జునునిప్రశ్నతాత్పర్యము నెఱింగి, "సన్న్యాసయోగా ద్యతయః" అనియు "త్యాగే నైకే అమృతత్వమ్" అనియు శ్రుతులవలనను "నాచే నిది సన్న్యస్తము త్యక్తము" అను వ్యవహారములవలనను సన్న్యాసత్యాగశబ్దములకు వేదమునందును లోకమునందును విడుచుట యొక్కటియే యర్థము గాని యర్థాంతరము లేకున్నను, గృహస్థునివిషయంబున వాని కర్థము వేఱువిధముగాఁ గొందఱు వర్ణించెదరు వారిమతం బిది చెప్పెద వినుమని శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె:— "పుత్రకామో యజేత, స్వర్గకామో యజేత, పశుకామో యజేత" ఇత్యాదిగాఁ గామసంయోగముచే విహితము లగు, కామ్యానాం కర్మణామ్=కామ్యము లయిన జ్యోతిష్టోమాదికర్మములయొక్క; న్యాసమ్=పరిత్యాగమునే; గృహస్థునకు, సన్న్యాసమ్=సన్న్యాసమునుగా; కొందఱు, కవయః = విద్వాంసులు; విదుః = ఎఱుంగుచున్నారు.

కామ్యపరిత్యాగమే ముముక్షు వగు గృహస్థునకు సన్న్యాసమని చెప్పుచున్నా రని యర్థము. కొందఱు, విచక్షణాః = పండితులు; సర్వకర్మఫలత్యాగమ్ = సమస్తము లైన — కామ్యములును అకామ్యము లయిన నిత్యనైమిత్తికములు నగు కర్మముల యొక్క ఫలత్యాగమును — ఫలమాత్రముయొక్క పరిత్యాగమును; త్యాగమ్=సన్న్యాసమునుగా; ప్రాహుః — కామమునఁ గాని యకామమునఁ గాని విధిచేఁ గర్తవ్యములుగాఁ బ్రాప్తము లగు వైదికకర్మముల ననుష్ఠించి యీశ్వరార్పణబుద్ధిచేఁ దత్ఫలపరిత్యాగమే యధికృతుఁ డగు గృహస్థునకు సన్న్యాసము గాని కర్మత్యాగము కా దని కొందఱు చెప్పుచున్నా రని యర్థము. ఓయీ! "యః పశుకామస్స్యాత్స ఏతం ప్రాజాపత్య మజంతూపర మాలభేత సవా ఏతస్మై ప్రజాం పశూన్ ప్రజనయతి" అని కామ్యకర్మముల కెట్లు ఫలము చెప్పఁబడుచున్నదో అట్లు "అహరహ స్సంధ్యా ముపాసీత, సాయం ప్రాత రగ్నిహోత్రం జుహోతి, అహరహ ర్యజమాన స్స్వయ మేవా ఽగ్నిహోత్రం జుహోతి" ఇత్యాదులయందు నిత్యకర్మములకు ఫలము చెప్పఁబడదు, ఎట్లు లేనిఫలమునకుఁ ద్యాగ ముపపన్న మగును బ్రహ్మచారికి భార్యాత్యాగమువలె? అందువేని అట్లు చెప్పఁదగదు; "కర్మణా పితృలోకః, ధర్మేణ పాప మపనుదతి, సర్వ ఏతే పుణ్యలోకా భవన్తి, అగ్నిర్ హుత్వా విధానేన యత్పుణ్యం ఫల మాప్నుయాత్" ఇత్యాదిగా నిత్యములకును ఫలము చెప్పఁబడుటవలన. "అనిష్ట మిష్టం మిశ్రంచ" అని భగవంతుఁడును నిత్యములకు ఫలముఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. అందువలన నిత్యములకును ఫలము కల దనియే యంగీకరింపవలయును, కాదేని ఫలత్యాగవిధానం బనుపపన్న మగుటవలన. అందువలన యుక్తమే చెప్పఁబడినది "సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః" అని. అందువలన సిద్ధము గృహస్థులకుఁ గర్మఫలత్యాగమే సన్న్యాసము కాని సర్వకర్మత్యాగము కా దని.

౯. అందు రెండవదాని సూచీకటాహన్యాయంబునఁ బరిహరించుటకై యుత్తరమును శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—కామ్యానామ్ = ఫలకామనచేఁ జోదితములు అంతఃకరణశుద్ధికుపయుక్తములు కానివి యగు; కర్మణామ్ = ఇష్టిపశుసోమాదికర్మములయొక్క; న్యాసమ్ = త్యాగమును; సన్న్యాసమ్; విదుః=ఎఱుంగుచున్నారు; కవయః = సూక్ష్మదర్శులు కొందఱు. "త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా ఽనాశకేన" అను వాక్యముచే, వేదానువచనశబ్దముచే నుపలక్షిత మగు బ్రహ్మచారిధర్మము, యజ్ఞదానశబ్దములచే

నుపలక్షిత మగుగృహస్థధర్మము, తపోఽనాశకశబ్దములచే నుపలక్షిత మగువానప్రస్థధర్మము — నిత్య మగునిది నిత్యప్రార్థిత మగు పాపక్షయ మనుద్వారంబున ఆత్మజ్ఞానార్థం బని బోధింపఁబడుచున్నది. ఈ వినియోగము వ్యర్థము, "జ్ఞాన ముత్పద్యతే పుంసాం క్షయాత్పాపస్య కర్మణః" * అను వాక్యముచేతనే లబ్ధ మగుట వలన" అనఁ దగదు, వినియోగము చెప్పనియెడ నిత్యకర్మానుష్ఠాన మున్నను జ్ఞానము కలుగునో కలుగదో అని గదా యేర్పడును, వినియోగ మున్ననో జ్ఞాన మవశ్యము కలుగు నని నియమము సిద్ధించును. అందువలన నిత్యకర్మములకే వేదనమునందుఁ గాని వివిదిషయందుఁగాని వినియోగము చెప్పఁబడుటవలన సత్త్వశుద్ధి వివిదిషోత్పత్తి పూర్వకం బగు వేదనము గోరువాఁడు నిత్యకర్మములనే భగవదర్పణబుద్ధితో ననుష్ఠింపవలయును. కామ్యములో సర్వంబులును ఫలసహితముగాఁ బరిత్యాజ్యము లని యొకమతము. మఱియొకమతము.—సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః — కామ్యములయొక్కయు నిత్యములయొక్కయు సర్వకర్మములయొక్కయు ఉక్తఫలత్యాగంబును — సత్త్వశుద్ధిఁ గోరి వివిదిషాసంయోగంబున ననుష్ఠించుటను విచక్షణులు—విచారకుశలులు త్యాగమునుగాఁ జెప్పుచున్నారు. "ఖాదిరో యూపో భవతి, ఖాదిరం వీర్యకామస్య యూపం కరోతి" అనుచోట నొక్కఖాదిరత్వమునకు క్రతుప్రకరణమునఁ బఠిత మగుటవలనను ఫలసంయోగమువలనను క్రత్వర్థత్వంబును బురుషార్థత్వంబును ప్రమాణభేదమువలన సిద్ధించుచున్నదో అట్లు అగ్నిహోత్రేష్టిపశుసోమాదు లన్నిటికిని శతపథపఠితములకు స్వోత్పత్తివిధిసిద్ధములకు ప్రత్యేకవాక్యముచేఁ దత్తత్ఫలసంయోగంబును యజ్ఞాదివాక్యముచే వివిదిషాసంయోగంబును సిద్ధం బనుట యుపపన్నము, "ఏకస్య తూభయత్వే సంయోగపృథక్త్వమ్" ♦ అను న్యాయమువలన. అది చెప్పఁబడినది సంక్షేపశారీరకమునందు "యజ్ఞేనేత్యాదివాక్యం శతపథవిహితం కర్మబృన్దం గృహీత్వా స్వోత్పత్త్యామ్నానసిద్ధం పురుషవివిదిషామాత్రసాధ్యే యునక్తి" ❨ అని. అందువలనఁ గామ్యములు కూడ ఫలాభిసంధి విడిచి యంతఃకరణశుద్ధికొఱకుఁ గర్తవ్యములు, అగ్నిహోత్రాది కర్మములకు స్వభావంబునఁ గామ్యత్వనిత్యత్వరూప మగు విశేషము లేదు గదా!

---

* పురుషులకుఁ బాపకర్మక్షయమువలన జ్ఞానము పుట్టుచున్నది.

♦ ఒకటి రెండువిధము లయినపుడు సంయోగమునకు — ఫలసంబంధమునకు భేదము.

❨ యజ్ఞేనేత్యాదివాక్యము — త మేతం వేదానువచనే నేత్యాదివాక్యము శతపథపఠితంబును స్వోత్పత్తివిధిసిద్ధంబు నగు కర్మసమూహమును గ్రహించి పురుషునకు వివిదిష యనుసాధ్యమునందు మాత్రమే చేర్చుచున్నది — అదియే ఫల మని బోధించుచున్నది.

పురుషాభిప్రాయకృత మగు విశేషమో ఫలాభిసంధి విడిచినప్పు డెక్కడిది? నిత్యకర్మములకును ప్రాతిస్వికఁ* ఫలము గల దని "అనిష్టమిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్" అనుచోటఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. నిత్యములకుమాత్రమే వివిదిషాసంయోగము సిద్ధించుటచేఁ గామ్యకర్మములను సఫలముగా స్వరూపముచేఁగూడ విడుచుట పూర్వార్ధార్థము. కామ్యములకును నిత్యములకును సంయోగపృథక్త్వమున వివిదిషాసంయోగము గలుగుటవలనఁ దదర్థము స్వరూపముచే ననుష్ఠించుచున్నను ప్రాతిస్వికఫలాభిసంధిమాత్రపరిత్యాగ మని యుత్తరార్ధార్థము. దీనిని వార్త్తికకారులు వచియించిరి "వేదానువచనాదీనామైకాత్మ్యజ్ఞానజన్మనే । త మేత మితి వాక్యేన నిత్యానాం వక్ష్యతే విధిః ॥ యద్వా వివిదిషార్థత్వం సర్వేషా మపి కర్మణామ్ । త మేత మితి వాక్యేన సంయోగస్య పృథక్త్వతః" ♦ అని. అందువలన నిట్లు ఫలసహితముగాఁ గామ్యకర్మములత్యాగము సన్న్యాసశబ్దార్థము, సర్వకర్మములకును ఫలాభిసంధిత్యాగము త్యాగశబ్దార్థము, కావున ఘటపటశబ్దములవలె సన్న్యాసత్యాగశబ్దములు భిన్నజాతీయార్థములు కావు, మఱే మనఁగా అంతఃకరణశుద్ధ్యర్థము కర్మానుష్ఠానమునందు ఫలాభిసంధిత్యాగ మనునది యొక్కటే యర్థము రెంటికి నని యర్జునుని ప్రశ్న మొక్కటి నిర్ణయింపఁబడినది.

శ్రీ. అందుల కుత్తరము శ్రీభగవంతుఁడి ట్లనియె.— "పుత్రకామో యజేత, పశుకామో యజేత" ఇత్యాదిగాఁ గామోపబంధముచే విహితము లగు, కామ్యానాం కర్మణామ్ = కామ్యకర్మములయొక్క; న్యాసమ్ = పరిత్యాగమును; సన్న్యాసమ్ = చక్కఁగా ఫలములతోఁ గూడ సర్వకర్మములయొక్క న్యాసమును, సన్న్యాసమునుగా; కవయః = పండితులు; విదుః = ఎఱుంగుచున్నారు. సర్వకర్మఫలత్యాగమ్ = సమస్తము లయిన కర్మములయొక్క — కామ్యములయొక్కయు నిత్యనైమిత్తికములయొక్కయు ఫలమునుమాత్రమే విడుచుటను; ప్రాహుః త్యాగమ్; విచక్షణాః = నిపుణులు. కాని స్వరూపముచేఁ గర్మత్యాగమును కాదు. ఓయీ! నిత్యనైమిత్తికములకు ఫలము చెప్పకుండుటవలన లేనిఫలమున కెట్లు త్యాగము కావచ్చును? వంధ్యకుఁ బుత్రత్యాగము సంభవింపదు గదా. చెప్పెదము. "స్వర్గ

---

* ప్రత్యేక.

♦ త మేత మిత్యాదివాక్యముచే నిత్యము లగు వేదానువచనాదులకు ఐకాత్మ్యజ్ఞానోత్పత్తికొఱకు విధి వివక్షితము. లేక. త మేత మిత్యాదివాక్యముచే సంయోగపృథక్త్వంబున సర్వకర్మములకును వివిదిషార్థత వివక్షితము.

కామః పశుకామః " ఇత్యాదులయందువలె " అహరహ స్సంధ్యా ముపాసీత, యావ జ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహోతి " ఇత్యాదులందు ఫలవిశేషము శ్రుతము కాకున్నను, విధి యపురుషార్థ మగువ్యాపారమునందుఁ జేతనావంతునిఁ బ్రవర్తింపఁ జేయ నశక్తము కావున నట్టి విధిచే "విశ్వజితా యజేత " ఇత్యాదులయందువలె సామాన్యమున నొకానొకఫల మాక్షిప్తము గాక తప్పదు. ముదిరిన గురుమత శ్రద్ధచే స్వసిద్ధియే విధికిఁ బ్రయోజన మని తలంప రాదు, పురుషప్రవృత్త్యనుపపత్తి దుష్పరిహారం బగుటవలన. శ్రుతముగూడ నిత్యాదులయందును ఫలము " సర్వ ఏతే పుణ్యాలోకా భవన్తి, కర్మణా పితృలోకః, ధర్మేణ పాప మపనుదతి " ఇత్యాదులయందు. అందువలన యుక్త ముక్తము సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః అని. ఓయీ ! ఫలత్యాగముచే వెండియు నిష్ఫలము లయినకర్మములం దప్రవృత్తిదోషము యగును. కాదు, సర్వకర్మములకును సంయోగపృథక్త్వమున వివిదిషార్థతచే వినియోగ మగుటవలన. అట్లు శ్రుతి " త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసాఽనాశకేన " అని. అందువలనఁ బ్రతిపదోక్తమగు సర్వఫలంబును బంధకం బని విడిచి వివిదిషార్థము సర్వకర్మానుష్ఠానము సంభవింపనే సంభవించుచున్నది. వివిదిష యనఁగా నిత్యానిత్యవస్తువివేకంబుచే దేహాభిమానము నివర్తిల్లి బుద్ధి ప్రత్యక్ప్రవణ మగుట. అంతవఱకును సత్త్వశుద్ధికొఱకు జ్ఞానావిరుద్ధము యథోచిత మగు నావశ్యకకర్మముఁ జేయుచుండువానికిఁ దత్ఫలత్యాగమే కర్మత్యాగము, స్వరూపమునఁ గాదు. అట్లు శ్రుతి " కుర్వ న్నేవేహ జిజీవిషేచ్ఛతం సమాః" అని. అటుపిమ్మటనో సర్వకర్మనివృత్తి స్వభావమున నే యగుచున్నది. అది చెప్పఁబడినది నైష్కర్మ్యసిద్ధియందు "ప్రత్యక్ప్రవణతాం బుద్ధేః కర్మాణ్యుత్పాద్య శుద్ధితః । కృతార్థా న్యస్త మాయాన్తి ప్రావృడన్తే ఘనా ఇవ " * అని. చెప్పఁబడినది గూడ భగవంతునిచేత " య స్త్వాత్మరతి రేవ స్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః । ఆత్మన్యేవ చ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే " అని. వసిష్ఠునిచేతనుం జెప్పఁబడినది " న కర్మాణి త్యజే ద్యోగీ కర్మభి స్త్యజ్యతే హ్యసౌ । కర్మణో మూలభూతస్య సంకల్ప స్యైవ నాశతః " ♦ అని. జ్ఞాననిష్ఠకు విక్షేపము గలిగించు నని విడుచునుం

---

* కర్మములు శుద్ధిచే బుద్ధికిఁ బ్రత్యక్ప్రవణతను బుట్టించి కృతార్థములై వర్షాంతమున మేఘములవలె నస్తమయము నొందుచున్నవి.

♦ యోగి కర్మముల విడువ వలదు, కర్మములకు మూలభూత మైన సంకల్పముయొక్క నాశమువలననే కర్మములచేత నితఁడు గదా త్యజింపఁబడుచున్నాఁడు.

గాక. అది చెప్పఁబడినది శ్రీభగవంతునిచే భాగవతమునందు. "తావ త్కర్మాణి కుర్వీత ననిర్విద్యేత యావతా। మత్కథా శ్రవణాదౌవా శ్రద్ధా యావ న్న జాయతే॥ జ్ఞాననిష్ఠో విరక్తోవా మద్భక్తో వా ఽనపేక్షకః। సలిఙ్గా నాశ్రమాం స్త్యక్త్వా చరే దవిధిగోచరః" * అని. చాలు నతిప్రసంగము. ప్రకృత మనుసరింతము.

ప. ఈప్రశ్నల కుత్తరమును శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—కామ్యములు—ఇష్టసాధనము లగు జ్యోతిష్టోమాదులు, వానియొక్క, చక్కగా ఫలములతోఁ గూడ న్యాసము—పరిత్యాగము, దానిని; కవయః=పండితులు; సన్న్యాసమునుగా, విదుః=ఎఱుంగుచున్నారు. అట్లు కామ్యాతిరిక్తము లగు సర్వకర్మములయొక్క — నిత్యనైమిత్తికములయొక్క అవాంతరఫలత్యాగమును, విచక్షణాః = కుశలులు; త్యాగం ప్రాహుః. ఇట నిది యభిప్రాయము — నిత్యములు చేయనిచోఁ బ్రత్యవాయజనకములు, నైమిత్తికములు పుత్త్రజన్మాద్యనుబంధమునఁ జేయఁబడునవి జాతేష్ట్యాదులు, ప్రాయశ్చిత్తములు పాపక్షయసాధనము లగు చాంద్రాయణాదులు, ఉపాసనంబులు సగుణబ్రహ్మవిషయమానసవ్యాపారము లగు శాండిల్యవిద్యాదులు. ఈ నిత్యాదులకు బుద్ధిశుద్ధి పరమప్రయోజనము, ఉపాసనలకో బుద్ధ్యైకాగ్రత, వివిదిషన్తి యజ్ఞేనేత్యాదిశ్రుతివలనను తపసా కల్మషం హం స్తీత్యాదిస్మృతివలనను నిత్యనైమిత్తికములకును ఉపాసనలకును అవాంతరఫలము పితృలోక సత్యలోకప్రాప్తి, "కర్మణా పితృలోకో విద్యయా దేవలోకో దేవలోకో వై లోకానాం శ్రేష్ఠః" ఇత్యాది శ్రుతి సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహుః.

రా. ఇఁక రెంటికి నొక్కటే రూపము, అదియు నిట్టి దని నిర్ణయించుటకై వాదివిప్రతిపత్తిని బ్రదర్శించుచు శ్రీభగవంతుఁ డిట్లనియె.—కొందఱు విద్వాంసులు. కామ్యానాం కర్మణామ్, న్యాసమ్=స్వరూపత్యాగమును, సన్న్యాసం విదుః. కొందఱు మఱి విచక్షణులు నిత్యములయొక్కయు నైమిత్తికములయొక్కయు కామ్యములయొక్కయు — సర్వకర్మములయొక్కయు ఫలత్యాగమే మోక్షశాస్త్రములయందుఁ ద్యాగశబ్దార్థ మని చెప్పెదరు. అందు శాస్త్రీయత్యాగము కామ్యకర్మస్వరూపవిషయము సర్వకర్మఫలవిషయ మని వివాదమును బ్రదర్శించుచు

* ఎంతవఱకు నిర్వేదము పొందఁడో మత్కథాశ్రవణాదులయందుఁ గాని యెంతవఱకు శ్రద్ధ పుట్టదో అంతవఱకు గర్మములను జేయవలయును. జ్ఞాననిష్ఠుఁడు గాని విరక్తుఁడు గాని అనపేక్షుఁడగు నాభక్తుఁడు గాని యెవ్వఁ డగుచున్నాఁడో అతఁడు లింగయుక్తము లయిన యాశ్రమముల విడిచి విధికి గోచరుఁడుఁ గాక చరింపవలయును

నొకచోట సన్న్యాసశబ్దమును మఱియొకచో త్యాగశబ్దమును బ్రయోగించెను. ఇందువలన త్యాగసన్న్యాసశబ్దముల కేకార్థత్వ మంగీకృత మని తెలియుచున్నది. అట్లు "నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ" అని త్యాగశబ్దముచే తనే నిర్ణయము చెప్పుటవలనను "నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే। మోహాత్తస్య పరిత్యాగ స్తామసః పరికీర్తితః॥ అనిష్ట మిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్। భవ త్యత్యాగినాం ప్రేత్య నతుసన్న్యాసినాం క్వచిత్" అను స్థలమునందుఁ బరస్పరపర్యాయత కనఁబడుటవలనను సన్న్యాసత్యాగశబ్దముల కేకార్థత్వము ప్రతీత మని నిశ్చయింపఁబడుచున్నది.

మా. ఫలమునం దిచ్ఛ లేమిచేఁ గాని చేయమిచేఁ గాని కామ్యకర్మము నొక్క-న్యాసము. త్యాగముమాత్రము ఫలత్యాగమే. అట్లు ప్రాచీనశాలశ్రుతి "అనిచ్ఛయా ఽకర్మణా వా కామ్యకర్మన్యాసో న్యాసః ఫలత్యాగస్తు త్యాగః" అని.

త్యాజ్యం దోషవ దిత్యేకే కర్మ ప్రాహు ర్మనీషిణః
యజ్ఞదానతపః కర్మ నత్యాజ్య మితి చా ఽపరే. 3

భా. త్యాజ్యమ్ = విడువఁదగినది; దోషవత్ = దోషము గలది; ఏది యది ? కర్మ = కర్మము, బంధహేతు వగుటవలన సర్వంబునుగూడ. లేక; దోషవత్ = దోషమువలె, రాగాదిదోష మెట్లు విడువఁబడుచున్నదో అట్లు త్యాజ్యము. ఇతి = అని; ఏకే = కొందఱు; ప్రాహుః = చెప్పుచున్నారు; మనీషిణః = పండితులు, సాంఖ్యాదిదృష్టి నాశ్రయించినవారు, అధికృతు లయిన కర్మలుగూడ విడువవలయు నని చెప్పుచున్నారు. అందే, యజ్ఞదానతపః = యజ్ఞమును దానమును తపస్సును అను; కర్మ = కర్మము; న త్యాజ్యమ్ = విడువఁదగినది కాదు. ఇతిచ = అనియు; అపరే = మఱికొందఱు చెప్పుచున్నారు.

కొందఱు పండితులు సాంఖ్యాదిమతము నవలంబించినవారు కర్మము బంధక మగుటచే దోషము గలది కావునఁ గర్మాధికృతులు గూడ సర్వకర్మమును విడువవలయు నని చెప్పుచున్నారు, లేక, రాగాదిదోషము నెట్లు విడువవలయునో అట్లు సర్వకర్మమును విడువవలయు. నని చెప్పుచున్నారు. మఱి కొందఱు పండితులు యజ్ఞదానతపస్సుల విడువఁగూడ దని చెప్పుదు రని తాత్పర్యము.

ఆ. కామ్యముల వర్జించి నిత్యనైమిత్తికములు ఫలాభిలాష లేక కర్తవ్యము లని చెప్పఁబడినపక్షమును ప్రతిపక్షనిరాసముచే దృఢీకరించుటకై విప్రతిపత్తిఁ జెప్పుచున్నారు త్యాజ్య మిత్యాదిగా. సర్వకర్మంబును దోషవంత మగుటకు హేతువు చెప్పుచున్నారు బం ధేత్యాదిగా. దోషవత్ అనుదాని దృష్టాంతముగా వివరించుచున్నారు లేక ఇత్యాదిగా. కర్మమునం దనధికృతు లగు నకర్ములే కర్మము విడువవలయును, అధికృతులు విడిచినయెడఁ బ్రత్యవాయము గలుగుటవలన నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అధికృతులు ఇత్యాదిగా. వారికిని గర్మమును విడుచుటవలనఁ బ్రత్యవాయము కలుగదు గదా, హింసాదియుక్త మగు కర్మము ననుష్ఠించుటవలననే ప్రత్యవాయము గలుగుటవలన నని భావము. మీమాంసకపక్షముఁ జెప్పుచున్నారు అందే ఇత్యాదిగా. అందే—కర్మాధికృతులయందే యనుట. కర్మము—నిత్యమును నైమిత్తికమును.

భా. కర్మలనే యధికృతుల నపేక్షించి యీవికల్పములు, కాని జ్ఞాననిష్ఠులయి వ్యుత్థితు లగు సన్న్యాసుల నపేక్షించి కాదు. "జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానాం నిష్ఠా మయా పురా ప్రోక్తా" అని యెవ్వరు కర్మాధికారమునుండి తొలఁగింపఁబడిరో వారినిగుఱించి లేదు చింత. ఓయీ! "కర్మయోగేన యోగినామ్" అని యధికృతులు పూర్వము విభక్తమైననిష్ఠ గలవార లయ్యు నిట సర్వశాస్త్రోపసంహారప్రకరణంబున నెట్లు విచారింపఁబడుచున్నారో అట్లు సాంఖ్యులుగూడ జ్ఞాననిష్ఠులు విచారింపఁబడుదురనుట యుపపన్నము. కాదు, వారికి మోహదుఃఖనిమిత్త మగు త్యాగ మనుపపన్న మగుటవలన. కాయక్లేశనిమిత్తము లగు దుఃఖములను సాంఖ్యు లాత్మయందుఁ దలంపరు, ఇచ్ఛాదులు క్షేత్రధర్మములే యని దర్శితం బగుటవలన. అందువలన వారు కాయక్లేశదుఃఖభయమువలనఁ గర్మముఁ బరిత్యజింపరు. కర్మములను గూడ వారాత్మయందుఁ దలంపరు, అట్లు తలంచినం గదా నియత మగు కర్మమును మోహమువలనఁ బరిత్యజింతురు. గుణములకుఁ గర్మము, నే నేమియుఁ జేయనే చేయ నని గదా వారు సన్న్యసించుచున్నారు. సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యేత్యాదులచేతఁ గదా తత్త్వవిదునిసన్న్యాసప్రకారము చెప్పఁబడినది.

ఆ. కామ్యానాం కర్మణా మ్మని యారంభించి రెండుశ్లోకములచేఁ జెప్పఁబడినవికల్పములు కర్మలను అకర్మలను అధికృతులను అనధికృతులను గూడ నపేక్షించి

ప్రవర్తించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కర్మలనే ఇత్యాదిగా. ఏవకారవ్యవచ్ఛేద్యముఁ జెప్పుచున్నారు కాని ఇత్యాదిగా. దానినే స్ఫుటీకరించుచున్నారు జ్ఞానయోగే నేత్యాదిగా. కర్మాధికృతులకుఁ బూర్వముజ్ఞాననిష్ఠనుండి నిష్ఠ విభజించి చెప్పఁబడినను వారు శాస్త్రోపసంహారంబున వెండియు విచారణీయు లగునట్లు జ్ఞాననిష్ఠులును విచారణీయు లనుట యవిరుద్ధ మని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. సాంఖ్యులు పరమార్థజ్ఞాననిష్ఠు లిట విచారణీయులు కా రని యుత్తరముఁ జెప్పుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. ఓయీ ! వారును స్వాత్మయందుఁ గ్లేశదుఃఖాదులఁ దలంచువారు కావునఁ దదనురోధంబున రాజసతామసత్యాగము సంభవించుటవలన విచారణీయులు కావచ్చు ననఁగా కా రని చెప్పుచున్నారు కా యేత్యాదిగా. అందు క్షేత్రాధ్యాయోక్తమును హేతువుగాఁ బ్రదర్శించుచున్నారు ఇచ్ఛాదులు ఇత్యాదిగా. స్వాత్మయందు సాంఖ్యాదులకుఁ గ్లేశాదులు ప్రతీతములు కా వనుటచే ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. ఓయీ ! వారు క్లేశాదులఁ దలంపకున్నను స్వాత్మయందుఁ గర్మములఁ దలంతురు కావునఁ దత్త్యాగము యుక్తము, అవి కాయక్లేశకరము లగుటవలన ననఁగా కా దని చెప్పుచున్నారు కర్మములను గూడ ఇత్యాదిగా. అజ్ఞులకు మోహమాహాత్మ్యమువలన నియతము నైనను గర్మమును విడువ శక్యమగును గాని తత్త్వవిదులకుఁ గాదు, వారు స్వాత్మయందుఁ గర్మప్రతీతి లేనివా రగుటచేఁ దత్త్యాగమునకు హేతువు లేమివలన నని తలంచి చెప్పుచున్నారు మోహమువలన నని. వారి కాత్మయందుఁ గర్మప్రతీతి లేనియెడఁ గర్మములకుఁ బ్రాప్తియే లేకుండఁగా ఎట్లు తత్త్యాగరూప మైన సన్న్యాసము ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు గుణములకు ఇత్యాదిగా. అవివేక ప్రాప్తము లగు కర్మములత్యాగము తత్త్వవిదుల కని చెప్పఁబడినదాని స్మృతికిఁ దెచ్చుచు అప్రాప్తప్రతిషేధమును నివారించుచున్నారు సర్వేత్యాదిగా.

భా. అందువలన నెవ రితరులు కర్మమునం దధికృతు లనాత్మవిదులు గలరో యెవ్వరికి మోహమువలనను గాయక్లేశభయంబువలనను ద్యాగము సంభవించునో వారలుమాత్రమే తామసత్యాగులు రాజసత్యాగులని నిందింపఁబడుచున్నారు, కర్ము లగు ననాత్మజ్ఞుల కర్మఫలత్యాగము స్తుతించుకొఱకు, "సర్వారమ్భపరిత్యాగీ, మానీ, సంతుష్టో యేనకేచిత్, అనికేతః స్థిరమతిః" అని గుణాతీతలక్షణమందును బరమార్థసన్న్యాసి విశేషితుం డగుటవలన చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు గూడ "జ్ఞానస్య యా

పరా నిష్ఠా అని. అందువలన జ్ఞాననిష్ఠు లగు సన్న్యాసు లిట వివక్షితులు కారు. కర్మఫలత్యాగమే సాత్త్వికత్వం బనుగుణముచే తామసత్వాదుల నపేక్షించి సన్న్యాసం బని చెప్పఁబడుచున్నది, ముఖ్య మగు సర్వకర్మ సన్న్యాస మని కాదు. సర్వకర్మసన్న్యాసము సంభవింప దనుటకు నహి దేహభృతా యని హేతువు చెప్పుటవలన ముఖ్యమే యందువేని, కాదు, హేతువచనము స్తుత్యర్థ మగుటవలన. ఎట్లు త్యాగాచ్ఛాన్తి రన న్తర మ్మనునది కర్మఫలత్యాగస్తుతియే యగునో, యథోక్తము లగు ననేకపక్షముల ననుష్ఠింప నశక్తుం డగు నజ్ఞాని నర్జునుని గూర్చి విధించుటవలన, అట్లు నహి దేహభృతా శక్య మ్మనునదియు కర్మఫలత్యాగ స్తుత్యర్థ మగువచనము. సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్య నైవ కుర్వ న్నకారయ న్నాస్తేయన్న పక్షమున కపవాద మెవ్వనిచేతనుం బ్రదర్శింప శక్యము గాదు. అందువలనఁ గర్మమునం దధికృతులగుఱించియే యీ సన్న్యాసత్యాగవికల్పము. ఎవరు మఱి పరమార్థదర్శులు సాంఖ్యులు గలరో వారికి సర్వకర్మసన్న్యాసలక్షణం బగు జ్ఞాననిష్ఠయందే యధికారము, లే దితరమునందు, కావున వారు కారు వికల్పార్హులు. అట్లుపపాదించి యున్నారము వేదావినాశిన మ్మను ప్రదేశమునందును ద్వితీయాదియందును.

ఆ. తత్త్వవిదు లిట విచారణీయులు కా రనుటకు ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. కర్మమునం దధికృతు లగు ననాత్మవిదులకుఁ గర్మత్యాగసంభావనను జూపుచున్నారు ఎవ్వరికి నిత్యాదిగా. వారి నిందించుట దేనియందుపయుక్త మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కర్మలు ఇత్యాదిగా. మఱియుఁ బరమార్థసన్న్యాసులు ప్రశస్యులుగాఁ జెప్పఁబడుటవలన నిందావిషయము కా రని చెప్పుచున్నారు సన్న్యాసిత్యాదిగా. మఱియు నిందుఁ గూడ సిద్ధిం ప్రాప్తో యథేత్యాదికముచే జ్ఞాననిష్ఠ వక్ష్యమాణ మగుటవలన జ్ఞాననిష్ఠావంతు లిట విచారణీయులు కా రని చెప్పుచున్నారు చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు ఇత్యాదిగా. కర్మాధికృతులే యిట వివక్షితులు, జ్ఞాననిష్ఠులు కా రని యుపసంహరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. ఓయీ! సన్న్యాసశబ్దముచే సర్వకర్మసన్న్యాసము గ్రాహ్య మగుటవలన నట్టిసన్న్యాసులే యిట వివక్షితు లని తోఁచుచున్నది యనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు కర్మేత్యాదిగా. సన్న్యాసశబ్దముచే ముఖ్యసన్న్యాసగ్రహణమే యుచితము, గౌణముఖ్యములయందు

ముఖ్యమే ప్రబల మగుటవలన, కాదేని ముఖ్యసన్న్యాసము సంభవింపనియెడ హేతువచనము వ్యర్థ మగును అప్రాప్తప్రతిషేధమువలన నని శంకించుచున్నాఁడు సర్వకర్మేత్యాదిగా. ఈ హేతువచనము సర్వకర్మసన్న్యాసాసంభవమును సాధించునది కాదు, కర్మఫలత్యాగస్తుతిపరం బగుటవలన నని పరిహరించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. దీనినే దృష్టాంతముచే స్పష్టీకరించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. దృష్టాంతముగూడ యథాశ్రుతార్థం బేల కా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు యథోక్తములు ఇత్యాదిగా. జ్ఞానము లేక ఫలత్యాగమువలననె ముక్తి యుక్తము గాదుగదా! ముక్తి జ్ఞానైకాధీనం బని సాధించునట్టి శ్రుతిస్మృతులు విరోధించుటవలన, అనంతరమే అద్వేష్టేత్యాదికముచే జ్ఞానసాధనవిధాన మనర్థక మగుటవలన; అందువలన త్యాగస్తుతియే యిట గ్రాహ్య మని యర్థము. దృష్టాంతగత మయినయర్థమును దార్ష్టాంతికమునం దన్వయించుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. పూర్వోక్తపక్షమున కపవాదవివక్షచే హేతువుఁ జెప్పుటవలన ముఖ్యార్థమే యేల కా దని యాశంకించి తదపవాదమునందు హేతువు లేమివలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు సర్వకర్మేత్యాదిగా. ఈ హేతువే దాని కపవాదకం బనఁదగదు, ఇది యన్యథాసిద్ధం బని ప్రతిపాదిత మగుటవలన నని భావము. ముఖ్యసన్న్యాసమున కపవాదము సంభవింపనియప్పుడు సన్న్యాసత్యాగవికల్పం బెట్లు సావకాశం బగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠులయెడ నివికల్ప మనుపపన్న మనునెడ దేనియందు వారి కధికార మనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఎవ్వరు మఱి ఇత్యాదిగా. సన్న్యాసులు వికల్పానర్హు లగుటచే వారికి జ్ఞాననిష్ఠయందే యధికార మని యనేకప్రదేశములయందు సాధిత మగుటవలన సాధనీయత్వాపేక్ష దానికి లే దని చెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా.

హ. త్యాజ్యమ్=త్యక్తవ్యము; దోషవత్=దోషము గలది; కర్మ; అందువలన బంధహేతు వగుటవలనఁ ద్యాజ్య మని కొందఱు మనీషులు చెప్పుచున్నారు. లేక. దోషశబ్దముచే రాగద్వేషాదులు చెప్పఁబడుచున్నవి, దోషవత్ = రాగద్వేషాదిదోషతుల్య మగు; కర్మము త్యాజ్యము భేదబంధక మగుటవలన నని కొందఱు పండితులు చెప్పుచున్నారు. నిత్య మగు, యజ్ఞదానతపః కర్మ; న త్యాజ్య మితి— "స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః" అను వచనమువలన మోక్షార్థులకుఁ గూడ త్యాజ్యము కా దని; మఱికొందఱును.

౩. ఇట్లు సన్న్యాసత్యాగశబ్దము లేకార్థము లైనను మతభేదముచేఁ గామ్యకర్మత్యాగంబును సర్వకర్మఫలత్యాగంబును సన్న్యాసశబ్దార్థం బని ప్రతిపాదించి వెండియును ద్యాగశబ్దమునకు మతాంతరముచే నర్థాంతరము వర్ణించుచున్నాఁడు.—ఏకే = కొందఱు; మనీషిణః = విద్వాంసులు; దోషవత్ = దోషమనఁగా నిషేధలక్షణ మగు దూషణము, అది గలది దోషయుక్తము, "న కలఞ్జం భక్షయేత్, న సురాం పిబేత్" ఇత్యాది శాస్త్రనిషిద్ధము దుర్గతిని దుర్యోనిని బొందించునట్టి కలంజభక్షణాదిపాతకకర్మ మేది గలదో అట్టి; కర్మ = కర్మము; త్యాజ్యమ్ = త్యక్తవ్యము; ఇతి = అని; ప్రాహుః—దోషవత్కర్మమును విడుచుటయే త్యాగము, కామ్యత్యాగము కాని కర్మఫలత్యాగము గాని త్యాగశబ్దార్థము కాదు, అవి దుర్గతి దుర్యోనిప్రాపకంబులు కామివలనను ఫలము లేనియెడఁ బ్రేక్షావంతులకుఁ బ్రవృత్తి సంభవింపమివలనను, "యత్కర్మ కురుతే తదభిసంపద్యతే" * ఇత్యాది శ్రుతివిరోధప్రసంగమువలనను "యాన్యనవద్యాని కర్మాణి, తాని సేవితవ్యాని" ♦ అని యదుష్టకర్మములను వైదికులు చేయవలయు నని శ్రుతి విధించుటవలనను. అందువలన దుష్టకర్మత్యాగమే త్యాగము సన్న్యాస మని కొందఱు చెప్పుచున్నా రని యర్థము. లేక. మనీషిణః = ప్రకృతివికృతివిలక్షణుఁ డయిన యాత్మ నసంగచిద్రూపు నెఱుంగు స్వభావము గలవారు, పండితులు కొందఱు, సాంఖ్యులు; దోషవత్—"నహింస్యాత్సర్వాభూతాని" ❘ అని ప్రాణిమాత్రహింసను నిషేధించునట్టి శ్రుతివచనము జాగరూకమై యుండఁగా "బ్రాహ్మణో నహన్తవ్యః" అను విశేషనిషేధమునకు బుద్ధిపూర్వక మగు హింస యధికదోషము గలది యనునర్థమే చెప్పవలయును, బుద్ధిపూర్వక మగు భూతహింస దోషహేతువు కావున దానిఁ జేయఁగూడ దని దాని యర్థము కాదు, అట్లయినయెడ నబుద్ధిపూర్వక మగు హింసకు దోషము లే దని యేర్పడును, విశేషవిధియు ననర్థకం బగును, అందువలన దోషాధికత్వబోధకమే విశేషవిధి యని యంగీకరింపవలయును, అందుచే నగ్నీషోమీయపశుహింసయు బుద్ధిపూర్వక మగుటచే దోషాధికమే యగుచున్నదీ, ఉభయస్థలములయందును బుద్ధిపూర్వకత్వము సమాన మగుటవలన. అప్పుడు "అగ్నీషోమీయం పశు మాలభేత" అను విధి వ్యర్థమే యగు నందువేని, కాదు,

* ఏకర్మమును జేయుచున్నాఁడో దానిఁ బొందుచున్నాఁడు.

♦ ఏవి నిందితములు కాని కర్మములు గలవో వాని సేవింపవలయును.

❘ సర్వభూతములను హింసింపఁగూడదు.

ప్రకారాంతరముచే దానికి సార్థకత సిద్ధించుటవలన. రాగమువలనఁ బ్రాప్త మగు మాంసభక్షణమునకు నగ్నీషోమీయయజనవ్యాజంబున నవకాశప్రదానపరం బగుట వలన విధి సార్థకమే యగుచున్నది, ఎట్లు రాగమువలనఁ బ్రాప్త మగు మైథునము నకు "ధర్మప్రజాసంపత్త్యర్థం స్త్రియ ముద్వహేత్" అను సీషిధ కర్మాంగముగా స్త్రీ పరిగ్రహమును విధించువ్యాజంబున నవకాశం బొసంగుటచే సర్థవంత మగునో అట్లు. అందువలన "సర్వారమ్భాహి దోషేణ ధూమే నాగ్ని రివావృతాః" అనున్యాయం బున సర్వకర్మంబును ద్రవ్యసాధ్య మగుటచే హింసాప్రధాన మగుటవలన దోష వంతమే యగుచున్నది; దోషవంత మగుటచే బాధక మగుటవలన శ్రౌతము గాని స్మార్తము గాని వైదిక మగు కర్మము సర్వమును ద్యాజ్యమే యని సర్వకర్మత్యాగ మునే త్యాగమునుగాఁ జెప్పుచున్నా రని యర్థము. ఒయీ! విహితకర్మముఁ జేయనియెడఁ బ్రత్యవాయం బగు నందువేని, కాదు, దోషవంత మగు కర్మము నను ష్ఠించినయెడ దానికంటె నధికతరం బగు ప్రత్యవాయము కలుగు నని చెప్పుచున్నారు. అందువలనఁ గలంజభక్షణమువలె సర్వకర్మంబును దోషవంత మగుటచేఁ దత్త్యా గము దోషావహము కా దని వారు తలంచుచున్నా రని యభిప్రాయము. ఇట్లు సాంఖ్యమతభేదముచేఁ ద్యాగశబ్దమున కర్థభేదముఁ బ్రతిపాదించి మీమాంసకమత భేదముచేతఁగూడ నర్థభేదముఁ దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—"అకృత్వా వైదికం నిత్యం ప్రత్యవాయీ భవే న్నరః * యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహోతి, కుర్వ న్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతం సమాః, సత్యంవద ధర్మంచర, సత్యాన్నప్రమది తవ్యం ధర్మాన్నప్రమదితవ్యమ్ •", ఇత్యాది శ్రుతులచేతను, "శ్రౌతం చాపి తథా స్మార్తం కర్మాలమ్బ్య వసే ద్ద్విజః। త ద్విహీనః పత త్యేవ హ్యాలమ్బ రహితాన్ధవత్ ॥" ఇత్యాది స్మృతులచేతను నిత్య మగు వైదికకర్మ మవశ్యకర్తవ్యం బని విహిత మగుటవలనను చేయనియెడఁ బ్రత్యవాయము విహితం బగుటవలనను బ్రాహ్మణునకు, యజ్ఞదానతపః = యజ్ఞమును దానమును తపస్సును అను; కర్మ = వైదికకర్మము; నత్యాజ్యమ్ = ఎప్పుడును ద్యక్తవ్యము కాదు, మ తే మనఁగా ఉక్తశ్రుతిస్మృతి బలమువలన యావజ్జీవము కర్తవ్యమే యగును, "ఏకాహం జపహీనస్తు సంధ్యా హీనో దినత్రయమ్। ద్వాదశాహ మనగ్నిశ్చ శూద్ర ఏవ నసంశయః ॥ త్ర్యహం

* వేదోక్త మగు నిత్యకర్మము చేయనియెడ మనుజుఁడు ప్రత్యవాయవంతుఁ డగును.

• సత్యమునుండి తొలఁగఁగూడదు, ధర్మమునుండి తొలఁగఁగూడదు.

॥ ద్విజుఁడు శ్రౌతస్మార్తకర్మముల నవలంబించియే యుండవలయును, వాని విడిచినయెడ ఆలం బము విడిచిన యంధునివలెఁ బతనమునే పొందును.

సంధ్యా విరహితో ద్వాదశాహం నిరగ్నికః । చతుర్వేదధరో విప్ర శ్శూద్రఏవ నసంశయః॥ తస్మాన్నలఙ్ఘయే త్సంధ్యాం సాయంప్రాతస్సమాహితః । ఉల్లఙ్ఘయతి యో మోహా త్స యాతి నరకం ధ్రువమ్" *. ఇట సంధ్యాపదము ఔపాసనాగ్నిహోత్రాదుల కుపలక్షణము, "వీరహా వా ఏష దేవానాం యోఽగ్ని ముద్వాసయతే" • ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులవలన నగ్నిహోత్రాదికర్మము పరిత్యజించినయెడ ప్రత్యవాయాధిక్యము తెలియుటవలన బ్రాహ్మణాదులకు యజ్ఞదానాదివైదికకర్మము నిత్యము నియమంబునఁ గర్తవ్యమే యగును. ఓయీ! ద్రవ్యసాధ్య మగుటవలన దోషయుక్తకర్మానుష్ఠాన మెట్లుపపన్న మగు నందువేని, చెప్పెదము. "బ్రాహ్మణో న హన్తవ్యః" అను నీవచనము క్రోధమువలనఁ బ్రాప్త మగు బ్రాహ్మణవధమును దోషాధికత్వము బోధించుచు నిషేధించుచున్నది కాని బుద్ధిపూర్వకహింసామాత్రమున నంతటను దోషాధికత్వము బోధింపఁజాలదు, విశేషవిధికి స్వవిధేయముమాత్రమే విషయ మగుటవలన. బ్రాహ్మణులందఱకు భోజనము పెట్టవలయును దేవదత్తునకు వలదు,అను నిషేధమునకు స్వవిధేయమాత్రవిషయత్వము దృష్ట మగుటవలన. అందువలన నది యగ్నిషోమీయ పశుహింసాదికమునందు దోషాధికత్వము బోధింప సమర్థము కాదు, విశేషము స్వవిధేయమునందే యుపక్షీణ మగుటవలన. "న హింస్యాత్సర్వాభూతాని" అను నీనిషేధముగూడ యాగీయపశుహింసయందు సామాన్యమున నైనను దోష మాపాదింపఁజాలదు, సామాన్యముకంటె విశేషము బలీయం బగుటవలన, "అన్నం న ప్రతిగృహ్ణీయా త్ప్రాణైః కణ్ఠగతై రపి" ‡ .అను నీనిషేధముకన్నను "యాచయే చ్ఛ్రోత్రియ స్యాన్నమ్" అను విధి బలీయముగాఁ దెలియుటవలన. బ్రాహ్మణులనందఱ వారింపుము దేవదత్తుని భుజింపఁజేయుము, అను చోటఁ గూడ విశేషమునకే బలీయస్త్వము కనఁబడుటవలన, సామాన్యము తృణగుల్మచ్ఛేదాదికమునందు సావకాశం బగుటవలనను, "సావకాశ నిరవకాశయో ర్నిరవకాశం బలీయః" అని నిరవకాశమునకు బలీయస్త్వము చెప్పఁబడుటవలనను.

---

* ఒకదినము జపము విడిచినవాఁడు మూఁడుదినములు సంధ్యవిడిచినవాఁడు పండ్రెండుదినము లగ్నివేల్వనివాఁడు నాలుగువేదముల ధరించువాఁడైనను బ్రాహ్మణుఁడు శూద్రుఁడే యగును. అందువలన సాయంప్రాతఃకాలములయందు సంధ్యను విడువక సమాహితుఁడై చేయవలయును, ఎవ్వఁడు మోహము వలనఁ జేయఁడో అతఁడు శాశ్వత మగు నరకము నొందుచున్నాఁడు.

• ఎవ్వఁ డగ్నిని విడుచుచున్నాఁడో అతఁడు దేవతలకు వీరహత్య చేసినవాఁ డగుచున్నాఁడు, వీర మనఁగా యజ్ఞాగ్ని దానిఁ జంపినవాఁ డగుచున్నాఁ డనుట.

‡ ప్రాణములు కంఠగతము లైనను అన్నముఁ బ్రతిగ్రహింపఁ గూడదు.

అందువలన యాగీయపశుహింసకు సామాన్యమునఁ గాని విశేషమునఁ గాని దోష గంధ మాపాదింప శక్యము గాదు. మఱియు, "మధుపర్కే చ యజ్ఞే చ పిత్ర్యే దైవే చ కర్మణి । అత్రైవ పశవో హింస్యా నాన్యత్రేత్యబ్రవీన్మనుః" * అనియు "అహింసన్ సర్వభూతా న్యన్యత్ర తీర్థేభ్యః"—తీర్థేభ్యః — యజ్ఞాదులకంటె, అన్యత్ర—ఇతరకాలమునందు, సర్వభూతములను, అహింసన్—హింసింపనివాఁ డని భూతహింసానిషేధమునకు యాగీయవ్యతిరిక్తహింసావిషయత్వము చెప్పఁబడుటవలన నిషేధమునకు వ్యాప్తి లేమివలన. "యాచయే చ్ఛ్రోత్రియ స్యాన్నం తదభావే జలం పిబేత్" ♦ అని విధ్యుక్త మగు శ్రోత్రియాన్నభక్షణమునకు నిర్దుష్టత్వమును బవిత్రత్వము నెట్లు సిద్ధమో అట్లు యాగీయపశుహింసకును విధ్యుక్తమునకు నిర్దుష్టత్వమును బావనత్వము నని తెలియుచున్నది. అట్లే శ్రుతియు "ధర్మేణ పాప మపనుదతి, తస్మా ద్ధర్మం పరమం వదన్తి, తపసా కల్మషం హన్తి, బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా" అని. అందువలన బ్రాహ్మణాదులకు యజ్ఞాదిలక్షణ మగు వేదోక్త మయిన నిత్యకర్మ మవశ్య మనుష్ఠాతవ్యమే, ఎప్పుడును త్యాజ్యము కాదు. మఱే మనఁగా "నతు కామ్యం సమాచరేత్, న కలఞ్జం భక్షయేత్" అను వచనములవలనఁ గామ్యమును నిషిద్ధమును నీ రెండే త్యాజ్యములు. కావునఁ గామ్యనిషిద్ధత్యాగమే త్యాగము కాని కర్మఫలత్యాగము త్యాగము కా దని, అపరే = మఱి కొందఱు మనీషులు వైదికశిరోమణు లగు మీమాంసకులు చెప్పుచున్నా రని యర్థము. ఇట "సన్న్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వ మిచ్ఛామి వేదితుమ్" అని యర్జునుం డడిగిన ప్రశ్నకు విషయము ముఖ్యసన్న్యాసమా? లేక, గౌణసన్న్యాసమా? మొదటిపక్షమున నది విద్వత్సన్న్యాసమా? వివిదిషాసన్న్యాసమా? ఇందు మొదటిది కాదు, విద్వత్సన్న్యాసమున కుక్తవికల్పములు సంభవింపమివలనను తామసః పరికీర్తితః అని వక్ష్యమాణము లగు తామసాదిభేదము లనుపపన్నము లగుటవలనను. విద్వాంసునకుఁ గర్తవ్య మగు కర్మ మున్నయెడఁ దత్సన్న్యాసమునకు వికల్పములు సంభవించును, లేకున్నప్పు డెట్లు సంభవించును? "తస్య కార్యం న విద్యతే, నైవాస్తి కించి త్కర్తవ్యమ్" అని విద్వాంసునకు సర్వకర్మాభావము చెప్పఁబడుటవలన. "జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానా

* మధుపర్కమందును యజ్ఞమందును పితృకర్మమునందును దైవకర్మమునందును — వీనియందు మాత్రమె పశుహింస చేయవచ్చును. ఒండుచోటఁ గూడ దని మనువు పలికెను.

♦ శ్రోత్రియునియన్నము యాచింపవలయును, అది దొరకనియెడ నీరు ద్రావునది.

మ్మని బ్రహ్మవిదు లగు యతులకు జ్ఞాననిష్ఠాపరత్వము విధించుటవలనను లేదు వికల్పమున కవకాశము. ఓయీ! యావజ్జీవ మగ్నిహోత్రం జుహోతీత్యాదివిధిబలమువలన విద్వాంసునకును గర్మము కర్తవ్యమే యందువేని, కాదు, విధికి మిథ్యాత్వము సంభవించుటవలన. మాయామాత్ర మిదం ద్వైత మ్మని ద్వైతము సర్వంబు మాయామాత్రం బగుటచే మిథ్య యని సిద్ధ మైనపుడు తదంతర్భూత మగు కర్మవిధియును శుక్తిరజతమువలె మిథ్య యని యేర్పడుటచే బలహీన మగుటవలనఁ దన మిథ్యాత్వము నెఱింగినవాని నియోగింప సమర్థము కాదు. మిథ్యాభూతం బగు రజతము తనతత్త్వము నెఱింగినపురుషుని గ్రహణాదిక్రియయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయ సమర్థము కాదు గదా! అట్లు మిథ్యాభూత మగు కర్మవిధియును విద్వాంసునిఁ బ్రవర్తింపఁజేయ శక్తము కాదు. రెండవదియుఁ గాదు, సర్వమునుండి విరక్తుఁడై కర్మముచే సాధ్యము లే దని యెఱింగినట్టి వివిదిషువునకుఁ గామ్యకర్మపరిత్యాగముచేఁ గాని కర్మఫలపరిత్యాగముచేఁ గాని కర్మానుష్ఠాన మనుపపన్న మగుటవలన. చిత్తశుద్ధి కొఱకుఁ గర్మము కర్తవ్యమే యందువేని కాదు, సర్వమునుండి విరక్తికన్నను మఱి చిత్తశుద్ధి లేమివలన. విధిబలమువలన నీశ్వరప్రీతికొఱకుఁ గర్మము కర్తవ్యమే యందువేని కాదు, "య దహరేవ విరజే త్తదహరేవ ప్రవ్రజేత్" అను త్యాగవిధి దానికంటెఁ బ్రబల మగుటవలన. "తావ త్కర్మాణి కుర్వీత న నిర్విద్యేత యావతా। మత్కథా శ్రవణాదౌ వా శ్రద్ధా యావ న్న జాయతే॥ జిజ్ఞాసాయాం సంప్రవృత్తో నాద్రియే త్కర్మచోదనామ్"* అని యీశ్వరుఁడే జిజ్ఞాసువునకు విధ్యుపేక్షను విధించెను. "దూరేణ హ్యవరం కర్మ" అని విరక్తుఁ డగు ముముక్షువునకుఁ గర్మనిందాపూర్వకముగా శ్రవణపరత్వము విధింపఁబడినది. "ఆత్మ న్యగ్నీన్ సమారోప్య బ్రాహ్మణః ప్రవ్రజే ద్గృహాత్"♦ అని వివిదిషువునకు సర్వకర్మసన్న్యాసము స్మృత్యంతరమునందునుం జెప్పఁబడినది. అందువలన వివిదిషువునకును గర్మసంబంధము లేమిచే నీవికల్పముల కవకాశము సంభవింపదు. అందువలన గృహస్థనిష్ఠ మగు గౌణసన్న్యాసమే ప్రశ్నమునకు విషయము కాని ముఖ్యము కా దని సిద్ధము. గౌణసన్న్యాసమే జిజ్ఞాసితం బగుటకుఁ బూర్వోక్తగీతావచనములే ప్రమాణ మని యెఱుంగునది.

---

* జిజ్ఞాసయందుఁ జక్కఁగాఁ బ్రవర్తించినవాఁడు కర్మవిధి నాదరింపఁగూడదు.

♦ అగ్నుల నాత్మారోపణము చేసి బ్రాహ్మణుఁడు గృహస్థాశ్రమమునుండి సన్న్యసింపవలయును.

వ్య. ఇప్పుడు ద్వితీయప్రశ్నమునకు * నుత్తరముఁ జెప్పుటకొఱకు సన్న్యాసత్యాగశబ్దార్థమునకుఁ ద్వైవిధ్యము నిరూపించుటకై యందు విప్రతిపత్తిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సమస్తమైన, కర్మ=కర్మము; బంధహేతు వగుటవలన; దోషవత్=దుష్టము; కావున కర్మాధికారులచేతఁ గూడ కర్మము త్యాజ్యమే యని, ఏకే మనీషిణః ప్రాహుః. లేక, దోషవత్=దోషమువలె, ఎట్లు రాగాదిదోషము త్యజింపఁ బడుచున్నదో అట్లు కర్మము త్యాజ్యము జ్ఞానము నొందనివారిచేతఁ గాక వివిదిష నొందనివారిచేతఁ గాని కర్మాధికారులచేతఁ గూడ. ఇది యొకపక్షము. ఇందు రెండవపక్షము.—కర్మాధికారులచే నంతఃకరణశుద్ధిద్వారమున వివిదిషోత్పత్తికొఱకు, యజ్ఞదానతపః కర్మ న త్యాజ్యమ్. అనియు, అపరే — మఱికొందఱు పండితులు చెప్పుచున్నారు.

శ్రీ. అవిద్వాంసునకు ఫలత్యాగమాత్రమే త్యాగశబ్దార్థము కాని కర్మత్యాగము కా దను నీవిషయమునే మతాంతరనిరాసముచే దృఢీకరించుటకై మతభేదముఁ జూపుచున్నాఁడు —దోషవత్ = హింసాదిదోషము గలది; కేవలము బంధకమే యనుకారణమువలన సర్వకర్మంబును త్యాజ్య మని, ఏకే మనీషిణః ప్రాహుః. దీని కిది భావము.—"న హింస్యా త్సర్వా భూతాని" అను నిషేధము పురుషున కనర్థహేతువు హింస యని బోధించుచున్నది. "అగ్నీషోమీయం పశు మాలభేత" ఇత్యాది ప్రకరణోక్తవిధియో హింస క్రతువున కుపకారకం బని చెప్పుచున్నది. అందువలన విభిన్నవిషయము లగుటచే సామాన్యవిశేషన్యాయమున కగోచరము లగుటవలన వీనికి బాధ్యబాధకత లేదు. కావున ద్రవ్యసాధ్యము లయిన సర్వకర్మములయందును హింసాదికము సంభవించుటవలన కర్మము సర్వంబును త్యాజ్యమే అని. అది చెప్పఁబడినది "దృష్టవదానుశ్రవిక స్స హ్యవిశుద్ధిక్షయాతిశయ యుక్తః ♦" అని. దీనికర్థము.—ఉపాయము జ్యోతిష్టోమాదికము, అదియు దృష్టోపాయమువంటిది, గురుపాఠమువలన ననుసరించి వినఁబడుచున్నది కావున అనుశ్రవ మ్మనఁగా వేదము, దానిచే బోధితము ఆనుశ్రవికము జ్యోతిష్టోమాదికము, అందు అవిశుద్ధి — హింస, దానిచే క్షయము — వినాశము, అగ్నిహోత్రజ్యోతిష్టోమాదులచేఁ గలుగు స్వర్గములయందును దారతమ్యము కలదు, పరోత్కర్షమో యందఱకును దుఃఖజనకము. అపరే = ఇతరు లగు మీమాంసకులు, యజ్ఞాదిక మగు కర్మము

* ప్రథమశ్లోకవ్యాఖ్యానమున గణింపఁబడిన మొదటిప్రశ్నమున కనుట.

♦ వేదబోధిత మగు నుపాయముగూడ దృష్టోపాయమువంటిది, అదియు హింసతోను వినాశముతోను తారతమ్యముతోను గూడినది గదా.

త్యాజ్యము కా దని చెప్పుచున్నారు. ఇది భావము. క్రత్వర్థ మైనను ఈ హింస పురుషునిచేతనే కర్తవ్యము, అదియు నన్యోద్దేశమునఁ గూడఁ జేయఁబడినయెడఁ బ్రత్యవాయ హేతు వే యగును, విధి విధేయమునకుఁ దదుద్దేశంబున ననుష్ఠానమును విధించుచున్నది శేషత్వము తాదర్థ్యలక్షణం బగుటవలన, అట్లు నిషేధము నిషేధ్యమునకుఁ దాదర్థ్యము నపేక్షింపదు ప్రాప్తిమాత్రమే యపేక్షితం బగుటవలన, కానియెడ నజ్ఞానప్రమాదాదికృతమునందు దోషాభావము ప్రసక్తించును, ఇట్లు సమానవిషయము లగుటచే సామాన్యశాస్త్రమునకు విశేషముచే బాధ గలుగుటవలన లేదు దోషవత్త్వము, అందువలన నిత్య మగు యజ్ఞాదికర్మము త్యాజ్యము కా దని. ఇందుచే విధినిషేధములకు సమానబలత్వము వారింపఁబడుచున్నది సామాన్యవిశేష న్యాయమును సంపాదించుటకు.

ప. ఇఁక నీపక్షమునందు మతాంతరము నుపన్యసించుచున్నాఁడు.—హింసాదిదోషయుక్త మగు, కర్మ = కర్మము; బంధక మగుఁ గావున, త్యాజ్య మని, ఏకే మనీషిణః = సాంఖ్యులు, చెప్పుచున్నారు. అపరే—మీమాంసకులు, “అగ్నీషోమీయం పశు మాలభేత” ఇత్యాదిశ్రుతిబలమువలన, యజ్ఞదానతపః కర్మ న త్యాజ్యమ్. అని చెప్పుచున్నారు.

రా. ఏకే = కొందఱు, మనీషిణః—కాపిలులును తదనుసారు లగు వైదికులును, రాగాదిదోషమువలె బంధక మగుటవలన యజ్ఞాదికము కర్మము సర్వంబును ముముక్షువుచే త్యాజ్య మని చెప్పుచున్నారు. అపరే — ఇతరులు కొందఱు పండితులు, యజ్ఞాదికర్మము త్యాజ్యము కా దని చెప్పుచున్నారు.

మా. మనీషిణః అని చెప్పుటవలన మొదటిపక్షము గ్రాహ్యమే. ఫలత్యాగముచే యజ్ఞాదికమునకుఁ ద్యాగము వివక్షితము. తత్పక్షమును “యస్తు కర్మఫలత్యాగీ” అనియుఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. అందువలన నిది యొక్కటే పక్షము.

నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ
త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధ స్సంప్రకీర్తితః. ౪

భా. అందీవికల్పభేదములయందు.—తత్ర=ఆ; త్యాగే = దర్శిత మగు త్యాగసన్న్యాసవికల్పమునందు; మే=నాయొక్క; వచనమువలన, నిశ్చయమ్=నిశ్చయమును; శృణు=వినుము. భరతసత్తమ=భరతులయం

దుత్తముఁడా! త్యాగోహి – త్యాగసన్న్యాసశబ్దములచే వాచ్య మగు నేయర్థము గలదో అది యొక్కటే యను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పు చున్నాఁడు త్యాగోహి యని, త్యాగము గదా! పురుషవ్యాఘ్ర = పురుషశ్రేష్ఠుఁడా! త్రివిధః = మూఁడుప్రకారములు గలది, తామసాది ప్రకారములచే; సంప్రకీర్తితః = శాస్త్రములయందుఁ జక్కగాఁ జెప్పఁ బడినది. ఎందువలన, "దామసాదిభేదముచేఁ ద్యాగసన్న్యాసవాచ్య మగు నర్థం బధికృతుఁ డగు కర్తృక నాత్మజ్ఞునకుఁ ద్రివిధము సంభవించు చున్నది కాని పరమార్థదర్శికి సంభవింప" దను నీయర్థము దుర్జ్ఞేయమో అందువలన నిందుఁ దత్త్వము నితరుఁడు వచింప సమర్థుఁడు కాఁడు. అందువలనఁ బరమార్థశాస్త్రార్థవిషయ మగు నిశ్చయమును–ఈశ్వరుఁడ నగు నాయధ్యవసాయమును వినుము.

అర్జునా! ఈ చెప్పినపక్షములయందు నానిశ్చయము చెప్పెద వినుము. త్యాగసన్న్యాసశబ్దముల కొక్కటి యర్థము కాని భిన్నముగాఁ దలంపకుము. త్యాగము తామసాదిభేదములచే మూఁడువిధము లని శాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడి నది యని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్త్రాధికృతులగుఱించియే యీవికల్పములు ప్రవర్తించినను ఎట్లు నిర్ధారణము సిద్ధించు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. ఆ నిశ్చయమునే దెలుపుటకై మొదటఁ ద్యాగముయొక్కయవాంతరవిభాగముఁ జెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్థముచేత. ఓయీ! త్యాగసన్న్యాసములు రెండును బ్రకృతములై యుండఁగా త్యాగమునకుమాత్ర మవాంతరవిభాగము చెప్పుటచే సన్న్యాస ముపేక్షిత మగు ననఁగా కా దని చెప్పుచున్నారు త్యాగోహి ఇత్యాదిగా. సాత్త్వికము రాజసము తామసము అని త్రివిధ మనునీయర్థమునందుఁ దనయంతనె నిశ్చయము సంభవించుట వలన భగవంతునినిశ్చయముతో నేమి యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఎందు వలన నిత్యాదిగా. భగవంతునికంటె నితరునకు నీవిభాగమునందుఁ దత్త్వము నిశ్చయింప శక్యము కామివలన భగవంతునినిశ్చయము శ్రోతవ్య మని యుపసంహరించుచున్నాడు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. అందువలన నట్లు త్యాగమునందు ద్వివిధమతభేద ముండుటవలన.—తత్ర త్యాగే, మమ నిశ్చయం శృణు.

శ్రీ౦ త్యాగగుణముచే ముఖ్యసన్న్యాసముతో సాదృశ్యము సంభవించుట వలన, కామ్యకర్మత్యాగమే సన్న్యాస మనియు, సర్వకర్మఫలత్యాగమే సన్న్యాస మనియు దోషవత్కర్మత్యాగమే సన్న్యాస మనియు, కామ్యనిషిద్ధకర్మపరిత్యాగమే సన్న్యాస మనియు త్యాగశబ్దార్థ మగు సన్న్యాసమునుఁ బండితులు స్వస్వమతానుసారమున బహువిధముల వర్ణించుచున్నా రని యిట్లు మతభేదముచేఁ ద్యాగశబ్దమున కర్థభేదముఁ బ్రతిపాదించి తనయభిమతం బగు నర్థముఁ జెప్పుటకై స్వమతసిద్ధ మగు త్యాగమున కధికారిభేదమున ద్త్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఉక్తరీతిని బహువిధముల వికల్పిత మగు, తత్ర = ఆ నీప్రశ్నకు విషయభూత మైన; త్యాగే = త్యాగశబ్దార్థ మగు సన్న్యాసమునందు; మే నిశ్చయమ్ = నాచే నిశ్చయింపఁబడినయర్థమును; నావలన, శృణు = వినుము. శ్రోతార్థమునందుఁ బ్రవృత్తి కలుగుటకై శ్రోత నభిముఖీకరించుచున్నాఁడు భరతసత్తమ పురుషవ్యాఘ్ర అనిసంబోధనములచేత. హి — ఏకారణమువలనఁ ద్యాగమును బండితులుగూడ బహువిధముగా వర్ణించుచున్నారో అందువలనఁ ద్యాగము బుద్ధిమంతులకుఁగూడ దుర్విజ్ఞేయము. సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు అనుచోట సమస్తము లైన నిత్యనైమిత్తికకర్మములఫలమాత్రత్యాగమే యెట్లు వివక్షితమో, అట్లు మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్య, యోగసన్న్యస్తకర్మాణ మిత్యాదులయందును గర్మసన్న్యాసపదమునకుఁ గర్మఫలత్యాగమే యర్థము వివక్షిత మగుచున్నది, కాని కర్మసన్న్యాసము కాదు కర్మాధికారమునఁ గర్మసన్న్యాసవిధి యనుపపన్న మగుటవలన. ఉక్తలక్షణం బగు, త్యాగః = త్యాగ మేది గలదో అది; త్రివిధః = తామసాదిభేదమున మూఁడువిధములు గలది యని; మునులచే, సంప్రకీర్తితః. దానినే చెప్పెద విను మని యర్థము.

మ౦. ఇట్లు విప్రతిపత్తి కలుగుటవలన.—తత్ర — నే వడిగిన కర్మాధికారికర్తృక మగు సన్న్యాసత్యాగశబ్దములచేఁ బ్రతిపాదిత మైన; త్యాగే = ఫలాభిసంధిపూర్వకకర్మత్యాగమునందు; మే=నాయొక్క వచనమువలన; నిశ్చయమ్ = పూర్వాచార్యులు చేసిన నిశ్చయమును; శృణు. ఓ భరతసత్తమా ! ఏమి యందు దుర్జ్ఞేయము కల దనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—పురుషవ్యాఘ్ర = ఓ పురుషశ్రేష్ఠా ! హి—ఎందువలన ననఁగా. త్యాగః = కర్మాధికృతుఁడు చేయునట్టి ఫలాభిసంధిపూర్వకకర్మత్యాగము; త్రివిధః=మూఁడుప్రకారములు గలది తామసాదిభేదముచేత నని, సంప్రకీర్తితః. లేక. విశిష్టాభావరూప మగు త్యాగము విశేషణాభావమువలనను విశేష్యా

భావమువలనను ఉభయాభావమువలనను త్రివిధ మని సంప్రకీర్తితము. ఎట్లనఁగా. ఫలాభిసంధిపూర్వకకర్మత్యాగము కర్మ మున్నను ఫలాభిసంధిత్యాగమువలన నొకటి, ఫలాభిసంధి యున్నను కర్మత్యాగమువలన రెండవది, ఫలాభిసంధియొక్కయుఁ గర్మముయొక్కయు త్యాగము తృతీయము. అందు మొదటిది సాత్త్విక మాదేయము. రెండవదియో హేయము ద్వివిధము, దుఃఖబుద్ధిచేఁ గృతము రాజసము, విపర్యాసముచేఁ గృతము తామసము. ఇంతమాత్రమె కర్మాధికారి చేయుత్యాగము అర్జునుని ప్రశ్నకు విషయము. తృతీయము కర్మానధికారి చేయునది నైర్గుణ్యరూపము అర్జునునిప్రశ్నకు విషయము కాదు. అదియు సాధనఫలభేదమున ద్వివిధము. అందు సాత్త్విక మగు ఫలాభిసంధిత్యాగపూర్వకకర్మానుష్ఠానరూప మయిన త్యాగముచే శుద్ధాంతఃకరణుఁడు వివిదిష నొంది యాత్మజ్ఞానసాధన మగు శ్రవణాఖ్యవేదాంత విచారముకొఱకు ఫలాభిసంధిరహితుఁడై యంతఃకరణశుద్ధి గలవాఁ డగుటవలనఁ దత్సాధన మగు కర్మమును పొట్టు వోయినపిదప నవఘాతము * నుం బోలెఁ ద్యజించుట యొకటి. అది సాధనభూతము వివిదిషాసన్న్యాస మని చెప్పఁబడుచున్నది. దానిముందు నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమా మ్మని చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. రెండవదియో జన్మాంతరకృత మగు సాధనాభ్యాసముయొక్కపరిపాకమువలన నీజన్మమునందు మొదటనే యాత్మబోధము నొంది కృతకృత్యుఁ డగు వానికి స్వతస్సిద్ధం బగు ఫలాభిసంధి కర్మములపరిత్యాగము ఫలభూతము. అది విద్వత్సన్న్యాసం బని చెప్పఁబడుచున్నది. అదియో యస్త్వాత్మరతి రేవస్యా దిత్యాది శ్లోకద్వయముచే మున్ను వ్యాఖ్యాతము, స్థితప్రజ్ఞలక్షణాదులచేతనుంగూడ బహువిధములఁ బ్రపంచింపఁబడినది. ఎందువలన నిట్లు త్యాగతత్త్వము దుర్జ్ఞేయమో నీవును దత్త్వము నెఱుఁగఁగోరుచున్నానని యడిగితివో, అందువలన సర్వజ్ఞుఁడ నగు నావచనమువలన నెఱుంగు మని యభిప్రాయము. సంబోధనద్వయముచేఁ గులనిమిత్తోత్కర్షంబును బౌరుషనిమిత్తోత్కర్షంబును యోగ్యతాతిశయము సూచించుటకై చెప్పఁబడియె.

శ్రీ. ఇట్లు మతభేదము నుపన్యసించి స్వమతముఁ దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—తత్ర త్యాగే=ఇట్లు విప్రతిపన్న మగు నాత్యాగమునందు; నిశ్చయమ్; మే—నావచనమువలన; శృణు. త్యాగము లోకప్రసిద్ధ మగుటవలన నిందు వినవలసిన దేమి యున్న దని చులుకనగాఁ దలంపకు మని చెప్పుచున్నాఁడు.—పురుషవ్యాఘ్ర = ఓ పురుషశ్రేష్ఠా! ఈ త్యాగము దుర్బోధము. హి—ఎందువలన ననఁగా.

* దంచుట.

ఈ కర్మత్యాగము తత్త్వవిదులచేఁ దామసాదిభేదమున, త్రివిధః=మూఁడువిధములు గలది యని; సంప్రకీర్తితః = చక్కగా—వివేకమునఁ బ్రకీర్తితము. త్రైవిధ్యమును నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణ ఇత్యాదిగాఁ జెప్పఁబోవుచున్నాఁడు.

ప. పురుషవ్యాఘ్ర = పురుషార్థసాధనశీలుఁడా! హి — అనునది నిశ్చయార్థకము. త్యాగము త్రివిధం బని తామసాదిభేదముచే, సంప్రకీర్తితః = సమ్యక్ప్రకారంబున ముందు నిరూపితమై యున్నది. *

రా. తత్ర — అట్లు వాదివిప్రతిపన్న మగు; త్యాగే—త్యాగవిషయ మగు; నిశ్చయమ్; నావలన వినుము. త్యాగము చేయఁబడుచున్న కర్మములందే ఫలవిషయతచేతను గర్మవిషయతచేతను గర్తృవిషయతచేతను బూర్వమే నాచేత త్రివిధ మని సంప్రకీర్తితము గదా! "మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసా। నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వ విగతజ్వరః" అని. కర్మజన్య మగు స్వర్గాది ఫలము నాకు వల దనుట ఫలత్యాగము. మదీయఫలమునకు సాధనము మదీయంబీకర్మ మని కర్మమునందు మమతాపరిత్యాగము కర్మవిషయ మగు త్యాగము. సర్వేశ్వరునియందుఁ గర్తృత్వము ననుసంధించి తనకుఁ గర్తృత్వము త్యజించుట కర్తృత్వవిషయ మగు త్యాగము.

మా. తత్ప్రకారమును జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞభేదము చెప్పఁబడినది ద్రవ్యయజ్ఞా ఇత్యాదిగా. దానమునందో అభయదాన మంతర్భవించుచున్నది. వీనిలో నేదేని యజ్ఞాదికము కర్తవ్యమే యని యర్థము. కాదేని, "బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వా వానప్రస్థో యతి స్తథా। య దీచ్ఛే న్మోక్షు మాస్థాతు ముత్తమాశ్రమ మాశ్రయేత్" ♦ ఇత్యాది వ్యాసస్మృతి విరోధ మగును. ఆ పరమహంసలు జ్ఞానయజ్ఞంబును విద్యాఽభయ దానంబును బ్రహ్మచర్యాదితపస్సును గలవారు గదా! అందువలన నేవాక్య మన్యథాప్రతీత మగునో అది యధికారిభేదముచే యోజనీయము, కాదేని యితరములకు గతి లేమివలన.

యజ్ఞో దానం తపః కర్మ ❘ న త్యాజ్యం కార్య మేవ తత్
యజ్ఞో దానం తప శ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్. ౫

* పూర్వార్థవ్యాఖ్య శ్రీధరీయముతో సమము.

♦ బ్రహ్మచారిగాని గృహస్థుఁడుగాని వానప్రస్థుఁడుగాని యతి — హంసగాని మోక్షము నొందఁ గోరుసేని ఉత్తమాశ్రమమును — పరమహంసాశ్రమము నాశ్రయింపవలయును.

❘ యజ్ఞదానతపః కర్మ అని పాఠాంతరము.

భా. ఏది మఱి యానిశ్చయ మనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యజ్ఞః = యజ్ఞము; దానమ్ = దానము; తపః=తపస్సు; అను నీత్రివిధమైన, కర్మ = కర్మము; నత్యాజ్యమ్ = విడువఁగూడదు. తత్ = అది; కార్యమేవ = చేయవలసినదియే. ఎందువలన ? యజ్ఞః = యజ్ఞమును; దానమ్=దానమును; తప శ్చైవ = తపస్సును; పావనాని = విశుద్ధి కారణములు; మనీషిణామ్ — ఫలాభిసంధి లేనివారల కనుట.

యజ్ఞము దానము తపస్సు అను నీకర్మములను విడువఁగూడదు. వీని నవశ్యము చేయవలయును. ఏల యనఁగా, ఇవి ఫలాభిసంధి లేనివారి కంతఃకరణశుద్ధి కలిగించునవి యని తాత్పర్యము.

ఆ. ఆ భగవంతుని నిశ్చయమునే విశేషించి నిర్ధారించుటకై ప్రశ్నపూర్వకముగా మీఁదిశ్లోకము తాత్పర్యముఁ జూపుచున్నారు ఏది మఱి ఇత్యాదిగా. యజ్ఞాదులు కర్తవ్యము లనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. అత్యాజ్యము మాత్రమే కాదు మఱే మనఁగా కర్తవ్యమే యని చెప్పుచున్నారు కార్యమేవ అని. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞాతమును విభజించి హేతువును విభజించుచున్నారు ఎందువలన నిత్యాదిగా.

హ. యజ్ఞదానతపస్సు అనుకర్మము, న త్యాజ్యమ్. సత్త్వశుద్ధ్యర్థమును ఈశ్వరారాధనార్థమును, తత్ కార్యమేవ. యజ్ఞో దానం తప శ్చైవ; పావనాని= ఉపాత్తదురితక్షయార్థములు; మనీషిణామ్ = జ్ఞానులకు. ఎందువలన నిత్యము లగు యజ్ఞదానతపస్సులు ఉపాత్తదురితక్షయార్థములో అందువలనఁ గార్యములే యని యభిప్రాయము.

శం. నిశ్చయం శృణు మే యని యేది ప్రతిజ్ఞాతమో ఆతనినిశ్చయమును ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—యజ్ఞః — శ్రౌతమును స్మార్తమును; దానమ్=పాత్రములయం దర్థమును సమర్పించుట; తపః=స్వాధ్యాయము; "త్రయో ధర్మస్కన్ధాః యజ్ఞో ఽధ్యయనం దాన మితి * అని యధ్యయనము ధర్మస్కంధమనియు గృహస్థధర్మ మనియు శ్రుత మగుటవలనను "తపో హి స్వాధ్యాయః" అని స్వాధ్యాయము తప స్సని శ్రుతం బగుటవలనను తపశ్శబ్దముచే అధ్యయనము

* యజ్ఞము అధ్యయనము దానము అని మూఁడు ధర్మస్కంధములు.

చెప్పఁబడుచున్నది; ఇట్లు యజ్ఞదానతపోలక్షణము త్రివిధము నిత్యము వైదికము నగు; కర్మ = కర్మము; ముముక్షువు అవిరక్తుఁ డగు గృహస్థునకు, న త్యాజ్యమ్ = ఎప్పుడును విడువఁదగినది కాదు. మ తే మనఁగా నిత్య మగుటవలనను బురుషార్థ హేతు వగుటవలనను చేయనియెడఁ బ్రత్యవాయమువలనను, యజ్ఞము అధ్యయనము దానము అనునట్టి, "అహ రహ స్సంధ్యా ముపాసీత, ఉది తే సూర్యే ప్రాత ర్జుహోతి" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త మయిన కర్మము నిత్యమును ముముక్షువుచే, కార్యమ్—శ్రద్ధా భక్తులతో నియమంబునఁ గర్తవ్య మని యర్థము. ఈ కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తి సిద్ధించుటకై ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మనీషిణామ్ = వేదాధ్యయనము చేసి తదర్థము నెఱింగినవారు సదసద్వివేకవంతులు నగు ముముక్షువులకు, పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేయఁబడిన వగు, యజ్ఞో దానం తపః, చకార మిటఁ జెప్పినవియుఁ జెప్పనివియు నగు శ్రౌతస్మార్తయజ్ఞదానాదికర్మములకు సముచ్చయార్థము, ఏవకారము వర్ణాశ్రములకు విహిత మైన వైదిక మగు యజ్ఞదానాదికర్మమునకే పావనత్వనిర్ధారణార్థము, యజ్ఞదానతపోలక్షణము లగు శ్రౌతస్మార్తకర్మములే; పావనాని = ఉపాత్తసర్వదురిత క్షయకరములు సత్త్వశోధకములు; తద్ద్వారంబున జ్ఞానమునకును తత్ఫలంబునకును గారణము లని యర్థము.

మ. ఏది యానిశ్చయము? విప్రతిపత్తికోటిభూతము లగు రెండుపక్షములయందును రెండవపక్ష మని చెప్పుచున్నాఁడు.—చకారము హేత్వర్థకము. ఎందువలన యజ్ఞదానతపస్సులు, మనీషిణామ్ = ఫలాభిసంధి చేయనివారికి; పావనాని = జ్ఞానప్రతిబంధక మగు పాపమలముఁ గడుగుటచేతను జ్ఞానోత్పత్తియోగ్యత యను పుణ్యగణము నొందించుటచేతను శోధకములో, ఫలాభిసంధి చేయనివారికే యజ్ఞదానతపస్సులే శోధకములు కానే యగుచున్నవో; ఉపాధిశుద్ధిచేతనే యుపాహితశుద్ధి యిట నభిప్రేతము; అందువలన నంతఃకరణశుద్ధ్యర్థు లగు కర్మాధికృతులచే యజ్ఞము దానము తపస్సు అను ఫలాభిసంధిరహిత మగు కర్మ మేది గలదో అది, న త్యాజ్యమ్. మ తే మనఁగా, కార్య మేవ తత్. అత్యాజ్య మనుటచే గార్యత్వము లబ్ధ మైనను ఆదరార్థము వెండియు కార్య మేవ అని చెప్పఁబడినది. లేక. ఎందువలన, కార్యమ్ = కర్తవ్య మని విహితమో; అందువలన, త్యాజ్య మేవ.

శ్రీ. మొదట నిశ్చయము చెప్పుచున్నాఁడు రెంటిచేత.—మనీషిణామ్= వివేకులకు; పావనాని = చిత్తశుద్ధికరములు.

ప. అందు మొదటఁ ద్యాగస్వరూపమును జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—యజ్ఞదానతపోరూప మగు కర్మము త్యాజ్యము కాదు, మఱే మనఁగా; కార్యమే. ఎందువలన? యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ; మనీషిణామ్=జ్ఞానవంతులకు, పావనాని = చిత్తశోధకములు.

రా. యజ్ఞదానతపఃప్రభృతిక మగు వైదికకర్మము ముముక్షుచే నొకానొకప్పుడును త్యాజ్యము కాదు. మఱే మనఁగా, మరణపర్యంతమును ప్రతిదినము కార్యమే. యజ్ఞదానతపః ప్రభృతు లగు వర్ణాశ్రమసంబంధు లైనకర్మములు, మనీషిణామ్ = మననశీలురకు; పావనాని. మనన మనఁగా నుపాసనము, ముముక్షువులకు యావజ్జీవము ముపాసనము చేయువారి కుపాసననిష్పత్తివిరోధ యగు ప్రాచీనకర్మమును నశింపఁజేయునవి యని యర్థము.

మూ. *

ఏతా న్యపితు కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలానిచ
కర్తవ్యా నీతి మే పార్థ నిశ్చితం మత ముత్తమమ్. ౬

భా. ఏతాని = ఈ; కర్మాణ్యపితు = పావనము లని చెప్పఁబడిన యజ్ఞదానతపఃకర్మములును గూడ; సఙ్గమ్=వానియందు ఆసక్తిని; ఫలానిచ = వానిఫలము లను; త్యక్త్వా=పరిత్యజించి; కర్తవ్యాని = అనుష్ఠేయములు; ఇతి = అని; పార్థ = అర్జునా! మే = నాయొక్క; నిశ్చితమ్ = నిశ్చయింపఁబడిన; ఉత్తమమ్=శ్రేష్ఠ మగు; మతమ్=మతము. నిశ్చయం శృణు మే తత్ర యని ప్రతిజ్ఞ చేసి పావనత్వమును హేతువును గూడఁ జెప్పి ఏతా న్యపి కర్మాణి కర్తవ్యా నీతి నిశ్చితం మత మ్మనుట ప్రతిజ్ఞాతార్థోపసంహారమే కాని యపూర్వార్థవచనము కాదు, ఏతా న్యపి యని ప్రకృతసన్నికృష్టార్థత యుపపన్న మగుటవలన. సాసంగుఁడును ఫలార్థియు నగు వానికి బంధహేతువు లగు నీకర్మములు గూడ ముముక్షువునకుఁ గర్తవ్యము లని యపిశబ్దమున కర్థము. కాని యన్యకర్మముల నపేక్షించి ఏతా న్యపి యని చెప్పఁబడినది కాదు ♦. ఇతరులు వర్ణించుచున్నారు.—నిత్యకర్మములకు ఫలము లేమివలన సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలా

* ఇది మొదలు ఆఱుశ్లోకముల కీభాష్యము లేదు.

♦ ఇతరకర్మములను ఇవియుఁ గర్తవ్యము లని యభిప్రాయము కా దనుట.

నిచ అనుట యుపపన్నము కాదు. ఏతా న్యపి యనఁగా కామ్యకర్మములు నిత్యములకంటె భిన్నము లేవి కలవో అట్టి యీకామ్యములును గర్తవ్యములు, ఇఁక నిత్యములు యజ్ఞదానతపస్సులు కర్తవ్యము లని చెప్పవలయునా? అని. అది యుక్తము కాదు, నిత్యకర్మములకును ఫలవత్త్వ ముపపాదిత మగుటవలన, యజ్ఞో దానం తప శ్చైవ పావనా నీత్యాదివచనముచేత. నిత్యము లగు కర్మములను గూడ బంధహేతువు లని విడువఁగోరు ముముక్షువునకుఁ గామ్యములందుఁ బ్రసక్తి యెక్కడిది? దూరేణ హ్యవరం కర్మ అనియు నిందిత మగుటవలన, యజ్ఞార్థా త్కర్మణో ఽన్యత్ర యనుచోటఁ గామ్యకర్మములు బంధహేతువు లని నిశ్చిత మగుట వలన, త్రైగుణ్య విషయా వేదాః, త్రైవిద్యా మాం సోమపాః, క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశన్తి అనియును. దూరవ్యవహిత మగుటవలనఁ గూడ ఏతా న్యపి యను వ్యపదేశము కామ్యవిషయము కాదు.

అర్జునా! యజ్ఞమును దానమును తపస్సును అను నీ నిత్యకర్మములను వానియందు సంగమును తత్ఫలములను విడిచి ముముక్షువు చేయవలయు నని నానిశ్చయము, ఇది యుత్తమ మయిన మతము, ఇ ట్లనుష్ఠింపు మని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రతిజ్ఞాతార్థము నుపసంహరించుచున్నాఁడు ఏతా న్య పీత్యాదిగా. ఉపసంహారశ్లోకాక్షరములకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఏతాని ఇత్యాదిగా. అక్షరార్థముఁ జెప్పి తాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు నిశ్చయ మిత్యాదిగా. ప్రకృతార్థోపసంహారమునందు గమకముఁ జెప్పుచున్నారు ఏతా న్యపి కర్మాణి ఇత్యాదిగా. అపిశబ్దముచే వివక్షితార్థము దెలుపుచున్నారు సాసంగుఁడును ఇత్యాదిగా. వ్యావర్త్యముఁ జెప్పుచున్నారు కాని ఇత్యాదిగా. ఏతాన్య పీత్యాదివాక్యము నిత్యకర్మవిషయము కా దను మతము నుపన్యసించుచున్నారు ఇతరులు ఇత్యాదిగా. ఇది నిత్యకర్మవిషయము కాదేని మఱి యేది దీనికి విషయ మని యాశంకించి వాక్యము నెత్తి వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచున్నాఁడు ఏతా న్యపి ఇత్యాదిగా. నిత్యములు ఫలరహితము లని యంగీకరించి చేయుచోద్య మయుక్త మని దూషించుచున్నారు అది యుక్తము కాదు ఇత్యాదిగా. కామ్యములును గర్తవ్యము లని యేది చెప్పఁబడినదో దాని నిరసించుచున్నారు నిత్యములు ఇత్యాదిగా. మఱియుఁ గామ్యములు భగవంతునిచే నిందితము లగుటవలన వానియందు ముముక్షువునకుఁ బ్రవృత్తి కలుగ దని చెప్పుచున్నారు దూరే ణేత్యాదిగా. మఱియును ముముక్షున కపేక్షిత మగు మోక్ష

మునకుఁ గామ్యకర్మములు విరుద్ధఫలము లగుటవలన వానియందు వాని కనుష్ఠానము కలుగ దని చెప్పుచున్నారు యజ్ఞార్థా దిత్యాదిగా. కామ్యములు బంధహేతువు లని నిశ్చిత మ్మనుటకే పూర్వోత్తరవాక్యముల యానుకూల్యముఁ జూపుచున్నారు త్రైగుణ్యేత్యాదిగా. మఱియును బూర్వశ్లోకమునందు యజ్ఞాదినిత్యకర్మములు ప్రకృతము లగుటవలన సన్నిహితవాచక మగు నేతచ్ఛబ్దము వానినే పరామర్శించుటవలనను కామ్యకర్మములు కామ్యానాం కర్మణా మ్మని స్వవహితము లగుటచే సన్నిహితపరామర్శకం బగు నేతచ్ఛబ్దమునకు విషయము కాఁజాలమివలనను ఏతా న్యపి యనుటచేఁ గామ్యకర్మములు చెప్పఁబడ వని చెప్పుచున్నారు దూ రేత్యాదిగా.

హ. ఇట్లు మఱి కర్తవ్యములు. ఎట్లు ?.—ఏతా న్యపి; కర్మాణి – యజ్ఞాదులు; సఙ్గమ్=ఫలస్పృహను; ఫలానిచ; త్యక్త్వా; కర్తవ్యానీతి; నిశ్చితమ్ = నిస్సంశయము; ఉత్తమమ్ = శ్రేష్ఠము.

శ ౦. యజ్ఞదానాదినిత్యకర్మములు నియమంబున నవశ్యకర్తవ్యము లనియు శోధకము లనియుఁ బ్రతిపాదించి వాని ననుష్ఠించుప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— ఏతా న్యపితు కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా కర్తవ్యాని అనుచోట, "త్వన్తాథాది న పూర్వభాక్" * అను న్యాయంబున తుశబ్దయోగమువలనను అపిశబ్దయోగమువలనను ఉక్తవ్యతిరిక్తము లగు కామ్యకర్మములు గూడ కామము విడిచి కర్తవ్యములే, కాదేని అపితు శబ్దప్రయోగము వ్యర్థ మగు నని విద్వాంసులు తలంపఁగూడదు, అపక్షమున భగవద్వచనమునకు వైలక్షణ్యాభావము ప్రసక్తించుటవలన. సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహు స్త్యాగం విచక్షణాః అనుస్థలమున సర్వపదముచేఁ బూర్వోక్తకామ్యకర్మములను గ్రహించి కామ్యములును అకామ్యములు నగు సమస్తకర్మములయొక్క ఫలమాత్రపరిత్యాగమును త్యాగ మని చెప్పెద రని చెప్పఁబడినమతభేదమే యిచ్చటఁ గూడ నుపన్యస్త మగును. భగవంతుఁడును తన్మతానుసారి యనునెడ స్వాతంత్ర్యాభావము ప్రసక్తించుటవలనను, నిశ్చయం శృణు మే తత్ర యనువచనమునకు వ్యాఘాతము సంభవించుటవలనను, యజ్ఞార్థా త్కర్మణో ఽన్యత్ర యని అయజ్ఞార్థ మగు కర్మము బంధక మని చెప్పుటవలనను, కృపణాః ఫలహేతవః అని కామ్యకర్మము నిందిత మగుటవలనను కామ్యకర్మముల కిటఁ బ్రసక్తియే లేదు. అప్పుడు అపి

---

* తుకార మంతమందుఁ గలదియు అథ యనునది యాదియందుఁ గలదియు పూర్వముతో నన్వయించునది కాదు.

శబ్దతుశబ్దములు వ్యర్థము లగు నందువేని, చెప్పెదము. తుశబ్దము నిత్యములు కామ్య వ్యతిరిక్తము లని బోధనార్థము. అపిశబ్దమో సంభావనార్థము. ఏతచ్ఛబ్దము సన్నిహితపరామర్శార్థము. అందువలన, ఏతానితు = ఈ పూర్వోక్తము లయిన యజ్ఞదానాదులుమాత్రము నిత్యములు, కాని కామ్యములు కావు, అయినను కామ్యములవలె ఫలాభిసంధియుక్తము లైనయెడ బంధముకొఱకే యగును గాని ముక్తికొఱకుఁ గావు, అందువలన నట్టి యీయజ్ఞదానాదులు నిత్యములును, సఙ్గమ్ = దీనిచే సక్తుఁడగుచున్నాఁడు కావున సంగ మనఁగా కామము, దానిని; ఫలానిచ =చెప్పినవానిని జెప్పఁబోవువానిఁగూడ అనిష్టాదులను; త్యక్త్వా; ముముక్షువులచే నీశ్వరార్పణబుద్ధితో, కర్తవ్యానీతి; నిశ్చితమ్=శ్రుతియుక్తులచేత నిర్ధారిత మగు; మే=నాయొక్క ఈశ్వరునియొక్క; మతమ్ = సిద్ధాంతము; ఉత్తమమ్ = చెప్పిన యామతములకంటె నుత్కృష్టతమము, ప్రత్యవాయరహిత మగుటచే నరకాద్యనిష్టనివృత్తికి హేతువగుటవలనను స్వర్గగతాగతక్లేశము నివర్తించునది యగుటవలనను చిత్తశుద్ధిద్వారమున నభీష్ట మగు ముక్తికి హేతు వగుటవలనను ఆమతములకంటె శ్రేష్ఠతమ మని యర్థము.

మ. యజ్ఞదానతపస్సుల కంతఃకరణశోధనమునందు సామర్థ్యము కలదేని అప్పుడు ఫలాభిసంధితోఁ జేయఁబడినను అవి యంతఃకరణశోధకములు కాఁగలవు, ఇఁక ఫలాభిసంధత్యాగ మేల ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తుశబ్దము శంకానిరాకరణార్థము. కామ్యములుగూడ ధర్మస్వాభావ్యమువలన శుద్ధిని గలిగించునవైనను ఆశుద్ధి తత్ఫలోపభోగోపయుక్తమే కాని జ్ఞానోపయుక్తము కాదు. అది చెప్పఁబడినది వార్తికకారులచేత " కామ్యేపి శుద్ధి రస్త్యేవ భోగసిద్ధ్యర్థ మేవ సా । విడ్వరాహాది దేహేన నహ్యైన్ద్రం భుజ్యతే ఫలమ్ "* అని. మఱి జ్ఞానోపయుక్త మగు శుద్ధిని గలిగించునట్టి యజ్ఞాదికర్మము లేవి గలవో అట్టి, ఏతాని = ఈ యజ్ఞాదులు ఫలాభిసంధిపూర్వకములై బంధనహేతుభూతము లైనను; ముముక్షువులచే సఙ్గమ్ = నే నిట్లు చేయుచున్నా నను కర్తృత్వాభినివేశమును; ఫలానిచ — అభిసంధింపఁబడువానిని; త్యక్త్వా; అంతఃకరణశుద్ధికొఱకు, కర్తవ్యానీతి; మే=నాయొక్క; నిశ్చితమ్. అందువలననే, ఓపార్థా! కర్మాధికృతులచేఁ గర్మములు త్యాజ్యములా? కావా ? అను రెండుమతములలో త్యాజ్యములు కా వని నాయొక్క నిశ్చిత మయిన

* కామ్యమునందును శుద్ధి కలుగనే కలుగుచున్నది, ఆశుద్ధి భోగసిద్ధికొఱకే. గ్రామ్యసూకరాదిదేహముచే ఇంద్రభోగము ననుభవింప శక్యము కాదు గదా.

మతము; ఉత్తమమ్ = శ్రేష్ఠము. నిశ్చయం శృణు మే తత్ర యని యేది చెప్పఁబడినదో ఆ యీ నిశ్చయ ముపసంహరింపఁబడినది.

భగవత్పాదుల మత మిది
నిగదితము గభీరభాష్యనిర్ణీతార్థా
వగమాసమర్థజనులకు
సుగమం బగుపొంటె నిచటఁ జొప్పడ నాచే.

శ్రీ. ఏప్రకారమునఁ జేయఁబడినయెడ నివి పావనము లగునో ఆప్రకారమును దెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—ఏ యజ్ఞాదికర్మములు నాచేఁ బావనము లని చెప్పఁబడినవో, ఏతానితు — అట్టి యీయజ్ఞాదులే; కర్తవ్యాని. ఎట్లు? సఙ్గమ్ = కర్తృత్వాభినివేశమును; త్యక్త్వా; ఫలానిచ. కేవల మీశ్వరారాధనరూపమునఁ గర్తవ్యము లనియు, ఫలములను గూడ విడిచి కర్తవ్యము లనియు నిశ్చితమ్; మే = నాయొక్క; మతమ్; కావుననే, ఉత్తమమ్.

ప. ఏవిధమునఁ జేసినయెడఁ బావనము లగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఏతాని = ఈ యజ్ఞదానతపోరూపము లగు; కర్మాణి; సఙ్గమ్; ఫలానిచ = ఐహికాముష్మికఫలములను గూడ; త్యక్త్వా; కేవల మీశ్వరార్పణముగా, కర్తవ్యానీతి; మే; మతమ్; నిశ్చితమ్ = నిస్సంశయము. ఉత్తమ మగుటవలన నిదియె యాదరణీయ మని యర్థము.

రా. ఎందువలన మనీషులకు యజ్ఞదానతపఃప్రభృతులు పావనములో, అందువలన నుపాసనమువలె, ఏతా న్యపి = ఈ యజ్ఞాదికర్మములు గూడ, మదారాధనరూపములుగా; సఙ్గమ్ = కర్మమునందు మమతను; ఫలానిచ; త్యక్త్వా; ప్రతిదినమును మరణపర్యంతము ఉపాసనసిద్ధికొఱకు ముముక్షువుచే, కర్తవ్యానీతి; నాయొక్క, నిశ్చితమ్, ఉత్తమం మతమ్.

నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే
మోహా త్తస్య పరిత్యాగ స్తామసః పరికీర్తితః. ౭

భా. అందువలన నజ్ఞుండును అధికృతుండు నగు ముముక్షువునకు.—నియతస్య = నిత్య మగు; కర్మణస్తు = కర్మముయొక్కమాత్రము; సన్న్యాసః=పరిత్యాగము; నోపపద్యతే=యుక్తము కాదు. మోహాత్ =

అజ్ఞానమువలన; తస్య = ఆ నియతకర్మముయొక్క; పరిత్యాగః = విడుచుట; నియతము గూడ—అవశ్యము కర్తవ్యము గూడ విడువఁబడుచున్నదియు నని విప్రతిషిద్ధము కావున నది మోహనిమిత్త మగు త్యాగము, తామసః = తామస మని; పరికీర్తితః = చెప్పఁబడినది. మోహమే తమము కావున.

నిత్య మైనకర్మమును విడుచుట యుక్తము గాదు. అజ్ఞానమువలన దాని విడుచుట యేది గలదో అది తామసత్యాగమని చెప్పఁబడు నని తాత్పర్యము.

హ. నియతస్య = నిత్య మగు; కర్మణః; త్యాగః; నోపపద్యతే. సత్త్వశుద్ధ్యర్థము దాని ముముక్షువులు చేయవలయును. మోహాత్ = అజ్ఞానమువలన; తస్య = ఆ నిత్యకర్మముయొక్క; పరిత్యాగః; తామసః పరికీర్తితః.

శం. నిశ్చయం శృణు మే తత్రే యని యుపక్రమించి స్వసిద్ధాంతమును బ్రతిపాదించి యిప్పుడు ముముక్షువునకు విరక్తుఁడు కానివానికిఁ గర్మసన్న్యాసమును నిషేధించుచు "త్రివిధ స్సంప్రకీర్తితః" అని చెప్పిన త్యాగత్రైవిధ్యమును జెప్పుచున్నాఁడు.—నియతస్య = శ్రుతిస్మృతివిహిత మగు; కర్మణః = సంధ్యోపాసనాగ్నిహోత్రాది కర్మముయొక్క; సన్న్యాసః = కామ్యకర్మమును వలె విడుచుట; అశుద్ధచిత్తుం డగు ముముక్షువునకు, నోపపద్యతే—నిత్యకర్మము సత్త్వశోధక మగుటవలనను అనుష్ఠింపనిచోఁ బ్రత్యవాయము గలుగుటవలనను అజ్ఞునకుఁ గర్మసన్న్యాసము కర్తవ్యము కా దని యర్థము. కర్మతత్త్వముఁ దెలియక యాపాతదృష్టిచే దోషమని తత్త్యాగము నవివేకమునఁ జేసినయెడ నెట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కృత్యాకృత్యజ్ఞానము లేమి మోహము—అవివేకము, అట్టి మోహమువలన, తస్య = నియతమును స్వానుష్ఠానముచేఁ జిత్తశుద్ధిద్వారమున మోక్షహేతు వగుటచే నుపాదేయ మగు నానిత్యకర్మముయొక్క; పరిత్యాగః; తామసః = తమోగుణకార్య మగుటవలనఁ దామస మని; సత్పురుషులచే, పరికీర్తితః. తమోగుణమువలననే మోహము—విచిత్రత అనిష్టాదికర్మఫలముయొక్క యజ్ఞానము, దానివలననే యుపాదేయమునైనను నిత్యకర్మమును విడుచుచున్నాఁడు, విడిచి నిత్యకర్మానుష్ఠానదోషమువలనఁ గలుగు ఫలమును నరకమునుం బొందుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇందుచే నవిరక్తుఁ డగు నజ్ఞుఁడు కర్మత్యాగము చేయఁగూడ దని సూచిత మగుచున్నది.

మ. ఇట్లు యజ్ఞదానతపః కర్మ నత్యాజ్య మితి చాపరే అను స్వపక్షము స్థాపింపఁబడినది. ఇప్పుడు త్యాజ్యం దోషవ దిత్యేకే కర్మ ప్రాహుర్మనీషిణః అన్న పరపక్షమును బూర్వోక్త మగు త్యాగత్రైవిధ్యము వివరించుటచే నిరాకరింప నారంభించుచున్నాఁడు.—కామ్యకర్మము అంతఃకరణశుద్ధిహేతువు కామిచేతను బంధహేతు వగుటచేతను దోషవంత మగుటవలన బంధనివృత్తిహేతు వగు జ్ఞానముఁ గోరువాఁడు చేయు తత్త్యాగం బుపపన్నమే. నియతస్యతు కర్మణః=నిత్యకర్మముయొక్క—మాత్రము శుద్ధిహేతు వగుటచే దోషరహిత మయినదానియొక్క; సన్న్యాసః = త్యాగము; ముముక్షుల కంతఃకరణశుద్ధిఁ గోరువారికి; నోపపద్యతే, శాస్త్రయుక్తులచే, అది యంతఃకరణశుద్ధికొఱ కవశ్యానుష్ఠేయం బగుటవలన. అట్లు చెప్పఁబడినది పూర్వము ఆరురుక్షోర్మునే ర్యోగం కర్మ కారణ ముచ్యతే అని. ఓయీ! కామ్యమునకుం బోలె దర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమాదినిత్యకర్మమునకును వ్రీహిపశ్వాదిహింసాశ్రిత మగుటచే దోషవత్త్వము సాంఖ్యులు చెప్పెదరు. క్రత్వంగభూత మగు హింస "వ్రీహీ నవహన్తి, అగ్నీషోమీయం పశుమాలభేత" ఇత్యాది విశేషవిధిసిద్ధం బగుటవలన "న హింస్యా త్సర్వా భూతాని" అను సామాన్యనిషేధము తదితరపరం బనుట యుక్తము గాదు, భిన్నవిషయంబు లగుటచే విధినిషేధములకు బాధ లేకయే సమావేశము సంభవించుటవలన. ఎట్లనఁగా. నిషేధముచేఁ బురుషున కనర్థహేతువు హింస యని చెప్పఁబడినది, కాని క్రత్వర్థము కానట్టి హింస యని చెప్పఁబడినది కాదు. విధిచేతను క్రత్వర్థహింస చేయవలయు నని చెప్పఁబడినది, కాని యది యనర్థహేతువు కా దని చెప్పఁబడినది కాదు. అందువలనఁ గ్రతూపకారకత్వమును అనర్థహేతుత్వమును ఒక్కచో సంభవించుటవలనఁ గ్రత్వర్థ మైన హింసయును నిషిద్ధమే కావున హింసాయుక్త మగు దర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమాదికము సర్వంబును దుష్టమే. విహితమునకును నిషిద్ధత్వంబును నిషిద్ధమునకును విహితత్వంబును శ్యేనాదికమునకుం బోలె నుపపన్నమే యగును. ఎట్లు "శ్యేనేనాభిచరన్ యజేత" * ఇత్యాద్యభిచారవిధిచే విహితం బయ్యును శ్యేనాదికము నహింస్యా త్సర్వా భూతాని అను నిషేధమునకు విషయ మగుటవలన ననర్థహేతువే యగునో తద్దోషము సహించువానికే రాగద్వేషాదివశీకృతునకు దానియం దధికారమో అట్లు జ్యోతిష్టోమాదివిషయమందును. అట్లు చెప్పఁబడినది మహాభారతమునందు "జపస్తు సర్వధర్మేభ్యః పరమో ధర్మ ఉచ్యతే। అహింసయా

* శత్రువును జంపఁ దలఁచువాఁడు శ్యేనయాగముచే యజింపవలయును.

హి భూతానాం జపయజ్ఞః ప్రవర్తతే" * అని. మనువును "జప్యేనైవతు సంసిద్ధ్యే ద్బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః। కుర్యా దన్య న్నవా కుర్యా న్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే" • అని చెప్పుచు మైత్రిని—అహింసను బ్రశంసించి హింస దుష్టమే యని ప్రతిపాదించెను. అంతఃకరణశుద్ధియు నిట్టి గాయత్రీజపాదులచే మిక్కిలి యుపపన్నము కాఁగలదు. కావున హింసాదిదోషదుష్ట మగు జ్యోతిష్టోమాదినిత్యకర్మమును దోషాసహిష్ణు వగువాఁడు శ్యేనాదికమునుంబోలె నధికారి యైనను విడువవలయును. అని. ఇందులకుఁ జెప్పెదము. క్రత్వర్థ మగు హింస యనర్థహేతువు కాదు, విధిస్పృష్టమునందు నిషేధమున కవకాశము లేమివలన. ఎట్లనఁగా. విధి బలవదిచ్ఛావిషయసాధనతాబోధరూప మయిన ‖ ప్రవర్తనఁ † జేయునది కావున అనర్థసాధనమునం దది యనుపపన్న మగుటవలనఁ బ్రవర్తనాగోచర మగు తనవిషయము * అనర్థసాధనము కా దనుటను దానే యార్థికముగా సిద్ధింపఁజేయుచున్నది. అందుచే విధివిషయ మనర్థహేతు వనుట యుక్తము కాదు. సాక్షాద్విధ్యర్థము క్రత్వర్థత్వము కాదు కదా! అట్లయినఁగదా విరోధము లేకుండును. మ తే మనఁగా ప్రవర్తనయే విధ్యర్థము. ప్రవర్తనకుఁ గర్మభూత మయిన పురుషప్రవృత్తియో పురుషార్థమునే విషయీకరించును. అది యొకానొకప్పుడు పురుషార్థహేతు వగుటచేఁ బురుషార్థభావము నొందిన క్రతువునుగూడ విషయీకరించుచున్న దనుట వేఱువిషయము. పురుషప్రవృత్తియు బలవదిచ్ఛాప్రధానదశయందుఁ బుట్టినది, అది భావ్యమున కర్థహేతుతను సిద్ధింపఁజేయదు, అనర్థహేతుతనుం దొలఁగింపదు. మ తే మనఁగా యథాప్రాప్తమునే యవలంబించును, బలవదిచ్ఛావిషయమునందుఁ దనయంతనే ప్రవృత్తి కలుగుటవలన, స్వర్గాదికమునందు విధ్యపేక్ష లేమివలన. అందువలననే విహితశ్యేనఫలమునకును శత్రువధరూప మగు నభిచారమున కనర్థహేతుత్వ ముపపన్నమే యగుచున్నది, ఫలము విధిజన్యప్రవృత్తివిషయము కామివలన. విధిజన్యప్రవృత్తి విషయ మగు ధాత్వర్థరూప మయినకరణమునే • ప్రవర్తన యవలంబించు

* జపమమాత్రము సర్వధర్మములకన్నను బరమధర్మ మని చెప్పఁబడుచున్నది. ఏల యనఁగా, భూతహింస లేక జపయజ్ఞము ప్రవర్తించుచున్నది.

• బ్రాహ్మణుఁడు జపముచేతనే సిద్ధిమంతుఁ డగును. ఇందు సందేహము లేదు. ఇతరమును జేయనీ, విడువనీ. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు మైత్రుఁడు — మిత్త్రుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

‖ ఇది యిష్టసాధనము అని తెలుపుట యనునట్టి.

† బ్రవర్తింపఁజేయుటను.

* తాను దేనియందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నదో ఆవిషయము.

• చేయుటనే.

చున్నది. ఆ ప్రవర్తన యనర్థహేతువును విషయీకరింపదు. కావున విశేషవిధిచే బాధిత మగు సామాన్యనిషేధశాస్త్రమునకు రాగద్వేషాదిమూలక మగు నక్రత్వర్థ మైనలౌకికహింస విషయ మని చెప్పవలయును. అందుచే శ్యేనాగ్నీషోమీయాదులకు వైషమ్యము గలుగుటవలన జ్యోతిష్టోమాదుల కదుష్టత యుపపన్నము. విధిస్పృష్టము నిషేధవిషయం బను నెడ షోడశిగ్రహణంబునకును అనర్థహేతుత యాపాదిల్లును, నాతిరాత్రే షోడశినం గృహ్ణాతి యని నిషేధమువలన. అందువలన నిది యకించిత్కర * మని భాట్టదర్శనము. ఇఁకఁ బ్రాభాకరదర్శనము. ఫలసాధనమునందు రాగముచే తనే ప్రవృత్తి సిద్ధించుటవలన నందు నియోగము ప్రవర్తకము కాదు. అందుచే శ్యేనము రాగజన్యప్రవృత్తివిషయం బగుటచే విధియం దుదాసీన మగుటవలన దాని యనర్థహేతుత్వమును దొలఁగింపదు. క్రత్వంగభూత మగు నగ్నీషోమీయహింస యందో ఫలసాధనత లేమిచే రాగము సంభవింపమివలన విధియే ప్రవర్తకము అది స్వవిషయమున కనర్థహేతుతను దొలఁగించుచున్నది. కావునఁ బ్రధానభూత మగు హింసయే యనర్థముఁ బుట్టించును, క్రత్వర్థహింస పుట్టింపదు. అందువలన హింసామిశ్ర మగుటచే జ్యోతిష్టోమాదికము దుష్టము కాదు. అని. రెండును సమానము లే. ఇంతమాత్రమే విశేషము. చోదనాలక్షణో ఽర్థో ధర్మః అనుచోట అర్థపదవ్యావర్త్య మగుటచే శ్యేనాదికి మధర్మ మని ప్రాభాకరమతము. భాట్టమతమునందో, శ్యేనఫల మయిన యభిచారమే యనర్థహేతు వగుటవలన నధర్మము, శ్యేనమో విహితమైన సమీహితసాధన మగునది ధర్మమే. అర్థపదవ్యావర్త్యము నిషిద్ధకలంజభక్షణాదికమే యని. ఫలమువలన ననర్థహేతు వగుటచేతనే శిష్టులు శ్యేనాదికము ధర్మ మని వ్యవహరింపరు. అది చెప్పఁబడినది "ఫలతో ఽపి చ యత్కర్మ నా ఽనర్థేనా ఽనుబధ్యతే। కేవలప్రీతిహేతుత్వా త్తద్ధర్మ ఇతి కథ్యతే" ♦ అని. ఇఁకఁ దార్కికుల దర్శనము.—కృతిసాధ్యత్వమును అర్థహేతుత్వమును అనర్థాహేతుత్వము నను సీమూఁడును విధ్యర్థము. అందుఁ గ్రత్వర్థహింసయందు సాక్షాన్నిషేధము లేమివలనను బ్రాయశ్చిత్తముఁ జెప్పమివలనను కృతిసాధ్యత్వార్థహేతుత్వములవలె ననర్థాహేతుత్వముగూడ విధిచే బోధింపఁబడుచున్నది కావున నది యనర్థహేతువు కాదు. శ్యేనాద్యభిచారమునకో సాక్షాత్తుగానే నిషేధము కలిమివలనను బ్రాయశ్చిత్తము

* సాంఖ్యులయాక్షేపము బాధింపదు.

♦ ఏకర్మము ఫలముచేతనుగూడ అనర్థము కలిగింపదో కేవలప్రీతిహేతు వగుటవలన ఆ కర్మము ధర్మ మని చెప్పఁబడుచున్నది.

చెప్పుటవలనను అనర్థహేతుత్వము తెలియుటవలన ననర్థాహేతుత్వముమాత్ర మందు విధిచే బోధింపఁబడదు. కావున నుపపన్నము శ్యేనాగ్నీషోమీయములకు వైలక్షణ్యము. ఔపనిషదులచేతనో భాట్టదర్శనమే వ్యవహారమునందుఁ బ్రాయికముగా నవలంబింపఁబడినది. అట్లు భగవద్బాదరాయణప్రణీత మగు సూత్రము—"అశుద్ధమితి చేన్నశబ్దాత్" అని. అశుద్ధమితిచేత్ – జ్యోతిష్టోమాదికర్మము అగ్నీషోమీయహింసామిశ్రిత మగుటచే దుష్టమందువేని, న—కాదు, శబ్దాత్—"అగ్నీషోమీయం పశు మాలభేత" ఇత్యాది విధిశబ్దమువలన నని యక్షరార్థము. జపప్రశంసాపర మగు వాక్యమో క్రత్వర్థమున కధర్మత్వబోధకము కాదు, దాని కందుఁ దాత్పర్యము లేమివలన. అందువలన సాంఖ్యులకు విహితమునందు నిషిద్ధత్వజ్ఞానమును అనర్థాహేతువునం దనర్థహేతుత్వజ్ఞానమును ధర్మమునం దధర్మత్వజ్ఞానమును అనుష్ఠేయమునం దననుష్ఠేయత్వజ్ఞానంబును ఏది గలదో అది విపర్యాసరూప మగుమోహము, అట్టి మోహమువలన; తస్య = ఆ నిత్యకర్మముయొక్క; పరిత్యాగః = పరిత్యాగ మేది గలదో అది; తామసః పరికీర్తితః. మోహము గదా తమస్సు.

శ్రీ. ప్రతిజ్ఞాత మగు త్యాగత్రైవిధ్యము నిప్పుడు ప్రదర్శించుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—కామ్యకర్మము బంధక మగుటవలనఁ దత్సన్న్యాసము యుక్తము. నియతస్య కర్మణస్తు=నిత్య మయినకర్మమునకు మాత్రము; సన్న్యాసః= త్యాగము; నోపపద్యతే, సత్త్వశుద్ధిద్వారమున మోక్షహేతు వగుటవలన. అందువలన దానిపరిత్యాగము ఉపాదేయమునందును త్యాజ్య మిది యనునట్టి మోహమువలననే యగును. అది మోహము తామస మగుటవలనఁ దామస మని పరికీర్తితము.

ప. *

రా. నియతస్య = నిత్యనైమిత్తిక మగు; కర్మణః=మహాయజ్ఞాదికర్మముయొక్క; సన్న్యాసః=త్యాగము; నోపపద్యతే, "శరీరయాత్రాపి చ తే నప్రసిద్ధ్యేదకర్మణః" అనుటచే శరీరయాత్రయే సిద్ధింపమివలన. శరీరయాత్ర యజ్ఞశిష్టాన్నముచే నిర్వర్తింపఁబడుచున్నం గదా సమ్యగ్జ్ఞానమునకు సమర్థ మగును. కాదేని "తే త్వఘం భుఞ్జతే పాపాః" అనుటచే నఘరూప మగు నయజ్ఞశిష్టాన్నాశనముచే మనస్సుయొక్క యాప్యాయనము విపరీతజ్ఞానమునకే యగును. "అన్నమయం

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

హి సోమ్యమనః" అని యన్నముచేఁ గదా మన స్నాప్యాయిత మగుచున్నది. "ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధి స్సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః । స్మృతిలమ్భే సర్వగ్రన్థీనాం విప్రమోక్షః" అని బ్రహ్మసాక్షాత్కారరూప మగు జ్ఞానము ఆహారశుద్ధి కధీన మని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. అందువలన మహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికకర్మము మరణపర్యంతము బ్రహ్మజ్ఞానముకొఱకే యుపాదేయము. కావున దానిత్యాగ ముపపన్నము కాదు. ఇట్లు జ్ఞానజనక మగు కర్మమును బంధకం బను మోహమువలనఁ బరిత్యజించుట, తామసః పరికీర్తితః. తమోమూల మగు త్యాగము తామసము, తమఃకార్యాజ్ఞానమూలం బగుటచే త్యాగమునకుఁ దమోమూలత్వము, తమము గదా యజ్ఞానమూల మని, "ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతో ఽజ్ఞాన మేవచ" అనుచోటఁ జెప్పఁబడినది. అజ్ఞానమో జ్ఞానవిరోధి యగు విపరీతజ్ఞానము. అట్లు చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు "అధర్మం ధర్మ మితి యా మన్యతే తమసా వృతా । సర్వార్థా న్విపరీతాంశ్చ బుద్ధి స్సా పార్థ తామసీ" అని. అందువలన నిత్యనైమిత్తికాదికర్మత్యాగము విపరీతజ్ఞానమూలమే యని యర్థము.

దుఃఖ మి త్యేవ య త్కర్మ కాయక్లేశభయా త్త్యజేత్
స కృత్వా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్. ౮

భా. మఱియును.— దుఃఖమిత్యేవ = దుఃఖాత్మకమే యని; కర్మ = కర్మమును; కాయక్లేశభయాత్ = దేహకష్టము కలుగు నను భయము వలన; త్యజేత్ ఇతియత్ =విడుచు ననుట యేది గలదో; అట్టి, రాజసమ్= రజోనిర్వృత్త మగు; త్యాగమ్ = త్యాగమును; కృత్వా = చేసి; సః=ఆ పురుషుఁడు; త్యాగఫలమ్ = జ్ఞానపూర్వక మగు సర్వకర్మత్యాగము యొక్కఫలమును; నైవ లభేత్ = పొందనే పొందఁడు.

కర్మము దుఃఖాత్మక మని దేహకష్టమున కోపక దాని విడుచుట యేది కలదో అది రాజసత్యాగము, అట్టి త్యాగముఁ జేసినపురుషునకు జ్ఞానపూర్వకసన్న్యాసఫలము కలుగనే కలుగ దని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇందువలనఁగూడ నిత్యకర్మత్యాగ మజ్ఞునకు సంభవింప దని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. ఓయీ! మోహము లేకయె దుఃఖాత్మక మగు కర్మమును గాయక్లేశభయమువలన విడుచుచున్నాఁడు, కరణములు గదా కర్మముఁ జేయుచున్నవి శ్రమపడుచున్నవియు, కావున నాత్యాగము తామస మనుట

యుక్తము కా దనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు దుఃఖ మి త్యే వేత్యాదిగా. కర్మము దుఃఖాత్మకము—అశక్యసాధ్యమే యని యాలోచించి దానినుండి నివర్తిల్లుచున్నాఁడు దేహేంద్రియములకుఁ గ్లేశము గలుగు నను భయమువలన దాని విడుచుచున్నాఁడు, వాఁ డట్లు విడిచి రజోనిమిత్త మగు త్యాగమును జేసియును దత్ఫలమును మోక్షమును బొందఁడు, మ ఱే మనఁగాఁ దాను జేసిన రాజసత్యాగముచేఁ దదనురూప మగు నరకముఁ బొందుచున్నాఁ డని భావము.

హ. య త్కర్మ; కాయక్లేశభయాత్; దుఃఖమ్=దుఃఖకర మని; త్యజేత్; సః; రాజసమ్ = రజోభవ మగు; త్యాగమ్; కృత్వా, జ్ఞానపూర్వక త్యాగఫలమును మోక్షమును, నైవ లభేత్.

శం రాజసత్యాగలక్షణమును ఫలమును జెప్పుచున్నాఁడు.—యథోక్త నియమంబున, యత్ — ఏది నిత్యమును జేయవలయునో అట్టి; కర్మ = కర్మమును; శ్రమసాధ్య మగుటవలన, దుఃఖమ్ = దుఃఖాత్మకము ఆయాససాధ్యము; ఇత్యేవ = అనియే నిశ్చయించి; ఆలస్యదోషముచేఁ గర్మము కర్తవ్యం బని యెఱింగినవాఁ డయ్యును ఎవఁడు, కాయక్లేశభయాత్ =దీని ననుష్ఠించుటచే దేహేంద్రియాదిక్లేశము గలుగుచున్న దను భయమువలన; త్యజేత్ = విడుచునో; సః = ఆ పురుషుఁడు, దేహానుగతరాగవిశిష్టుఁ డగుటవలన, రాజసమ్ = రజోదోషదూషిత మగు బుద్ధి యొక్క దోషమువలనఁ గలిగిన, రాజస మగు; త్యాగమ్ = కర్మసన్న్యాసమును; కృత్వా=చేసియును; త్యాగఫలమ్ = త్యాగముయొక్క ఫలమును, చిత్తశుద్ధిని తజ్జన్య జ్ఞానమును తత్ఫల మగు మోక్షమును; న లభేత్ = పొందఁడు, మ ఱే మనఁగా స్వవంచనాత్మక మగు రాజసత్యాగమున కనురూపమును విహితాకరణప్రత్యవాయమువలనఁ బ్రాప్త మగు ఫలమును నరకమునే పొందుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇందుచే "న సుఖా ల్లభతే సుఖమ్" * అను న్యాయముచే స్వధర్మానుష్ఠానక్లేశము సహించువానికే పురుషార్థము సిద్ధించు నని సూచితము.

మ. అట్టి మోహము లేకున్నను.—అంతఃకరణశుద్ధి నొందనివాఁ డగుటచేఁ గర్మాధికృతుఁ డైనను, దుఃఖమే యిది యని తలఁచి కాయక్లేశభయమువలన నిత్య మగు కర్మమును, త్యజేత్ యత్ = విడుచు ననుట యేది గలదో; ఆ త్యాగము రాజసము, దుఃఖము రజస్సు గదా! అందువలన, సః = మోహరహితుఁ డైనను

* సుఖమువలన సుఖమును బొందఁడు.

రాజసుఁ డగు నాపురుషుఁడు; అట్టి, రాజసం త్యాగం కృత్వా; త్యాగఫలమ్ = సాత్త్వికత్యాగముయొక్క-ఫలమును జ్ఞాననిష్ఠారూపమును; నైవ లభేత్ = పొందనే పొందఁడు.

శ్రీ. రాజసత్యాగముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అకర్త్రాత్మజ్ఞానము లేకయే దుఃఖ మనియే తలంచి శరీరాయాసభయమువలన నిత్య మగు కర్మమును విడుచుట యేది గలదో అట్టి త్యాగము రాజసము, దుఃఖము రాజస మగుటవలన. అందు వలన నారాజసత్యాగముఁ గావించి రాజసుఁ డగు పురుషుఁడు త్యాగముయొక్క- ఫలమును జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణమును బొందనే పొందఁ డని యర్థము.

ప. *

రా. కర్మము పరంపరచే మోక్షసాధనభూతమే యైనను దుఃఖాత్మక ద్రవ్యార్జనసాధ్య మగుటవలనను అధికాయాసరూప మగుటచేఁ గాయక్లేశకరం బగు టవలనను మనస్సున కవసాదము కలిగించునది యని తద్భయముచే యోగసిద్ధికొఱకు జ్ఞానాభ్యాసమే చేయవలయు నని యెవఁడు మహాయజ్ఞాద్యాశ్రమకర్మముఁ బరిత్య జించునో, అతఁడు, రాజసమ్—రజోమూల మగు త్యాగము చేసి, అది అయథావ స్థిత • శాస్త్రార్థరూపము కావున, జ్ఞానోత్పత్తిరూప మగు త్యాగఫలమును బొందఁడు. "అయథావ త్ప్రజానాతి బుద్ధి స్సా పార్థరాజసీ" అని గదా చెప్పఁ బోవుచున్నాఁడు. కర్మము దృష్టద్వారంబునఁ గాదు గదా మనఃప్రసాదహేతువు, మఱి తే మనఁగా భగవత్ప్రసాదద్వారమున.

> కార్య మి త్యేవ య త్కర్మ నియతం క్రియ తే ఽర్జున
> సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగ స్సాత్త్వికో మతః.

భా. ఏది మఱి సాత్త్వికం బగు త్యాగము? .—కార్యమిత్యేవ = కర్తవ్య మనియే; నియతమ్ = నిత్య మగు; కర్మ = కర్మము; సఙ్గమ్ = ఆసక్తిని; ఫలంచైవ = ఫలమును గూడ; త్యక్త్వా = విడిచి; క్రియతే యత్ = చేయఁబడుచున్న దనుట యేది గలదో. అర్జున = అర్జునా! నిత్యము లగు కర్మములు ఫలవంతము లనుటకు భగవద్వచనము ప్రమా ణముఁ జెప్పినారము. అటు గాదేనియు, నిత్యకర్మమునకు ఫలము

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

• సిద్ధాంతము కానట్టి.

శ్రుతము కాకున్నను నిత్యకర్మము చేయఁబడినదై యాత్మసంస్కారమును గాని ప్రత్యవాయపరిహారమును గాని ఫలముఁ దనకుఁ గలిగించు నని కల్పింపనే కల్పించుచున్నాఁ డజ్ఞుఁడు. అందు ఆకల్పననుగూడ నివారించుచున్నాఁడు ఫలం త్యక్త్వా యనుటచేత. అందువలన యుక్తము చెప్పఁబడినది సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలంచ అని. సః = అట్టి; త్యాగః=నిత్యకర్ములందు సంగఫలపరిత్యాగము; సాత్త్వికః = సత్త్వనిర్వృత్త మని; మతః = అభిమతము. ఓయీ! కర్మపరిత్యాగము సన్న్యాసము త్రివిధ మనియో ప్రకృతము, అందుఁ దామసమును రాజసము నగు త్యాగము చెప్పఁబడినది, ఎట్లిక్కడ సంగఫలత్యాగము మూఁడవదిగాఁ జెప్పవచ్చును? ముువ్వరు బ్రాహ్మణులు వచ్చిరి, అందు షడంగవిదు లిర్వురు క్షత్త్రియుఁడు మూఁడవవాఁ డన్నట్లు. కాదిది దోషము, త్యాగసామాన్యముచే స్తుత్యర్థ మగుటవలన. కలదు కదా కర్మసన్న్యాసమునకును ఫలాభిసంధిత్యాగమునకును త్యాగత్వసామాన్యము. అందు రాజసతామసం బని కర్మత్యాగమును నిందించుటచేఁ గర్మఫలాభిసంధిత్యాగము సాత్త్వికం బని స్తుతింపఁబడుచున్నది స త్యాగ స్సాత్త్వికో మతః అని.

నిత్యకర్మము కర్తవ్య మనియే యను నిశ్చయమున దానిఁ జేయుచునందలి ఆసక్తిని ఫలమును విడుచుట యేది కలదో, ఆ సంగఫలత్యాగము సాత్త్వికత్యాగం బని చెప్పఁబడిన దని తాత్పర్యము.

ఆ॰ కర్మత్యాగము తామసమును రాజసమును ద్వివిధము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు సాత్త్విక మగు త్యాగమును ప్రశ్నపూర్వకముగా వర్ణించుచున్నారు ఏది మఱి ఇత్యాదిగా. కర్తవ్య మనియే అను నేవకారముచే నిత్యములను భావ్యాంతరము నిషేధింపఁబడుచున్నది. నిత్యములకు విధ్యుద్దేశమున ఫలము శ్రుతము కామి వలన వానిఫలమును విడిచి యనుట యనుచిత మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు నిత్యములు ఇత్యాదిగా. ఫలం త్యక్త్వా యనుటకు మఱియొకవిధమునఁ దాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు అటు గాదేనియు నిత్యాదిగా. విధినిబట్టి చేయఁబడినకర్మ మనర్థకము కాదు గదా! విధి యనర్థకం బగుటవలన. అందుచే శ్రుత్యుక్తఫలము లేకున్నను నిత్యకర్మము యథావిధి ననుష్ఠించువాఁ డనాత్మజ్ఞుఁడు అనుపహతమనస్త్వము చెప్పుటచే ఆకర్మమునం దాత్మసంస్కారమును ఫలమునుగాఁ గల్పించుచున్నాఁడు; నిత్యాకరణంబునఁ బ్రత్యవాయము కలుగు నని చెప్పఁబడుటచే తత్కారణము తనకుఁ

ప్రత్యవాయనివృత్తిని జేయు నని కాని కల్పించుచున్నాఁడు; నిత్యకర్మమునం దీకల్ప నను దానివెంబడిఁ జేయుఫలకల్పనను ఫలం త్యక్త్వా యనుటచే భగవంతుఁడు నివారించుచున్నాఁ డని యర్థము. నిత్యకర్మములందు ఫలత్యాగవచనము సంభవించుటచే ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. కర్మతత్ఫలత్యాగమునకు త్యాగసన్న్యసశబ్దములచేఁ బ్రకృత మయినదానికి త్యాగోహి యని త్రైవిధ్యము ప్రతిజ్ఞ చేసి ప్రతిజ్ఞానురోధంబున రెండువిధంబులను వ్యుత్పాదించి తృతీయవిధమును దద్విరోధమున వ్యుత్పాదించుటచే భగవంతున కకౌశలము సంభవించిన దని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. ప్రక్రమమునకుఁ బ్రతికూల మగు నుపసంహారవచన మనుచిత మనుటకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నాఁడు ముప్పూరు ఇత్యాదిగా. పూర్వోత్తరవిరోధముచేఁ బ్రాప్త మగు నకౌశలమును నిరాకరించుచున్నారు కాదిది దోషము ఇత్యాదిగా. కర్మత్యాగఫలత్యాగములకుఁ ద్యాగత్వముచే సాదృశ్యమువలనఁ గర్మత్యాగనిందచేఁ దత్ఫలత్యాగస్తుత్యర్థం బీవచన మని యంగీకరించుటవలన విరోధము లే దని చెప్పినదానినే స్పష్టీకరించుటకై మొదట త్యాగసామాన్యమును విశదీకరించుచున్నారు కలదు కదా ఇత్యాదిగా. సామాన్య ముండునపుడు నిర్దేశము స్తుత్యర్థ మని సమర్థించుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా.

హ॰ కార్యమిత్యేవ = కర్మము కర్తవ్య మనియే; నియతం కర్మ=యజ్ఞాది నిత్యకర్మము; క్రియతే=ఎప్పుడు చేయఁబడుచున్నదో. సఙ్గమ్ = ఫలేచ్ఛను. అప్పుడు విద్యమానము లగు సంగఫలములత్యాగము; సాత్త్వికః = సత్త్వనిర్వృత్తము. నిత్యకర్మము సంగమును ఫలమును విడిచి యెప్పుడు చేయఁబడుచున్నదో అని యీశ్వరుఁడు చెప్పుటవలన నిత్యకర్మములకు సఫలత్వము సిద్ధము.

శ౦॰ ఫలమును ముందు చెప్పఁదలఁచినవాఁడై సాత్త్వికత్యాగమును జెప్పుచున్నాఁడు.—విధి నుల్లంఘించుటవలని భయముచేతను ముముక్షుచేతను, కార్యమ్= నాకిది యవశ్యము కర్తవ్యము; ఇత్యేవ = అనియే, కర్తవ్యతాబుద్ధియందు వికల్పాంతరనిషేధార్థం బేవకారము; నాచేత నీకర్మము పరమేశ్వరప్రీతికొఱకుఁ గర్తవ్యమే యని దృఢనిశ్చయము గల ముముక్షువుచేత, నియతమ్=విధ్యుక్త మగు; యత్కర్మ= ఏ నిత్యకర్మము కలదో అది; సఙ్గమ్ = కర్తృత్వాభినివేశమును కామమును గాని; ఫలంచ = ఫలమును గూడ, చకారము సముచ్చయార్థము. స్వర్గకామః పశుకామ ఇత్యాదికమునకుం బోలె నిత్యకర్మమునకు ఫలము శ్రుతము కాదు వాస్తవమే, అయినను ఫలము లేకున్నయెడ "అహ రహ స్సంధ్యా ముపాసీత" ఇత్యాది కర్మ

విధి కున్నస్తుత్తవాక్యమునకుంబోలె నానర్థక్యము సంభవించును, కావున యత్కించిత్ఫలము ఉపాత్తదురితక్షయరూపము కల్పనీయము; అట్టి ఫలమును ఫలకామనను, త్యక్త్వా—విడువవలయు నని యర్థము. ఓయీ! ఫలాపేక్ష లేనియెడఁ బురుషునకుఁ బ్రవృత్తియే కలుగ దందువేని, అట్లనఁ దగదు, సత్పురుషునకు విధ్యుల్లంఘనభయముచేతనే ప్రవృత్తి సంభవించుటవలన. “శ్రుతిస్మృతిభ్యాం సుజనో నియమ్యతే” * అను స్మృతివలన. విధ్యుక్త మగు దంతధావనము చేసినయెడ ముఖశుద్ధి యెట్లు కలుగునో అట్లు ఫలకామన విడిచి కర్మములఁ జేసినయెడఁ జేయువానికి “ఆపశ్శున్ధన్తు మైనసః, పాపేభ్యో రక్షన్తామ్” ఇత్యాది మంత్రక్రియాశక్తిబలముచేత సత్త్వశుద్ధిలక్షణ మగు ఫలము తనకుఁ దాన సిద్ధించుచున్నది, తత్ఫలము మోక్షము గూడ సిద్ధించుచున్నది. అందువలన నందుఁ గామసంకల్పాదికముఁ జేయఁగూడదు, సఙ్గ మనఁగా సంగమును ఫలమును విడిచి, ఇట్లు నిత్య మగు నేకర్మముఁ జేయుచున్నాఁడో, స త్యాగః = ఆ త్యాగము; సాత్త్వికః = సత్త్వగుణనిష్పన్న మగుటవలన సాత్త్విక మని; మతః=సత్పురుషుల కిష్టముగా నభిమతము. కర్మఫలభ్రంశము లేమివలనను బ్రత్యవాయకృత మగు ననర్థము లేమివలనను బూర్వోక్తము లగు రెండుత్యాగములకంటె సాత్త్వికకర్మఫలత్యాగము శ్రేష్ఠ మని యర్థము.

మ. కర్మత్యాగము తామసంబును రాజసంబును హేయము నిరూపింపఁబడినది. ఎట్టిది మఱి యుపాదేయ మగు సాత్త్వికత్యాగ మనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—విధ్యుద్దేశమునందు ఫలము శ్రుతము గాక యున్నను, కార్య మేవేతి = కర్తవ్యమే యని యెఱింగి; నియతం కర్మ = నిత్య మగు కర్మమును; సఙ్గమ్ = కర్తృత్వాభినివేశమును; ఫలంచ; త్యక్త్వా = విడిచియే; యత్ క్రియతే = చేయఁబడుచున్న దనుట యేది గలదో, అంతఃకరణశుద్ధిపర్యంతము; స త్యాగః = ఆ త్యాగము; సాత్త్వికః = సత్త్వనిర్వృత్తము; మతః = ఉపాదేయ మని సమ్మతము, శిష్టులకు. ఓయీ! నిత్యకర్మములకు ఫలమే లేదు, ఎట్లు ఫలము విడిచి యని చెప్పవచ్చును? చెప్పెదము. ఈ భగవద్వచనమువలననే నిత్యములకు ఫలము కల దని యేర్పడుచున్నది, నిష్ఫలమున కనుష్ఠానము సంభవింపమివలన. అట్లు ఆపస్తంబుఁడు “తద్యథా ఽఽమ్రే ఫలార్థే నిమితే ఛాయాగన్ధా వనూత్పద్యేతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణమర్థా అనూత్పద్యన్తే” ♦ అని యానుషంగికఫలమును నిత్యములకుఁ బ్రదర్శించు

---

* సుజనుఁడు శ్రుతిస్మృతులచే నియమింపఁబడుచున్నాఁడు.

♦ అందువలన నెట్లు మామిడిచెట్టును ఫలార్థము నాటఁగా వెంబడి ఛాయాగంధములు పుట్టుచున్నవో అట్లు ధర్మము నాచరింపఁగా దాని వెంబడి నర్థములు పుట్టుచున్నవి.

చున్నాఁడు. చేయనియెడఁ బ్రత్యవాయము కలుగు ననుస్మృతియు నిత్యములకుఁ బ్రత్యవాయ పరిహారరూపమును ఫలమును దెలుపుచున్నది. "ధర్మేణ పాప మపనుదతి, తస్మాద్ధర్మం పరమం వదన్తి, యేన కేన చ యజేతాపి వా దర్వీహోమే నానుపహతమనా ఏవ భవతి *, తదాహు ర్దేవయాజీ శ్రేయా నాత్మయాజీ త్యాత్మయాజీ తిహ బ్రూ త్సహ వా ఆత్మయాజీ యో వే దేదం మే ఽనే నాఙ్గం సంస్క్రియత ఇదం మే ఽనేనాఙ్గ ముపధీయతే •" ఇత్యాదిశ్రుతులును జ్ఞానప్రతిబంధక పాపక్షయలక్షణంబును జ్ఞానయోగ్యతారూపపుణ్యోత్పత్తిలక్షణంబు నగు నాత్మసంస్కారమును నిత్యకర్మములకు ఫలముగాఁ బ్రదర్శించుచున్నవి. తదభిసంధిని విడిచి వాని ననుష్ఠింపవలయు నని యర్థము. త్యాగసన్న్యాసశబ్దములు ఘటపటశబ్దములవలె భిన్నజాతీయార్థములు కావు, మఱి మనఁగా ఫలాభిసంధిపూర్వక కర్మత్యాగమే వాని కర్థము — అని యేది చెప్పఁబడినదో దాని మఱవవలదు. అందు ఫలాభిసంధియున్నను మోహమువలనఁ గాని కాయక్లేశభయమువలనఁ గాని కర్మత్యాగ మేది గలదో, అది విశేష్యాభావకృతం బగు విశిష్టాభావము తామసం బనియు రాజసం బనియు నిందింపఁబడినది. ఏది మఱి కర్మమున్నను ఫలాభిసంధిత్యాగము గలదో అది విశేషణాభావకృత మగు విశిష్టాభావము సాత్త్వికం బని స్తుతింపఁబడుచున్నది. కావున విశేష్యాభావకృతమునందును విశేషణాభావకృతమునందును విశిష్టాభావత్వము సమాన మగుటవలనఁ బూర్వాపరవిరోధము లేదు. ఉభయాభావకృతమో నిర్గుణ మగుటవలనఁ ద్రివిధత్యాగమధ్యమున గణనీయము కా దని చెప్పియున్నారము. ఇందుచే "త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధ స్సంప్రకీర్తితః అని ప్రతిజ్ఞచేసి కర్మత్యాగరూపము లయిన రెండువిధములఁ బ్రదర్శించి ప్రతిజ్ఞ కనురూప మయిన కర్మానుష్ఠానలక్షణ మగు మూఁడవవిధమును బ్రదర్శించుటచే భగవంతుని యకౌశలము ప్రకటము. ముగ్వురు బ్రాహ్మణులను భోజనము చేయింపవలయు నం దిద్దఱు కఠకౌండిన్యులు మూఁడవవాఁడు క్షత్త్రియుఁ డనుట యొప్పదు గదా! అట్లు." అను దురాక్షేపము నిరాకరింపఁబడినది, మూఁడువిధములు విశిష్టాభావరూప మగు త్యాగసామాన్యముచే నేకజాతీయములు లని మున్ను

* దేనిచేతనైనను యజించుఁ గాక, దర్వీహోమముచే ననుపహతమనుఁడే — నిర్దోష మయిన మనస్సు గలవాఁడే యగుచున్నాఁడు.

• అందువలనఁ జెప్పుచున్నారు—దేవయాజి శ్రేష్ఠుఁ డాత్మయాజీ యని, ఆత్మయాజి యని గదా చెప్పవలయును, అతఁడుగదా యాత్మయాజి, ఎవఁడు దీనిచే నాయీయంగము సంస్కరింపఁబడుచున్నది దీనిచే నాయీయంగ ముపహిత మగుచున్నది యని యెఱుఁగుచున్నాఁడో వాఁడు.

వ్యాఖ్యాత మగుటవలన. అందువలన భగవంతున కకౌశలము నుద్భావించుటయె గొప్పయకౌశల మని యెఱుంగునది.

శ్రీ. సాత్త్వికత్యాగముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కార్యమిత్యేవ—కర్తవ్యమే యని యెఱింగి; నియతమ్ = అవశ్యకర్తవ్య మని విహిత మగు; కర్మ; సఙ్గం ఫలంచ త్యక్త్వా; క్రియతే యత్ =చేయఁబడుట యేది గలదో; అట్టి త్యాగము, సాత్త్వికో మతః.

ప. * ఇట నిది ప్రతిపాదిత మగుచున్నది. వేదబోధిత మగు కర్మమునకు రెండు ప్రయోజనములు స్వర్గాదీష్టప్రాప్తియు సంసారాద్యనర్థపరిహారమును. అందిష్టప్రాప్తి మత్స్యమునకు బడిశామిషమువలె దుఃఖగర్భము, సుఖంబున నవస్థానమే యనర్థపరిహారము. ఆ రెంటిలో నవశ్యము దేని ననుష్ఠింపవలయు నని విచారింపఁగా ననర్థపరిహారమునే యనుష్ఠించుట శ్రేయం బని భగవంతుని యాశయము.

రా. నిత్యనైమిత్తికమహాయజ్ఞాదిక మగు వర్ణాశ్రమవిహిత మైన కర్మము మదారాధనరూప మగుటచే, కార్యమ్ — తానే ప్రయోజనముగాఁ గలది, అని తలంచి, సఙ్గమ్ = కర్మమునందు మమతను; ఫలంచ; త్యక్త్వా; య త్క్రియతే; స త్యాగ స్సాత్త్వికో మతః. అది సత్త్వమూలము, యథావస్థితశాస్త్రార్థజ్ఞానమూలము. సత్త్వము గదా యథావస్థితవస్తుజ్ఞానముఁ బుట్టించు నని చెప్పఁబడినది, సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానమ్ అని. చెప్పఁగలఁడు గూడ "ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యే భయాభయే। బన్ధం మోక్షంచ యా వేత్తి బుద్ధి స్సా పార్థ సాత్త్వికీ" అని.

న ద్వే ష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే నా ఽనుషజ్జతే
త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ ఛిన్నసంశయః. ౧౦

భా. ఎవఁడు మఱి సంగమును ఫలాభిసంధిసిం ద్యజించి నిత్య మగు కర్మము ననుష్ఠించుచున్నాఁడో వానియంతఃకరణము ఫలరాగాదికముచే నకలుషీక్రియమాణంబై నిత్యము లగు కర్మములచే సంస్క్రియమాణంబునై విశుద్ధ మగుచున్నది. విశుద్ధము ప్రసన్నమై యాత్మాలోకక్షమం బగుచున్నది. వానికే నిత్యకర్మానుష్ఠానముచే విశుద్ధాంతఃకర

* పదయోజన శ్రీధరీయముతో సమానము.

ణుఁడై యాత్మజ్ఞానాభిముఖుఁ డైనవానికిఁ గ్రమంబున నెట్లు తన్నిష్ఠ కలుగునో అది వక్తవ్య మని చెప్పుచున్నాఁడు.—నద్వేష్టి = ద్వేషింపఁడు; అకుశలమ్=అశుభ మైన, కామ్య మైన;కర్మ=కర్మమును, శరీరారంభద్వారమున సంసారకారణమును; ఇది యేల? అని. కుశలే = శుభ మైన నిత్యకర్మమునందు; సత్త్వశుద్ధికిని జ్ఞానోత్పత్తికిని తన్నిష్ఠకును హేతు వగుటచే మోక్షకారణం బిది యని, నానుషజ్జతే = దానియందును బ్రయోజనము కానని వాఁడై యనుషంగమును—ప్రీతిని చేయఁడు. ఎవ్వఁడు మఱి యీతఁడు? త్యాగీ = పూర్వోక్త మగు సంగఫలపరిత్యాగముచే త్యాగము గలవాఁడు, ఎవ్వఁడు కర్మమునందు సంగమును దత్ఫలమును ద్యజించి నిత్యకర్మానుష్ఠాతి యగుచున్నాఁడో అట్టి త్యాగి. ఎప్పుడు మఱి యితఁడు అకుశల మగు కర్మమును ద్వేషింపఁడు? కుశలమునందును అనుషక్తుఁడు కాఁడు? అనఁగాఁ జెప్పెదము. ఎప్పుడు, సత్త్వసమావిష్టః=సత్త్వముచే ఆత్మానాత్మవివేకవిజ్ఞానహేతువుచే సమావిష్టుఁడు—సంవ్యాప్తుఁడు దానితో సంయుక్తుఁ డగునో; అందువలననే, మేధావీ = ఆత్మజ్ఞానలక్షణ మగు మేధ—ప్రజ్ఞ గలవాఁడును; మేధావి యగుటవలననే, ఛిన్నసంశయః=ఛిన్న మగు అవిద్యాకృత మయిన సంశయము గలవాఁడును, ఆత్మస్వరూపావస్థానమే పరం బగు నిశ్శ్రేయససాధనము ఇతర మేదియు లే దను నీనిశ్చయముచే ఛిన్నసంశయుఁడు నగునో, అప్పుడు. ఎవఁ డథ కృతుఁ డగు పురుషుఁడు పూర్వోక్తప్రకారమునఁ గర్మయోగానుష్ఠానముచే సంస్కృతాత్ముఁడై క్రమంబున జన్మాదివిక్రియారహితుఁ డగుటచే నవిక్రియుఁ డగు నాత్మను దా నని యెఱుంగుచున్నాఁడో అతఁడు సర్వకర్మములను మనస్సుచే సన్న్యసించి చేయకయే చేయింపకయే యాసీనుఁడై నైష్కర్మ్యలక్షణ మగు జ్ఞాననిష్ఠను బొందుచున్నాఁ డనునిది పూర్వోక్త మగు కర్మయోగమునకుఁ బ్రయోజన మీశ్లోకముచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది.

ఇట్లు సంగఫలముల వదలి నిత్యకర్మముల ననుష్ఠించుట యను సాత్త్వికత్యాగము — కర్మయోగము ననుష్ఠించి చిత్తశుద్ధి నొందినవాఁడై క్రమంబున ఆత్మజ్ఞానలక్షణ మగు ప్రజ్ఞను బ్రాపించి యందుచే నవిద్యాకృతము లగు సర్వసంశయముల నీడిగవాఁ డెవ్వఁ డగునో ఆతఁడు అశుభ మగు కామ్యకర్మమునందు ద్వేషమును

వహింపఁడు, కుశల మగు నిత్యకర్మమునందును బూర్ణకాముఁ డగుటచేఁ బ్రీతి వహింపఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇట్లు పూర్వాపరవిరోధమును నిరాకరించి యనంతరశ్లోకతాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు ఎవఁడు మఱి ఇత్యాదిగా. ఫలరాగాదికముచే నను నాది శబ్దము చే కర్మస్వరూపసంగము గ్రహింపఁబడుచున్నది. అంతఃకరణము విశుద్ధమైనయెడ నేమి యగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు విశుద్ధము ఇత్యాదిగా. విశుద్ధము — మలహీనము, ప్రసన్నము — సంస్కారవంతము అని భేదము. క్రమంబున — శ్రవణాద్యావృత్తి ద్వారంబున నని యర్థము. తన్నిష్ఠ — ఆత్మజ్ఞాననిష్ఠ. కామ్యకర్మమునం దది త్యాజ్య మగుటచేఁ గలుగు ద్వేషమును జూపుచున్నారు ఇది యేల యని. రెంటి యందును ద్వేషమును బ్రీతిని వహింపఁ డని సామాన్యమునఁ జెప్పినకర్తను బ్రశ్న పూర్వకముగా విశేషించి నిర్దేశించుచున్నారు ఎవ్వఁడు ఇత్యాదిగా, త్యాగిని వివరించుచున్నారు పూర్వోక్తము ఇత్యాదిగా. త్యాగశబ్దార్థమునె స్పష్టీకరించుచున్నారు ఎవ్వఁడు కర్మమునందు ఇత్యాదిగా. అతఁడు కామ్యనిషిద్ధకర్మములందు బంధహేతువు లని ద్వేషింపఁడు నిత్యనైమిత్తికములందు మోక్షహేతువు లని ప్రీతుఁడును గాఁడు అనఁగా నందులకుఁ గాలవిశేషము నడుగుచున్నాఁడు ఎప్పుడు ఇత్యాదిగా. ఫలాభిసంధివర్జిత మగు నిత్యాదికర్మముచే క్షపితకల్మషునకు సత్త్వము యథార్థగ్రహణసమర్థమై యుద్బుద్ధ మగుచున్నది, దానితో సమావేశము నొందినపుడు ఈప్రీతిద్వేషములయభావము కలుగుచున్న దని చెప్పుచున్నారు చెప్పెదము ఇత్యాదిగా. అందువలననే — సముద్బుద్ధ మగు యథార్థగ్రహణసమర్థసత్త్వముచే సమావిష్టుఁ డగుటవలననే యని యర్థము. ఛిన్నసంశయత్వమునే విశదీకరించుచున్నారు ఆత్మేత్యాదిగా. పరం బగు నిశ్శ్రేయసము, దానికి సాధనము సమ్యగ్జ్ఞానమే యని యర్థము. శ్లోకార్థమును సంక్షేపించి యనువదించుచున్నారు ఎవఁ డధికృతుఁడు ఇత్యాదిగా. పూర్వోక్తప్రకారంబున — కర్మమునందును దత్ఫలమునందును సంగత్యాగముచేత నని యర్థము. కర్మాత్మక మగు యోగము ననుష్ఠించుటచే సంస్కృతాత్ముఁడై క్రమంబున — శ్రవణాద్యనుష్ఠానద్వారంబునఁ గూటస్థం బగు బ్రహ్మమును బ్రత్యగాత్మనుగా నెఱుంగుచున్నాఁడో అని సంబంధము. పరుఁడు నిష్క్రియుఁ డనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు జన్మాదీత్యాదిగా ఇట్టి జ్ఞానము గలవాఁడు సర్వకర్మత్యాగద్వారమున ముక్తుఁ డగు నని తెలుపుచున్నారు అతఁడు ఇత్యాదిగా.

హ. నద్వేష్టి = కోపింపఁడు; అకుశలమ్ = దుఃఖసాధన మగు; కర్మ — హేమంతమునఁ బ్రాతస్స్నానాదికమును గూర్చి. కుశలే = సుఖసాధన మగు కర్మమునందు, ఆ కాలమునందే యగ్నిసేవాదికమునందు; నానుషజ్జతే. త్యాగీ=కర్మఫలత్యాగి; సత్త్వసమావిష్టః = సాత్త్వికుఁడు; మేధావీ = వివేకి; అందువలననే, ఛిన్నసంశయః, సత్త్వశుద్ధ్యర్థము నిత్యములు కర్తవ్యము లను నిశ్చయమువలన.

శం. ఇట్లు తామసాదిత్యాగత్రయస్వరూపముఁ బ్రతిపాదించి బహుజన్మముల నీశ్వరార్పణబుద్ధిచే ఫలాభిసంధిరహితుఁడై సాత్త్వికత్యాగనిష్ఠఁగా సమగ్రముగా ననుష్ఠించిన యజ్ఞదానాదికర్మములచే సమ్యక్సంస్కృతుఁడై విశుద్ధాంతఃకరణుఁడై శమదమాదిసత్త్వగుణసంపన్నుఁడైనవానికి సాత్త్వికత్యాగముచేఁ గలుగు నంతఃకరణపరిపాకసిద్ధికి ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.——సాత్త్వికత్యాగనిష్ఠచే భక్తితో ననేకజన్మములు పరమేశ్వరు నారాధించి తత్ప్రసాదసంపన్నుఁ డగు, త్యాగీ = సాత్త్వికత్యాగనిష్ఠుఁ డగు పురుషుఁడు; సత్త్వసమావిష్టః = సత్త్వము — రజస్తమస్తత్కార్యనిర్ముక్త మగుటచే ఆత్మానాత్మస్వరూపనిర్ధారణసమర్థ మగు నంతఃకరణపరిపాకవిశేషము, దానితో సమావిష్టుఁడై — చక్కఁగాఁ గూడినవాఁడై; అందువలననే, మేధావీ=బ్రహ్మవిద్గురువు ఒక్కమా ఉపదేశించినమాత్రముననే బ్రహ్మమే నేనని యాత్మతత్త్వవిజ్ఞానము నొందినవాఁడై; అందువలననే, ఛిన్నసంశయః = ఛిన్నములు—తాను కూటస్థాసంగచిదాత్ముఁ డను జ్ఞానముచే విచ్ఛిన్నములు, సంచితాగామివర్తమానకర్మములచే నాకు లేపము కలదా లేదా? కర్తృత్వభోక్తృత్వాదిలక్షణం బగు సంసార మాత్మకా అనాత్మకా? మోక్షకారణము యోగమా? ఉపాసనమా? కర్మమా? జ్ఞానమా? తన్నిష్ఠయా? మోక్షము సాలోక్యాదికమా నిర్విశేషాత్మత నవస్థానమా ఇతరమా? ఇత్యాది సంశయము లెవ్వనికో అతఁడు ఛిన్నసంశయుఁడు. అందువలననే, అకుశలమ్ = పొందఁబడదు కుశలము — నిశ్శ్రేయసము దేనిచేతనో అది యకుశలము, అట్టి కర్మమును, శరీరారంభక మగుటచే నిది సంసారలక్షణము బంధక మని కామ్యకర్మమును గాని, నరకహేతు వగుటచే నిది దుఃఖకారణ మని నిషిద్ధకర్మమును గాని; ఏల యిది యని; న ద్వేష్టి=ద్వేష మనఁగా అప్రీతి, దాని నాకర్మమునందుఁ జేయఁడు. తమఃకృతమోహము లేమివలన నిది దుష్టము బంధకము కావునఁ గర్తవ్యము కా దనుబుద్ధిని జేయఁ డని యర్థము. కుశలే=కుశలసాధన మగు యజ్ఞదానాదినిత్యకర్మమునందు; మోక్షకారణం బని, నానుషజ్జతే= అనుషంగము — ప్రీతి, దానిఁ జేయఁడు, ముక్తునకు మోక్షేచ్ఛ సంభవింపమిచే

సాధనాపేక్ష లేమివలన దానియందుఁ గర్తవ్యబుద్ధిని జేయఁడు. మ తే మనఁగా "ద్వేషబుద్ధ్యాభయాతీతో నిషేధాన్న నివర్తతే। గుణబుద్ధ్యాచ విహితం న కరోతి య థార్భకః" * అను న్యాయంబునఁ గుశలంబు నకుశలంబు నగు సర్వ కర్మంబును సన్న్యసించి బ్రహ్మరూపమున నుండు నని యర్థము. ఇందుచే, సర్వకర్మ ఫలకామనాత్యాగపూర్వకముగా నీశ్వరార్పణబుద్ధితో సమ్యగనుష్ఠితము లైన యజ్ఞదానాదులచేతనే సత్త్వశుద్ధి కలుగు ననియు శుద్ధసత్త్వునకే బ్రహ్మాత్మైకత్వవిషయ మగు నప్రతిబద్ధ మైన సమ్యక్జ్ఞానము కలుగు ననియు సమ్యక్జ్ఞానవంతునకే సంశ యాదివిచ్ఛిత్తియు సర్వకర్మసన్న్యాసమును సమ్యక్జ్ఞాననిష్ఠయు సిద్ధించు ననియు బోధిత మగుచున్నది. అందువలన జ్ఞానకర్మములకు సాధ్యసాధనభావం బని సిద్ధము. సమస్త మైన గీతాశాస్త్రమునకును సమస్త మైన వేదమునకును ఏది తాత్పర్యమో అదియు నావిష్కృత మగుచున్నది యని యెఱుంగవలయును.

మం. సాత్త్వికత్యాగమే యాదేయ మనుటకై తత్ఫలమును సత్త్వశుద్ధి ద్వారంబున జ్ఞాననిష్ఠను జెప్పుచున్నాఁడు.—త్యాగీ = సాత్త్విక మగు త్యాగ ముతోఁ గూడినవాఁడు, పూర్వోక్తప్రకారమునఁ గర్తృత్వాభినివేశమును ఫలాభి సంధిని బరిత్యజించి యంతఃకరణశుద్ధ్యర్థమై విహితకర్మము ననుష్ఠించుచుండువాఁ డెవ్వఁడు గలఁడో అతఁడు; ఎప్పుడు, సత్త్వసమావిష్టః = సత్త్వముచేత—ఆత్మానా త్మవివేకజ్ఞానహేతు వైన చిత్తగత మగు నతిశయముచేత; సమ్ — జ్ఞానప్రతిబంధక రజస్తమోమలరహితముగా ఆ—అంతట ఫలావ్యభిచారమున ♦ ఆవిష్టుఁడు—వ్యాప్తుఁ డగుచున్నాఁడో, భగవదర్పిత నిత్యకర్మానుష్ఠానమువలనఁ బాపమలక్షాలనలక్షణంబును జ్ఞానోత్పత్తియోగ్యతారూపపుణ్యగుణాధానలక్షణంబు నగు సంస్కారముచే వాని యంతఃకరణ మెప్పుడు సంస్కృత మగుచున్నదో యని యర్థము. అప్పుడు, మేధావీ = శమ దమ సర్వకర్మోపరతి గురూపసదనాది, సామవాయికాంగయుక్తం బును ‡ మనననిదిధ్యాసనాఖ్యఫలోపకార్యంగయుక్తంబు నగు శ్రవణాఖ్యవేదాంత వాక్యవిచారముచేఁ బరినిష్పన్నమును వేదాంతమహావాక్యముచేఁ బుట్టినదియు సమ స్తాప్రామాణ్యశంకలును వీడినదియుఁ జిదేకవిషయము నగు నహం బ్రహ్మాస్మి యను

---

* నిషిద్ధవిహితకర్మములు రెంటికి నతీతుఁడై శిశువువలె దోషబుద్ధిచే నిషిద్ధమునుండి నివర్తిల్లఁడు గుణబుద్ధిచే విహితముఁ జేయఁడు.

♦ ఫలము తప్పనియట్లు.

‡ సామవాయిక — చేరి యుండునవి.

బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమే మేధ, దానితో నిత్యమును గూడినవాఁడు మేధావి — స్థితప్రజ్ఞుఁడగుచున్నాఁడు. అప్పుడు, ఛిన్నసంశయః = అహం బ్రహ్మాస్మి యను విద్యారూపయగు మేధచే తదవిద్య యుచ్ఛిన్నమగుటచే తత్కార్యము లగు సంశయవిపర్యయములు లేనివాఁ డగుచున్నాఁడు. మఱియు నప్పుడు, క్షీణకర్ముఁ డగుటవలన, నద్వేష్టి అకుశలం కర్మ = అశోభన మగు కర్మమును కామ్యమును గాని నిషిద్ధమును గాని ప్రతికూల మని తలంపఁడు. కుశలే = శోభన మగు నిత్యకర్మమునందు; నానుషజ్జతే=ప్రీతిని జేయఁడు, కర్తృత్వాద్యభిమానరహితుఁ డగుటచేఁ గృతకృత్యుఁ డగుటవలన. అట్లు శ్రుతి " భిద్యతే హృదయగ్రన్థి శ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః। క్షీయన్తే చా ఽస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే " అని. ఎందువలన సాత్త్వికమగు త్యాగ మట్టి ఫలము గలదో అందువలన మహాప్రయత్నముచేత నైనను అదియే యుపాదేయ మని యర్థము.

శ్రీ. ఇట్టి సాత్త్వికత్యాగమునందుఁ బరినిష్ఠితుఁ డైనవానిలక్షణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సత్త్వసమావిష్టః = సత్త్వముచేఁ జక్కఁగా వ్యాప్తుఁడు, సాత్త్వికుఁ డగు; త్యాగీ; అకుశలమ్ = దుఃఖజనక మగు; కర్మ = శిశిరర్తువునందుఁ బ్రాతస్స్నానము మొదలగు కర్మమును; నద్వేష్టి. కుశలే = సుఖకర మగు కర్మమునందు, గ్రీష్మర్తువున మధ్యాహ్నస్నానము మొదలగుదానియందు; నానుషజ్జతే=ప్రీతిఁ జేయఁడు. అందులకు హేతువు. — మేధావీ = స్థిర మైనబుద్ధి గలవాఁడు, గొప్పదైన పరపరిభవాదిదుఃఖమునుగూడ సహించుచుండఁగా స్వర్గాదిసుఖమును గూడ విడుచుచుండఁగాఁ దాత్కాలిక మగు నీసుఖము గాని దుఃఖము గాని యొంతమాత్ర మను ననుసంధానము గలవాఁ డని యర్థము. అందువలననే, ఛిన్నసంశయః = ఛిన్న మగు సంశయము — మిథ్యాజ్ఞానము — దేహమునకుఁ గలుగు సుఖదుఃఖముల నొందను విడువనుం గోరుట యనునది గలవాఁడు.

ప. ఇఁక నిట్టి సాత్త్వికత్యాగమునందుఁ బరినిష్ఠితునిలక్షణము చెప్పుచున్నాఁడు.—రజస్తమములు వీడి, సత్త్వసమావిష్టః = సత్త్వముచేఁ బొందఁబడినవాఁడు; ఇట్టి, త్యాగి; అకుశలమ్ = దేహపీడాకర మగు; కర్మ; నద్వేష్టి — ఇది యకార్య మని తలంపఁడు. అట్లు, కుశలే = గ్రీష్మర్తువున మధ్యాహ్నస్నానమువలె దేహసుఖకర మగు కర్మమునందు; నానుషజ్జతే = ఇది సుఖకర మని ప్రీతిని వహింపఁడు. ఇందుచే కాయక్లేశభయాత్త్యజేత్ అన్నట్లు రజము లే దని తెలుపఁబడినది,

ఎందువలన ననఁగా, మేధావీ = బుద్ధిమంతుఁడు, ఐహికసుఖదుఃఖములఁ దలంపని వాఁడు. అందువలననే నామతము నవలంబించుటచే, ఛిన్నసంశయుఁడు.

రా. ఇట్లు, సత్త్వసమావిష్టః; మేధావీ=యథావస్థిత మగు తత్త్వజ్ఞానము గలవాఁడు; అందువలననే, ఛిన్నసంశయః; త్యాగీ = కర్మమునందు సంగఫలకర్తృత్వ ముల విడిచినవాఁడు; అకుశలం కర్మ నద్వేష్టి, కుశలే నానుషజ్జతే—అకుశలకర్మము అనిష్ట మగు ఫలము గలది, కుశలకర్మము ఇష్టము లగు స్వర్గపుత్త్రపశ్వన్నాదిఫల ములు గలది, సర్వకర్మమునందును మమత విడుచుటవలనను బ్రహ్మవ్యతిరిక్తసర్వ ఫలమునుం బరిత్యజించుటవలనను కర్తృత్వమును వదలుటవలనను వానిఁ జేయు నపుడు ప్రీతిద్వేషముల వహింపఁడు. అనిష్టఫలం బగు పాపకర్మం బిట ప్రామాదికం బభిప్రేతము, "నా విరతో దుశ్చరితా న్నాశాన్తో నా సమాహితః । నాశాన్త మానసో వా ఽపి ప్రజ్ఞానే నైన మాప్నుయాత్" * అని దుశ్చరితావిరతి జ్ఞానో త్పత్తివిరోధి యని శ్రుత మగుటవలన. అందువలనఁ గర్మమునందుఁ గర్తృత్వసంగ ఫలములత్యాగము శాస్త్రీయత్యాగము, కర్మస్వరూపత్యాగము కాదు.

నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మా ణ్యశేషతః
యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీ త్యభిధీయతే. ౧౧

భా. ఎవ్వఁడు మఱి యధికృతుఁడై దేహాత్మాభిమానము గలవాఁ డగుటచే దేహభృత్తు అజ్ఞుఁడు ఆత్మకర్తృత్వవిజ్ఞానం బబాధిత మగుటవలన నేను కర్త నని నిశ్చితబుద్ధి యగునో అతని కశేషకర్మపరిత్యాగ మశక్య మగుటవలనఁ గర్మఫలత్యాగముచే విహితకర్మానుష్ఠానమునందే యధి కారము కాని తత్త్యాగమునందు లే దని తెలుపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.— హి = ఎందువలన; దేహభృతా=దేహమును భరించుచున్నాఁడు కావున దేహాత్మాభిమానము గలవాఁడు దేహభృత్తని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు, వివేకి కాఁడు గదా, అతఁడు వేదావినాశిన మిత్యాదికముచేఁ గర్తృ త్వాధికారమునుండి నివర్తితుఁడు గదా! అందువలన ఆదేహభృత్తు చేత, అజ్ఞునిచేత; అశేషతః = నిశ్శేషముగా; కర్మాణి = కర్మములను;

* దుశ్చరితమునుండి విరమింపనివాఁడు గాని శాంతుఁడు కానివాఁడు గాని సమాహితుఁడు కానివాఁడు కాని శాంతమానసుఁడు కానివాఁడు కాని ప్రజ్ఞానముచే — ఉపాసనముచే వీనిఁ బొందఁ జాలఁడు.

త్యక్తుమ్ = సన్న్యసించుటకు; నశక్యమ్ = శక్యము కాదో. అందువలన, యస్తు = ఎవ్వఁడు మఱి యధికృతుం డగు నజ్ఞుఁడు; నిత్యము లగు కర్మములను జేయుచు, కర్మఫలత్యాగీ = కర్మములఫలాభిసంధిమాత్రమును సన్న్యసించినవాఁడో; సః = అతఁడు; త్యాగీతి = సన్న్యాసి యని; అభిధీయతే=చెప్పఁబడుచున్నాఁడు, కర్మియై యున్నను అని స్తుత్యభిప్రాయము చేత. అందువలనఁ బరమార్థదర్శికి అదేహభృత్తునకు దేహాత్మభావరహితునకే యశేషకర్మసన్న్యాసముఁ జేయ శక్య మగును.

దేహమునం దాత్మాభిమానము గలిగి తాను కర్త యని తలంచువాఁడు సర్వకర్మములను సన్న్యసింప శక్తుఁడు కాఁడు, కావున నతఁడు నిత్యకర్మముల ననుష్ఠించుచుఁ దత్ఫలములయం దభిసంధిమాత్రము విడువవలయును. అట్టివాఁడు కర్మములు చేయుచున్నను సన్న్యాసి యని స్తుతింపఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఆ. ఆత్మజ్ఞానవంతునకు సర్వకర్మత్యాగసంభావనను బ్రతిపాదించి తద్విహీనున కది సంభవింప దనుటకు హేతువచనముగా ననంతరశ్లోకము దించుచున్నారు ఎవ్వఁడు మఱి ఇత్యాదిగా. ఈ యర్థమును దెలుపుటకై యజ్ఞునకు సర్వకర్మసన్న్యాసము సంభవింప దనుటను హేతువుగాఁ జెప్పుచున్నాఁ డని యన్వయము. ఎందువలన ననుదానికి అందువలన ననుదానితో ముందటికి సంబంధము. వివేకికిని దేహధారి యగుటచే దేహభృత్త్వము సమాన మగుటవలనఁ గర్మాధికారము కల దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు వివేకి ఇత్యాదిగా. కర్తృత్వాధికారమునుండి — కర్మానుష్ఠానమునుండి. అందువలన—జ్ఞానవంతునకు దేహధారణ మున్నను దేహాభిమానిత్వము లేమివలన నని యర్థము. అజ్ఞునకు సర్వకర్మత్యాగము సంభవింప దని చెప్పినదాని హేతువుగా గ్రహించి ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. కర్మానుష్ఠాయిని త్యాగి యనుట యయుక్త మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కర్మియై ఇత్యాదిగా. కర్మినిగూడ ఫలత్యాగముచే త్యాగి యని చెప్పుట ఫలత్యాగస్తుత్యర్థ మని యర్థము. ఎవ్వని కప్పుడు సర్వకర్మత్యాగము సంభవించు నని యాశంకించి వివేకవైరాగ్యాదిమంతుఁడై దేహాభిమానరహితుఁడైనవాని కని చెప్పినదాని నిగమనము చేయుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. దేహమును ధరించుచున్నాఁడు కావున దేహభృత్తు అనఁగా అవిద్యావంతుఁ డగు దేహాత్మదర్శి, అట్టి దేహభృత్తుచేత, కర్మాణి అశేషతః త్యక్తుం నశక్యమ్.

ఎవ్వఁడు మఱి సత్త్వశుద్ధికొఱకుఁ గర్మములఁ జేయుచుఁ గర్మఫలత్యాగి యగునో అతఁడు కర్మసన్న్యాసి యని స్తుతింపఁబడుచున్నాఁడు.

శ్లో ౧౧. ఇప్పుడు నిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానములయం దధికృతుఁడు దేహాత్మబుద్ధి యగుపురుషుఁ డెవ్వఁడు గలఁడో అతని కశేషకర్మత్యాగ మశక్య మగుటవలనఁ గర్మఫలత్యాగముచేఁ గర్మానుష్ఠానమునందే యధికారము కాని కర్మత్యాగమునందు లే దని ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు.—హి = ఏకారణమువలన; దేహభృతా = దేహమును ఇదియే నే నని స్వస్వరూపమున ధరించుచున్నాఁడు కావున దేహభృత్తనఁగా దేహాత్మబుద్ధి యజ్ఞుఁడే యగు కర్మాధికారి కాని యాత్మజ్ఞుఁడు కాఁడు, వానికి సర్వదృశ్యవిలక్షణుం డగు కూటస్థుఁడు తా నని యెఱింగిన విద్వాంసునకు దేహాత్మత్వబుద్ధి లేమివలనఁ గర్మాధికారము సంభవింపమివలన నేను కర్త నని కర్తృత్వాభిమాని యగు దేహాద్యహంబుద్ధికే కర్మమునం దధికారము, అందువలన దేహభృత్తుచేత – అనాత్మజ్ఞునిచేత; అశేషతః = నిశ్శేషము లయిన; కర్మాణి = నిత్యనైమిత్తికకామ్యప్రతిషిద్ధకర్మములను ఇతరములను గూడ; త్యక్తుమ్ = సన్న్యసించుటకు; నశక్యమ్, వాని కకర్త్రాత్మజ్ఞానము లేమివలన. ఎవ్వఁ డిఁక నకర్త్రాత్మజ్ఞానవంతుఁ డగుచున్నాఁడో వానికే యశేషకర్మసన్న్యాస ముపపన్నము కాని యితరునకుఁ గాదు. అందువలన, యస్తు = అనాత్మజ్ఞుఁడు ఎవఁడు మఱి; కర్మమునం దధికృతుఁడై, సర్వకర్మఫలత్యాగి యగుచున్నాఁడో, అతఁడే త్యాగీ – సర్వకర్మసన్న్యాసి నిష్కాముఁ డని, అభిధీయతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. సమస్తకర్మములును దత్ఫలములును బరమేశ్వరార్పితము లైనపుడు అకర్మసాదృశ్యము సంభవించుటవలనఁ దాను నిత్యకర్మి యయ్యును అకర్మి యని స్తుతింపఁబడుచున్నాఁడు, ముముక్షువుల కీసాత్త్వికత్యాగమునందే ప్రవృత్తి సిద్ధించుటకై. లేక. సాత్త్వికత్యాగస్వరూపమును సాత్త్వికత్యాగనిష్ఠునకుఁ దన్నిష్ఠవలన సత్త్వశుద్ధిని తత్సంభావితజ్ఞానంబును తత్ఫల మగు నైష్కర్మ్యసిద్ధినిం బ్రతిపాదించి యిఁక సదసద్వివేకశూన్యు లగు పూర్వోక్తు లయిన రాజసతామసత్యాగులకు ఆభాసత్యాగిత్వంబును వాస్తవంబునఁ గర్మిత్వంబును అనిష్టాదిఫలయుక్తత్వంబును బోధించుటకై యజ్ఞో ఽధ్యయనం దాన మిత్యాదిశ్రుత్యుక్తములగు నిత్యనైమిత్తికకర్మముల నీశ్వరార్పణబుద్ధితో ననుష్ఠించునట్టి సాత్త్వికత్యాగికే స్వధర్మానుష్ఠానసముత్పన్న మగు చిత్తశుద్ధిచే నాత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానము నొందినవానికిఁ గుశలాదిసర్వకర్మసన్న్యాసికి అకర్మిత్వంబును అనిష్టాదిఫలరహితత్వంబును బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకముల చేత.—కొందఱు పండితు లే బౌద్ధస్వభావులు మోహాత్మక

తమోదూషితబుద్ధిచే కర్మము చేయ నేల యని యశ్రద్ధచే సర్వకర్మత్యాగమును శ్రుతివిహితము కానిదానిఁ జేయుచున్నారు. అట్లు మఱికొందఱు పండితులె యలసులు దేహసౌఖ్యముఁ గోరి దేహాయాససాధ్యం బగు సర్వకర్మంబును దుఃఖమే యని రజోదోషదూషితబుద్ధిచే సర్వకర్మత్యాగమును శ్రుతివిహితము కానిదానినే రాజసమును జేయుచున్నారు. ఆ రాజస తామసత్యాగుల కర్మత్యాగం బాభాసికమె కాని క్రియచే సిద్ధించునది కాదు. హి = ఏకారణమువలన; దేహభృతా = దేహమును స్వభావమువలననే క్రియావంత మగు ప్రాణేంద్రియమనోబుద్ధ్యాదికరణసంఘాతముతోఁ గూడినదాని నిదియె నే నని స్వస్వరూపముగా భరించుచున్నాఁడు కాన దేహభృత్తనఁగా దేహాత్మబుద్ధి యగు పురుషుఁడు, వానిచేత; కర్మాణి=ఆయాకాలమందుఁ గర్తవ్యములుగా నప్రయత్నముననఁ బ్రాప్తము లగు పుణ్యాపుణ్యకర్మములను తదితరములనుగూడ; అశేషతః = నిశ్శేషముగా; త్యక్తుమ్ = సన్న్యసించుటకు; నశక్యమ్, కర్మము త్యజించితి నని యాభాసమాత్రమే కర్మత్యాగము కాని వాస్తవకర్మత్యాగము సిద్ధింపదు, కర్మకర్తృకారకవ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానము లేమివలనను స్వభావముననే చేష్టావంత మగు దేహమే యాత్మ యనుబుద్ధి గలవాఁ డగుటవలనను బుద్ధిపూర్వకముగఁ గాని యబుద్ధిపూర్వకముగఁ గాని పుణ్యాపుణ్యాచరణము తప్పదు. అందువలన నట్టి త్యాగులు సర్వకర్మసన్న్యాసులు కా రని యర్థము. అప్పు డెవ్వఁడు సన్న్యాసి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తుశబ్దము వీనికిఁ దామసాదివైలక్షణ్యము బోధించుచున్నది. యస్తు; కర్మఫలత్యాగీ=యజ్ఞాదికర్మములను జేయుచుఁ బూర్వోక్తరీతిని సర్వకర్మఫలత్యాగమును జేయుచున్నాఁడో; సః=అతఁడే; త్యాగీతి=సన్న్యాసి యని; అభిధీయతే — నిష్కర్మత్వము సిద్ధించువిధము నెఱింగిన పండితులచే నతఁడే సర్వకర్మసన్న్యాసి యని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు, కాని యితరు లగు తామసరాజసత్యాగులు కారు. ఆపాతదృష్టిచేఁ దాము కర్మసన్న్యాసులుగాఁ గానవచ్చినను జక్కఁగా విచారించినచోఁ గర్ములే యగుచున్నారు. విహితాకరణప్రత్యవాయము గలవా రగుటవలనను భ్రమప్రమాదాదులయందుఁ బుణ్యాపుణ్యకర్మములు గలవా రగుటవలనను వారి కశేషకర్మసన్న్యాసము సంభవింపదు. అందువలన సర్వకర్మముల ననుష్ఠించి వానిని వానిఫలములను బరమేశ్వరునం దర్పించి కామసంకల్పాదిదోషశూన్యుఁడై చిత్తశుద్ధినొంది కూటస్థాత్మస్వరూపము నెఱింగినవాఁడై సర్వకర్మాణి మనసా యని చెప్పినప్రకారంబునఁ గుశలాకుశలసర్వకర్మంబులను సన్న్యసించి నిష్క్రియాత్ముఁడై యెవఁ డున్నాఁడో యతనికే సర్వకర్మసన్న్యాసము సిద్ధించు

చున్నది, కూటస్థాసంగచిదాత్మస్వరూపవిజ్ఞానము కలవానికే సర్వకర్మసన్న్యాసము సంభవించుటవలనను బహుజన్మములు సాత్త్వికకర్మానుష్ఠానముచే సత్త్వసమావిష్టుఁడై మేధావియై ఛిన్నసంశయుం డైన విద్వాంసునకుఁ గుశలాకుశలాది సర్వకర్మసన్న్యాసము ప్రతిపాదితం బగుటవలనను. అందువలనఁ బ్రకృతుం డగు కర్మఫలత్యాగికి స్వధర్మానుష్ఠానముచే జనిత మగు చిత్తశుద్ధిమూలంబున విజ్ఞానము నొందినవానికి సర్వకర్మసన్న్యాసిత్వము ప్రతిపాదించుట యిట యుక్తము. అట్లు ప్రతిపాదించినయెడ, అశ్రద్ధాదుర్బుద్ధులచే నీశ్వరార్పణబుద్ధిమెయి నెవ్వరు కర్మము చేయరో వారికిఁ గోటికల్పములకైనను జిత్తశుద్ధిగాని జ్ఞానముగాని మోక్షముగాని సిద్ధింప దనియు నెవ్వరు మఱి కామన లేక శ్రద్ధాభక్తులతో నీశ్వరప్రీతికొఱకు వైదికం బగు కర్మము నాచరింతురో వారికి సత్త్వశుద్ధియు జ్ఞానంబును నైష్కర్మ్యంబును మోక్షంబును సిద్ధించు ననియు నందువలన మోక్షైకకాము లగు విచక్షణులు సాత్త్వికత్యాగనిష్ఠచే స్వధర్మము ననుష్ఠింపవలయు ననియు నుపదేశము సిద్ధించుచున్నది.

మ. ఇట్లాత్మజ్ఞానవంతునకు సర్వకర్మత్యాగము సంభవించుచున్నది, కర్మప్రవృత్తిహేతువు లగు రాగద్వేషములు లేమివలన నని చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డజ్ఞునకుఁ గర్మత్యాగము సంభవింపమికి హేతువు చెప్పఁబడుచున్నది.—మనష్యుఁడ నేను బ్రాహ్మణుఁడ నేను గృహస్థుఁడ నేను ఇత్యాదిక మగు నబాధిత మైన యభిమానముచే దేహమును – కర్మాధికారహేతువర్ణాశ్రమాదిరూపంబును గర్తృత్వభోక్తృత్వాదుల కాశ్రయంబు నగు స్థూలసూక్ష్మశరీరేంద్రియసంఘాతమును బిభర్తి– అనాద్యవిద్యావాసనావశమువలన వ్యవహారయోగ్యత్వంబునఁ గల్పితము నసత్యము నైనను సత్యమునుగాను దనకు భిన్నమునైనను దన కభిన్నమునుగాను జూచుచు ధరించుచున్నాఁడు పోషించుచున్నాఁడు కావున దేహభృత్తనఁగా అబాధిత మగు కర్మాధికారహేతువు దేహాభిమానము గలవాఁడు, అట్టి వివేకజ్ఞానశూన్యుం డగు దేహభృత్తుచేత, కర్మమునందుఁ బ్రవృత్తికి హేతువు లగు రాగద్వేషములసమృద్ధిచే నెల్లప్పుడును గర్మములయందు బ్రవర్తించుచున్నవానిచేత; కర్మాణి; అశేషతః = నిశ్శేషముగా; త్యక్తుమ్ = విడుచుటకు; హి = ఎందువలన; నశక్యమ్ = శక్యములు కావో, కారణసామగ్రి యున్నపుడు కార్యత్యాగ మశక్య మగుటవలన. అందువలన, యస్తు = ఎవ్వఁ డజ్ఞుఁ డగు నధికారి; సత్త్వశుద్ధికొఱకుఁ గర్మములఁ జేయుచున్నను భగవత్కరుణచేఁ దత్ఫలత్యాగి యగునో, తుశబ్ద మట్టివాఁడు దుర్లభుఁ డని

బోధనార్థము; సత్యాగీతి అభిధీయతే = అతఁడు త్యాగి యని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు, గౌణవృత్తిచే స్తుత్యర్థము త్యాగి కాకున్నను. అశేషకర్మసన్న్యాసమో పరమార్థదర్శి యగు నదేహభృత్తుచేతనే చేయ శక్య మగుం గావున నతఁడే ముఖ్యవృత్తిచేఁ ద్యాగి యని యభిప్రాయము.

శ్రీ. ఓయీ! ఇట్టి కర్మఫలత్యాగముకన్నను సర్వకర్మత్యాగము మేలు, అట్లయినయెడఁ గర్మవిక్షేపము లేక జ్ఞాననిష్ఠాసుఖము సిద్ధించు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—దేహభృతా = దేహాత్మాభిమానవంతునిచేత; నిశ్శేషముగా సర్వకర్మములను ద్యజించుటకు శక్యము గాదు గదా! అది చెప్పఁబడినది "నహి కశ్చి త్క్షణ మపి జాతు తిష్ఠ త్యకర్మకృత్" అని. అందువలన నెవఁడు కర్మములఁ జేయుచునే కర్మఫలత్యాగియో అతఁడే ముఖ్యుఁ డగు త్యాగి యని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

ప. దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—దేహభృతా=దేహాభిమానవంతునిచేత; దైహికవ్యవహారముకొఱకుఁ గరచరణవ్యాపారము చేయుచుండువానిచేత; అశేషతః కర్మాణి త్యక్తుం నహి శక్యమ్. కాయక్లేశభయమువలన నెల్లు త్యజింప శక్య మగు నని యర్థము. నహి కశ్చి త్క్షణ మపి యని పూర్వమే చెప్పఁబడినది.

రా. దానిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—దేహభృతా — ధరింపఁబడుచున్న శరీరము గలవానిచేత; కర్మాణి అశేషత స్త్యక్తుం నహి శక్యమ్, దేహధారణార్థము లగు నశనపానాదులును తదనుబంధు లగు కర్మములును అనివార్యము లగుటవలన. దానికొఱకు మహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠాన మనివార్యము. యస్తు; ఆ మహాయజ్ఞాదికర్మము లందు ఫలత్యాగియో అతఁడే "త్యాగే నైకే అమృతత్వ మానశుః" ఇత్యాది శాస్త్రములయందుఁ ద్యాగి యని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. ఫలత్యాగి యనుట ఫల కర్తృత్వకర్మసంగములత్యాగి యని ప్రదర్శనార్థము, త్రివిధ స్సంప్రకీర్తితః అని ప్రక్రమించుటవలన.

మా. ఇతర మైన త్యాగశబ్దార్థము యుక్తము కా దని చెప్పుచున్నాఁడు నహీత్యాదిగా.

అనిష్ట మిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్
భవ త్యత్యాగినాం ప్రేత్య న తు సన్న్యాసినాం క్వచిత్. ౧౨

భా. ఏది సర్వకర్మపరిత్యాగమువలనఁ గలుగునో ఆ ప్రయోజనం బేది ? చెప్పెదము.—అనిష్టమ్ = నరకతిర్యగాదిలక్షణమును; ఇష్టమ్ = దేవాదిలక్షణమును; మిశ్రంచ = ఇష్టానిష్టసంయుక్తము మనుష్యలక్షణమును; ఇట్లు, త్రివిధమ్ = మూఁడువిధములు గలది; కర్మణః = ధర్మాధర్మలక్షణ మగు కర్మముయొక్క; ఫలమ్ = బాహ్యము లగు ననేకకారకములవ్యాపారముచే నిష్పన్న మగుచు అవిద్యాకృతము ఇంద్రజాలమాయోపమము మహామోహాకరము ప్రత్యగాత్మ నుపసర్పించునదియుం బోలె ఫల్గు * వగుటచే లయమును – అదర్శనమును బొందుచున్నది కావున ఫల మని ఫలనిర్వచనము, ఇట్టి ఫలము; భవతి = అగుచున్నది; అత్యాగినామ్ = అజ్ఞు లగు కర్ములకు, అపరమార్థసన్న్యాసులకు; ప్రేత్య= శరీరపాతమున కనంతరము. సన్న్యాసినాం = పరమార్థసన్న్యాసులకు పరమహంసపరివ్రాజకులకు కేవలజ్ఞాననిష్ఠులకు; క్వచిత్ = ఒకానొకప్పుడును; నతు = కానేకాదు. కేవలసమ్యగ్దర్శననిష్ఠ అవిద్యాదిసంసారబీజము నొకానొకప్పుడు నున్మూలింపక తప్పదు గదా యని యర్థము.

నరకమును తిర్యగ్యోనిని బ్రాపించుట మొదలగు ననిష్టమును దేవశరీరప్రాప్తి మొదలగు నిష్టమును మనుష్యత్వప్రాప్తిరూప మగు మిశ్రమును అను నీత్రివిధ మయిన కర్మఫలము పరమార్థసన్న్యాసులు కానికర్ములకు దేహము విడిచినపిమ్మటఁ గలుగక తప్పదు. పరమార్థసన్న్యాసులకుమాత్ర మెప్పుడునుం గలుగనేర దని తాత్పర్యము.

ఆ. చెప్పిన యధికారికి సర్వకర్మసన్న్యాసము సంభవింప కున్నను ఫలము లేనపుడు దానినేల చేయవలయు నని శంకించుచున్నాఁడు.—ఏది ఇత్యాదిగా. గౌణసన్న్యాసమునకా ముఖ్యసన్న్యాసమునకా ఫల మడిగెద వని వికల్పించుచున్నారు చెప్పెదము అని. సర్వకర్మత్యాగ మనఁగా కర్మము ననుష్ఠించినను తత్ఫలాభిసంధిత్యాగము. అది గౌణసన్న్యాసము. దానిఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు అనిష్ట మిత్యాది పాదత్రయముచేత. ముఖ్యసన్న్యాస మగు సర్వకర్మత్యాగము నందో సమ్యగ్దర్శనద్వారమున సర్వసంసారోచ్ఛేదమే ఫల మని చెప్పుచున్నాఁడు న త్విత్యాదిగా. మొదటిపాదత్రయమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అనిష్ట

* నిస్సారము.

మిత్యాదిగా. తిర్యగాది యను నాదిపదము తక్కిన నీచయోనులసంగ్రహించు కొఱకు, దేవాది యను నాదిపదము తక్కిన యుత్కృష్టయోనుల గ్రహించుట కొఱకని విభాగము. ఫలశబ్దవ్యుత్పత్తి చెప్పుచున్నారు భాష్యములు ఇత్యాదిగా. కారణద్వారమునఁ గల్గిన యనేకవిధత్వముఁ జెప్పి మిథ్యాత్వముఁ జెప్పుచున్నారు అవిద్యాకృతము అని. తత్కృతంబై దృష్టిమాత్రాకారం బనుటకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు ఇంద్రేత్యాదిగా. ప్రతీతికి రమణీయం బని సూచించుచున్నారు మహామోహకరము అని. అవిద్యాజన్య మవిద్యాశ్రిత మగుటవలన వాస్తవంబున నాత్మాశ్రితము కాదని చెప్పుచున్నారు ప్రత్యగాత్మ నిత్యాదిగా. ఇట్టి ఫలము కర్ములకగు ననునెడఁ బాదత్రయము గౌణసన్న్యాసఫలప్రతిపాదనపరం బనుట యెట్లని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అపరమార్థేత్యాదిగా. ఫలాభిసంధిరహితు లగు కర్ములకు దేహపాతానంతరము కర్మానురోధి ఫలప్రాప్తి దప్ప దని యర్థము. కర్ములే యగుచు ఫలాభిసంధిరహితు లగువారు గౌణసన్న్యాసు లగుటవలన వారి గౌణసన్న్యాసమునకు ఫలముఁ బ్రతిపాదించి చతుర్థపాదమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు సన్న్యాసినా మిత్యాదిగా. పూర్వప్రకృత మగు గౌణసన్న్యాసమును వ్యవచ్ఛేదించుచున్నారు పరమార్థ యని. వారిప్రధానధర్మము నుపదేశించుచున్నారు కేవలేత్యాదిగా. ఒకానొకప్పుడును — ఏదేశమందును ఏకాలమందును. అప్పుడు పరమార్థసన్న్యాసము ఫలరహిత మగుటవలన ననుష్ఠింపవలసినది లేదని యాశంకించి యది మోక్షపర్యవసాయి యగుటవలన నట్లనవల దని చెప్పుచున్నారు కేవలేత్యాదిగా.

హ॰ అనిష్టమ్ = అప్రియమును; ఇష్టమ్ = కోరఁబడునదియు; మిశ్రమ్ = ఉభయాత్మకమును; ఇట్టి, ఇష్టానిష్టకర్మముయొక్క, ఫలమ్ = ఫల్గు వగుటచే లీనమగుచున్నది కావున ఫల మనఁబడుచున్నది; అదియు, త్రివిధమ్ = మూఁడువిధములు గలది; భవతి = కలుగుచున్నది; అత్యాగినామ్ = అజ్ఞు లగు కర్ములకు. పరమార్థసన్న్యాసు లగు కేవలజ్ఞాననిష్ఠులకో సర్వకర్మసన్న్యాసము చేసినవా రగుటవలన, నతు = కలుగనే కలుగదు. ఇందుచే ఫలాభిసంధిరహిత మగు కర్మానుష్ఠానముచే సత్త్వశుద్ధి నొందినవారికి సకలకర్మసన్న్యాసము విధింపఁబడుచున్నది.

శ॰ ఇట్లు తామసాదిత్యాగము గలవా రాపాతంబున నకర్ములైనను గర్ములే యనియు సాత్త్వికత్యాగు లకర్ము లనియుఁ బ్రతిపాదించి కర్ములకుఁ గర్మఫలంబును అకర్ములకుఁ దదభావంబును జెప్పుచున్నారు.—అనిష్టమ్ = పాపకర్మఫలము, నరకము గాని తిర్యగ్యోని గాని; ఇష్టమ్ = పుణ్యకర్మఫలము, దేవత్వము; మిశ్రమ్ =

ఉభయమిశ్రఫలము, మనుష్యత్వము; "పుణ్యేన పుణ్యాలోకం నయతి" ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధ మగు, త్రివిధం ఫలమ్ = మూఁడువిధము లైన కర్మఫలము గూడ; అత్యాగినామ్ = కర్మతత్ఫలత్యాగము చేయనివారికి, తామసాదిత్యాగులకు; ప్రేత్య=మరణానంతరము; భవతి = కానే యగును. శబ్దముచేఁ ద్యాగ మున్నను క్రియచే కర్మత్యాగము లేమివలనను జేసినకర్మములకు ఫల మవశ్యము కలుగుటవలనను త్రివిధ మగు కర్మఫలము అత్యాగులకుఁ దప్పదు. నతుసన్న్యాసినామ్ = కర్మఫలత్యాగ జన్య మగు సత్త్వశుద్ధిచేఁ గలుగునట్టి యాత్మజ్ఞానముచేత నకుశలాదిసర్వకర్మముల సన్న్యసించినట్టి యతులకు; క్వచిత్—కొంచె మైనను సంచితమునకుఁ గాని యాగామికిఁ గాని యన్యమునకుఁ గాని పుణ్యాపుణ్యకర్మమునకు జ్ఞానాగ్నినిర్దగ్ధస్వరూపము నకు ఫలము కలుఁగదు. "సతి కుడ్యే చిత్రకర్మ" * అను న్యాయంబునఁ దనకే యునికి లేనపుడు ఫలదానము సంభవింపమివలన నకర్మ లగు విద్వాంసులకు విదేహ ముక్తియే యని సిద్ధము.

వ. ఓయీ! దేహభృత్తును బరమాత్మజ్ఞానశూన్యుఁడునై కర్మి యయ్యును కర్మఫలాభిసంధిత్యాగము చేసిన గౌణసన్న్యాసికిని బరమాత్మజ్ఞానవంతుఁడై దేహాభి మానరహితుఁడై సర్వకర్మత్యాగి యగు ముఖ్యసన్న్యాసికిని ఫలమునందు విశేష మేమి? ఏది లభింపమిచే నొకటి గౌణ మగునో ఏది లభించుటచే రెండవది ముఖ్య మగునో ఆ విశేష మేమి? కర్మఫలత్యాగిత్వమో యిద్దఱయందును సమానము. కావున మఱి యొకవిశేషము చెప్పవలయును. చెప్పెదము.—అత్యాగినామ్ = కర్మఫలత్యాగు లైనను కర్మానుష్ఠాయు లగు నజ్ఞులకు, గౌణసన్న్యాసులకు; ప్రేత్య= వివిదిషాపర్యంత సత్త్వశుద్ధికి మున్నే మృతు లైనవారికి; పూర్వకృత మగు, కర్మణః= కర్మముయొక్క; ఫలమ్ = శరీరగ్రహణము; భవతి = కలుగుచున్నది, మాయామయము ఫల్గు నగుటచే లయమును — అదర్శనము నొందునది యని ఫలశబ్దనిర్వచ నము. కర్మణః అని జాత్యభిప్రాయమున నేకవచనము, ఏకమునకుఁ ద్రివిధఫలత్వ మనుపపన్న మగుటవలన. ఆఫలము కర్మము త్రివిధ మగుటవలనఁ ద్రివిధము. పాపమునకు, ఇష్టమ్ = ప్రతికూలవేదనీయము నరకతిర్యగాదిలక్షణము; పుణ్యము నకు, ఇష్టమ్ = అనుకూలవేదనీయము దేవాదిలక్షణము; మిశ్ర మగు పాపపుణ్య ద్వయమునకో, మిశ్రమ్ = ఇష్టానిష్టసంయుక్తము మనుష్యలక్షణము; ఇట్లు త్రివిధం బని యనువాదము హేయ మని తెలుపుటకొఱకు. ఇట్లు గౌణసన్న్యాసులకు శరీర

* గోడ యున్నయెడఁ జిత్తరువు వ్రాత.

పాతానంతరము శరీరాంతరగ్రహణ మావశ్యక మని చెప్పి ముఖ్యసన్న్యాసులకుఁ బరమాత్మసాక్షాత్కారముచే నవిద్యాతత్కార్యనివృత్తి యగుటవలన విదేహకైవల్యమే యని చెప్పుచున్నాఁడు.—నతు సన్న్యాసినాం క్వచిత్=పరమాత్మజ్ఞానవంతులగు ముఖ్యసన్న్యాసు లగు పరమహంసపరివ్రాజకులకు; ప్రేత్య; కర్మణః ఫలమ్=శరీరగ్రహణము, అనిష్టము గాని యిష్టము గాని మిశ్రము గాని, క్వచిత్—ఒకానొక దేశమునందుఁ గాని కాలమునందుఁ గాని, నతు—కలుగనే కలుగదు, తుశబ్ద మవధారణార్థము. జ్ఞానముచే నజ్ఞాన ముచ్ఛిన్న మగుటచేఁ దత్కార్యము లగు కర్మములుచ్ఛిన్నము లగుటవలన. అట్లు శ్రుతి "భిద్యతే హృదయగ్రన్థి శ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః। క్షీయన్తే చాఽస్య కర్మాణి తస్మిన్దృష్టే పరావరే" అని. పారమర్షమగుసూత్రము గూడ "తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయో రశ్లేశ వినాశౌ" * అని పరమాత్మజ్ఞానమువలన నశేషకర్మక్షయమును దెలుపుచున్నవి. అందుచే గౌణసన్న్యాసులకు వెండియు సంసారము కలుగు ననియు ముఖ్యసన్న్యాసులకుమాత్రము మోక్షము కలుగు ననియు ఫలమునందు విశేషము చెప్పఁబడినది. ఇట నొకఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—"అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః। స సన్న్యాసీచ" ఇత్యాదిస్థలమునఁ గర్మఫలత్యాగులందు సన్న్యాసిశబ్దము ప్రయోగింపఁబడియుండుటవలనఁ గర్మిలే యిట ఫలత్యాగసామ్యమువలన సన్న్యాసిశబ్దముచే గ్రహింపఁబడుచున్నారు. వారికిని సాత్త్వికులకు నిత్యకర్మానుష్ఠానముచేతను నిషిద్ధకర్మాననుష్ఠానముచేతను బాపము సంభవింపమివలన అనిష్ట మగు ఫలము సంభవింపదు; కామ్యాననుష్ఠానమువలన ఇష్టముగూడ సంభవింపదు, ఈశ్వరార్పణముచే ఫలము విడుచుటవలనఁ గూడ; అందువలననే మిశ్రముగూడ సంభవింపదు. ఇట్లు త్రివిధకర్మఫలము సంభవింపదు. ఇందువలననే చెప్పఁబడినది "మోక్షార్థీ న ప్రవర్తేత తత్ర కామ్యనిషిద్ధయోః। నిత్యనైమిత్తికే కుర్యా త్ప్రత్యవాయజిహాసయా" ♦ అని. ఆతని కిట్లు చెప్పవలయును. శబ్దార్థములమర్యాదను నివు నిశ్చయించికొన్నవాఁడవు కా వని. ఎట్లనఁగా. "గౌణముఖ్యయో ర్ముఖ్యే కార్యసంప్రత్యయః" ‖ అని శబ్దమర్యాద. "అమావాస్యాయా మపరాహ్ణే పిణ్డపితృయజ్ఞేన చరన్తి"

---

* బ్రం. సూ. బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగిన పిదప ఆగామికర్మమునకు సంబంధము లేదు. పూర్వసంచితమునకు నాశ మగును.

♦ అందు మోక్షార్థి కామ్యనిషిద్ధములయందుఁ బ్రవర్తింపఁగూడదు. ప్రత్యవాయముఁ బరిహరించుటకై నిత్యనైమిత్తికములఁ జేయవలయును.

‖ గౌణముఖ్యములలో ముఖ్యమునందుఁ గార్యవ్యవహారము

అనుచోట నమావాస్యాశబ్దము కాలమునందు ముఖ్యము. తత్కాలోత్పన్న మగు కర్మమునందో గౌణము "య ఏవం విద్వా నమావాస్యాం యజతే" ఇత్యాదికము నందు. అట నమావాస్యాయా మ్మనుటచేఁ గర్మము గ్రహింపఁబడినయెడఁ బితృయజ్ఞమునకుఁ దదంగ మగుటవలన ఫలము కల్పింపవలసినది లేదు కావున విధికి లాఘవం బగు నని పూర్వపక్షితము కాత్యాయనునిచేత. "అఙ్గం వా సమభివ్యాహారాత్" అని. గౌణార్థము ముఖ్యార్థోపస్థితిపూర్వకం బగుటవలన ముఖ్యార్థమో యిట నబాధిత మగుటవలన నమావాస్యాశబ్దముచేఁ గాలమే గ్రహింపఁబడుచున్నది. అమీఁదవచ్చు ఫలకల్పనాగౌరవమో ప్రమాణవంత మగుటవలన నంగీకార్యమని సిద్ధాంతింపఁబడియె జైమినిచేత "పితృయజ్ఞ స్స్వకాలత్వా దనఙ్గం స్యాత్" అని. ఇట్లుండుటవలన సన్న్యాసిశబ్దము సర్వకర్మత్యాగియందు ముఖ్య మగుటవలనను గర్మియందు ఫలత్యాగసామ్యముచే గౌణ మగుటవలనను ముఖ్యార్థ మిట నబాధిత మగుటవలన నదియె సన్న్యాసిశబ్దముచే గ్రహింపవలయు నని శబ్దమర్యాదచే సిద్ధము. కారణసామగ్రి యున్నపుడు కార్యోత్పత్తి యని యర్థమర్యాద. ఎట్లనఁగా. ఈశ్వరార్పణముచేఁ గర్మఫలము విడిచినవానికిని సత్త్వశుద్ధ్యర్థము నిత్యకర్మముల ననుష్ఠించుచు నంతరాలమున మృతుఁడైనవానికిఁ బూర్వార్జితము లగు కర్మములచేఁ ద్రివిధ మగు శరీరగ్రహణము నేది వారింపఁగలదు? "యో వా ఏత దక్షరం గార్గ్యవిదిత్వా ఽస్మాల్లోకా త్ప్రైతి స కృపణః" అను శ్రుతివలన. తుదకు సత్త్వశుద్ధిఫలజ్ఞానోత్పత్తికొఱకుఁ దదధికారిశరీర మైనను వాని కావశ్యకమే. అందువలననే వివిదిషాసన్న్యాసికి శ్రవణాదికముఁ జేయుచు నంతరాలమున మృతుఁడైనవానికి యోగభ్రష్టశబ్దవాచ్యునకు "శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టో ఽభిజాయతే" ఇత్యాదిగా జ్ఞానాధికారిశరీరప్రాప్తి యవశ్యము కలుగు నని షష్ఠాధ్యాయమున నిర్ణయింపఁబడినది. సర్వకర్మత్యాగికిఁగూడ నజ్ఞునకు శరీరగ్రహణ మావశ్యక మైనపుడు అజ్ఞునకుఁ గర్మి కావశ్యక మని చెప్పవలయునా? అందువలన నజ్ఞునకవశ్యము శరీరగ్రహణ మని యర్థమర్యాదచే సిద్ధము. పరాక్రమించియు నున్నాఁరేకభవికపక్షనిరాకరణమందు సూరులు. అందువలన యథోక్త మగు భగవత్పూజ్యపాదభాష్యకృతవ్యాఖ్యానమే యుత్తమము. అందువలన నిది యిట నిష్కర్షము. అకర్త్రభోక్తృపరమానందాద్వితీయ సత్య స్వప్రకాశ బ్రహ్మాత్మసాక్షాత్కారముచే నిర్వికల్పమును వేదాంతవాక్యజన్యమును విచారమునలన నిశ్చితప్రామాణ్యమును సర్వప్రకారము లైన యప్రామాణ్యశంకలు వీడినదియు నగు బ్రహ్మాత్మజ్ఞానముచేత

నాత్మాఽజ్ఞాననివృత్తి యగుటచేఁ దత్కార్యకర్తృత్వాద్యభిమానరహితుఁ డగు పరమార్థసన్న్యాసి సర్వకర్మోచ్ఛేదమువలన శుద్ధుఁడు కేవలుఁడై యావిద్యక కర్మాదినిమిత్తమగు శరీరగ్రహణమును వెండియు ననుభవింపఁడు, సర్వభ్రమలును గారణోచ్ఛేదముచే నుచ్ఛిన్నము లగుటవలన. ఎవ్వఁడు మఱి యవిద్యావంతుఁడు కర్తృత్వాద్యభిమాని యగు దేహభృత్తు కలఁడో అతఁడు త్రివిధుఁడు. రాగాదిదోషప్రాబల్యమువలనఁ గామ్యనిషిద్ధాదియథేష్టకర్మముల ననుష్ఠించువాఁడు మోక్షశాస్త్రమునం దనధికారి యొకఁడు. ఎవఁడు పూర్వకృతసుకృతవశమువలనఁ గొంచెము ప్రక్షీణమగు రాగాదిదోషము గలవాఁడై సర్వకర్మంబుల ద్యజింపనేరక కామ్యనిషిద్ధములఁ బరిత్యజించి నిత్యనైమిత్తికముల ఫలాభిసంధిత్యాగముచే సత్త్వశుద్ధికొఱ కనుష్ఠించునో అతఁడు రెండవవాఁడు మోక్షశాస్త్రమునం దధికారి గౌణసన్న్యాసి యనఁబడియె. అంత నిత్యనైమిత్తికకర్మానుష్ఠానముచే నంతఃకరణశుద్ధి గలిగి వివిదిష నొందినవాఁడై శ్రవణాదికముచే మోక్షసాధన మగు జ్ఞానము సంపాదింపఁగోరి సర్వకర్మములను యథావిధిఁ బరిత్యజించి బ్రహ్మనిష్ఠుఁ డగు గురువు నుపసర్పించువాఁడు తృతీయుఁడు వివిదిషాసన్న్యాసి యనంబరఁగు. అందు మొదటివానికి సంసారిత్వము సర్వప్రసిద్ధము. రెండవవానికో అనిష్ట మిత్యాదిచే వ్యాఖ్యాతము. తృతీయునకును అయతి శ్శ్రద్ధయోపేతః అని ప్రశ్నద్వారమున షష్ఠమునందు నిర్ణీతము. అజ్ఞునకు సంసారిత్వము తప్పదు కారణసామగ్రి యుండుటవలన. అదియు నొకనికి జ్ఞానమున కననుగుణము, ఒకనికి జ్ఞానానుగుణం బని విశేషము. విజ్ఞునకో సంసారకారణము లేమివలన స్వభావముననే కైవల్యము. ఇట్లు రెండుపదార్థములు సూత్రింపఁబడిన వీశ్లోకమునందు.

శ్రీ. ఇట్టి కర్మఫలత్యాగమునకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అనిష్టమ్= నారకిత్వము; ఇష్టమ్ = దేవత్వము; మిశ్రమ్ = మనుష్యత్వము; ఇట్లు, త్రివిధమ్, పాపమును పుణ్యమును ఉభయమిశ్రము నగు, కర్మణః ఫలమ్ = కర్మముయొక్క ఫలమేది ప్రసిద్ధమో; అది యంతయు, అత్యాగినామ్ = సకాములకే; ప్రేత్య = పరమునందు; భవతి, వారికిఁ ద్రివిధకర్మము సంభవించుటవలన. నతు సన్న్యాసినాం క్వచిత్ — సన్న్యాసులకో యొకప్పుడును గలుగదు. సన్న్యాసిశబ్దముచే నిట ఫలత్యాగసామ్యమువలనఁ బ్రకృతు లగు కర్మఫలత్యాగులు గ్రహింపఁబడుచున్నాడు, “ అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః । స సన్న్యాసీచ యోగీచ ” ఇత్యాదులయందును గర్మఫలత్యాగివిషయముగా సన్న్యాసిశబ్దప్రయోగము కనఁ

బడుటవలన. వారికి సాత్త్వికులకుఁ బాపము సంభవింపమివలనను ఈశ్వరార్పణముచేఁ బుణ్యఫలము త్యక్త మగుటవలనను త్రివిధంబును గర్మఫలము కలుగ దని యర్థము.

ప. *

రా. ఓయీ! కర్మము లగ్నిహోత్రదర్శపూర్ణమాసజ్యోతిష్టోమాదులును మహాయజ్ఞాదులును స్వర్గాదిఫలసంబంధముతో శాస్త్రములచే విధింపఁబడుచున్నవి. నిత్యనైమిత్తికములకుఁ గూడ "ప్రాజాపత్యం గృహస్థానామ్" అని ఫలసంబంధితతోనే గదా విధి. అందువలనఁ దత్తత్ఫలసంబంధస్వభావము లని యేర్పడు కర్మముల యనుష్ఠానంబున బీజావాపాదులంబోలె ఫలాభిసంధి లేనివానికిఁ గూడ నిష్టానిష్టరూపఫలసంబంధం బనివార్యము. అందువలన మోక్షవిరోధి యగు ఫలము గలది యగుటచే కర్మము ముముక్షువున కనుష్ఠేయము గాదు. అనఁగా నందుల కుత్తరముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అనిష్టమ్ = నరకాదికము; ఇష్టమ్ = స్వర్గాదికము; మిశ్రమ్ = అనిష్టయుక్తము పుత్రపశ్వన్నాదికము; ఇట్టి, త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్; అత్యాగినామ్ = కర్తృత్వ మమతాఫలత్యాగరహితులకు; ప్రేత్య భవతి. ప్రేత్య — కర్మానుష్ఠానమున కుత్తరకాలమం దని యర్థము. నతు సన్న్యాసినాం క్వచిత్ = కర్తృత్వాదిపరిత్యాగము చేసినవారికి ఎందును మోక్షవిరోధి యగు ఫలము గలుగదు. ఇది యభిప్రాయము. అగ్నిహోత్రమహాయజ్ఞాదులు నిత్యములే కాని, అయినను జీవనాధికార కామనాధికారములయందువలె మోక్షాధికారమునందును వినియోగపృథక్త్వముచేతఁ బరిహృత మగుచున్నది విరోధిఫలము కలుగు నను నాక్షేపము. మోక్షవినియోగమో "త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసా ఽనాశకేన" ఇత్యాదులచేత. ఇట్లు కర్మములఁ జేయుచునే కర్తృత్వాదులఁ బరిత్యజించుట శాస్త్రసిద్ధ మగు సన్న్యాసము. అదియే త్యాగ మని చెప్పఁబడినది.

మా. త్యాగమును స్తుతించుచున్నాఁడు అనిష్ట మిత్యాదిగా.

పఞ్చైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే
సాఙ్ఖ్యే కృతాన్తే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్. ౧౩

భా. అందువలనఁ బరమార్థదర్శికే యశేషకర్మసన్న్యాసిత్వము సంభవించును క్రియాకారకఫలము లాత్మయం దవిద్యాధ్యారోపితంబు

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

లగుటవలన. కాని యజ్ఞున కధిష్ఠానాదులఁ గ్రియాకర్త లగుకారకంబుల నాత్మత్వంబునఁ జూచువాని కశేషకర్మసన్న్యాసము సంభవింపదు. ఆ యీ యర్థము నుత్తరశ్లోకములచేఁ దెలుపుచున్నాఁడు.—పఞ్చ = ఐదింటిని; ఇమాని = ఈ చెప్పఁ బోవువానిని; మహాబాహో = గొప్ప చేతులు గలవాఁడా! కారణాని=నిర్వర్తకములను; నిబోధ=ఎఱుంగుము; మే — నావాక్యమువలన. అని చెప్పఁబోవువిషయంబున మనస్సమాధానముకొఱకును వస్తువైషమ్యప్రదర్శనముకొఱకును ఆకారణములు జ్ఞాతవ్యము లని స్తుతించుచున్నాఁడు. సాంఖ్యే = జ్ఞాతవ్యము లగు పదార్థము లేశాస్త్రమునందు సంఖ్యాయన్తే — చక్కఁగాఁ జెప్పఁబడుచున్నవో అది సాంఖ్యము వేదాంతము, దానియందు; కృతాన్తే = ఇది దానికే విశేషణము, కృత మనఁగా కర్మము, దానియొక్కయంతము — పరిసమాప్తి దేనియందో అది కృతాంతము, కర్మాంత మనుట, "యావానర్థ ఉదపానే, సర్వం కర్మాఽఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే" అని యాత్మజ్ఞానము కలిగిన సర్వకర్మములనివృత్తిని దెలుపుచున్నాఁడు; అందువలన నట్టి యాత్మజ్ఞానార్థ మగు కృతాంత మైన సాంఖ్యమునందు వేదాంతమునందు; ప్రోక్తాని = చెప్పఁబడినవానిని; సర్వకర్మణామ్=ఎల్ల కర్మములయొక్క; సిద్ధయే = నిష్పత్తికొఱకు.

అర్జునా! సర్వకర్మములును సిద్ధించుటకుఁ గారణము లని కర్మపరిసమాప్తి హేతు వగు నాత్మజ్ఞానము బోధించునట్టి వేదాంతమునందుఁ జెప్పఁబడిన యీయైదింటినిం జెప్పెద విను మని తాత్పర్యము.

ఆ. ఓయీ! అపరమార్థసన్న్యాసమువలె భేదము లేమివలన నజ్ఞులకుఁ బరమార్థసన్న్యాసముగూడ నేల సిద్ధింపదు? త్యాగము సుకరం బగుటవలన. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. వానికి సమ్యగ్దర్శనమువలన నవిద్యానివృత్తిచేఁ దదారోపితక్రియాకారకాదినివృత్తి యగుటవలన నని హేతువున కర్థము. విద్యావంతునకు సర్వకర్మసన్న్యాసిత్వమున కుపపత్తిని బ్రతిపాదించి యేవకార * వ్యావర్త్యముఁ జూపుచున్నారు కాని ఇత్యాదిగా. అజ్ఞునకు అశేషకర్మములను తద్ధేతువు లగు రాగాదులను ద్యజించుట సంభవింప దనుటకు అధిష్ఠానాదికారకములయం దాత్మత్వదృష్టి హేతు వని చెప్పుచున్నారు క్రి యేత్యాదిగా. అధిష్ఠానాదులు క్రియా

* పరమార్థదర్శిలో అనుచోటి యేకారముచే.

కర్త లెట్లగును? ఎట్లు మఱి యజ్ఞునకు వానియం దాత్మత్వబుద్ధి? అని యాశం కించి మీఁదిశ్లోకచతుష్టయముయొక్క-తాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు ఆయీ ఇత్యాదిగా. కర్మార్థము లగు నధిష్ఠానాదు లప్రామాణికము లను నాశంకను మొదటఁ దొలఁ గించుచున్నారు పం చేత్యాదిగా. చెప్పఁబోవువిషయంబున-అధిష్ఠానాదులం దని యర్థము. ఆ వస్తువులకే వైషమ్యము దెలుపనలయును, మనస్సమాధానము లేక దాని నెఱుంగ శక్యము గాదు గదా! సాంఖ్యశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తిఁ జెప్పుచున్నారు జ్ఞాతవ్యములు ఇత్యాదిగా. ఆత్మ త్వంపదార్థము, తత్పదార్థము బ్రహ్మము, రెంటి యొక్క-యైక్యజ్ఞానము, తదుపయోగు లగు శ్రవణాదులును బదార్థములు. కృతాంత శబ్దమును వేదాంతవిషయముగా విభజించుచున్నారు కృతము ఇత్యాదిగా. వేదాం తము తత్త్వజ్ఞానద్వారమునఁ గర్మావసానస్థాన మనుటకు వాక్యోపక్రమ మనుకూల మని ప్రదర్శించుచున్నారు యావా నిత్యాదిగా. ఉదపానమునందు — కూపాదికము నందు యావానర్థః — స్నానాదిక మగు నెంతప్రయోజనము కలదో అంత యర్థము సముద్రమునందు సంపన్న మగుచున్నది, అందువలన నెట్లు కూపాదికృత మగు కార్యము సర్వంబును సముద్రమునం దంతర్భవించుచున్నదో అట్లు కర్మార్థము లగు సర్వవేదములందును ఎంతఫలము గలదో అంతఫలంబును జ్ఞానవంతుఁ డగు బ్రాహ్మ ణునకు జ్ఞానమునం దంతర్భవించుచున్నది, జ్ఞానము నొందినవానికిఁ గర్తవ్యము శేషింపమివలన నని యర్థము. అందే వాక్యాంతరమును బ్రమాణముగాఁ జూపు చున్నారు సర్వ మిత్యాదిగా. ఉదాహరించినవాక్యములతాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు అని యాత్మ ఇత్యాదిగా. ఆత్మజ్ఞానము కలిగినపుడు సర్వకర్మనివృత్తి యైనను ఎట్లు వేదాంతము కృతాంత మగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యా దిగా. వాని నావాక్యమువలన నెఱుఁగు మని పూర్వముతో సంబంధము.

హ. సాంఖ్యః మనఁగా వేదము, అదియే సాంఖ్యము, స్వార్థమున నణ్ప్రత్య యము చేయఁబడినది. కృతము అంతము-నిశ్చయము దేనియందో అది కృతాంతము, అట్టి కృతాంత మగు సాంఖ్యమునందు, ప్రోక్తాని — నిశ్చయమునఁ జెప్పఁబడినవాని. నిశ్చితార్థ మగు వేదమునందుఁ జెప్పఁబడినవాని నని యర్థము. సిద్ధయే = నిష్పత్తి కొఱకు; సర్వకర్మణామ్ — శారీరాదికర్మములయొక్క-.

శం. ఓయీ! విద్వాంసు లగు సన్న్యాసులకును అకర్తృత్వము సంభ వింపదు. శిష్యాదులకుఁ దత్త్వోపదేశముచే గాని హితోపదేశముచే గాని పుణ్య క్రియ సంభవించుటవలనను మఱియు నాహారాదులం దొకానొకప్పుడు దుష్టాన్న

భక్షణముచేఁ గాని సంచారాదులయందుఁ బ్రాణిపీడచేఁ గాని మఱి యొకవిధంబునఁ గాని పాపక్రియ సంభవించుటవలనను ఇష్టానిష్టలక్షణం బగు తత్తత్క్రియాఫలము కలుగనే కలుగు నందు వేని, సత్యము. మహాపురుషు లగు బ్రహ్మవిదులు జీవన్ముక్తులు శిష్యులకును ఇతరు లగు సాధువులకును బ్రహ్మతత్త్వమును హితము నుపదేశింతురు. వారి కొకానొకపు డాహారాదులందు దుష్టాన్న సేవయు భ్రమప్రమాదాదులచే నొక ప్పుడు ప్రాణిపీడయు సంభవించును. అయినను నిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠాసంపన్న మగు సమ్యగ్జ్ఞానముచే నిష్కలము నిష్క్రియము నిత్యకూటస్థాసంగచిద్రూపం బగు పరబ్రహ్మము నిదియే నేనని స్వస్వరూపంబున సాక్షాత్కరించినవారికి సదా తత్స్వరూపంబుననే యుండువారికి అధిష్ఠానాదు లగు క్రియాకర్తృకారకాదులకంటె భిన్నుఁడే తా నని యకర్త అభోక్త యాకాశమువలె నక్రియుఁడు పరిపూర్ణుఁ డగు నాత్మనే సర్వదా చూచుచుండువారికిఁ బరమహంసపరివ్రాజకులకు స్వభిన్నములే యగు నధిష్ఠానాదులు చేయు పుణ్యపాపాదిక్రియలసంబంధలేశ మేనియు సంభవింపమి వలనఁ దన్నిమిత్త మగు నిష్టానిష్టఫలము కల్పింప శక్యము గాదు. ఇది బోధించుటకై మొదటఁ గర్మనివృత్తికిఁ గారణములఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.— సాంఖ్యే = సమ్యక్ ఖ్యాయతే — చక్కఁగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది తెలుపఁబడుచున్నది ఆత్మానాత్మలతత్త్వము దీనిచేతఁ గావున సాంఖ్య మనఁగా వేదాంతశాస్త్రము, దాని యందు; కృతాన్తే = "నిష్కలం నిష్క్రియమ్, ఉపశాన్తోయమాత్మా, శివం శాన్తమ్, స్వాభావికీ జ్ఞాన బలక్రియాచ, నవద్వారే పురే దేహే నైవ కుర్వ న్నకారయన్, నిత్య స్సర్వగత స్థాణుః, ప్రకృత్యైవచ కర్మాణి, ప్రకృతేః క్రియమాణాని, స్వభావస్తు ప్రవర్తతే" ఇత్యాదిగా కృతము—స్పష్టీకృతము ఆత్మానాత్మలయంతము— తత్త్వనిశ్చయము దేనియందో అది కృతాంతము, లేక, క్రియతే—చేయఁబడుచున్నది కావున కృత మనఁగా విహితనిషిద్ధాత్మక మగు కర్మము దానియొక్క—అంతము — సమాప్తి "న తేషాం ధర్మాధర్మౌ, త్యజ ధర్మ మధర్మంచ" ఇత్యాదిక మగు నేశాస్త్రముచేతనో అది కృతాంతము, లేక, కృతముయొక్క — వైదిక మగు నిత్య నైమిత్తికాదికర్మముయొక్క, "సన్న్యస్య శ్రవణం కుర్యాత్" అనుటచే అంతము— సమాప్తి దేనియొక్క శ్రవణమునిమిత్తమో అది కృతాంతము, అట్టికృతాంత మగు, సర్వకర్మసమాప్తికారణ మగు; సాంఖ్యమునందు — వేదాంతమునందు; సర్వకర్మణాం సిద్ధయే = చలనాత్మకము లగు కర్మము లెన్ని గలవో ఆ కర్మము లన్నిటి యొక్కయు నివృత్తికొఱకు, క్రియామాత్రము సిద్ధించుకొఱ కనుట; ఇమాని = ఈ

వక్ష్యమాణములను; పఞ్చ కారణాని; ప్రోక్తాని = క్రియాసంభవప్రకారము నెఱింగిన ఋషులచేతఁ జెప్పఁబడినవాని; చెప్పెదను; మే—నాయొక్క వచనమువలన; నిబోధ= అధిష్ఠానాదిస్వరూపమును క్రియానివృత్తివిధమును ఆత్మయొక్క యకర్తృత్వమును బండితులకును దుర్జ్ఞేయ మగుదాని నావచనమువలనఁ జక్కగా నెఱుంగుము, క్రియా నివృత్తికారణసామగ్రి నెఱింగి కర్మము తత్కృతం బని నిశ్చయించికొని యాత్మ యందుఁ గర్తృత్వభ్రమను బరిత్యజింపు మని యర్థము.

మ. అం దాత్మజ్ఞానరహితునకు సంసారిత్వమునకు హేతువు కర్మత్యాగా సంభవ మని చెప్పఁబడినది, నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మా ణ్యశేషతః అని. అం దజ్ఞునకుఁ గర్మత్యాగాసంభవమునం దేమి హేతువు? కర్మహేతు వగు నధిష్ఠానాదిపంచకమునందుఁ దాతాత్మ్యాభిమానమే. అను నీయర్థమును నాలుగు శ్లోకములచేఁ బ్రపంచించుచున్నాఁడు. అందు మొదటిశ్లోకముచే నధిష్ఠానాదు లైదింటిని వేదాంతప్రమాణగమ్యములను హేయము లని తెలియుటకొఱకు కవశ్య మెఱుంగవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—ఇమాని – వక్ష్యమాణములను; పఞ్చ; సర్వకర్మణామ్; సిద్ధయే = నివృత్తికొఱకు; కారణాని = నిర్వర్తకములను; ఓ మహా బాహూ! మే=పరమాప్తుఁడను సర్వజ్ఞుఁడను నాయొక్క, వచనమువలన; నిబోధ = ఎఱుంగుటకు సావధానుఁడ వగుము. అత్యంతదుర్జ్ఞేయంబు లగునివి యవహితచిత్తుఁడు కానియెడ నెఱుంగ శక్యము గావు గదా యని చిత్తసమాధానము విధించుటచే వాని స్తుతించుచున్నాఁడు. మహాబాహు వనుటచే సత్పురుషుఁడై యెఱుంగఁజాలు నని సూచించుచున్నాఁడు స్తుత్యర్థమే. ఏమి యివి ప్రమాణరహితములా? నీవచన ముచేనేత నెఱుంగవలయునా? కా దని చెప్పుచున్నాఁడు.—సాంఖ్యే కృతాన్తే ప్రోక్తాని. నిరతిశయపురుషార్థప్రాప్తికొఱకును సర్వానర్థనివృత్తికొఱకును జ్ఞాతవ్యము లగు పదార్థములు—జీవుఁడు బ్రహ్మము తదైక్యము తద్బోధోపయోగిశ్రవణాదులును సంఖ్యాయన్తే – వ్యుత్పాదింపఁబడుచున్నవి దీనియందుఁ గావున సాంఖ్య మనఁగా వేదాంతశాస్త్రము, దానియందు. ఆత్మ వస్తుమాత్రప్రతిపాదక మగు దానియందు అనాత్మభూతములును అవస్తువులును లోకసిద్ధములు నగు కర్మకారణము లైదు ఏల ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నవి? అనఁగా నందులకై శాస్త్రమునకు విశేషణము కృతాన్తే అని. కృత మనఁగా కర్మము, దానియంతము – పరిసమాప్తి తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తిచే దేనియందో అట్టి కృతాంత మగు వేదాంతశాస్త్రమునందు ప్రోక్తాని – లోకము నందుఁ బ్రసిద్ధములే. యనాత్మభూతములే యాత్మరూపంబున మిథ్యాజ్ఞానారోప

ముచే గ్రహింపఁబడినవి ఆత్మతత్త్వజ్ఞానముచే బాధ సిద్ధించుటకై హేయంబు లని చెప్పఁబడినవి. అన్యధర్మమే యగు కర్మమాత్మయం దవిద్యాధ్యారోపితం బని చెప్పినం గదా శుద్ధాత్మజ్ఞానముచే నది బాధితమై కర్మమున కంతము కృతం బగును. అందువలన నాత్మకుఁ గర్మాసంబంధముఁ బ్రతిపాదించుటకై యనాత్మభూతములే యైదు కర్మకారణములు వేదాంతశాస్త్రమునందు మా.దూకల్పితము లనువదింపఁబడినవి కావున నద్వైతాత్మమాత్రతాత్పర్యమునకు హాని లేదు, అవి తదంగములుగానే యితరస్థలమునందుఁ బ్రతిపాదితము లగుటవలన. ఇందును సర్వకర్మాంతత్వము జ్ఞానమునకుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది " సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే " అని. అందువలన జ్ఞానశాస్త్రమునకుఁ గర్మాంతత్వ ముపపన్నము.

శ్రీ. ఓయీ! కర్మము చేయువానికిఁ గర్మఫలం బెట్లు లేకుండు నని యాశంకించి సంగత్యాగియు నిరహంకారుఁడునై యున్నవానికిఁ గర్మఫలముతో లేపము లే దని యుపపాదించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు ఐదుశ్లోకములచేత.—సర్వకర్మణామ్; సిద్ధయే = నిష్పత్తికొఱకు; ఇమాని — వక్ష్యమాణము లగు; పఞ్చ; కారణాని; మే — నావచనమువలన; నిబోధ = ఎఱుంగుము. ఆత్మకుఁ గర్తృత్వాభిమాననివృత్తికొఱకవశ్యము వీని నెఱుంగవలయు నని వాని స్తుతించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు. — సాంఖ్యే = సంఖ్యాయతే — ఎఱుంగఁబడుచున్నాఁడు పరమాత్మ దీనిచేతఁ గావున సాంఖ్య మనఁగా తత్త్వజ్ఞానము, దానియందు; కృత మనఁగా కర్మము, దానియంతము — పరిసమాప్తి దీనియందుఁ గావున కృతాంత మనఁగా వేదాంతసిద్ధాంత మని యర్థము, దానియందు; లేక, సంఖ్యాయన్తే — గణింపఁబడుచున్నవి తత్త్వములు దేనియందో అది సాంఖ్యము, కృతము — చేయఁబడినది అంతము — నిర్ణయము దేనియందో అది కృతాంతము, సాంఖ్యశాస్త్రమే, దానియందు; ప్రోక్తాని. అందువలనఁ జక్కఁగా నెఱుంగు మని యర్థము.

ప. ఓయీ! భోజనము చేయువానికిఁ దృప్తి కలుగుట ప్రత్యక్షమై యుండఁగా కర్మము చేయువానికి ఫలం బెట్లు లేకుండు నని యాశంకించి సంగత్యాగియై నిరహంకారుఁడై యుండువానికిఁ గర్మలేపము లే దని యుపపాదించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వకర్మణామ్; సిద్ధయే = నిష్పత్తికొఱకు; ఇమాని — వక్ష్యమాణములను; పఞ్చకారణములను; మే — నావలననుండి; నిబోధ = ఎఱుంగుము. ఆత్మకుఁ గర్తృత్వాభిమానము నివర్తిల్లుటకై వీని నెఱుంగవలయు నని వాని స్తుతించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు. — ఎట్టివాని? సాంఖ్యే కృతాన్తే ప్రోక్తాని. సంఖ్యా

యన్తే — పరిగణింపఁబడుచున్నవి తత్త్వములు దేనియందో అది సాంఖ్యము, కృతాంత మనఁగా సిద్ధాంతము దానియందు, వేదాంతసిద్ధాంతమునం దని యర్థము.

రా. ఇప్పుడు భగవంతుఁ డగు పురుషోత్తమునియందు అంతర్యామి యైన వానియందుఁ గర్తృత్వానుసంధానముచే నాత్మయం దకర్తృత్వానుసంధానప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు దానివలననే ఫలకర్మములయందును మమతాపరిత్యాగం బగు నని. పరమపురుషుఁడు గదా తనజీవాత్మచేతను దనకరణకళేబరప్రాణముల చేతను తనలీలాప్రయోజనముకొఱకుఁ గర్మముల నారంభించుచున్నాఁడు. అందు వలన జీవాత్మగత మగు త్యున్నివృత్తి మొదలగు ఫలమును తత్సాధనభూత మగు కర్మమును బరమపురుషునికే. సంఖ్య యనఁగా బుద్ధి. సాంఖ్యే కృతాన్తే=యథావస్థితముగాఁ దత్త్వమును గ్రహించునట్టి వైదికబుద్ధిచే ననుసంధింపఁబడిననిర్ణయము నందు; సర్వకర్మణామ్; సిద్ధయే = ఉత్పత్తికొఱకు; ప్రోక్తాని; పఞ్చపతాని * కారణాని; నిబోధమే = నావలననుండి యనుసంధింపుము. వైదిక మగుబుద్ధి శరీరేంద్రియప్రాణజీవాత్మ లుపకరణములుగాఁ గల పరమాత్మనే గదా కర్తనుగా నిశ్చయించుచున్నది, "య ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మనో ఽ న్తరో య మాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మాన మన్తరో యమయతి స త ఆత్మా ఽ న్తర్యా మ్యమృతః, అన్తః ప్రవిష్ట శ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా" ఇత్యాదులందు.

మ. వెండియు సన్న్యాసమును బ్రపంచించుటకై కర్మకారణములఁ జెప్పుచున్నాఁడు పం చేత్యాదిగా. సాంఖ్యే కృతాన్తే = జ్ఞానసిద్ధాంతమునందు.

అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణంచ పృథగ్విధమ్
వివిధా శ్చ పృథ క్చేష్టా దైవం చైవా ఽత్ర పఞ్చమమ్. ౧౪

భా. ఏవి యవి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అధిష్ఠానమ్=ఇచ్ఛాద్వేషసుఖదుఃఖజ్ఞానాదులయభివ్యక్తి కాశ్రయము అధిష్ఠానము—శరీరము; తథా = అట్లు; కర్తా = ఉపాధిలక్షణుఁ డగుభోక్త; కరణంచ = శ్రోత్రాదికమును, శబ్దాద్యుపలబ్ధికొఱకు; పృథగ్విధమ్=నానాప్రకారము, పది రెండుసంఖ్య గలది; వివిధాః = నానావిధము లయిన; పృథక్చేష్టాశ్చ = వేఱువేఱుచేష్టలును, వాయవీయము లగు ప్రాణాపానాదులును; దైవం

* పఞ్చైతాని యని కొందఱుపాఠము.

చైవ = దైవమును గూడ; అత్ర=ఈ నాలుగింటియందు; పఞ్చమమ్ = ఐదవది, చక్షురాద్యనుగ్రాహక మగు నాదిత్యాదికము దైవము.

శరీరమును, బుద్ధ్యాద్యుపాధివిశిష్టుఁ డగుభోక్తయు, శ్రోత్రాదీంద్రియములు పండ్రెండును, ప్రాణాదిపంచవాయువులును, ఐదవది చక్షురాద్యనుగ్రాహక మగు నాదిత్యాదిదైవమును — ఈ యైదును కర్మకారణము లని తాత్పర్యము.

ఆ. కర్మార్థము లగు నధిష్ఠానాదులు ప్రమాణమూలకంబు లగుటవలన జ్ఞాతవ్యము లని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ప్రశ్నపూర్వకముగా విశేషించి వాని నిర్దేశించుచున్నారు ఏవి ఇత్యాదిగా. ఉపాధిలక్షణుఁడు — బుద్ధ్యాదిక ముపాధి, తల్లక్షణుఁడు — తత్స్వభావుఁడు, బుద్ధ్యాదుల ననుసరించువాఁడు తద్ధర్మములఁ దనయందుఁ జూచుచు నుపహితుఁడు బుద్ధ్యాదిప్రధానుఁ డని యర్థము. అందు కార్యలింగక మగు ననుమానమును సూచించుచున్నారు శబ్దా దీత్యాదిగా. జ్ఞానేంద్రియము లైదు, కర్మేంద్రియము లైదు, మనస్సును బుద్ధియు నని పదిరెండు. చేష్టలవివిధత్వమునే స్పష్టీకరించుచున్నారు వాయవీయములు ఇత్యాదిగా. పృథక్ అనఁగా అసంకీర్ణము లని యర్థము, ప్రాణాపానాదిచేష్టలు పరస్పరసంకీర్ణములు కావు గదా! దైవమును విశదీకరించుచున్నారు చక్షురా దీత్యాదిగా.

హ. అవి యేవి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అధిష్ఠానమ్ = శరీరము; తథా; కర్తా = ఎవ్వఁడ నే నింతుల కీశ్వరుఁడ నని తలంచుచున్నాఁడో అతఁడు; కరణంచ = శ్రోత్రాదికమును; పృథగ్విధమ్ — అయిదు విధములు; వివిధాః = నానా ప్రకారము లగు; పృథక్ చేష్టాః = ప్రాణాదివాయువులప్రవృత్తులు; అత్ర=ఈ కారణవర్గమునందు; ఐదవది దైవము.

శం. అవి యేవి యని యాశంకింపఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అధిష్ఠానమ్= సుఖదుఃఖభోగాయతనము, లేక, కరణముల కాశ్రయము, శరీరము; తథాశబ్దము చేకారార్థము గలది; కర్తా = కర్తభోక్త యని తలంచువాఁడు సాభాసాహంకారము విజ్ఞానాత్మయును; పృథగ్విధమ్ = బాహ్యాంతరభేదమున రెండువిధములుగా విభక్త మగు; కరణంచ — జ్ఞానేంద్రియము లైదు కర్మేంద్రియము లైదు మనోబుద్ధులు నని ద్వాదశవిధ మగు కరణంబును; పృథక్=పదివిధములుగా భిన్నమయిన; ఊర్ధ్వాదిగతిభేదమున, వివిధా = నానాప్రకార మగు; చేష్టాచ = వాయుచేష్టావిశేషము, ప్రాణాదులును నాగాదులును పది; అత్ర = క్రియానిష్పత్తికారణము లని

చెప్పఁబడిన యీ యధిష్ఠానాదులు నాలుగింటియందు; చకారము తు శబ్దార్థము; ఏవ కారము అతిరిక్తమును వ్యవచ్ఛేదించుచున్నది, పఞ్చమంచ = ఐదవదియో; దైవ మేవ = శ్రోత్రాదీంద్రియప్రవర్తక మగు దిగ్వాతార్కాదిరూపము సర్వకరణసిద్ధి కారణము దైవమే ఇతరము లే దని యర్థము. పఞ్చైతాని యని పంచత్వసంఖ్య చేతనే కారణాంతరము లే దని సిద్ధించుచున్నను వెండియు నేవకారము పురుషునకు నేను దీనిఁ జేయుచున్నా నని దుష్టాదుష్టకర్మమునందుఁ గర్తృత్వభ్రమను దొలఁ గించుటకు. ఓయీ! అదృష్టేశ్వరాదులకుఁ గూడఁ గ్రియాసిద్ధికారణత్వము సంభ వించుటవలనఁ బంచసంఖ్యావధారణముచే నతిరిక్తవ్యవచ్ఛేద మనుపపన్నమే యగు నందువేని సత్యము. "బలా ద్దైవేన నీయతే, ఏష ఏవ సాధు కర్మ కారయతి" అని శ్రుత మగుటవలన నదృష్టేశ్వరాదులకును గారణత్వ ముండనేయున్నది. అయినను, "యో దిక్షు తిష్ఠ న్దిగ్భ్యో ఽన్తరః" అని యీశ్వరునకు దిగాద్యంతర్యామిత్వము శ్రుత మగుటవలనఁ దదంతస్థుఁ డగుటచే నాదిగాద్యధిదైవతములయందే యంత ర్భావము. కర్త్రాశ్రయం బగుటవలన నదృష్టమునకుఁ గర్తయం దంతర్భావము. కావున ననుపపత్తి యేదియు లేదు. అందువలన నధిష్ఠానాదు లైదే సర్వకర్మనిష్పత్తి కారణంబు లని సిద్ధము.

వ్య. ప్రమాణమూలకంబు లగు కర్మకారణంబుల నైదింటిని ఆత్మ కకర్తృ త్వము సిద్ధించుటకై యెఱుంగవలయు నని చెప్పిన పిమ్మట నేవి యవి యని యపేక్ష కలుగుటచేఁ దత్స్వరూపముఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండవశ్లోకముచేత.—ఇచ్ఛాద్వేష సుఖదుఃఖచేతనాద్యభివ్యక్తి కాశ్రయము, అధిష్ఠాన మనఁగా శరీరము; తథా కర్తా— ఎట్లు అధిష్ఠానము అనాత్మయు భౌతికంబును స్వప్నమునందలి గృహరథాదికమువలె మాయాకల్పితంబు నగుచున్నదో అట్లు కర్తయు — నేను జేయుచున్నా నను నభి మానము గలవాఁడు జ్ఞానశక్తిప్రధానాఽపంచీకృతపంచభూతకార్యభూతుఁడు అం తఃకరణము బుద్ధి విజ్ఞానము ఇత్యాదిపర్యాయశబ్దవాచ్యుఁడు తాదాత్మ్యాధ్యాసముచే ఆత్మయందుఁ గర్తృత్వాదిధర్మాధ్యారోపహేతువు అనాత్మయు భౌతికుండును మాయాకల్పితుండు నని తథాశబ్దార్థము. స్థూలశరీరమును లోకాయతికు లాత్మ యని పరిగ్రహించినను ఇతరు లగు పరీక్షకు లనాత్మ యని నిశ్చయించుటవలనఁ దద్దృ ష్టాంతమునఁ దార్కికాదులచే నాత్మ యని పరిగ్రహింపఁబడినకర్తనుగూడ అనాత్మ యని నిశ్చయించుట సుకరం బని యర్థము. కరణంచ=శ్రోత్రాదికము శబ్దాద్యుపలబ్ధి సాధనము, చశబ్దము తథాశబ్దము ననుకర్షించుచున్నది; పృథగ్విధమ్ = నానాప్రకా

రము, ఐదు జ్ఞానేంద్రియములు ఐదు కర్మేంద్రియములు మనసును బుద్ధియు నని పది రెండు. కరణవర్గమునందు మనస్సును బుద్ధియు ననునవి వృత్తివిశేషములు, వృత్తి మంతమైన అహంకారము కర్తయే; చిదాభాసుఁడో సర్వత్ర సమానుఁడు. వివిధాః= నానాప్రకారములు, ఐదువిధము లనికాని పదివిధము లనికాని ప్రసిద్ధములు; చశబ్దము తథా అని యనుకర్షార్థము; పృథక్=అసంకీర్ణములు; చేష్టాః=క్రియారూప ములు క్రియాశక్తి ప్రధానాఽపంచీకృత పంచమహాభూత కార్యములు, క్రియాప్రా ధాన్యంబున వాయువీయంబు లని వ్యపదేశింపఁబడునవి ప్రాణాపానవ్యానోదానసమా నములు, నాగ కూర్మ కృకర దేవదత్త ధనంజయాఖ్యములును తదంతర్భూతములే, ఇట సుషుప్తియందుఁ గర్త కంతఃకరణమునకు లయము కలిగినను ప్రాణవ్యాపారము కనఁబడుటవలనను భేదము చెప్పఁబడుటవలనను అంతఃకరణముకంటె నత్యంతభిన్నమే ప్రాణ మని కొందఱు. క్రియాశక్తి జ్ఞానశక్తిమంత మొక్కటియే జీవత్వోపాధి భూతం బపంచీకృతపంచమహాభూతకార్యము, క్రియాశక్తి ప్రాధాన్యముచేఁ బ్రాణ మనియు జ్ఞానశక్తిప్రాధాన్యముచే నంతఃకరణ మనియు వ్యపదేశింపఁబడు నని యభి యుక్తులు. "స ఈక్షాం చక్రే కస్మి న్నహ ముత్క్రాన్త ఉత్క్రాన్తో భవిష్యామి కస్మి న్వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యా మీతి స ప్రాణ మసృజత" * అనుశ్రుతియం దుత్క్రాంత్యాద్యుపాధిత్వము ప్రాణమునకుఁ జెప్పఁబడినది. "సధీః స్వప్నో భూ త్వేమం లోక మతిక్రామతి మృత్యోరూపాణి ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ" † ఇత్యాది శ్రుతియం దుత్క్రాంత్యాద్యుపాధిత్వము బుద్ధికిఁ జెప్పఁబడినది. స్వతంత్ర ముపాధిభేద మున్ననో జీవభేదము ప్రసక్తించును. అందువలన బుద్ధిప్రాణంబుల కేకత్వంబుననే యుత్క్రాంత్యాద్యుపాధిత్వము యుక్తము. భేదవ్యపదేశమో శక్తి భేదమువలన నుపపన్నము. సుషుప్తియందును జ్ఞానశక్తిభాగమునకు లయము కలిగి నను గ్రియాశక్తిభాగము కనఁబడుట యేకత్వమునందును విరుద్ధము కాదు, అను భవసిద్ధ మగుటవలనను, దృష్టిసృష్టినయమునందు సర్వలయము కలిగినను ప్రాణ వ్యాపారమువలె శరీరము సుషుప్తుఁ డితఁ డని పరులచేఁ గల్పితం బగుటవలనను. అందువలన రెండువిధంబులను వ్యపదేశభేదం బుపపన్నము. దైవమ్=అనుగ్రాహక దేవతాసమూహము; చశబ్దము తథా యనుట ననుకర్షించుచున్నది; అత్ర = ఈ

* అతఁ డాలోచించెను — ఏది యుత్క్రమించినపుడు నే నుత్క్రమింతును? ఏది ప్రతిష్ఠిత మైన పుడు నేను ప్రతిష్ఠితుఁడ నగుదు నని, అతఁడు ప్రాణమును సృజించెను.

† అతఁడు బుద్ధియై స్వప్నమై యీలోకము నతిక్రమించుచున్నాఁడు మృత్యురూపములను ధ్యానించుచున్నాఁడో అలపడుచున్నాఁడో అనునట్లు.

కారణవర్గమునందు; పఞ్చమమ్ = ఐదవది, ఏవశబ్దము తథాశబ్దముతో సంబంధించి పైదింటికిని అనాత్మత్వ భౌతికత్వ కల్పితత్వా ద్యవధారణార్థము. అందుఁ గర్తృకరణక్రియాధిష్ఠాన మగు శరీరమునకు దేవత పృథివి, "యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం వా గప్యేతి వాతం ప్రాణ శ్చక్షు రాదిత్యం దిశ శ్శ్రోత్రం మన శ్చన్ద్రం పృథివీం శరీరమ్" అను శ్రుతి వాగాద్యధిష్ఠాత లగు నగ్న్యాదులతోఁ గూడ శరీరాధిష్ఠాత్రిగాఁ బృథివి పఠిత యగుటవలన. కర్త యగు నహంకారమున కధిష్ఠాతృదేవత రుద్రుఁడు పురాణాదిప్రసిద్ధుఁడు. కరణంబుల యధిష్ఠాతృదేవతలును సుప్రసిద్ధులు, శ్రోత్రత్వక్చక్షూరసనఘ్రాణంబులకు దిగ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వులు, వాక్పాణిపాదపాయూపస్థంబులకు అగ్నీంద్రోపేంద్రమిత్రప్రజాపతులు, మనోబుద్ధులకుఁ జంద్రబృహస్పతులు, క్రియారూపము లగు పంచప్రాణములకు సద్యోజాతవామదేవాఘోరతత్పురుషేశానులు పురాణప్రసిద్ధులు. భాష్యమునందు "దైవ మాదిత్యాది చక్షురా ద్యనుగ్రాహక" మ్మనుట యధిష్ఠానాదిదేవతలకు నుపలక్షణము.

శ్రీ. వానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—అధిష్ఠానమ్ = శరీరము; కర్తా = చిజ్జడగ్రంథి యగు నహంకారము; పృథగ్విధమ్ = అనేకప్రకార మగు; కరణమ్ = చక్షుశ్శ్రోత్రాదికము; వివిధాశ్చ; కార్యమువలనను స్వరూపమువలనను పృథగ్భూతము లగు, చేష్టాః = ప్రాణాపానాదులవ్యాపారము; అత్రైవ = వీనియందే; దైవంచ; పఞ్చమమ్ = ఐదవకారణము. దైవము – చక్షురాద్యనుగ్రాహక మగు నాదిత్యాదికము, లేక, సర్వప్రేరకుఁ డగు నంతర్యామి.

ప. *

రా. †

మా. అధిష్ఠానమ్ = దేహాదికము; కర్తా = విష్ణువు, అతఁడు సర్వకర్త యని గదా చెప్పఁబడినది. జీవుఁ డకర్త యనుటకుఁ బ్రమాణము చెప్పఁబడినది. కరణంచ = ఇంద్రియాదికమును; చేష్టాః = క్రియలు, హస్తాదిక్రియలచే హోమాదికర్మము లగుచున్నవి. ధ్యానాదులకును మానసచేష్ట కారణము. పూర్వతనం బగుచేష్టయు సంస్కారకారణముగా నున్నది. దైవమ్=అదృష్టము. అట్లాయాస్యశ్రుతి "దేహో బ్రహ్మో కేన్ద్రియాద్యాః క్రియాశ్చ తథా ఽదృష్టం పఞ్చమం కర్మహేతుః" అని.

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

† ఈ భాష్యమున నీశ్లోకమునకుఁ బైశ్లోకముతోఁ జేర్చి వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది.

శరీరవాఙ్మనోభి ర్య త్కర్మ ప్రారభతే నరః
న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః. ౧౫

భా. శరీరవాఙ్మనోభిః = దేహముచేతను వాక్కుచేతను మనస్సుచేతను, ఈ మూఁడింటిచేతను; యత్ = ఏ; కర్మ=కర్మమును; నరః=మనుష్యుఁడు; ప్రారభతే = నిర్వర్తించుచున్నాఁడో; న్యాయ్యంవా = ధర్మ్యమును గాని, శాస్త్రీయమును గాని; విపరీతంవా = అధర్మ్యమును అశాస్త్రీయమును గాని; మఱియు నేది నిమేషచేష్టాదికము జీవనహేతువు కలదో అదియుఁ బూర్వకృత ధర్మాధర్మములకార్యమే కావున న్యాయ్యవిపరీతగ్రహణముచేతనే గ్రహింపఁబడినది; ఏతే = పూర్వోక్తములు; పఞ్చ = అయిదు; తస్య = ఆ సర్వకర్మమునకు; హేతవః=కారణములు. ఓయీ! అధిష్ఠానాదులు సర్వకర్మములకును గారణములు, శరీరవాఙ్మనోభిః కర్మప్రారభతే అని యెట్లు చెప్పవచ్చును? ఇది దోషము కాదు. విధిప్రతిషేధరూప మయిన సర్వకర్మమును శరీరాదిత్రయప్రధానము, జీవనలక్షణ మగు దర్శనశ్రవణాదికంబును తదంగము లగుటచే మూఁడే రాసులుగాఁ జేసి చెప్పఁబడినది శరీరవాఙ్మనోభిః ప్రారభతే అని. ఫలకాలమునందును తత్ప్రిధానములచేతనే * భుజింపఁబడుచున్నవి కావున నైదే హేతువు లనుట విరుద్ధము కాదు.

మనుష్యుఁడు వాఙ్మనఃకాయములమూఁటిచే నేకర్మము చేయుచున్నాఁడో అది ధర్మ్యమైనను అధర్మ్యమైనను ఆ సర్వకర్మమునకును ఈ యధిష్ఠానాదులైదే కారణము లని తాత్పర్యము.

చం. ఈ చెప్పిన యధిష్ఠానాదు లైదును సర్వకర్మసిద్ధ్యర్థము లనుటను స్ఫుటీకరించుచున్నారు శరీ రేత్యాదిగా. ఓయీ! జీవనకృత మగు నిమేషోన్మేషాదికము కర్మాంతరము సాధారణము కలదు, ఎట్లు రెండురాసులే యనవచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా. అధిష్ఠానాదులు కర్మమాత్రమునకు హేతువు లనుట నంగీకరించి కర్మహేతువులు శరీరాదిత్రివిధంబు లనుట యయుక్తమని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. పూర్వాపరవిరోధమును బరిహరించుచున్నారు ఇది దోషము కా దని. ఓయీ! జీవనకృతంబు లగు స్వాభావికకర్మ

* అధిష్ఠానాదిప్రధానములచేతనే.

ములు దర్శనాదులు విధినిషేధబాహ్యంబు లగుటవలన దేహాదినిర్వర్త్యములు కావని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు తదంగములు ఇత్యాదిగా. ఆ దేహాదిత్రయమునకుఁ బ్రధానమున కంగములు చక్షురాదులు, తన్నిష్పాద్య మగుటచే జీవనకృత మగు దర్శనాదికము ప్రధానకర్మమునం దంతర్భూతము కావునఁ ద్వైవిధ్య మవిరుద్ధ మని యర్థము. దేహాద్యారబ్ధ మగు త్రివిధ మైనకర్మమునందు సర్వకర్మములకు నంతర్భావ మైనను ఎట్లు అధిష్ఠానాదు లైదింటికే తద్ధేతుత్వ మగును? ఫలోపభోగ కాలమునందుఁ గారణాంతరాపేక్ష సంభవించుటవలన నని యాశంకించి జన్మకాల భావియు భోగకాలభావియు నగు సర్వకారణంబును వానియందే యంతర్భవించుట వలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు ఫ లేత్యాదిగా.

హ. శరీరవాఙ్మనోభిః = శరీరముచేతను వాక్కుచేతను మనస్సుచేతను; యత్; కర్మ — క్రియారూపమును; ప్రారభతే నరః; న్యాయ్యంవా = శాస్త్రీయమును గాని; విపరీతంవా = అశాస్త్రీయమును గాని; తస్య = ఆ కర్మమునకు; ఏతే పఞ్చ హేతవః.

శం చెప్పినయర్థమునే స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—నరః=బాహ్యదృష్టిచేఁ గర్మము చేయునట్టి పురుషుఁడు; శరీరవాఙ్మనోభిః = తత్కర్మణా కరోతి యనుశ్రుతి వలన నిట శరీరపదముచే వాగ్వ్యతిరిక్తము లగు నింద్రియములు గ్రహింపఁబడుచున్నవి, శరీరముచేతను — ఇంద్రియములచేతను వాక్కుచేతను మనస్సుచేతను; బుద్ధిపూర్వకముగా, న్యాయ్యంవా = శాస్త్రీయమును గాని; విపరీతంవా = నిషిద్ధమును గాని; యత్కర్మ; ప్రారభతే=చేయుచున్నాఁడో; తస్య = ఆ కరణత్రయ నిర్వర్త్య మగు కర్మమునకు విహితమునకుఁ గాని నిషిద్ధమునకుఁ గాని యితరమునకుఁ గాని సర్వమునకును; ఏతే = ఈ యధిష్ఠానాదులు; పఞ్చ; హేతవః = కారణము లగుచున్నవి. ఓయీ! సర్వకర్మమును గరణసాధ్య మని సిద్ధ మైనపుడు అధిష్ఠానాదులు కారణము లని చెప్పుట వ్యర్థమే యగు నందువేని. సత్యము. విహితము గాని ప్రతిషిద్ధము గాని యేది పురుషునిచేతఁ జేయఁబడుచున్నదో అదియుం తయుఁ గరణత్రయముచేతనే సిద్ధించుచున్నది. అయినను "యద్ధి మనసా ధ్యాయతి తద్వాచా వదతి తత్కర్మణా కరోతి" అను న్యాయంబున బుద్ధిపూర్వక మగు కర్మమే కరణత్రయసాధ్యం బగుఁగాని యబుద్ధిపూర్వకకర్మము కాదు. క్షుతజృంభణాదులును * మఱియు నుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసోన్మేషాదులును స్వాభావికక్రియ లగుటవలనఁ గరణ

* తుమ్ము ఆవులింత మొదలగునవి.

త్రయసాధ్యములు కామివలనను గర్త్రైకసాధ్య మగు ఫలానుభవక్రియయుఁ దత్సాధ్యము కానివలనను గరణత్రయమునకుఁ జేష్టామాత్రకారణత్వము సంభవింపదు. అందువలననే చెప్పఁబడినది "శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః। పఞ్చైతే తస్య హేతవః" అని. అందుచే శరీరాదులకుఁ బృథక్కారణత్వము లేమివలనఁ దత్కృతకర్మమునకును ఇవియే కారణంబు లని సూచితం బగుచున్నది. అందువలనఁ బురుషాదృష్టానురూపముగా సర్వకర్మనిష్పాదకంబులును బుణ్యాపుణ్యకర్మఫలానుభావకంబులును దదనుభవితలును అధిష్ఠానాదులే యని సిద్ధము.

మం॰ స్వరూపముఁ జెప్పి యీ యైదింటికిని గర్మహేతుత్వముఁ జెప్పుచున్నాఁడు తృతీయశ్లోకముచేత.—శారీరము వాచికము మానసిక మని విధిప్రతిషేధలక్షణ మగు కర్మము త్రివిధం బని ధర్మశాస్త్రములయందుఁ బ్రసిద్ధము. అతుపాదునిచేతనుం జెప్పఁబడినది "ప్రవృత్తిర్వాగ్బుద్ధిశరీరారమ్భః" * అని. బుద్ధి — మనస్సు. అందువలనఁ బ్రాధాన్యాభిప్రాయమునఁ జెప్పఁబడుచున్నది. శరీరముచేతఁ గాని వాక్కుచేతఁ గాని మనస్సుచేతఁ గాని, యత్కర్మ; ప్రారభతే = నిర్వర్తించుచున్నాఁడో; నరః = మనుష్యుఁడు, శాస్త్రము మనుష్యాధికారికం బగుటవలన. ఎట్టి కర్మమును? న్యాయ్యంవా = శాస్త్రీయమును ధర్మమును గాని; విపరీతంవా = అశాస్త్రీయమును అధర్మమును గాని; నిమేషచేష్టాదికము జీవనహేతు వేది గలదో మఱియు నితరము విహితప్రతిషిద్ధసమం బేది గలదో అది యంతయుఁ బూర్వకృతధర్మాధర్మములకార్యమే కావున న్యాయ్యవిపరీతములయందే యంతర్భూతము. పఞ్చ; ఏతే — యథోక్తము లగు నీయధిష్ఠానాదులు; తస్య = ఆసర్వకర్మమునకును; హేతవః — కారణములు.

శ్రీ॰ ఇవియే సర్వకర్మహేతువు లని చెప్పుచున్నాఁడు.—యథోక్తము లగు నైదింటిచేఁ బ్రారంభింపఁబడుకర్మమునకు మూఁటియందే యంతర్భావము చేసి శరీరవాఙ్మనోభిః అని చెప్పఁబడినది, శారీరమును వాచికమును మానసమును త్రివిధము కర్మ మని ప్రసిద్ధ మగుటవలన. శరీరాదులచే నేకర్మమును ధర్మ్యమును గాని యధర్మ్యమును గాని నరుఁడు చేయుచున్నాఁడో ఆ సర్వకర్మమునకును ఇవి యైదు హేతువులు.

ప॰ ♦

* వాక్కుయొక్కయు బుద్ధియొక్కయు శరీరముయొక్కయు నారంభము ప్రవృత్తి.

♦ విశేషము లేదు.

రా॰ అట్టి దీనిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—న్యాయ్యమునందు – శాస్త్రప్రసిద్ధమునందుఁ గాని, విపరీతమునందు – ప్రతిషిద్ధమునందుఁ గాని, సర్వకర్మమునందును శారీరమునందును వాచికమునందును మానసమునందును ఇవి యైదు హేతువులు. అధిష్ఠానమ్ = శరీరము, అధిష్ఠీయతే – అధిష్ఠింపఁబడుచున్నది జీవాత్మచేతఁ గావున మహాభూతసంఘాతరూప మగు శరీర మధిష్ఠానము; తథా; కర్తా = జీవాత్మ, ఈ జీవాత్మకు జ్ఞాతృత్వమును కర్తృత్వమును “జ్ఞో உత ఏవ, కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్” అను సూత్రములచే నుపపాదింపఁబడినవి. కరణంచ పృథగ్విధమ్ – వాక్పాణిపాదాదిపంచకము కర్మేంద్రియము మనస్సహితము, పృథగ్విధము – కర్మనిష్పత్తియందుఁ బృథగ్వ్యాపారములు గలది. వివిధాచ పృథక్చేష్టా – చేష్టాశబ్దముచేఁ బంచాత్మక మగు వాయువు చెప్పఁబడుచున్నది, చేష్టాశబ్దము తద్వృత్తివాచక మగుటచేత, శరీరేంద్రియధారణంబును ప్రాణాపానాదిభేదభిన్నంబు నగు పంచాత్మకమైనవాయువుయొక్క వివిధచేష్ట – వివిధవృత్తి; దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్ – ఈ కర్మహేతుకలాపమునందు దైవము పంచమము, అంతర్యామి యగు పరమాత్మ కర్మనిష్పత్తియందుఁ బ్రధాన హేతు వని యర్థము. చెప్పఁబడినది గదా! “సర్వస్య చాஉహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతి ర్జ్ఞాన మపోహనంచ” అని. చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు గూడ “ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశే உర్జున తిష్ఠతి। భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా” అని. జీవాత్మయొక్క కర్తృత్వంబును బరమాత్మాధీనం బని “పరా త్తు తచ్ఛ్రుతేః” అను సూత్రముచే నుపపాదింపఁబడినది. ఓయీ! ఇట్లు జీవాత్మకర్తృత్వము పరమాత్మాధీన మనునెడ జీవాత్మ కర్మమునం దనియోజ్యుఁ డగును గావున విధినిషేధశాస్త్రము లనర్థకము లగును. ఈ చోద్యము గూడ సూత్రకారునిచేఁ బరిహరింపఁబడినది “కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహిత ప్రతిషిద్ధవై యర్థ్యాదిభ్యః” అని. ఇది యభిప్రాయము. పరమాత్మచే దత్తములును తదాధారంబులును తదాహితశక్తులు నగు కరణకళేబరాదులచేఁ దానును జీవాత్మ తదాధారుఁడు తదాహితశక్తియునై కర్మనిష్పత్తికొఱకు స్వేచ్ఛచేఁ గరణాద్యధిష్ఠానాకారం బగు ప్రయత్నమును జేయుచున్నాఁడు. తదంతరవస్థితుఁ డగు పరమాత్మ తదనుమతిదానముచే వానిఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నాఁడు. కావున జీవునకును స్వబుద్ధిచేతనే ప్రవృత్తిహేతుత్వము కలదు. ఎట్లు మహత్తరములగు శిలావృక్షాదులఁ గదలించుట మొదలగు ప్రవృత్తులయందుఁ బెక్కండ్రకు హేతుత్వమును విధినిషేధభాగిత్వంబును సంభవించుచున్నదో అట్లు.

మూ. *

తత్రైవం సతి కర్తార మాత్మానం కేవలం తు యః
పశ్య త్యకృతబుద్ధిత్వా న్న స పశ్యతి దుర్మతిః. ౧౬

భా. తత్ర — ఇది ప్రకృతముతో సంబంధించుచున్నది. తత్ర = ఆ సర్వకర్మము; ఏవమ్=యథోక్తము లగు నైదింటిచే నిర్వర్త్యము; సతి= అగుచుండఁగా; తత్రైవం సతి యని దుర్మతిత్వమునకు హేతువై సంబంధించుచున్నది; వానియందు ఆత్మను అనన్యునిఁగా నవిద్యచేఁ బరికల్పించి వానిచేఁ జేయఁబడుకర్మమునకు నేనే కర్త నని, కర్తారమ్ = కర్తనుగా; ఆత్మానమ్ = తన్ను; కేవలంతు = శుద్ధుఁ డైనవానినే; యః = ఎవఁడు; పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడో, అవిద్వాంసుఁడు; ఎందువలన? వేదాంతాచార్యోపదేశన్యాయములచేత, అకృతబుద్ధిత్వాత్ = అసంస్కృత మైన బుద్ధి గలవాఁ డగుటవలన; మఱియు నెవఁడు దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మవాది యన్యుం డగు నాత్మనే కేవలునిఁ గర్తనుగాఁ జూచుచున్నాఁడో, అతండును అకృతబుద్ధియే. అందువలన అకృతబుద్ధి యగుటవలన, సః=అతఁడు; నపశ్యతి = చూడఁడు, ఆత్మతత్త్వమును గాని కర్మతత్త్వమును గాని యని యర్థము. అందువలన, దుర్మతిః = దుష్టము — కుత్సితము విపరీతము ఎల్లప్పుడును జననమరణప్రాప్తిహేతుభూత మగు మతి గలవాఁ డతఁడు. చూచుచున్నను జూడఁడు — ఎట్లు తైమిరికుఁ డనేకుఁ డగుచంద్రుని, ఎట్లు మఱిమేఘంబులు పరువిడుచుండఁగాఁ బరువిడుచంద్రుని, మఱియు వాహనంబునఁ గూర్చున్నవాఁడు అన్యులు పరువిడుచుండఁగాఁ దాను బరువిడుచున్నాఁ డని.

ఇట్లు సమస్తకర్మమునకు నధిష్ఠానాదులే కర్తలై యుండఁగా శాస్త్రాచార్యోపదేశమువలన సంస్కారము నొందని వాఁ డగుటచే నెవఁడు ఆ యధిష్ఠానాదులయందుఁ ద న్నభేదంబునఁ గల్పించికొని యవి చేయుకర్మములఁ దాను జేయుచున్నా నని శుద్ధుఁ డైనయాత్మనే కర్తనుగాఁ దలంచుచున్నాఁడో అతం డాత్మతత్త్వమును గాని కర్మతత్త్వమును గాని యెఱుంగఁడు, ఎల్లప్పుడు జననమరణప్రాప్తిహేతు వగు బుద్ధిగలవాఁ డగుటవలన దుర్మతి యతం డని తాత్పర్యము.

---

* ఈ శ్లోకమునకు టీభాష్యము లేదు

ఆ. క్రియాకర్తృత్వము నధిష్ఠానాదులకుఁ బ్రతిపాదించి యవిద్వాంసు నకు వానియం దాత్మదృష్టి ననువదించుచున్నారు త త్రేత్యాదిగా. తత్పదపరా మర్శయోగ్యము ప్రకృతము. ప్రతీకమును గ్రహించి పూర్వముతోఁగూడ నక్షరార్థము చెప్పుచున్నారు ఏవ మిత్యాదిగా. ఉక్తరీతిచే నధిష్ఠానాదులకే కర్తృత్వముండఁగా అన్యగత మగు కర్తృత్వము నెందువలన నాత్మయం దధ్యారోపించి చూచుచున్నాఁడో అందువలన నాత్మయందుఁ గర్తృత్వముఁ జూచువాఁడు దుర్మతి యని చెప్పుచున్నారు త త్రైవ మిత్యాదిగా. కర్తార మిత్యాదికమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు వానియందు ఇత్యాదిగా. వానియందు—ఆ యధిష్ఠానాదుల యందు. వానిచే — ఆరోపితాత్మభావము లగు నాయధిష్ఠానాదులచే నని యర్థము. అకర్త యగు నాత్మను కర్తనుగాఁ జూచుటకుఁ బ్రశ్నద్వారమున హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు ఎందువలన నిత్యాదిగా. ఓయీ ! శాస్త్రసంస్కృతబుద్ధియే యతిరిక్తాత్మవాది కర్తృత్వము నాత్మ కంగీకరించుచున్నాఁడు, ఇతఁడు కర్తృత్వము నాత్మయందుఁ జూచువాఁ డయ్యు నసంస్కృతబుద్ధి కాఁడు అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు మఱియు నెవఁడు ఇత్యాదిగా. వాఁడును శాస్త్రపూర్వకముగా నాచార్యోపదేశము చేతను దదనుసారిన్యాయములచేతను అనాహితబుద్ధి యగుటవలన నకృతబుద్ధియే యనుట సిద్ధ మని యర్థము. ఆత్మతత్త్వమును — యాథాత్మ్యమును, కూటస్థతను. కర్మతత్త్వమును — అవిద్యాకల్పితాధిష్ఠానాదికృతం బగుటచే ఆత్మసంబంధి కాకుండుటను. అందువలన — ఆత్మకర్మములతత్త్వము నెఱుంగమివలన. దుష్టత్వమును స్పష్టీకరించుటకై దుర్మతిత్వమును వివరించుచున్నారు జన నేత్యాదిగా. నేను గర్త నని యాత్మను జూచుచున్నను అవిద్వాంసున కాత్మదర్శనము లే దనుటకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు ఎట్లు అని. తిమిరోపహతచక్షువు అనేకుఁ డగు చంద్రునిఁ జూచుచున్నను తత్త్వంబునఁ జంద్రునిఁ జూడఁడు, అట్లు అవిద్వాంసుఁ డాత్మను గర్తనుగాఁ జూచుచున్నను దత్త్వమున నాత్మను జూడఁ డని యర్థము. అధిష్ఠానాదులం దవిద్యచే సంబద్ధాత్ముఁడు స్వాత్మయం దధిష్ఠానాదిగతం బగు క్రియ నారోపించుటకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు ఎట్లు మఱి ఇత్యాదిగా. అన్యు లగు వాహకపురుషులు ధావనము చేయుచుండఁగా వాహనంబున నున్నవాఁడు ఎట్లు స్వాత్మను ధావనకర్తనుగా నవివేకమువలనఁ దలంచుచున్నాఁడో అట్లధిష్ఠానాదులు క్రియాకర్త లగుచుండఁగా తెద్గతుం డగు స్వాత్మను గర్తనుగాఁ దలంచువాఁడు దుర్మతి యని యర్థము.

హ. తత్ర ఏవం సతి = కర్మ మిట్టిదై యుండఁగా; కర్తారమ్ = క్రియానిష్పత్తికారణమునుగా; ఆత్మానమ్ = ప్రత్యగ్బోధరూపుని; కేవలంతు — అసహాయుఁడే యైనవాని; యః పశ్యతి = ఎవఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో; అకృతబుద్ధిత్వాత్ = శాస్త్రాచార్యోపదేశములచే నసంస్కృత మైనబుద్ధి గలవాఁ డగుటవలన. న స పశ్యతి = అతం డెఱుంగఁడు; దుర్మతిః. ఆత్మకుఁ గర్తృత్వ మవిద్యాకృతము, వాస్తవ మగు కర్తృత్వ మాత్మకు లే దని యాత్మను నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వరూపునిఁగా నెఱుంగునట్టి సాంఖ్యజ్ఞాననిష్ఠుఁ డగు యోగికి సకలకర్మసన్న్యాసమే యని యభిప్రాయము.

శం. ప్రకృత్యైవచ కర్మాణి యను న్యాయముచేతఁ బ్రాకృతం బగు నధిష్ఠానాదిపంచకమునకే క్రియామాత్రకారణత్వము సిద్ధము కాఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇట్లధిష్ఠానాదు లైదింటికే సర్వకర్మనిర్వర్తకత్వము నిశ్చితమై యుండఁగా, యః = అకృతాత్ముఁడు ఆత్మానాత్మతత్త్వవిచారశూన్యుఁ డగుపురుషుఁ డెవ్వఁడు; తత్ర — ప్రాకృతము లయిన యధిష్ఠానాదులచేతనే చేయఁబడినకర్మమునందు విహితమునందుఁ గాని నిషిద్ధమునంగుఁ గాని; నేనీకర్మమునకుఁ గర్త నని యకర్తయే యగు, ఆత్మానమ్ = ఆత్మను; కేవలంతు = ఒక్కని ఏకరసుని నిష్క్రియుని నిర్విశేషుని; కర్తారం పశ్యతి — నేను స్నానము చేసితిని భుజించితిని వచ్చితిని పోయితిని దుష్టాదుష్టకర్మము చేసితి నని శ్రవణాదులు చేయనివాఁ డెవఁడు ఆత్మను ఆయాకర్మములకుఁ గర్తనుగానే తలంచుచున్నాఁడో అని యర్థము. సః — ఇట్లు కూటస్థాసంగచిద్రూపుఁడై యకర్తయై నిష్క్రియుఁ డయ్యు యున్న స్వాత్మయందుఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యన్యధర్మముల నారోపించునట్టి పురుషుఁడు; అకృతబుద్ధిత్వాత్ — నిత్యనిరంతరశ్రవణమననాదిసంస్కారములచేఁ జక్కఁగా సంస్కరింపఁబడినది — నిష్క్రియుఁడు నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుఁ డీయాత్మ యహంపదార్థమని చక్కఁగా విషయీకరింపఁబడిన యాత్మతత్త్వము గలబుద్ధి యెవనికో అతఁడు కృతబుద్ధి ఆత్మతత్త్వము నెఱింగినవాఁడు, తద్విపరీతుఁడు అకృతబుద్ధి, అట్లు శ్రవణము చేసినవాఁ డయ్యు నాత్మస్వరూపము నపరోక్షముగాఁ జేసికొనసివాఁడును అకృతబుద్ధి, వానిభావము అకృతబుద్ధిత్వము, దానివలన; అందువలననే, దుర్మతిః=అవిద్యాకార్య మగుటచే దుష్ట మైన దేహేంద్రియాదికమునందే నే ననుమతి యెవనికో అతఁడు దుర్మతి, లేక, రజస్తమోవాసనాత్మక మగు నవిద్యచే దూషిత మయినమతి యెవ్వనికో అతఁడు దుర్మతి, పసువువలె దేహాత్మబుద్ధియే యగు చున్నాఁడు,

ఎందువలన ననఁగా అనాత్మయే యగు సక్రియమును అధిష్ఠానాదికమును ఆత్మనుగాఁ జూచుచున్నాఁడు, నేను కర్తను భోక్తను పోవుచున్నాను వచ్చుచున్నాను జేయుచున్నాను భుజించుచున్నా నని. ఎట్లు మేఘములు పరువిడుచుండఁగాఁ బరువిడకున్న చంద్రునిఁ బరువిడువానిఁగాఁ జూచుచున్నాఁడో, ఎట్లు ఓడ పోవుచుండఁగా కదలకున్న వృక్షమును పోవుదానిఁగాఁ జూచుచున్నాఁడో మూఢుఁడు వృక్ష మక్రియ మని యెఱింగియు నెట్లు సక్రియమునుగానే చూచుచున్నాఁడో, అట్లితఁ డాత్మ యకర్తయే యని వినియు నెఱింగియు వెండియుఁ గర్తను భోక్తనుగానే చూచుచున్నాఁడు, కావున నతఁ డాత్మతత్త్వమును నిష్కలము నిష్క్రియము శాంతం బని నిత్యము శుద్ధము బుద్ధము ముక్తము సత్యము సూక్ష్మము పరిపూర్ణ మద్వయము సదానందచిన్మాత్రం బని "నిత్య స్సర్వగతః స్థాణు రచలోయం సనాతనః" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృత్యాచార్యబోధితమును, న పశ్యతి — ఎఱుంగఁ డని యర్థము. ఓయీ ! ఈ పురుషుఁడు వాస్తవంబున నకర్తయే యగు నాత్మను కర్తనుగాఁ జూచుచున్నాఁ డని యేది చెప్పఁబడినదో అది యనుపపన్నమే, సర్వప్రమాణవిరోధమువలన, నేను జేయుచున్నా నని యహంభావము కర్తృధర్మము ప్రత్యక్ష మగుటవలన. ఇది దేహధర్మ మేమో కాదు; మృతదేహమున కహంభావము లేమివలనను గమనాదిక్రియ లేమివలనను, దేహచేష్ట సర్వంబును ఆత్మకర్తృకము ఆత్మ యున్నపుడు కనఁబడుటవలన వాయు వున్నపుడు వృక్షచేష్టవలె అని సర్వకర్మమునకును ఆత్మకర్తృకత్వమే యనుమానింపఁబడుచున్నది. "స ఏవ మాయాపరిమోహితాత్మా శరీర మాస్థాయ కరోతి సర్వమ్" అని శ్రుతియుఁ జెప్పుచున్నది. అందువలనఁ గర్తృధర్మమే యందు వేని, సత్యము. ఆత్మకుఁ గర్తృత్వమును. శ్రుతి చెప్పుచున్నది, మృతదేహమునందును అది కనఁబడదు, అయినను శ్రుతి యుక్తులచే విచారింపఁగా నిరవయవుండును ఆకాశమువలె నవిక్రియుండు నగు నాత్మకుఁ జలనక్రియ సంభవింపమివలనఁ గర్తృత్వము సిద్ధింపదు, సుషుప్తియం దాత్మకుఁ గర్తృత్వాభావము సర్వప్రత్యక్ష మగుటవలన. ఓయీ ! సుషుప్తియం దాత్మోపలంభము లేమివలన ఆత్మ లేనపుడు తత్కర్తృత్వము లేమి యుక్తమే యందు వేని, కాదు, సుఖముగా నేను నిద్రించితిని ఏమియు నెఱుఁగనైతిని అని సుషుప్తియం దాత్మసద్భావము ప్రత్యభిజ్ఞాయమాన మగుటవలన ఆత్మ లేమి సిద్ధింపమివలన. నేను స్వప్నముఁగంటి నని తనకు స్వప్నదర్శనమువలె సుషుప్తిసుఖం బనుభవింపఁబడుటవలన స్వప్నమునందుంబోలె సుషుప్తియందును అహంపదార్థ

మగు నాత్మ యుండనేయున్నాఁడు. లేనియెడ సుషుప్తి తత్సుఖజ్ఞానములే లేకపోవలసి వచ్చును. అందువలన సుషుప్తిని దత్సుఖమును ఎఱుంగునట్టి తనయునికిని సుషుప్తియం దంగీకరింపక తప్పదు. అం దాత్మ యున్నను ఆత్మకుఁ గర్తృత్వము కనఁబడదు. ఓయీ! సుషుప్తియందును సుఖముగా నిద్రించితి నని యాత్మ కాస్వాపక్రియాకర్తృత్వము కలదు అందువేని, లేదు. నిరవయవునకుఁ గ్రియ యనుపపన్న మగుటవలన. ఉన్నాఁ డనునట్లు నిద్రించుచున్నాఁ డనుట వ్యపదేశమాత్రమే కాని యిందుఁ బురుషవ్యాపారము సంభవింపదు, ఆత్మ నిరవయవుఁ డగుటవలనను కరణము లేమివలనను. మఱియును “స్వ మపీతో భవతి” * అను శ్రుతివలన అం దాత్మ తననిరుపాధికస్వరూపప్రాప్తి వెల్లడించుచున్నాఁడు నిద్రించితిని అని. కాని బుద్ధ్యాదికమువలె నిద్రింపఁడు “అసుప్త స్సుప్తా నభిచాకశీతి, ఏష సుప్తేషు జాగర్తి” ♦ అను శ్రుతుల వలన. అందువలనఁ గర్తృత్వ మన్యధర్మమే కాని యాత్మధర్మము కాదు. “నిష్కలం నిష్క్రియమ్, నాయం హన్తి న హన్యతే, అనన్త శ్చాత్మా విశ్వరూపో హ్యకర్తా, వృక్ష ఇవ స్తబ్ధః, నిత్య స్సర్వగతః స్థాణుః, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిశతము ఆత్మకుఁ గర్తృత్వ లేదని బోధించుచున్నది. ఆత్మ కొంచెమేనియు చేష్టింపఁడు నిరవయుం డగుటవలనను బరిపూర్ణుఁ డగుటవలనను ఇత్యాదియుక్తులును అక్రియత్వమునే సాధించుచున్నవి. అప్పుడు దేనిధర్మము కర్తృత్వము? అని యడుగుదేని చెప్పెదము వెండియును ముముక్షువు లగు సత్పురుషుల కాత్మయందుఁ గర్తృత్వభ్రమ తొలంగుటకొఱకు. జాగ్రత్స్వప్నంబుల దేహమునందును ఇతరములయందును అహంమమాభిమానవంతుఁడగు విజ్ఞానాత్మకే సాభాసునకుఁ గర్తృత్వమును భోక్తృత్వమును. జాగ్రత్స్వప్నములయందుఁ గదా అహంమమ యను నభిమానము గల విజ్ఞానాత్మ కర్మములఁ జేయుచున్నాఁడు. రెండింటియందును వానికే కర్తృత్వము విద్వత్ప్రత్యక్షము. సుషుప్తియందు విజ్ఞానాత్మ లేమివలనఁ గర్తృత్వధర్మప్రతీతి లేదు. అందువలన నన్వయవ్యతిరేకములవలన విజ్ఞానాత్మకే కర్తృత్వము, దీని నేను జేయుచున్నా నని యభిమానముచే సామాన్యమును విశేషము నగు కర్మము చేయుటవలన. అట్లు శ్రుతి “విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే కర్మాణి తనుతే ఒపిచ, మన్తా బోద్ధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః” అని. సర్వప్రమాణములచేతను విజ్ఞానాత్మకే కర్తృత్వము నిశ్చిత

* తన్నుఁ బొందినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

♦ నిద్రింపనివాఁడై నిద్రించువాని నభిలక్షించి ప్రకాశించుచున్నాఁడు, ఇతఁడు సుప్తములయందు మేల్కొని యున్నాఁడు.

మగుటవల[illegible]ఆత్మ కర్త భోక్త కానేకాఁ డని సిద్ధము. శరీర మాస్థాయ కరోతి సర్వ
మ్మనుచోట మాయాపరిమోహితాత్మా యను లింగమువలన మాయచే నితరమువలె
" స ఏష ఆత్మా, ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ " అను శ్రుతులవలన గజారూఢుం డగురాజు
నందు ఈరాజు పోవుచున్నాఁ డని గమనక్రియాకర్తృత్వ మెట్లారోపింపఁబడునో అట్లు
మాయచే — అవిద్యచే మూఢు లాత్మయం దారోపించుకర్మమును జేయుచున్నాఁడు
వోలె నని యనువదించుచున్నది శ్రుతి కరోతి సర్వ మ్మని, కాని సత్య మని వచిం
పదు. సత్య మైనయెడ సంసారి యగుటవలన మోక్షాభావము ప్రసక్తించును,
స్వవచనవ్యాఘాతముఁగూడ సంభవించును. తానే మోక్షముఁ జెప్పుచున్నది శ్రుతి
విముక్తశ్చ విముచ్యతే " అని. అందువలన నాత్మకుఁ గర్తృత్వము లే దని
సిద్ధము. ఓయీ ! " తత్రైవం సతి కర్తార మాత్మానం కేవలం తు " అని తుశబ్ద
యోగమువలనను కేవలశబ్దస్వారస్యమువలనను ఆత్మకుఁ గేవలునకుమాత్రము
కర్తృత్వము లే కున్నను ఉపాధివిశిష్టునకుఁ గర్తృత్వ ముండనే యున్నది యని
యందువేని, ని న్నిట నడుగవలయును. ఆత్మకు నుపాధివైశిష్ట్యసిద్ధికి సంబంధము
సంయోగమా ? సమవాయమా ? మొదటిపక్షమున సంయోగము సర్వముతోనా?
ఏకదేశముతోనా ? రెండవది కాదు, నిరవయవునకు దేశకల్పన సంభవింపమి
వలన. రెండవది కాదు, పరిచ్ఛిన్న మగు నుపాధికిఁ బూర్ణునితోఁ గూడ సర్వత స్సం
యోగము సంభవింపమివలనను నిరవయసావయవములకు సంయోగ మశక్య మగు
టవలనను. సర్వత స్సంయోగసంబంధ మున్నయెడ ఆత్మకును జడత్వంబును జగ
దాంధ్యంబును సంభవించును. సమవాయము కాదు, సమవాయసమవాయుల
రెంటికి సంబంధము సిద్ధించుటకై సమవాయాంతరాపేక్ష కలుగుటచే ననవస్థా
ప్రసంగమువలన. ఆ రెంటికి నయుతసిద్ధత్వము లేమివలనఁ గూడ సమవాయము
సిద్ధింపదు. " కర్మానుగా న్యనుక్రమేణ దేహీ " అని యాత్మకు దేహిత్వము శ్రుత
మగుటవలన దేహదేహుల కిద్దఱకు నవయవావయవిభావము సంభవించుటవలన
నయుతసిద్ధత్వ మగు నందువేని, కాదు, ఎక్కడ నవయవియో అక్కడ నవయవము
అన్నట్లు ఎక్కడ ఆత్మయో అక్కడ దేహము అని వ్యాప్తి లేమివలన నయుతసిద్ధ
త్వము సిద్ధింపమివలన. అప్పుడు దేహి యనుట యె ట్లనఁగా, అవిద్యాదశయం
దధ్యాససంబంధముచే నాత్మకు దేహిత్వము సంభవించుటవలన దేహి యని చెప్పుట
యాధ్యాసికము కాని వాస్తవము కాదు. సంయోగసమవాయములలో నేసంబంధ
మంగీకరించినను " విశేషణనాశమువలన విశిష్టమునకును నాశము " అను న్యాయ

ముచే నుపాధినాశముచే నాత్మకును నాశము ప్రసక్త మగును, ఆత్మ నిత్యుఁ డని ప్రతిపాదించుశ్రుతులకు విరోధము ప్రసక్తించును, సంసారిత్వము మోక్షరహితత్వము మొదలగు ననర్థములు ప్రసక్తించును. "న త దశ్నాతి కించన, అసఙ్గో హ్యాయం పురుషః" అను శ్రుతులవలన నసంగుఁడు నిరవయవుఁడు నిర్విశేషుఁ డగు నాత్మకు నుపాధితోఁ గాని తద్ధర్మములతోఁ గాని తత్కార్యములతోఁ గాని సంబంధము కల్పింప నెవ్వనిచేతను శక్యము కాదు. అందువలన నాత్మకుఁ గ్రియగాని క్రియాశ్రయత్వముగాని క్రియావిషయత్వముగాని యెందును ఎప్పుడును ఎంతమాత్రమును సంభవింపదు. అందువలననే చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు అవిద్యను దత్కార్యమును దొలఁగించి భక్తుల రక్షింపఁ దలఁచినవాఁడు సర్వజ్ఞుఁడు ఆత్మానం కేవలం తు అని. తుశబ్ద మాత్మకు నుపాధిభిన్నత్వమును దృఢీకరించుచున్నది. సావయవంబును సక్రియంబు నగు నుపాధిని కర్తనుగాను భోక్తనుగాను జూచుఁ గాక, కేవలుండును నిష్కలుండును నిష్క్రియుండు నగు నాత్మను భ్రమాదముననేనియుఁ గర్తనుగా నెంతమాత్రము చూడఁగూడదు, నిరవయవుఁడు అసంగుఁ డగు నాత్మకుఁ గ్రియాశ్రయత్వాదికము సంభవింపమివలన. ఎవ్వఁ డిట్టి యాత్మతత్త్వమును సద్గురువునొద్దఁ బలుమాఱు వినియు మననము చేసియు నాత్మను బుణ్యాకర్మకర్తనుగాను భోక్తనుగాను జూచుచున్నాఁడో అతఁడే దుర్మతి అవివేకి, కాని గొల్లఁడు కాఁ డని యర్థము.

వ్యా. ఇప్పు డివియే కర్మకర్త లగుటవలన ఆత్మకుఁ గర్తృత్వము లే దని యధిష్ఠానాదినిరూపణఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తత్ర = పూర్వోక్త మగు నాకర్మము సర్వంబును; ఏవం, సతి = అధిష్ఠానాదిపంచకము హేతువుగాఁ గలది యగుచుండఁగా, వానిచే నిర్వర్తింపఁబడునది యగుచుండఁగా; ఆత్మానమ్=సర్వజడప్రపంచమునకు భాసకుని సత్తాస్ఫూర్తిరూపుని స్వప్రకాశపరమానందుని అబాధ్యుని; కేవలంతు = అసంగోదాసీనుఁడును అకర్తయు నవిక్రియుఁడును అద్వితీయుఁడు నయ్యె యున్నవానిఁ బరమార్థమున; అవిద్యచేతనో అధిష్ఠానాదికమునందుఁ బ్రతిబింబితుఁడై జలమునందు సూర్యునివలెఁ దద్భాసకుఁడై యున్నవాని అనన్యత్వంబునఁ బరికల్పించి జలచలనముచే సూర్యుఁడు చలించుచున్నాఁ డనునట్లు అధిష్ఠానాదికర్మమునకు, నేనే కర్త నని సాక్షియై యున్నవానిఁ గూడ; కర్తారమ్ = క్రియాశ్రయునిఁగా; యఃపశ్యతి — ఎవఁ డవిద్యచేఁ గల్పించుచున్నాఁడో రజ్జువునుబోలె సర్పమునుగా; సః — అతఁ డిట్లు చూచుచున్నను; న పశ్యతి = చూడఁ డాత్మను తత్త్వముచేత,

అధ్యాసము స్వరూపాజ్ఞానకృతం బగుటవలన. అతఁడు భ్రాంతిచే విపరీతముగానే చూచుచున్నాఁడు కాని యథాతత్త్వముగాఁ జూడఁడు. ఇందుల కేమి హేతు వనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అకృతబుద్ధిత్వాత్ = శాస్త్రాచార్యోపదేశన్యాయములచేఁ గలుగు వివేకబుద్ధి లేనివాఁ డగుటవలన. రజ్జుతత్త్వసాక్షాత్కారము లేనియెడ సర్పభ్రమ నెవ్వఁడును బాధింపఁజాలఁడు గదా ! అట్లు శాస్త్రాచార్యోపదేశన్యాయములచే సత్యము జ్ఞాన మనంత మకర్త యభోక్త పరమానంద మనవస్థ మద్వయ మగు బ్రహ్మము నే నని పరినిష్ఠిత మయిన సాక్షాత్కారము కలుగనియెడ మిథ్యాజ్ఞాన తత్కార్యములకు బాధ యె ట్లగును? ఇట్టి సాక్షాత్కారమునే గురువు నుపసర్పించి వేదాంతవాక్యవిచారముచే నేల సంపాదింపఁడు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— దుర్మతిః = దుష్టము – వివేకప్రతిబంధకపాపముచే మలిన మగు మతి గలవాఁడు. అందువలన నశుద్ధబుద్ధి యగుటవలన నిత్యానిత్యవస్తువివేకాదిశూన్యుఁ డగుటచేఁ దత్త్వజ్ఞానమున కయోగ్యుఁ డగుటవలన అకర్తనుగూడఁ గర్తనుగా కేవలునిఁగూడ నకేవలునిగా నాత్మ నవిద్యచేఁ గల్పించు సంసారి కర్త్రాధికారి దేహభృత్తు అకృతబుద్ధి కర్మకర్తలయందుఁ దాదాత్మ్యాభిమానమువలనఁ గర్మత్యాగమునం దసమర్థుఁడు సదా జననమరణప్రబంధముచే ననిష్టమును ఇష్టమును మిశ్రమును గర్మఫలము ననుభవించుచున్నాఁడు. ఇందుచేఁ దార్కికుఁ డెవఁడు దేహాదివ్యతిరిక్తుఁ డగు నాత్మనే కేవలునిఁ గర్తనుగాఁ దలంచుచున్నాఁడో అతఁడును అకృతబుద్ధియని వ్యాఖ్యాతము. మఱియొకఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—ఆత్మ కర్త కేవలుఁడు కాఁడు, మ ఱే మనఁగా అధిష్ఠానాదులచే సంహతుఁడై పరమార్థంబుననే కర్త, కర్తార మాత్మానం కేవల మ్మని కేవలశబ్దప్రయోగమువలన నని. అది కాదు, పరమార్థంబున సర్వక్రియాశూన్యుఁ డసంగుఁ డగునాత్మ కధిష్ఠానాదులతో సంహతత్వ మనుపపన్న మగుటవలన. జలసూర్యకాదికమువలె నావిద్యక మగు సంహతత్వముచేతనో కర్తృత్వంబును నట్టిదే, అధిష్ఠానాదులును నావిద్యకము లగుటవలనఁ గూడ. కేవలశబ్దమో స్వభావసిద్ధ మగు నాత్మయొక్క యసంగాద్వితీయరూపత్వము ననువదించుచున్నది, కర్తృత్వదర్శి దుర్మతి యనుటకు హేతువుగా. కావున దోషము లేదు.

శ్రీ. అందువలన నేమి? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు,—తత్ర = ఆ సర్వకర్మమునందు; ఈ యైదును హేతువు లని సిద్ధమై యుండఁగా; కేవలమ్=నిరుపాధికుఁడు అసంగుఁ డగు; ఆత్మానం తు; ఎవఁడు, కర్తారం పశ్యతి, శాస్త్రాచార్యోపదేశముల

వలన అసంస్కృత మగుబుద్ధి గలవాఁ డగుటవలన; అతఁడు దుర్మతి చక్కఁగాఁ జూడఁడు.

ప. *

రా. జీవాత్మకుఁ గర్తృత్వము పరమాత్మానుమతిపూర్వకమై యుండఁగా. తత్ర — కర్మమునందు; కేవల మాత్మానమ్ = ఆత్మను మాత్రమే; కర్తారం యః పశ్యతి. సః; దుర్మతిః = విపరీతమతి; అకృతబుద్ధిత్వాత్ = అనిష్పన్న మగు యథావస్థితబుద్ధి గలవాఁ డగుటవలన; నపశ్యతి = యథావస్థితముగా కర్తను జూడఁడు.

మా. కేవలమ్ = నిష్క్రియుని. " ఏనం కేవల మాత్మానం నిష్క్రియత్వా ద్వదన్తి హి " అని దానియందే.

> యస్య నా ఽహంకృతో భావో బుద్ధి ర్యస్య న లిప్యతే
> హత్వా ఽపి స ఇమాఁ ల్లోకా న్న హన్తి న నిబధ్యతే. ౧౭

భా. ఎవ్వఁడు మఱి సుమతి చక్కఁగాఁ జూచువాఁడు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— యస్య = శాస్త్రాచార్యోపదేశన్యాయములచే సంస్కృత మైనబుద్ధి గల యెవ్వనికి; అహం కృతః = నేను కర్తను అనునట్టిది; భావః = భావన, ప్రత్యయము; న = లేదో, ఇవి యైదే యధిష్ఠానాదు లవిద్యచే నాత్మయందుఁ గల్పితములు సర్వకర్మములకుఁ గర్తలు, నేను గాను, నేనో తద్వ్యాపారములకు సాక్షిభూతుఁడను " అప్రాణో హ్యమనాః శుభ్రో ఽక్షరా త్పరతః పరః, కేవలో ఽవిక్రియః " అని చెప్పఁబడినవాఁడ నని చూచుచున్నాఁడో అనుట. బుద్ధిః = అంతఃకరణము; యస్య = ఏవనికి, ఆత్మకు ఉపాధిభూతము; నలిప్యతే = అనుశయవంతము కాదో, దీని నేఁ జేసితిని దానిచే నేను నరకము పొందఁగల నని; అతఁడు సుమతి, అతఁడు చక్కఁగాఁ జూచుచున్నాఁడు. సః = అతఁడు; ఇమాఁల్లోకాన్ = ఈ లోకములను, సర్వప్రాణుల నని యర్థము; హత్వాఽపి = వధించియు; నహన్తి = హననక్రియను జేయఁడు. న నిబధ్యతే = తత్కార్య మగు నధర్మఫలముతోనుంగూడ సంబంధింపఁడు. ఓయీ ! హత్వా ఽపి న హన్తి యనుట విప్రతిషిద్ధము, స్తుతియైనను గూడ. కా దిది దోషము, లౌకిక పారమార్థిక దృష్ట్యపేక్షచే నది యుప

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

పన్న మగుటవలన. దేహాద్యాత్మబుద్ధిచే హంతను నే నను లౌకికదృష్టి నాశ్రయించి హత్వాఽపి యని చెప్పుచున్నాఁడు. యథాదర్శితం బగు పారమార్థికదృష్టి నాశ్రయించి నహన్తి ననిబధ్యతే అని చెప్పుచున్నాఁడు. అందువలన రెండు నుపపన్నములే యగును.

ఎవ్వనికి నేను గర్త ననునహంకారము లేదో మఱియు నెవ్వనియంతః కరణమునందు నేను కర్మము చేసితి నను లేపము కలుగదో అట్టివాఁడు సర్వప్రాణుల వధించినను వధించినవాఁడు కాఁడు, తత్ఫలముతోను సంబంధింపఁ డని తాత్పర్యము.

టీ. విపరీతదృష్టి దుర్మతి యని ప్రతిపాదించి సమ్యగ్దృష్టి సుమతి యని ప్రశ్నపూర్వకముగాఁ జెప్పుచున్నారు ఎవ్వఁడు మఱి ఇత్యాదిగా. నేను గర్త నని యాత్మయందుఁ గర్తృత్వప్రత్యయము లేనియెడ దేనియందుఁ గర్తృత్వబుద్ధి? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇవి ఇత్యాదిగా. అప్పు డాత్మయందుఁ గర్తృత్వబుద్ధి యెట్లు?-అని యాశంకించి యధిష్ఠానాదులకును దద్వ్యాపారములకును సాక్షియగుట వలన నని చెప్పుచున్నారు నేనో ఇత్యాదిగా. ఆత్మకు స్వభావంబునఁ గ్రియాశక్తిమత్త్వము లే దనుటకుఁ బ్రమాణము చెప్పుచున్నారు అప్రాణోహి అని. జ్ఞానశక్తిమత్త్వముగూడ నతనికి స్వభావంబున లే దని చెప్పుచున్నారు అమనాః అని. ఉపాధిద్వయముతోను సంబంధము సంభవింపమిచే ఫలితము శుద్ధత్వముఁ జెప్పుచున్నారు శుభ్రః అని. కారణసంబంధమువలన నశుద్ధి నాశంకించి చెప్పఁబడినది అక్షరాత్పరతః పరః అని. కార్యకారణము లాత్మను స్పృశింపని వగుటచే భిన్నము లగుట వలన సద్వితీయత్వము నాశంకించి యవి యవస్తువు లగుటవలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు కేవలః అని. జన్మాదిసర్వవికారరహితుం డగుటచేఁ గూటస్థుం డని చెప్పుచున్నారు అవిక్రియః అని. ద్వితీయపాదమును వివరించుచున్నారు బుద్ధి రిత్యాదిగా. అనుశయవంతము కాదో — క్లేశయుక్తము కాదో యని యర్థము. ద్వితీయపాదమున కక్షరార్థముఁ జెప్పి వాక్యార్థముఁ జెప్పుచున్నారు దీని నిత్యాదిగా. దీని — ఈ పాపకర్మమును. లోకములకుఁ బ్రాణసంబంధము లేనపుడు హింస యెట్లని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సర్వప్రాణుల నని. విరుద్ధార్థము చెప్పుటచే స్తుతి యును యుక్తము కా దని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. విరోధముఁ బరిహరించుచున్నారు కా దిది దోష మని. లౌకికదృష్టి నవలంబించి హత్వాపి యన్న నిర్దేశమును విశదీకరించుచున్నారు దేహా దీత్యాదిగా. తాత్త్వికదృష్టి నవలంబించి నహన్తీత్యాదినిర్దేశము నుపపాదించుచున్నారు యథాదర్శితంబు ఇత్యా

దిగా. నేను గర్తఁ గాను, మ తే మనఁగా కర్తృత్వవ్యాపారములకు సాక్షిని క్రియాజ్ఞానశక్తిమదుపాధిద్వయవినిర్ముక్తుఁడను సత్తామాత్రుఁడను గార్యకారణ సంబంధశూన్యుఁడను అద్వితీయుఁడను అవిక్రియుఁడను అను నీపారమార్థికదృష్టి యథాదర్శితం బని యెఱుంగునది. హత్వాపి యనుటయు సహ స్త్రీత్యాదికములు రెండును దృష్టిద్వయావష్టంభమువలన నుపపన్నము లని యుపసంహరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

భా. ఓయీ! అధిష్ఠానాదులతోఁ గలసి చేయువాఁడే యాత్మ, కర్తార మాత్మానం కేవలంతు అని కేవలశబ్దప్రయోగమువలన. కా దిది దోషము, ఆత్మ యవిక్రియస్వభావుఁ డైనపుడు వాని కధిష్ఠానాదులతో సంహతత్వ మనుపపన్న మగుటవలన. విక్రియావంతునకుఁ గదా యన్య ములతో సంహనన మగును, సంహత్యకర్తృత్వము * గాని సంభవించును. కాని యవిక్రియుం డగు నాత్మకు దేనితోను సంహననము లేదు. కావున సంభూయకర్తృత్వ ముపపన్నము కాదు. అందువలనఁ గేవలత్వ మాత్మకు స్వాభావికము కావునఁ గేవలశబ్ద మనువాదమాత్రము.

ఆ. కేవలునే యాత్మను గర్తనుగాఁ జూచువాఁడు దుర్మతి యనుచోట ఆత్మవిశేషణసమర్పక మగు కేవలశబ్దముయొక్క సామర్థ్యమువలన విశిష్టుఁ డగు నాత్మకుఁ గర్తృత్వ మని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. ఆత్మకు వైశిష్ట్యము సంభవింపమివలన విశిష్టునకుఁ గూడఁ గర్తృత్వము లే దని దూషించుచున్నారు కా దిది దోష మని. అవిక్రియస్వభావుం డైనను ఆత్మ కసంహతత్వ మెట్లని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు విక్రియావంతునకు ఇత్యాదిగా. అధిష్ఠానాదులచే నాత్మకు సంహనన మున్నను గర్తృత్వము లేదు, అవిక్రియునకుఁ గ్రియాన్వయవ్యాఘాతము వలన నని చెప్పుచున్నారు సంహ త్యేత్యాదిగా. సంహతత్వానుపపత్తిని స్పష్టీకరించుచున్నారు కాని ఇత్యాదిగా. అసంహతుం డని సిద్ధ మగుటచే ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు కావున నిత్యాదిగా. అప్పు డాత్మయందుఁ గేవలశబ్దమువలనఁ గేవలత్వ మెట్లు చెప్పఁబడినది ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

భా. అవిక్రియత్వమో ఆత్మకు శ్రుతిస్మృతిన్యాయప్రసిద్ధము. "అవికార్యోయ ముచ్యతే, గుణై రేవ కర్మాణి క్రియన్తే, శరీరస్థోపి

* కలసి చేయువాఁ డగుట.

కౌన్తేయ నకరోతి" ఇత్యాదిగాఁ బలుమాఱు ఉపపాదింపఁబడినది గీతల యందే యంతటను. శ్రుతులయందును "ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ" ఇత్యాదులందు. న్యాయమువలనఁగూడ. నిరవయవ మపరతంత్ర మవిక్రియ మాత్మతత్త్వ మని రాజమార్గము. విక్రియావత్త్వము నంగీకరించినను ఆత్మకుఁ దనవిక్రియయే తనకుఁ గాఁగలదు. అధిష్ఠానాదుల కర్మము లాత్మకర్తృకములు కాఁజాలవు. పరునికర్మము పరునకుఁ దాఁ జేయనిది రానేరదు గదా! ఏది మఱి యవిద్యచేఁ బొందింపఁబడినదో అది యాత్మకు లేదు. ఎట్లు రజతత్వము శుక్తికకు లేదో మఱియు నెట్లు బాలురచేత నవిద్యచేఁ బొందింపఁబడినతలమలవత్త్వ మాకాశమునకు లేదో అట్లు అధిష్ఠానాదులవిక్రియయు వానికే కాని యాత్మకు లేదు. అందువలన యుక్తము చెప్పఁబడినది యహంకృతత్వబుద్ధిలేపములు లేమి వలన విద్వాంసుఁడు నహన్తి ననిబధ్యతే అని. నాయం హన్తి నహన్యతే అని ప్రతిజ్ఞచేసి నజాయత ఇత్యాది హేతువచనముచే నవిక్రియత్వము నాత్మకుఁ బ్రతిపాదించి వేదావినాశిన మ్మని విద్వాంసునకుఁ గర్మాధికార నివృత్తిని శాస్త్రాదియందు సంక్షేపమునం జెప్పి మధ్యమున నచ్చటచ్చటఁ బ్రసంగము చేసి ప్రసారిత మయినదానినే యిట నుపసంహరించు చున్నాఁడు శాస్త్రార్థపిండీకరణముకొఱకు విద్వాంసుఁడు నహన్తి నని బధ్యతే అని. ఇట్లగుటవలన దేహభృత్త్వాభిమానము సంభవింపమిచే నవిద్యాకృతాశేషకర్మసన్న్యాసము సిద్ధించుటవలన సన్న్యాసుల కనిష్టాదిత్రివిధికర్మఫలము లే దనుట యుపపన్నము, తద్విపర్యయమువలన నితరులకుఁ గల దనుటయు నపరిహార్యము. అను నిది గీతాశాస్త్రార్థ ముపసంహరింపఁబడినది. అదియే సర్వవేదార్థసారము. నిపుణమతు లగు పండితులు విచారించి యెఱుంగవలయు నని యచ్చటచ్చటఁ బ్రకరణవిభాగంబున శాస్త్రన్యాయానుసారముచేఁ బ్రదర్శించినారము.

ఆ. ఆత్మకకర్తృత్వ మంగీకరింపఁబడినది అవిక్రియత్వము సిద్ధింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అవిక్రియత్వమో ఇత్యాదిగా. అందు స్మృతివాక్యముల నుదాహరించుచున్నారు అవికార్యోయ మిత్యాదిగా. నాయం హన్తి నహన్యతే ఇత్యాదివాక్య మాదిశబ్దార్థము. చెప్పినవాక్యముల కాత్మ యవిక్రియుఁ డనుట యందుఁ దాత్పర్యము సూచించుచున్నారు పలుమాఱు ఇత్యాదిగా. ఇత్యాదులందు

—నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్త మిత్యాదివాక్య మాదిశబ్దార్థము. ఇవి మొదలగు వాక్యములయం దాత్మ కవిక్రియత్వ ముపపాదింపఁబడినది యని యన్వయము. న్యాయ మువలనఁగూడ — అని యుపపాదింపఁబడినది యని పూర్వముతో సంబంధము. న్యాయమునే చూపుచున్నారు నిరవయవము ఇత్యాదిగా. ఆత్మ తనవలన విక్రియ నొందఁడు నిరవయవుఁ డగుటవలన ఆకాశమువలె, ఇతరమువలనను విక్రియ నొందఁడు అసంగుఁడును అకార్యము నైనవానికిఁ బరాధీనత సంభవింపమివలన నని యర్థము. మఱియు నాత్మకు విక్రియ స్వనిష్ఠమా? అధిష్ఠానాదినిష్ఠమా? మొదటిది కాదు, ఆత్మకు స్వనిష్ఠవిక్రియ యనుపపన్న మని దర్శితం బగుటవలన నను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు విక్రియావత్త్వము నిత్యాదిగా. అదియో అయుక్త మని చెప్పఁబడిన దని శేషము. రెండవపక్షమును దూషించుచున్నారు అధిష్ఠానాదుల ఇత్యాదిగా. అధిష్ఠానాదికృత మగు కర్మంబును అధిష్ఠానాదియోగము వలన నాత్మకు కావచ్చు నని యాశంకించి తదాగమనము వాస్తవమా? ఆవిద్యకమా? అని వికల్పించి మొదటిదాని దూషించుచున్నారు పరునికర్మము ఇత్యాదిగా. రెండవదాని నిరసించుచున్నారు ఏది మఱి ఇత్యాదిగా. ఆత్మయం దవిద్యచేఁ బ్రాపితం బగు కర్మ మాత్మీయము కా దనుటను రెండు దృష్టాంతములచే నుపపాదించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. ఆత్మ కవిక్రియత్వముచేఁ గర్తృత్వము లేమివలన ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. ఓయీ! పూర్వమే యాత్మ కవిక్రియత్వము ప్రతిపాదింపఁబడినది, దాని నిచ్చట నేల చెప్పవలయును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు నాయ మిత్యాదిగా. ప్రసారింపఁబడినదానినే — ప్రస్తావింపఁబడిన యాకర్మాధికారనివృత్తినే. ప్రతిజ్ఞాతమై హేతువుచే నుపపాదిత మయినదాని కంఠమున నిగమనం బేల యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు శాస్త్ర్రార్థేత్యాదిగా. కర్మాధికారము విద్వాంసునకు లే దని యేర్పడుటవలన నతనికి దేహాభిమానాభావంబును అందుచే నావిద్యకసర్వకర్మత్యాగంబును సిద్ధించుటవలన ననిష్టమును ఇష్టమును మిశ్రము నను త్రివిధకర్మఫలము సన్న్యాసులకు లే దని పూర్వోక్తము యుక్తం బని పరమప్రకృతము నుపసంహరించుచున్నారు ఇట్లగుటవలన నిత్యాదిగా. ఎవ్వరు మఱి యవిద్వాంసులు దేహాభిమానులో వారికిఁ ద్రివిధకర్మఫలము కలుగనే కలుగు నని హేతువచనసిద్ధ మగు నర్థమును నిగమనము చేయుచున్నారు తద్విపర్యయమువలన నిత్యాదిగా. అధిష్ఠానాదికృత మగు కర్మ మాత్మకృతము కాదు, అవిద్వాంసులకే కర్మాధికారము

దేహాభిమాను లగుటచే దత్త్యాగ మశక్య మగుటవలన, విద్వాంసులకో దేహాభిమానము లేమివలనఁ గర్త్రాధికారనివృత్తి యని యుపసంహృత మైనయర్థమును పంక్షేపించి చెప్పుచున్నారు అనునిది ఇత్యాదిగా. ఈ చెప్పిన గీతార్థమే వేదార్థ మగుటవలన నుపాదేయ మని చెప్పుచున్నారు అదియే ఇత్యాదిగా. ఇది వేదార్థ మైనను ఎల్లెఱుంగ శక్య మగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు నిపుణమతులు ఇత్యాదిగా. భాష్యకారులు ప్రమాణయుక్తులచే విభజించి వచియింపమివలన నీయర్థ ముపాదేయము కా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అచ్చటచ్చట ఇత్యాదిగా.

హ. అట్టి యోగికి సకలకర్మసన్న్యాసము మాత్రమే కాదు.—యస్య= శాస్త్రాచార్యోపదేశన్యాయములచే సంస్కృత మైనబుద్ధి గల యెవ్వనికి; అహంకృతః = నేను కర్త ననునట్టి; భావః = ప్రత్యయము; న = లేదో. ఈ యధిష్ఠానకర్తృకరణచేష్టాదైవము లైదే సర్వకర్మములకును గారణములు, అవిద్యచేఁ గల్పితము లైన యివియే సర్వకర్మములకును గర్తలు, నేను గర్తఁ గాను, మఱి యేమనఁగాఁ దద్వ్యాపారములకు సాక్షిభూతుఁడ నని చూచుచున్నాఁడో యనుట. బుద్ధిః = నిశ్చయము; యస్య = ఎవనికి; న లిప్యతే = దాని నేఁ జేసితిని, దానిచే నరకము నొందుదు నని యనుశోకింపదో. సః; ఇమాన్; లోకాన్ = ప్రాణులను; హత్వాపి; నహన్తి. హననకర్మచేతనుగూడ, న నిబధ్యతే. ఓయీ! హత్వాపి నహన్తి ననిబధ్యతే అని చెప్పుట విరుద్ధము. ఇది దోషము కాదు, లౌకికపారమార్థికదృష్టులఁబట్టి యది యుపపన్న మగుటవలన. అందువలన యుక్తము నహన్తి ననిబధ్యతే యనుట.

శం. ఇట్లనాత్మకర్తృక మగు కర్మమునం దకర్త యయ్యు యున్నయాత్మను నాచే నిది చేయఁబడిన దని యెవఁ డాత్మను గర్తనుగాఁ జూచుచున్నాఁడో అతఁడు శతవిధంబుల వేదాంతము విన్నవాఁడు వినిపించినవాఁ డైనను ఆత్మస్వరూపము నెఱుంగనివాఁ డగుటచే దుర్మతి యని ప్రతిపాదించి, ఎవ్వఁడు మఱి శ్రుత్యాచార్యేశ్వరప్రసాదసంపన్నుఁడు సతతశ్రవణమనననిదిధ్యాసనాదులచేఁ బుట్టినజ్ఞానంబున నాత్మయాథాత్మ్యదర్శి యగు విద్వాంసుఁడు అనాత్మకర్తృకం బగు దుష్టాదుష్టకర్మమునం దాత్మ నకర్తనుగానే చూచుచున్నాఁడో అతఁడే సుమతి పండితోత్తముఁడు శరీరయాత్రాదిలక్షణమును గాని యితరమును గాని దుష్టాదుష్టకర్మముఁ జేసియు తా నకర్తయే యగును కొంచెమేనియు నుపాధికృతం బగు కర్మముచే లిప్తుఁడు కాఁ డని చెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మవిదుం డగునాచార్యుని ప్రసాదమువలనఁ

బాత్రభూతుండును వైదికము లగు సాత్త్వికకర్మములచే బహుజన్మములు పరమే శ్వరు నారాధించి తదనుగ్రహము నొందినవాఁడును శుద్ధాత్ముండును శ్రవణాదిజన్య జ్ఞానముచే క్షీరనీరములవలె నున్న యాత్మానాత్మలస్వరూపమును జ్ఞాతృజ్ఞేయలక్షణ మును జక్కఁగా విభజించి యందాత్మయందే యాత్మభావము నొంది సదా తద్రూ పంబుననే యున్నట్టి, యస్య = ఏ మహాత్ముఁ డగు బ్రహ్మవిదునకు; స్వవేద్యములు అవిద్యకము లగు నధిష్ఠానాదులచేతనే విహితము గాని నిషిద్ధము గాని యితరము గాని కర్మము చేయఁబడుచుండఁగా, భావః = భావ్యతే — నే నని గ్రహింపఁబడు చున్నది దీనిచేతఁ గావున భావ మనఁగా అంతఃకరణము, బ్రహ్మమే నే నని స్వస్వ రూప మగు బ్రహ్మమునందే యహంభావము నొంది సదా తద్రూపంబుననే వర్త మాన మగు నహ మాత్మకబుద్ధి విశేషము; నాహంకృతః = కర్మకర్త యగు నుపాధియం దహంకృత మనఁగా నహంకరణము — బ్రహ్మాకారతను విడిచి కర్త్రా కారంబున నే నని యునికి లేదు ఏభావమునకో అట్టి నాహంకృతమో, అధిష్ఠానాది లక్షణం బగు నుపాధియే స్వవాసనానురూపంబుగ నీకర్మముఁ జేయుచున్నది యని యు నేనో యుపాధితత్కర్మముల రెంటికిని సాక్షిని దటస్థుఁడను నిష్క్రియుఁడనే యగుచున్నా ననియు బ్రహ్మరూపముననే యున్నవాఁడై చిరకాలము నిత్యనిరంతర సమాధ్యభ్యాసబలమున నాహారాదికర్మకలాపమునందును గర్తయం దహంభావ రహితుఁ డని యర్థము. అట్లు, యస్య=ఉక్తలక్షణుఁ డగు నేబ్రహ్మవిదునకు; బుద్ధిః— వృత్తిరూపము; నలిప్యతే = నాచే నీశుభకర్మ మీదుష్టకర్మము చేయఁబడినది యను భావన గలది కాదో, ధర్మశీలునిబుద్ధి నాచే నిధర్మము చేయఁబడినది యీయధ ర్మను చేయఁబడినది యని యాకర్మముచే నెట్లు లిప్తం బగునో—ధర్మాధర్మసంస్కార వంత మగునో అట్లు నాచే నిది దుష్ట మిది యదుష్టము చేయఁబడినది యని సామాన్య మునఁ గాని విశేషమునఁ గాని తత్సంస్కారవంతము కాదో. ప్రతిచ్ఛాయవలె స్వభి న్నమే యగు నుపాధిచేఁ జేయఁబడినకర్మమునందు నేను దీనిఁ జేయుచున్నాను నాచే నిది చేయఁబడినది యను ప్రత్యయము బ్రహ్మవిదునిబుద్ధి కుదయింపదు, కర్తృతత్క ర్మములతోఁ దాదాత్మ్యసంబంధము లేమివలన. ఎవ్వనిచే నేను దీనిఁ జేయుచున్నా నని యేకర్మము చేయఁబడుచున్నదో వానిబుద్ధికే నాచే నిది చేయఁబడినది యని కృత త్వభావనాలేపం బగును గాని యితరునిబుద్ధికిఁ గాదు. ఎట్లు నేను స్నానముఁ జేయు చున్నా నని స్నానము చేసిన దేవదత్తునిబుద్ధికే నాచే స్నానము చేయఁబడిన దని కృతత్వభావనయుఁ దత్కర్ముతో లేపంబు నగుం గాని తటస్థుఁ డగుయజ్ఞదత్తుని

బుద్ధికిఁ గాదో అట్లు. ఓయీ ! అననురూపదృష్టాంతోపన్యాసముచే బ్రహ్మవిదునకు స్వదేహమునందును తత్కృత మగు కర్మమునందును నే ననియు నాచేఁ జేయఁబడిన దనియుఁ బ్రత్యయము జనియింప దని విపరీతము చెప్పుచున్నావు, విద్వాంసునకును నిజదేహము స్నాత మైనపుడు నే ననియు నాచే స్నానము చేయఁబడిన దనియుఁ బ్రత్యయము జనియింపక తప్పదు, విద్వాంసునకును దచ్ఛరీరమునకును బరస్పర విభాగము లేమివలన నని యందువేని, అది కాదు, విద్వత్తచ్ఛరీరములు జ్ఞాతృత్వ జ్ఞేయత్వలక్షణం బగు పరస్పరభిన్నస్వభావము గలవి యగుటవలన వాని కేకత్వ మనుపపన్న మగుటవలన. ఏకత్వము కలదేని యట్టి ప్రత్యయము ప్రసక్తించును. దేహమే విద్వాంసుఁడు కాఁడు గదా ! విద్వాంసుఁడే దేహమునుం గాడు గదా ! అవి జ్ఞాతృజ్ఞేయత్వధర్మముచే ఘటతద్జ్ఞాతలుంబోలె భిన్నస్వభావము లగుటవలన వానికి విభక్తత్వమే యుక్తము కాని యేకత్వము కాదు, ప్రత్యక్షాదిప్రమాణ విరోధమువలన. అందువలన నధిష్ఠానాదిలక్షణం బగు నుపాధి వాసనావశంబున నమ్మ్యో కర్మమునందుఁ బ్రవృత్త మగుచుండఁగా నందు నేను జేయుచున్నా నని యహంప్రత్యయ ముదయింపదు కర్తృతాదాత్మ్యము లేమివలన. అందువలననే నాచే నిది చేయఁబడినది యని తద్బుద్ధికిఁ గృతత్వభావనయుఁ దత్కర్మలేపంబును సంభవింపదు. అందువలననే చెప్పఁబడినది యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధి ర్యస్య నలిప్యతే అని. అననురూపదృష్టాంతోపన్యాసముచే నని యేది చెప్పితివో అది యుక్తము గాదు. విద్వత్తచ్ఛరీరములకు జ్ఞాతృజ్ఞేయత్వ ధర్మంబున విలక్షణతచేఁ బరస్పరభిన్నత్వము సిద్ధ మగుటవలన శరీరమునందును దత్కృతకర్మమునందును దద్భిన్నుం డగు విద్వాంసునకు నే నని నాచే నిది చేయఁబడినది యని ప్రత్యయం బనుపపన్న మనుట యందు యుక్తమే దృష్టాంతము. ఇట్లు బ్రహ్మవిదునకుఁ దన కుపాధితోను తద్ధర్మతత్కర్మములతోను సంబంధలేశము లే దను నప్రతిబద్ధ మగు జ్ఞానమే నైష్కర్మ్యసిద్ధికిఁ బరమకారణం బని సూచించి తాదృశజ్ఞానసిద్ధికి ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఎవ్వఁ డిట్లధిష్ఠానాదు లైదింటిచేతనే యనాత్మభూతములు దృశ్యము లగువానిచేఁ జేయఁబడుచున్న కర్మమునందుఁ జేష్టామాత్రమునందుఁ గానీ యహంకారమమకారశూన్యుఁడగుచున్నాఁడో, సః=అట్టి విద్వాంసుఁడు; ఇమాన్ లోకాన్=ఈ మూఁడులోకములను, లోకస్థు లయిన దేవర్షిబ్రాహ్మణాదులను సర్వప్రాణులను; హత్వాపి=తనహస్తముచే సర్వసంహారము చేసియును; నహన్తి=దేనినిగూడ హింసింపఁడు, తాను తద్ధనన క్రియకుఁ గర్త కాఁ డని యర్థము. ఓయీ ! బ్రహ్మవిదుఁడు తాను లోకత్రయమును

వధించినను వధింపఁడని యతివిరుద్ధం బిది చెప్పఁబడినది. ఎవ్వనిచే నేకర్మము చేయఁబడుచున్నదో అతఁడాకర్మమునకుఁ గర్తగానే కనఁబడుచున్నాఁడు కులాలుఁడు మొదలుగా. ఎట్లు బ్రహ్మవిదుఁడు తాను సర్వప్రపంచసంహారముఁ జేసియు నకర్తయే యగును? ఇతరునిచేఁ జేయించుచున్నాఁడా? తానే చేయుచున్నాఁడా? మొదటిది కాదు, ఇతరునిచేఁ జేయించినను రాజునకుఁబోలె వీనికిని హననక్రియ సంభవించుటవలన. రెండవదియుఁ గాదు, హత్వాపి యను వచనమునకు విరోధము ప్రసక్తించుటవలన. అందువలన విద్వాంసునకును హననక్రియాకర్తృత్వము కలుగక తప్పదు. అందువేని సత్యము, ఎవ్వఁడేకర్మమును జేయుచున్నాఁడో చేయించుచున్నాఁడో అతఁడాకర్మమునకు సాక్షాత్తుగాఁ గాని క్రమంబునఁ గాని కర్తయే యగుచున్నాఁడు. అట్లీవిద్వాంసుఁడు తనకంటె భిన్న మయినకరణజాలముచేఁ జేయింపఁడు, తానునుం జేయఁడు. మేఘస్థుం డగు చంద్రుఁడు మేఘకర్మమునందుం బోలె దేహస్థుం డగు విద్వాంసుఁడు దేహేంద్రియాదులచేఁ జేయఁబడినకర్మమునందుఁ గర్తవలెఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. చక్కని బుద్ధితో విచారింపఁగా మేఘములకే ధావనక్రియాకర్తృత్వము గాని యెట్లు చంద్రునకు లేదో అట్లు దేహేంద్రియాద్యభిమాని యగు విజ్ఞానాత్మకే హననక్రియాకర్తృత్వము కాని విద్వాంసునకు లేదు. కూటస్థాసంగచిద్రూపంబుననే యున్న విద్వాంసున కధిష్ఠానాదులతో సంయోగము గాని సమవాయము గాని సంబంధము సంభావింప శక్యము గాదు కదా! అది సంభవింపనియపుడు తత్కార్తృకం బగు కర్మమునందుఁ గర్తృత్వంబును సంభవింపదు. అందువలననే చెప్పుచున్నాఁడు పరమేశ్వరుఁడు హత్వాపి స ఇమాం ల్లోకా న్నహన్తి యని. మూఢదృష్టికిఁ జంద్రునివలె వెలుపలఁ గ్రియావంతునియట్లు కానఁబడుచున్నను వాస్తవంబున బ్రహ్మవిదుఁడు బ్రహ్మభావము నొందినవాఁ డగుటవలనఁ గ్రియామాత్రమునకునుం గర్త కాఁడు. అందువలననే యకర్త యగు బ్రహ్మవిదునకుఁ దత్కర్మఫలసంబంధమును నిషేధించుచున్నాఁడు న నిబధ్యతే అని. ఎందువలన నిష్క్రియబ్రహ్మభావాపన్నుఁ డగు బ్రహ్మవిత్తముఁ డుపాధిసంబంధరహితుం డగుటచేఁ దా నుపాధికృత మగు కర్మమునకుఁ బుణ్యమునకుఁ గాని పాపమునకుఁ గాని కర్త కాఁడో అందువలననే, ననిబధ్యతే = తత్కార్య మగు ఫలముతో దుష్టముతోఁ గాని యదుష్టముతోఁ గాని సంయుక్తుఁడు కాఁడు, కర్మము లన్యకృతము లగుటవలన. అన్యకృతకర్మం బన్యునకు లేపమును గాని ఫలమును గాని యెంతమాత్రము కలిగింపఁజాలదు. దేవదత్తకృత మగు కర్మముచే యజ్ఞదత్తుఁడు లిప్తుఁడు

కాని బద్ధుఁడు కాని కాఁడు గదా ! అట్లు నాచే నిది చేయఁబడిన దని యాత్మయం దవిద్యచే నధ్యస్తము పూర్వము గాని యిప్పుడు గాని యేకర్మము కలదో అది యాత్మ కవిక్రియుఁన కాకాశకల్పునకు ఫలమును గాని లేపమును గాని కలిగింపఁ జాలదు. నీల మాకాశ మని యజ్ఞులచే నారోపితం బగు నైల్యముచే నాకాశము లిప్తము కాదు గదా ! నీలంబునుం గాదు కదా ! మఱియు నిది జల మని యధ్యస్త మగు జలముచే మరుభూమి జలవంతము కాదు గదా ! ఆర్ద్రింబునుం గాదు గదా ! అట్లారోపితం బగు కర్మముచే దుష్టముచేతఁ గాని యదుష్టముచేతఁ గాని నిరవయవుఁడు కూటస్థుఁ డగు నాత్మ క్రియావంతుఁడు కాఁడు, తత్ఫలవంతుఁడునుం గాఁడు. అందువలన ఆత్మయందే యాత్మత నొందిన యాత్మవిదుఁ డగు యతి తా నవిక్రియాత్ముం డనుదృష్టిచేఁ గూటస్థుఁడను నేను బూర్వము గాని యిప్పుడు గాని దేనినిం జేసినవాఁడఁ గా నని మాటికిమాటికి స్వయాథాత్మ్యవిషయీకరణముచేఁ బుట్టిన విజ్ఞానంబుబలిమివలన సంచితాదిసర్వకర్మంబులనుండియు నిష్క్రమించి తత్ఫలం బగు జన్మాదికముచేఁ గాని దుఃఖాదికముచేఁ గాని యించుకేని స్పృశింపఁబడఁ డని యర్థము. ఇందుచే లోకత్రయమున నుండున శేషప్రాణిసంఘాతము వధించినను బ్రహ్మవిదునకుఁ దద్వధక్రియయును తత్కృతప్రత్యవాయలేశంబును సంభవింపదు కావున నిట్టిది బ్రహ్మజ్ఞానమహిమ మహాద్భుతము సంసారబంధవిచ్ఛేదహేతు వని జ్ఞానమాహాత్మ్యము స్వాభావికమే స్తుతింపఁబడుచున్నది హత్వాపి స ఇమాఀ లోకాన్నహన్తి న నిబధ్యతే అని. కాని నిత్యనిరంతరసమాధినిష్ఠచే నిర్దగ్ధం బగు సర్వవాసనాగ్రంథి గల మహాత్మునకు స్వాత్మారామునకు స్వానందామృతరసపానరసికునకు నిత్యతృప్తునకు సర్వాత్మదర్శికి విద్వాంసునకుఁ బ్రవృత్తి కల దని కా దభిప్రాయము, ప్రవృత్తిహేతు వగు నవిద్యాకామాదికము సమాధిచే నిర్మూలితం బగుటవలన. మఱే మనఁగా, పరావరైకత్వవిజ్ఞానముచే నిర్దగ్ధ మగు ద్వైతదర్శనము గల బ్రహ్మవిద్యతి కొకానొకప్పుడును ఆహారవిహారాదిలక్షణ మైన శరీరయాత్రామాత్రప్రయోజన మగు కర్మముతో దుష్టముతోఁ గాని యదుష్టముతోఁ గాని శ్లేషము లే దని చెప్పఁబడుచున్నది. అట్లే శ్రుతియు "తం విదిత్వా నలిప్యతే కర్మణా పాపకేన, యథా పుష్కరపలాశ ఆపో నశ్లిష్యన్త ఏవ మేవంవిది పాపం కర్మ నశ్లిష్యతే" * అని.

---

* అతని నెఱింగి పాపకర్మముచే లిప్తుఁడు కాఁడు, ఎట్లు తామరాకునందు జలము అంటదో అట్లు ఇట్టి విద్వాంసునందుఁ బాపం బగు కర్మ మంటదు.

వ్య. ఇట్లు నాలుగుశ్లోకములచే "అనిష్టమిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్। భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య" అను చరణత్రయము వ్యాఖ్యాతము. ఇప్పుడు "నతు సన్న్యాసినాం క్వచిత్" అను చతుర్థచరణమున కొకశ్లోకముచే వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నాఁడు.—యస్య = పూర్వోక్తునికంటె విపరీతుఁడైన యెవ్వనికి, పుణ్యకర్మములచే వివేకవిరోధిపాపంబులు వినాశితంబులై నిత్యానిత్యవస్తువివేకాది సాధనచతుష్టయముఁ బ్రాపించి శాస్త్రాచార్యోపదేశన్యాయములచే నకర్త్రభోక్త్రు స్వప్రకాశ పరమానందాద్వితీయబ్రహ్మసాక్షాత్కారము నొందినవానికి; సకార్యం బగు నజ్ఞానము బాధిత మగుటచే, అహంకృతః = నేను కర్త ననునట్టి; భావః = ప్రత్యయము; న = లేదో; లేక, యస్య భావః = ఎవ్వనియొక్క సద్భావము *; అహంకృతః=నే నను వ్యపదేశమున కర్హము, న=కాదో, అహంకారము బాధితమై శుద్ధస్వరూపమాత్రమే పరిశిష్ట మగుటవలన; లేక, అహంకృతః = అహంకారము యొక్క, భావః=తత్తాదాత్మ్యము, ఎవ్వనికి లేదో, వివేకముచే బాధిత మగుటవలన; బాధితానువృత్తియందును ఇవియే యై దధిష్ఠానాదులు మాయచే సర్వాత్మ నగు నాయందుఁ గల్పితంబులు సర్వకర్మములకును గర్తలు స్వప్రకాశచైతన్యానందరూపుఁడ నగు నాచేఁ గల్పితసంబంధముచేతఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడుచున్నవి, నేనో కర్తగాను, మ త్తే మనఁగా, కర్తృతద్వ్యాపారములకు సాక్షిభూతుఁడను క్రియాజ్ఞాన శక్తిమదుపాధిద్వయనిర్ముక్తుఁడను శుద్ధుఁడను సర్వకార్యకారణాసంబద్ధుఁడను కూటస్థనిత్యుఁడను నిర్ద్వయుఁడను సర్వవికారశూన్యుఁడను "అసఙ్గో హ్యయం పురుషః, సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ, అప్రాణో హ్యమనా శుభ్రః అక్షరాత్పరతః పరః, అజ ఆత్మా మహాన్ ధ్రువ స్సలిల ఏకో ద్రష్టా ఽద్వైతః, అజో నిత్య శ్శాశ్వతో ఽయం పురాణః, నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తం నిరవద్యం నిరఞ్జనమ్" ఇత్యాది శ్రుతులవలనను, "అవికార్యో ఽయ ముచ్యతే, ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహంకారవిమూఢాత్మా కర్తాహ మితి మన్యతే, తత్త్వవిత్తు నసజ్జతే, శరీరస్థో ఽపి కౌన్తేయ నకరోతి నలిప్యతే" ఇత్యాది స్మృతులవలనను. అందువలన, నేను గర్తఁ గా నను పరమార్థదృష్టివలన, బుద్ధిః = అంతఃకరణము; యస్య; నలిప్యతే=అనుశయవంతము కాదో, దీని నేఁ జేసి తిని దీనిఫలము భుజింపఁగలను అని యనుసంధానము కర్తృత్వవాసనచేఁ గలుగునది లేప మని యనుశయ మని చెప్పఁబడును, అది పుణ్యకర్మమునందు హర్షరూపము,

* ఉనికి.

పాపమందుఁ బశ్చాత్తాపరూపము, ఇట్టి ద్వివిధ మగు లేపముతోను బుద్ధి సంయుక్తము గాదో, కర్తృత్వాభిమానము లేమివలన, అట్లు జ్ఞాని నుద్దేశించి శ్రుతి "ఏతముహైవైతే న తరత ఇత్యతః పాప మకరవ మిత్యతః కల్యాణ మకరవ మిత్యుభే ఉహైవైష ఏతే తరతి నైనం కృతాకృతే తపతః, తదేత దృచా ఒభ్యుక్తమ్, ఏష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య న వర్ధతే కర్మణా నోకనీయాన్। తస్యైవ స్యాత్పదవిత్తం విదిత్వా నలిప్యతే కర్మణా పాపకేన" * అని. పాపకేన అని పుణ్యామునకు నుపలక్షణము. వర్ధతే కనీయాన్ అని పుణ్యాపాపములయందుఁ బరితోషపశ్చాపములఁ దెలుపుచున్నవి, ఇట్లెవ్వని కహంకృతభావము లేదో యెవ్వనిబుద్ధి లిప్తము గాదో అతఁడు పూర్వోక్తదుర్మతివిలక్షణుఁడు సుమతి పరమార్థదర్శి ఆత్మను గేవలుని అకర్తనుగాఁ జూచుచున్నాఁడు, అతఁడు కర్తృత్వాభిమానము లేమివలన ననిష్టాదిత్రివిధకర్మఫలము నొందఁడు. ఇంతమాత్రమే శాస్త్రార్థము. ఇఁక నహంకారాభావ బుద్ధిలేపాభావములను స్తుతించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు. — హత్వాపి = హింసించియును; సః = అతఁడు; ఇమాన్‌లోకాన్ — సర్వప్రాణులను; నహన్తి = హననక్రియకుఁ గర్త కాఁడు, అకర్తృస్వరూపసాక్షాత్కారమువలన. న నిబధ్యతే = తత్కార్య మగు నధర్మఫలముతోనుం గూడ సంబంధింపఁడు. ఇట నాహంకృతో భావః అనుదానిఫలము నహన్తి అనునది. బుద్ధిర్నలిప్యతే అనుదానిఫలము న నిబధ్యతే అనునది. ఇందుచేఁ గర్మలేపము లేదనుట యందతిశయమాత్రమే చెప్పఁబడినది కాని సర్వప్రాణిహననము సంభవించునని కాదు. హత్వాపి యని కర్తృత్వాభ్యనుజ్ఞ లౌకిక మగు బాధితకర్తృత్వదృష్టిచేత. నహన్తి యని కర్తృత్వనిషేధము శాస్త్రీయ మగు పరమార్థదృష్టిచేత. కావున విరోధము లేదు. శాస్త్రాదియందు నాయం హన్తి నహన్యతే యని యాత్మకు సర్వకర్మస్పర్శము లేదని ప్రతిజ్ఞ చేసి న జాయతే ఇత్యాదిహేతువచనముచే దాని సాధించి వేదావినాశిన మిత్యాదికముచే విద్వాంసునకు సర్వకర్మాధికారనివృత్తి సంక్షేపమునఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. మధ్యమునందును నయ్యైప్రసంగమునఁ బ్రవర్తితంబై యిట శాస్త్రార్థం బింతమాత్రమే యని ప్రదర్శించుకొఱకు నుపసంహరింపఁబడినది నహన్తి ననిబధ్యతే అని. ఇందువలన నవిద్యాకల్పితములై యధిష్ఠానాద్యనాత్మకృతము లగు సర్వకర్మములకును ఆత్మవిద్యచే

* వీని నివి రెండును తరింపఁజాలవు పాపము చేసితిని పుణ్యము చేసితిని అనునది. ఇతఁడే యీ రెంటిని దరించుచున్నాఁడు. వీనిఁ గృతాకృతములు తపింపఁజేయవు. అది యీబుక్కుచేఁ జెప్పఁబడినది. బ్రాహ్మణునిమహిమ యిది నిత్యము, కర్మముచే వర్ధిల్లదు, తగ్గునది కాదు. ఆ యాత్మస్వరూపము నెఱింగి పాప మగు కర్మముచే లిప్తుఁడు కాఁడు.

సముచ్చేద ముపపన్న మగుటవలనఁ బరమార్థసన్న్యాసుల కనిష్టాదిత్రివిధకర్మఫల ము లే దనుట యుపపన్నము. పరమార్థసన్న్యాస మనఁగా అకర్త్రాత్మసాక్షాత్కారమే. జనకాదు లిట్టి సన్న్యాసిత్వ మున్నను బలవత్ప్రారబ్ధవశమువలన బాధితానువృత్తిచేఁ గాని పరపరికల్పనచేఁ గాని వారియందు కర్మదర్శనము విరుద్ధము కాదు, ఇట్టివార లే యగు పరమహంసలయందు భిక్షాటనాదికమువలె. అందువలననే జ్ఞానఫలభూత మగు విద్వత్సన్న్యాసము చెప్పఁబడినది. సాధనభూత మగు వివిదిషా సన్న్యాసమో మొదట నిట్టిది కాకున్నను ఉత్తరకాలమున జ్ఞాన ముత్పన్న మైనపు డిట్టిదే యగు నని ముందు చెప్పఁబడును.

శ్రీ. ఎవ్వనికిఁ గర్మలేపము లే దని చెప్పఁబడినదో అట్టి సుమతి యెవ్వఁడు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అహం కృతః = నే నని చేయఁబడినది, నేను కర్తను అనునట్టిది; భావః = అభిప్రాయము; యస్య = ఎవనికి; న = లేదో. లేక, అహం కృతః = అహంకారముయొక్క; భావః = స్వభావము, కర్తృత్వాభినివేశము; ఎవనికి లేదో, శరీరాదులే కర్మకర్త లని తలంచుటవలన నని యర్థము. అందువలననే, యస్య బుద్ధిః; నలిప్యతే = ఇష్టానిష్టబుద్ధిచే కర్మములయందు సక్తము కాదో; సః = అట్టివాఁడు, దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మదర్శి; ఇమాఁల్లోకాన్ — సర్వప్రాణులనుగూడ; లోకదృష్టిచే, హత్వాఽపి; వివేకయుక్త మయిన స్వదృష్టిచేత, నహన్తి. తత్ఫలముల చేతనుగూడ, ననిబధ్యతే = బంధము నొందఁడు. ఇఁక సత్త్వశుద్ధిద్వారమున నపరోక్షజ్ఞానోత్పత్తికి హేతువు లగు కర్మములచే నతనికి బంధము కలుగు ననుశంక యెక్కడిది? అని యర్థము. అది చెప్పఁబడినది "బ్రహ్మ ణ్యాధాయ కర్మాణి సఙ్గం త్యక్త్వా కరోతి యః। లిప్యతే న స పాపేన" అని.

ప. *

రా. పరమపురుషుఁడు కర్త యని యనుసంధించుటచే, యస్య = ఎవని యొక్క; భావః = కర్తృత్వవిషయ మగు మనోవృత్తివిశేషము; నాహంకృతః = అహ మభిమానముచేఁ జేయఁబడినది కాదో, నేను జేయుచున్నా నను జ్ఞాన మెవ్వనికి లేదో యని యర్థము. బుద్ధి ర్యస్య నలిప్యతే—ఈ కర్మమునందు నాకుఁ గర్తృత్వము లేమివలన దీనిఫలము నాకు సంబంధింపదు, ఇది మదీయకర్మమునుం గాదు అని యెవ్వనికి బుద్ధి కలుగుచున్నదో అని యర్థము. సః ఇమాఁల్లోకాన్; యుద్ధ

* శ్రీశరీరయముతో సమానము.

మునందు, హత్వాపి; వాని, నహన్తి. భీష్మాదులమాత్రమే కాదని యర్థము. అందువలన నాయుద్ధాఖ్యకర్మముచే, న నిబధ్యతే — తత్ఫలము నొందఁ డని యర్థము.

పూ. ఆ జ్ఞానమును స్తుతించుచున్నాఁడు.—ఎవఁడు కొంచెము బద్ధుఁడగునో అతఁడు కొంచె మహంకారము గలవాఁడుగూడ.

జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా
కరణం కర్మ కర్తేతి త్రివిధః కర్మసంగ్రహః. ౧౮

భా. ఇఁక నిప్పుడు కర్మములకుఁ బ్రవర్తకము చెప్పఁబడుచున్నది.— జ్ఞానమ్ = జ్ఞాయతే—ఎఱుంగఁబడుచున్నది దీనిచేతఁ గావున సర్వవిషయ మగు జ్ఞానము చెప్పఁబడుచున్నది; అట్లు, జ్ఞేయమ్ = ఎఱుంగవలసినది, అదియు సామాన్యమున సర్వంబును జెప్పఁబడుచున్నది; అట్లు, పరిజ్ఞాతా=ఉపాధిలక్షణుఁడు అవిద్యాకల్పితుఁ డగు భోక్త; అను నీత్రయము ఈ సర్వకర్మముల కవిశేషంబునఁ బ్రవర్తకము; ప్రవర్తకము, త్రివిధా= మూఁడుప్రకారములు గలది; కర్మచోదనా=కర్మములయొక్క ప్రవర్తకము. జ్ఞానాదులమూఁడింటిసన్నిపాతమునం * గదా హానోపాదానాదిప్రయోజనం బగు సర్వకర్మారంభ మగును. అందువలన నధిష్ఠానాదు లైదింటిచే నారబ్ధమును వాఙ్మనఃకాయాశ్రయభేదముచే మూఁడువిధముల రాశీభూతము నగు కర్మము కరణాదులు మూఁడింటియందు సంగ్రహింపఁబడుచున్న దను నీయర్థము చెప్పఁబడుచున్నది.—కరణమ్ = క్రియతే—చేయఁబడుచున్నది దీనిచేతఁ గావున బాహ్య మగు శ్రోత్రాదికమును ఆంతర మగు బుద్ధ్యాదికమును; కర్మ=కర్తకు ఈప్సితతమము, క్రియచే వ్యాపింపఁబడునది; కర్తా = కరణములఁ బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు, ఉపాధిలక్షణుఁడు; ఇతి=అని; త్రివిధః=మూఁడువిధములు గలది; కర్మసంగ్రహః= సంగ్రహింపఁబడుచున్నది దీనియందుఁ గావున సంగ్రహ మనఁగా ఆశ్రయము, కర్మముయొక్క సంగ్రహము కర్మసంగ్రహము. ఈ మూఁటియందుఁ గదా కర్మము సమవేతము. కావునఁ ద్రివిధము కర్మసంగ్రహము.

జ్ఞానము — ఎఱుఁగుట, జ్ఞేయము — ఎఱుంగవలసినది, పరిజ్ఞాత—ఎఱుంగువాఁడు అవిద్యాకల్పితుఁ డయిన భోక్త అని మూఁడువిధములు కర్మములకుఁ బ్రవ

* చేరికయందు.

ర్తకము. కరణమును—బాహ్యశ్రోత్రాదికమును ఆంతరబుద్ధ్యాదికమును, కర్మమును—కర్త కీప్సితతమమును చేయఁబడునదియు, కర్తయు — చేయువాఁడును ఉపాధిలక్షణుఁడును అని మూఁడువిధములు కర్మసంగ్రహము, సర్వకర్మములును ఈ మూఁటినే యాశ్రయించి ప్రవర్తించు నని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇఁక—శాస్త్రార్థోపసంహారానంతర మని యర్థము. ఇప్పుడు—ప్రవర్తకోపదేశము నపేక్షించునవస్థయం దని యర్థము. కర్మములకు—వేనియందు విద్వాంసుల కధికారము లేదో అవిద్వాంసులకే యధికారమో వాని కని యర్థము. జ్ఞానశబ్దమునకుఁ గరణవ్యుత్పత్తిచే జ్ఞానమాత్రమర్థ మని చెప్పుచున్నారు జ్ఞాన మిత్యాదిగా. జ్ఞేయశబ్దమునకును అట్లే జ్ఞాతవ్యమాత్ర మని చెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. ఉపాధిలక్షణుఁడు—ఉపాధిప్రధానుఁడు, ఉపహితుఁడు. అతఁడవస్తు వనుటకై అవిద్యాకల్పితుఁ డని విశేషణము. ఈ మూఁడే సర్వకర్మప్రవర్తకము లని చెప్పుచున్నారు అను నీత్రయము ఇత్యాదిగా. "చోదనేతి క్రియాయాః ప్రవర్తకం వచనమ్" అను భాష్యము ననుసరించి చోదనాశబ్దార్థముఁ జెప్పుచున్నారు ప్రవర్తకము ఇత్యాదిగా. మూఁడుప్రకారములు జ్ఞానాదులచేత. కర్మములయొక్క-చోదన యని విగ్రహము. అవి సర్వకర్మప్రవర్తకము లనుట ననుభవముచే సాధించుచున్నారు జ్ఞానాదుల ఇత్యాదిగా. హానోపానా దిత్యాదిశబ్దముచే నుపేక్ష వివక్షితము. కరణ మిత్యాద్యర్థమునకుఁ దాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. జ్ఞానాదులు ప్రవర్తకము లగుటవలన నని యర్థము. బాహ్యము ఆంతరము అని ద్వివిధ మైన కరణమును కరణవ్యుత్పత్తిచేఁ జెప్పుచున్నారు కరణ మిత్యాదిగా. ఉక్తలక్షణ మగు కర్మమునే స్ఫుటీకరించుచున్నారు క్రియచే నిత్యాదిగా. స్వతంత్రుఁడు గదా కర్త, స్వాతంత్ర్య మనఁగా కారకములచే నప్రయోజ్యుఁడై కారకప్రయోక్త యగుట యని చెప్పుచున్నారు కర్తా ఇత్యాదిగా. ఎట్లీ చెప్పిన త్రివిధమునందుఁ గర్మము సంగ్రహింపఁబడుచున్నది యనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు కర్త్రిత్యాదిగా. కర్మము కారకాశ్రయం బనుట ప్రసిద్ధము గదా యని భావము.

హ. జ్ఞానమ్ = జ్ఞాయతే — ఎఱుంగఁబడుచున్నది దీనిచేతఁ గావున ప్రకాశనము; జ్ఞేయమ్ = ఎఱుంగఁబడుచున్నది కావున జ్ఞానక్రియకుఁ గర్మభూతము; పరిజ్ఞాతా = జ్ఞానక్రియకుఁ గర్త యవిద్యాకల్పితుఁడు; అని, త్రివిధము, కర్మచోదనా= కర్మమునకు — క్రియకు చోదన — ప్రవర్తకము. ఈ మూఁటిసన్నిధియందే ప్రవృత్తి కనఁబడుచున్నది కావున కర్మచోదన జ్ఞానజ్ఞేయపరిజ్ఞాత్రాత్మకము. చేయఁబడుచున్నది

దీనిచేతఁ గావున, కరణమ్=శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియమును వాగాదికర్మేంద్రియమును; కర్మ = కర్తకు క్రియచేఁ బొందఁగోరఁబడునది. కర్తా = ఎవఁడు నేను కర్తనని ప్రతీతుఁ డగుచున్నాఁడో అతఁడు; ఈ మూఁడును, కర్మసంగ్రహః = క్రియాలక్షణ మగు కర్మము సంగ్రహింపఁబడుచున్నది — ఆత్మయందు వ్యవస్థాపిత మగుచున్నది దీనిచేతఁ గావున కర్మసంగ్రహము. కరణకర్మకర్తలయందుఁ గదా సర్వకర్మమును సమవేతము, అందువలన త్రివిధః కర్మసంగ్రహః అని చెప్పఁబడుచున్నది.

శం. ఇట్లు విహితప్రతిషిద్ధాదికర్మము లన్నియు నధిష్ఠానాదిపంచకము చేతనే నిర్వర్త్యము లనియు, తత్కృత మగు కర్మమునందుఁ గర్తృత్వాభిమాని యగు దుర్మతి కర్మబద్ధుఁ డగు ననియు, కృతబుద్ధి యగు విద్వాంసుఁ డకర్తయే తద్రహితుం డనియుఁ బ్రతిపాదించి యిఁక నిరుక్తలక్షణం బగు నిష్కర్మత్వజ్ఞానమే యప్రతిబద్ధమై కైవల్యసిద్ధికిఁ బరమకారణము కావున నారురుక్షుం డగు మోక్షైకకాముసకుఁ దాదృశజ్ఞానసిద్ధికిఁ గారణము సత్త్వశుద్ధి తత్సిద్ధికిఁ గారణము సాత్త్వికం బగు కర్మమే యగుటవలన నదియే కర్తవ్య మని బోధించుటకై కర్మప్రవృత్తిహేతువును గర్మాశ్రయమును జ్ఞానకర్మకర్తృబుద్ధ్యాదుల సాత్త్వికత్వరాజసత్వాదిభేదమునుం బ్రతిపాదించుకొఱ కుత్తరగ్రంథ మారంభింపఁబడుచున్నది. సప్తదశాధ్యాయంబున నాహారాదుల సాత్త్వికాదిభేదము ప్రతిపాదింపఁబడినను అందు శ్రద్ధాదు లైదింటికే సాత్త్వికాదిభేదము ప్రతిపాదిత మయ్యెఁ గాని జ్ఞానాదులకుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది కాదు. వానికిని సాత్త్వికాదిభేదము దెలిసినయెడ హేయాంశ మగు రాజసమును దామసమును ద్యజించి సాత్త్విక మగు జ్ఞానాదికమునందుఁ బ్రవర్తించువానికి సత్త్వము శుద్ధ మగును. అందుచే జ్ఞానంబును దత్ఫలంబును సిద్ధించును. తదర్థం బిటఁ జోదనకును గర్మాశ్రయమునకును స్వరూపంబును జ్ఞానాదులకు గుణభేదంబున భేదంబును బ్రతిపాదించుచున్నాఁ డిరువదిరెండుశ్లోకములచేత, జ్ఞానకర్మములకు సాధ్యసాధనభావమే సర్వవేదార్థంబును గీతార్థంబు నని దృఢీకరించుటకై.—జ్ఞానమ్ = ఇష్టానిష్టాదిరూప మగు ద్రవ్యగుణకర్మాదిపదార్థసమూహాము జ్ఞాయతే — ఎఱుంగఁబడుచున్నది దీనిచేతఁ గావున జ్ఞాన మనఁగా సాధారణ మైన సర్వపదార్థవిషయక మగు బోధము; జ్ఞాతవ్యం బగు ద్రవ్యగుణాదిపదార్థజాతము సర్వంబును జ్ఞేయ మని చెప్పఁబడుచున్నది; పరిజ్ఞాతా = జ్ఞేయంబును జ్ఞానంబును ఎఱుంగువాఁడు ప్రమాత, సాభాసుఁ డగు విజ్ఞానాత్మ; ఈ ప్రకారంబున, చోదనా= చోద్యతే — ప్రవర్తింపఁజేయఁబడుచున్నాఁడు దీనిచేతఁ గావున చోదన యనఁగా

సామాన్యంబున సర్వపదార్థవిషయంబునను హానోపాదానాదిక్రియాహేతువు; త్రివిధా = మూఁడువిధములు గలది, ప్రమాణప్రమేయప్రమాతృలక్షణం బగు దేనియొక్క సన్నిధిమాత్రమున హానాదిక్రియ కలుగుచున్నదో అట్టి చోదన త్రివిధ మని యర్థము. ఇట్లు ప్రవృత్తికిఁ గారణము త్రివిధ మని చెప్పి కర్మాశ్రయము గూడ త్రివిధ మని చెప్పుచున్నాఁడు.—కరణమ్ = క్రియతే – చేయఁబడుచున్నది దీని చేతఁ గావున బాహ్యమును ఆభ్యంతరమును శ్రోత్రాది వాగాది బుద్ధ్యాదిద్వాదశవిధము; కర్మ = ఈప్సితతమము; కర్తకుఁ బొందుట యనుక్రియకు విషయభూతము ద్వితీయాంత మగు నేవస్తువు గలదో అది కర్మ మని యర్థము; కర్తా = కరణములఁ బ్రయోగించువాఁడు కాని తాను వానిచేఁ బ్రయోగింపఁబడువాఁడు కాఁడు స్వతంత్రుఁడు, విజ్ఞానాత్మ; ఇట్లు, కర్మసంగ్రహః = కర్మము చక్కఁగా గ్రహింపఁబడుచున్నది దీనియందుఁ గావున క్రియాశ్రయ మగుకరణాదికము; త్రివిధః= త్రిప్రకారము. ఓయీ ! సంప్రదానాదులుకూడఁ గ్రియాశ్రయము లుండునపుడు క్రియాశ్రయము త్రివిధ మని యెట్లు చెప్పవచ్చును ? అందువేని యది దోషము కాదు, సంప్రదానాదులకుఁ బరంపరచేతనే కాని సాక్షాత్తుగాఁ గ్రియాశ్రయత్వము సంభవింపమివలన. ఎట్లు కర్మము సాక్షాత్తుగాఁ గ్రియాశ్రయం బగునో అట్లు సంప్రదానాదులు కాఁ జాలవు. అందువలన యుక్తము క్రియాశ్రయము త్రివిధం బనుట.

మ. పూర్వ మధిష్ఠానాదిపంచకమే క్రియాహేతు వగుటచే ఆత్మ సర్వకర్మాఽసంస్పర్శి యని చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డాయర్థమునే జ్ఞానజ్ఞేయాది ప్రక్రియారచనచేతను త్రైగుణ్యభేదవ్యాఖ్యానముచేతను వివరింప నుపక్రమించుచున్నాఁడు.—జ్ఞానమ్ = విషయప్రకాశక్రియ; జ్ఞేయమ్ = అజ్ఞానముయొక్క కర్మము; పరిజ్ఞాతా = అజ్ఞానముయొక్కయాశ్రయ మగు భోక్త, అంతఃకరణోపాధిపరికల్పితుఁడు; ఈ మూఁడింటి సన్నిపాతము కలిగినం గదా హానోపాదానాది సర్వకర్మారంభ మగును; అందువలన నీత్రయము సర్వకర్మములకును బ్రవర్తకము, దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—త్రివిధా కర్మచోదనా—చోదన యని ప్రవర్తకము చెప్పఁబడుచున్నది, "చోదనేతి క్రియాయాః ప్రవర్తకం వచన మాహుః" అని శాబరభాష్యమునందును "చోదనా చోపదేశశ్చ విధిశ్చైకార్థవాచినః" అను భాట్టవచనమునందును క్రియాప్రవర్తకవచనత్వము చోదనాపదార్థముగాఁ బ్రతీత మగుచున్నను వచనత్వమును విడిచి ప్రవర్తకమాత్ర మిట లక్షిత మగుచున్నది, జ్ఞానాదులందు వచనత్వము లేమి

వలన. ఇట్లు ప్రేరణీయత్వంబును ప్రేరకత్వంబును అనాత్మకే కాని యాత్మకు లేదని యభిప్రాయము. అట్లు, కరణమ్=సాధకతమము, బాహ్య మగు శ్రోత్రాదియు నాంతర మగు బుద్ధ్యాదియు; కర్మ=కర్తకు ఈప్సితతమము, క్రియచే వ్యాపింపఁబడునది, ఉత్పాద్యమును ఆప్యమును వికార్యమును సంస్కార్యమును; కర్తా = ఇతరకారకములచే నప్రయోజ్యుండై సకలకారకములఁ బ్రయోగించువాఁడు, క్రియను నిర్వర్తించువాఁడు చిజ్జడగ్రంథిరూపుఁడు. అని, త్రివిధః=త్రిప్రకారము; కర్మము సంగ్రహింపఁబడుచున్నది — సమవేత మగుచున్నది దీనియందుఁ గావున కర్మసంగ్రహ మనఁగా కర్త్రాశ్రయము. చకారార్థకం బగు ఇతిశబ్దమువలన సంప్రదానమును అపాదానమును అధికరణమును రాశిత్రయమునందే యంతర్భవించుచున్నవి. ఇట్లు కారకషట్కమే త్రివిధము క్రియ కాశ్రయము గాని కూటస్థుఁ డగు నాత్మ గాఁ డని యర్థము. కర్మప్రేరకంబును గర్త్రాశ్రయమును కారకరూపం బగుటవలనను త్రైగుణ్యాత్మకం బగుటవలనను అకారకస్వభావుండును గుణాతీతుండు నగు నాత్మ సర్వకర్మాఽసంస్పర్శి యని యభిప్రాయము. లేక. జ్ఞానమ్=ప్రేరణారూపము, లిఙాది శబ్దజన్యము; జ్ఞేయం = ఆజ్ఞానమునకు విషయము లిఙాదిశబ్దస్వరూప మగు ప్రేరకము; పరిజ్ఞాతా = ఆజ్ఞానమున కాశ్రయము, ప్రేరణీయుఁడు అని; త్రివిధా కర్మచోదనా — కర్మ మనఁగా క్రియ పురుషవ్యాపారరూప మగు అర్థభావన, తద్విషయ మగు చోదన — ప్రేరణ, విధిరూపమగు శాబ్దభావన యని యర్థము. అట్లు, కరణమ్ = ఇతికర్తవ్యతాసహిత మగు సాధనము, ధాత్వర్థము; కర్మ = భావ్య మగు స్వర్గాదిఫలము; కర్తా = ఫలకామనావంతుఁ డగు పురుషుఁడు, క్రియానిర్వర్తకుఁడు; అని, త్రివిధః; కర్మసంగ్రహః = పురుషవ్యాపారరూప మగు కర్మముయొక్క సంగ్రహము — సంక్షేపము. ఇట్లర్థభావనారూపపురుషప్రయత్నము విధేయము లేమి వలన శబ్దభావనారూప మగు విధి శుద్ధుఁ డగు నాత్మను విషయీకరింపదు, విధివిధేయములు కారకాశ్రయము లగుటవలన. అది చెప్పఁబడినది "త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున" అని. కారకములు త్రైగుణ్యరూపము లని యనంతరమె వ్యాఖ్యాతము కాఁగల దని యభిప్రాయము.

ఇటఁ బ్రసంగమువలన విధిని విచారించెదము. ప్రవృత్తిహేతు వని ప్రేరణ సర్వలోకానుభవసిద్ధము. రాజుచేఁ బ్రేరితుఁడను బాలునిచేఁ బ్రేరితుఁడను బ్రాహ్మణునిచేఁ బ్రేరితుఁడను నే నని గదా ప్రవర్తించువారు చెప్పుదురు. ఆ ప్రవర్తన * ప్రవర్తకరాజాదినిష్ఠము. అందు నికృష్టునిగూర్చి యుత్కృష్టునిప్రవర్తన

* ప్రవర్తింపఁజేయుట.

ఆజ్ఞ యనియు ప్రేషణ యనియుఁ జెప్పఁబడును. ఉత్కృష్టునిగూర్చి నికృష్టుని ప్రవర్తన యాచన యనియు అధ్యేషణ * అనియుఁ జెప్పఁబడును. ఉత్కర్షము గాని నికర్షము గాని లేక సమునిగూర్చి సముని ప్రవర్తన అనుజ్ఞ యనియు ననుమతి యనియుఁ జెప్పఁబడును. ఆ యాజ్ఞాదులు జ్ఞానవిశేషములు గాని యిచ్ఛావిశేషములు గాని చేతనధర్మములే లోకమునఁ బ్రసిద్ధములు. వేదమునందో విధిచే నేను బ్రేరితుఁడనై చేయుచున్నా నని వ్యవహరించెదరు. అందుఁ దానచేతన మగుట వలనను అపౌరుషేయ మగుటవలనను వైదిక మగువిధికిఁ జేతనధర్మ మగు నాజ్ఞాదికముచేఁ బ్రేరకత సంభవింపదు. అందువలన స్వధర్మముచేతనే ప్రేరకత యని యంగీకరింపవలయును, గత్యంతరము లేమివలన. ఆధర్మమే చోదన యనియుఁ బ్రవర్తన యనియుఁ బ్రేరణ యనియు విధి యనియు నుపదేశ మనియు శబ్దభావన యనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది. అందుఁ గొందఱ లౌకికమునే శబ్దవ్యాపారమును గల్పించెదరు. ఇతరులో క్లిష్టముచేతనే యుపపత్తి గలుగుటవలన నలౌకికకల్పనను సహింపరు. ప్రవర్తన యనఁగాఁ బ్రవృత్తి హేతు వగు వ్యాపారము గదా! విధిశబ్దమునకు దశలకారసాధారణం బగు నాఖ్యాతత్వరూపోపాధిచేఁ బురుషప్రవృత్తిరూపార్థభావననుగూర్చి వాచకత్వము, తజ్జ్ఞానహేతుత్వ మనుట. అది జ్ఞాత మైననే యనుష్ఠింప శక్య మగుఁ గావునఁ దజ్జ్ఞానహేతు వైనను శబ్దమునకుఁ దద్ధేతుత్వము తప్పక కలుగుచున్నది. అందు విధిశబ్దముయొక్క పురుషప్రవృత్తిరూపభావనాజ్ఞానహేతు వగు వ్యాపారము తద్వాచకశక్తిమంత మని విధిశబ్దముయొక్క జ్ఞానము. అదియే దానిప్రవృత్తిహేతువ్యాపారము కావునఁ బ్రవర్తనాభిధానీయకము నొందుచున్నది, జ్ఞానద్వారముననే శబ్దము ప్రవృత్తిజనకం బగుటవలన, జ్ఞానజనకవ్యాపారముకంటె నతిరిక్త మగు వ్యాపారము కల్పించుటకుఁ బ్రమాణము లేమివలన. జ్ఞానజనకవ్యాపారమో దానిస్వజ్ఞానంబును శక్తిజ్ఞానంబును శక్తివిశిష్టస్వజ్ఞానంబును. అందుఁ బ్రథమద్వితీయములలో నొకటి శబ్దభావనయుఁ దృతీయమో దానికిఁ గరణంబు నని వివేకము. ఇది స్థితి. ఇందు నిష్కర్షము. విధిచే స్వజ్ఞానము జనిత మగుచున్నది ప్రవర్తనాత్వంబున నభిహిత మగుచున్నదియుఁ గావున విధిజ్ఞానమే శబ్దభావన. దానియందుఁ బురుషప్రవృత్తిరూపార్థభావనయే భావ్యతచే నన్వయించుచున్నది. కరణతచేఁ బ్రవృత్తివాచకశక్తి విశిష్టవిధిజ్ఞానమే యన్వయించును. భావనాసాధ్యమునకును ఫలావచ్ఛిన్న మగు భావననుగూర్చి కరణత్వము ఫలకరణ మగుట

---

* వేఁడుట.

వలననే స్వర్గభావనను గూర్చి యాగమునకుంబోలె విరుద్ధము కాదు. అందువలన పురుషుఁడు తనప్రవృత్తిని భావింపవలయును. దేనిచేత ననఁగా పురుషప్రవృత్తి వాచకశక్తివిశిష్ట మని జ్ఞాత మయిన విధిశబ్దముచేత నని కరణాంశపూరణము. ఎట్లు అనఁగా అర్థవాదములచే స్తుతించి యని యితికర్తవ్యతాంశపూరణము, ఈ గోవు క్రేతవ్య మను లౌకికవిధియందు బహుక్షీర జీవద్వత్స ప్రవ్యాపత్య * సమాంసమీన ♦ ఇత్యాది లౌకికార్థవాదముచేతవలె. ఓయీ! ఆఖ్యాతత్వముచే విధిశబ్దమువలన నుపస్థిత మైనపురుషప్రవృత్తి భావ్యతచే నన్వయించుఁగాక. కరణమో యనుపస్థితం బె ట్లన్వయించును? చెప్పెదము. విధిశబ్దమేమో శ్రవణముచే నుపస్థాపితము, దాని యొక్క-పురుషప్రవృత్తివాచకశక్తియు స్మరణముచే నుపస్థాపితము, తదుభయవైశిష్ట్యమును తన్నిష్ఠ మగు జ్ఞాతతయు మనస్సుచే నుపస్థాపితము, కావున వాచకశక్తివిశిష్ట మని జ్ఞాత మగు విధిశబ్ద ముపస్థిత మయ్యే యున్నది. ఇందుచే నేది శక్య మగునో దాని భావింపవలయు నని ప్రతిశబ్దమును స్వాధ్యాయవిధితాత్పర్యమువలన శబ్దాతిరిక్తముచే నుపస్థిత మగు నదియు శాబ్దబోధమందు భాసిల్లవచ్చును; జ్యోతిష్టోమాదినామమును లింగవినియోజ్య మగు మంత్రమును ఎట్లో అట్లు. అది చెప్పఁబడినది యాచార్యులచే నుద్భిదధికరణమునందు "అనుపస్థిత విశేషణా విశిష్ట బుద్ధిర్న భవతి నత్వనభిహితవిశేషణా" ❡ అని. అందువలన నర్థవాదముల కుపస్థితి శ్రోత్రముచేతను ప్రాశస్త్యమునకో యాయర్థవాదములచేతనే లక్షణచేతను తదుభయనిష్ఠజ్ఞాతతకో మనస్సుచేతను గలుగుటవలన నర్థవాదములచేఁ బ్రశస్తత్వంబున నెఱింగి యని యితికర్తవ్యతాంశాన్వయముగూడ నుపపన్నమే. ఓయీ! ప్రాశస్త్య మేమి? ఫలసాధనత్వమేమో కాదు, అది యాగముచే స్వర్గమును భావింపవలయు నని యర్థభావనాన్వయవశమున విధివాక్యమువలననే లబ్ధ మగుటవలన. ఇతరము లేదు, ప్రవృత్తియం దుపయోగింపమివలన. చెప్పెదము. బలవదనిష్టాననుబంధిత్వము ప్రాశస్త్యము. అది యిష్టహేతుత్వ జ్ఞానమువలన లభింపదు, ఇష్టహేతువునందును గలంజభక్షణాదికమునం దనిష్టహేతుత్వముగూడఁ గనఁబడుటవలన. విహితశ్యేనఫల మగు శత్రువధమునను అనిష్టా

---

* ఆఁడుదూడలు వేయునది.

♦ ఏఁటేట ఈనునది.

❡ అనుపస్థిత మగు విశేషణము గల విశిష్టబుద్ధి కలుగదు కాని యనభిహిత మగు-శబ్దముచేఁ జెప్పఁబడని విశేషణము గల విశిష్టబుద్ధి కలుగుచున్నది.

నుబంధిత్వము దృష్టము. అందువలన నెంతవఱకు సాధనమును ఫలమును అనిష్టమున కహేతువు లని చెప్పఁబడదో అంతవఱ కిష్టహేతు వని యెఱింగినను దానియందుఁ బురుషుఁడు ప్రవర్తింపఁడు. కావుననే చెప్పఁబడినది "ఫలతో ఽపిచ యత్కర్మ నానర్థే నానుబధ్యతే। కేవలప్రీతిహేతుత్వా త్తద్ధర్మ ఇతి కథ్యతే" అని. అందువలనఁ దనచేఁ గాని ఫలముచేఁ గాని యనర్థాననుబంధిత్వరూప మగు ప్రాశస్త్యమును బోధించుటచే నర్థవాదములు విధిశక్తి నుత్తంభించుచున్నవి. ఉత్తంభ మన నేమి? తనచేఁ గాని ఫలముచేఁ గాని యనర్థానుబంధి యనుశంక ప్రవృత్తిప్రతిబంధక మైనది నశించుట. విధికిఁ బ్రవృత్తిజననమునం దీసాహాయ్యమే యర్థవాదములచేఁ జేయఁబడు చున్నది. కావున విధి యర్థవాదసాకాంక్షము. ఇ ట్లర్థవాదములును అభిధచేఁ గాని గౌణవృత్తిచేఁ గాని భూత మగు నర్థమును జెప్పుచున్నవి యయ్యును స్వాధ్యాయవిధిచే నాపాదిత మగు ప్రయోజనవత్త్వముఁ బ్రాపించుటకై విధిసాకాంక్షములు. నష్టాశ్వదగ్ధరథులకుంబోలె నీసంప్రయోగము. ఒకరథము దగ్ధ మయ్యెను దానియశ్వము లున్నవి, మఱియొకరథమున కశ్వములు పోయినవి రథముమాత్ర మున్నది, ఆయశ్వములతో ఈ రథమున కెట్లు పరస్పర మర్థవంత మగుకొఱకు సంప్రయోగమగునో, అట్లు అర్థవాదములప్రయోజనాంశము విధిచేఁ బూరింపఁబడుచున్నది, విధికిని శబ్దభావనయొక్క యితికర్తవ్యతాంశ మర్థవాదములచేఁ బూరింపఁబడుచున్నది. కావున నీరెండును శ్రుతము లైనపుడు పూర్ణమే వాక్యము. ఒకటిమాత్రమే శ్రుత మయిన యెడ నితరమును గల్పించి పూరింపవలయును. ఎట్లనఁగా "వసన్తాయ కపిఞ్జలా నాలభేత" అను విధియం దర్థవాదాంశ మశ్రుత మైనను గల్పింపఁబడుచున్నది, "ప్రతితిష్ఠన్తి హవా య ఏతా రాత్రీ రుపయన్తి" ఇత్యా ద్యర్థవాదమునందు విధ్యంశము కల్పించి పూరింపఁబడుచున్నది. అట్లు సూత్రము "విధినా త్వేకవాక్యత్వాత్ స్తుత్యర్థేన విధీనాం స్యుః" అని. స్తుతిసాకాంక్ష మగు విధిచే ప్రయోజనసాకాంక్షము లగు నర్థవాదము లేకవాక్యము లగుటవలన విధులకు — విధేయములకు స్తుత్యర్థముచేత — స్తుతిప్రయోజనముచేత — లేక — స్తుతిరూప మగు ప్రయోజనసాకాంక్ష మైన లాక్షణికార్థముచేత ఆనర్థక్యము లేమివలన నర్థవాదములు ధర్మమునందుఁ బ్రమాణము లగు నని యర్థము. ఓయీ! "య ఏవ లౌకికా శ్శబ్దా స్త ఏవ వైదికా స్త ఏవ చామీషా మర్థాః" * అను న్యాయమువలన విధిశబ్దమునకు లోకమున దేనియందు

* లౌకికము లగు శబ్దము లేవి గలవో అవియే వైదికశబ్దములు వీని కర్థములును అలౌకిక శబ్దార్థములే.

శక్తి గ్రహింపఁబడినదో వేదమునందును ఆయర్థము గలదియే యది కావలయును. లోకముననో ప్రేషణాదులందుఁ బురుషధర్మవాచిత్వము క్లప్తమై యుండఁగా వేదమునందు శబ్దభావనావాచిత్వ మెట్లుపపన్న మగును? చెప్పెదము. లోకవేదములం దేకరూపతయే. ఎట్లనఁగా. లోకమునందుఁ బ్రేషణాదికము ఆయారూపమున విధిపదవాచ్యము కాదు, అననుగమముచే నానార్థత్వము ప్రసక్తించుటవలనను అట్లే భావనావాచిత్వ ముపపన్న మగుటవలనను. మఱే మనఁగా ప్రేషణాధ్యేషణానుజ్ఞలందుఁ గలదు ప్రవర్తనాత్వ మొక్కటి. అదియో శబ్దవ్యాపారమునందును దుల్యము. అదియే లిఙాదిపదవాచ్యము. లౌకికశబ్దమునందో అది లేదు, అందు రాజాదులే ప్రవర్తకు లగుటవలన. ప్రవర్తకవ్యాపారమే గదా ప్రవర్తన. ప్రవర్తకత్వమో రాజాదులకువలె వేదమునకును అనుభవసిద్ధము. ఓయీ! వేదమునందును బ్రవర్తనావంతుఁ డీశ్వరుఁడు కల్పింపఁబడుఁ గాక, లోకమునందు రాజాదులవలె. అది చెప్పఁబడినది "విధి రేవ తావ ద్గర్భ ఇవ శ్రుతికుమార్యాః పుంయోగే మానమ్" * అని. కాదు, వేద మపౌరుషేయ మగుటవలన. వేదమునకుఁ గర్త యగు పురుషుఁడు లోకమునఁ గాని వేదమునఁ గాని ప్రసిద్ధుఁడు కాఁడు గదా! కర్తను గల్పించినయెడ తద్జ్ఞానప్రామాణ్యాపేక్షచే వేదప్రామాణ్య మగును. అపుడు నిరపేక్షత్వంబున నున్న స్వతఃప్రామాణ్యము భగ్నం బగును. బుద్ధవాక్యమునందును బ్రామాణ్యము సంభవించును. ఈశ్వరవచనత్వము సమానమైనను బుద్ధవాక్యము ప్రమాణము కాదు వేదవాక్యమే ప్రమాణ మనిన సుభగాభిక్షుకన్యాయము ప్రసక్తించును. మహాజను లుభయసిద్ధులు ♦ కావుచేఁ దత్పరిగ్రహాపరిగ్రహమువలన విశేషము లభింపదు. ఈశ్వరప్రేరణ లోకవేదసాధారణం బగుటచే లోకమునందును రాజాదులకుఁ బ్రేరకత్వము లేకపోవును. ఈశ్వరప్రేరణ యుండఁగానే రాజాదులును అసాధరణతచేఁ బ్రేరకు లందువేని, ఆ! ఈశ్వరప్రేరణ యుండనీ లేకపోనీ, ఇందును అసాధారణప్రేరకము వేదమే రాజాదిస్థానీయ మని వచ్చితివి మార్గమునకు, ఈశ్వరప్రేరణ సాధారణము అసాధారణప్రేరణాసహకారమునసే ప్రవర్తక మగుటవలన. మఱియును ఈశ్వరప్రేరణయం దండఱును విహితము చేయనే చేయుదురు, కాని యొకఁడును దాఁటఁడు. నిషిద్ధమునందునుం గూడ నీశ్వరప్రేరణ యుండనే యున్నది, లేదేని యెవ్వఁడును దానియందుఁ బ్రవ

---

* విధియే గర్భమువలె శ్రుతికుమారికిఁ బురుషయోగమునందుఁ బ్రమాణము.

♦ రెండుపక్షములకును సమ్మతులు.

ర్తింపఁడు, కావున నదియు విహితము కావలయును. అట్లు చెప్పఁబడినది "అజ్ఞో జన్తు రనీశో ఽయ మాత్మన స్సుఖదుఃఖయోః। ఈశ్వర ప్రేరితో గచ్ఛే త్స్వర్గం వా శ్వభ్రమేవ వా "* అని. అందువలన రాజాజ్ఞలవలె వేదంబును స్వప్రవర్తనను దెలుపుచు ఇచ్ఛోపహారముఖంబునఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్న దని సిద్ధము లోకవేదముల కైకరూప్యము. పూర్వమీమాంసకులకు స్వతంత్రము వేద మని బ్రహ్మమీమాంసకులకో బ్రహ్మవివర్తము పరతంత్రము వేద మని విశేష మున్నను శ్వసితతుల్యత్వంబున వేదమున కపౌరుషేయత్వ ముభయవాదులకును సమానము. ఇట ప్రవృత్త్యనుకూలవ్యాపారత్వము ప్రవర్తనాత్వము సఖండము గాని యఖండము గాని యుపాధి; అది విధిపదశక్య మైనను తదాశ్రయవిశేషోపస్థితి గవాదితుల్యమే. లేక, అనుకూలవ్యాపారత్వము శక్యము, ప్రవృత్త్యంశమో ఆఖ్యాతత్వముచే శక్త్యంతరలభ్యమే, దండి యనుచోట సంబంధి యగు మతుబర్థమునందుఁ బ్రకృత్యర్థదండాంశమువలె. ఫలసాధనతాబోధమే ప్రేరణ, దానినే చేయుచుఁ బ్రేరక మగుచున్నది విధి, కావున ఫలసాధనతయే ప్రేరణాత్వమున విధిపదశక్యం బని మండనాచార్యులు. ఫలసాధనత యర్థభావనాన్వయలభ్యం బని చెప్పఁబడినది మున్ను. ఈ పక్షమునే పార్థసారథి ప్రభృతు లగు పండితు లంగీకరించిరి. ఔపనిషదులకుఁగూడఁ గొందఱ కిష్టసాధనతావాద మీమతముచేతనే యుపపాదనీయము. ఇష్టసాధనత్వము స్వరూపముచేతనే లిఙాదిపదశక్యము, ప్రేరణాత్వముచేఁ గా దని తార్కికులు. అది యుక్తము కాదు, గౌరవమువలనను అన్యలభ్య మగుటవలనను అన్వయాయోగ్య మగుటవలనను. ఇచ్ఛావిషయసాధనత్వముకంటె ప్రవర్తనాత్వము మిక్కిలి లఘువు, ఇచ్ఛాతద్విషయములకుఁ బ్రవేశము లేమివలన, ఇచ్ఛాజ్ఞానమునకును బ్రవృత్తిజ్ఞానమునకువలెఁ బ్రవృత్తిహేతుత్వము ప్రసక్తించుటవలన, వస్తుగతిచే నేది యిచ్ఛావిషయమో తత్సాధనం బని శబ్దముచేఁ బ్రతిపాదింప నశక్య మగుటవలన. సాధనత్వమాత్రమే శక్య మగునేని ఆప్రత్యయముచేతనే యుపస్థాపిత మగు ప్రవృత్తితోఁ గూడ శ్రుతిచేఁ దదన్వయము సంభవించుటచే పదాంతరోపస్థాపితస్వర్గముతోఁగూడ వాక్యముచేఁ దదన్వయము సంభవింపమివలనఁ బ్రవర్తనాత్వమునందే పర్యవసాన మగుచున్నది, శ్రుతిచే వాక్యమునకు బాధ కలుగుటవలన. ప్రత్యయశ్రుతి పదశ్రుతికంటె బలీయం బగుటచే "పశునా యజేత" అనుచోటఁ బ్రకృత్యర్థ మగు పశువును విడిచి

* అజ్ఞుఁడగుజీవుఁడు తనసుఖదుఃఖములందు స్వతంత్రుఁడు కాఁడు, ఈశ్వరప్రేరితుఁడై స్వర్గమునే గాని గోతినే గాని పొందును.

ప్రత్యయార్థ మగు కరణముతోఁ గూడ నేకత్వ మన్వయించుటవలన ఏకము కరణము పశు వని వచనవ్యక్తిచే నేకత్వమునకుఁ గ్రత్వంగత్వము కలిగినది. ఇఁకఁ బదాంతరస మభివ్యాహారరూపం బగు వాక్యముకంటె బలీయం బని చెప్పెడి దేమి? వాక్యార్థా న్వయలభ్యం బగుటవలనఁగూడ నిష్టసాధనత్వము పదార్థము కాదు. ఎట్లనఁగా. ప్రవ ర్తనాకర్మ భూత మగు పురుషప్రవృత్తిరూపార్థభావన దేని దేనిచేత ఎట్లు అను నంశ త్రయముగలది విధిచే నాలంబత్వంబునఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నది యని చెప్పఁబడినది పూర్వము. అపురుషార్థకర్మకం బగుదానియందుఁ బ్రవర్తన యనుపపన్న మగుట వలన నేకపదోపస్థాపితమునుగూడ నపురుషార్థ మగు ధాత్వర్థమును విడిచి భిన్నప దోపాత్తమును అన్యవిశేషణమును నైనను కమిపదసంబంధముచే * సాధ్యతాన్వ యయోగ్య మగుస్వర్గమునే పురుషార్థమును భావ్యమునుగా నాలంబించుచున్నది, ఇచ్ఛావిషయమే కృతివిషయం బను నియమమువలన, స్వర్గం కామయతే స్వర్గకా మః అనుటచే కర్త్రార్థం బగు ద్వితీయ యంతర్భూతం బగుటవలన, యజధాతు వకర్మక మగుటచే స్వర్గమ్ అన్నయెడ నన్వయము లేమివలనను. ఇందువలననే యెచటఁ గమిపదము శ్రుతము కాదో అచటఁగూడ నది కల్పింపఁబడుచున్నది. "ప్రతితిష్ఠన్తి హవా య ఏతా రాత్రీ రుపయన్తి" ఇత్యాదిస్థలమున "ప్రతిష్ఠాకామా రాత్రి సత్రి ముపేయుః" ఇత్యాదికమునలె. ఇట్లు లబ్ధభావ్యం బగుదు దానియందు సమా నపదోపస్థాపితం బగు ధాత్వర్థమే కరణత్వంబున నన్వయించుచున్నది, భావ్యాంశము కమివిషయమున నకరుద్ధం బగుటవలన, సుబ్విభక్తియోగ్య మగు ధాత్వర్థనామధేయ మయిన జ్యోతిష్టోమాదికమునందుఁ దృతీయ శ్రుత మగుటవలన, ఎచట నామధేయ మునందు ద్వితీయ శ్రుతమో యచటఁ గూడ వ్యత్యయానుశాసనముచేఁ దృతీయ కల్పించుటవలన. అది చెప్పఁబడినది మహాభాష్యకారులచేత "అగ్నిహోత్రం జుహోతీతి తృతీయార్థే ద్వితీయా" అని. ఇందువలననే వారిచేత ప్రకృతిప్రత్య యములు ప్రత్యయార్థమును సమముగా వచించుచున్నవి అందుఁ బ్రత్యయార్థము ప్రధానమును ధాత్వర్థము గుణమును కావునఁ బ్రత్యయార్థభావననుగూర్చి ధాత్వర్థము గుణ మగుటచేఁ గరణం బని చెప్పఁబడినది. "ఆఖ్యాతం క్రియాప్రధానమ్" అను వచించిన నిరుక్తకారులుగూడ నీయర్థమునే ప్రతిపాదించిరి. భావార్థాధికరణమునం దును నట్లే యున్నది. అందుచే నంతటను బ్రత్యయార్థమును గూర్చి ధాత్వర్థమునకుఁ గరణత్వంబుననే యన్వయనియమము. అందువలననే గుణవిశిష్టధాత్వర్థవిధియందును

* స్వర్గకామః అనుచోట కామశబ్దసంబంధముచే.

ధాత్వర్థానువాదముచే కేవలగుణవిధియందును మత్వర్థలక్షణయును విధికి విప్రకృష్టవిషయత్వంబును. ఎట్లనఁగా, సోమేన యజేత అను విశిష్టవిధియందు సోమవంత మగు యాగముచే ననియు దధ్నా జుహోతి అను గుణవిధియందు దధిమంత మగు హోమముచే ననియు. నామధేయాన్వయమునందో సామానాధికరణ్యోపపత్తివలనను ధాత్వర్థమాత్ర విధానమువలనను మత్వర్థలక్షణ గాని విధివిప్రకర్షము గాని లేదు. అందువలన జ్యోతిష్టోమేన యజేత స్వర్గకామః అనుచోట ఆఖ్యాతార్థము భావింపవలయు నని, దేనిని అను నాకాంక్ష కలుగఁగా కమివిషయ మగు స్వర్గము నని, విధిశ్రుతి బలీయ మగుటవలనను ఆకాంక్ష యుత్కట మగుటవలనను. అట్లే యున్నది షష్ఠమునందు. అంత దేనిచేత ననఁగా యాగముచేత నని తృతీయాంతపదసమానాధికరణ మగుటవలనను కరణత్వముచేతనే యన్వయనియమమువలనను. ఏనామము గల దానిచేత నని యపేక్ష కలుగఁగా జ్యోతిష్టోమముచేత నని తన్నామముచేత నని యర్థము. శబ్దమువలన ననుపస్థిత మైనను జ్యోతిష్టోమశబ్దము శాబ్దబోధమందు శ్రవణముచే నుపస్థాపితమై తప్పక భాసిల్లుచున్నది తాత్పర్యవశము వలన. నామధేయాన్వయమందును విభక్త్యర్థము ద్వారము కాదు నఞివాద్యర్థాన్వయమునందువలె. అందుచే మత్వర్థలక్షణ లేకయే జ్యోతిష్టోమశబ్దవంతముచేత నని యన్వయము లభించుచున్నది. అట్లు కవిప్రయోగము "హిమాలయో నామ నగాధిరాజః" అని. హిమాలయనామవంత మని యర్థము. ఇట్లక్కడ "ప్రభిన్నకమలోదరే మధూని మధుకరః పిబతి" ఇత్యాదిక మగు నగృహీతసంగతికైకపదవంత మయిన వాక్యమునందు మధుకరాదిపదము స్వరూపముచేతనే భాసిల్లుచున్నది, నామధేయమువలె నర్థము నుపస్థితముఁ జేయదు, పూర్వ మగృహీతసంగతిక మగుట వలన. కావుననే మధుకరశబ్దవాచ్య మనియు లక్షణచే నన్వయము కాదు, లక్ష్యజ్ఞానము శక్యజ్ఞానపూర్వక మగుటవలన. స్వరూపముచేత శబ్దము భాసిల్లినన్ వాచ్యవాచకసంబంధము పిమ్మటఁ గల్పింపఁబడుచున్నది సంసర్గనిర్వాహము కొఱకు. అందువలన నిది వాక్యార్థము. జ్యోతిష్టోమనామం బగు యాగముచే స్వర్గము నిష్టమును భావింపవలయు నని. ఎట్లని యపేక్షింపఁగా శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణస్థానసమాఖ్యలచే సామవాయికారాదురుకారకాంగగ్రామపూర్తిచే నని వికృతియందుఁ బ్రకృతివలె నని యుపబంధముచేతను నిత్యమునందు యథాశక్తి నని యుపబంధముచేతను ముఖ్యాలాభంబునం బ్రతినిధి చేసి యేని యనియు యావన్న్యాయలభ్యము తత్పూరణము. ఇట్లు యాగము స్వర్గావచ్ఛిన్నభావనాకర

ణం బగుటచే దానికి స్వర్గకరణత్వంబును కరణత్వముచే సాక్షాత్కర్తృవ్యాపారవిష యత్వరూపం బగు కృతిసాధ్యత్వంబును శ్రుతివలనను అర్థమువలనను లభించుచున్నవి కావున నారెండును లిఙాదిపదవాచ్యములు కావు, "అప్రాప్తే శాస్త్ర మర్థవత్" * అనున్యాయమువలన. అనన్వయమువలనఁ గూడ. ఇష్టసాధన మను సమాసమునందు గుణభూత మగు నిష్టపదము స్వర్గకామః అను సమాసాంతరమునందు గుణభూత మగు స్వర్గపదముతో ఇష్టస్వర్గసాధన మని యె ట్లన్వయించును ? రాజపురుషో వీరపుత్త్రః అనుచోట రాజపదవీరపదముల కన్వయము లేదు గదా, పదార్థః పదా ర్థే నాఽన్వేతి నతు పదార్థైకదేశేన" ♦ అనున్యాయమువలన. కరణవిభక్త్యంతజ్యోతి ష్టోమాది నామధేయానన్వయప్రసంగాదిదోషములుగూడ నీపక్షమందు ద్రష్టవ్య ములు. ఇందుచే ఇష్టసాధనత్వము అనిష్టాసాధనత్వము కృతిసాధ్యత్వము అనుత్రయ ము విధ్యర్థ మను వాదము నిరాకృతము, అతిగౌరవమువలనను అర్థవాదములకు సర్వథా వైయర్థ్యము సంభవించుటవలనను. అందువలననే కృతి సాధ్యత్వమాత్రమె విధ్యర్థ మనుటయుఁ గాదు, అది భావనాకరణ మగుటచే నర్థలభ్యం బని చెప్పి యుండుటవలన. అలౌకిక మగు నియోగమో అలౌకిక మగుటవలననే విధ్యర్థము కాదు. ఇటఁ బరాక్రమించి యున్నారు సూరులు. అందువలన, అనన్యలభ్యమును లఘుభూతంబు నగు ప్రేరణయే లిఙాదిపదవాచ్య మని సిద్ధము. ప్రవర్తక మగు జ్ఞానమో వాక్యార్థ మర్యాదాలభ్యము అన్యమే సర్వవాదులకును. ఆఖ్యాతార్థమే విశేష్యతచే భాసిల్లుఁగాని ధాత్వర్థమును నామార్థమును స్వర్గకామశబ్దవాచ్యమును భాసిల్ల వనియు నుక్తప్రాయమే. అందుచే యాగానుకూలకృతిమంతుఁడు స్వర్గ కాముఁ డని తార్కికమతం బగు పురుషవిశేష్యకవాక్యార్థజ్ఞానం బపాస్తము.

భాట్టమత మిది యిట నుపపాదితంబు
సంగ్రహంబున నిందు జిజ్ఞాసితంబు
కలదయేనియు నింక సాకల్యమునను
నాకరంబున నది యారయంగ నొప్పు. ౧౮

శ్రీ. హత్వాపి నహన్తి ననిబధ్యతే యన్నదానినే యుపపాదించుటకై కర్మచోదనయుఁ గర్మాశ్రయంబును గర్మఫలంబులును త్రిగుణాత్మకము లగుటవలన

* అప్రాప్తమునందు శాస్త్ర మర్థవంతము.
♦ పదార్థము పదార్థముతో నన్వయించును గాని పదార్థైకదేశముతో నన్వయింపదు.

నిర్గుణుఁ డగు నాత్మకుఁ దత్సంబంధము లే దను నభిప్రాయంబునఁ గర్మచోదనను గర్మాశ్రయమునుం జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానమ్ = ఇష్టసాధన మిది యను బోధము; జ్ఞేయమ్ = ఇష్టసాధన మగు కర్మము; పరిజ్ఞాతా = ఇట్టి జ్ఞానమున కాశ్రయ మైన పురుషుఁడు; ఇట్లు, త్రివిధా కర్మచోదనా – చోద్యతే – ప్రవర్తింపఁజేయఁబడుచున్నాఁడు దీనిచేతఁ గావున చోదన, జ్ఞానాదిత్రయము కర్మప్రవృత్తిహేతు వని యర్థము. లేక, చోదన యనఁగా విధి, అది చెప్పఁబడినది భట్టులచేత "చోదనా చోపదేశశ్చ విధి శ్చైకార్థ వాచినః" అని. అందువలన నిది యర్థము. ఉక్తలక్షణం బగు త్రిగుణాత్మక మైన జ్ఞానాదిత్రయము నవలంబించి కర్మవిధి ప్రవర్తించుచున్నది యని. అది చెప్పఁబడినది "త్రైగుణ్య విషయా వేదాః" అని. మఱియు, కరణమ్ = సాధకతమము; కర్మ = కర్తకు ఈప్సితతమము; కర్తా = క్రియానిర్వర్తకుఁడు; కర్మము సంగ్రహింపఁబడుచున్నది దీనియందుఁ గావున కర్మసంగ్రహము, కరణాది త్రివిధ మైనకారకము క్రియాశ్రయ మని యర్థము. సంప్రదానాదికారకత్రయమో పరంపరచేఁ గ్రియానిర్వర్తకమే కాని సాక్షాత్క్రియాశ్రయము కాదు, కావునఁ గరణాదిత్రయమే క్రియాశ్రయ మని చెప్పఁబడినది.

ప. *

రా. ఈ యకర్తృత్వా ద్యనుసంధాన మంతయు సత్త్వగుణవృద్ధిచేతనే సిద్ధించుఁ గావున సత్త్వం బుపాదేయ మని తెలుపుటకై కర్మమునందు సత్త్వాదిగుణకృత మగు వైషమ్యముఁ బ్రపంచించువాఁడై మొదటఁ గర్మచోదనాదిప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానమ్ = కర్తవ్యకర్మవిషయజ్ఞానము; జ్ఞేయమ్ = కర్తవ్య మగు కర్మము; పరిజ్ఞాతా దాని నెఱుంగువాఁడు. అని, త్రివిధా కర్మచోదనా– బోధబోధ్యబోద్ధృయుక్తము జ్యోతిష్టోమాదికర్మవిధి యని యర్థము. అందు బోద్ధవ్యరూప మగు కర్మము త్రివిధము సంగ్రహింపఁబడుచున్నది – కరణం కర్మ కర్తేతి. కరణమ్ – సాధనభూత మగు ద్రవ్యాదికము; కర్మ – యాగాదికము, కర్తా – అనుష్ఠాత అని.

మా. ఇ ట్లయినయెడఁ బురుషు నపేక్షించి కర్మవిధి లేదు, అకర్త యగుట వలన. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—త్రివిధా కర్మచోదనా – ఈ త్రివిధము నపేక్షించి కర్మవిధి కావున త్రివిధా యని చెప్పఁబడుచున్నది. కారణములను సంక్షేపించి చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మసంగ్రహః=కర్తృకారణసంగ్రహము. అధిష్ఠానాదికము కరణ

* శ్రీధరీయమతో సమానము.

మునందే యంతర్భూతము. అట్లు ఋగ్వేదఖిలములందు " జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానినం చాపేక్ష్య విధి రుత్థితః। కరణం చైవ కర్తాచ కర్మకారణసంగ్రహః " అని. అకర్త యైనను విధిద్వారంబున నీశ్వరప్రసాదమువలన నిచ్ఛ పుట్టుటచే నుక్తకారణముల చేతఁ గర్మద్వారంబునఁ బురుషార్థము కలుగుచున్నది యని. ఈశ్వరాధీనుఁ డైనను విధిద్వారమున వానిచేతనే నియతుఁడై యిచ్ఛాప్రయత్నములఁ జేయుచున్నాఁడు. ఇచ్ఛాదికము కలుగునేని అప్పుడు ఈశ్వరునిచేతనే కర్మము కారితం బగును. ఫలము గూడ నియతం బీశ్వరునిచేతనే. వాస్తవంబున అకర్తయైనను ఆభిమానికం బగు కర్తృత్వము జీవున కుండనే యున్నది, స్వాతంత్ర్యముగూడ జడము నపేక్షించి. కావునఁ బ్రవృత్తి వైయర్థ్యము లేదు. ఇది సర్వంబును అనుభవముచేతను ఉక్త ప్రమాణములచేతను సిద్ధము గావున వేఱుప్రమాణము చెప్ప లేదు.

జ్ఞానం కర్మ చ కర్తాచ త్రిధైవ గుణభేదతః
ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే యథావ చ్ఛృణు తా న్యపి. ౧౯

భా. ఇఁక నిపుడు క్రియాకారకఫలము లన్నియు గుణాత్మకము లగుటవలన సత్త్వరజస్తమోగుణభేదమున వానికిఁ ద్రివిధం బగు భేదము వక్తవ్యం బని యారంభించుచున్నాఁడు — జ్ఞానమ్=జ్ఞానమును; కర్మ చ= క్రియయును, కారకము పారిభాషికము ఈప్సితతమం బగు కర్మము కాదు; కర్తాచ=క్రియల నిర్వర్తించువాఁడును; త్రిధైవ=మూఁడువిధములుగానే, అవధారణము గుణవ్యతిరిక్తజాత్యంతరము లే దని ప్రదర్శించుటకొఱకు; గుణభేదతః = సత్త్వాదిగుణభేదముచేత; ప్రోచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది; గుణసంఖ్యానే=కాపిలశాస్త్రమునందు; ఆగుణసంఖ్యానశాస్త్రముగూడ గుణభోక్తృవిషయంబునఁ బ్రమాణమే పరమార్థ బ్రహ్మైకత్వవిషయంబున విరుద్ధ మయినను, కాపిలులు గుణగౌణవ్యాపారనిరూపణమునం దభియుక్తులు గదా! అందువలనఁ దచ్ఛాస్త్రంబును వక్ష్యమాణార్థస్తుత్యర్థమై గ్రహింపఁబడుచున్నది, కావున విరోధము లేదు; యథావత్ = యథాన్యాయముగా, యథాశాస్త్రముగా; తా న్యపి = ఆ జ్ఞానాదులను గుణభేదకృతములగు వానిభేదజాతములను గూడ; శృణు=వినుము, వక్ష్యమాణార్థమునందు మనస్సమాధానము చేయు మని యర్థము.

జ్ఞానమును కర్మమును కర్తయును సత్త్వరజస్తమోగుణభేదమున మూఁడు విధములే యని కపిలమునిప్రణీత మగు సాంఖ్యశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినది. ఆ జ్ఞానాదులను గుణకృతము లగు వానిభేదములనుగూడ యథాశాస్త్రముగఁ జెప్పెద విను మని తాత్పర్యము.

తా. మీఁదిశ్లోకములు పదింటికిఁ దాత్పర్యము చెప్పుచున్నారు ఇఁక నిత్యాదిగా. ఇఁక — జ్ఞానాదిప్రస్తావానంతరము. ఇపుడు—ప్రస్తుతజ్ఞానాద్యవాంతరభేదముల యపేక్షయందు, వానికి గుణభేదమువలనఁ ద్రైవిధ్యము కలుగుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు గుణాత్మకము లగుటవలన నని. వక్తవ్యంబు — వక్ష్యమాణశ్లోకములు తొమ్మిదింటిచే నని శేషము. ఇట్లుండఁగా మొదట నవాంతరభేదప్రతిజ్ఞ చేయఁబడుచున్నది యని చెప్పుచున్నారు ఆరంభించుచున్నాఁ డని. కర్తకు ఈప్సితతమము కర్మ మని యేది పారిభాషికమో అది యిటఁ గర్మశబ్దవాచ్యము కా దని చెప్పుచున్నారు కారకము ఇత్యాదిగా. గుణములచేతనే గాని వేఱుభేదము జ్ఞానాదుల యందు లే దని నిర్ధారించుటకై యవధారణ మని చెప్పుచున్నారు అవధారణము ఇత్యాదిగా. జ్ఞానాదులకుఁ బ్రత్యేకంబును గుణభేదప్రయుక్త మగు త్రైవిధ్యము కల దనుటకుఁ బ్రమాణముఁ జెప్పుచున్నారు ప్రోచ్యతే అని. ఓయీ! కాపిలము పాతంజలము మొదలగుశాస్త్రము విరుద్ధార్థ మగుటవలన నప్రమాణము, ఎట్లిట దానిఁ బ్రమాణీకరింపవచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఆగుణసంఖ్యా నేత్యాదిగా. విషయవిశేషమునందు విరోధ మున్నను బ్రకృతార్థమునందుఁ బ్రామాణ్య మవిరుద్ధ మని యర్థము. కాపిలాదులు గుణవృత్తివిచారమునందును గౌణవ్యాపార మగు భోగాదికము నిరూపించుటయందును నిపుణులే యయినను ఎట్లు తదీయశాస్త్ర మిటఁ బ్రమాణీకరింపఁబడినది యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కాపిలులు ఇత్యాదిగా. జ్ఞానాదులందుఁ బ్రత్యేక మవాంతరభేదము వక్ష్యమాణము, అది తంత్రాంతరమునందును బ్రసిద్ధ మనుట దానికి స్తుతి, తదర్థమై కాపిలాదిమతోపాదాన మిట నుపయోగించుచున్న దని యర్థము. తృతీయపాద మవిరుద్ధార్థం బనుటను నిగమనము చేయుచున్నారు కావున నిత్యాదిగా.

హ. ఇఁక నిప్పుడు క్రియాకారకఫలము లన్నిటికి సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకము లగుటవలనఁ ద్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జ్ఞానమ్ — పూర్వోక్తము; కర్మ — క్రియారూపము; కర్తా — జ్ఞాతయు నిర్వర్తించువాఁడును; త్రిధా = మూఁడు

విధములుగా; గుణభేదతః; ప్రోచ్యతే=చెప్పఁబడుచున్నది; గుణసంఖ్యానే=గుణప్రతిపాదక మగు శాస్త్రమునందు. యథావత్=యథాన్యాయముగా; తాన్యపి = ఆ జ్ఞానాదులను గూడ.

శ౦. సత్త్వాదిగుణభేదముచే జ్ఞానాదులత్రైవిధ్యమును వివక్షితమునే విశదీకరించుచున్నాఁడు.—గుణసంఖ్యానే = గుణములు – సత్త్వాదులును తత్కార్యములును జక్కఁగా ఖ్యాయన్తే–ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నవి దేనియందో అది గుణసంఖ్యానము సాంఖ్యశాస్త్రము, ఆ గుణసంఖ్యానమందు – కాపిల మగు శాస్త్రమునందు; జ్ఞానమ్ – ఉక్తలక్షణ మగు పదార్థబోధము; కర్మచ – శ్రౌతస్మార్తాదిలక్షణమును; కర్తాచ = కర్మనిర్వర్తకుఁడును; అను నీత్రయము, గుణభేదతః = సత్త్వాదిగుణభేదముచేత; త్రిధైవ = మూఁడువిధములే యగును, జ్ఞానాదులకు సత్త్వాదిగుణకృతత్రైవిధ్యము దక్క వేఱుభేదము లేమివలన, నిర్ధారణార్థ మేవకారము; చకారములు సముచ్చయార్థములు; ఘటము పటము ఇత్యాది జ్ఞానము తామసజ్ఞానమునం దే యంతర్భవించుటవలన; జ్ఞాయతే – ఎఱుంగఁబడుచున్నది దీనిచేతఁ గావున సాధారణజ్ఞానము సత్త్వాదిగుణభేదమున మూఁడువిధములే యగు చున్నది; అట్లే కర్మమును కర్తయును మూఁడువిధములే యగు నని కపిలాదులచేఁ జెప్పఁబడుచున్న దని యర్థము. యథావత్ = యథాశాస్త్రముగా, సాంఖ్యశాస్త్రమునం దెట్లు చెప్పఁబడినదో అట్లు, గుణభేదమున భిన్నము లగు జ్ఞానాదులను గూడ నాచేత వక్ష్యమాణములను; శృణు. విని సారగ్రహణమునందు మిక్కిలి తత్పరుఁడ వగుమని యర్థము.

మ. ఇప్పుడు జ్ఞానజ్ఞేయజ్ఞాతృరూపంబును కరణకర్మకర్తృరూపంబు నగు త్రికద్వయమునకుఁ ద్రిగుణాత్మకత్వము వక్తవ్య మని యారెంటిని సంక్షేపించి త్రిగుణాత్మకత్వమును ప్రతిజ్ఞ సేయుచున్నాఁడు.—జ్ఞానమ్ – పూర్వము వ్యాఖ్యాతము, జ్ఞేయమును దీనియందే యంతర్భూతము, జ్ఞేయత్వము జ్ఞానోపాధిక మగుటవలన; కర్మ=క్రియ, త్రివిధః కర్మసంగ్రహః అనుచోటఁ జెప్పఁబడినది, చకారమువలన కరణకర్మకారకములకు దీనియందే యంతర్భావము, కారకత్వము క్రియోపాధిక మగుటవలన; కర్తా=క్రియానిర్వర్తకుఁడు, చకారమువలన జ్ఞాతయును; కర్తయు క్రియోపాధికుఁ డైనను వేఱుగా త్రైగుణ్యకథనము కుతార్కికులచే భ్రమకల్పిత మైన యాత్మత్వము నివారించుటకొఱకు, వారు కర్తయే యాత్మ యని తలంతురు గదా! గుణములు – సత్త్వరజస్తమములు చక్కఁగా – కార్యభేదమున ఖ్యాయ

స్తే - ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నవి దీనియందు కావున గుణసంఖ్యాన మనఁగా కాపిలము, దానియందు; జ్ఞానమును క్రియయును కర్తయును, గుణభేదతః = సత్త్వరజస్తమోభేదముచేత; త్రిధైవ ప్రోచ్యతే. ఏవకారము భేదాంతరనివారణార్థము. కాపిలశాస్త్రము పరమార్థబ్రహ్మైకత్వవిషయంబునఁ బ్రమాణము కాకున్నను, అపరమార్థగుణగౌణభేదనిరూపణమునందు వ్యావహారిక మగు ప్రామాణ్యము గలిగి యున్నది కావున వక్ష్యమాణార్థస్తుతికొఱకు గుణసంఖ్యానే ప్రోచ్యతే అని చెప్పఁబడుచున్నది. తంత్రాంతరమునందును బ్రసిద్ధం బిది యీ తంత్రమున మాత్రమే కా దని స్తుతి. యథావత్ = యథాశాస్త్రముగా; శృణు = వినుటకు సావధానుఁడ వగుము. తాని = ఆజ్ఞానాదులను, అపిశబ్దమువలన గుణభేదకృతము లగు తద్భేదజాతములను గూడ. ఇట నీవిధంబున నపౌనరుక్త్యము దెలియవలయును. చతుర్దశాధ్యాయమునందు తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాదిత్యాదికముచే గుణముల బంధహేతుత్వప్రకారము నిరూపింపఁబడినది, గుణాతీతునకు జీవన్ముక్తత్వము నిరూపించుటకై. సప్తదశంబున మఱి యజన్తే సాత్త్వికా దేవా నిత్యాదికముచే గుణకృతం బగు త్రివిధస్వభావము నిరూపించుటచే నాసురం బగురజస్తమస్స్వభావముఁ బరిత్యజించి సాత్త్వికాహారాదిసేవచే దైవంబగు సాత్త్వికస్వభావము సంపాదనీయం బని చెప్పఁబడినది. ఇక్కడనో స్వభావంబున గుణాతీతుఁ డైనయాత్మకుఁ గ్రియాకారకఫలసంబంధము లే దని తెలుపుటకై వాని కన్నిటికిని గుణాత్మకత్వమే కాని రూపాంతరము లేదు కావున నాత్మసంబంధిత సంభవింప దని చెప్పఁబడుచున్న దని విశేషము.

శ్రీ. అందువలన నేమి? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—గుణములు చక్కగా - కార్యభేదముచే ఖ్యాయన్తే - ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నవి దీనియందుఁ గావున గుణసంఖ్యాన మనఁగా సాంఖ్యశాస్త్రము, దానియందు; జ్ఞానమ్; కర్మ చ = క్రియయును; కర్తాచ; ప్రత్యేకముగు, సత్త్వాది గుణభేదమున, త్రిధైవ ప్రోచ్యతే. తాన్యపి= ఆ జ్ఞానాదులనుగూడ, వక్ష్యమాణములను; యథావత్; శృణు. త్రిధైవ అని యేవకారము గుణత్రయోపాధిచేతనే కాని యాత్మకు స్వభావమునఁ గర్త్రాదులు లే వనుట కొఱకు. చతుర్దశాధ్యాయమున తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా దిత్యాదికముచే గుణములబంధకత్వప్రకారము నిరూపితము. సప్తదశమునందు యజన్తే సాత్త్వికా దేవా నిత్యాదికముచే గుణకృతత్రివిధస్వభావనిరూపణంబున రజస్తమస్స్వభావముఁ బరిత్యజించి సాత్త్వికాహారాదిసేవచే సాత్త్విక మగు స్వభావము సంపాదనీయ

మని ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఇందో క్రియాకారకఫలాదుల కాత్మసంబంధము లే దని తెలుపుటకై వానియన్నిటికిఁ ద్రిగుణాత్మకత్వము చెప్పఁబడుచున్న దని విశేష మెఱుంగునది.

ప. *

రా. కర్తవ్యకర్మవిషయం బగు జ్ఞానంబును అనుష్ఠింపఁబడుకర్మమును తద నుష్ఠాతయును సత్త్వాదిగుణభేదముచే, త్రిధైవోచ్యతే, గుణసంఖ్యానే = గుణకార్య గణనమునందు, యథావత్ శృణు తాన్యపి — గుణములచే భిన్నము లయిన యాజ్ఞా నాదులను, యథావత్ శృణు.

మ. వెండియు సాధనప్రశంసకొఱకు గుణభేదములఁ జెప్పుచున్నాఁడు జ్ఞాన మిత్యాదిగా. గుణసంఖ్యానే = గుణగణనప్రకరణమునందు.

సర్వభూతేషు యే నైకం భావ మవ్యయ మీక్షతే
అవిభక్తం విభక్తేషు త జ్జ్ఞానం విద్ధి సాత్త్వికమ్. ౨౦

భా. అందు మొదట జ్ఞానమునకుఁ ద్రైవిధ్యము చెప్పఁబడు చున్నది.—సర్వభూతేషు=సమస్తము లయిన అవ్యక్తాదిస్థావరాంతము లగు భూతములయందు; యేన=ఏజ్ఞానముచేత; ఏకమ్ = ఒక్కటైన; భావమ్ = వస్తువును; భావశబ్దము వస్తువాచకము, ఒక్కటైన యాత్మ వస్తువు నని యర్థము; అవ్యయమ్ = వ్యయము లేనిదానిని, స్వరూప ముచేఁ గాని ధర్మములచేతఁ గాని, కూటస్థనిత్యము నని యర్థము; ఈక్షతే = ఏ జ్ఞానముచేఁ జూచుచున్నాఁడో. విభక్తేషు = విభక్తము లయిన దేహభేదములయందును; ప్రతిదేహమును, అవిభక్తమ్=విభక్తము కానిదానిని, అట్టి యాత్మవస్తువును, ఆకాశమువలె నిరంతరము నని యర్థము. తత్=అట్టి జ్ఞానమును, అద్వైతాత్మదర్శనమును; సాత్త్వికమ్= సాత్త్వికమునుగా, సమ్యగ్దర్శనమునుగా; విద్ధి=ఎఱుంగుము, ద్వైతదర్శ నము లేవి గలవో అవి యసమ్యగ్దర్శనములు రాజసములును దామసము లును గావున సాక్షాత్సంసారచ్ఛేదముఁ గలిగింపఁజాలవు.

అవ్యక్తాదిస్థావరాంతము లగు సర్వభూతములయందును అవి ప్రతిదేహ మును విభక్తములై యున్నను ఆకాశమువలె నిరంతరమై యవిభక్తమై వ్యయ

---

* శ్రీధరీయమతో సమానము.

రహితమై యున్న యాత్మవస్తువు నొక్కదానినే యేజ్ఞానముచే నెఱుంగుచున్నాఁడో అట్టి యద్వైతాత్మజ్ఞానము సాత్త్విక మని యెఱుంగుము, దానినే సంపాదింపవలయు నని తాత్పర్యము.

అ. జ్ఞానాదులకుఁ బ్రత్యేకమును త్రైవిధ్యము నెఱుంగవలయు నని ప్రతిజ్ఞ చేసి జ్ఞానత్రైవిధ్యము కొఱకు మూఁడుశ్లోకముల కవతారిక చేయుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. అందు సాత్త్విక మగు జ్ఞానము నుపన్యసించుచున్నారు స ర్వేత్యాదిగా. భూతములు—కార్యకారణాత్మకములు ఉపాధిజాతములు. అద్వితీయమును అఖండైకరసమును బ్రత్యగాత్మభూతమును అబాధితము నగు తత్త్వము జ్ఞేయ మని వివక్షిత మని చెప్పుచున్నారు ఏక మ్మని. వివక్షిత మగు నవ్యయత్వమును సంక్షేపించుచున్నారు కూట స్థేత్యాదిగా. చతుర్థపాదము నకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అద్వై తేత్యాదిగా. ద్వైతదర్శనములునుం గొన్నికలవు సత్త్వనిర్వృత్తములును సమీచీనములు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ద్వై తేత్యాదిగా. అవి సమ్యగ్దర్శనములు కా వనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు రాజసములును ఇత్యాదిగా.

హ. అవ్యక్తాది స్థావరాంత సర్వభూతములయందును, యేన =ఏజ్ఞానముచేత; ఏకంభావమ్ — భావశబ్దము వస్తువాచకము, ఒక్కటే యాత్మతత్త్వము నని యర్థము; ఈక్షతే=చూచుచున్నాఁడో; ఎట్టి భావమును ? అవిభక్తమ్=అభిన్నమును; భిన్నము లైన బ్రహ్మాదిస్థావరాంతదేహభేదములందు ఆకాశమువలె నిరంతరమైనదానిని. ఆజ్ఞానమును, సాత్త్వికమ్ = సత్త్వనిర్వృత్తమునుగా, సాధుజ్ఞానమునుగా; విద్ధి.

శం అందు జ్ఞానత్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించువాఁడై మొదట బహుజన్మముల సత్త్వవృత్తిచే సర్వకర్మఫలపరిత్యాగపూర్వకముగా నీశ్వరార్పణబుద్ధితో ననుష్ఠించిన సాత్త్వికకర్మములచే జనితం బగు శుద్ధసత్త్వ మేది గలదో నొకమాటు విన్నమాత్రంబునఁ దత్త్వావధారణసమర్థము, దానివలన నుత్పన్న మైన యా త్మైకత్వదర్శనలక్షణ మగు సాత్త్వికజ్ఞానముయొక్కలక్షణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—విభక్తేషు= ఆవిద్యకము లగు నామరూపజాతిగుణక్రియావిశేషములచేతఁ బరస్పరభిన్నము అయిన;సర్వభూతేషు=సమస్తము లైన యవ్యక్తాదిస్థూలాంతములగు భూతములందు— శరీరములందు స్థావరములందును జంగమములందును అంతటను; ఘటమఠాదులం దా

కాశమువలె, అవిభక్తమ్=నిరవయవ మగుటవలనను నిర్విశేష మగుటవలనను విభాగము లేనివానిని, అఖండరూపమున నంతటను బరిపూర్ణ మయినదాని; అందువలన, ఏకమ్=ఏకరూపమును, తదీయధర్మకర్మాదులచే నస్పృష్టమై యత్యంతవిశుద్ధమై చిదేకరసమై యున్న దానిని; అవ్యయమ్ = భూతములు నశించుచుండఁగాఁ దాను నాశము లేక యున్న దానిని, భూతముల యావిర్భావతిరోభావాగమనిర్గమాదులయందుఁ దా నావిర్భావతిరోభావాగమనిర్గమాదిధర్మసిర్ముక్తమై యవిక్రియాత్మ నేకరూపంబున సర్వదా యున్న దాని నిత్యమును శాశ్వతము నని యర్థము; ఇట్టి, భావమ్ = నామరూపాదికము సర్వంబును భావ్యతే — భావింపఁబడుచున్నది దేనియందో లేక దేనిచేతనో అది భావము — ప్రత్యగాత్మ, అట్టి సచ్చిదానందరస మగు స్వాత్మను; యేన = ఏ, శుద్ధసత్త్వ సంభావితమై " దివ్యోహ్యమూర్తః పురుషః, అశరీరం శరీరేషు " ఇత్యాది శ్రుతిశ్రవణమాత్రమువలన సముత్పన్న మగు అఖండాకారవృత్తిచేత; కృతబుద్ధి యగు విద్వాంసుఁడు, ఈక్షతే = చూచుచున్నాఁడో, ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యని తన్నును సర్వంబును బ్రహ్మమునుగానే చూచుచున్నాఁడో; తత్ జ్ఞానమ్ = ఆ యద్వైతాత్మవిషయక మగు జ్ఞానమును, ద్వైతభ్రమ విధ్వంసక మైనదాని; సాత్త్వికమ్ = బహుజన్మార్జితపుణ్యపుంజపరిపాకమువలన సముదిత మగు శుద్ధసత్త్వముచే సముత్పన్న మగుటవలన సాత్త్వికమునుగా; విద్ధి — అదియే విదేహముక్తికిఁ గారణ మని యెఱుంగు మని యర్థము.

మ॰ ఇట్లు జ్ఞానమునకును కర్మమునకును కర్తకును త్రైవిధ్యము జ్ఞాతవ్యంబని ప్రతిజ్ఞచేసి మొదట జ్ఞానత్రైవిధ్యము నిరూపించుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత. అందద్వైతవాదులసాత్త్వికజ్ఞానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.——సర్వభూతేషు = అవ్యాకృతహిరణ్యగర్భవిరాట్సంజ్ఞములు బీజసూక్ష్మస్థూలరూపములు సమష్టివ్యష్ట్యాత్మకములైనవానియందు,సర్వశబ్దముచేతనే నిర్వాహమగుచుండఁగా భూతేషు అనుటచే భవనధర్మకత్వము చెప్పఁబడుచున్నది, అందుచే ఉత్పత్తివినాశస్వభావము లగు దృశ్యవర్గములందు; విభక్తేషు = పరస్పరవ్యావృత్తములై నానారసము లయినవానియందు; అవ్యయమ్=ఉత్పత్తివినాశాది సర్వవికారశూన్యమును అదృశ్యమును; అవిభక్తమ్ = అవ్యావృత్తమును; సర్వత్ర అనుస్యూత మైనదానిని అధిష్ఠానమై బాధావధియునై; ఏకమ్ = అద్వితీయమును; భావమ్=పరమార్థసత్తారూపమును స్వప్రకాశానందము నగు నాత్మను; యేన = ఏ అంతఃకరణపరిణామవిశేషముచే వేదాంతవాక్యవిచారసముత్పన్న మగుదానిచే; ఈక్షతే = సాక్షాత్కరించుచున్నాఁడో; తత్ = ఆ

మిథ్యాప్రపంచబాధక మగు నద్వైతాత్మదర్శనమును; సాత్త్వికం జ్ఞానమ్=సర్వసంసారోచ్ఛిత్తికారణ మగు జ్ఞానమునుగా; విద్ధి. ద్వైతదర్శనమో రాజసంబును దామసంబును సంసారకారణము, సాత్త్వికము కా దని యభిప్రాయము.

శ్రీ. అందు జ్ఞానమునకు సాత్త్వికాదిత్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—సర్వభూతేషు=బ్రహ్మాదిస్థావరాంతములయందు; విభక్తేషు=పరస్పరము భిన్నము లైనవానియందు; అవిభక్తమ్=అనుస్యూతమును; ఏకమ్; అవ్యయమ్ = నిర్వికారమును; భావమ్ = పరమాత్మతత్త్వమును; ఏ జ్ఞానముచేత; ఈక్షతే = ఆలోచించుచున్నాఁడో; తత్ జ్ఞానం సాత్త్వికం విద్ధి.

ప. ఇఁక సాత్త్వికజ్ఞానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వభూతేషు = బ్రహ్మాది స్థావరాంతములయందు; విభక్తేషు = నామరూపకర్మములచేఁ బరస్పరము భిన్నము లైనవానియందు; అవిభక్తమ్ = అనుస్యూత మైనదాని ఘటమఠాదులం దాకాశమువలె; ఏకమ్ = అద్వితీయమును; అవ్యయమ్ = నిర్వికారమును; భావమ్=సద్రూప మయినపరమాత్మతత్త్వమును; యేన=ఏజ్ఞానముచే; ఈక్షతే = ఆలోచించు చున్నాఁడో; తత్ జ్ఞానం సాత్త్వికం విద్ధి. సాత్త్వికత్వాదిసంపాదకం బగు నాహారాదికము మున్ను చెప్పఁబడియే యున్నది. శ్రుతియును శాతపథము.—"యద్వై తన్న పశ్యతి పశ్యన్వై తద్ద్రష్టవ్యం నపశ్యతి నహిద్రష్టుర్దృష్టే ర్విపరిలోపో విద్యతే ఽవినాశిత్వా న్నతు తద్ద్వితీయ మస్తి తతో ఽన్య ద్విభక్తం యత్పశ్యేత్" అని. భాష్యము. అవినాశీ అరే వా ఽయమాత్మా ఽనుచ్ఛిత్తి ధర్మా మాత్రాసంసర్గ స్త్వస్య భవతి యని పూర్వశ్రుతిచే నాత్మ కవినాశిత్వంబును వృత్తులకు తదాశ్రయవర్తిత్వంబును జెప్పఁబడినది. దానినే దృఢీకరించుచున్నది. ఏతమ్ = ఈయాత్మను; యద్వా=ప్రకారాంతరమున, ఇంద్రియాదికముచే; నపశ్యతి = చూడఁడు, మ తే మనఁగా ఆత్మచేతనే యాత్మను జూచుచున్నాఁడు. అప్పుడు ఆత్మను, పశ్యన్ = చూచుచున్నను; ఏతత్ = పురోవర్తిపదార్థమువలె, ద్రష్టవ్య మని, నపశ్యతి = చూడఁడు. హి=ఏకారణమువలన ననఁగా; ద్రష్టుః = ఆత్మద్రష్ట యగు పురుషునకు; దృష్టేః = దృష్టికి; విపరిలోపః = విపర్యాసము; నవిద్యతే=లేదు. ఎందువలన? అవినాశిత్వాత్=ఆత్మ యవినాశి యగుటవలన. ఏకపదార్థజ్ఞానము నష్ట మైనపుడుగదా పదార్థాంతరజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ప్రకృతమందు ద్వితీయము లేమివలన దృష్టికి విపరిలోపము సంభవింపదు. ఎందువలన ననఁగా, త

ద్వితీయమ్ = దానికంటె రెండవది; నాస్తి = లేదు. తతః = = ఆ యాత్మకంటె; అన్యత్ = ఇతరమును; విభక్తమ్ = భిన్నమును; యత్ = దేని; పశ్యేత్ = చూచు నో అట్టిది రెండవది లేదు. అందువలన నాత్మాతిరిక్త మని దేనిని జూడఁగూడ దని భావము.

రా. బ్రాహ్మణక్షత్రియబ్రహ్మచారిగృహస్థాదిరూపమున విభక్తము లయిన సర్వభూతములందును కర్మాధికారులందు, యేన=జ్ఞానముతచే, ఏకమ్, భావమ్=ఆత్మ యను భావమును; అందును, అవిభక్తమ్=ఆభూతములు బ్రాహ్మణత్వాద్యనేకాకారములై సితదీర్ఘాదివిభాగములు గల వైనను జ్ఞానాకారస్వరూపమునందు విభాగము లేనిదాని, అవ్యయమ్ = బ్రాహ్మణాదిశరీరములు వ్యయస్వభావము లైనను అవికృతమును ఫలాదిసంగమున కనర్హమును; కర్మాధికారవేళలయందు; ఈక్షతే. తత్ జ్ఞానం సాత్త్వికం విద్ధి.

మా. ఏకం భావమ్ = విష్ణువును.

పృథక్త్వేన తు య జ్జ్ఞానం నానాభావాన్ పృథగ్విధాన్
వేత్తి సర్వేషు భూతేషు త జ్జ్ఞానం విద్ధి రాజసమ్. ౨౧

భా. పృథక్త్వేనతు=భేదముచేతనో; ప్రతిశరీరమును వేఱువే అని; నానాభావాన్ = భిన్ను లయిన యాత్మలను; పృథగ్విధాన్ = పృథక్ప్రకారులను, భిన్నలక్షణుల నని యర్థము; సర్వేషు=సమస్తము లయిన; భూతేషు = భూతములయందును; యత్ = ఏ; జ్ఞానమ్ = జ్ఞానము; జ్ఞానమునకుఁ గర్తృత్వము సంభవింపమిపలన జ్ఞానముచేత నని యర్థము; వేత్తి=ఎఱుంగుచున్నాఁడో; తత్ జ్ఞానమ్=ఆ జ్ఞానమును; రాజసమ్=రజోనిర్వృత్తమునుగా; విద్ధి = ఎఱుంగుము.

ఇఁక సర్వభూతములందును ఆభూతముల భిన్నలక్షణములనుబట్టి ఆత్మలును నానావిధములుగా భిన్నములుగా నున్న వని భేదంబున నేజ్ఞానముచే నెఱుంగుచున్నాఁడో ఆ జ్ఞానము రాజస మని యెఱుంగు మని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రతిదేహమును భేదంబున భిన్నాత్మలను ఏజ్ఞానముచే నెఱుంగుచున్నాఁడో ఆజ్ఞానము రాజస మని చెప్పుచున్నారు భేదముచేతనో ఇత్యాదిగా.

పృథక్త్వమును పృథగ్విధత్వమును పునరుక్తమని యాశంకించి హేతుహేతుమద్భావంబున విభాగము వివక్షించి చెప్పుచున్నారు భిన్నలక్షణుల నని. జ్ఞానమునకు జ్ఞానకర్తృత్వ మయుక్తమని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు జ్ఞానమునకు ఇత్యాదిగా.

హ. పృథక్త్వేన = భేదముచేత; నానాభావాన్; పృథగ్విధాన్ = పృథక్ప్రకారములను; వేత్తి = ఎఱుంగుచున్నదో, జ్ఞానము కరణము కర్తృత్వంబున నుపచరింపఁబడుచున్నది; సర్వేషు భూతేషు; తత్ జ్ఞానం రాజసం విద్ధి.

శం. దేనిచే నాత్మల కనేకత్వముఁ జూచుచున్నాఁడో అజ్ఞానము రాజసంబని చెప్పుచున్నాఁడు.—తుశబ్దము సాత్త్వికజ్ఞానముకంటె దీనికి వైలక్షణ్యము దెలుపుచున్నది; నానావిధమలినవాసనతోఁ గూడినపురుషుఁడు, సర్వేషు భూతేషు—దేవర్షి మనుష్యాదిశరీరములయందు; పృథక్త్వేన = ప్రతిశరీరమును భిన్నత్వముచేత, స్వభావముచేతనే; నానాభావాన్ = అనేకక్షేత్రజ్ఞులను; పృథగ్విధాన్ = సుఖదుఃఖాది భేదమునఁ బరస్పరవిలక్షణులనుగా; ఇట జ్ఞానమునకుఁ గరణత్వమే కాని కర్తృత్వము సంభవింపదు కావున, యత్ జ్ఞానమ్ = ఏజ్ఞానముచేత; వేత్తి = చూచుచున్నాఁడో, ఘటమఠాదులయం దున్నయాకాశముల కనేకత్వమును తదీయవక్రత్వాదిధర్మములచే వక్రత్వాదిమత్త్వంబును ఎట్లు చూచునో అట్లు దేవమనుష్యాదిశరీరములందు స్వభావముననే జీవాత్మల కనేకత్వంబును జన్మమరణాదివికారవిశిష్టత్వంబును సుఖాదియుక్తత్వమును దేనిచే నెఱుఁగుచున్నాఁడో; తత్ జ్ఞానమ్ = ఆ జ్ఞానము; అయథార్థగ్రాహకమగుటవలన, రాజసమ్—రాజసయజ్ఞదానాదికర్మసంభావిత మగు రజోదోషముతోఁ గూడిన యంతఃకరణముయొక్క వృత్తి యగుటవలన రాజసము. బంధమునకే కారణము గాని ముక్తికిఁ గా దని యర్థము.

మ. తుశబ్దము పూర్వోక్తసాత్త్వికవ్యతిరేకము దెలుపుచున్నది. పృథక్త్వేన = భేదముచేత; ఉన్నట్టి, సర్వభూతములందు—దేహాదులయందు; నానాభావాన్ = ప్రతిదేహమును భిన్నులయినయాత్మలను; పృథగ్విధాన్ = సుఖదుఃఖిత్వాదిరూపమునఁ బరస్పరవిలక్షణులనుగా; యేన జ్ఞానేన వేత్తి అని చెప్పవలసి యుండఁగా యత్ జ్ఞానం వేత్తి యనుట కరణమునందుఁ గర్తృత్వోపచారమువలన ఏధాంసి పచన్తి యను నట్లు, లేక, కర్త యగు నహంకారమునకు వృత్త్యభేదమువలన; తత్ జ్ఞానం విద్ధి రాజసమ్ అని రెండియు జ్ఞానపదము ఆత్మభేదజ్ఞానమును అనాత్మభేదజ్ఞానమును బరామర్శించుచున్నది. అందుచే, ఆత్మలకుఁ బరస్పరము భేదము ఆత్మల కీశ్వరునికి

భేదము ఆత్మలకు నచేతనములకు భేదము అచేతనములకును ఈశ్వరునికిని భేదము అచేతనములకుఁ బరస్పరము భేదము అని కుతార్కికులయనౌపాధిక భేదపంచక జ్ఞానము రాజసమే యని యభిప్రాయము.

శ్రీ. రాజస మగుజ్ఞానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—పృథక్త్వేనతు యత్ జ్ఞాన మ్మనుదానికే వివరణము—సర్వేషు, భూతేషు=దేహములందు; నానాభావాన్= వాస్తవంబుననే యనేకాత్మలను; పృథగ్విధాన్ = సుఖిత్వదుఃఖిత్వాదిరూపంబున విలక్షణులనుగా; ఏజ్ఞానముచేత నెఱుంగుచున్నాఁడో. తత్ జ్ఞానం రాజసం విద్ధి.

ప. *

రా. సర్వేషు భూతేషు — బ్రాహ్మణాదులందు, బ్రాహ్మణాద్యాకారపృథక్త్వముచేత ఆత్మాఖ్యభావములనుగూడ నానాభూతములనుగాను సితదీర్ఘాదిపృథక్త్వముచేఁ బృథగ్విధములనుగాను ఫలాదిసంయోగయోగ్యములనుగాను కర్త్రాధికారవేల యందు, యత్ జ్ఞానం వేత్తి తత్ జ్ఞానం రాజసం విద్ధి.

మా. ♦

యత్తు కృత్స్నవ దేకస్మిన్ కార్యే సక్త మహేతుకమ్
అతత్త్వార్థవ దల్పంచ త త్తామస ముదాహృతమ్. ౨౨

భా. యత్తు = ఏజ్ఞానము మఱి; కృత్స్నవత్ =సమస్తమునందువలె, సమస్తవిషయమునందువలె; ఏకస్మిన్=ఒకటైన; కార్యే = దేహమునం దుఁగాని ప్రతిమాదికమునందుఁగాని; సక్తమ్=ఆసక్తము, ఇంతమాత్రమే ఆత్మగాని యీశ్వరుఁడుగాని ఇంతకన్న నధికము లేద ని, ఎట్లనఁగా, నగ్నక్షపణకాదులకు శరీరానువర్తి దేహపరిమాణుఁడు జీవుఁడు, పాషాణదార్వాదిమాత్రుం డీశ్వరుఁడు, ఇట్లు ఒకకార్యమునం దాసక్తము; అహేతుకమ్ = హేతువర్జితము, యుక్తిహీనము; అతత్త్వార్థవత్ = యథాభూత మైనయర్థము తత్త్వార్థము అది దీనికి జ్ఞేయభూతమై ❢ కలదు కావున తత్త్వార్థవంతము, అది కానిది అతత్త్వార్థవంతము; అహేతుక మగుట వలననే; అల్పంచ = అల్పవిషయం బగుటవలనఁగాని అల్పఫల మగుట

* శ్రీధరీయమూలో సమానము.
♦ ఇది మొదలు శ్లోకస పుస్తకమున కీభాష్యము లేదు.
❢ ఎఱుంగఁదగినదియై.

వలనఁగాని అల్పమును, అగుచున్నదో; తత్ = ఆజ్ఞానము; తామసమ్= తమోగుణనిర్వృత్తమని; ఉదాహృతమ్ = చెప్పఁబడినది. తామసులు అవివేకులగు ప్రాణులకుఁ గదా యిట్టి జ్ఞానము కనఁబడుచున్నది.

దేహమును గాని ప్రతిమాదికమును గాని యొక్క-కార్యమునే పరిపూర్ణముగాఁ దలఁచి దేహమే యాత్మ యని ప్రతిమాదికమే యీశ్వరుఁ డని యంతకన్న నధికము లే దని దానియందే యాసక్తమును యుక్తివిహీనమును పరమార్థము లేనిదియు అల్పంబు నగు నేజ్ఞానము గలదో అది తామస మని చెప్పఁబడినది యని తాత్పర్యము.

ఆ. సక్తత్వమునే వ్యక్తీకరించుచున్నారు ఇంతమాత్రమే ఇత్యాదిగా. ఒకటేకార్యమునందు జ్ఞానము సక్త మగుటనే దృష్టాంతముచే సాధించుచున్నారు ఎట్లనఁగా నిత్యాదిగా. యుక్తివిహీనత్వ మేది గలదో అదియే జ్ఞాన మాభాస మనుటకుఁ గారణ మని చెప్పుచున్నారు అహేతుకము ఇత్యాదిగా. స్వరూపమువలనను విషయమువలనను ఆభాసత్వము, ఫలమువలనఁగూడ నని చెప్పుచున్నారు అల్పంచ అని. తామసజ్ఞాన మిట్టి దనుట కనుభవమును ప్రమాణీకరించుచున్నారు తామసులు ఇత్యాదిగా.

హ. యత్ = ఏజ్ఞానము; కృత్స్నవత్ =సమస్తములయందువలె; ఏకస్మిన్ కార్యే — దేహమునందుఁ గాని ప్రతిమాదికమునందుఁ గాని; సక్తమ్ = తగిలినది; ఇంతకుమీఁద లే దని; అహేతుకమ్ = యుక్తిసిద్ధము కానిది; అతత్త్వార్థవత్ = పరమార్థవిషయము కానిది; అల్పంచ —అల్పవిషయ మగుటవలన, లేక, అల్పమయినఫలము గలది; తత్ = ఆ జ్ఞానము; తామసమ్=తమోగుణమువలనఁ బుట్టినది యని; ఉదాహృతమ్ = చెప్పఁబడినది. తామసు లగు ప్రాణుల కవివేకులకుఁ గదా యిట్టిజ్ఞానము దృష్టము.

శం. తామసజ్ఞానలక్షణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తుశబ్దము ఈ జ్ఞానముభయవిలక్షణం బని ద్యోతనార్థము; ఏకస్మిన్ కార్యే = భూతకార్య మగు దేహమునందుఁ గాని ప్రతిమాదికమునందుఁ గాని; కృత్స్నవత్ =పరిపూర్ణమునందువలె; సక్తమ్ = ఆత్మగాని పరమేశ్వరుఁడుఁగాని స్వరూపమున నింతమాత్రమే, దేహపరిమాణుఁడే యాత్మ ప్రతిమాపరిమాణుఁడే యీశ్వరుఁడు, ఇంత కధికము లే దని

నిశ్చయము గలది; లేక, కృత్స్నవత్ = ఇది ఘటము ఇది పటము అని యెట్లు కృత్స్నపదార్థనిశ్చయ మగునో అట్లు కార్య మగు దేహమునందుఁగాని ప్రతిమాది యందుఁగాని; సక్తమ్ = ఈ దేహమే యాత్మను నేను ఈ ప్రతిమయే యీశ్వరుఁడు అను నిశ్చయము గలది; అహేతుకమ్ = దేహమే యాత్మ యని నిశ్చయించుటకును ప్రతిమయే యీశ్వరుఁ డని నిర్ధారించుటకును హేతువు లేమివలన అహేతుకము; ఓయీ! దేహమే యాత్మ అహ మర్థ మగుటవలన నిత్యాదియుక్తి లేక పోలేదు, అం దువేని, కాదు, స్వప్నమును నేను గంటిని ఇత్యాదికమునందు వ్యభిచారము కనఁబడు టవలనను దేహదాహమునం దాత్మదాహప్రసంగమువలనను; కావున దేహమున కాత్మత్వసాధక మగు హేతువు లేదు. అట్లు ప్రతిమాదికి నీశ్వరత్వసాధక మగు హేతువును లేదు. ఓయీ! ప్రతిమాద్యాకారుఁ డగు నీశ్వరుఁడు కామముల నిచ్చుచున్నాఁడు, కావునఁ బ్రతిమాదియే యీశ్వరుఁడు కామప్రదం బగుట వలన నిత్యాదియుక్తి కలదు అందు వేని, కాదు. అశ్వత్థమునకుఁగూడ ఆరోగ్య ప్రదత్వము కనఁబడుటవలన దానియం దతివ్యాప్తి యగును. మ తే మనఁగా, దానియందు భక్తిచే నారాధింపఁబడిన సర్వగతుఁ డగు పరమేశ్వరుఁడే దాని యం దున్నవాఁడై కామముల నిచ్చుచున్నాఁడు కాని ప్రతిమాదిక మిచ్చుట లేదు, ప్రతిమాదినాశంబున నీశ్వరునకును నాశప్రసంగమువలన. అందువలన దేహ ప్రతిమాదుల కాత్మేశ్వరత్వసాధక మగు యుక్తి లేదు. అందువలననే, అతత్త్వార్థ వత్ = అబాధితార్థము తత్త్వార్థము, అది గేజ్ఞానమునకు లేదో అది యతత్త్వా ర్థవంతము, అయథార్థవిషయకము; అందువలననే, అల్పమ్ = అల్పవిషయ మగుట చేతను అల్పఫల మగుటచేతను అల్పము, నికృష్ట మని యర్థము; ఇట్టి జ్ఞాన మేది గల దో, తత్ = అది; తామసమ్ = బహుజన్మములఁ దామసయజ్ఞదానాదికర్మానుష్ఠాన ముచే సంప్రాప్త మగు తమోగుణముయొక్క కార్య మగుటవలన తామస మని; ఉదాహృతమ్ — కపిలాదులచేఁ జెప్పఁబడిన దని యర్థము. అనేకశతజన్మముల సమనుష్ఠితము లగు సాత్త్వికయజ్ఞదానాదిసత్కర్మముల పరిపాకమువలన సము త్పన్న మగు సాత్త్వికజ్ఞానము మోక్షహేతు వగుచున్నది, రాజసమో స్వర్గా ద్యభ్యుదయహేతు వగును, ఉక్తలక్షణ మగు తామసజ్ఞానమో కేవలము మూఢ వ్యవహారగోచరము జననమరణదుఃఖప్రవాహమునకే కారణ మగు నని సూచిత మగుచున్నది.

మ. తుశబ్దము రాజసమునుండి వ్యావర్తింపుచున్నది. పెక్కులు భూతకార్యము లుండఁగా, ఏకస్మిన్ భూతకార్యే = ఒకభూతవికారమునందు, దేహమునందుఁ గాని ప్రతిమాదికమునందుఁ గాని; అహేతుకమ్ = హేతువు - ఉపపత్తి లేనిది, ఇతరము లగు భూతకార్యముల కాత్మత్వము లేనపుడు ఒకభూతకార్యమునకుమాత్ర మాత్మత్వమె ట్లను విచారము లేనిది; కృత్స్నవత్ = పరిపూర్ణమునందువలె; సక్తమ్ = ఇంతమాత్రమే దేహము గాని యీశ్వరుఁడు గాని యింతకుఁ బరము లే దని యభినివేశముచే లగ్నము, ఎట్లనఁగా దిగంబరులకు సావయవుఁడు దేహపరిమాణుఁ డాత్మ, చార్వాకులకు దేహమే యాత్మ, పాషాణదార్వాదిమాత్రుఁడే యీశ్వరుఁడు, అట్లు ఒకకార్యమునందు సక్తము; అహేతుకం బగుటవలననే, అతత్త్వార్థవత్ = తత్త్వార్థాలంబనము కానిది; అల్పంచ, నిత్యత్వమును విభుత్వమును అవలంబింపమివలన; ఇట్టిది - నిత్యవిభుదేహాదివ్యతిరిక్తాత్మను గ్రహించునదియు తద్వ్యతిరిక్తేశ్వరుని గ్రహించునదియు నగు తార్కికజ్ఞానమునకు విలక్షణము, నిత్యపరిచ్ఛిన్న దేహాద్యాత్మాభిమానరూప మగు చార్వాకాదులజ్ఞానమేది గలదో, తత్ తామస ముదాహృతమ్, ప్రాకృతు లగుతామసులయిట్టిజ్ఞానము నెఱింగినవారిచేత.

శ్రీ. తామసజ్ఞానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఏకస్మిన్ కార్యే - దేహమునందుఁ గాని ప్రతిమాదియందుఁ గాని; కృత్స్నవత్ = పరిపూర్ణమునందువలె; సక్తమ్ = ఇంతమాత్రమే యాత్మ యీశ్వరుఁడు గాని యని యభినివేశము గలది; అహేతుకమ్ = ఉపపత్తిరహితము; అతత్త్వార్థవత్ = పరమార్థావలంబనము లేనిది; కావుననే, అల్పమ్ = తుచ్ఛము, అల్పవిషయ మగుటవలనను అల్పఫల మగుటవలనను; ఇట్టి జ్ఞాన మేది గలదో, త త్తామస ముదాహృతమ్.

ప. *

రా. యత్తు = ఏజ్ఞానము; ఏకస్మిన్ కార్యే = కర్తవ్య మగు నొకకర్మమునందు ప్రేతభూతగణాద్యారాధనరూపమునందు అత్యల్పఫలమునందు; కృత్స్నఫలమునందువలె, సక్తమ్; అహేతుకమ్ = వాస్తవంబున అకృత్స్నఫలవంత మగుటచే నట్టి సంగమునకు హేతువు లేనిది; అతత్త్వార్థవత్ = పూర్వమువలె నాత్మయందుఁ బృథక్త్వాదియుక్త మగుటచే మిథ్యాభూతార్థము విషయముగా గలది; అల్పఫలమును ప్రేతభూతాద్యారాధనవిషయ మగుటవలన అల్పమును; తత్ = అట్టి జ్ఞానము; తామస ముదాహృతమ్.

---

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

నియతం సఙ్గరహిత మరాగద్వేషతః కృతమ్
అఫలప్రేప్సునా కర్మ యత్తత్సాత్త్వికముచ్యతే. ౨౩

భా. ఇఁకఁ గర్మమునకుఁ ద్రైవిధ్యము చెప్పఁబడుచున్నది.—నియతమ్ = నిత్యమును; సఙ్గరహితమ్ = ఆసక్తివర్జితమును; అరాగద్వేషతః కృతమ్ = రాగప్రయుక్తునిచేతను ద్వేషప్రయుక్తునిచేతను జేయఁబడినది రాగద్వేషతః కృతము, తద్విపరీతముగాఁ జేయఁబడినది, అరాగద్వేషతః కృతమును; అఫలప్రేప్సునా = ఫలముఁ గోరువాఁడు ఫలప్రేప్సువు, ఫలతృష్ణుఁడు, తద్విపరీతుఁ డగు అఫలప్రేప్సువుచే—కర్తచేఁ జేయఁబడినదియు నగు; కర్మ = కర్మము; యత్ = ఏది గలదో; తత్=అది; సాత్త్వికమ్= సత్త్వనిర్వృత్త మని; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

ఆసక్తియు రాగద్వేషములును లేక ఫలాభిసంధి లేనిపురుషుఁడు చేయు నిత్యకర్మము సాత్త్విక మనఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఆ. త్రివిధకర్మముఁ జెప్పుటకై మీఁది శ్లోకత్రయ మని చెప్పుచున్నారు ఇఁక నిత్యాదిగా. అందు సాత్త్విక మగు కర్మమును నిరూపించుచున్నారు నియత మిత్యాదిగా.

హ. నియతమ్ = నిత్యము; సఙ్గరహితమ్ = ఫలేచ్ఛావర్జితము; అరాగద్వేషతః కృతమ్ — శాస్త్రచోదిత మని యర్థము; అఫలప్రేప్సునా—అట్టి కర్తచేత; చేయఁబడినది; కర్మ యత్ తత్ సాత్త్విక ముచ్యతే.

శం. సత్త్వాదిగుణభేదమువలనఁ గర్మత్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించుచు మొదట ముముక్షువుల కనుష్ఠేయం బగు సాత్త్వికకర్మముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నియతమ్= శ్రుతిస్మృతులచే నవశ్యకర్తవ్య మని విహితము యజ్ఞతపోదానలక్షణము; సఙ్గరహితమ్ = సంగ మనఁగా కర్తృత్వాభినివేశము అహంకారము, తద్రహితము, అహంకారము లేనిది; అరాగద్వేషతః = సుఖసాధ్యమును తత్ఫలసాధనమును నగు కర్మమునందు రాగమును దుఃఖసాధ్యమును దుఃఖఫలసాధనము నగుకర్మమునందు ద్వేషమును గలుగును, ఆ రాగద్వేషములు ఎవ్వనికి ఇష్టానిష్టకర్మములందు సమబుద్ధి యగువానికి లేవో అతఁడు అరాగద్వేషుఁడు, తృతీయార్థముతసిప్రత్యయము, అట్టి రాగద్వేషరహితునిచేత,సాత్త్వికునిచేత;అఫలప్రేప్సునా=నిష్కా-

మునిచేత; కృతమ్ = చేయఁబడినది; యత్; తత్ కర్మ = ఆకర్మము; సాత్త్వికమ్= సత్త్వశుద్ధికారణ మని; మహర్షులచేత, ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నది.

మ. ఇట్లు ఔపనిషదులయద్వైతాత్మదర్శనము సాత్త్వికము ముముక్షువులచే నుపాదేయ మనియు ద్వైతదర్శులనిత్యవిభుపరస్పరభిన్నాత్మదర్శనము రాజసంబును అనిత్యపరిచ్ఛిన్నాత్మదర్శనము తామసంబును హేయ మనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు త్రివిధ మగు కర్మము చెప్పఁబడుచున్నది.—నియతమ్ = యావదంగోపసంహారాసమర్థులకుఁ గూడ ఫలావశ్యంభావవ్యాప్తము * నిత్య మని యర్థము; సంగ మనఁగా నేనే మహాయాజ్ఞికుఁడను ఇత్యాద్యభిమానము అహంకారాపరపర్యాయము, రాజసం బగు గర్వవిశేషము, అది లేనిది సంగరహితము; అజ్ఞాన ముండువఱకుఁ గర్తృత్వభోక్తృత్వప్రవర్తకం బగు నహంకార మనువర్తించియే యుండును సాత్త్వికునకుఁ గూడ, అది లేని తత్త్వవిదునకో కర్త్రాధికారము లే దని చెప్పఁబడినది పలుమాఱు; రాగ మనఁగా రాజసమ్మానాదికము దీనిచేఁ బొందఁగల నను నభిప్రాయము, ద్వేష మనఁగా శత్రువును దీనిచే జయింపఁగల నను నభిప్రాయము, ఆ రెంటిచేఁ జేయఁబడినది కాదు కావున అరాగద్వేషతః కృతము; అఫలప్రేప్సునా = ఫలాభిలాషరహితుఁ డగు కర్తచేత చేయఁబడినది, యత్ కర్మ = ఏకర్మము గలదో యాగదానహోమానాదికము; తత్ సాత్త్విక ముచ్యతే.

శ్రీ. ఇఁకఁ ద్రివిధ మగుకర్మము చెప్పఁబడుచున్నది మూఁడుశ్లోకముల చేత.—నియతమ్ = నిత్య మని విహితము; సఙ్గరహితమ్ = అభినివేశశూన్యము; అరాగద్వేషతః కృతమ్ = పుత్త్రాదిప్రీతిచేతఁ గాని శత్రుద్వేషముచేఁ గాని చేయఁబడినది కానిది; ఫలము నొందుటకుఁ గోరువాఁడు ఫలప్రేప్సువు, తద్విలక్షణుఁ డగు నిష్కామునిచేతఁ జేయఁబడినది యేకర్మము గలదో, త త్సాత్త్విక ముచ్యతే.

ప. †

రా. ఇట్లు కర్తవ్యకర్మవిషయజ్ఞానమునకు అధికారవేలయందధికార్యాంశముచే గుణములవలనఁ ద్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించి యనుష్ఠేయ మగు కర్మమునకు గుణములవలనఁ ద్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నియతమ్ = స్వవర్ణాశ్రమముల

* సర్వాంగయుక్తముగాఁ జేయుటకు శక్తిలేక యథాశక్తిఁ జేసినవారికిఁగూడ నవశ్యము ఫలము గలిగించునది.

† శ్రీధరీయముతో సమానము.

కుచితము; సఙ్గరహితమ్=కర్తృత్వాదిసంగము లేనిది; అరాగద్వేషతః కృతమ్=కీర్తి యందు రాగమువలనను అపకీర్తియందలి ద్వేషమువలనను జేయఁబడినది కానిది, అదంభమునఁ జేయఁబడినది యని యర్థము; అఫలప్రేప్సునా=ఫలాభిసంధి లేనివాని చేత; కార్య మనియే చేయఁబడినది; యత్ కర్మ; త త్సాత్త్విక ముచ్యతే.

యత్తు కామేప్సునా కర్మ సాహంకారేణ వా పునః
క్రియతే బహులాయాసం త ద్రాజస ముదాహృతమ్. ౨౪

భా. యత్తు = ఏది మఱి; కర్మ = కర్మము; కామేప్సునా = ఫలాభిలాష గలవానిచేతను; సాహంకారేణవా = అహంకారముతోఁ గూడిన వానిచేతను; సాహంకారేణ అనుట తత్త్వజ్ఞానాపేక్షచేఁ గాదు, మ తే మనఁగా, లౌకికశ్రోత్రియనిరహంకారాపేక్షచేత,ఎవఁడు పరమార్థనిరహంకారుఁడు ఆత్మవిదుఁడో అతనికి కామేప్సుత్వంబును బహులాయాసకర్తృత్వమును ప్రాప్తింపవు గదా ! సాత్త్వికకర్మమునకును అనాత్మవిదుఁడు సాహంకారుఁడు కర్త, ఇఁక రాజసతామసములకుఁ జెప్పెడి దేమి ? లోకమున అనాత్మవిదుఁడును శ్రోత్రియుఁడు నిరహంకారుఁ డని చెప్పఁబడు చున్నాఁడు నిరహంకారుఁడీబ్రాహ్మణుం డని, అందువలనఁ దదపేక్షచేతనే సాహంకారేణ వా యని చెప్పఁబడినది; పునశ్శబ్దము పాదపూరణార్థము; బహులాయాసమ్ = అధికమైన యాయాసము గలుగునట్లుగా; క్రియతే= చేయబడుచున్నదో, కర్తచే బహుల మయిన యాయాసంబున నిర్వర్తింపఁబడుచున్నదో; తత్ = ఆ కర్మము; రాజసమ్ = రాజస మని; ఉదాహృతమ్ = చెప్పఁబడినది.

ఫలాపేక్షయు నేను సత్కర్మపరుండను నహంకారమును గలవాఁడు మిక్కిలి యాయాసముతోఁ జేయుకర్మ మేది గలదో అది రాజస మనఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఆ. రాజసకర్మమును నిర్దేశించుచున్నారు య త్త్విత్యాదిగా. తత్త్వజ్ఞానవంతునిచే నిరహంకారునిచేతను అజ్ఞునిచే సాహంకారునిచేతను గర్మము చేయఁబడు చున్న దను వివక్షను వారించుచున్నారు సాహంకారేణ ఇత్యాదిగా. తత్త్వజ్ఞానవంతునిచే నిరహంకారునిచేఁ గృత మగు కర్మము నపేక్షించి సాహంకారునిచే నజ్ఞునిచేఁ గృత మీకర్మ మని వివక్షితము కాదేని అప్పు డేమి యిట వివక్షిత మని యడుగు

చున్నాఁడు మఱేమి అని. ఎవ్వఁడు దురితరహితుఁడు శ్రోత్రియుఁడు లోకమునుండి తొలఁగనివాఁడు గలఁడో వానియొక్క యహంకారవర్జిత మగు కర్మ మేది గలదో దాని నపేక్షించి సాహంకారునిచేఁ గృతం బీకర్మ మని చెప్పఁబడిన దని చెప్పుచు న్నారు లౌకి కేత్యాదిగా. ఓయీ! తత్త్వజ్ఞానవంతుఁడే నిరహంకారుఁడై చేయు కర్మము నపేక్షించి సాహంకారేణేత్యాదిక మేల యిష్టము కాదు? అనఁగాఁ జెప్పు చున్నారు ఎవఁడు ఇత్యాదిగా. విశేషణాంతరవశమువలననే తత్త్వవిదుఁడు వ్యావ ర్తితుఁ డగుటవలన తదపేక్షము కా దీవిశేషణ మని యర్థము. సాహంకారునకే రాజసకర్మమునందుఁ గర్తృత్వ మనుదానిఁ గైముతికన్యాయముచే సాధించుచున్నా రు సాత్త్వికకర్మమునకును ఇత్యాదిగా. ఓయీ! ఆత్మవిదునికంటె నితరునకు నిర హంకారత్వము సంభవింపమివలన నెట్లయ్యితరు నపేక్షించి సాహంకారేణ అని చెప్పవచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు లోకమున నిత్యాదిగా.

హ. యత్తు; కామేప్సునా = ఫలార్థిచేత; సాహంకారేణ = ఆత్మస్తుతి చేయువానిచేత; అపరమార్థజ్ఞానంబును; బహులాయాసమ్. తత్ రాజసమ్.

శం. రాజసకర్మముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తుశబ్దము వైలక్షణ్యార్థము. వాకారము చార్థకము. పునః అనునది అప్యర్థకము. కామేప్సునా = కామ్యతే — కామింపఁబడుచున్నది కావున కామ మనఁగా కర్మఫలము, దానిఁ బొందఁగోరిన వానిచేత; సాహంకారేణాపిచ = నే నీకర్మమును జేయుచున్నాను ఫలముకొఱ కను నభినివేశ మహంకారము, తద్రహితుఁడు పూర్వోక్తుఁడు సాత్త్వికుఁడు, ఇతఁడో రాజసుఁడు దానితోనుంగూడ యుక్తుఁ డగుటవలన సాహంకారుఁడు, నేను దీనిఁ జేయుచున్నా నని యభిమానాడంబరము గలవాఁడు, అట్టి సాహంకారుఁడు నగువాని చేత; బహులాయాసమ్ = బాహువులచే నదీతరణమునం దెట్లో అట్లు గొప్ప యా యాసము — శ్రమ యేకర్మమునం దాచమనాదికమునందును కలదో అది బహు లాయాసము; యత్ కర్మ క్రియతే; తత్ = ఆకర్మము; రాజసమ్ — ఫలకామన తోను అహంకారముతోను రజఃకార్యముతోఁ గూడిన యధికారిచేఁ జేయఁబడినది యగుటవలన రాజసం బాకర్మ మని మునులచే నుదాహరింపఁబడిన దని యర్థము.

మ. తుశబ్దము సాత్త్వికమునుండి వ్యావర్తించుచున్నది. కామేప్సునా = ఫలకామునిచేతను; సాహంకారేణవా = పూర్వము చెప్పిన సంగాత్మకగర్వము గల వానిచేత; వాశబ్దము సముచ్చయార్థకము; పునః = అనియతము, కామన యున్న

వలెకుఁ గామ్యమున కావృత్తి కలుగుటవలన; బహులాయాసమ్ = సర్వాంగోపసంహారముచేఁ గ్లేశావహము; యత్ కర్మ = ఏ కామ్యకర్మము; క్రియతే; తత్ రాజసముదాహృతమ్. ఇట సర్వవిశేషణములచేతను సాత్త్వికసర్వవిశేషణవ్యతిరేకము దర్శితము.

శ్రీ. రాజసకర్మముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యత్తు కర్మ; కామేప్సునా = ఫలము నొందఁగోరువానిచేత; సాహంకారేణవా = నాకు సమానుఁడు మఱియొక శ్రోత్రియుఁ డెవఁ డున్నాఁ డని నిరూఢ మయిన యహంకారము గలవానిచేతను; క్రియతే. మఱియు నేది, బహులాయాసమ్=అతిక్లేశయుక్తమో; తత్=ఆ కర్మము; రాజస ముదాహృతమ్.

ప. రాజసముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కామేప్సునా = ఫలప్రాప్తిని గోరువానిచేతను; సాహంకారేణ = నాతోఁ సమానుఁ డేశ్రోత్రియుఁ డని గర్వము గలవానిచేతను; బహులాయాసమ్=అతిక్లేశ మగునట్లు; యత్ క్రియతే. తత్ రాజసమ్.

రా. యత్తు పునః; కామేప్సునా=ఫలము నొందంగోరువానిచేతను; సాహంకారేణవా = వా శబ్దము చార్థకము, కర్తృత్వాభిమానము గలవానిచేతను; బహులాయాసం య త్కర్మ క్రియతే త ద్రాజసమ్ – బహులాయాస మగు నేకర్మము నాచేతనే చేయఁబడుచున్న దను నభిమానము గలవానిచే నేకర్మము చేయఁబడుచున్నదో అది రాజస మని యర్థము.

అనుబన్ధం క్షయం హింసా మనపేక్ష్యచ పౌరుషమ్
మోహా దారభ్యతే కర్మ య త్త త్తామస ముచ్యతే. ౨౫

భా. అనుబన్ధమ్ = పిమ్మటఁ గలుగునట్టి వస్తువు * ఏదో అది యనుబంధ మనఁబడును, ఆ యనుబంధమును; క్షయమ్=ఏకర్మము చేసినయెడ శక్తిక్షయము గాని యర్థక్షయము గాని కలుగునో, అట్టి క్షయమును; హింసామ్—ప్రాణిపీడనమును; పౌరుషంచ=పురుషకారమును, ఈ కర్మమును సమగ్రముగాఁ జేయ శక్తుఁడ నని తనసామర్థ్యమును; ఈ యనుబంధాదులను బౌరుషాంతములను; అనపేక్ష్య=విచారింపక; మోహాత్ = అవివేకమువలన; యత్ కర్మ=ఏకర్మము; ఆరభ్యతే=చేయఁబడుచున్నదో;

* అశుభ మనుట.

తత్ = అది; తామసమ్ = తమోనిర్వృత్తమని; ఉచ్యతే=చెప్పఁబడు చున్నది.

పిమ్మటఁ గలుగఁబోవుకష్టమును ఆ కర్మమువలనఁ గలుగు శక్తిక్షయమును అర్థక్షయమును ప్రాణిహింసను తనశక్తిని ఆలోచింపక యవివేకమువలన నేకర్మము చేయఁబడునో అది తామస మనఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇప్పుడు తామసకర్మ ముదాహరించుచున్నారు అనుబన్ధ మిత్యాదిగా.

హ. అనుబధ్యతే—అనుబంధింపఁబడుచున్నాఁడు కర్తచేతఁ గావున అనుబంధము, కర్మము చేసినపిమ్మట దేనిఁ బొందుచున్నాఁడో అది యనుబంధము, దాని, కర్మనిమిత్తమయినహింసను పురుషకారమును, అనపేక్ష్య, మోహాత్ = అజ్ఞానము వలన; యత్ ఆరభ్యతే; త త్తామసమ్.

శం. తామసకర్మముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అనుబన్ధమ్=ఉత్తరకాలమునఁ గలుగు ననర్థము ఆకర్మమునకు ఫలభూతము అనుబంధము, ఆ యనుబంధమును, కర్మము చేసినపిమ్మటఁ గలుగు ననర్థమును; క్షయమ్ = కర్మము చేయునపుడు కలుగు ధనక్షయమును బలక్షయమును పుణ్యక్షయమును ఆయుఃక్షయమును ఇతరక్షయమును గాని; హింసామ్ = ప్రాణిపీడను; పౌరుషంచ = కర్మనిర్వాహమునందుఁ దన సామర్థ్యమును; వాని నన్నిఁటిని, అనవేక్ష్య * = బుద్ధిబలంబున విచారింపక; బలవంత మగు, మోహాత్ =అవివేకమువలన; య త్కర్మ ఆరభ్యతే. తత్ =ఆ కర్మము; సమ్మోహము వివేకాభావము తమోగుణము, దానిచేఁ జేయింపఁబడుచున్నది కావునఁ దామస మనఁబడుచున్నది యని యర్థము.

మ. అనుబన్ధమ్ = పిమ్మటఁ గలుగు నశుభమును; క్షయమ్ = శరీరసామర్థ్యమునకును ధనమునకును సేనకును నాశమును; హింసామ్ = ప్రాణిపీడను; పౌరుషంచ = తనసామర్థ్యమును; అనపేక్ష్య = పర్యాలోచింపక; మోహాత్ = కేవలము అవివేకమువలననే; య త్కర్మ ఆరభ్యతే, దుర్యోధనునిచే యుద్ధమువలె; త త్తామస ముచ్యతే.

శ్రీ. తామసకర్మముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అనుబధ్యతే కావున ననుబంధము, పశ్చాద్భావి శుభాశుభము, దాని; క్షయమ్ =ధనవ్యయమును; హింసామ్=

* అనవేక్ష్య అని కొందఱు వ్యాఖ్యాతలపాఠము.

పరపీడను; పౌరుషంచ = స్వసామర్థ్యమును; అనవేక్ష్య = పర్యాలోచింపక; కేవలము మోహాముచలననే, యత్కర్మ ఆరభ్యతే, తత్తామస ముచ్యతే.

ప. క్షయమ్ = వ్యయమును, హింసామ్ = స్వపరపీడను, అనపేక్ష్య = గణింపక. *

రా. కర్మము చేసినపిమ్మట అనుబధ్యమాన మగు దుఃఖము అనుబంధము, కర్మము చేయునపుడు అర్థనాశము క్షయము, కర్మమునందుఁ బ్రాణిపీడ హింస, కర్మసమాపనమునందుఁ దనసామర్థ్యము పౌరుషము; వీని, అనవేక్ష్య = విమర్శింపక; మోహాత్ = పరమపురుషుఁడే కర్త యను జ్ఞానము లేమివలన; యత్కర్మారభ్యతే తత్తామస ముచ్యతే.

ముక్తసఙ్గో ఽనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః
సిద్ధ్యసిద్ధ్యో ర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే. ౨౬

భా. ముక్తసఙ్గః = ముక్తము — పరిత్యక్తము సంగము ఎవనిచేతనో అతఁడు ముక్తసంగుఁడు; అనహంవాదీ=నేను కర్త నని చెప్పుస్వభావము గలవాఁడు కాఁడు; ధృతి ఉత్సాహసమన్వితః = ధృతి యనఁగా ధారణము, ఉత్సాహము—ఉద్యమము ఆ రెంటితోను గూడినవాఁడు; సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః = చేయునట్టి కర్మమునకు ఫలము సిద్ధించినను సిద్ధింపకున్నను — సిద్ధ్యసిద్ధులయందు; నిర్వికారః=వికారము లేనివాఁడు, కేవలము శాస్త్రప్రమాణముచేతనే ప్రయుక్తుఁడు కాక ఫలరాగాదికముతో యుక్తుఁడు కాఁ డెవ్వఁడో అతఁడు నిర్వికారుఁ డనఁబడుచున్నాఁడు; ఇట్టి, కర్తా = చేయువాఁడు ఎవ్వఁడో, అతఁడు; సాత్త్వికః=సాత్త్వికుఁ డని; ఉచ్యతే= చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

సంగము విడిచినవాఁడును నేను కర్త నని వ్యవహరింపనివాఁడును ధైర్యమును ఉత్సాహమును గలవాఁడును ఫలము సిద్ధించినను సిద్ధింపకున్నను వికారము నొందనివాఁడు నగు కర్త సాత్త్వికుఁ డనఁబడు నని తాత్పర్యము.

శ్రీ. ఇప్పుడు కర్తృత్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించువారై మొదట సాత్త్వికకర్తను దెలుపుచున్నారు ముక్తేత్యాదిగా. సంగము — ఫలాభిసంధి గాని కర్తృ

* తక్కినది శ్రీధరీయముతో సమానము.

త్వాభిమానము గాని. ధారణము—ధైర్యము. చేయుకర్మమునందు ఫలాభిసంధి లేని యెడ చేయుటకే నమ్మిక కలుగ దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు కేవలము ఇత్యాదిగా. ఫలరాగాదికముతో — ఆదిశబ్దముచే కర్మరాగము గ్రహింపఁబడుచున్నది.

హ. ముక్తసఙ్గః = విడువఁబడిన ఫలతృష్ణ గలవాఁడు; అనహంవాదీ = ఎవఁడు తన్ను సంభావితునిఁగాఁ జెప్పుకొనఁడో అతఁడు; ధృతి—ఆత్మయొక్క సంధారణము, ఉత్సాహము — ప్రయత్నము, వానితోఁ గూడినవాఁడు; సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః; నిర్వికారః = హర్షవిషాదములు లేనివాఁడు; కర్తా; సాత్త్వికః.

శం. గుణభేదంబునఁ గర్తృభేదముఁ జెప్పుటకై సాత్త్వికకర్తను జెప్పుచున్నాఁడు.—ముక్తసఙ్గః=ముక్తము—మనస్సుచే విడువఁబడినది ఫలాభిసంధిలక్షణాంబగు కామ మెవ్వనిచేతనో అతఁడు ముక్తసంగుఁడు, నిష్కాముఁ డని యర్థము; అనహంవాదీ=సంకల్పమునందును నేను దీనిఁ జేయుచున్నా నని చెప్పుస్వభావము గలవాఁడు కాఁడు కావున అనహంవాది, అనహంమాని యనుటకును ఇది యుపలక్షణము; ధృత్యుత్సాహసమన్వితః=ధృతి — అర్థవ్యయదేహాయాసాదులందు ధైర్యము, ఉత్సాహము—కర్మము చేయుటం దిచ్ఛావేగము, ఆ రెంటితోను జక్కఁగాఁ గూడినవాఁడు; సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః=ఆరంభించినకర్మముయొక్క సిద్ధియందును అసిద్ధియందును; నిర్వికారః = ఈశ్వరుఁడే నియంత యని దృఢనిశ్చయము గలవాఁ డగుటవలన ఈశ్వరేచ్ఛ యని హర్షవిషాదము లొందనివాఁ డని యర్థము; ఇట్లు సత్త్వగుణసంపన్నుఁడై కర్మములఁ జేయువాఁ డెవ్వఁడో అతఁడు సాత్త్వికకర్త యని ఋషులచేఁ జెప్పఁబడుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇట్టిగుణములు కలుగుట సాత్త్వికునిలక్షణ మని సూచిత మగుచున్నది.

మ. ఇఁకఁ ద్రివిధకర్తను జెప్పుచున్నాఁడు.—ముక్తసఙ్గః = విడువఁబడిన ఫలాభిసంధి గలఁవాఁడు; అనహంవాదీ = కర్తను నే నని చెప్పుస్వభావము లేనివాఁడు, లేక, తనగుణముల శ్లాఘించుకొనుట లేనివాఁడు; ధృతి — విఘ్నాదులు కలిగినను ఆరంభించినదాని విడువకుండుటకు హేతు వగు నంతఃకరణవృత్తివిశేషము ధైర్యము, ఉత్సాహము—దీని నేను తప్పక చేయుదు నను నిశ్చయాత్మక మగు బుద్ధి ధృతికి హేతుభూతము, ఆ రెంటితోఁ గూడినవాఁడు ధృత్యుత్సాహసమన్వితుఁడు; చేయునట్టి కర్మమునకు ఫలము సిద్ధించినను సిద్ధింపకున్నను హర్షశోకములవలనఁ గలుగునట్టి వికారము—ముఖమునకు వికాసము మ్లానత మొదలగునది యేది గలదో అది లేనివాఁడు సిద్ధ్యసిద్ధులయందు నిర్వికారుఁడు, కేవలశాస్త్రప్రమాణముచేఁ బ్రయు

క్తుఁడు కాని ఫలరాగముచేఁ బ్రయుక్తుఁడు కాఁడు; అందువలన నిట్టి కర్త సాత్త్వికుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

శ్రీ. త్రివిధకర్తను జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—ముక్తసఙ్గః= విడువఁబడిన యభినివేశము గలవాఁడు; అనహంవాదీ = గర్వవాక్యము లేనివాఁడు; ధృతి — ధైర్యము, ఉత్సాహము = ఉద్యమము, వానితోఁ గూడినవాఁడు; ఆరంభించినకర్మముయొక్క సిద్ధియందును అసిద్ధియందును, నిర్వికారః=హర్షవిషాదశూన్యుఁడు; ఇట్టి కర్త సాత్త్వికుఁ డనఁబడును.

ప. ఉత్సాహము — ఉద్వేగము లేకుండుట. *

రా. ముక్తసఙ్గః = ఫలసంగరహితుఁడు; అనహంవాదీ = కర్తృత్వాభిమానరహితుఁడు; ధృత్యుత్సాహసమన్వితః=ఆరంభించినకర్మమునందుఁ గర్మసమాప్తి యగువఱకు అనివార్యమైన దుఃఖమును ధరించుట ధృతి, ఉద్యుక్తమయినమనస్సు గలుగుట యుత్సాహము, వానితో సమన్వితుఁడు; సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః నిర్వికారః=యుద్ధాది కర్మమునందును తదుపకరణద్రవ్యార్జనాదులందును సిద్ధ్యసిద్ధుల, వికృతము కాని చిత్తము గలవాఁడు; కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే.

రాగీ కర్మఫలప్రేప్సు ర్లుబ్ధో హింసాత్మకో ఽశుచిః
హర్షశోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః. ౨౭

భా. రాగీ = రాగము గలవాఁడు; కర్మఫలప్రేప్సుః = కర్మఫలము నొందఁ గోరువాఁడు; లుబ్ధః = పరద్రవ్యములందుఁ దృష్ణ గలవాఁడు, తీర్థాదులందును దనద్రవ్యము నియ్యనివాఁడు; హింసాత్మకః = పరులఁ బీడించుట స్వభావముగాఁ గలవాఁడు; అశుచిః = బాహ్యాంతశ్శౌచములు లేనివాఁడు; హర్షశోకాన్వితః=ఇష్టప్రాప్తియందు హర్షముతోను అనిష్టప్రాప్తియందును ఇష్టవియోగమునందును శోకముతోను గూడిన వాఁడు, ఆకర్మమే సంపన్నమైనయెడ హర్షమును విపన్నమైనయెడ శోకమును గలుగును, ఆరెంటితోఁ గూడినవాఁడు; ఇట్టి, కర్తా = కర్త యెవఁడుకలఁడో, అతఁడు; రాజసః = రాజసుఁ డని; పరికీర్తితః = చెప్పఁబడియె.

* తక్కినది శ్రీధరీయముతో సమానము.

కర్మమునందు రాగము గలవాఁడును తత్ఫలము గోరువాఁడును బరద్రవ్యమునం దాశ గలిగి తనద్రవ్యమును తీర్థాదులందును విడువనొల్లనివాఁడును బరులఁ బీడించువాఁడును శౌచము లేనివాఁడును ఇష్టానిష్టప్రాప్తులందును కర్మసిద్ధ్యసిద్ధులందును హర్షశోకము లొందువాఁడు నగు కర్త రాజసుఁ డనఁబడె నని తాత్పర్యము.

శ్రీ. రాజసకర్తను జెప్పుచున్నాఁడు.—రాగము కర్మవిషయము, కర్మఫలప్రేప్సుః అని ఫలరాగమును వేఱుగాఁ జెప్పుటవలన. స్వాభిప్రాయమును బ్రకటింపక పరులఁ బీడించుట — వారిఁ జెఱచుట, దానిచే స్వార్థపరుఁ డని యర్థము.

హ. రాగీ = రాగము గలవాఁడు, లుబ్ధః = దక్షిణగూడ నియ్యనివాఁడు. హర్షశోకములతోఁ గూడినవాఁడు. ఇట్టి కర్త రాజసుఁడు.

శం. రాజసకర్తను జెప్పుచున్నాఁడు.—రాగీ = కర్మఫలము నపేక్షించువాఁ డగుటవలన తత్సాధనము లయినకర్మములందు రాగము గలవాఁడు, లేక, రాగము — విషయభోగేచ్ఛ అది గలవాఁడు రాగి; అందువలనే, కర్మఫలప్రేప్సుః = కర్మములయొక్క-ఫలమును పుత్త్రకలత్రధనాదిసంపదను స్వర్గమును పొందఁగోరినవాఁడు, తనయింద్రియములఁ దనుపుటయె స్వభావముగాఁ గలవాఁ డగుటవలన; లుబ్ధః=పరస్వముఁ గోరువాఁడు, లేక, దేవపితృయజ్ఞాదులందును ధనత్యాగము సహింపనివాఁడు; హింసాత్మకః=పరపీడనము స్వభావముగాఁ గలవాఁడు; అశుచిః=శాస్త్రోక్తశౌచము లేనివాఁడు; కర్మముయొక్క-సిద్ధ్యసిద్ధులయందుఁ గాని లాభాలాభములయందుఁ గాని, హర్షశోకాన్వితః; ఇట్టి కర్మకర్త యెవ్వఁడు గలఁడో అతఁడు రాజసుఁడు, ఉక్తలక్షణము లగు రజోగుణములతోఁ గూడినవాఁ డగుటవలన రాజసుఁ డని మునులచేఁ బరికీర్తితుఁ డని యర్థము. రాగిత్వాదికము రాజసునిలక్షణ మని సూచితమగుచున్నది.

మ. రాగీ=కామాదులచే నాకుల మయినచిత్తము గలవాఁడు; అందువలననే, కర్మఫలప్రేప్సుః = కర్మఫలార్థి; లుబ్ధః = పరద్రవ్యాభిలాషి, ధర్మార్థము స్వద్రవ్యము విడువఁజాలనివాఁడును; స్వాభిప్రాయము ప్రకటించి పరులవృత్తిని ఛేదించుట హింస, తదాత్మకుఁడు—తత్స్వభావుఁడు; స్వాభిప్రాయము ప్రకటింపనియెడ నైష్కృతికుఁ డని భేదము; అశుచిః=శాస్త్రోక్తశౌచము లేనివాఁడు; కర్మఫలము సిద్ధించినపుడును సిద్ధింపనప్పుడును హర్షశోకముల నొందువాఁడు; ఇట్టి కర్త, రాజసః పరికీర్తితః.

శ్రీ. రాజసకర్తను జెప్పుచున్నాఁడు.—రాగీ=పుత్త్రాదులందు ప్రీతి గల వాఁడు; కర్మఫలప్రేప్సుః =కర్మఫలముఁ గామించు వాఁడు; లుబ్ధః = పరస్వాభిలాషి; హింసాత్మకః=చంపుస్వభావము గలవాఁడు; అశుచిః = విహిత మగు శౌచము లేని వాఁడు; లాభాలాభములయందు హర్షశోకములతోఁ గూడినవాఁడు; కర్తా రాజసః పరికీర్తితః.

ప. లుబ్ధః = ఇంద్రియసుఖలంపటుఁడు; హింసాత్మకః = హింసయందు మనస్సు గలవాఁడు. *

రా. రాగీ=యశస్సుఁ గోరువాఁడు; కర్మఫలప్రేప్సుః=కర్మఫలార్థి; లుబ్ధః= కర్మమునకు వలసినద్రవ్యవ్యయము చేయుస్వభావము లేనివాఁడు; హింసాత్మకః = పరులఁ బీడించి వారిఁ గొని కర్మము చేయువాఁడు; అశుచిః = కర్మమున కపేక్షిత మగు శుద్ధి లేనివాఁడు; హర్షశోకాన్వితః=యుద్ధాదికర్మమునందు జయాదికము సిద్ధించి నపుడు హర్షముతోను అది సిద్ధింపనపుడు శోకముతోను కూడినవాఁడు; కర్తా రాజసః పరికీర్తితః.

అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధ శ్శఠో నైష్కృతికో ఽలసః
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా తామస ఉచ్యతే. ౨౮

భా. అయుక్తః=సమాహితుఁడు కాని వాఁడు ♦; ప్రాకృతః=అత్యంతము అసంస్కృత మైనబుద్ధి గలవాఁడు, బాలునితో సమానుఁడు; స్తబ్ధః = ఎవ్వనికిని దండమువలె నమస్కరింపనివాఁడు; శఠః=మాయావి, తనశక్తిని మఱుఁగుపఱుచువాఁడు; నైష్కృతికః § = పరవృత్తిని ఛేదించుటయే ప్రధానముగాఁ గలవాఁడు; అలసః=కర్తవ్యములందును ప్రవృత్త్యభావము స్వభావముగాఁ గలవాఁడు; విషాదీ=సదా దుఃఖించుస్వభావము గలవాఁడు; దీర్ఘసూత్రీ చ = కర్తవ్యములను దీర్ఘకాలము జరపువాఁడు, నేఁడో రేపో చేయవలసినదానిని మాసమునకును జేయనివాఁడు; ఇట్టి, కర్తా = కర్త యెవఁడు గలఁడో అతఁడు; తామసః = తామసుఁ డని; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

* తక్కినది శ్రీధరీయముతో సమానము.

♦ ఎచ్చరిక లేనివాఁడు.

§ నైకృతికః అని పాఠాంతరము.

చేయవలసినకార్యములం దెచ్చరిక లేనివాఁడును శాస్త్రసంస్కారము కొంచమేని లేనివాఁడును ఎట్టివారికిని మ్రొక్కనివాఁడును వంచకుఁడును బరుల వృత్తిని జెఱచువాఁడును సోమరియు ఎల్లప్పుడు దుఃఖస్వభావుఁడును నేఁడు చేయవలసినకార్యము నిఁక మాసమునకును జేయక జగపువాఁడు నగు కర్త తామసుఁ డనఁబడు నని తాత్పర్యము.

ఆ. దీర్ఘముగా సూత్రించు స్వభావము గలవాఁ డనువ్యుత్పత్తిని గ్రహించి వివక్షితార్థముఁ జెప్పుచున్నారు కర్తవ్యములను ఇత్యాదిగా. ఇట్లు చేసినయెడ ఈ యనిష్ట మొల్లైనను కలుగును, ఈవిధముఁనఁ జేసినఁనో అనిష్టమే సంభవించు నని చింతా పరంపర గలవాఁడై మందప్రవృత్తి యని యాశయము. దానినే స్పష్టీకరించుచున్నారు నేఁడో ఇత్యాదిగా.

హ. అయుక్తః=అసమాహితుఁడు; ప్రాకృతః=అసంస్కృతబుద్ధి; స్తబ్ధః= నమస్కరింపనివాఁడు; శఠః = వంచకుఁడు; నైష్కృతికః = నిష్కృతిచేఁ జరించు వాఁడు కావున నైష్కృతికుఁడు, క్రూరుఁడు; అలసః = ప్రవర్తింపనివాఁడు; విషాదీ; దీర్ఘసూత్రీ = చిరకారి, అప్పుడే చేయవలసినకర్మమును దీర్ఘకాలమునకుఁ జేయు వాఁడు; కర్తా తామస ఉచ్యతే.

శం. తామసకర్తను జెప్పుచున్నాఁడు.—అయుక్తః = అస్థిరచిత్తుఁడు, చంచలుఁ డని యర్థము; ప్రాకృతః = పామరుఁడు, కార్యాకార్యజ్ఞానము లేనివాఁ డని యర్థము; స్తబ్ధః = నమ్రత లేనివాఁడు, పెద్దలయందు వినయము లేనివాఁ డని యర్థము; శఠః=గూఢముగా విప్రియముఁ జేయువాఁడు, సర్వవంచకుఁ డని యర్థము; నైకృతికః = నికృతి — మనోవాక్కాయములచేఁ బరులఁ దిరస్కరించుట, దాని యందు ఆసక్తుఁడు నైకృతికుఁడు, పరుల నవమానించువాఁ డని యర్థము. అలసః = మందుఁడు అవశ్యకర్తవ్యము లగు కార్యములందును ప్రవృత్తి లేనివాఁడు, శ్రద్ధా శూన్యుఁ డని యర్థము; విషాదీ = దుఃఖితి మయినచిత్తము గలవాఁడు, ఇష్టవస్తువు లబ్ధమైనను తృప్తి నొందమివలన నించుకయు సంతోషము లేనివాఁ డని యర్థము; దీర్ఘసూత్రీచ = అప్పుడే చేయవలసినకార్యమును గూడ పక్షమునకుఁ గాని మాస మునకుఁ గాని యెవఁడు చేయునో అతఁడు దీర్ఘసూత్రి, చిరకారి యని యర్థము; ఇట్టి లక్షణము గల కర్మకర్త యెవఁడు గలఁడో అతఁడు, తామసః = తమోదోష ముచే జడబుద్ధి యగుటవలన తామసుఁ డని; ఉచ్యతే. అయుక్తత్వాదికము తామసుని లక్షణ మని సూచిత మగుచున్నది.

మ. అయుక్తః = సదావిషయవశ మయిన మనస్సు గలవాఁ డగుటచేఁ గర్తవ్యములయం దవధానము లేనివాఁడు; ప్రాకృతః = శాస్త్రసంస్కారము లేని బుద్ధి గలవాఁడు, బాలసమానుఁడు; స్తబ్ధః = గురుదేవతాదులయెడఁ గూడ నమ్రత లేనివాఁడు; శఠః = పరుల వంచించుకొఱకుఁ దన యెఱింగినదాని వేఱువిధముగాఁ జెప్పువాఁడు; నైష్కృతికః = తా నుపకారి యను భ్రమఁ బుట్టించి పరవృత్తులఁ జెఱచుటచే స్వార్థపరుఁడు; అలసః = అవశ్యకర్తవ్యములయందును అప్రవృత్తిస్వభావము గలవాఁడు; విషాదీ = ఎల్లప్పుడును సంతోషము లేక దుఃఖించుస్వభావము గల వాఁడు; దీర్ఘసూత్రీచ = నిరంతరశంకాసహస్రములచేఁ బరవశ మయినయంతఃకర ణము గలవాఁ డగుటచే మిక్కిలి మంద మయిన ప్రవృత్తి గలవాఁడు, ఏది నేఁడు చేయవలయునో దాని మాసమునకైనను జేయునో చేయఁడో అను స్వభావము గలవాఁడు; కర్తా; తామస ఉచ్యతే.

శ్రీ. తామసకర్తను జెప్పుచున్నాఁడు.—అయుక్తః = అవధానము లేని వాఁడు; ప్రాకృతః = వివేకశూన్యుఁడు; స్తబ్ధః = నమ్రత లేనివాఁడు; శఠః = శక్తిని మఱుఁగుపఱుచువాఁడు; నైష్కృతికః = పరుల నవమానించువాఁడు; అలస=అప్ర యత్న స్వభావుఁడు; విషాదీ = శోకస్వభావుఁడు; దేని నేఁడో రేపో చేయవలయునో దాని మాసమునకుఁగూడఁ జేయనివాఁడు దీర్ఘసూత్రి; ఇట్టి కర్త; తామస ఉచ్యతే. కర్తృత్రైవిధ్యముచే జ్ఞాతకును త్రైవిధ్యము ప్రతిపాదిత మగుచున్నది. కర్మత్రై విధ్యముచేత జ్ఞేయమునకును త్రైవిధ్యము చెప్పఁబడినది యని యెఱుంగునది. ఇఁక బుద్ధి త్రైవిధ్యముచేఁ గరణమునకును త్రైవిధ్యము ప్రతిపాదితము కాఁగలదు.

ప. తామసునిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అయుక్తః = నియమరహితుఁడు; ప్రాకృతః = వివేకహీనుఁడు; స్తబ్ధః = వినయము లేనివాఁడు; శఠః = మాయావి; నైష్కృతికః = పరరంధ్రములఁ దెలుపువాఁడు; అలసః = ఏమియుఁ జేయనివాఁడు; విషాదీ=క్లేశవ్యయాదులచేఁ బశ్చాత్తాపము నొందువాఁడు; సూచించుటవలన సూత్ర మనఁబడును, దీర్ఘ మగు సూత్ర మెవ్వనియందో అతఁడు దీర్ఘసూత్రి, దేశకాలాద్య నేకవిధసూచనలు చేయుచు నేఁడు రేపు ఎల్లుండి యని చేయక విలంబపఱుచువాఁడు; అతఁడు, తామసః కర్తా.

రా. అయుక్తః = శాస్త్రీయకర్మమునకయోగ్యుఁడు, వికర్మమున నుండు వాఁడు; ప్రాకృతః = విద్య లేనివాఁడు; స్తబ్ధః = అనారంభస్వభావుఁడు; శఠః = అభి

చారాదికర్మములందు రుచి గలవాఁడు; నైకృతికః = వంచనపరుఁడు; అలసః=ఆరంభించిన కర్మములయందును మందమైనప్రవృత్తి గలవాఁడు; విషాదీ = మిక్కిలి విషాదస్వభావుఁడు; దీర్ఘసూత్రీ=అభిచారాదికర్మముఁ జేయుచుఁ బరులకు దీర్ఘకాలమనర్థము కలుగవలయు నని పర్యాలోచించుస్వభావము గలవాఁడు; ఇట్టి కర్తయెవఁడు కలఁడో అతఁడు, తామసః.

మా. పరకృతమైనదోషమును దీర్ఘకాలమునకు మున్ను చేయఁబడిన దానినిగూడ అనుచితమగుదాని ఎవ్వఁడు సూచించునో అతఁడు దీర్ఘసూత్రి, "పరేణ యః కృతో దోషో దీర్ఘకాలకృతోఽపివా। య స్తస్య సూచకో దోషా దీర్ఘసూత్రీ స ఉచ్యతే" అను నిఘంటువువలన.

బుద్ధే ర్భేదం ధృతే శ్చైవ గుణత స్త్రివిధం శృణు
ప్రోచ్యమాన మశేషేణ పృథక్త్వేన ధనంజయ. ౨౯

భా. బుద్ధేః = బుద్ధియొక్కయు; ధృతేశ్చైవ=ధైర్యముయొక్కయు; భేదమ్ = భేదమును; గుణతః = సత్త్వాదిగుణములవలన; త్రివిధమ్ = మూఁడువిధములు గలదాని; శృణు=వినుము. అని సూత్రోపన్యాసము. అశేషేణ = నిరవశేషముగా, సమగ్రముగా; పృథక్త్వేన = వివేకముచేత; ప్రోచ్యమానమ్ = నాచేఁ జెప్పఁబడుచున్నదాని. ధనంజయ = అర్జునా! దిగ్విజయమునందు మానుషమును దైవము నగు ప్రభూతధనమును జయించెను, అందుచే ధనంజయుఁ డర్జునుఁడు.

ధనంజయా! ఇఁక సత్త్వాదిగుణములవలనఁ ద్రివిధ మయిన బుద్ధిభేదమును ధృతిభేదమును సాకల్యమున విభజించి చెప్పెదను విను మని తాత్పర్యము.

ఆ. జ్ఞానాదులకుఁ బ్రత్యేకము త్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించి వృత్తిమంతమగుబుద్ధికిని ధృతి యను పేరు గల తద్వృత్తికిని త్రైవిధ్యము సూచించుచున్నాఁడు బుద్ధే రిత్యాదిగా. సూత్రవివరణమునకుఁ బ్రతిజ్ఞ చేయుచున్నా రుత్తరార్ధముచేత. అర్జునునకు ధనంజయత్వము వివరించుచున్నారు దిగ్విజయమునందు ఇత్యాదిగా.

హ. బుద్ధేః; ధృతేశ్చైవ = ధైర్యముయొక్కయు; గుణతః=గుణములచేత, పృథక్త్వేన = వివేకముచేత, సంకరము లేనియట్లు.

శ౦. కర్తకువలెఁ గరణమునకును ద్రైవిధ్యము సూచించుటకై బుద్ధ్యాదులకుఁ ద్రైవిధ్యము బోధించుచున్నాఁడు.—దేనిచేఁ బదార్థతత్త్వమును నిశ్చయించి కార్యమునందుఁ బురుషుఁడు ప్రవర్తించుచున్నాఁడో అట్టి, బుద్ధేః=అంతఃకరణవృత్తి విశేషమునకును; ధృతేశ్చ—వృత్తివిశేషమునకును; చకారము సముచ్చయార్థము, ఏవకార మన్యయోగవ్యవచ్ఛేదార్థము; పృథక్త్వేన = ప్రత్యేకముగా; గుణతః = సత్త్వాదిగుణములచేత; త్రివిధం భేదమ్; అశేషేణ=సాకల్యముచేత; నాచేత; ప్రోచ్యమానమ్ = చెప్పఁబడుచున్నదాని; శృణు. పూర్వము జ్ఞానమునకుఁ ద్రైవిధ్యము ప్రతిపాదితమై యున్నను, జ్ఞానము వృత్తిసామాన్యము బుద్ధియో వృత్తివిశేషము ధృతియు వృత్తివిశేషమే, కావున లేదు పునరుక్తిప్రసంగము.

మ౦. ఇట్లు జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చ త్రిధైవ గుణభేదతః అన్నది వ్యాఖ్యాతము. ఇప్పుడు ధృత్యుత్సాహసమన్వితః అనుచోట సూచితములైన బుద్ధిధృతులకుఁ ద్రైవిధ్యము ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాఁడు.—బుద్ధేః=అధ్యవసాయాదివృత్తిమంత మగు దానికిని; ధృతేశ్చ = దానివృత్తికిని; సత్త్వాదిగుణములవలన, త్రివిధమేవ = త్రివిధమే యగు; భేదమ్; నాచే నీకు అలసత విడిచి పరమాప్తతతో, ప్రోచ్యమానమ్; అశేషేణ = నిరవశేషముగా; పృథక్త్వేన = ఇది హేయము ఇది యుపాదేయము అను వివేకముచేత; శృణు = వినుటకు సావధానుఁడ వగుము. ఇట నిది విచారణీయము. ఏమి యిట బుద్ధిశబ్దముచే వృత్తిమాత్రమా యభిప్రేతము ? లేక వృత్తిమదంతఃకరణమా ? మొదటిపక్షమున జ్ఞానము వేఱుగా వక్తవ్యము గాదు. రెండవపక్షమునఁ గర్త వేఱుగా వక్తవ్యుఁడు కాఁడు, వృత్తిమదంతఃకరణమే కర్త యగుటవలన. జ్ఞానధృతుల వేఱుగాఁ జెప్పుటయు వ్యర్థము. అది యిచ్ఛాదిపరిసంఖ్యార్థ మనుటయుఁ దగదు, వృత్తిమదంతఃకరణమునకుఁ ద్రైవిధ్యము చెప్పుటచేఁ దద్వృత్తుల కన్నిటికిని ద్రైవిధ్యము వివక్షిత మగుటవలన. చెప్పెదము. అంతఃకరణోపహిత మగు చిదాభాసము కర్త. ఇక్కడనో యుపహితమునుండి వేఱుపఱిచి యుపాధిమాత్రము కరణత్వమున వివక్షితము, అంతటను గరణోపహితమే కర్త యగుటవలన. " కామస్సంకల్పో విచికిత్సా శ్రద్ధా ఽశ్రద్ధా ధృతి ధృతి ర్హ్రీర్ధీ ర్భీ రిత్యేత త్సర్వం మనఏవ " అను శ్రుతిచే ననువదింపఁబడినవృత్తు లన్నిటికిని ద్రైవిధ్యము వివక్షితమే, అయినను ధీధృతులకుఁ ద్రైవిధ్యము వేఱుగాఁ జెప్పఁబడినది జ్ఞానశక్తిక్రియాశక్త్యుపలక్షణార్థము, కాని పరిసంఖ్యార్థము గా దని రహస్యము.

శ్రీ. ఇప్పుడు బుద్ధికిని ధృతికిని త్రైవిధ్య మని ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాఁడు బుద్ధే రిత్యాదిగా. అర్థము స్పష్టము.

ప. *

రా. ఇట్లు కర్తవ్య కర్మ విషయజ్ఞానమునందును కర్తవ్యం బగు కర్మమునందును అనుష్ఠాతయందును గుణములచేఁ త్రైవిధ్యము చెప్పఁబడినది. ఇపుడు సర్వతత్త్వ సర్వపురుషార్థనిశ్చయరూప మగు బుద్ధికిని ధృతికిని గుణములచేఁ త్రైవిధ్యము చెప్పుచున్నాఁడు.—బుద్ధి – వివేకపూర్వకముగా నిశ్చయరూప మగు జ్ఞానము, ధృతి – విఘ్నము కలిగినను ఆరంభించిన కర్మముయొక్క ధారణము ♦, ఆరెంటికిని సత్త్వాదిగుణములవలనఁ త్రివిధ మగు భేదమును బృథక్త్వమునఁ బ్రోచ్యమానమును జక్కగా వినుము.

మా. ❟

> ప్రవృత్తించ నివృత్తించ కార్యాకార్యే భయాభయే
> బన్ధం మోక్షంచ యా వేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ. 30

భా. ప్రవృత్తించ = ప్రవృత్తి యనఁగా ప్రవర్తనము బంధహేతు వగు కర్మమార్గము, దానిని; నివృత్తించ = మోక్షహేతు వగు సన్న్యాసమార్గమును; బంధమోక్షసమానవాక్యము లగుటవలనఁ బ్రవృత్తినివృత్తులు కర్మసన్న్యాసమార్గము లని తెలియుచున్నది; కార్యాకార్యే = విహితప్రతిషిద్ధములను కర్తవ్యాకర్తవ్యములను, కరణాకరణముల * ననుట, వేనియొక్క? దేశకాలాద్యపేక్షచే దృష్టాదృష్టార్థము లగు కర్మములయొక్క; భయాభయే = భయపడుచున్నాఁడు దీనివలనఁ గావున భయము, తద్విపరీతము అభయము, వాని రెంటిని, దృష్టాదృష్టవిషయము లగు భయాభయముల కారణముల నని యర్థము; బన్ధమ్=సంసారమును సహేతుకమును; మోక్షంచ = మోక్షమును సహేతుకమును; యా = ఏది; వేత్తి = ఎఱుఁగుచున్నదో; సా బుద్ధిః=ఆబుద్ధి; సాత్త్వికీ=

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

♦ విశుపము.

❟ ఈ రెండుశ్లోకముల కీభాష్యము లేదు.

* చేయుటను చేయమిని.

సాత్త్వికము. పార్థ = అర్జునా! అక్కడ జ్ఞానము బుద్ధియొక్కవృత్తి. బుద్ధియో వృత్తిమంతము. ధృతియును బుద్ధియొక్కవృత్తివిశేషము.

అర్జునా! బంధహేతు వగు కర్మమార్గమును, మోక్షహేతు వగు సన్న్యాసమార్గమును, దేశకాలాదులఁబట్టి కార్యాకార్యములఁ జేయుటను జేయకుండుటను, భయకారణమును, అభయకారణమును, సహేతుక మగుబంధమును, సహేతుక మగుమోక్షమును ఏబుద్ధిచే నెఱుంగునో ఆబుద్ధి సాత్త్విక మనఁబడును.

ఆ. అందు మొదట సాత్త్వికబుద్ధిని నిర్దేశించుచున్నారు.—ప్రవృత్తి యనఁగా ఆచరణమాత్ర మనియు అనాచరణమాత్రము నివృత్తియనియు నేల చెప్ప రాదు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు బం ధేత్యాదిగా. ఏవాక్యమునందు బంధమోక్షములు చెప్పఁబడుచున్నవో ఆవాక్యమునందే ప్రవృత్తినివృత్తులు చెప్పఁబడిన వగుట వలన కర్మమార్గము బంధహేతు వగుటవలనను సన్న్యాసమార్గము మోక్షహేతు వగుటవలనను అవియే యిట గ్రాహ్యము లని యర్థము. కరణాకరణములు నిర్విషయంబులు కాఁజాలవు కావున విషయాపేక్షఁ జూపి యోగ్య మగు విషయమును నిర్దేశించుచున్నారు వేనియొక్క ఇత్యాదిగా. అనిష్టసాధనము భయ మనియు నిష్టసాధన మభయ మనియు విభజించుచున్నారు భ యేత్యాదిగా. బంధమోక్షజ్ఞానము ఇతర బుద్ధియందును సంభవించుటవలన సహేతుక మనువిశేషణము. ఓయీ! బుద్ధిశబ్దవాచ్య మయిన జ్ఞానమునకుఁ బూర్వమే ప్రతిపాదింపఁబడి యుండఁగా నిప్పు డేల బుద్ధికిఁ ద్రైవిధ్యము చెప్పఁబడుచున్నది? అందులకుఁ జెప్పుచున్నారు అక్కడ నిత్యాదిగా. అప్పుడు జ్ఞానముచే గతార్థ మగుటవలన వెండియు ధృతి వ్యుత్పాదనీయము కాదని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ధృతియును ఇత్యాదిగా. విశేషశబ్దముచే జ్ఞానముకంటె భిన్నత చెప్పఁబడుచున్నది.

హ. ప్రవృత్తించ=మోక్షార్థము ప్రవర్తించుటను; నివృత్తించ = సన్న్యాసమును; కార్యాకార్యే = కార్యమును — చేయవలసినదాని అకార్యమును — తదభావమును; భయాభయే = భయమును — సంసారమును అభయమును — తదభావరూప మగు మోక్షమును; బన్ధమ్ = బంధనమును; మోక్షంచ = ముక్తిని; వీని నన్నిటిని, ఏబుద్ధి యెఱుంగుచున్నదో, అది సాత్త్వికము.

శం. సాత్త్వికబుద్ధికి లక్షణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రవృత్తించ=శ్రుతిస్మృతులచే విహిత మగు ధర్మమును; నివృత్తించ = వానిచేతనే నిషిద్ధ మగు నధ

ర్మమును; కార్యాకార్యే=కార్యమును- దేశకాలములయానుకూల్యమునుబట్టి చేయ వలసినదాని అకార్యమును-తత్ప్రాతికూల్యమునుబట్టి విడువవలసినదాని; భయాభయే = భయమును-భయకారణమయిన యనర్థమును అభయమును - భయాభావకారణ మగు ననర్థాభావమును; బన్ధమ్ = బంధహేతువును; మోక్షంచ = మోక్షహేతువును; బుద్ధికి జ్ఞానకర్తృత్వము సంభవింపమివలన కరణార్థత గ్రహింపవలయును, పదార్థతత్త్వనిశ్చయకారిణి యగు నేబుద్ధిచే ధర్మాధర్మాదికమును అధికారి యగు పురుషుఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో ఆబుద్ధి సాత్త్వికము. లేక. బన్ధం మోక్షంచ యని యిట బంధమోక్షములే ప్రతిపాద్యము లగుటచేఁ బ్రవృత్త్యాదిపదములను తద్విశేషణత్వంబున నన్వయించుట యుక్తము. ప్రవృత్తిమ్ = ప్రవృత్తి యనఁగా సత్త్వశుద్ధికిఁ గారణభూత మగు కర్మమార్గము, దేనియందుఁ బ్రవృత్తుఁడు శుద్ధాత్ముఁడై మోక్షమునకు యోగ్యుఁ డగుచున్నాఁడో ఆప్రవృత్తిని; నివృత్తించ = నివృత్తి యనఁగా నైష్కర్మ్యమార్గము సన్న్యాసము, దేనియందుఁ బ్రవృత్తుఁడు సంసారబంధము నుండి ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడో ఆ నివృత్తిని; చకారత్రయము సముచ్చయార్థము; కార్యాకార్యే = ఆరురుక్షువునకుఁ గర్మవిషయంబున నాయాకాలమునం దేది కర్తవ్యమో అదికార్యము, అట్లారూఢున కేది యకర్తవ్యమో - త్యక్తవ్యమో అది యకార్యము, ఆ కార్యాకార్యముల రెంటిని; భయాభయే = దేనివలన భయపడుచున్నాఁడో అది భయము అజ్ఞానము సంసారకారణము, దేనివలన అభయము - భయాభావము సిద్ధించుచున్నదో అది యభయము మోక్షకారణ మగు జ్ఞానము, ఆ రెంటిని భయాభయములను; బన్ధమ్ = అధ్యాసలక్షణమును అజ్ఞానకార్యమును; మోక్షంచ =అధ్యాసాభావలక్షణమును జ్ఞానకార్యమును; ఏబుద్ధిచేత శుద్ధాత్ముఁ డగు విచక్షణుఁడు ఈసమస్తంబును క్షీరనీరములనువలె విభజించి యెఱుంగుచున్నాఁడో, అజ్ఞున కిది సాధనము తజ్జ్ఞున కిది సాధనము ఆరురుక్షువున కిది కర్తవ్య మారూఢున కిది త్యక్తవ్యము ఇది యజ్ఞానం బిది జ్ఞాన మిది బంధ మిది మోక్ష మని స్వాధికారానురూపముగా సాధ్యసాధనభేదమును బంధమును మోక్షమును జక్కఁగా దేనిచేఁ బురుషుఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో ఆ బుద్ధి సాత్త్వికము - బహుజన్మసుకృతపరిపాకము వలనఁ బుట్టిన శుద్ధసత్త్వముయొక్క కార్య మగుటవలన సాత్త్విక మని బుధులచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది యని యర్థము. ఇందుచే సాత్త్వికబుద్ధినే ముముక్షువు ప్రయత్నంబున సంపాదింపవలయు నని సూచిత మగుచున్నది.

మ. అందు బుద్ధిత్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకముల చేత.—ప్రవృత్తించ = కర్మమార్గమును; నివృత్తించ=సన్న్యాసమార్గమును; కార్యమును—ప్రవృత్తిమార్గమునందుఁగర్మములఁ జేయుటను,అకార్యమును=నివృత్తిమార్గమునందు కర్మములఁ జేయమిని; భయమును — ప్రవృత్తిమార్గమున గర్భవాసాదిదుఃఖమును, అభయమును — నివృత్తిమార్గమునఁ దదభావమును; బంధమును — ప్రవృత్తిమార్గమున మిథ్యాజ్ఞానకృత మగు కర్తృత్వా ద్యభిమానమును, మోక్షమును — నివృత్తిమార్గమునఁ దత్త్వజ్ఞానకృత మగు నజ్ఞానతత్కార్యాభావమును; యా వేత్తి = కరణమునందుఁ గర్తృత్వోపజారము, దేనిచేఁ గర్త యెఱుంగుచున్నాఁడో; బుద్ధిః సా= ఆబుద్ధి, ప్రమాణజనితనిశ్చయముగలది; పార్థా ! సాత్త్వికీ. బంధమోక్షముల నంతమునఁ జెప్పుటవలనఁ దద్విషయముగానే ప్రవృత్త్యాదికము వ్యాఖ్యాతము.

శ్రీ. అందు బుద్ధికిఁ ద్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడింటిచేత.—ధర్మమునందుఁ బ్రవృత్తిని, అధర్మమునుండి నివృత్తిని, ఏదేశమునం దేకాలమునం దేది కార్యమో యేది అకార్యమో దానిని; భయాభయే = కార్యాకార్యముల వలనఁ గలుగు నర్థానర్థములను; ఎట్టిది బంధము ? ఎట్టిది మోక్షము ? అనియును; యా; బుద్ధిః=అంతఃకరణము; వేత్తి; సా సాత్త్వికీ. దేనిచేఁ బురుషుఁ డెఱుంగుచున్నాఁ డని చెప్పవలసియుండఁగా కరణమునందుఁ గర్తృత్వోపచారము, కాష్ఠాని పచన్తి యనునట్లు.

వ. అందు మొదట బుద్ధిత్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడింటి చేత.—శాస్త్రవిహితవిషయమై దేశకాలోచిత మయిన ధర్మమందలి ప్రవృత్తిని, అధర్మమునందు నివృత్తిని, దేశకాలానుసారముగాఁ గాని వయోవృత్త్యానుసారముగాఁ గాని ఇది కార్యము ఇది యకార్య మనియు, అకార్యమునందు భయమును కార్యమునందు అభయమును, బంధమును — సంసారబంధమును, మోక్షమును — తదుద్ధారప్రకారమును, యా వేత్తి సా బుద్ధిః సాత్త్వికీ.

రా. ప్రవృత్తి — అభ్యుదయసాధనభూత మగు ధర్మము, నివృత్తి—మోక్షసాధనభూతము, ఆరెంటిని యథావస్థితముగా నేబుద్ధి యెఱుంగుచున్నదో; కార్యాకార్యే — ప్రవృత్తి నివృత్తి ధర్మములలో నొకదాని నాచరించునట్టి సర్వవర్ణములకును దేశకాలావస్థావిశేషములయందు ఇది కార్యము ఇది యకార్య మని యేది యెఱుంగుచున్నదో; భయాభయే — శాస్త్రాతిక్రమము భయస్థానము, త దనువృత్తి

అభయస్థానము; బన్ధం మోక్షంచ — సంసారయాథాత్మ్యమును తన్నివృత్తియాథాత్మ్యమును ఏది యెఱుంగుచున్నదో, సా సాత్త్వికీ బుద్ధిః.

యయా ధర్మ మధర్మంచ కార్యం చా ఽకార్య మేవచ
అయథావ త్ప్రజానాతి బుద్ధి స్సా పార్థ రాజసీ. ౩౧

భా. యయా = ఏబుద్ధిచేత; ధర్మమ్ = శాస్త్రచోదిత మగు ధర్మమును; అధర్మంచ = తత్ప్రతిషిద్ధ మగు నధర్మమును; కార్యంచ = కార్యమును; అకార్యమేవచ = అకార్యమును, పూర్వోక్తములనే కార్యాకార్యములను; అయథావత్ = యథావత్తు కాదు, సాకల్యమున నిర్ణయించి కాదు; ప్రజానాతి=ఎఱుంగుచున్నాఁడో; సా బుద్ధిః=ఆబుద్ధి; రాజసీ = రాజసము. పార్థ = అర్జునా!

అర్జునా! ధర్మాధర్మములను వానిఁ జేయుటను జేయమిని సాకల్యమున ననిశ్చితముగా నేబుద్ధిచేతఁ బురుషుఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో అది రాజస మని తాత్పర్యము.

ఆ. కార్యాకార్యములకు ధర్మాధర్మములచేఁ బౌనరుక్త్యమును బరిహరించుచున్నారు పూర్వోక్తములనే ఇత్యాదిగా. పూర్వశ్లోకమునందుఁ గార్యాకార్యశబ్దములచే దృష్టాదృష్టార్థము లగు కర్మముల కరణాకరణములు నిర్దేశింపఁబడినవి, అవియే యిందును గ్రహింపఁబడుటవలన అపూర్వపర్యాయము లగు ధర్మాధర్మములచే గతార్థములు కా వని యర్థము. ఆబుద్ధి — ఏబుద్ధిచే బోద్ధ నిర్ణయంబున నెఱుంగఁజాలఁడో ఆబుద్ధి యని యర్థము.

హ. యయా = ఏబుద్ధిచేత; ధర్మమ్=శ్రేయస్సాధనమును, కార్యమును; అధర్మమును అకార్యమును; అయథావత్ = వేఱువిధమున; ప్రజానాతి = ఎఱుంగుచున్నాఁడో; సా బుద్ధిః రాజసీ.

శ౦. రాజసబుద్ధిని జెప్పుచున్నాఁడు.—ధర్మమ్=విహితమును; అధర్మంచ= నిషిద్ధమును; కార్యంచ అకార్యమేవచ = దేశకాలాదు లనుకూలము లైనపుడును ప్రతికూలము లైనపుడును కర్తవ్యాకర్తవ్యము లగు కర్మములను; చకారమువలన అర్థానర్థములను; వీని నన్నిటిని, అయథావత్ = యథార్థముగాఁ గాక, యావదర్థనిశ్చయము లేక, అసాకల్యమున, సందేహమున; యయా = ఏబుద్ధిచేత; ప్రజానాతి=

పురుషుఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో; సా బుద్ధిః; రాజసీ = రజోగుణసంపన్న మగుటవలన రాజస మని చెప్పఁబడుచున్నది.

మ. ధర్మమ్ = శాస్త్రవిహితమును, అధర్మమ్ = శాస్త్రప్రతిషిద్ధమును, అదృష్టార్థము లగు నీరెంటిని; కార్యంచ అకార్యంచ — దృష్టార్థము లగు నీరెంటిని; అయథావ దేవ ప్రజానాతి—యథావత్తుగా నెఱుంగఁడు, ఇది యి ట్లగునా కాదా అని యనిశ్చయమును సంశయమును గాని పొందుచున్నాఁడు; యయా=ఏబుద్ధిచేతనో; సా రాజసీ బుద్ధిః. ఇటఁ దృతీయానిర్దేశమువలన నితరస్థలములందును కరణత్వమే యెఱుంగవలయును.

శ్రీ. రాజసబుద్ధిని జెప్పుచున్నాఁడు.—అయథావత్ — సందేహాస్పదముగా నని యర్థము. ఇతరము స్పష్టము.

ప. *

రా. దేనిచేతఁ బూర్వోక్త మగు ద్వివిధధర్మమును తద్విపరీత మగు నధర్మమును తన్నిష్ఠునకు దేశకాలావస్థాదులందుఁ గార్యమును అకార్యమును యథావత్తుగా నెఱుంగఁడో, సా రాజసీ బుద్ధిః.

మా. యథార్థత్వనియమము లేదు రాజసికి. కాదేని తామసికంటె భేదము లేమివలన.

అధర్మం ధర్మ మితి యా మన్యతే తమసాఽఽవృతా
సర్వార్థా న్విపరీతాంశ్చ బుద్ధి స్సా పార్థ తామసీ. 32

భా. అధర్మమ్—ప్రతిషిద్ధమును;ధర్మమితి—విహిత మని; సర్వార్థాన్= సమస్తము లయిన జ్ఞేయపదార్థములను గూడ; విపరీతాంశ్చ = విపరీతములనుగానే; యా = ఏబుద్ధి; తమసా = అవివేకముచే; ఆవృతా=చుట్టఁబడినదై; మన్యతే = ఎఱుంగుచున్నదో; సా = ఆ; బుద్ధిః = బుద్ధి; తామసీ = తామసము. పార్థ = అర్జునా!

అర్జునా! అవివేకావృత మగు నేబుద్ధిచేత అధర్మమును ధర్మముగాను అట్లు జ్ఞేయపదార్థము లన్నిటినిగూడ విపరీతవిధములుగానే పురుషుఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో ఆబుద్ధి తామస మని తాత్పర్యము.

---

* శ్రీధరీయతుల్యము.

ఆ. ధర్మశబ్దము నపుంసకలింగముగూడఁ గల దను నభిప్రాయమున ధర్మమితి యని చెప్పఁబడినది. కార్యాకార్యాదులను జెప్పినవానిని జెప్పనివాననిగూడ సంగ్రహించుటకై సర్వార్థాన్ అని చెప్పఁబడినది, దాని వివరించుచున్నారు సమస్తములు ఇత్యాదిగా. విపరీతాంశ్చ అను చకారము నవధారణార్థముగా గ్రహించి విపరీతములనుగానే యని చెప్పఁబడినది.

హ. అధర్మమ్ — అశ్రేయస్కరమును; ధర్మ మితి=ధర్మస్వరూపముచేత. విపరీతాన్ = విపర్యస్తములనుగా. సా తామసీ.

శం. తామసబుద్ధిని జెప్పుచున్నాఁడు.—ధర్మము నధర్మముగాను కార్యము నకార్యముగాను అర్థము ననర్థముగాను తమోగుణముచే నావృతమై యస్పష్టప్రకాశమైన యేబుద్ధిచేత సర్వార్థములను వైపరీత్యమున గ్రహించుచున్నాఁడో పురుషుఁడు, అది తామసబుద్ధి యని యర్థము.

మ. తమసా = విశేషజ్ఞానమునకు విరోధి యగు దోషముచే; ఆవృతా = ఆవరింపఁబడినట్టి; యా = ఏబుద్ధి; అధర్మం ధర్మ మితి మన్యతే — అదృష్టార్థమునందంతటను విపర్యాసము నొందుచున్నదో; అట్లు, సర్వార్థాన్ = సమస్తము లయిన దృష్టార్థము లగు జ్ఞేయపదార్థములను గూడ; విపరీతములనుగానే యెఱుంగుచున్నదో, సా = అట్టి విపర్యయవంత మగు; బుద్ధిః; తామసీ.

శ్రీ. తామసబుద్ధిని జెప్పుచున్నాఁడు.—విపరీతముగా గ్రహించినట్టి బుద్ధి తామస మని యర్థము. బుద్ధి యంతఃకరణ మని పూర్వము చెప్పఁబడినది. జ్ఞానము దానివృత్తి. ధృతియును దానివృత్తియే. లేక. ధర్మి యగు నంతఃకరణమునకు బుద్ధి యు నధ్యవసాయలక్షణ మగు వృత్తియే. ఇచ్ఛాద్వేషాదు లంతఃకరణవృత్తులు పెక్కు లున్నను ధర్మాధర్మోభయసాధనంబు లగుటచేఁ బ్రధానము లగుటవలన వీనికి * త్రైవిధ్యము చెప్పఁబడినది. ఇది యితరవృత్తులకును నుపలక్షణము.

ప. తామసిని జెప్పుచున్నాఁడు.—యా; తమసా = అజ్ఞానముచే; ఆవృతా = కప్పఁబడినదై; అధర్మమునే ధర్మమునుగాఁ జూచునో, లక్షగోవులను ఈఁగలను జంపినయెడ నొకయశ్వము సుఖము నొందును, పౌంశ్చల్యముచేఁ బరులకు సంతోష మగుఁ గావున ధర్మము — ఇత్యాదిగాఁ దలంచుచున్నదో; సర్వార్థాన్ —

* జ్ఞానబుద్ధి ధృతులకు.

పుత్త్రమిత్త్రాదులను; విపరీతాం—ప్రతికూలము చేయువానిఁగా, తలంచుచున్నదో. సా తామసీ; బుద్ధి యధ్యవసాయాత్మక మగు నంతఃకరణవృత్తి, కాని నిశ్చయాత్మకము గాదు, నిశ్చయాత్మకము ఏకవిధమె కాని త్రివిధము కాదు, అది చెప్పఁబడినది "వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకేహ కురునన్దన" అని. అప్పుడు ఇతరము లైన యిచ్ఛాద్వేషముల నెట్లుద్దేశింప లేదు ? సత్యము, ధర్మాధర్మప్రవృత్తియందు బుద్ధిధృతులకుఁ బ్రాధాన్య మని యెఱుంగవలయును.

రా. తామసబుద్ధియో తమస్సుచే నావరింపఁబడినదై, సర్వార్థాన్విపరీతాన్మన్యతే. అధర్మమును ధర్మముగాను ధర్మము నధర్మముగాను సదర్థము నసదర్థముగాను అసదర్థమును సదర్థముగాను పరతత్త్వము నపరముగాను అపరతత్త్వమును బరముగాను ఇట్లు సర్వమును విపరీతముగా గ్రహించు నని యర్థము.

మూ. *

ధృత్యా యయా ధారయతే మనఃప్రాణేన్ద్రియక్రియాః
యోగేనా ఽవ్యభిచారిణ్యా ధృతి స్సా పార్థ సాత్త్వికీ. 33

భా. యయా ధృత్యా = ఏధృతిచే; అవ్యభిచారిణ్యా అని వ్యవహితముతో సంబంధము; ధారయతే=ధరించుచున్నాఁడో; వేనిని ? మనఃప్రాణేన్ద్రియక్రియాః =మనస్సును ప్రాణములును ఇంద్రియములు మనఃప్రాణేన్ద్రియములు, వానియొక్క-క్రియలను — చేష్టలను; వాని నుచ్ఛాస్త్రమార్గప్రవృత్తినుండి నిలుపుచున్నాఁడో; ధృతిచే నిలుపఁబడినవైగదా యవి యుచ్ఛాస్త్రవిషయములు కావు; యోగేన = సమాధితో; అవ్యభిచారిణ్యా = అవినాభూత మైనదానిచేత, నిత్యసమాధ్యనుగత మయినదానిచేత నని యర్థము; ఇది యభిప్రాయము, ధృతిచే మనఃప్రాణేంద్రియక్రియల ధరించువాఁడు యోగముతో నవ్యభిచారి యగు ధృతిచే ధరించుచున్నాఁ డని. ఇట్టి ధృతి యేది గలదో, సా ధృతిః = ఆ ధృతి; సాత్త్వికీ=సాత్త్వికము. పార్థ = అర్జునా !

అర్జునా ! ఎప్పుడును బ్రహ్మవిషయ మయిన యేకాగ్రతతోఁ గూడియుండునట్టి యేధృతిచే మనోవ్యాపారములను ప్రాణవ్యాపారములను ఇంద్రియవ్యాపార

* ఇఁకఁ బడు నేడుశ్లోకముల కీభాష్యము లేదు.

ములను శాస్త్రీయమార్గము నతిక్రమింపనీయక నిలుపుచున్నాఁడో ఆధృతి సాత్త్వికమని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇపుడు ధృతిత్రైవిధ్యము చెప్పఁగోరినవారై మొదట సాత్త్వికధృతిని దెలుపుచున్నారు యయా ఇత్యాదిగా. ఈ చేష్టలను ధృతిచే ధరించుట యెట్లు ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు వాని నిత్యాదిగా. దానినే యనుభవముచే సాధించుచున్నారు ధృతిచే సిత్యాదిగా. ధ్రియతే — ధరింపఁబడుచున్నది దీనిచేతఁ గావున ధృతి యనఁగా యత్నవిశేషము, ఆ ధృతిచే ధరింపఁబడుచున్నవై యీచేష్టలు శాస్త్రము నతిక్రమించి యర్థాంతరము నొందవని యర్థము. ధృతినే సమాధ్యవినాభూత మని విశేషించుచున్నారు యోగే నేత్యాదిగా. ధృతికి నియమంబున సమాధ్యనుగతత్వమె ట్లుక్తచేష్టాధారణమునం దుపయోగించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇది ఇత్యాదిగా. ఉక్తక్రియల ధరించువాఁడు యోగముతో — బ్రహ్మమునందు సమాధితో ఏకాగ్రతతో అవ్యభిచారి — అవినాభూత మగు ధృతిచే ధరించుచున్నాఁడు, అట్లు కాక ధృతికి సమాధ్యవినాభావము లేనియెడ నియమంబున తద్ధారణము సిద్ధింపదని యర్థము.

హ. ధృత్యా = ధైర్యముచేత. ధారయతే=ధరించుచున్నాఁడో. క్రియాః= వ్యాపారములను. యోగేన=సమాధిచేత; అవ్యభిచారిణ్యా=నిత్య మయినదానిచేత. సా ధృతిః సాత్త్వికీ.

శం. ధృతికిని త్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించువాఁడై సాత్త్వికధృతిని జెప్పుచున్నాఁడు.—యోగేన = బ్రహ్మమునందు చిత్తైకాగ్రతాలక్షణ మగు సమాధితో; అవ్యభిచారిణ్యా = అవినాభూత మగు; ధృత్యా =ధారణాత్మక మగు బుద్ధివృత్తిచేత; యయా=దేనిచేత; మనః ప్రాణేన్ద్రియక్రియాః=మనస్సుయొక్కయు ప్రాణములయొక్కయుఁ జక్షురాదీంద్రియములయొక్కయు బహిఃప్రవృత్తిరూపము లగు చేష్టలేవి గలవో వాని నన్నిటిని; ధారయతే=బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు నిలుపుచున్నాఁడో. బ్రహ్మమునందుఁ జిత్తైకాగ్రత స్థిర మైనపుడు మనఃప్రాణేంద్రియక్రియ లన్నియుఁ దమయంతనే స్థిరము లగుచున్నవి, అందుచే నేకాగ్రతాధారణాశక్తికి యోగావ్యభిచారిత్వంబును మనఃప్రాణేంద్రియక్రియాధారకత్వంబును ఏకకాలమునందే సిద్ధించును కావుననే చెప్పఁబడినది యోగే నావ్యభిచారిణ్యా అని. యోగావ్యభిచారి యగు నేధృతిచే మనః ప్రాణేంద్రియక్రియల ధరించుచున్నాఁడో, సాధృతిః=ఆ ధారణాశక్తి; సాత్త్వికీ=

శుద్ధసత్త్వగుణసంభూత మగుటవలన సాత్త్వికమని చెప్పఁబడుచున్నది మునులచేత నని యర్థము. పుణ్యకర్మపరిపాకవశమువలన శుద్ధసత్త్వము నొందినపురుషునకు జ్ఞానమును సాత్త్వికము, బుద్ధియు సాత్త్వికము, ధృతియు సాత్త్వికము, మనఃప్రాణేంద్రియవృత్తులును సాత్త్వికములే యగుచున్నవి. జ్ఞానాదులకు సాత్త్వికత్వ మనఁగా బాహ్యానాలంబనమే. అందువలన సత్త్వశుద్ధియే సంపాదనీయ మని సిద్ధము.

మ. ఇపుడు ధృతిత్రైవిధ్యముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకముల చేత.—యోగేన = సమాధిచేత; అవ్యభిచారిణ్యా = అవినాభూత మగు, సమాధివ్యాప్త మగు; యయా ధృత్యా = ఏప్రయత్నముచేత; మనస్సుయొక్కయు ప్రాణములయొక్కయు ఇంద్రియములయొక్కయు క్రియలను — చేష్టలను. ధారయతే = ఉచ్ఛాస్త్రప్రవృత్తినుండి నిరోధించుచున్నాఁడో; ఏధృతి యున్నయెడ నవశ్యము సమాధి సిద్ధించునో దేనిచే ధార్యమాణము లగు మనవాదిక్రియలు శాస్త్రము నతిక్రమించి యర్థాంతరము నవగాహింపవో, ధృతిః సా పార్థ సాత్త్వికీ.

శ్రీ. ఇప్పుడు ధృతిత్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు మూఁడింటిచేత.—యోగేన = చిత్తైకాగ్ర్యముచే, ఈ హేతువుచేత; అవ్యభిచారిణ్యా = విషయాంతరమును ధరింపనియట్టి; యయా ధృత్యా; మనస్సుయొక్కయు ప్రాణముయొక్కయు ఇంద్రియములయొక్కయు క్రియలను, ధారయతే= నిరోధించుచున్నాఁడో; సా ధృతిః సాత్త్వికీ.

ప. *

రా. యయా ధృత్యా యోగేన అవ్యభిచారిణ్యా, మనఃప్రాణేంద్రియముల క్రియలను బురుషుఁడు ధరించుచున్నాఁడో. యోగము—మోక్షసాధనభూత మగు భగవదుపాసనము. ప్రయోజనభూతమగు నాయోగముతో అవ్యభిచారిమైన దాని చేత. యోగోద్దేశముచేఁ బ్రవృత్తములై తత్సాధనభూతములైన మనఃప్రభృతుల క్రియలను ఏధృతిచే ధారణ చేయుచున్నాఁడో అది సాత్త్వికి యని యర్థము.

యయా తు ధర్మకామార్థాన్ ధృత్యా ధారయతే ఽర్జున
ప్రసఙ్గేన ఫలాకాఙ్క్షీ ధృతి స్సా పార్థ రాజసీ. ౩౪

---

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

భా. యయా తు=ఇఁక ఏ; ధృత్యా=ధృతిచేత, ధర్మకామార్థాన్=ధర్మమును కామమును అర్థమును; ధారయతే=మనస్సునందు నిత్యకర్తవ్యములనుగా అవధారణ * చేయుచున్నాఁడో. అర్జున! ప్రసఙ్గేన=ధర్మాదులలో దేనిదేనికి ప్రసక్తి కలుగుచున్నదో ఆయాప్రసంగముచేత; ఫలాకాఙ్క్షీ=ఫలము గోరువాఁడును అగుచున్నాఁడో పురుషుఁడు; వాని ధృతి యేదో; సా ధృతిః=ఆ ధృతి; పార్థ=అర్జునా! రాజసీ=రాజసము.

అర్జునా! ఏధృతిచే ధర్మకామార్థములను తత్తద్ధారణాప్రసంగమున తత్ఫలము కోరినవాఁడై మనస్సునందుఁ బురుషుఁడు నిత్యకర్తవ్యములనుగా నిశ్చయించుచున్నాఁడో ఆధృతి రాజస మని తాత్పర్యము.

ఆ. రాజసధృతిని దెలుపుచున్నారు యయా ఇత్యాదిగా. వానియొక్క–ధారణాప్రకారమునే యభినయించుచున్నారు మనస్సునందు ఇత్యాదిగా. ఫలాకాంక్షీ అనునది యెవ్వనికి విశేషణ మనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు పురుషుఁ డని.

హ. యయాతు; ధర్మకామార్థాన్; ధారయతే=ధరించుచున్నాఁడో; ప్రసఙ్గేన=ప్రసక్తిచేత, నిత్యముగాఁ గా దని యర్థము.

శం. రాజస మగు ధృతిని జెప్పుచున్నాఁడు.—తుశబ్ద మన్యవ్యావృత్త్యర్థము. యయాతు=ఏధృతిచే; పురుషుఁడు, ధర్మకామార్థాన్=ధర్మమును అర్థమును కామమును; ప్రాధాన్యమున, ధారయతే=ధరించుచున్నాఁడో, విడువఁడో; ప్రసఙ్గేన=ధర్మాదులప్రసక్తిచే, తత్సంపాదనకాలమునం దనుట; ఫలాకాంక్షీ యగుచున్నాఁడో; సా=ఆ; ధర్మాదులను ధరించునట్టి; ధృతిః; రాజసీ.

మ. తుశబ్దము సాత్త్వికధృతిభేదార్థము; ప్రసఙ్గేన=కర్తృత్వాద్యభినివేశముచేత; ఫలాకాంక్షియై, యయా=ఏధృతిచేత; ధర్మమును కామమును అర్థమును, ధారయతే=నిత్యమును కర్తవ్యము లని యవధరించుచున్నాఁడో, ఒకప్పుడును మోక్షమును కాదు; సా ధృతిః పార్థ రాజసీ.

శ్రీ. రాజసధృతిని జెప్పుచున్నాఁడు.—యయా తు=ఏధృతిచేతనైననో; ధర్మార్థకామములను ప్రాధాన్యమున ధరించుచున్నాఁడో – విడువఁడో, తత్ప్రసంగముచే ఫలాకాంక్షియు నగుచున్నాఁడో, సా రాజసీ ధృతిః.

---

* నిశ్చయమును.

ప. *

రా. ఫలాకాంక్షి యగు పురుషుఁడు ప్రకృష్టసంగముచే ధర్మకామార్థములను ఏధృతిచే ధరించుచున్నాఁడో, ఆధృతి రాజసము. ధర్మకామార్థశబ్దముచేతఁ దత్సాధనభూతము లగు మనఃప్రాణేంద్రియక్రియలు లక్షితము లగుచున్నవి. ఫలాకాంక్షి అనుచోటను ఫల శబ్దముచే రాజసము లగుటవలన ధర్మకామార్థములే వివక్షితములు. అందువలన ధర్మకామార్థాపేక్షచే మనఃప్రభృతులక్రియలను ఏధృతిచే ధరించుచున్నాఁడో అది రాజస మని ప్రతిపాదిత మగుచున్నది.

యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మద మేవచ
న విముఞ్చతి దుర్మేధా ధృతి స్సా తామసీ మతా. 35

భా. యయా = ఏధృతిచేత; స్వప్నమ్ = నిద్రను; భయమ్=త్రాసమును; శోకమ్ = శోకమును; విషాదమ్ = అవసాదమును, విషణ్ణతను; మద మేవచ=విషయసేవనుగూడ, మత్తునివలె మదమును; తనకు ముఖ్యముగాఁ దలంచినవాఁడై మనస్సునందును నిత్యంబును కర్తవ్యరూపమున నిశ్చయించి, నవిముఞ్చతి = విడువఁడో, ధరించుచునే యుండునో; దుర్మేధాః=కుత్సిత మయినబుద్ధి గలపురుషుఁడు. వాని ధృతి యేది గలదో, సా ధృతిః = ఆధృతి; తామసీ = తామస మని; మతా = తలంపఁబడినది.

నిద్రను భయమును శోకమును విషాదమును మదమును ఏధృతిచే దుష్టబుద్ధి యగుపురుషుఁడు విడువక ధరించునో ఆధృతి తామస మని తాత్పర్యము.

ఆ. తామసధృతిని వివరించుచున్నారు య యేత్యాదిగా. శోకము — ప్రియవియోగమువలనఁ గలుగుసంతాపము. విషణ్ణత — ఇంద్రియముల కలఁత. విషయసేవ కుమార్గప్రవృత్తి కుపలక్షణము. స్వప్నాదిమదాంతమును సర్వంబును కర్తవ్యము లని తనకు ముఖ్యములుగాఁ దలఁచినవాఁడై మనస్సున నిత్యమును నిశ్చయించి దుర్మేధసుఁడు విడువఁడో మ త్తే మనఁగా ధరించుచునే యుండునో అని యన్వయము.

హ. తామసీ = తమస్సు కారణముగాఁ గలది.

శం. తామసధృతిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—దుర్మేధాః = దుష్టము—తమోదోషదూషిత మగు మేధ—బుద్ధి యెవ్వనికో అతఁడు, దుర్భగుఁ డగుపురుషుఁడు;

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

యయా = ఏధృతిచేత; స్వప్నమ్ = నిద్రను; భయమ్ = భయమును; శోకమ్ = శోకమును; విషాదంచ = విషాదమును; మదమేవచ=మదమునే; ఎల్లప్పుడును ధరించును గాని యొకప్పుడును, నవిముఞ్చతి = విడువఁడో; సా = ఆ, నిద్రాదుల ధరించునట్టి; ధృతిః; తామసీ = తామసి యని చెప్పఁబడుచున్నది. సర్వవ్యవహారహేతు వగు బుద్ధికిఁ ద్రైవిధ్యము సిద్ధ మగుటచే తద్ద్వారభూతములగు శ్రోత్రాది కరణములకును సాత్త్వికత్వాదిభేదము కలిమి సూచితము.

మ. స్వప్నమ్ = నిద్రను; భయమ్ = త్రాసమును; శోకమ్ = ఇష్టవియోగజన్య మగు సంతాపమును; విషాదమ్=ఇంద్రియములయలఁతను; మదంచ= అశాస్త్రీయవిషయసేవోన్ముఖతను; యయా = దేనిచేత; నవిముఞ్చత్యేవ = విడువనే విడువఁడో, మ ఱే మనఁగా సదా కర్తవ్యము లనియే తలంచునో, దుర్మేధాః=వివేకమునం దసమర్థుఁ డగువాఁడు; ధృతిః సా పార్థ తామసీ.

శ్రీ. తామసధృతిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—దుష్టము – అవివేకబహుల మగు మేధ – బుద్ధి గలవాఁడు దుర్మేధసుఁడు, అట్టి పురుషుఁడు; ఏధృతిచే స్వప్నాదులను విడువఁడో మాటిమాటి కావర్తించునో, ఇట స్వప్న మనఁగా నిద్ర, సా ధృతిః తామసీ.

ప. తామసిని జెప్పుచున్నాఁడు.—దుష్టమ – అవివేకబహుల మగు మేధ గలపురుషుఁడు ఏధృతిచే స్వప్నమ్ – స్వప్నస్థపదార్థదర్శనముచే భవిష్యదర్థమును జింతించునో, అట్లు, భయం శోకం విషాదం మదంచ, నవిముఞ్చతి – స్థిరీకరించునో, సా తామసీ ధృతిః.

రా. యయా = ఏధృతిచేత; స్వప్నమ్ = నిద్రను; మదమ్ = విషయానుభవజనిత మగు మదమును; స్వప్నమదముల నుద్దేశించి ప్రవృత్తము లగు మనఃప్రాణాదిక్రియలను దుర్మేధసుఁడు, నవిముఞ్చతి = ధరించుచుండునో. భయశోకవిషాదశబ్దములును భయశోకాదిప్రదవిషయపరములు, తత్సాధనభూతము లైన మనఃప్రాణాదిక్రియలనుగూడ దేనిచే ధరించుచున్నాఁడో, సా ధృతిః తామసీ.

సుఖం త్విదానీం త్రివిధం శృణు మే భరతర్షభ
అభ్యాసా ద్రమతే యత్ర దుఃఖాన్తం చ నిగచ్ఛతి. ౩౬

భా. గుణభేదంబునఁ గ్రియలకును గారకములకును మూఁడువిధముల భేదము చెప్పఁబడినది. ఇంక నిప్పుడు ఫల మగు సుఖమునకును మూఁడు విధముల భేదము చెప్పఁబడుచున్నది.—సుఖంతు = సుఖమునుగూడ; ఇదానీమ్ = ఇప్పుడు; త్రివిధమ్ = మూఁడువిధములు గలదాని; శృణు– వినుటకు సమాధానము చేయు మనుట; మే = నావాక్యమువలన. భరతర్షభ = భరతశ్రేష్ఠుఁడా! యత్ర = ఏసుఖానుభవమందు; అభ్యాసాత్ = పరిచయమువలన; ఆవృత్తమునందు *, రమతే = రతిని బొందుచున్నాఁడో; దుఃఖాన్తంచ = దుఃఖావసానమునుగూడ, దుఃఖోపశమమునుగూడ; నిగచ్ఛతి = నిశ్చయమునఁ బొందుచున్నాఁడో.

అర్జునా! ఇప్పుడు గుణభేదముచే మూఁడువిధము లయిన సుఖముఁ జెప్పెదను, సావధానముగా వినుము. ఒకమా అనుభవించినసుఖమును వెడియుఁ బొందినపుడు పురుషునకు సంతోషంబును దుఃఖశాంతియుఁ గలుగును. కావున, సర్వవ్యవహారములకు ఫలభూతమైన సుఖముయొక్క భేదముల నవశ్య మెఱుంగవలయు నని తాత్పర్యము.

ఆ. వృత్తము ననువదించి యనంతరశ్లోకతాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు గుణేత్యాదిగా. క్రియాకారకములకు గుణములచేఁ త్రైవిధ్యము చెప్పినయనంతరము ఫల మగు సుఖమునకుఁ త్రైవిధ్యము చెప్పవలసినయవసరము గలుగుటవలన నని చెప్పుచున్నారు ఇంక నిప్పుడు ఇత్యాదిగా. హేయోపాదేయభేదార్థము త్రైవిధ్యము. సమాధానము – ఏకాగ్రతను. యత్ర అనునది యుత్తరార్ధమునందలి రెండువాక్యములతోను సంబంధించుచున్నది. అట్టి త్రివిధ మగు సుఖము నని పూర్వార్ధముతో సంబంధము.

హ. సుఖమ్ = శర్మము. అభ్యాసాత్ = ఆవృత్తివలన. రమతే = రతిని బొందుచున్నాఁడో. దుఃఖాన్తమ్ = దుఃఖావసానమును; నిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడో.

శం. ఇట్లు గుణభేదముచేఁ గర్తలకును గారణములకును గర్మములకును త్రైవిధ్యమును బ్రతిపాదించి కర్మఫల మగు సుఖమునకును త్రైవిధ్యము చెప్ప

* మరలఁ గలిగినదానియందు.

నారంభించి సాత్త్వికసుఖస్వరూపముఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత. * అర్థము స్పష్టము.

మ. ఇట్లు క్రియలకును గారకములకును గుణములచేఁ ద్రైవిధ్యముఁ జెప్పి తత్ఫల మగు సుఖమునకును ద్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదింపఁ బ్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాఁ డర్ధశ్లోకముచేత.—మే=నాయొక్క వచనమువలన; శృణు=హేయోపాదేయవివేకార్థమితరవ్యాసంగము విడిచి మనస్సును స్థిరీకరింపుము. భరతర్షభ అని యోగ్యత సూచితము.

శ్రీ. సుఖమునకుఁ ద్రైవిధ్యము చెప్ప నారంభించుచున్నాఁ డర్ధశ్లోకము చేత.—అర్థము స్పష్టము.

ప. ఇఁకఁ ద్రివిధసుఖమును జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.— ఇదానీం త్రివిధం సుఖమ్, మే — నావలన; శృణు.

రా. పూర్వోక్తము లగు జ్ఞానకర్మకర్త్రాదులు దేనికి శేషభూతములో, ఆ సుఖమునుగూడ గుణములచేఁ ద్రివిధము నిప్పుడు వినుము.

యత్త దగ్రే విష మివ పరిణామే ఽమృతోపమమ్
త త్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్త మాత్మబుద్ధి ప్రసాదజమ్. 32

భా. యత్ = ఏ; తత్ = ప్రసిద్ధ మయినసుఖము; అగ్రే=మొదట; ప్రథమసన్నిపాతమునందు; జ్ఞానవైరాగ్యధ్యానసమాధ్యభ్యాసమునందు అత్యంతాయాసపూర్వక మగుటవలన, విషమివ = విషమువలె, దుఃఖాత్మక మగుచున్నదో; పరిణామే = పరిపాకమునందు; జ్ఞానవైరాగ్యాది పరిపాకజం బగు నేసుఖము, అమృతోపమమ్ = అమృతముతో సమాన మగుచున్నదో; తత్ సుఖమ్ = అట్టి సుఖము; సాత్త్వికమ్ = సాత్త్వికమని; ప్రోక్తమ్=చెప్పఁబడినది విద్వాంసులచేత. ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్= తనయొక్కబుద్ధి యాత్మబుద్ధి, దానియొక్క ప్రసాదము — నైర్మల్యము జలమునకువలె స్వచ్ఛత, దానివలనఁ బుట్టినది యాత్మబుద్ధి ప్రసాదజము. లేక, ఆత్మవిషయము ఆత్మావలంబన మగుబుద్ధి — జ్ఞానము ఆత్మబుద్ధి,

---

* శంకరానందాదివ్యాఖ్యాతలు ఈ శ్లోకమునందలి యత్తదార్ధమును సాత్త్వికసుఖపరముగా విభజించిరి.

దానియొక్క ప్రసాదమువలన — ప్రకర్షమువలనఁ బుట్టినది యనుట. అందువలన నాసుఖము సాత్త్వికము.

ఏసుఖము మొదట జ్ఞానవైరాగ్యాదులయభ్యాసకాలమునందు విషము వలె దుఃఖాత్మక మగునో, వెనుకఁ దత్పరిపాకావస్థయందు అమృతతుల్య మగుచున్నదో ఆసుఖము అంతఃకరణనైర్మల్యమువలన, లేక, ఆత్మజ్ఞానప్రకర్షమువలనఁ గలుగునది కావున సాత్త్విక మని చెప్పఁబడిన దని తాత్పర్యము.

ఆ. అందు సాత్త్వికసుఖము నాదేయముగాఁ దెలుపుచున్నారు.— ప్రథమసన్నిపాతమును వివరించుచున్నారు జ్ఞా నేత్యాదిగా. దేనివలన నది దుఃఖాత్మకము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అత్యం తేత్యాదిగా. దుఃఖాత్మకత్వమునందు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు విషమువలె నని. దానికే హేత్వంతరముఁ జెప్పుచున్నారు ఆత్మేత్యాదిగా. దాని కర్థాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు ఆత్మవిషయము ఇత్యాదిగా. అందువలన — అంతఃకరణనైర్మల్యమువలనఁ గాని సమ్యగ్జ్ఞానప్రకర్షము వలనఁ గాని పుట్టిన దగుటవలన.

హ. యత్ తత్ — ఏసుఖము; అగ్రే = ప్రథమమందు. పరిణామే = ఉత్తర కాలమందు; అమృతోపమమ్; ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్ = తనబుద్ధిప్రసాదమువలన — అంతఃకరణప్రసాదమువలనఁ బుట్టినది. తత్ సాత్త్వికమ్.

శం. యత్ = ఏప్రబాహ్యసుఖము; నిరంతరమును నిత్యప్రాప్తము నయ్యును, అగ్రే = స్వసిద్ధికిఁ బూర్వము; స్వసిద్ధిసాధనము, విషమివ = విషమువలె, స్వీకరింప నశక్య మగుటవలనఁ దానును విషమువలెఁ బ్రాపించుటకు అనుభవించుట కశక్యమే యగుచున్నదో. ఎందువలన ననఁగా, స్వసాధన మగు సదసద్వివేకము దుర్లభము, ముముక్షుత్వము దానికన్న దుర్లభము, వైరాగ్య మంతకన్న దుర్లభము, శమాది సంపద దానికంటె దుర్లభము, దానికన్నను సన్న్యాసము దుర్లభము, శ్రద్ధైకమూల మగు శ్రవణాదిక మంతకంటె దుర్లభము, ముక్తి కసాధారణకారణ మగు తజ్జన్య మైన యపరోక్షజ్ఞానము మఱి మఱి దుర్లభతరము, తత్పరిపాకహేతు వగు సమాధి దుర్లభతమము, అందువలననే స్వసిద్ధిసాధనము సమాధ్యేకమూల మగు జ్ఞానము తీవ్రమోక్షేచ్ఛైకలభ్యంబు లగు పూర్వోత్తరాంగములతో దుష్ప్రాపం బగుటవలనఁ దానును దానివలె దుష్ప్రాపంబును అనుభవింప నశక్యంబు నగుచున్నది యని

యర్థము. ఓయీ! ఇట్లగునేని మోక్షసుఖాపేక్ష గల యతులగతి యేమి? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు. సద్గుర్వనుగ్రహమువలనను ఈశ్వరానుగ్రహమువలనను తత్ప్రాప్తిసాధన మగు జ్ఞానమునకు నిత్యనిరంతరసమాధిచే, పరిణామే=పరిపక్వత సిద్ధ మగుచుండఁగా; అమృతోపమ మగునో. ఎట్లు కాలకూటము తొలఁగుటచే ప్రాప్త మగు నమృతము జరామృత్యునివర్తక మయ్యెనో, అట్లు కరణదోషము తొలఁగుటచే ప్రాప్త మగు నాబ్రాహ్మసుఖంబును మహాత్ము లగు యతులకు జన్మమరణదుఃఖప్రవాహవిధ్వంసం బగుటవలన అమృతతుల్యంబును బరమానందకరంబు నగుచున్నది. అందువలన బ్రహ్మవిదులు మోక్షసుఖానుభవకాము లగు పరమహంసలచే సాధనశుద్ధిసిద్ధికొఱకే ప్రయత్నము కర్తవ్యము, కాని సాధ్యసిద్ధికి వలదు. సాధనము సిద్ధ మైనయెడ సాధ్యము తనయంతనె సిద్ధించును. ఎట్లు చక్షురింద్రియసౌష్ఠవము సిద్ధించినయెడఁ బూర్ణచంద్రదర్శనాహ్లాదము సిద్ధించునో అట్లు. ఏసుఖము, ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్=ఏబుద్ధిచే – జ్ఞానముచే సచ్చిదానందైకలక్షణుఁ డగు నాత్మ ఇతఁడే నే నని సాక్షాత్కరింపఁబడుచున్నాఁడో, ఆబుద్ధియొక్క యేప్రసాదము చిరకాల నిత్యనిరంతర సవికల్పక నిర్వికల్పక సమాధ్యభ్యాసాతిశయముచే రజస్సునకును రజఃకార్యము లగు రాగద్వేషలోభమోహదంభదర్పహర్షవిషాదాసూయాహంకారాదులకును తమస్సునకును దమఃకార్యము లగు సంశయాసంభావనావిపరీతభావనాజాడ్యాలస్యప్రమాదాదులకును నిశ్శేషనివృత్తిచే సముత్పన్నము శుద్ధస్ఫటికమువలె దర్పణమువలె అవభాసమానము ఏస్వచ్ఛత్వగుణము శుద్ధసత్త్వాభిధానము గలదో, దానివలనఁ బుట్టినదో, చక్షురింద్రియమునకు దోషనివృత్తిచేఁ బూర్ణచంద్రికవలె బుద్ధివృత్తికిఁ దనయంతనె యావిర్భవించుచున్నది, కావున ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజ మ్మనఁబడుచున్నది, కాని విషయసుఖమువలెఁ బుట్టునది కాదు, జన్యమన్ననో అనిత్యత్వ పరిచ్ఛిన్నత్వ సాతిశయత్వాదిదోషములు ప్రసక్తించుటవలనను ముముక్షువుల కనపేక్ష్య మగుట వలనను. చక్షువు నిర్మలము కాఁగానే రూపమువలె బుద్ధివృత్తి శుద్ధసత్త్వముకాఁగానే యప్రయత్నంబునఁ దనయంతనే విషయీభవించుచున్నది స్వరూపసుఖము, నిత్యసిద్ధ మగుటవలన. ఓయీ! బ్రహ్మవిదులకు బ్రాహ్మసుఖము బుద్ధిక్లేశసాధ్యము, విషయసుఖమో అతిసులభము, కావున సుఖార్థులకే నదియే యనుభోక్తవ్యము. అందువేని, నిన్నిట నడుగవలయును. వైషయికసుఖము విషయధర్మమా? కరణధర్మమా? కర్తృధర్మమా? భోక్తృధర్మమా? దేశధర్మమా? కాలధర్మమా? అజ్ఞానధర్మమా? జ్ఞానధర్మమా? ఆత్మధర్మమా? అది వ్యాపార

భావస్వరూపమా ? దుఃఖాభావస్వరూపమా ? అని. మొదటిది కాదు, విషయసన్నిధానంబునఁ బూర్వక్షణమునందువలె నుత్తరక్షణమునందు సుఖము కనఁబడమివలన. వ్యంజకము లేమివలన వ్యంగ్య ముదయింపలే దనఁ దగదు, దూరదృష్ట మైనపుడు పూర్వక్షణ మందును సుఖానుదయము ప్రసక్తించుటవలనను అట్టి యిష్టవిషయము సిద్ధింపమివలనను. రెండవది కాదు, విషయవ్యవధానమందు సుఖము కనఁబడమివలన. మూఁడవదియుఁ గాదు, సుఖము పుణ్యకర్మకార్య మగుటవలన అది తద్ధర్మ మనుట యనుపపన్న మగుటవలన, అది తద్ధర్మ మగునేని ధర్మి పుట్టిన యుత్తరక్షణమందే సుఖోదయము ప్రసక్తించుటవలన. నాలవది కాదు, భోక్తకు సదా విక్షేపము కనఁబడుటవలన. ఐదవదియుఁ గాదు, సుఖార్థికి స్వర్గగమనాభావము ప్రసక్తించుటవలనను స్వర్గస్థులకును దుఃఖము వినఁబడుటవలనను. ఆఱవదియుఁ గాదు, శీతాతపములవలె సార్వత్రికత్వము సంభవించుటవలన. అజ్ఞానధర్మమునుం గాదు, వస్తువు భోగ్యం బను జ్ఞానము లేనపుడు సుఖము కనఁబడమివలన. జ్ఞానధర్మమునుం గాదు, వస్తువు రమ్యం బను జ్ఞాన మున్నను విరక్తునకు సుఖము కలుగమివలన. సుఖము కరణవ్యాపారాభావస్వరూపము కాదు, స్వప్నమునందు సుఖము కనఁబడమివలనను కరణవ్యాపారవంత మగు భోజనాదికమునందు సుఖము కనఁబడుటవలనను. దుఃఖాభావస్వరూపమునుం గాదు, దుఃఖాభావవంత మగు మృత్పిండమునందు సుఖము కనఁబడమివలన. అచేతన మగుటవలన దానియందు సుఖ మభివ్యక్తము గా దందువేని అది చెల్లదు; దుఃఖాభావవంత మగు బుద్ధ్యస్ఫూర్తియందు సుఖము కనఁబడమివలన. ఈ మూఢతమునిచే దుఃఖాభావము సుఖ మని యేది చెప్పఁబడినదో అది యసంగతము, సుఖము భావరూప మగుటచే నభావరూప మనుట యనుపపన్న మగుటవలన. పశుకల్పుఁ డీతఁపు డీతఁడు నిర్విషయ మగు సౌషుప్తికసుఖము ననుభవించినవాఁడే కాఁడు, కావుననే చెప్పుచున్నాఁడు దుఃఖాభావము సుఖ మని. అప్పుడు సుఖ మాత్మధర్మమేయందువేని అదియుఁ గాదు. సుఖ మాత్మస్వరూపము కాని యాత్మధర్మము కాదు, ధర్మ మనునెడ ధర్మనాశమువలన ఆత్మకును నాశము ప్రసక్తించును. ఓయీ ! స్వరూప మన్నను సుఖము క్షణిక మగుటవలన స్వరూపభూతసుఖనాశ మైనపు డాత్మకును నాశమే యగు నందువేని, కాదు, "ఆకాశవత్సర్వగతశ్చ నిత్యః" అని యాత్మకు నిత్యత్వము శ్రుత మగుటవలన తత్స్వరూపభూతసుఖమునకును నిత్యత్వము సిద్ధించుటవలన. ఓయీ ! సుఖ మెట్లాత్మకు స్వరూపమో అట్లు దుఃఖమును ఆత్మకు స్వరూపము కావలయును, సుఖి నేను దుఃఖి నేను అని సుఖదుఃఖప్రత్య

యము లేకవిషయములుగాఁ గనఁబడుటవలన. అందువేని కాదు, చచ్చితి నే నను ప్రత్యయమునకువలె దుఃఖిని నే నను ప్రత్యయమునకు సమ్యోహకార్య మగుటచే మిథ్యాత్వ ముపపన్న మగుటవలన. పుత్త్రుఁడు మృతుఁ డైనపుడు చచ్చితి నే నని పలుకువానికి మరణము లేదు గదా! మోహమువలన నారోపణమె కాక. అట్లు దుఃఖి నే నని దుఃఖిత్వప్రత్యయంబును ఆత్మయందు మోహమువలన నారోపిత మగుటవలన మిథ్యయే యగును. దుఃఖ మాత్మకు స్వరూప మగునేని సుషుప్తియం దుపలబ్ధము గావలయు, సుఖముగా నేను నిద్రించితి నని సుఖ ముపలబ్ధమైన యట్లు. అట్లుపలబ్ధము కానందువలన దుఃఖ మాత్మకు స్వరూపము కానేరదు. సుఖమే యాత్మస్వరూపము. సుఖమే యాత్మస్వరూప మనుటకు సుఖముగా నేను నిద్రించితి నను ప్రత్యక్షము ప్రమాణము. "ఆత్మ సుఖస్వరూపుఁడు సుషుప్తియందు సుఖ మాత్రోపలంభమునలన సమాధియందువలె" అను ననుమానంబును ప్రమాణము. "సచ్చిదానన్ద మాత్ర మేకరసమ్, బుద్ధ సుఖస్వరూప ఆత్మా, సద్ఘనో உయం చిద్ఘన ఆనన్దఘనః" ఇత్యాది శ్రుతియును బ్రమాణము. ముముక్షుప్రవృత్త్యన్యథా నుపపత్తిచేఁ గలుగు నర్థాపత్తియుఁ బ్రమాణము. అప్పుడు దుఃఖము దేనిస్వరూప మని యడుగుదువేని, అనాత్మకే స్వరూప మని చెప్పెదము, అనాత్మకు అనృత జడదుఃఖాత్మకత్వము సర్వప్రసిద్ధ మగుటవలనను "అతో உన్యదార్తమ్, నాల్పే సుఖ మస్తి, తదేత జ్జడం మోహాత్మక మనృతవత్తుచ్ఛమ్" ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధ మగు టవలనను. ఓయీ! సుఖ మాత్మ స్వరూప మని సిద్ధ మైనపుడు విషయసుఖం బని వ్యపదేశ మెట్లు కావచ్చును? చెప్పెదము. పుణ్యకర్మవశమువలనఁ బురుషున కిష్ట పదార్థసాన్నిధ్యము కలిగినపు డంతఃకరణమునందు సత్త్వ మావిర్భవించుచున్నది, దానియం దానందస్వరూపుఁ డగు నాత్మ ప్రతిబింబించుచున్నాఁడు, ప్రతిబింబాత్మా నందస్ఫూర్తియే విషయసాన్నిధ్యమువలన విషయసుఖ మని చెప్పఁబడుచున్నది. పుణ్యతారతమ్యమువలన సత్త్వతారతమ్యము, సత్త్వతారతమ్యమువలనఁ బ్రతి బింబస్ఫూర్తికిఁ దారతమ్యము, అందుచే సుఖమునకును దారతమ్యము. అందువల ననే శ్రుతి "ఏత స్యై వానన్ద స్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవన్తి" అని. అందువలన విషయసుఖమును ఆభాసికమును పూర్ణానందరసప్రాయు లగు మహా పురుషులు బ్రహ్మవిదు లపేక్షింపరు. ఓయీ! ఆత్మ యానందస్వరూపుఁ డగుటవల నను బరిపూర్ణుఁ డగుటవలనను సదా సర్వత్ర యందఱకు సుఖానుభవము తన యంతనే కావలయు నందువేని, కాదు, ఆత్మస్వరూపోపలబ్ధి వృత్తిశుద్ధిసాపేక్ష

మగుటవలన. ఎట్లు రాకాచంద్రచంద్రిక పరిపూర్ణ మైనను తద్దర్శనాహ్లాదము చక్షు రింద్రియసాహ్లవము నపేక్షించుచున్నదో అట్లు ఆత్మానందానుభవముగూడ బుద్ధి ప్రసాదము నపేక్షించుచున్నది. అందువలననే చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడుగూడ ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజ మ్మని. ఇట్లాత్మబుద్ధిప్రసాదజం బగు నిత్యము నిరంతరము నిర పేక్షము నిరతిశయము నిరవధిక మైన యే బ్రాహ్మసుఖము గలదో అది సాత్త్వికము. సత్త్వావిర్భావముచే నావిర్భూతం బగుటవలన సాత్త్విక మని మహర్షులచేఁ జెప్పఁ బడినది యని యర్థము.

మ. సాత్త్వికసుఖముఁ జెప్పుచున్నాఁడు సార్ధశ్లోకముచేత.— యత్ర = ఏసమాధిసుఖమునందు; అభ్యాసాత్ =అతిపరిచయమువలన; రమతే = పరితృప్తుఁ డగు చున్నాఁడో; కాని విషయసుఖము నందువలెఁ దిరముగను క్షణమమాత్రమే కాదు; దేని రమించుచున్నవాఁడై, దుఃఖాన్తమ్ = సర్వము దుఃఖము యొక్కయు అంత మును—అవసానమును; నిగచ్ఛతి = మిక్కిలి పొందుచున్నాఁడో, కాని విషయ సుఖమునందువలె నంతమును మహాదుఃఖము నొందఁడు. దానినే వివరించు చున్నాఁడు.—యత్ = ఏది; అగ్రే = జ్ఞానవైరాగ్యధ్యాన సమాధ్యారంభము నందు; అత్యంతాయాసముచే నిర్వహింపవలయుటవలన, విషమివ = విషమువలె ద్వేషవిశేషము గలిగించునది యగుచున్నదో; పరిణామే = జ్ఞానవైరాగ్యాదిపరి పాకమునందో; అమృతోపమమ్—ప్రీత్యతిశయాస్పద మగుచున్నదో; ఆత్మబుద్ధి ప్రసాదజమ్=ఆత్మవిషయ మగుబుద్ధి ఆత్మబుద్ధి, దానియొక్క ప్రసాదము—నిద్రాల స్యాదులు లేక స్వచ్ఛమై నిలుచుట, దానివలనఁ బుట్టినది; కాని రాజసమువలె విషయేంద్రియసంయోగజము కాదు, తామసమువలె నిద్రాలస్యాదిజంబునుం గాదు; ఇట్టిది యేది యనాత్మబుద్ధినివృత్తిచే ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజ మగు సమాధిసుఖము గలదో, తత్ సుఖమ్ = ఆ సుఖము; సాత్త్విక మని, ప్రోక్తమ్ = చెప్పఁబడినది యోగులచేత. మఱి యొక వ్యాఖ్యానము. — అభ్యాసాత్ =ఆవృత్తివలన; యత్ర; రమతే = ప్రీతిఁ బొందుచున్నాఁడో; దుఃఖాన్తంచ = దుఃఖావసానమును గూడ; నిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాఁడో; తత్ సుఖమ్; గుణభేదమున త్రివిధ మైనదాని విను మని తత్పదాధ్యాహారముచేఁ బూర్వార్ధముతో నన్వయము. యత్ర తదగ్ర ఇత్యాది శ్లోకముచే సాత్త్వికసుఖలక్షణము. భాష్యకారులయభిప్రాయము నిట్లు.

శ్రీ. అందు సాత్త్వికసుఖముం జెప్పుచున్నాఁడు సార్ధముచేత.—యత్ర = ఏసుఖమునందు; అభ్యాసాత్ =అతిపరిచయమువలన; రమతే—కాని, విషయసుఖము నందువలె తత్క్షణమే రతి నొందఁడో; దేనియందు రమించుచుండువాఁడు, దుఃఖాన్తం చ = దుఃఖముయొక్క యవసానమును; నిగచ్ఛతి= మిక్కిలి పొందుచున్నాఁడో. ఎట్టిది యది ? యత్ = ఏది; తత్ – అనిర్వాచ్యము; అగ్రే = మొదట; విషమివ=మనస్సంయమాధీన మగుటవలన దుఃఖావహమువలె నుండునో; పరిణామమునందో, అమృతోపమమ్ = అమృతసదృశమో. ఆత్మవిషయ మగుబుద్ధి ఆత్మబుద్ధి, దానియొక్క ప్రసాదము – రజస్తమోమలత్యాగముచే స్వచ్ఛమై నిలుచుట, దానివలనఁ బుట్టినది; అట్టియేసుఖము గలదో, తత్ సాత్త్వికం ప్రోక్తమ్, యోగులచేత.

ప. అందు సాత్త్వికసుఖముం జెప్పుచున్నాఁడు.—యత్ర = ఏసుఖము నందు; అభ్యాసాత్ = నిరంతరానుసంధానమువలన; రమతే. రమించుచు, దుఃఖాన్తమ్ = దుఃఖావసానమును; నిగచ్ఛతి = మిక్కిలి పొందుచున్నాఁడో. అట్లు, యత్ = ఏది; అగ్రే = ప్రారంభమునందు; మనఃప్రత్యాహారము చేయుటచే, విషమివ – దుఃఖమువలె నుండునో; పరిణామమునందో, అమృతోపమమ్=పరమానంద సదృశ మగునో; మఱియు నేది, ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్ = ఆత్మవిషయ మగు వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి ఆత్మబుద్ధి, దానిచే ప్రసాదము – ప్రసన్నత యేది గలదో దానివలనఁ బుట్టినదో; తత్ సాత్త్వికం సుఖమ్.

రా. ఏసుఖమునందుఁ జిరకాలాభ్యాసమువలనఁ గ్రమంబున నిరతిశయమైనరతిని బొందుచున్నాఁడో, దుఃఖాన్తంచ నిగచ్ఛతి – సమస్తమైన సాంసారిక దుఃఖముయొక్క యంతమును బొందుచున్నాఁడో. దానినే విశేషించుచున్నాఁడు.— యత్తత్ = ఏసుఖము; అగ్రే = యోగోపక్రమవేళయందు; అధికాయాససాధ్య మగుటవలనను వివిక్తస్వరూప మనుభూతము కామివలనను, విషమివ – దుఃఖము వంటి దగునో; పరిణామే = పరిపాకమునందు, అభ్యాసవశమున వివిక్తస్వరూప మావిర్భవించినపుడు; అమృతోపమ మగునో; అదియు, ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్ – ఆత్మవిషయ మగుబుద్ధి ఆత్మబుద్ధి, దానియొక్క సకలేతరవిషయనివృత్తి ప్రసాదము, నివృత్తసకలేతరవిషయ మగుబుద్ధిచే వివిక్తస్వభావాత్మానుభవజనిత మగుసుఖ మమృతోపమ మగుచున్నది, తత్ సుఖమ్ సాత్త్వికం ప్రోక్తమ్.

విషయేన్ద్రియసంయోగా ద్య త్త దగ్రే ఽమృతోపమమ్
పరిణామే విష మివ త త్సుఖం రాజసం స్మృతమ్. ౩౮

భా. విషయేన్ద్రియసంయోగాత్=విషయేంద్రియముల సంబంధము వలన; యత్ = ఏది; తత్ = ప్రసిద్ధ మగు సుఖము; కలుగుచున్నదో; అగ్రే = ప్రథమక్షణమందు; అమృతోపమమ్ = అమృతతుల్యము; పరిణామే = విపరిణామమునందు, తదుపభోగాంతమునందు; విషమివ = విషతుల్యము, బలవీర్యరూపప్రజ్ఞామేధాధనోత్సాహహానిహేతు వగుట వలనను అధర్మమునకును తత్ఫలనరకాదులకును హేతు వగుటవలనను; తత్ సుఖమ్ = ఆ సుఖము; రాజసమ్ = రాజస మని; స్మృతమ్=చెప్పఁబడినది.

విషయోపభోగమువలనఁ బ్రసిద్ధ మయిన యేసుఖముఁ గలుగుచున్నదో అది యుపభోగకాలమం దమృతతుల్యమై యుపభోగాంతమున బలవీర్యాది హానికి హేతు వగుటవలనను అధర్మనరకాదిప్రాప్తికి హేతు వగుటవలనను విష తుల్య మగును గావున నాసుఖము రాజస మని తాత్పర్యము.

ఆ. రాజససుఖమును హేయం బని తెలియుటకై చెప్పుచున్నారు విష యేత్యాదిగా. బలము — దేహసామర్థ్యము. వీర్యము—పరాక్రమకృత మగుయశస్సు. రూపము — దేహసౌందర్యము. ప్రజ్ఞ — శ్రుతార్థమును గ్రహించుసామర్థ్యము. మేధ — గ్రహించినయర్థమును మఱవక ధరించుశక్తి. ధనము — గోహిరణ్యాదికము. ఉత్సాహమో కార్యము నుపక్రమించుట మొదలగునది. వీని నశింపఁజేయునది యగుటవలన వైషయికసుఖము విషతుల్య మని యర్థము. దానికే హేత్వంతరముఁ జెప్పుచున్నారు అధ ర్మేత్యాదిగా.

మ. విషయేన్ద్రియసంయోగాత్ = శ్రోత్రాదీంద్రియములకు శబ్దాదివిష యములతో సంయోగమువలన; ఏసుఖము, అగ్రే అమృతోపమమ్; పరిణామే = కాలాంతరమునందు; విషమివ. తత్ రాజసమ్.

శం. రాజససుఖముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—విషయేన్ద్రియసంయోగాత్ = విషయములకును ఇంద్రియములకు సంసర్గమువలన; పుట్టునట్టి; యత్ = ఏవైష

యికసుఖము; అగ్రే = పూర్వము, స్వానుభవసమయమందు; తను సేవించునట్టి పురుషునకు, అమృతోపమమ్ = అమృతసమాన మగుచు; "భూయోభూయో వివర్ధతే" అను న్యాయముచే స్వవిషయము లయిన యవిద్యాకామకర్మములనే వృద్ధి నొందించుచున్నది. పరిణామే = స్వకార్యఫలకాలమునందు; తినయం దాసక్తుఁడయినపురుషుని, విషమివ = విషమువలెఁ జంపుచున్నది, స్వకార్యముతోఁ గూర్చి "స కామభి ర్జాయతే తత్ర తత్ర" అను న్యాయంబున నానాయోనులందుఁ బడఁద్రోసి మాటిమాటికి మృత్యువు నొందించుచున్నది యని యర్థము. ఇట్టి లక్షణము గల వైషయికసుఖ మేది గలదో, తత్ సుఖమ్ = ఆ సుఖము; రాజసమ్ = రజోగుణ మగు కామముచేత సంభావిత మగుటవలన రాజస మని; మునులచే, స్మృతమ్ = చెప్పఁబడినది.

మ. విషయములకును ఇంద్రియములకును సంయోగమువలనఁ బుట్టినది, కాని యాత్మబుద్ధిప్రసాదజము కాదు; యత్ = ఏది; తత్ = అతిప్రసిద్ధ మైన స్రక్చందనవనితాసంగాదిసుఖము; అగ్రే = ప్రథమప్రారంభమునందు; మనస్సంయమాది క్లేశము లేమివలన, అమృతోపమమ్; పరిణామమందో ఐహికపారత్రికదుఃఖావహ మగుటవలన, విష మివ. తత్ సుఖం రాజసం స్మృతమ్.

శ్రీ. రాజససుఖముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—విషయములకును ఇంద్రియములకును సంయోగమువలన, యత్ = ఏది; తత్ = ప్రసిద్ధ మగు స్త్రీసంగాదిసుఖము; అమృతము ఉపమ దేనికో అట్టిది యగుచున్నదో, అగ్రే = ప్రథమమందు. పరిణామమందో విషతుల్యము, ఇహమునందును బరమునందును దుఃఖహేతు వగుటవలన. తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్.

ప. యత్ = ఏది; రాజససుఖముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—విషయేన్ద్రియస్సంయోగాత్ రాజససుఖముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యత్ =ఏది; అగ్రే=ప్రారంభమునందు; అమృతోపమమ్; పరిణామే; విరస మగుటవలన విషతుల్యము చేఁప ప్రమింగినబడిశముతోఁడి యామిషమువలె. తత్సుఖం రాజసమ్.

రా. అగ్రే=అనుభవవేలయందు; విషయేన్ద్రియసంయోగాత్; యత్తత్; అమృతమువలె నుండునో; పరిణామే = విపాకమునందు, విషయములకు సుఖతకు హేతువు లగు క్షుదాదులు నివృత్తము లైనపుడు; ఆ సుఖము నిరయాదినిమిత్త

మగుటవలన, విష మివ = త్రాగినవిషమువలె నగునో. తత్ సుఖం రాజసం స్మృతమ్.

యదగ్రే చానుబన్ధేచ సుఖం మోహన మాత్మనః
నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం త త్తామస ముదాహృతమ్. ౩౯

భా. యత్=ఏ; సుఖమ్=సుఖము; అగ్రేచ=ప్రథమమందును; అనుబన్ధేచ=అవసానోత్తరకాల మందును; ఆత్మనః=ఆత్మకు; మోహనమ్ = మోహకరమో; నిద్రాలస్య ప్రమాద ఉత్థమ్ = నిద్రవలనను ఆలస్యము వలనను ప్రమాదమువలననుఁ బుట్టినదో; తత్=ఆ సుఖము; తామసమ్ = తామస మని; ఉదాహృతమ్=చెప్పఁబడినది.

తత్కాలమునందును ఉత్తరకాలమునందును బురుషునకు మోహము కలిగించునదియు నిద్రాలస్యప్రమాదములవలనఁ బుట్టినదియు నగు సుఖ మేది గలదో అది తామస మని తాత్పర్యము.

ఆ. తామససుఖమును వివుచుటకై యే యుదాహరించుచున్నారు యదిత్యాదిగా. అనుబంధశబ్దార్థముఁ జెప్పుచున్నారు అవసానేత్యాదిగా. తదుత్పత్తి హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు నిద్రేత్యాదిగా.

హ. ఏది యగ్రమునందును అవసానమునందును మోహకరమో; నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థమ్; తత్=ఆ సుఖము; తామసమ్.

శం. తామసం బగు సుఖముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అగ్రేచ=తన యుత్పత్తి కాలమునందును; అనుబన్ధేచ=పరిణామకాలమునందును, అవసానమందును; ఆత్మనః= సదసద్వివేకహేతు వగు బుద్ధికి; మోహనమ్ = మోహకారకము, వివేకశక్తిని గప్పునది; నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థమ్ = నిద్ర ఆలస్యము – బుద్ధి జాడ్యము, ప్రమాదము – బుద్ధిపారవశ్యము వీనివలనఁ బుట్టినది; యత్ సుఖమ్=ఏసుఖము గలదో; తత్; తామసమ్=తమోగుణనిష్పన్న మగుటవలన తామస మని; ఋషులచే నుదాహరింపఁబడినదని యర్థము.

మ. అగ్రేచ=ప్రథమారంభమందును; అనుబన్ధేచ=పరిణామమందును; యత్ సుఖమ్=ఏసుఖము; ఆత్మకు మోహకరమో; నిద్రయు ఆలస్యమును ప్రసిద్ధ

ములు, ప్రమాదము — కర్తవ్యార్థమునం దవధానము లేక మనోరాజ్యమాత్రము, వానివలనఁ బుట్టినది, కాని సాత్త్వికమునవలె బుద్ధిప్రసాదజము కాదు, రాజసము వలె విషయేంద్రియసంయోగజమునుం గాదు. అట్టి నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థ మగు సుఖము, తామస ముదాహృతమ్.

శ్రీ. తామససుఖముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అగ్రేచ=ప్రథమక్షణమందును; అనుబన్ధేచ=వెనుకఁగూడ; య త్సుఖమ్; ఆత్మనః; మోహకరమో; దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—నిద్రయు ఆలస్యమును ప్రమాదమును—కర్తవ్యార్థమునం దవధానము లేని మనోరాజ్యమును, వీనివలనఁ బుట్టునది; య త్సుఖమ్; తత్తామస ముదాహృతమ్.

ప. తామసముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అగ్రేచ=ప్రథమక్షణమునందును; అనుబద్ధ మగుచున్నది దీనిచేతం గావున అనుబంధము=పరిణామము, దానియందును; ఆత్మనః = అంతఃకరణమునకు; మోహనమ్ = వ్యామోహకము; దాని కవస్థానియ మముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నిద్ర ఆలస్యము ప్రమాదము—అనవధానత. నిద్రయందు సుషుప్తిసుఖము, లేక, స్వాప్నవిషయభోగసుఖము, ఆలస్యమందు అంగమర్దనమువలనఁ గలుగు సుఖము, ప్రమాదము—ఉన్మత్తావస్థ, దానియందుఁ బుట్టిన సుఖము. ఇట్టియేసుఖము గలదో, త త్తామస ముదాహృతమ్ — ఉదాహరణముగా నిరూపింపఁబడినది.

రా. యత్ సుఖమ్; అగ్రేచ అనుబన్ధేచ=అనుభవవేలయందును విపాకమునందును; ఆత్మనః; మోహనమ్=మోహహేతు వగునో, మోహ మిట యథావస్థిత వస్తువున కప్రకాశ మభిప్రేతము; నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థమ్ = నిద్రాలస్యప్రమాదములవలనఁ బుట్టినది; "నిద్రాదు లనుభవవేలయందును మోహహేతువులు గదా! నిద్ర మోహహేతు వనుట స్పష్టము; ఆలస్యము ఇంద్రియవ్యాపారము మంద మగుట, ఇంద్రియవ్యాపారమాంద్యము కలిగినపుడు జ్ఞానమాంద్యము కానే యగును; ప్రమాదము కృత్యములయం దనవధానము కావున దానియందును జ్ఞానమాంద్య మగుచున్నది; అందువలన నవియు మోహహేతువులు. తత్=అట్టి సుఖము; తామస ముదాహృతమ్. అందువలన ముముక్షువుచే రజస్తమముల నభిభవించి సత్త్వమే యుపాదేయ మని ప్రతిపాదిత మగుచున్నది.

న త ద స్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వా పునః
సత్త్వం ప్రకృతిజై ర్ముక్తం య దేభి స్స్యా త్త్రిభి ర్గుణైః. ౪౦

భా. ఇంక నిపుడు ప్రకరణోపసంహారార్థ మగు శ్లోక మారంభింపఁ బడుచున్నది.—తత్=అది; నాస్తి=లేదు; పృథివ్యాంవా=భూమియందుఁ గాని, మనుష్యాదికము గాని; దివి=స్వర్గమునందు; దేవేషు వా పునః=దేవతలయందుఁ గాని; సత్త్వమ్ = ప్రాణిజాతము గాని, ఇతర మైన యప్రాణిజాతము గాని; ప్రకృతిజైః = ప్రకృతివలనఁ బుట్టిన వగు; ఏభిః = ఈ; త్రిభిః=మూఁడైన; గుణైః =సత్త్వాదిగుణములచేత; ముక్తమ్=విడువఁబడినది; యత్=ఏది; స్యాత్=అగునో. అది లే దని పూర్వముతో సంబంధము.

భూలోకమున మనుష్యాదులయందుఁ గాని దేవలోకమున దేవతలయందుఁ గాని ప్రకృతిసంభవము లగు నీసత్త్వాదిగుణములు మూఁటిచే విరహిత మయిన వస్తువు జంగమము గాని స్థావరము గాని యేదియు లే దని తాత్పర్యము.

ఆ. క్రియాకారకఫలాత్మక మగు సంసారమునకుఁ బ్రత్యేకము సాత్త్వికాదిభేదముచేఁ ద్రైవిధ్యముఁ బ్రతిపాదించి సంసారాంతర్భూతమే యేదేని గుణత్రయస్పర్శము లేనిదియు నెక్కడనేని యుండవచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇంక నిత్యాదిగా. సంసారము సర్వంబును గుణత్రయస్పృష్టం బనుట ప్రకరణము. ఇతర మైన యప్రాణిజాతము గాని—అప్రాణిశబ్దముచేఁ బ్రసిద్ధినిబట్టి స్థావరాదికము గ్రహింపఁబడుచున్నది.

హ. తత్; నాస్తి. పృథివ్యాంవా; దివి=అంతరిక్షమునందుఁ గాని; దేవేషువా=ఇంద్రాదిదేవతలచే నుపలక్షిత మయిన స్వర్గమునందుఁగాని; సత్త్వమ్=వస్తువు; ఏభిః ప్రకృతిజైః; గుణైః=సత్త్వరజస్తమోగుణములచే; ముక్తం య త్స్యాత్. సమస్త మయిన వస్తుజాతంబును సత్త్వరజస్తమోగుణమయమే యని యర్థము.

శం. క్రియాకారకఫలములను విభజించి యవి త్రిగుణాత్మకము లని ప్రతిపాదించి యవిభాగంబున సర్వమును త్రిగుణాత్మకమే యని ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు.—పృథివ్యామ్=భూలోకమునందును; వాశబ్దమువలన పాతాళమునందును; దివి వా=స్వర్గమునందుఁ గాని; దేవేషు పునః=బ్రహ్మాదులయందుఁ గాని; ప్రకృతిజైః =

ప్రకృతిసముత్పన్నము లగు; ఏభిః=ఉక్తలక్షణము లగు; త్రిభిః=త్రివిధము లైన; గుణైః=సత్త్వాదులచేత; ముక్తమ్=పరిత్యక్తము, స్పృష్టము కానిది; యత్ స్యాత్= ఏది యగునో; తత్=అట్టి; సత్త్వమ్=ద్రవ్యము, ప్రాణిగాని అప్రాణిగాని మూఁడు లోకములయందును, నాస్తి. త్రిగుణాత్మకమాయాకార మగుటవలన జగము సర్వం బును త్రిగుణాత్మకమే యని యర్థము.

మ. ఇప్పు డనుక్తమునుగూడ సంగ్రహించుచుఁ బ్రకరణార్థము నుపసం హరించుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు.—సత్త్వరజస్తమముల సామ్యావస్థ ప్రకృతి, దానివలనఁ బుట్టినవి—వైషమ్యావస్థను బొందినవి ప్రకృతిజములు, కాని సాక్షాత్తుగా గుణములు ప్రకృతిజములు కావు, ప్రకృతిరూపము లగుటవలన; అందువలన వైష మ్యావస్థయే తదుత్పత్తి, ఉపచారమువలన; లేక, ప్రకృతి యనఁగా మాయ, దాని వలనఁ బుట్టినవి—తత్కల్పితములు ప్రకృతిజములు; ప్రకృతిజము లగు, ఏభిః త్రిభిః; గుణైః=బంధనహేతువు లగు సత్త్వాదులచేత; ముక్తమ్=హీన మయిన; సత్త్వమ్— ప్రాణిజాతము కాని అప్రాణికాని; యత్స్యాత్=ఏది యగునో; తత్పునః = అది మఱి; పృథివ్యాం వా = భూమియందు, మనుష్యాదులందుఁ గాని; దివి; దేవేషువా; నాస్తి. ఎందును గుణత్రయరహిత మగు ననాత్మవస్తువు లే దని యర్థము.

శ్రీ. అనుక్తమునుగూడ సంగ్రహించుచుఁ బ్రకరణార్థము నుపసంహరించు చున్నాఁడు.—ఏభిః = ఈ; ప్రకృతిసంభవము లయిన సత్త్వాదులగు మూఁడుగుణ ములచేత, ముక్తమ్ = హీన మగు; సత్త్వమ్=ప్రాణిజాతము కాని యితరము కాని; యత్ స్యాత్. తత్ = అది; పృథివ్యామ్ = మనుష్యలోకాదులందును; దివి; దేవత లందును; ఎందును లే దని యర్థము.

ప. ఇఁక ననుక్తమును గూడ సంగ్రహించుచుఁ బ్రకరణార్థ ముపసంహ రించుచున్నాఁడు.—యత్ = ఏది; త్రిభిః గుణైః = సత్త్వాదు లగు మూఁడుగుణము లచేత; ముక్తమ్; సత్త్వమ్ = ప్రాణిజాతము గలదో; తత్ = అట్టిది; పృథివ్యామ్= మనుష్యులయందు లేదు. దివి, దేవతలయందును లేదు. శరీరజాత మంతయుఁ ద్రిగు ణాత్మక మయ్యే యున్న దని యర్థము.

రా. పృథివ్యామ్, మనుష్యాదులందుఁ గాని, దివి, దేవతలయందుఁ గాని, ప్రకృతిసంస్పృష్టము లగు బ్రహ్మాదిస్థావరాంతములందు, ప్రకృతిజైః ఏభిః త్రిభిః గుణైః ముక్తమ్; యత్ సత్త్వమ్ = ఏప్రాణిజాతమో; తత్ నాస్తి.

బ్రాహ్మణ క్షత్త్రియ విశాం శూద్రాణాంచ పరన్తప
కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావప్రభవైర్గుణైః. ౪౧

భా. సర్వం బగు సంసారము క్రియాకారకఫలలక్షణము సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకము అవిద్యాకల్పితము సమూలం బనర్థ మని చెప్పఁబడినది, వృక్షరూపకల్పనచే నూర్ధ్వమూలమధశ్శాఖ మిత్యాదిగ్రంథముచేతఁ గూడ. దాని దృఢం బగు నసంగశస్త్రముచే ఛేదించి తతఃపదం తత్పరిమార్గితవ్య మ్మనియుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. అందును సర్వంబును త్రిగుణాత్మక మగుటవలన సంసారకారణనివృత్తి యనుపపన్న మని యేర్పడుటచే ఎట్లు తన్నివృత్తి యగునో అట్లు చెప్పవలయును. సర్వం బగు గీతాశాస్త్రార్థము నుపసంహరింపవలయును. ఇంతమాత్రమే సమస్తమైన వేదస్మృత్యర్థము పురుషార్థముఁ గోరువారిచే ననుష్ఠేయం బను నేతదర్థంబును బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవిశా మిత్యాదిగ్రంథ మారంభింపఁబడుచున్నది.—బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవిశామ్ = బ్రాహ్మణులకును క్షత్త్రియులకును వైశ్యులకును; శూద్రాణాంచ = శూద్రులకును; శూద్రులను సమాసమునఁ జేర్పమి వా రేకజాతులును వేదమునం దనధికృతులు నగుటవలన; పరంతప = శత్రువులఁ దపింపఁజేయువాఁడా! కర్మాణి=కర్మములు; ప్రవిభక్తాని=ఒక్కొక్కరికి విభాగముచే వ్యవస్థాపింపఁబడినవి. దేనిచేత ? స్వభావప్రభవైః గుణైః = స్వభావము ఈశ్వరుని ప్రకృతి త్రిగుణాత్మకము మాయ, అది ప్రభవము—కారణము ఏగుణములకో అవి స్వభావప్రభవములు; అట్టి గుణములచేత శమాదు లగుకర్మములు ప్రవిభక్తములు బ్రాహ్మణాదులకు. లేక. బ్రాహ్మణస్వభావమునకు సత్త్వగుణము ప్రభవము—కారణము, అట్లు క్షత్త్రియస్వభావమునకు సత్త్వోపసర్జన మగురజము ప్రభవము, వైశ్యస్వభావమునకుఁ దమఉపసర్జనం బగురజము ప్రభవము, శూద్రస్వభావమునకు రజఉపసర్జన మగుతమము ప్రభవము, ప్రశాంతి యైశ్వర్యము ఈహా * మూఢత యనుస్వభావములు కనఁబడుటవలన నలువురియందును. లేక. జన్మాంతరకృతసంస్కారము ప్రాణులకు వర్తమానజన్మమున స్వకార్యాభిముఖంబై యభివ్యక్త మగునది స్వభా

* ఆశ.

వము, అది ప్రభవము—కారణము ఏగుణములకో అని స్వభావప్రభవము లగుగుణములు. గుణప్రాదుర్భావమునకు నిష్కారణత్వ మనుపపన్న మగుటవలన స్వభావము కారణం బనికారణ విశేషోపాదానము. ఇట్లు స్వభావప్రభవములు—ప్రకృతిప్రభవము లగు సత్త్వరజస్తమోగుణములచే స్వకార్యానురూపమున శమాదికర్మములు ప్రవిభక్తములు. ఓయీ! శాస్త్రప్రవిభక్తములు శాస్త్రముచే విహితములు బ్రాహ్మణాదులకు శమాదికర్మములు, ఎట్లు చెప్పవచ్చును సత్త్వాదిగుణప్రవిభక్తము లని? కా దిది దోషము. శాస్త్రముచేతఁగూడ బ్రాహ్మణాదులకు సత్త్వాదిగుణ విశేషాపేక్షచేతనే శమాదికర్మములు ప్రవిభక్తములు, గుణానపేక్షచేఁ గాదు, కావున శాస్త్రప్రవిభక్తము లైనను గర్మములు గుణప్రవిభక్తము లని చెప్పఁబడుచున్నవి.

అర్జునా! బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవైశ్యులకును శూద్రులకును వారివారి స్వభావముచేఁ గలిగిన సత్త్వాదిగుణములనుబట్టి వేఱువేఱుగాఁ గర్మములు శాస్త్రముచే విధింపఁబడిన వని తాత్పర్యము.

ఆ. ఉపసంహృత మగు ప్రకరణార్థము ననువదించుచున్నారు సర్వంబు ఇత్యాదిగా. అది యనేకాత్మక మగుటచే హేయం బని సూచించుచున్నారు క్రియే త్యాదిగా. నిర్గుణుం డగు నాత్మకంటె విలక్షణ మగుటవలనఁగూడ నది హేయ మని చెప్పుచున్నారు సత్త్వేత్యాదిగా. అనర్థం బగుటవలనఁ గూడ నది త్యాజ్యము, అవిద్యాకల్పిత మగుటచే అవస్తువు వస్తువువలెఁ దోఁచుటవలన నది యనర్థ మని చెప్పుచున్నారు అవి ద్యేత్యాదిగా. అష్టాదశమునమాత్రమె కాదు సంసారము దర్శితము, మఱే మనఁగా పంచదశమునందును గూడ నని చెప్పుచున్నారు వృక్షేత్యా దిగా. గ్రంథముచేతఁ గూడ—సంసారము చెప్పఁబడినది యని యనువర్తించుచున్నది. సంసారధ్వంసనసాధన మగు సమ్యగ్జ్ఞానముగూడ దానియందే ప్రతిపాదింపఁబడిన దని చెప్పుచున్నారు దాని ఇత్యాదిగా. వృత్తము ననువదించి యనంతరసందర్భ తాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు అందును ఇత్యాదిగా. అందును—సంసారము నివర్తింపవలయు ననుటయందును. గుణత్రయాత్మకము గదా సర్వసంసారంబును, ప్రకృత్యాత్మకంబులు సంసారకారణీభూతంబు లగు గుణములకు నివృత్తి సంభవింపదు, ప్రకృతి నిత్య మగుటవలన నని యాశంక కలుగఁగా స్వధర్మానుష్ఠానమువలనఁ దత్త్వజ్ఞానో

త్పత్తిచే నజ్ఞానాత్మకము లగు గుణములకు నివృత్తి యె ట్లగునో అట్లు స్వధర్మజాతము వక్తవ్య మని యుత్తరగ్రంథప్రవృత్తి యని యర్థము. ఆయావర్ణముల ధర్మజాతము నుపదేశింపనియెడ నుపసంహారప్రకరణము సమగ్రము కాఁజాల దని చెప్పుచున్నారు సర్వంబు ఇత్యాదిగా. గీతాశాస్త్రార్థ ముపసంహృత మయినపుడు దానిచేతనే సమస్త మగు వేదార్థమును స్మృత్యర్థమును ఉపసంహృత మైనను ముముక్షువుల కనుష్ఠేయ మగునది యింక నవశిష్టము వక్తవ్యము కల దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇంతమాత్రమే ఇత్యాదిగా. ఏతదర్థంబును – అనుష్ఠేయ పరిమాణ నిర్ధారణమువలె నుక్తశంకానివారణంబును శాస్త్రార్థోపసంహారము నను నీరెండును సముచ్చయమున కర్థము. ఇప్పుడు వర్ణచతుష్టయమున కనుష్ఠేయ మగు ధర్మజాత మసంకీర్ణ మని సూత్రము నుపన్యసించుచున్నారు బ్రాహ్మ ణేత్యాదిగా. ఉపనయనసంస్కారమును వేదాధికారమును సమాన మగుటచే బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యులకు సమాసము. ఇతరులను సమాసములోఁ జేర్పమికి హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు శూద్రులను ఇత్యాదిగా. ఏకజాతులు–ఉపనయనము లేనివారు. కర్మల నసంకీర్ణముగా వ్యవస్థాపించుదానిఁ బ్రశ్నపూర్వకముగాఁ బ్రకటించుచున్నారు దేనిచేత నిత్యాదిగా. స్వభావప్రభవై ర్గుణైః అనుదాని కర్థాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు లేక ఇత్యాదిగా. చెప్పిన వ్యవస్థకుఁ గార్యదర్శనమును బ్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు ప్రశాంతి ఇత్యాదిగా. స్వభావశబ్దమున కర్థాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు లేక ఇత్యాదిగా. ఎందువలన గుణాభివ్యక్తి వాసనాధీనము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు గుణే త్యాదిగా. ఓయీ! లేదు గుణప్రాదుర్భావమునకు నిష్కారణత్వము, ప్రకృతిజై ర్గుణైః అని ప్రకృతిని గుణకారణముగాఁ జెప్పుటవలన. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు స్వభావము కారణంబు అని. స్వభావము–వాసన గుణవ్యక్తికి నిమిత్తకారణ మని వివక్షితము, ప్రకృతియె యుపాదానకారణ మని భావము. చెప్పినదాని నుపసంహరించుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. స్వభావప్రభవము లగు సత్త్వాదిగుణములచే బ్రాహ్మణాదులకుఁ గర్మములు ప్రవిభక్తము లని చెప్పినదాని నాక్షేపించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. ధర్మవిభాగహేతు వగు శాస్త్రము సత్త్వాదివిశేషాపేక్షచేతనే విభాగజ్ఞాపక మగుటవలన రెంటికి విభాగహేతుత్వము చెప్పుట యవిరుద్ధ మని పరిహరించుచున్నారు కా దిది దోషము ఇత్యాదిగా.

హ. బ్రాహ్మణుఁడును క్షత్రియుఁడును విట్టును బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశులు, వారికిని; శూద్రాణాంచ; కర్తవ్యములగు కర్మములు ప్రవిభక్తములు; స్వభావము–ప్రకృతి, తద్భవంబు లగు సత్త్వరజస్తమము లను గుణములచేత,

శం. ఇట్లు సర్వజగంబును గుణత్రయాత్మకం బని సిద్ధ మైనపుడు గుణత్రయము నతిక్రమించినవానికే ముక్తి కావున గుణముల నతిక్రమింపఁ గోరునట్టి ముముక్షువునకుఁ దదతిక్రమసిద్ధికిఁ బరమకారణము జ్ఞానము, తత్సిద్ధికిఁ గారణము సత్త్వశుద్ధి, తత్కారణమో కర్మమే, కావున నదియె యవశ్యము కర్తవ్య మగుటవలన వైదికము లగు కర్మము లన్నియుఁ గర్తవ్యములై ప్రాప్తింపఁగా, బ్రాహ్మణాదు లగు ముముక్షువుల కెవ్వరెవ్వరికి స్వస్వగుణానురూపంబున నేయేకర్మములు విభక్తములై యున్నవో వారివారిచే నయ్యవియె కర్తవ్యములు కాని యితరములు కావని నియమముఁ దెలుపుచున్నాఁడు.—బ్రాహ్మణక్షత్రియ విశామ్=బ్రాహ్మణులకును క్షత్రియులకును వైశ్యులకును, ఇట జాతిచే విషము లైనను ఉపనయనాధ్యయనయజనాదికర్మములచేతను ఆశ్రమముచేతను సము లగుటవలన ధర్మముచే సమాను లగువారి సమాసముగాఁ జెప్పుట యవిరుద్ధము; శూద్రాణాంచ అని పృథక్కరణము జాతిచేతను ధర్మముచేతను క్రియచేతను విషము లగుటవలన విరుద్ధము కాదు; ఇట్లు ఆబ్రాహ్మణాదులకును శూద్రులకును నియమంబునఁ గర్తవ్యము లగు, కర్మాణి=కర్మములు; స్వభావప్రభవైః=స్వభావ మనఁగా ప్రకృతి, తత్ప్రభవము లగు; గుణైః=సత్త్వాదిగుణములచేత; ప్రవిభక్తాని=ప్రకర్షంబున విభక్తములు, గుణవంతుల గుణభేదముచేతఁ గర్మములుగూడ భిన్నములుగా గుణములచే నసంకీర్ణములుగా వ్యవస్థాపితము లగుచున్నవి యని యర్థము. లేక. స్వభావప్రభవైః—బ్రాహ్మణస్వభావము కేవలసత్త్వగుణప్రభవము, క్షత్రియస్వభావము సత్త్వమిశ్రరజఃప్రభవము, వైశ్యస్వభావము రజోమిశ్రతమఃప్రభవము, శూద్రస్వభావము కేవలతమఃప్రభవము, ఇట్లు సత్త్వాదిగుణభేదముచేఁ దత్తద్గుణవంతు లగు బ్రాహ్మణాదులకును శూద్రులకును గర్తవ్యము లగు కర్మములును భేదిల్లుచున్నవని యర్థము. లేక. "బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖ మాసీత్" అను శ్రుతి చెప్పినప్రకారముచేతను "చత్వారో వర్ణా బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రా స్తేషాం పూర్వః పూర్వో జన్మత శ్శ్రేయాన్" అను న్యాయముచేతను, భవమే భావము—జననము, తనదైనభావము స్వభావము; లేక, తమయొక్క భావము స్వభావము—ముఖబాహ్వాదులవలన జననము, అది ప్రభవము—కారణము వేనికో అవి స్వభావప్రభవములు, స్వజన్మనిమిత్తకము లగు గుణములచేత—ఉత్తమత్వ మధ్యమత్వ నికృష్టత్వాతినికృష్టత్వములచేత నుపలక్షితు లగు బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రులకు నియమంబునఁ గర్తవ్యము లేకర్మములు గలవో అవి జన్మమునుబట్టి యుత్కృష్టత్వాదిభేదమున విభక్తములు—శాస్త్రముచే విభజించి విహితము లని యర్థము.

మ. ఇట్లు సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకము క్రియాకారకఫలలక్షణ మగు సర్వసంసారంబును మిథ్యాజ్ఞానకల్పితం బనర్థ మని చతుర్దశాధ్యాయోక్త ముపసంహరింపఁబడినది. పంచదశమునందును వృక్షరూపకకల్పనచే దానిఁ బ్రతిపాదించి "అశ్వత్థ మేనం సువిరూఢమూల మసఙ్గశస్త్రేణ దృఢేన ఛిత్త్వా, తతః పదం తత్పరిమార్గితవ్యం యస్మిన్ గతా ననివర్తన్తి భూయః" అని యసంగశస్త్రముచే విషయవైరాగ్యముచే దాని ఛేదించి పరమాత్మ యన్వేష్టవ్యుఁ డని చెప్పఁబడినది. అందు సర్వంబును ద్రిగుణాత్మకమై యుండఁగా త్రిగుణాత్మక మగు సంసారవృక్ష మెట్లు ఛేదింప నగును? అసంగశస్త్రమే యనుపపన్న మగుటవలన నని యాశంక కలుగఁగా, స్వస్వాధికారవిహితంబు లగు వర్ణాశ్రమధర్మములచే నారాధింపఁబడుచున్న పరమేశ్వరునివలన నసంగశస్త్రము లభించు నని ప్రతిపాదించుటకును, ఇంతమాత్రమే సర్వవేదార్థము పరమపురుషార్థముఁ గోరువారిచే ననుష్ఠేయం బనియు గీతాశాస్త్రార్థం బుపసంహరింపవలయు ననియు నేతదర్థమై యుత్తరప్రకరణ మారంభింపంబడుచున్నది. అం దిది సూత్రము.—ముగ్వురను సమాసముగాఁ జెప్పుట ద్విజు లగుటచే వేదాధ్యయనాదితుల్యధర్ము లని తెలుపుటకొఱకు. శూద్రులను వేఱుగాఁ జెప్పుట యేకజాతు లగుటచే వేదానధికారు లని తెలుపుట కొఱకు. అట్లు వసిష్ఠుఁడు "చత్వారో వర్ణా బ్రాహ్మణ క్షత్త్రియ వైశ్య శూద్రా స్తేషాం త్రయో వర్ణా ద్విజాతయో బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవైశ్యా స్తేషామ్ — మాతు రగ్రే ఽధిజననం ద్వితీయం మౌఞ్జిబన్ధనమ్, అత్రా ఽస్య మాతా సావిత్రీ పితా త్వాచార్య ఉచ్యతే" * అని. అట్లు ప్రతివిశిష్టము ♦ చాతుర్వర్ణ్యము. స్థానవిశేషమువలనఁ గూడ "బ్రాహ్మణో ఽస్య ముఖ మాసీత్, బాహూ రాజన్యః కృతః, ఊరూ త దస్య యద్వైశ్యః, పద్భ్యాం శూద్రో అజాయత" అని శ్రుతి. "గాయత్ర్యా బ్రాహ్మణ మసృజత త్రిష్టుభా రాజన్యం జగత్యా వైశ్యం న కేనచి చ్ఛన్దసా శూద్ర మిత్య సంస్కారోవిజ్ఞాయతే, శూద్ర శ్చతుర్థో వర్ణ ఏకజాతిః" ❟ అని గౌతముఁడు. పరంతప=శత్రుతాపనుఁడా! ఆనాలుగు

* బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవైశ్యశూద్రు లని నాలుగువర్ణములు, అందు బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవైశ్యు లను మూఁడువర్ణములు ద్విజాతులు. తల్లివలన జన్మము మొదటిది, రెండవది యుపనయనము. అందు వీనికిఁ దల్లి సావిత్రి, తండ్రి యాచార్యుఁ డని చెప్పఁబడుచున్నది.

♦ పరస్పరభిన్నలక్షణము గలది.

❟ గాయత్త్రిచే బ్రాహ్మణుని సృజించెను. త్రిష్టుప్పుచే క్షత్త్రియుని జగతిచే వైశ్యుని సృజించెను. శూద్రు నేఛందస్సుచేతను సృజింప లేదు. కావున నతఁడు సంస్కారహీనుఁ డని తెలియుచున్నది. శూద్రుఁడు నాలవవర్ణము ఏకజాతి.

వర్ణములకును కర్మములు ప్రకర్షమున విభక్తములు—ఇతరేతరవిభాగముచే వ్యవస్థితములు. వేనిచేత? స్వభావప్రభవైః గుణైః=బ్రాహ్మణ్యాదిస్వభావము లగు సత్త్వాది గుణములచేత. అది యెట్లనఁగా. బ్రాహ్మణస్వభావమునకు సత్త్వగుణమే కారణము ప్రశాంతతవలన, క్షత్త్రియస్వభావమునకు సత్త్వోపసర్జన మగురజము ఈశ్వరత్వము వలన, వైశ్యస్వభావమునకు తమ ఉపసర్జన మగురజము ఈహాస్వభావ మగుటవలన, శూద్రస్వభావమునకు రజఉపసర్జన మగు తమము మూఢస్వభావ మగుటవలన. లేక. మాయాఖ్య మగు ప్రకృతి స్వభావము, దానివలన ఉపాదానమువలన ప్రభవము—ఉత్పత్తి వేనికో అట్టి గుణములచేత. లేక. పూర్వజన్మకృత మగు సంస్కారము వర్తమానజన్మమునందు స్వఫలాభిముఖంబై యభివ్యక్తము స్వభావము, అది నిమిత్త మగుటచే ప్రభవము—కారణము వేనికో అట్టి గుణములచేత. శాస్త్రముగూడ పురుషస్వభావసాపేక్ష మగుటవలన శాస్త్రముచేఁ బ్రవిభక్తము లైనను గుణములచేఁ బ్రవిభక్తము లని చెప్పఁబడుచున్నవి, "ఆఖ్యాతానా మర్థం బోధయతా మధికారిశక్తి స్సహకారిణీ" * అను న్యాయమువలన. అట్లు గౌతముఁడు "ద్విజాతీనా మధ్యయన మిజ్యా దానమ్, బ్రాహ్మణ స్యాధికాః ప్రవచన యాజన ప్రతిగ్రహాః, పూర్వేషు నియమస్తు, రాజ్ఞో ఽధికం రక్షణం సర్వభూతానాం న్యాయదణ్డత్వమ్, వైశ్య స్యాధికం కృషి వణి క్పాశుపాల్యం కుసీదంచ, శూద్ర శ్చతుర్థో వర్ణ ఏకజాతి స్తస్యాపి సత్య మక్రోధ శ్శౌచ మాచమనార్థే పాణి పాద ప్రక్షాలన మేవైకే శ్రాద్ధకర్మ భృత్యభరణం స్వదారవృత్తిః పరిచర్యోత్తరేషామ్" అని. ఇందు సాధారణములును అసాధారణములు నగు ధర్మములు చెప్పఁబడినవి. పూర్వములయందు — అధ్యయనేజ్యా దానములందు నియమము—అవశ్యకర్తవ్యత, లేదు ప్రవచన యాజన ప్రతిగ్రహము లందు, వృత్త్యర్థము లగుటవలన నని యర్థము. వణిక్—వాణిజ్యము, కుసీదమ్—వడ్డికి ధనవ్యాపారము. ఉత్తరేషామ్—శ్రేష్ఠు లగు ద్విజాతుల కని యర్థము. వసిష్ఠుఁడును "షట్కర్మాణి బ్రాహ్మణ స్యాధ్యయన మధ్యాపనం యజ్ఞో యాజనం దానం ప్రతిగ్రహ శ్చేతి, త్రీణి రాజన్య స్యాధ్యయనం యజ్ఞో దానంచ శస్త్రేణచ ప్రజాపాలనం స్వధర్మ స్తేన జీవేత్, ఏతా న్యేవ త్రీణి వైశ్యస్య కృషి వణి క్పాశుపాల్యం కుసీదంచ, తేషాం పరిచర్యా శూద్రస్య" అని. ఆపస్తంబుఁడును "చత్వారో వర్ణా బ్రాహ్మణ క్షత్త్రియ వైశ్య శూద్రా స్తేషాం పూర్వః పూర్వో జన్మత శ్శ్రేయాన్, స్వకర్మ బ్రాహ్మణ స్యాధ్యయన మధ్యాపనం యజ్ఞో యాజనం దానం ప్రతిగ్రహణం దాయాద్యం

* అర్థమును బోధించునట్టి యాఖ్యాతములకు అధికారిశక్తి సహకారిణి.

శిలోఞ్ఛా ద్యన్యచ్చా పరిగృహీతమ్, ఏతా న్యేవ క్షత్త్రియ స్యాధ్యాపన యాజన ప్రతిగ్రహణానీతి పరిహాయ యుద్ధదణ్డాధికాని, క్షత్త్రియవ ద్వైశ్యస్య దణ్డ యుద్ధ వర్జం కృషి గౌరక్ష్య వాణిజ్యాధికమ్, పరిచర్యా శూద్ర స్యేతరేషాం వర్ణానామ్" అని. మనువును "అధ్యాపన మధ్యయనం యజనం యాజనం తథా। దానం ప్రతి గ్రహం చైవ బ్రాహ్మణానా మకల్పయత్॥ ప్రజానాం రక్షణం దాన మిజ్యా ఽధ్య యన మేవచ। విషయే ష్వప్రసక్తించ క్షత్త్రియస్య సమాదిశత్॥ పశూనాం రక్షణం దాన మిజ్యా ఽధ్యయన మేవచ। వణిక్పథం కుసీదంచ వైశ్యస్య కృషి మేవచ॥ ఏక మేవతు శూద్రస్య ప్రభుః కర్మ సమాదిశత్। ఏతేషా మేవ వర్ణానాం శుశ్రూషా మనసూయయా." అని. ఇట్లు నాలుగువర్ణములకును గుణభేదముచేఁ గర్మములు ప్రవిభక్తములు.

శ్రీ. ఓయీ! ఇట్లు క్రియాకారకఫలాదికము సర్వంబును ప్రాణిజాతం బును త్రిగుణాత్మకమే యగునేని, ఎట్లు మఱి వీనికి మోక్షము? అని యపేక్ష కలు గఁగా, స్వస్వాధికారవిహితము లగు కర్మములచేఁ బరమేశ్వరు నారాధించుటవలనఁ దత్ప్రసాదలబ్ధం బగు జ్ఞానముచేత నని సర్వగీతార్థసారంబును సంగ్రహించి ప్రదర్శిం చుటకై ప్రకరణాంతరము నారంభించుచున్నాఁడు ఇది మొదలధ్యాయసమాప్తి వఱకు.—పరంతప=శత్రుతాపనుఁడా! బ్రాహ్మణులకును క్షత్త్రియులకును వైశ్యుల కును శూద్రులకును, కర్మాణి; ప్రవిభక్తాని=ప్రకర్షంబున విహితములు. శూద్రులను సమాసమునుండి వేఱు చేయుట ద్విజత్వము లేమింజేసి విలక్షణు లగుటవలన. విభా గోపలక్షణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు. — స్వభావము—సాత్త్వికాదికము ప్రభవతి—ప్రా దుర్భవించుచున్నది యేగుణమువలననో ఆగుణములచేత ఉపలక్షణభూతములచేత. లేక. స్వభావము—పూర్వజన్మసంస్కారము, దానివలనఁ బ్రాదుర్భూతము లయిన గుణములచేత నని యర్థము. అందు సత్త్వప్రధానులు బ్రాహ్మణులు, సత్త్వోపసర్జన రజఃప్రధానులు క్షత్త్రియులు, తమఉపసర్జనరజఃప్రధానులు వైశ్యులు, రజఉపసర్జన తమఃప్రధానులు శూద్రులు.

ప. * అది చెప్పఁబడినది "చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మ విభా గశః" అని.

---

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

రా. "త్యాగే నైకే అమృతత్వ మానశుః" ఇత్యాదులందు మోక్షసాధనం బని నిర్దిష్ట మగు త్యాగము సన్న్యాసశబ్దార్థముకంటె భిన్నము కాదు. అదియు ననుష్ఠించుచునే యున్నకర్మములందుఁ గర్తృత్వత్యాగమూలము. ఫలకర్మములత్యాగంబును కర్తృత్వత్యాగంబును బరమపురుషునియందుఁ గర్తృత్వానుసంధానముచే నని చెప్పఁబడినది. ఇది యంతయు సత్త్వగుణవృద్ధికార్యము కావున సత్త్వం బుపాదేయ మని తెలుపుటకై సత్త్వరజస్తమములకార్యభేదములు ప్రపంచింపఁబడినవి. ఇప్పు డేవం భూతమై మోక్షసాధనముగా ననుష్ఠింపఁబడునది యగు కర్మమునకుఁ బరమపురుషారాధనవేషతను, అట్లనుష్ఠిత మగు కర్మమునకుఁ దత్ప్రాప్తిలక్షణ మగుఫలంబును బ్రతిపాదించుటకై బ్రాహ్మణాద్యధికారులకు స్వభావానుబంధు లగు సత్త్వాదిగుణములభేదముచే భిన్నమును వృత్తితోఁగూడఁ గర్తవ్యకర్మస్వరూపమును జెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశామ్; స్వకీయ మైన భావము, బ్రాహ్మణాదిజన్మహేతుభూత మగు ప్రాచీనకర్మ మని యర్థము, తత్ప్రభవములు సత్త్వాదిగుణములు, బ్రాహ్మణునకు స్వభావప్రభవము రజస్తమోభిభవముచే నుద్భూత మగు సత్త్వగుణము. క్షత్త్రియునకు స్వభావప్రభవము తమస్సత్త్వాభిభవముచే నుద్భూత మగు రజోగుణము. వైశ్యునకు స్వభావప్రభవము సత్త్వరజోభిభవముచే నల్పోద్రిక్త మగు తమోగుణము. శూద్రునకు స్వభావప్రభవమో రజస్సత్త్వాభిభవముచే నత్యుద్రిక్త మగు తమోగుణము. ఈ స్వభావప్రభవము లగు గుణములతోఁ గూడ, కర్మాణి ప్రవిభక్తాని—శాస్త్రములచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడినవి, బ్రాహ్మణాదు లిట్టి గుణము గలవారు వారికిఁ గర్మము లివి వృత్తులును ఇవి అని గదా విభజించి ప్రతిపాదించుచున్నవి శాస్త్రములు.

శమో దమ స్తప శ్శౌచం క్షాన్తి రార్జవ మేవచ
జ్ఞానం విజ్ఞాన మాస్తిక్యం బ్రహ్మకర్మ స్వభావజమ్. ౪౨

భా. ఏవి మఱి యవి ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శమః = శమమును, దమః=దమమును — యథావ్యాఖ్యాత మయిన యర్థము గలవి; తపః = యథోక్తము శారీరాదికము; శౌచమ్ — మున్ను చెప్పఁబడినది; క్షాన్తిః = క్షమయును; ఆర్జవమేవచ = ఋజుత్వమును; జ్ఞానమ్ = జ్ఞానమును; విజ్ఞానమ్=విజ్ఞానమును; ఆస్తిక్యమ్= కల దనుట, వేదార్థములందు శ్రద్ధ గలుగుట; బ్రహ్మకర్మ=బ్రాహ్మణజాతియొక్క కర్మము; స్వభావజమ్=

స్వభావప్రభవై ర్గుణైః ప్రవిభక్తాని యని యేస్వభావము చెప్పఁబడినదో ఆస్వభావమువలనఁ బుట్టినది.

శమదమములును శారీరాదిత్రివిధతపస్సును బాహ్యాంతరశౌచమును క్షమయును ఋజుత్వమును — కపటము లేమియు జ్ఞానవిజ్ఞానములును ఆస్తికతయు ఇవి బ్రాహ్మణులకు స్వభావజము లయిన కర్మము లని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రవిభక్తము లయిన కర్మములనే ప్రశ్నద్వారమున వివేచించి చూపుచున్నారు ఏవి ఇత్యాదిగా. అంతఃకరణోపశమము శమము, బాహ్యకరణోపరతి దమ మని చెప్పినయర్థమును స్మరణకుఁ దెచ్చుచున్నారు య ఘేత్యాదిగా. త్రివిధ మగు తపస్సు సప్తదశమునందుఁ బ్రదర్శిత మని చెప్పుచున్నారు తపః ఇత్యాదిగా. శౌచముగూడ బాహ్యాంతరభేదమున మున్నే చెప్పఁబడినది యని చెప్పుచున్నారు శౌచ మిత్యాదిగా. క్షమ యనఁగా తిట్టఁబడినవానికిఁ గాని కొట్టఁబడినవానికిఁ గాని మనస్సునందు వికారము లేకుండుట. జ్ఞానము — శాస్త్రీయపదార్థజ్ఞానము. విజ్ఞానము — శాస్త్రార్థమును దనయనుభవమునకుఁ దెచ్చుకొనుట. మూఁడువిధముల వ్యాఖ్యాత మగు స్వభావపదార్థము నవలంబించి చెప్పుచున్నారు స్వభా వేత్యాదిగా.

హ. తపః = స్వధర్మవృత్తి; శౌచమ్ = శుచిభావము; క్షాన్తిః = క్షమ; ఆర్జవమ్ = ఋజుభావము; జ్ఞానమ్ = ఆత్మప్రబోధము; విజ్ఞానమ్ = అనుభవాంతజ్ఞానము; ఆస్తిక్యమ్ = వేదార్థమునం దస్తిత్వబుద్ధి; బ్రహ్మకర్మ=బ్రాహ్మణునికర్మము; స్వభావజమ్ = ప్రకృతిభవము.

శం. వారికి వర్ణనియమంబున విభక్తము లగు నాకర్మము లేవి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శమః = చిత్తముయొక్క యుపరమము, దృష్టాదృష్టవిషయము నం దెల్ల నిశ్శేషముగా భోగాశానివృత్తి; దమః=ఇంద్రియములయుపరమము, బాహ్యార్థములయందుఁ బ్రవృత్తి లేకుండుట; తపః=సప్తదశమునఁ జెప్పఁబడినది శారీర్యాది త్రివిధతపస్సు; శౌచమ్=బాహ్యము ఆభ్యంతరము నగుశుద్ధి, అనృతమును బరాన్నమును విడుచుటచే ముఖమునకును జిహ్వకును శుద్ధి, ప్రతిగ్రహత్యాగముచే హస్తశుద్ధి, విహితబ్రహ్మచర్యముచేఁ గచ్ఛశుద్ధి, రాగద్వేషాదిదోషత్యాగముచే మనశ్శుద్ధి, విహితాచరణముచేఁ గ్రియాశుద్ధి యని యాఱువిధములు శౌచము; క్షాన్తిః=నింద ఆక్రోశము తాడనము మొదలగునది సంభవించినను చిత్తమున వికారము పుట్టకుండుట; ఆర్జవమ్ = సదా కరణత్రయంబును ఏకరూపముగా నుండుట; జ్ఞానమ్=

చక్కఁగా నధ్యయనము చేసిన వేదశాస్త్రములయొక్క పదవాక్యార్థజ్ఞానము; విజ్ఞానమ్=అనుష్ఠానమునకును అనుష్ఠాపనమునకును సమర్థ మగు నిరంకుశ మైనశాస్త్రార్థతత్త్వనిశ్చయము; ఆస్తిక్యమ్=ఆస్తికత్వము, ఇది యవశ్యము కర్తవ్యము దీనిచే నీశ్వరుఁడు ప్రీతుఁ డగు నని కర్మమునందును కర్మఫలమునందును శ్రద్ధ; చకారమనుక్తము లగు నాచార్యవేదేశ్వరులందలి భయభక్తులసముచ్చయార్థము; ఏవకార మిదియే ముముక్షు వగు బ్రాహ్మణునకుఁ గర్తవ్య మగు కర్మ మని యవధారణార్థము; స్వభావజమ్=కేవలసత్త్వప్రకృతివలన, లేక, ముఖమునుండి యుత్పత్తివలనఁ బ్రాప్తము; బ్రాహ్మమ్ *—బ్రాహ్మణజాతి కర్హము—కర్తవ్య మగు; కర్మ—ఈ కర్మము శాస్త్రముచే విహిత మని యర్థము. ముముక్షువులగు త్రైవర్ణికుల కందఱకు శమాద్యాస్తిక్యాంతకర్మము మోక్షసాధనం బగుటచే సమానమే యగుచున్నది, ఐనను కేవలము సత్త్వప్రభవు లగు బ్రాహ్మణులకు గుడమునకు మాధుర్యమువలె నీచెప్పిన కర్మము స్వాభావికమును నియతంబు నగుచున్నది,ఇతరులకో యత్నసాధ్యం బని బోధించుటకై బ్రాహ్మం కర్మ యని చెప్పఁబడినది. అందుచే బ్రాహ్మణులకే సత్త్వాధిక్యమువలన శమాదిసంపత్తిచేఁ దదేకసాధ్యం బగు జ్ఞానమునందును దత్ఫల మగు మోక్షమునందును సులభం బధికారము, తదితరులకుఁ గష్టసాధ్య మని సూచితం బగుచున్నది. అందువలన మోక్షమునకు,సమీప మగు బ్రాహ్మణజన్మము నొందిన పండితులు శీఘ్రంబున మోక్షముకొఱకు యత్నింపవలయు నని సిద్ధము.

మ. అందు బ్రాహ్మణునకు స్వాభావికగుణకృతము లగు కర్మములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శమః=అంతఃకరణోపశమము; దమః=బాహ్యకరణోపరమము; తపః-శారీరాదికము దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞేత్యాదిగాఁ జెప్పఁబడినది; క్షాన్తిః=క్షమ, తిట్టఁబడినను కొట్టఁబడినను మనస్సున వికారము లేక యుండుట. మున్ను వ్యాఖ్యాతము; ఆర్జవమ్=అకౌటిల్యము, పూర్వము వ్యాఖ్యాతము; జ్ఞానమ్=సాంగవేదతదర్థజ్ఞానము; విజ్ఞానమ్=కర్మకాండమునందు యజ్ఞాదికర్మకౌశల్యమును బ్రహ్మకాండమునందు బ్రహ్మాత్మైక్యానుభవమును; ఆస్తిక్యమ్ — సాత్త్వికశ్రద్ధ మున్ను చెప్పఁబడినది; ఈ శమాది నవకము, స్వభావజమ్ = సత్త్వగుణస్వభావకృతము; బ్రహ్మకర్మ=బ్రాహ్మణజాతి యొక్కకర్మము. నాలుగువర్ణములకును సాత్త్వికావస్థయం దీధర్మములు సంభవించుచున్నవి కాని బాహుల్యంబున బ్రాహ్మణునియం దున్నవి, అతఁడు సత్త్వస్వభావుఁ

* బ్రాహ్మం కర్మస్వభావజమ్ అని పాఠాంతరము.

డగుటవలన. సత్త్వోద్రేకవశంబున నితరులయందును నొకానొకప్పుడు సంభవించు నని శాస్త్రాంతరమున సాధారణధర్మము లని చెప్పఁబడినవి. అట్లు విష్ణువు.—"క్షమా సత్యం దమ శ్శౌచం దాన మిన్ద్రియసంయమః। అహింసా గురుశుశ్రూషా తీర్థానుసరణం దయా॥ ఆర్జవం లోభశూన్యత్వం దేవబ్రాహ్మణపూజనమ్। అనభ్యసూయాచ తథా ధర్మ స్సామాన్య ఉచ్యతే" అని. సామాన్యము – నాలుగు వర్ణములకును అట్లు ప్రాయికముగా నాలుగాశ్రమములకును నని యర్థము. అట్లు బృహస్పతి.— "దయా క్షమా ఽనసూయాచ శౌచా ఽనాయాస మఙ్గలమ్। అకార్పణ్యమస్పృహత్వం సర్వసాధారణాని చ ॥ పరేవా బన్ధువర్గేవా మిత్త్రే ద్వేష్టరివా సదా। ఆపన్నే రక్షితవ్యం తు దయైషా పరికీర్తితా॥ బాహ్యే చా ఽఽధ్యాత్మికే చైవ దుఃఖే చోత్పాదితే క్వచిత్। న కుప్యతి నవా హన్తి సా క్షమా పరికీర్తితా॥ నగుణాన్ గుణినో హన్తి స్తౌతి మన్దగుణా నపి। నా ఽన్యదోషేషు రమతే సా ఽనసూయా ప్రకీర్తితా॥ అభక్ష్య పరిహారశ్చ సంసర్గ శ్చా ఽప్య నిర్గుణైః। స్వధర్మేచ వ్యవస్థానం శౌచ మేత త్ప్రకీర్తితమ్ ॥ శరీరం పీడ్యతే యేన సుశుభే నా ఽపి కర్మణా। అత్యన్తం త న్నకర్తవ్య మనాయాస స్స ఉచ్యతే ॥ ప్రశస్తాచరణం నిత్య మప్రశస్త వివర్జనమ్। ఏతద్ధి మఙ్గలం ప్రోక్తం మునిభి స్తత్త్వదర్శిభిః ॥ స్తోకా దపి ప్రదాతవ్య మదీనేనా ఽన్తరాత్మనా। అహ న్యహని య త్కించి దకార్పణ్యం హి తత్ స్మృతమ్॥ య థోత్పన్నేన సంతోషః కర్తవ్యో హ్యర్థ వస్తునా। పరస్యా ఽచిన్తయిత్వా ఽర్థం సా ఽస్పృహా పరికీర్తితా." అని. ఇవియే యెనిమిది యాత్మగుణము లని గౌతమునిచేఁ బఠింపఁబడినవి "అథా ఽష్టా వాత్మగుణా దయా సర్వభూతేషు క్షాన్తి రనసూయా శౌచ మనాయాసో మఙ్గల మకార్పణ్యా మస్పృహా" అని. అట్లు మహాభారతమునందు.—"సత్యం దమ స్తప శ్శౌచం సంతోషో హ్రీః క్షమా ఽఽర్జవమ్। జ్ఞానం శమో దయా ధ్యాన మేష ధర్మ స్సనాతనః॥ సత్యం భూతహితం ప్రోక్తం మనసో దమనం దమః। తప స్స్వధర్మ వర్తిత్వం శౌచం సంకరవర్జనమ్॥ సంతోషో విషయత్యాగో హ్రీ రకార్య నివర్తనమ్। క్షమా ద్వన్ద్వ సహిష్ణుత్వ మార్జవం సమచిత్తతా॥జ్ఞానం తత్త్వార్థసంబోధ శ్శమ శ్చిత్త ప్రశాన్తతా। దయా భూత హితైషిత్వం ధ్యానం నిర్విషయం మనః" అని. దేవలుఁడు.—"శౌచం దానం తప శ్శ్రద్ధా గురుసేవా క్షమా దయా। విజ్ఞానం వినయ స్సత్య మితి ధర్మ సముచ్చయః" అని. మఱియును "వ్రతోపవాసనియమై శ్శరీరో త్తాపనం తపః। ప్రత్యయో ధర్మకార్యేషు తథా శ్రద్ధే త్యుదాహృతా॥ నాస్తి హ్య శ్రద్దధానస్య కర్మకృత్య

ప్రయోజనమ్। యత్పున ర్వైదికీనాం చ లౌకికీనా చ సర్వశః॥ ధారణం సర్వవిద్యానాం విజ్ఞాన మితి కీర్త్యతే। వినయం ద్వివిధం ప్రాహు శ్శశ్వ ద్దమ శమావితి" అని. శేషము వ్యాఖ్యాతప్రాయము కావున వచనములు వ్రాయఁబడినవి కావు. యాజ్ఞవల్క్యుఁడును "ఇజ్యాచార దమా ఽహింసా దాన స్వాధ్యాయకర్మణామ్ । అయం తు పరమో ధర్మో య ద్యోగే నాత్మచిన్తనమ్॥" అని. ఇది సర్వంబును దైవసంపద పూర్వమున వ్యాఖ్యాతము. బ్రాహ్మణులకు స్వాభావికము, ఇతరులకు నైమిత్తికము కావున విరోధము లేదు.

శ్రీ. అందు బ్రాహ్మణునకు స్వాభావికము లగు కర్మములను జెప్పుచున్నాఁడు.—శమః=చిత్తోపరమము; దమః=బాహ్యేంద్రియములయుపరమము; తపః—పూర్వోక్తము శారీరాదికము; శౌచమ్—బాహ్యమును ఆభ్యంతరమును; క్షాన్తిః=క్షమ; ఆర్జవమ్=అవక్రత; జ్ఞానమ్—శాస్త్రీయము; విజ్ఞానమ్—అనుభవము; ఆస్తిక్యమ్=కలదు పరలోక మను నిశ్చయము; ఈ శమాదికము బ్రాహ్మణునకు స్వభావము వలనఁ గలిగిన కర్మము.

ప. *

రా. శమః=బాహ్యేంద్రియనిగ్రహము; దమః = అంతఃకరణనిగ్రహము; తపః=భోగనియమనరూపము, శాస్త్రసిద్ధ మగు కాయక్లేశము; శౌచమ్—శాస్త్రీయకర్మయోగ్యత; క్షాన్తిః = పరులు తన్నుఁ బీడించు చున్నను అవికృతచిత్తుఁ డగుట; ఆర్జవమ్=పరులకు మనోనురూపముగా బాహ్యచేష్టలఁ గనఁబఱచుట; జ్ఞానమ్=పరావరతత్త్వయాథాత్మ్యజ్ఞానము;విజ్ఞానమ్=పరతత్త్వగతాసాధారణవిశేషవిషయ మగు జ్ఞానము; ఆస్తిక్యమ్=వైదికార్థము సర్వంబును సత్య మను నిశ్చయము ప్రకృష్టము, ఏ హేతువుచేతఁ గూడఁ ద్రిప్ప నశక్య మని యర్థము, భగవంతుఁడు పురుషోత్తముఁడు వాసుదేవుఁడు పరబ్రహ్మశబ్దవాచ్యుఁడు నిరస్తనిఖిలదోషగంధుఁడు స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానశక్త్యాద్యసఙ్ఖ్యేయ కల్యాణగుణగణుఁడు నిఖిల వేద వేదాంత వేద్యుఁడు, అతఁడే నిఖిలజగదేక కారణము నిఖిలజగదాధారభూతుఁడు, సర్వంబునకును అతండే ప్రవర్తయిత, తదారాధనభూతము వైదికసర్వకర్మమును, ఆయాకర్మముచే నారాధితుఁడై ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్య మగు ఫలము నిచ్చుచున్నాఁడు—ఈ యర్థము సత్య మను నిశ్చయ మాస్తిక్యము. " వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యః, అహం సర్వస్య

* శ్రీధరీయసమానము.

ప్రభవో మత్తస్సర్వం ప్రవర్తతే, మయి సర్వ మిదం ప్రోతమ్, భోక్తారం యజ్ఞ తపసామ్......జ్ఞాత్వా మాం శాన్తి మృచ్ఛతి, మత్తః పరతరం నాన్య త్కించి దస్తి ధనఞ్జయ, యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్, స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః, యో మా మజ మనాదించ వేత్తి లోక మహేశ్వరమ్" అని గదా చెప్పఁబడుచున్నది. ఇది బ్రాహ్మణునకు స్వభావజ మగు కర్మము.

శౌర్యం తేజో ధృతి ర్దాక్ష్యం యుద్ధే చా ఒప్యపలాయనమ్
దాన మీశ్వరభావశ్చ క్షాత్త్రం కర్మ స్వభావజమ్. ౪౩

భా. శౌర్యమ్=శూరత్వమును; తేజః=ప్రగల్భతయును; ధృతిః=ధారణము, ఏధృతిచే నుత్తంభితుం డై నవానికి సర్వావస్థలయందును అనవసాద మగునో* అది; దాక్ష్యమ్=దక్షభావము, తటాలునఁ గలిగిన కార్యములం దవ్యామోహంబునఁ బ్రవృత్తి;యుద్ధేచాఽపి=యుద్ధమునందును; అపలాయనమ్ =శత్రువులకుఁ బరాఙ్ముఖుఁడు కాకుండుటయు; దానమ్=దేయములందు చేతివిడుపును; ఈశ్వరభావశ్చ=ఈశ్వరునితనమును, ఈశితవ్యులయెడఁ బ్రభుశక్తి ప్రకటీకరణమును; క్షాత్త్రం కర్మ=క్షత్త్రియజాతికి విహిత మగు కర్మము; స్వభావజమ్=స్వభావమువలనఁ బుట్టినది.

పరాక్రమంబును ప్రగల్భతయు ధైర్యమును దక్షతయు యుద్ధమున శత్రువులకు వెనుదీయ కుండుటయు దానమును బ్రభుత్వంబును—ఇవి క్షత్త్రియజాతికి స్వభావజకర్మము లని తాత్పర్యము.

ఆ. శూరత్వము—పరాక్రమము, బలవంతులను గూడఁ బ్రహరించుటకుఁ బ్రవర్తించుట. ప్రగల్భత—పరులచే నెదిరింప నలవి గాకుండుట. గొప్పయాపదయందును దేహేంద్రియముల నుత్తంభించు చిత్తవృత్తి ధృతి యని వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచున్నారు ఏధృతిచే నిత్యాదిగా. దక్షభావమునే వివరించుచున్నారు తటాలున ఇత్యాదిగా. స్వభావము పూర్వము చెప్పఁబడినది.

హ. శౌర్యమ్=మరణభయము లేకుండుట; తేజః=ప్రతాపము; ధృతిః=ధైర్యము; దాక్ష్యమ్=నిపుణత;అపలాయనమ్=శత్రువుల కెదురై నిలుచుట; దానమ్=

* కష్టము తోఁపదో.

హిరణ్యాదికమును బాత్రమునం దర్పించుట. క్షత్రియునిది యిది కావున క్షాత్ర ము*; స్వభావజమ్=ప్రకృతిభవము.

శం. ఇట్లు బ్రాహ్మకర్మముఁ జెప్పి క్షాత్రకర్మముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శూరునిభావము శౌర్యము, పరాక్రమము, వీరులను గూడ సంహరించుసామర్థ్యము; తేజః=ప్రగల్భత, బలవంతులకును దుర్ధర్షుఁ డగుట; ధృతిః=విపత్తునందు చిత్తమునకు వికలత లేకుండుట, ధైర్యము; దాక్ష్యమ్=దక్షభావము, నూఱు ప్రతికూలము లున్నను స్వకార్యము నిర్వహించుసామర్థ్యము; యుద్ధేచ=యుద్ధమునందో; అపలాయనమ్ = ప్రాణాంతమునందును పరాఙ్ముఖుఁడు కాకుండుట; దానమ్=పాత్రములకు ధనము నర్పించుట; ఈశ్వరభావశ్చ = ఐశ్వర్యము, ప్రభావాతిశయముచే నెల్లరను నియమించుట, ధర్మమునఁ బ్రజాపాలన మని యర్థము; చకారమును అపియును ఉక్తసముచ్చయార్థములు, శౌర్యాద్యైశ్వర్యాంత మగు సర్వకర్మమును, స్వభావజమ్ = సత్త్వమిశ్ర రజఃప్రకృతివలన, లేక, బాహువులనుండి యుత్పత్తివలనఁ బ్రాప్తము; క్షాత్రమ్=క్షత్రియజాతికి అర్హము కర్తవ్య మని శాస్త్రముచే విహిత మని యర్థము.

మ. క్షత్రియునకు గుణస్వభావకృతము లగు కర్మములఁ జెప్పుచున్నాడు.—శౌర్యమ్=విక్రమము, బలవంతులనుగూడఁ బ్రహరించుటకుఁ బ్రవృత్తి; తేజః= ప్రాగల్భ్యము, పరులకు ధర్షింప నలవి కామి; ధృతిః = గొప్పయాపదయందును దేహేంద్రియసంఘాతమున కనవసాదము; దాక్ష్యమ్ = దక్షభావము, తటాలునఁ బ్రత్యుత్పన్నము లయిన కార్యములందు వ్యామోహము లేక ప్రవృత్తి; యుద్ధేచ; అపలాయనమ్=అపరాఙ్ముఖత; దానమ్=సంకోచము లేక ధనములందు స్వస్వత్వము పరిత్యజించి పరస్వత్వాపాదనము; ఈశ్వరభావశ్చ=ప్రజాపాలనార్థము ఈశితవ్యుల యందుఁ బ్రభుశక్తి ప్రకటీకరణమును; క్షత్రకర్మ=క్షత్రియజాతికి విహిత మగు కర్మము; స్వభావజమ్=సత్త్వోపసర్జన రజోగుణస్వభావజము.

శ్రీ. క్షత్రియునకు స్వాభావికకర్మములఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—శౌర్యమ్= పరాక్రమము; తేజః = ప్రాగల్భ్యము; ధృతిః=ధైర్యము; దాక్ష్యమ్=కౌశలము; యుద్ధేచ, అపలాయనమ్=అపరాఙ్ముఖత; దానమ్=ఔదార్యము; ఈశ్వరభావః=నియ మించుశక్తి. ఇది క్షత్రియునకు స్వభావజ మగు కర్మము.

* క్షాత్రం కర్మ స్వభావజమ్ అని పాఠాంతరము.

ప. *

రా. శౌర్యమ్ = యుద్ధమునందు నిర్భయముగాఁ బ్రవేశించుసామర్థ్యము; తేజః=పరులకుఁ దిరస్కరింప శక్యము కామి; ధృతిః=ఆరంభించినకర్మమును విఘ్నములు వచ్చినను సమాప్తి నొందించుసామర్థ్యము; దాక్ష్యమ్=సర్వకార్యములను నెఱవేర్చుశక్తి; యుద్ధేచ, అపలాయనమ్ = తనకు మరణము నిశ్చిత మైనను మరల కుండుట; దానమ్=తనధనమును పరస్వత్వాపాదనపర్యంత మగు విడుచుట; ఈశ్వర భావః=స్వవ్యతిరిక్తు లగు సకలజనుల నియమించుసామర్థ్యము. ఇది క్షత్త్రియునకు స్వభావజ మైనకర్మము.

కృషిగోరక్ష్యవాణిజ్యం వైశ్యకర్మ స్వభావజమ్
పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యా ఽపి స్వభావజమ్. ౪౪

భా. కృషిగోరక్ష్యవాణిజ్యమ్=కృషి—భూమిని దున్నుట, గోరక్ష్యము—గోవుల రక్షించువాఁడు గోరక్షుఁడు వానిభావము గోరక్ష్యము పాశుపాల్యము, వాణిజ్యము—వణిజునికర్మము, క్రయవిక్రయాదిలక్షణము; వైశ్యకర్మ = వైశ్యజాతి కర్మము; స్వభావజమ్=స్వభావమువలనఁ బుట్టినది. పరిచర్యాత్మకమ్ = శుశ్రూషా స్వభావ మగు; కర్మ=కర్మము; శూద్రస్యాపి=శూద్రునకును; స్వభావజమ్=స్వభావమువలనఁ బుట్టినది.

కృషియును బశుపాలనమును క్రయవిక్రయాదికమును వైశ్యునకు స్వభావజకర్మము, శూద్రునకును శుశ్రూష స్వాభావిక మగు కర్మమని తాత్పర్యము.

ఆ. ♦

హ. గోవుల రక్షించుట గోరక్ష్యము; వణిక్కనఁగా క్రయవిక్రయములు చేయువాఁడు, వానిభావము వాణిజ్యము. ఇది వైశ్యునకు స్వభావజము.

శం. వైశ్యశూద్రులకుఁ గర్మములం జెప్పుచున్నాఁడు.—కృషి—దున్నుట, గోరక్ష్యము—గోవుల రక్షించువాఁడు గోరక్షుఁడు తద్భావము గోరక్ష్యము పశుపాలనము, వాణిజ్యమ్—వణిజునికర్మము, క్రయవిక్రయలక్షణము; ఈ మూఁడువిధము లగు

* శ్రీధరీయతుల్యము.
♦ ఇంతయు కానందగిరీయము లేదు.

కర్మము, స్వభావజమ్=రజోమిశ్రితతమఃప్రకృతివలన, లేక, ఊరువులయం దుత్పత్తి వలనఁ బ్రాప్తము; వైశ్యకర్మ=వైశ్యజాతికర్తవ్య మగు కర్మము శాస్త్రముచే విహిత మని యర్థము. పరిచర్యాత్మకమ్=త్రైవర్ణికులకు శుశ్రూషారూపము; స్వభావజమ్=కేవలతమఃప్రకృతివలన, లేక, పాదములందు జన్మమువలనఁ బ్రాప్తము; శూద్రస్య=శూద్రునకు; కర్తవ్య మగు, కర్మ=కర్మము; "శుశ్రూషా శూద్రస్య" అను శాస్త్రముచే విహిత మని యర్థము. ఓయీ! బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవైశ్యులకు నియమంబునఁ గర్తవ్యము లగు కర్మములఁ జెప్పెద నని యుపక్రమించి శమము దమ మని శౌర్యము తేజ మని ప్రాకృత మయిన ధర్మమే యుపదేశింపఁబడినది కాని నియమంబునఁ గర్తవ్య మగు వైదికకర్మ ముపదేశింపఁబడినది కాదు. వైదికకర్మానుష్ఠానముచేఁ గదా యీశ్వరుఁడు ప్రీతుం డగును! శమశౌర్యకృష్యాదికర్మము ననుష్ఠించుటచే నీశ్వరుఁడు ప్రీతుఁడు కాఁడు గదా! ఎట్లీవిపరీతకర్మ ముపదేశింపఁబడినది? అందు వేని, సత్యము. శమాదికమును శౌర్యాదికమును సంధ్యాదికర్మమువలె ననుష్ఠేయము కాదు, ఇది యీశ్వరప్రీతికొఱకునుం గాదు. అయినను విశేషముఁ జెప్పెదము. "అహ రహ స్సంధ్యా ముపాసీత, సాయం ప్రాత రగ్నిహోత్రం జుహోతి, యజ్ఞో ఽధ్యయనం దానమ్, ద్విజాతీనా మధ్యయన మిజ్యా దానమ్" ఇత్యాదిగా బ్రాహ్మణాదులకు నియమమున నిత్యము కర్తవ్య మగు కర్మ మెట్లు శాస్త్రముచేతనే చెప్పఁబడినదో; అట్లు "శమేన శాన్తా శ్శివ మాచరన్తి, దమేన దాన్తాః కిల్బిష మవధున్వన్తి, తపసా కిల్బిషం హన్తి, రాజ్ఞో ఽధికం రక్షణం సర్వభూతానాం న్యాయదణ్డత్వం బిభృయా త్సంగ్రామే సంస్థాన మనివృత్తి శ్చేతి, కృషివాణిజ్యేచ స్వయంకృతే కుసీదం చేతి, శూద్ర శ్చతుర్థో వర్ణ ఏకజాతి స్తస్యాపి సత్య మక్రోధః పరిచర్యా చేతరేషామ్" అని యీకర్మములు గూడ ననుష్ఠేయములని శాస్త్రముచేతనే చెప్పఁబడి యున్నవి. ఇది యిట విశేషము. బ్రాహ్మణాదులకు సంధ్యోపాసనాగ్నిహోత్రాదికం బవిభక్త మగు వర్ణాశ్రమధర్మము. శమ శౌర్య కృష్యాదికమో ప్రత్యేకము విభక్తం బగు జాతిధర్మము. అందువలన జాతి వర్ణాశ్రమనిమిత్తకము లగు నీరెండుధర్మములు గూడ నిత్యములు శ్రౌతస్మార్తకర్మములవలెఁ బ్రధానములే యగుచున్నవి, కాని వాని కంగాంగిభావము సిద్ధింపదు. రెండును శాస్త్రముచేతనే నియతము లగుటవలన ముముక్షువులకు నియమంబున ననుష్ఠాతవ్యములే యగుచున్నవి. ఇం దేమియు విపరీతము బోధించుటకుఁ గాని గ్రహించుటకుఁ గాని లేదు. అందువలన జాతిధర్మంబునందు నియమమ్మున వర్తించుచు బ్రాహ

ణాదులు స్వస్వవర్ణాశ్రమార్హ మగు కర్మమును వైదికమును నిత్య మనుష్ఠింపవల యును. వేఱువిధమునఁ గాదు. ప్రధానకర్మమునం దేకదేశము ననుష్ఠించుటచే సాక ల్యము సంభవింపమివలనఁ దత్ఫలము సిద్ధింపదు. శ్రౌతస్మార్తములయం దొకటి యను ష్ఠించుటచే సంస్కారసాకల్యము సిద్ధింపదు గదా! అట్లు. అందువలన స్వధర్మ మగు శమాదికమునందును శౌర్యాదికమునందును సదా వర్తించుచునే బ్రాహ్మణ క్షత్రియాదులు సంధ్యాగ్నిహోత్రాదిక మగు నిత్యకర్మమును నియమమునఁ జేయ వలయు నని సిద్ధము.

మ. కృషి—అన్నోత్పత్తికొఱకు భూమి దున్నుట, గోరక్షుని భావము గౌరక్ష్యము పాశుపాల్యము, వాణిజ్యము—వణిజునికర్మము క్రయవిక్రయాదిలక్షణము, కుసీదము గూడ ఇం దంతర్భవించుచున్నది; వైశ్యకర్మ=వైశ్యజాతియొక్కకర్మము; స్వభావజమ్=తమ ఉపసర్జనరజోగుణస్వభానజము, పరిచర్యాత్మకమ్ = ద్విజశుశ్రూ షారూపమగు; కర్మ=కర్మము; స్వభావజమ్=రజ ఉపసర్జన తమోగుణస్వభావజము.

శ్రీ. వైశ్యశూద్రులకుఁ గర్మముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కృషి = దున్నుట, గోవుల రక్షించువాఁడు గోరక్షుఁడు, వానిభావము గౌరక్ష్యము పాశుపాల్య మని యర్థము, వాణిజ్యమ్ — క్రయవిక్రయాదికము; ఇది వైశ్యునికి స్వభావజం బగు కర్మము. త్రైవర్ణికపరిచర్యాత్మకము శూద్రునకును స్వభావజ మగు కర్మము.

ప. *

రా. కృషి — సస్యోత్పాదన మగు కర్షణము, గౌరక్ష్యము — పశుపాలన మని యర్థము, వాణిజ్యము—ధనసంచయహేతు వగు క్రయవిక్రయాత్మక మయిన కర్మము, ఇది వైశ్యునికి స్వభావజ మగు కర్మము. పూర్వవర్ణత్రయమునకుఁ బరిచర్య శూద్రునకు స్వభావజ మగు కర్మము. ఇది నాలుగు వర్ణములకును వృత్తులతోఁ గూడఁ గర్తవ్యము లగు శాస్త్రవిహితము లైన యజ్ఞాదికర్మ ముల ప్రదర్శనార్థము చెప్పఁబడినది. యజ్ఞాదులు మూఁడువర్ణములకు సాధారణ ములు గదా! శమాదులును మూఁడువర్ణములకు ముముక్షువులకు సాధారణములు. బ్రాహ్మణునకో సత్త్వోద్రేకము స్వాభావిక మగుటచే శమదమాదులు సుఖోపా దానంబు లని తలఁచి వానికి శమాదులు స్వభావజకర్మ మని చెప్పఁబడినది. క్షత్రి యవైశ్యులకో స్వభావంబున రజస్తమఃప్రధాను లగుటచే శమదమాదులు దుఃఖో

* శ్రీధరీయమున కవిశిష్టము.

పాదానంబు లని తలఁచి తత్కర్మ మని చెప్పఁబడ దయ్యె. బ్రాహ్మణునకుమాత్రము వృత్తి యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహములు. క్షత్త్రియునకు జనపదపరిపాలనము. వైశ్యునకును కృష్యాదులు యథోక్తములు. శూద్రునకు వర్ణత్రయపరిచర్యయే.

స్వే స్వే కర్మ ణ్యభిరత స్సంసిద్ధిం లభతే నరః
స్వకర్మనిరత స్సిద్ధిం యథా విన్దతి తచ్ఛృణు. ౪౫

భా. ఈ జాతివిహితకర్మములకు సమ్యగనుష్ఠితములకు స్వభావమున స్వర్గప్రాప్తి ఫలము, "వర్ణా ఆశ్రమా శ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మ ఫల మనుభూయ తత శ్శేషేణ విశిష్ట దేశ జాతి కులధర్మాయు శ్శ్రుత వృత్త విత్త సుఖ మేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే"* ఇత్యాది స్మృతులవలన, పురాణమునందును వర్ణులకును ఆశ్రములకును లోకఫలభేదము చెప్పఁబడుటవలన. కారణాంతరమువలననో యీాపత్స్యమాణ మగుఫలము.— స్వే స్వే=తన తనదైన, యథోక్తలక్షణభేదముగల; కర్మణి=కర్మమునందు; అభిరతః=తత్పరుఁ డగు; నరః=అధికృతుఁ డైనపురుషుఁడు; సంసిద్ధిమ్=స్వకర్మానుష్ఠానమువలన నశుద్ధి నశించుటచేఁ గాయేంద్రియములకు జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతాలక్షణ మగు సిద్ధిని; లభతే=పొందుచున్నాఁడు. ఏమి స్వకర్మానుష్ఠానమువలననే సాక్షాత్సంసిద్ధి? కాదు. ఎట్లు మఱి? స్వకర్మ నిరతః=స్వకర్మమునందుఁ దత్పరుఁడు; సిద్ధిమ్=సిద్ధిని; యథా=ఏప్రకారముచేత; విన్దతి=పొందుచున్నాఁడో; తత్=దాని; శృణు=వినుము.

తన తనవర్ణాశ్రమములకు విహిత మగుకర్మముఁ దప్పక ఫలాభిసంధి లేక యనుష్ఠించు పురుషుఁడు శుద్ధచిత్తుఁడై జ్ఞాననిష్ఠకు యోగ్యత నొందును. అతఁడు స్వకర్మానుష్ఠానముచే నెట్లు సిద్ధి నొందునో ఆవిధముఁ జెప్పెద వినుమని తాత్పర్యము.

•

ఆ. శమాదిపరిచర్యాంతము లగు కర్మములకు విభజించి చెప్పఁబడినవాని కభ్యుదయఫలమును మొదట నుపన్యసించుచున్నారు ఈ జాతి ఇత్యాదిగా.

---

* వర్ణులును ఆశ్రములును స్వకర్మనిష్ఠులై మరణము నొంది కర్మఫలము ననుభవించి యటనుండి శేషకర్మముచే నుత్తమ మయిన దేశమును జాతియును కులమును ధర్మమును ఆయువును విద్యయు ఆచారమును ధనమును సుఖమును బుద్ధియుఁ గలవారై జన్మము నొందుచున్నారు.

స్వభావమున—విహితము లగుటవలననే మోక్షాపేక్ష లేక యనుష్ఠించుటవలన నని యర్థము. అందుఁ బ్రమాణముఁ జెప్పుచున్నారు వర్ణా ఇత్యాదిగా. శేష మనుటచే భుక్తకర్మముకంటె నతిరిక్త మగు కర్మము అనుశయం బను పేరు గలది చెప్పఁబడుచున్నది. ప్రత్యేకమును దేశాదులతో విశిష్టశబ్ద మన్వయించుచున్నది. ఆదిశబ్దముచే "తద్యథా ఽఽమ్రే ఫలార్థే నిమిత్తే ఛాయాగన్ధా వనూత్పద్యేతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణ మర్థా అనూత్పద్యన్తే నోచే దనూత్పద్యన్తే న ధర్మహాని ర్భవతి" అను స్మృతి గ్రహింపఁబడుచున్నది. ఇందువలనఁ గూడ నీకర్మములకు స్వర్గఫలత్వము యుక్తం బని చెప్పుచున్నారు పురాణమునందును ఇత్యాదిగా. చెప్పఁబడినది గదా! "యస్తు సమ్యక్కరో త్యేవం గృహస్థః పరమం విధిమ్। తద్వర్ణబన్ధముక్తో ఽసౌ లోకా నాప్నో త్యనుత్తమాన్" * అనియు, "య స్త్వేతాం నియత శ్చర్యాం వానప్రస్థ శ్చరే న్మునిః। స దహ త్యగ్నివ ద్దోషాన్ జయే ల్లోకాంశ్చ శాశ్వతాన్" ♦ అనియు, "మోక్షాశ్రమో య శ్చరతే యథోక్తం శుచి స్సుసంకల్పిత బుద్ధియుక్తః। అనిన్ధనజ్యోతి రివ ప్రశాన్తం స బ్రహ్మలోకం శ్రయతే ద్విజాతిః" ❡ అనియు, పురాణమునందును అనుసముచ్చయముచే "సర్వ ఏతే పుణ్యలోకా భవన్తి" అను శ్రుతి గ్రహింపఁబడినది. మోక్షాపేక్షచే నీకర్మముల ననుష్ఠించునెడ వీనికి మోక్షఫలత్వము సిద్ధించు నని చెప్పుచున్నారు కారణాంతమువలననో ఇత్యాదిగా. మోక్షాపేక్షచే వాని ననుష్ఠించుటయే కారణాంతరము. మోక్షోపాయము లగు శమాదులందు సాత్త్వికము లైన బ్రాహ్మణధర్ములందు క్షత్త్రియాదుల కధికారము లేమివలన బ్రాహ్మణులకే మోక్షము క్షత్త్రియాదులకు లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు స్వే స్వే అను శ్లోకముచేత. యథోక్త మగు స్వకర్మమునందభిరతునకు బుద్ధిశుద్ధిద్వారమున జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతకలుగును, దానిచే జ్ఞానము నొందినవానికి మోక్ష ముపపన్న మగుటవలన బ్రాహ్మణాతిరిక్తునకును జ్ఞానవంతునకు మోక్ష మగు నను నభిప్రాయమువలనఁ బూర్వార్ధము వివరించుచున్నారు స్వేస్వే

---

* ఏగృహస్థుఁడు ఉత్తమ మగు నీవిధిని జక్కఁగా ననుష్ఠించుచున్నాఁడో అతఁడు తద్వర్ణబంధ విముక్తుఁడై యుత్తమలోకముల నొందుచున్నాఁడు.

♦ వానప్రస్థుఁ డగు నేముని నియతుఁడై యీచర్య నాచరించుచున్నాఁడో అతం డగ్నివలె దోషముల దహించి శాశ్వతము లగు లోకముల జయించుచున్నాఁడు.

❡ సన్న్యాసాశ్రమి యగు నేద్విజుఁడు శుచియై చక్కనిసంకల్పము గల బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడై యథోక్త మగు నియమము ననుష్ఠించుచున్నాఁడో అతఁడు నిరిన్ధనజ్యోతివలెఁ బ్రశాంత మగు బ్రహ్మలోకము నొందుచున్నాఁడు.

ఇత్యాదిగా. సంసిద్ధిశబ్దము మోక్షార్థ మని గ్రహించి స్వధర్మనిష్ఠత్వమాత్రంబున నది లభించునెడఁ దదర్థమై సన్న్యాసాదివిధానం బనర్థకం బగు నని తలంచి శంకించుచున్నాఁడు ఏమి ఇత్యాదిగా. తావన్మాత్రమున సాక్షాన్మోక్షముగాని జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యత గాని లే దని పరిహరించుచున్నారు కా దని. అప్పు డెట్లు స్వధర్మనిష్ఠునకు సంసిద్ధి యని యడుగుచున్నాఁడు ఎట్లు మఱి అని. ఉత్తరార్థముచే నుత్తరముఁ జెప్పుచున్నారు స్వక ర్మేత్యాదిగా. దాని వినుము—ఆప్రకారము నేకాగ్రచిత్తుఁడవై విని నిశ్చయించుకొను మని యర్థము.

హ. *

శం. ఇట్లు బ్రాహ్మణాదులకు నియమంబునఁ గర్తవ్యము లగు శమాదికర్మములను తదుపలక్షితములును "యజ్ఞో దానం తపః కర్మ న త్యాజ్యం కార్య మేవ తత్" అని చెప్పఁబడినవియు నగు శ్రౌతస్మార్తములను ఉపదేశించి సత్త్వశుద్ధికొఱకవి యీశ్వరార్పణబుద్ధిచేఁ గర్తవ్యము లని బోధించుటకై ప్రవృత్తి గలుగుటకు ఫలమును వర్ణించుచున్నాఁడు.—నరః=ముముక్షువు అధికారి యగు బ్రాహ్మణాది పురుషుఁడు; స్వేస్వేకర్మణి=శమోదమ ఇత్యాదిగా విభజించి ప్రదర్శిత మగు తనతన కర్మమునందు, శమాదికమునందును శ్రౌతస్మార్తమునందును; అభిరతః=నియమముచేఁ బరినిష్ఠితుఁడై; యథావిధి నాకర్మముల ననుష్ఠించుటచేఁ గడుగఁబడిన విరోధిపాపమలము గలవాఁ డగుచు, సంసిద్ధిమ్ = సత్త్వశుద్ధిని, సకృదుపదేశమాత్రముచేతనే ఆత్మతత్త్వావగతి గలుగు యోగ్యత యనెడుదాని; లభతే = పొందుచున్నాఁడు. ఓయీ! పెక్కండ్రు బ్రాహ్మణాదులు నిత్యమును గర్మములఁ జేయుచున్నారు, వారికిఁ దత్కర్మానుష్ఠానముచే నీవు చెప్పిన సత్త్వశుద్ధి కనఁబడదు. ఎట్లు కర్మమునం దభిరతుఁడు సత్త్వశుద్ధి నొందును? అని యాశంకింపఁగా, "యో వా ఏత దక్షరం గార్గ్య విదిత్వా అస్మిఁల్లోకే జుహోతి యజతే తప స్తప్యతే బహూని వర్షసహస్రా ణ్యన్తవ దేవాస్య త ద్భవతి" ♦ అను న్యాయమువలనఁ బూర్వోక్త శమదమాదులు లేక కామసంకల్పాహంకారాభినివేశమునఁ గర్మములఁ జేయువానికి సత్త్వశుద్ధి సిద్ధింప దని బోధించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—ముముక్షువు బ్రాహ్మణాది చెప్పిన శమదమాదులతోఁ గూడినవాఁడై, స్వకర్మనిరతః = తనకు

* దీని కీవ్యాఖ్యానము లేదు.

♦ గార్గి! ఎవఁ డీయక్షరముఁ దెలియక పెక్కేండ్లు హోమములు యజ్ఞములు తపస్సులు చేయునో వాని కది యంతవంతమే యగును.

శ్రుతిస్మృతులచే విహితం బగు వైదికకర్మమునందు నిరతుఁడు — నిష్ఠితుఁడు; సిద్ధిమ్=సత్త్వశుద్ధిని; యథా=ఏప్రకారముచేత; విన్దతి=పొందుచున్నాఁడో; తచ్ఛృణు=ఆప్రకారమును వినుము; విని యట్లనుష్ఠింప యత్నింపు మని యర్థము.

మ. ఇట్లు వర్ణములకు స్వభావజము లైన గౌణాఖ్యధర్మములు చెప్పఁబడినవి. ఇతరము లగు ధర్మములు గూడ శాస్త్రములం దుపదిష్టములు. అది చెప్పఁబడినది భవిష్యపురాణమునందు "ధర్మ శ్శ్రేయ స్సముద్దిష్టం శ్రేయో ఽభ్యుదయ లక్షణమ్। స తు పఞ్చవిధః ప్రోక్తో వేదమూల స్సనాతనః॥ వర్ణధర్మః స్మృత స్త్వేక ఆశ్రమాణాం తతః పరమ్। వర్ణాశ్రమ స్తృతీయస్తు గౌణో నైమిత్తిక స్తథా॥ వర్ణత్వ మేక మాశ్రిత్య యో ధర్మ స్సం ప్రవర్తతే। వర్ణధర్మ స్స ఉక్తస్తు మౌఞ్జ్యాద్యా మేఖలా యథా॥ యో గుణేన ప్రవర్తేత గుణధర్మ స్స ఉచ్యతే। యథా మూర్ధాభిషిక్తస్య ప్రజానాం పరిపాలనమ్॥ నిమిత్త మేక మాశ్రిత్య యో ధర్మ స్సం ప్రవర్తతే। నైమిత్తిక స్స విజ్ఞేయః ప్రాయశ్చిత్త విధి ర్యథా" * అని. ఇట నధికారము ధర్మము. చతుర్విధధర్మముఁ జెప్పుచున్నాఁడు హారీతుఁడు. "అథా ఽఽశ్రమిణాం పృథ గ్ధర్మో విశేషధర్మ స్సమానధర్మః కృత్స్నధర్మశ్చ, పృథ గాశ్రమానుష్ఠానా త్పృథ గ్ధర్మో యథా చాతుర్వర్ణ్యధర్మః, స్వాశ్రమవిశేషానుష్ఠానా ద్విశేషధర్మో యథా నైష్ఠికయాయావరా ఽఽనుజ్ఞాయికచాతురాశ్రమ్యసిద్ధానామ్। సర్వేషాం య స్సమానో ధర్మ స్స సమానధర్మో నైష్ఠికః కృత్స్నధర్మః" అని. నైష్ఠికుఁడు—బ్రహ్మచారివిశేషము. యాయావరుఁడు—గృహస్థవిశేషము. అనుజ్ఞాయికుఁడు—వానప్రస్థవిశేషము. చాతురాశ్రమ్యసిద్ధుఁడు—యతివిశేషము. సర్వేషామ్—సర్వవర్ణములకును సర్వాశ్రమములకును. అందు మొదటిది ♦ మహాభారతమునందుఁ జెప్పఁబడినది. "ఆనృశంస్య మహింసాచా ఽప్రమాద స్సంవిభాగితా। శ్రాద్ధకర్మా ఽఽతిథేయంచ

---

* ధర్మము శ్రేయ మని చెప్పఁబడినది. శ్రేయ మభ్యుదయరూపము. వేదమూలము సనాతన మగు నాధర్మ మైదువిధములు. వర్ణధర్మము ఆశ్రమధర్మము వర్ణాశ్రమధర్మము గౌణము నైమిత్తికము అని. ఒకవర్ణమును మాత్రమే యాశ్రయించి యేధర్మము ప్రవర్తించుచున్నదో అది వర్ణధర్మము, ఉపనయనమువలె. ఏది యాశ్రమము నాశ్రయించి ప్రవర్తించుచున్నదో అది యాశ్రమధర్మము, భిక్షాదండాదులవలె. వర్ణమును ఆశ్రమమును ఆశ్రయించి యేది ప్రవర్తించునో అది వర్ణాశ్రమధర్మము, మౌంజి మొదలగు భిన్నము లయిన మేఖలలువలె. గుణమును బట్టి యేది ప్రవర్తించుచున్నదో అది గుణధర్మము, మూర్ధాభిషిక్తునకుఁ బ్రజాపాలనమువలె. ఒకానొకనిమిత్తము నాశ్రయించి ప్రవర్తించునది నైమిత్తికము, ప్రాయశ్చిత్తమువలె.

♦ సమానధర్మము.

సత్య మక్రోధ ఏవచ॥ స్వేషు దారేషు సంతోష శ్శౌచం నిత్యానసూయతా। ఆత్మజ్ఞానం తితిక్షాచ ధర్మ స్సాధారణో నృప.* ” అని. సర్వాశ్రమసాధారణమో ము న్నుదాహరింపఁబడినది. నిష్ఠ యనఁగా సంసారసమాప్తి, తత్ప్రయోజనము నైష్ఠికము, మోక్షహేతు వగు నాత్మజ్ఞానోత్పత్తికిఁ బ్రతిబంధకము లగు ప్రత్యవాయముల పరిహారముకొఱకు నిష్కామకర్మానుష్ఠానము కృత్స్నధర్మ మని యర్థము. ఆశ్రమములును శాస్త్రములందు నాలుగు చెప్పఁబడినవి. అట్లు గౌతముఁడు—తస్యాశ్రమ వికల్ప మేకే బ్రువతే బ్రహ్మచారీ గృహస్థో భిక్షు ర్వైఖానసః” అని. ఆపస్తంబుఁడు.—“చత్వార ఆశ్రమా గార్హస్థ్య మాచార్య కులం మౌనం వానప్రస్థ మితి తేషు సర్వేషు యథోపదేశ మవ్యగ్రో వర్తమానః క్షేమం గచ్ఛతి” అని. వసిష్ఠుఁడు.—“చత్వార ఆశ్రమా బ్రహ్మచారి గృహస్థ వానప్రస్థ పరివ్రాజకా స్తేషాం వేద మధీత్య వేదౌ వేదాన్వా ఽవిశీర్ణ బ్రహ్మచర్యో యమిచ్ఛే త్తమావసేత్” అని. ఇట్లు వారికిఁ బృథగ్ధర్మములును ఉపదేశింపఁబడినవి. అట్లు ఫలము గూడ అజ్ఞులకుఁ జెప్పఁబడినది. అట్లు మనువు.—“ శ్రుతిస్మృత్యుదితం ధర్మ మనుతిష్ఠన్హి మానవః। ఇహ కీర్తి మవాప్నోతి ప్రేత్య చా ఽనుత్తమం సుఖమ్ ” అని. అనుత్తమం సుఖ మ్మనుట యథాప్రాప్త తత్తత్ఫలోపలక్షణార్థము. ఆపస్తంబుఁడు.—“ సర్వవర్ణానాం స్వధర్మానుష్ఠానే పర మపరిమితం సుఖం తతః పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతిం రూపం వర్ణం బలం వృత్తం మేధాం ప్రజ్ఞాం ద్రవ్యాణి ధర్మానుష్ఠాన మితి ప్రతిపద్యన్తే ” అని. గౌతముఁడు.—“ వర్ణా ఆశ్రమాశ్చ స్వధర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మఫల మనుభూయ తత శ్శేషేణ విశిష్ట దేశజాతి కులరూపాయు శ్శ్రుత వృత్తవిత్త సుఖ మేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో విపరీతా వినశ్యన్తి ” అని. ఇట శేషశబ్దముచే భుక్త మగు జ్యోతిష్టోమాదికర్మముకంటె నతిరిక్త మగు చిత్రాదికర్మము అనుశయ మను పేరు గలది చెప్పఁబడుచున్నది, కాని పూర్వకర్మమున నేకదేశము కా దని సిద్ధాంతితము “ కృతాత్యయేఽనుశయవాన్ దృష్టస్మృతిభ్యాం యథేత మనేవంచ”♦ అను స్థలమున. భట్టులచేతనుం జెప్పఁబడినది “గౌతమీయే ఽపి త చ్ఛేష స్తస్మాచ్చిత్రా ద్యపేక్షయా” ♁ అని. విష్వఞ్చః—సర్వతోగాములు యథేష్టచేష్టులు విపరీతాః

---

* అక్రూరతయు అహింసయు ప్రమాదము లేకుండుటయు దానమును శ్రాద్ధమును అతిథిసత్కారమును సత్యమును క్రోధము లేమియు స్వభార్యయందుఁ దృప్తియు శౌచమును అసూయలేమియు ఆత్మజ్ఞానంబును తితిక్షయు—ఇవి సర్వవర్ణములకును సాధారణము లైన ధర్మములు.

♦ చేసినకర్మము క్షయించునపుడు అనుశయము గలవాఁడై జన్మమునకు వచ్చుచున్నాఁడు, శ్రుతిస్మృతులవలన ఎట్లు పోయెనో అందులకు విపరీతముగా బ్ర. సూ. అ. ౩. పా. ౧, సూ. ౮.

♁ గౌతమ వాక్యమునందును శేష మనఁగా చిత్రాదికర్మాపేక్షచేతనే శేష మని యర్థము.

నరకాదులందు జన్మమునొంది వినశ్యన్తి—కృమికీటాదిభావమున సర్వపురుషార్థముల నుండి భ్రష్టు లగుచున్నారని యర్థము. హారీతుఁడు.—"కామ్యైః కేచి ద్యజ్ఞ దానై స్తపోభి ర్లబ్ధ్వా లోకాన్ పునరాయాన్తి జన్మ। కామై ర్ముక్తా స్సత్య యజ్ఞాస్సుదానా స్తపో నిష్ఠా అక్షయా న్యాన్తి లోకాన్" అని. ఇటుఁ గామనాసదసద్భావమువలనఁ గలుగు ఫలభేద ముచూపఁబడినది భవిష్యపురాణమందు.—"ఫలం వినాప్యనుష్ఠానం నిత్యానా మిష్యతే స్ఫుటమ్। కామ్యానాం స్వఫలార్థం తు దోషఘాతార్థ మేవ తు॥ నైమిత్తికానాం కరణే త్రివిధం కర్మణాం ఫలమ్। క్షయం కేచి దుపాత్తస్య దురితస్య ప్రచక్షతే॥ అనుత్పత్తిం తథా చాన్యే ప్రత్యవాయస్య మన్వతే। నిత్యాం క్రియాం తథాచాఽన్యే అనుషఙ్గఫలాం విదుః" అని. అన్యే—ఆపస్తంబాదులు తద్యథా ఽఽమ్రే ఫలార్థే నిమితే ఇత్యాదివచనములచే అనుషంగికఫలము నిత్యకర్మ మని పలికిరి. శ్రుతియును.—"త్రయో ధర్మస్కన్ధా యజ్ఞో ఽధ్యయనం దాన మితి ప్రథమ స్తప ఏవ ద్వితీయో బ్రహ్మచార్యాచార్య కులవాసీ తృతీయో ఽత్యన్త మాత్మాన మాచార్యకులే ఽవసాదయన్" అని గృహస్థ వానప్రస్థ బ్రహ్మచారులఁ బ్రతిపాదించి "సర్వ ఏతే పుణ్యలోకా భవన్తి" అని వారి కంతఃకరణశుద్ధి లేనపుడు మోక్షాభావముఁ జెప్పి శుద్ధాంతఃకరణు లగు వీరికే పరివ్రాజకభావంబున జ్ఞాననిష్ఠచే మోక్షముఁ జెప్పుచున్నది "బ్రహ్మసంస్థో ఽమృతత్వమేతి" అని. ఇట్లుండుటవలన బ్రహ్మచారిగాని గృహస్థుఁడు గాని వానప్రస్థుఁడు గాని ముముక్షువు ఫలాభిసంధిని త్యజించి భగవదర్పణబుద్ధిచే.—స్వే స్వే—తనది తనది తత్తద్వర్ణాశ్రమవిహిత మైనది, కాని స్వేచ్ఛామాత్రకృతము కాదు, అట్టి; కర్మణి=శ్రుతిస్మృత్యుక్త మగు కర్మమునందు; అభిరతః=చక్కగా ననుష్ఠానపరుఁడు; సంసిద్ధిమ్=దేహేంద్రియసంఘాతమునకు అశుద్ధి నశించి సమ్యగ్జ్ఞానోత్పత్తియోగ్యతను; లభతే=పొందుచున్నాఁడు; నరః = వర్ణాశ్రమాభిమాని యగు మనుష్యుఁడు, కర్మకాండము నందు మనుష్యుఁడే యధికారి యగుటవలన, దేవాదులకు వర్ణాశ్రమాభిమానిత్వము లేమివలన యుక్తమే తద్ధర్మములం దనధికారము. వర్ణాశ్రమాభిమానాపేక్ష లేని యుపాసనాదులందో అధికారము వారికిని గల దని సాధింపఁబడినది దేవతాధికరణమునందు. ఓయీ! బంధహేతువు లగు కర్మముల కెట్లు మోక్షహేతుత్వము? ఉపాయవిశేషమువలన నని చెప్పుచున్నాఁడు.—స్వకర్మనిరతః; సిద్ధిమ్—చెప్పినలక్షణము గలదాని; యథా=ఏప్రకారముచేత; విన్దతి=పొందుచున్నాఁడో; తత్ శృణు. విని యాప్రకారము నెఱుంగు మని యర్థము.

శ్రీ. ఇట్టి బ్రాహ్మణాదికర్మమునకు జ్ఞానహేతుత్వముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— స్వస్వాధికారవిహిత మగు కర్మమునందు, అభిరతః=పరినిష్ఠితుఁ డగు, నరుఁడు, సంసిద్ధిమ్=జ్ఞానయోగ్యతను; లభతే. కర్మములవలన జ్ఞానప్రాప్తిప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు సార్ధశ్లోకముచేత.—స్వకర్మపరినిష్ఠితుఁడు, యథా = ఏప్రకారముచేత; తత్త్వజ్ఞానము నొందుచున్నాఁడో ఆప్రకారమును వినుము.

ప. ఇఁక బ్రాహ్మణాదికర్మము జ్ఞానహేతు వని చెప్పుచున్నాఁడు.—స్వే స్వే కర్మణి=తనతన వర్ణోచితకర్మమునందు; అభిరతః=శ్రద్ధచేఁ బ్రవృత్తుఁడై; నరః; సంసిద్ధిం లభతే. స్వకర్మనిరతుఁ డగు పురుషుఁడు; యథా=ఏప్రకారముచేత; సిద్ధి నొందునో దాని నాచే వక్ష్యమాణమును వినుము.

రా స్వే స్వే కర్మణి—యథోక్త మయిన కర్మమునందు; అభిరతో నరః; సంసిద్ధిమ్=పరమపదప్రాప్తిని; లభతే. స్వకర్మనిరతః; యథా; సిద్ధిం విన్దతి = పరమపదము నొందుచున్నాఁడో. అట్లు వినుము.

> యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్
> స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః. ౪౬

భా. యతః = ఎవ్వనివలన; ప్రవృత్తిః=ఉత్పత్తి, లేక, చేష్ట; అంతర్యామి యగు నేయీశ్వరునివలన, భూతానామ్=ప్రాణులకు; అగునో; యేన=ఏయీశ్వరునిచేత; సర్వమ్=సమస్త మయిన; ఇదమ్=ఈ జగత్తు; తతమ్=వ్యాపింపఁబడినదో; స్వకర్మణా=పూర్వోక్త మయిన స్వకర్మముచేత; ప్రతివర్ణమును, తమ్=ఆయీశ్వరుని; అభ్యర్చ్య=పూజించి, ఆరాధించి; కేవలము జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతాలక్షణం బగు, సిద్ధిమ్=సిద్ధిని; విన్దతి= పొందుచున్నాఁడు; మానవః=మనుష్యుఁడు.

సర్వభూతములకు నుత్పత్తి యే యీశ్వరునివలనఁ గలుగుచున్నదో వానికి సర్వవ్యాపారములును అంతర్యామి యగు నెవ్వనివలనఁ గలుగుచున్నవో యీ సమస్తజగత్తును ఏయీశ్వరునిచే వ్యాపింపఁబడి యున్నదో అట్టి యీశ్వరుని స్వకర్మముచే నారాధించి మనుష్యుఁడు జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యత యను సిద్ధిని బొందుచున్నాఁడని తాత్పర్యము.

ఆ. ఆప్రకారమునే స్ఫుటీకరించుచున్నారు యత ఇత్యాదిగా. యత శ్శబ్దార్థమును ఎవ్వనివలన అని చెప్పినదాని వ్యక్తీకరించుచున్నారు అంతర్యామి ఇత్యాదిగా. ప్రాణులయుత్పత్తి యేయీశ్వరునివలననో, వానిచేష్టయును ఏయంత ర్యామివలననో, ఎవ్వనిచే సర్వంబును వ్యాపింపఁబడినదో మృత్తుచే ఘటాదికమువలె, కార్యమునకుఁ గారణాతిరిక్తస్వరూపము లేమివలన, అట్టి యీశ్వరుని స్వకర్మముచే నభ్యర్చించి మానవుఁడు సిద్ధిఁ బొందుచున్నాఁ డని సంబంధము. బ్రాహ్మణాదులకు యథోక్తకర్మనిష్ఠచే సాక్షాన్మోక్షము లభింపనేరదు కదా! అది జ్ఞానైకలభ్య మగుట వలన, మ త్తే మనఁగా, తన్నిష్ఠు లయి శుద్ధబుద్ధులును కర్మములందు ఫలముఁ గాంచని వారును ఈశ్వరప్రసాదముచే వివేకవైరాగ్యము లొందినవారును సన్న్యాసులునై జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతఁ జెందినవారికి జ్ఞానప్రాప్తిచే మోక్ష మగు నను నభిప్రాయము తోఁ జెప్పుచున్నారు కేవలము ఇత్యాదిగా.

హ. యతః=ఎవ్వనివలన; ప్రవృత్తిః=ఉత్పత్తి; భూతానామ్ = పృథివ్యాదు లకు. యేన సర్వ మిదమ్, తతమ్=వ్యాప్తమో. తన దైనకర్మముచేత, తమ్=ఆ యీ శ్వరుని; అభ్యర్చ్య=ఆరాధించి; సిద్ధిమ్=మోక్షమును; విన్దతి = పొందుచున్నాఁడు; మానవః=మనుష్యుఁడు.

శం. "బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మ హవిః, కర్తా క్రియాణాం స సయుజ్యతే క్రతుః స ఏవ తత్కర్మ ఫలంచ తస్య । స్రుగాది యత్సాధన మప్యశేషం హరే ర్నకించి ద్వ్యతిరిక్త మస్తి" ఇ త్యేత చ్ఛ్రుతిస్మృత్యుక్తరీతిచేఁ గర్తృకర్మతత్సాధనస్రుక్స్రు వచరుపురోడాశాగ్న్యాదులం దవ్యాహత మగు బ్రహ్మదృష్టిచేఁ గర్మముల ననుష్ఠించు చుండు ముఖ్యాధికారి యగు విద్వాంసునకు ఇష్టానిష్టత్వ మిత్రామిత్రత్వ దుష్టా దుష్టత్వాదివిషమబుద్ధి క్రమంబున నశించును, తన్నాశమువలన రాగద్వేషాదిదోష ములు నశించును, తన్నాశమువలన అహం మ మే త్యభిమానదోషములు నశిం చును, ఆ రజస్తమోదోషము లన్నియుఁ గ్రమంబున నిశ్శేషముగా నశించినపుడు సత్త్వము తనయంతనే ప్రసన్న మగు నని బోధించుటకై సర్వంబును సగుణ బ్రహ్మమాత్రం బను దృష్టి గల పండితునకు అట్లు తదారాధనముసే చేయువానికి సత్త్వశుద్ధి సిద్ధించు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—"జన్మాద్యస్య యతః, యతో వా ఇ మాని భూతాని జాయన్తే" అని చెప్పినప్రకారమున, యతః=ఏమాయోపాధికబ్రహ్మ మువలన; భూతానామ్=ఆకాశాదులకును తత్కార్యములకును; ప్రవృత్తిః=ఉత్ప

త్తియో, మృత్తువలన ఘటాదులకువలె; దేనివలన నిది సర్వంబును సముత్పన్నమో యని యర్థము. మఱియును, యేన=కారణభూత మయిన యేబ్రహ్మముచేత; తత్కార్య మగు, ఇదం సర్వమ్=ఈజగత్తు సర్వంబును; తతమ్=వ్యాప్తమో, మృత్తుచే ఘటమువలె వెలుపలను లోపలను బూర్ణమై యున్నదో. తమ్=ఆ సర్వాత్మకుఁ డగు పరమాత్మను; (సుక్సు్రి) వాగ్నిహోత్ర మంత్రతంత్రాదులం దంతటను బ్రహ్మదృష్టి గలవాఁడై, మానవః—అధికారి యగు విద్వాంసుఁడు; స్వకర్మణా—శ్రౌతస్మార్తాదికర్మముచేత సాత్త్వికమగు దానిచేత; అభ్యర్చ్య=శ్రద్ధాభక్తులతో నియమమునఁ బూజించి; అంతటను బ్రహ్మదృష్టియుఁ గావించి; సిద్ధిమ్=సత్త్వశుద్ధిలక్షణ మైన సిద్ధిని; విన్దతి=పొందుచున్నాఁడు, సత్త్వశుద్ధిని తత్ఫలభూత మయిన జ్ఞానసిద్ధిని బొందుచున్నాఁ డని యర్థము. యతః ప్రవృత్తిః యేన సర్వ మ్మను విశేషణద్వయము సర్వత్ర బ్రహ్మదృష్టి కర్తవ్య మని బోధించుటకై యే యని తెలియుచున్నది. ఇఁక మధ్యమాద్యధికారుల విషయమున.—“య స్సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠ న్సర్వేభ్యో భూతేభ్యో ఽ న్తరః” ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తరీతిచే, యతః=ఎవ్వనివలన; భూతానామ్=బ్రహ్మాది స్తంబపర్యంతములకు; ప్రవృత్తిః=చేష్ట; సిద్ధించు చున్నదో; ఎవ్వఁడు సర్వమును బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నాఁడో యని యర్థము. సర్వ మిదమ్ = సమస్త మయిన యీజగత్తు; యేన=ఎవ్వనిచేత; తతమ్=వ్యాపింపఁబడినదో, ఎవ్వఁడు సర్వాత్మకుఁడో యని యర్థము. తమ్=అగ్నీంద్రాదిత్యాది దేవతారూపమున నున్న సర్వనియంతను ఆపరమేశ్వరుని; స్వకర్మణా; అభ్యర్చ్య=శ్రద్ధాభక్తులతో నగ్న్యాదిదేవతల నందఱను బరమేశ్వరబుద్ధిచేఁ బూజించి; త దనుగ్రహమున, మానవః=ముముక్షు వగు బ్రాహ్మణాద్యధికారి; సిద్ధిమ్ = సత్త్వశుద్ధిని తత్ఫలభూత మగు జ్ఞానసిద్ధిని క్రమమున; విన్దతి. అని యర్థము.

మ. యతః = మాయోపాధికచైతన్యానందఘనుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు సర్వశక్తియీశ్వరుఁడు ఉపాదానమును నిమిత్తమును నగు నేయంతర్యామివలన; ప్రవృత్తిః=ఉత్పత్తి, మాయామయము; స్వప్నరథాదులకుం బోలె, భూతానామ్=భవనధర్మములయిన యాకాశాదులకు, అగుచున్నదో; యేన=సద్రూపుఁడును స్ఫురణరూపుఁడు నగు నెవనిచే నొక్కనిచేత; సర్వమ్ = సమస్తమైన; ఇదమ్—ఈ దృశ్యజాతము మూఁడుకాలములయందును,తతమ్=వ్యాప్తమో, స్వాత్మయందే యంతర్భావితమో, కల్పితము అధిష్ఠానముకంటె ననతిరిక్త మగుటవలన. అట్లు శ్రుతి.—“యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే। యేన జాతాని జీవన్తి। య త్ప్రయ న్త్యభిసంవిశన్తి।

త ద్విజిజ్ఞాసస్వ। తద్బ్రహ్మేతి " అని. ఇట యతః అని ప్రకృత్యర్థమునఁ బంచమి. యతః అనియు యేన అనియు నేకత్వము వివక్షితము. " ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్। ఆనన్దా ద్ధ్యేవ ఖల్విమాని భూతాని జాయన్తే " అనునది దానికి నిర్ణయవాక్యము. " మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్ " ఇత్యాది శ్రుత్యంతరమువలన మాయోపాధి లభించుచున్నది. "య స్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిత్" ఇత్యాది శ్రుత్యంతరమువలన సర్వజ్ఞత్వాదిలాభము. ఇట్లగుటవలన, శ్రౌతమే యీయర్థము భగవంతునిచేఁ బ్రకాశితము "యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్ " అని. తమ్ = అంతర్యామి యగు నాభగవంతుని; స్వకర్మణా—ప్రతివర్ణాశ్రమమును విహిత మగు దానిచేత; అభ్యర్చ్య=ఆరాధించి; తత్ప్రసాదముచే ఐకాత్మ్యజ్ఞాననిష్ఠా యోగ్యతాలక్షణం బగు, సిద్ధిమ్=అంతఃకరణశుద్ధిని; విన్దతి మానవః. దేవాదులో యుపాసనామాత్రముచే నని భావము.

శ్రీ. దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—యతః=అంతర్యామి యగు నేపరమేశ్వరునివలన; భూతానామ్=ప్రాణులకు; ప్రవృత్తిః=చేష్ట; అగుచున్నదో. యేన=కారణరూపుఁ డగు నెవనిచేత; సర్వ మిదమ్=ఈ ప్రపంచము; తతమ్=వ్యాప్తమో. తమ్= ఆ యీశ్వరుని; స్వకర్మణా; అభ్యర్చ్య = పూజించి; సిద్ధిని బొందుచున్నాఁడు మనుష్యుఁడు.

ప. యతః=అంతర్యామిరూపుఁ డగు నెవ్వనివలన; భూతానామ్=దేహులకు; చేష్ట, కలుగుచున్నదో. యేన = కారణాత్ముఁ డగు నెవనిచే; ఇదమ్—దృశ్యమాన మగు; సర్వమ్; తతమ్=విస్తారితమో; తమ్ = ఆ యీశ్వరుని; స్వకర్మణా = స్వవర్ణాశ్రమోచిత మగు కర్మముచేత; అభ్యర్చ్య=ఆరాధించి; మానవః; సిద్ధిమ్; విన్దతి=పొందుచున్నాఁడు. ఈ యర్థమునందు మున్ను పెక్కు శ్రుతు లుపన్యసింపఁబడి యున్నవి.

రా. యతః; భూతానామ్; ఉత్పత్త్యాదిప్రవృత్తియో; మఱియు, యేన సర్వమిదం తతమ్. స్వకర్మణా; తమ్—అట్టి నన్ను ఇంద్రాద్యంతరాత్మనై యున్నవాని; అభ్యర్చ్య; మత్ప్రసాదమునలన మత్ప్రాప్తిరూప మగు సిద్ధిని; విన్దతి మానవః. నావలననే సర్వము నుత్పన్న మగుచున్నది, నాచేతనే యిది యంతయుఁ దత మని మున్నే చెప్పఁబడినది, " అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయ స్తథా, మత్తః పరతరం నాన్య త్కించి దస్తి ధనఞ్జయ, మయా తత మిదం సర్వం జగ దవ్యక్త

మూర్తినా। మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాచరమ్, అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్త స్సర్వం ప్రవర్తతే” ఇత్యాదులందు.

శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మా త్స్వనుష్ఠితాత్
స్వభావనియతం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్. ౪౭

భా. అందువలన.—శ్రేయాన్ = ప్రశస్యతరము; స్వధర్మః = తనదైనధర్మము; విగుణః = విగుణ మైనను, అని యపిశబ్దము ద్రష్టవ్యము; స్వనుష్ఠితాత్ = చక్కఁగా ననుష్ఠింపఁబడిన; పరధర్మాత్ = ఇతరునిధర్మముకంటె. స్వభావనియతమ్ = స్వభావముచే నియతము, స్వభావజ మని యేది చెప్పఁబడినదో అదియే స్వభావనియత మని చెప్పఁబడుచున్నది; ఎట్లు విషజాత మగు క్రిమి విషముచే దోషము నొందదో అట్లు స్వభావనియత మగు, కర్మ=కర్మమును; కుర్వన్=చేయుచు; కిల్బిషమ్=పాపమును; న ఆప్నోతి = పొందఁడు.

అందువలన యథావిధిగా ననుష్ఠించిన పరధర్మముకన్నను స్వధర్మము గుణహీన మైనను దాని యథాశక్తి ననుష్ఠించుటయే మేలు. స్వభావనియత మగు కర్మము ననుష్ఠించుటచేఁ బుణ్యముఁ కలుగుఁ గాని పాపము కలుగ దని తాత్పర్యము.

ఆ. స్వధర్మానుష్ఠానము బుద్ధిశుద్ధ్యాదిద్వారమున మోక్షపర్యవసాయి యగుటవలనఁ దదనుష్ఠాన మావశ్యక మని చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. ఓయీ! యుద్ధాదిరూప మగు స్వధర్మమునే యాచరించువాఁడును హింసాధీన మగు పాపము నొందుచున్నాఁడు, అందువలన నెట్లు స్వధర్మము శ్రేయము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు స్వభా వేత్యాదిగా. తన దైన వర్ణాశ్రమమును నిమిత్తీకరించి విహితము స్వభావజ మని క్రిందఁ జెప్పఁబడిన దని చెప్పుచున్నారు స్వభావజము ఇత్యాదిగా. యుద్ధాత్మకము నైనను విహితకర్మముఁ జేయువాఁడు పాపము నొందఁ డనుటకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా.

హ. శ్రేయాన్ = ప్రశస్యతరము; విగుణః = గుణరహిత మైనను; స్వనుష్ఠితాత్ = శోభనముగా – సమగ్రముగా అనుష్ఠిత మగు; పరధర్మముకన్నను స్వధర్మము విగుణ మైనను శ్రేయము. స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్ న ఆప్నోతి,

కిల్బిషమ్ = పాపమును. స్వధర్మము వానికి దోషము చేయదు. విషజాత మగు కృమికి సహజ మగు విషము మరణము కలిగింపదు.

శం. ఓయీ! "బ్రాహ్మణస్య భిక్షణే నిమిత్త మాచార్యో యజ్ఞో వివాహః" * అని చెప్పఁబడుటవలన, చిత్తశుద్ధిని తత్ఫలమును పొందఁ గోరునట్టి ముముక్షువునకు యజ్ఞాదికము ప్రతిగ్రహద్రవ్యైకసాధ్య మగుటవలన ప్రతిగ్రహము పాపహేతు వగుటవలన ప్రతిగ్రహద్రవ్యముచేఁ జేయఁబడు యజ్ఞాదులకంటె బ్రహ్మచారివలెఁ బ్రతిగ్రహము చేయక శుద్ధవృత్తి నునికియె శోధకము నిష్పాపంబు నగుచున్నది. అట్లు యుద్ధము హింసాప్రధాన మగుటవలన తత్సాధ్య మగు ద్రవ్యముచే రాజసూయాదియాగానుష్ఠానముకంటె శుద్ధికాముఁ డగు క్షత్రియునకుఁ బ్రతిగ్రహభీరు వగు బ్రాహ్మణునకువలె శుద్ధవృత్తి నునికియె శోధకము నిష్పాపంబు నగుచున్నది. అని యాశంకింపఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—పరధర్మాత్ = పరుఁడు—జాతిచేత వర్ణముచేత ఆశ్రమముచేతఁ గాని తనకంటె భిన్నుఁడు, తనకంటె విలక్షణుఁడు, వానియొక్క—ధర్మముకంటె — ఆచారముకంటె; స్వనుష్ఠితాత్ = అంగలోపరహితముగాఁ జక్కఁగా నాచరింపఁబడినదానికంటె; విగుణః = స్వలక్షణపుష్కలత లేనిదైనను, దోషవంత మైనను; బ్రాహ్మణునకుఁ గాని క్షత్రియునకుఁ గాని ఇతరునకుఁ గాని, స్వధర్మః = తనధర్మమే; శ్రేయాన్ = శ్రేష్ఠము, నిశ్శ్రేయసమునకు సాధన మగుచున్నది, కాని చక్కఁగా ననుష్ఠిత మైనను బరధర్మము కాదు, అది తన కవిహిత మగుటవలన నని యర్థము. దానినే స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.— బ్రాహ్మణున కధికారము ప్రవచనయాజనప్రతిగ్రహములందు, క్షత్రియునకు యుద్ధమునందు, కాన వానియందుఁ గాని యుద్ధమునందు హింసయందుఁ గాని దోషము లేదు. కావున, స్వభావనియతమ్=స్వభావము— తత్తజ్జాతి, దాని నుద్దేశించి నియతము—శాస్త్రముచే విహితము, అట్టి; కర్మ — ప్రతిగ్రహమును తదుపార్జితద్రవ్యముచే యాగాద్యనుష్ఠానమును బ్రాహ్మణుఁడును, యుద్ధాదిలక్షణ మగు కర్మమును తదుపార్జితద్రవ్యముచే యాగాద్యనుష్ఠానమును క్షత్రియుఁడును; కుర్వన్; కిల్బిషమ్ = చిత్తశుద్ధిప్రతిబంధకమును; నాప్నోతి. తనజాతికిని దనవర్ణమునకును దనయాశ్రమమునకును విహిత మగు ధర్మము ననుష్ఠించుటచేఁ బురుషుఁడు పాపము నొందఁ డని యర్థము.

మ. ఎందువలన స్వధర్మమే మనుష్యులకు భగవత్ప్రసాదహేతువో అందువలన —పరధర్మాత్ = పరధర్మముకంటె; స్వనుష్ఠితాత్ = చక్కఁగా ననుష్ఠింపఁ

---

* బ్రాహ్మణునకు యాచించుటయందు నిమిత్తము ఆచార్యుఁడు యజ్ఞము వివాహము — అచార్యాదులకొఱకు యాచనము.

బడినదానికంటెను; శ్రేయాన్ = ప్రశస్యతరము; స్వధర్మః=తనధర్మము; విగుణః = చక్కఁగా ననుష్ఠింపఁబడినది కాని దైనను. అందువలన క్షత్త్రియుఁడ వగు నీకు స్వధర్మ మగు యుద్ధాదికమే యనుష్ఠేయము కాని పరధర్మ మగు భిక్షాటనాదికము కా దని యభిప్రాయము. ఓయీ! స్వధర్మ మైనను యుద్ధాదికము బంధువధాది ప్రత్యవాయహేతు వగుటవలన ననుష్ఠేయము కా దనఁగా, అట్లు కా దని చెప్పుచున్నాఁడు. — స్వభావనియతమ్ = పూర్వోక్తము శౌర్యం తేజ ఇత్యాదిస్వభావజ మగు; కర్మ = యుద్ధాదికర్మమును; కుర్వన్; కిల్బిషమ్ = పాపమును బంధువధాది నిమిత్తమును; నాప్నోతి = పొందఁడు. అట్లు పూర్వము వ్యాఖ్యాతము "సుఖదుఃఖే సమే" అనుచోట, విహితజ్యోతిష్టోమాంగపశుహింసకుం బోలె విహితయుద్ధాంగ బంధుహింసకును ప్రత్యవాయహేతుత్వము లేమివలన. అట్లు చెప్పఁబడినది పూర్వము.

శ్రీ. స్వకర్మణా అను విశేషణమునకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— విగుణ మైనను స్వధర్మము చక్కఁగా ననుష్ఠితముకన్నను గూడ పరధర్మముకంటె, శ్రేయాన్ = శ్రేష్ఠము. బంధువధాదియుక్త మగు యుద్ధాదిస్వధర్మముకంటె భిక్షాట నాదిపరధర్మము శ్రేష్ఠ మని తలంపవలదు. ఎందువలన ననఁగా, స్వభావనియతమ్= పూర్వోక్త మగు స్వభావముచే నియతము — నియమమునఁ జెప్పఁబడినట్టి; కర్మ; కుర్వన్; కిల్బిషం నాప్నోతి.

ప. ఇఁక స్వధర్మమును ప్రశంసించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—సమ్యగను ష్ఠితముకన్నను గూడ పరధర్మముకన్నను, విగుణః = లౌకికదృష్టిచే గుణరహిత మైనను; స్వధర్మః; శ్రేయాన్ = శ్రేయస్కరము. అట్లు హింసాప్రధాన మగుటచే విగుణ మైనను క్షాత్త్రధర్మము, ఉత్కృష్ట మగు పరధర్మముకంటె బ్రాహ్మణధర్మము కంటె శ్రేయము. ఎందువలన ననఁగా. స్వభావముచే పూర్వోక్తముచే నియతము— నియమమున విహిత మగు కర్మమును జేయువాఁడు, కిల్బిషమ్ = పాతకమును; పొందఁడు.

రా. ఇట్లు కర్తృత్వాదికము విడువఁబడి మదారాధనరూప మగు, స్వధర్మః = తనచేతనే గ్రహించుటకు యోగ్య మగుధర్మము, ప్రకృతిసంసృష్టుఁ డగు పురుషునకు ఇంద్రియవ్యాపారరూపము, కర్మయోగాత్మక మగు ధర్మము గదా సుక రం బగుచున్నది. అందువలన కర్మయోగాఖ్య మగు స్వధర్మము విగుణ మైనను, పర

ధర్మాత్ = ఇంద్రియజయమునందు నిపుణుఁడైనపురుషునిధర్మ మగు జ్ఞానయోగము కంటె, సకలేంద్రియనియమనరూప మగుటచే ప్రమాదసహితముకంటె; ఒకానొకప్పుడు స్వనుష్ఠిత మైనదానికంటె; శ్రేయాన్. దానినే యుపపాదించుచున్నాఁడు.— ప్రకృతిసంసృష్టునకు నింద్రియవ్యాపారరూప మగుటచే కర్మము స్వభావముననే నియత మగుటవలన, కర్మ కుర్వన్, కిల్బిషమ్ = సంసారమును; పొందఁడు, కర్మము ప్రమాదరహిత మగుటవలన. జ్ఞానయోగము సకలేంద్రియనియమనసాధ్య మగుటచేఁ బ్రమాదయుక్త మగుటవలనఁ దన్నిష్ఠుఁడుమాత్రము ప్రమాదమువలనఁ గిల్బిషము నొందినను బొందును. అందువలనఁ గర్మనిష్ఠయే జ్యాయం బని తృతీయాధ్యాయోక్తమును స్మరణకుఁ దెచ్చుచున్నాఁడు.

సహజం కర్మ కౌన్తేయ సదోష మపి న త్యజేత్
సర్వారమ్భా హి దోషేణ ధూమేనా ఽగ్ని రివా ఽఽవృతాః. ౪౮

భా. స్వభావనియత మగు కర్మముఁ జేయువాఁడు విషజాత క్రిమివలెఁ గిల్బిషము నొందఁ డని చెప్పఁబడినది. పరధర్మో భయావహః అనియు, అనాత్మజ్ఞుఁడు నహి కశ్చిత్ క్షణ మపి అకర్మకృత్తిష్ఠతి అనియుఁ జెప్పఁబడినది. అందువలన.—సహజమ్ = సహ—జన్మముతోనే యుత్పన్నము; ఏది యది? కర్మ = కర్మము, అట్టి సహజ మయినకర్మమును; కౌన్తేయ = అర్జునా! సదోష మపి = దోషయుక్తము నైనను, త్రిగుణాత్మక మగుటవలన; న త్యజేత్ = విడువఁగూడదు. సర్వారమ్భాః = ఆరంభింపఁబడుచున్నవి కావున ఆరంభములు, సర్వకర్మము లనుట, ప్రకరణమువలన; ఆరంభము లేవి గలవో స్వధర్మములును పరధర్మములును అవి యన్నియు; హి=ఏకారణమువలన, త్రిగుణాత్మకత్వ మిట కారణము, త్రిగుణాత్మకము లగుటవలన; దోషేణ = దోషముచేత; ధూమేన = సహజ మగు పొగచేత; అగ్ని రివ = నిప్పువలె; ఆవృతాః = ఆవరింపఁబడినవి. సహజం బగు కర్మమును స్వధర్మాఖ్యమును బరిత్యజించి పరధర్మము ననుష్ఠించినను దోషమునుండి ముక్తుఁడు కానే కానేరఁడు. భయావహముగూడ పరధర్మము. అజ్ఞునిచే నిశ్శేషముగాఁ గర్మము త్యజింపనుం దరము కాదు. అందువలన విడువఁగూడ దని యర్థము.

అర్జునా! స్వభావనియత మగు కర్మము దోషయుక్త మైనను దాని విడువఁగూడదు. ఏల యనఁగా త్రిగుణాత్మకము లగుటవలన సర్వకర్మములును స్వకర్మములును బరకర్మములును అగ్ని పొగతోఁ గూడియుండునట్లు దోషయుక్తము లయ్యే యున్నవి. కావున స్వధర్మమును విడిచి పరధర్మము ననుష్ఠించినను దోషము తప్పదు, అందువలన స్వధర్మమును విడువఁగూడ దని తాత్పర్యము.

శ్రీ. ఇందువలనఁ గూడ విహిత మగు కర్మము దోషవంత మైనను కర్తవ్యము ప్రకారాంతరము సంభవింపమివలన నని యుక్తానువాదపూర్వకముగాఁ జెప్పుచున్నారు స్వభా వేత్యాదిగా. విషజం బగు కృమి విషనిమిత్తంబున మరణము నొందదు కదా! అట్లధికృతుం డగు పురుషుఁడు దోషవంతము నైనను విహిత కర్మముఁ జేయుచుఁ బాపము నొందఁ డని చెప్పఁబడిన దని యర్థము. అప్పుడు దోషరహిత మైన భిక్షాటనాదికమునే యందఱు ననుష్ఠింతురు గాక, అందువలనఁ బాపము గలుగు నను శంక లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ప రేత్యాదిగా. అప్పుడు పాపప్రాప్తిశంకఁ బరిహరించుటకై యందఱును గర్మనిష్ఠనే విడుతురు గాక యని యాశంకించి జ్ఞానము లేమివలన శక్యము గా దని చెప్పుచున్నారు అనాత్మజ్ఞుఁడు ఇత్యాదిగా. ప్రకారాంతరము సంభవింపమిచేఁ గలిగినఫలముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నని. సహజాయ తే—కూడఁ బుట్టినది స్వభావనియత మగు నిత్యకర్మము, అది విహిత మగుటవలన నిర్దోష మైనను హింసాత్మక మగుటచే సదోష మనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు త్రిగు ణేత్యాదిగా. సత్త్వాదిగుణత్రయారబ్ధ మగుటచే హింసాదిదోషయుక్త మైనను విహితకర్మము త్యాజ్యము కా దని యర్థము. కర్మములు దోషవంతము లనుటను బ్రపంచించుచున్నారు స ర్వేత్యాదిగా. ఆరంభ శబ్దమునకుఁ గర్మవ్యుత్పత్తిచే స్వపర సర్వకర్మార్థత్వమునందుఁ గర్మములు ప్రకృతము లగుటను హేతువుగాఁ జెప్పుచున్నారు ప్రకరణమువలన నని. దోషే ణేత్యాదిభాగ మునకు వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచున్నారు ఆరంభములు ఇత్యాదిగా. సర్వకర్మములును దోషావృతము లనుటకు హి శబ్దోపాత్త మగు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు త్రిగుణాత్మకత్వ సి .మ స్వభావనియత మగు కర్మము దోషవంత మగుటవలనఁ దత్త్యాగద్వారమునఁ బరధర్మము నవలంబించువానికిని దోషమునుండి విముక్తియే సంభవింపదు, పరధర్మము ననుష్ఠించుటయు శక్యము గాదు, భయావహ మగుటవలన. ఇఁకఁ గర్మము నిశ్శేషముగా విడుచుటయు నలవి కాదు, అజ్ఞన కశేషకర్మత్యాగ

మనుపపన్న మగుటవలన. అందువలన సహజం బగుకర్మము సదోష మైనను త్యాజ్యము కా దని వాక్యార్థముఁ జెప్పుచున్నారు సహజంబు ఇత్యాదిగా.

భా. ఏమి యశేషముగా విడువ శక్యము గాదు కర్మ మని విడువఁ గూడదా ? లేక, సహజ మగుకర్మమును త్యజించిన దోష మగు ననియా ? ఏమి దీనివలన ? అశేషముగా విడువ నశక్య మనియే సహజ మగుకర్మము త్యాజ్యము కాదేని అప్పుడు అశేషత్యాగమునందు గుణమే యగు నని సిద్ధ మగుచున్నది. సత్యము. ఇట్లశేషత్యాగమే యుపపన్నము కా దందువేని. ఏమి నిత్యప్రచలితుఁ డాపురుషుఁడు ? సాంఖ్యులకు గుణములవలె. లేక, క్రియయే కారకమా ? బౌద్ధులకు క్షణప్రధ్వంసు లగు పంచస్కంధముల వలె. రెండుపక్షములందును గర్మమున కశేషత్యాగము సంభవింపదు.

ఆ. సహజ మగు కర్మమును సదోషము నైనను విడువఁగూడ దను విష యమునందు విచారము జరగించుచున్నారు ఏమి ఇత్యాదిగా. నహి కశ్చిత్ అను న్యాయమువలన నని శేషము. దోషము—విహితనిత్యత్యాగమునందుఁ బ్రత్యవాయము. సందిగ్ధ మగు ప్రయోజనము విచార్య మగుటవలన సందేహమునందుఁ బ్రయోజ నము నడుగుచున్నారు ఏమి దీనివలన నని. అందు మొదటిపక్షము ననువదించి ఫల ముఁ జూపుచున్నారు అశేషముగా నిత్యాదిగా. అశక్యార్థానుష్ఠానము గుణ మని ప్రసిద్ధ మగుటవలన, ప్రసిద్ధముగదా సముద్రమును బుడిసిటఁ బట్టి త్రాగిన యగస్త్యు నకు గుణవత్త్వము. దానిఁ జెప్పుచున్నారు అప్పుడు ఇత్యాదిగా. అశేషకర్మత్యా గము గుణవంత మైనను బూర్వోక్తన్యాయముచే నది సంభవింపమివలనఁ దదనుష్ఠాన మశక్య మని శంకించుచున్నాఁడు సత్యము ఇత్యాదిగా. చోద్యమునే విభజించి వివ రించుచున్నాఁడు ఏమి ఇత్యాదిగా. సత్త్వాదిగుణములవలె ఆత్మ నిత్యప్రచలితుఁ డగుటచే నతనిచేత నశేషముగాఁ గర్మము త్యజింప శక్యము గాదు, మఱియు రూపవిజ్ఞా నవేదనాసంజ్ఞాసంస్కారము లనఁబడు క్షణధ్వంసు లగు స్కంధములవలెఁ గ్రియా కారకభేదము లేమివలనఁ గారక మయిన యాత్మయే క్రియ యను పక్షమునందును గర్మ మశేషముగాఁ ద్యజింప శక్యము గాదు, ఉభయపక్షములందును స్వభావభం గమువలన నని చెప్పుచున్నాఁడు రెండు ఇత్యాదిగా.

భా. ఇఁకఁ దృతీయపక్షంబును.—ఎప్పుడు చేయుచున్నదో అప్పుడు సక్రియము వస్తువు, ఎప్పుడు చేయదో అప్పు డావస్తువే నిష్క్రియము.

ఇట్లయినపుడు శక్యము కర్మము నశేషముగా విడుచుటకు. ఇది మఱి యాత్మీయపక్షమునందు విశేషము. నిత్యప్రచలితము కాదు వస్తువు. క్రియయే కారకమునుం గాదు. మతే మనఁగా, వ్యవస్థిత మగు ద్రవ్యమునం దవిద్యమాన మగు క్రియ యుత్పన్న మగుచున్నది, విద్యమాన మగు నది నశించుచున్నది. శుద్ధ మగుద్రవ్యము శక్తిమంతమై యున్న దని చెప్పెదరు కాణాదులు, అదియే కారకం బనియు. ఈ పక్షమునం దేమి దోషము ?

ఆ. పక్షద్వయానురోధమున నశేషకర్మత్యాగము సంభవింప దనఁగా వైశేషికుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు ఇఁక నిత్యాదిగా. ఒకానొకప్పు డాత్మ సక్రియుఁడు ఒకప్పుడు నిష్క్రియుఁడు అనఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. ఈ పక్షమునే పూర్వోక్తము లగు రెండుపక్షములకంటె విశేషప్రదర్శనముచే విశదీకరించుచున్నాఁడు ఇది మఱి ఇత్యాదిగా. క్రియ యాగమాపాయవంత మైనపుడు తద్వంత మగుద్రవ్య మెట్లు స్థాయి యగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు శుద్ధము ఇత్యాదిగా. క్రియాశక్తిమంత మైనను క్రియావంతము కాదేని యెట్లు కారక మగును? క్రియను జేయుకారణము కారకం బని యంగీకరించుటవలన. అని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు అదియే ఇత్యాదిగా. క్రియాశక్తిమంతమే కారకము, క్రియాధికరణము కారకము కాదు అన్యోన్యాశ్రయమువలన నని యర్థము. వైశేషికపక్షమునందు దోషము లేమివలన నది యందఱకును స్వీకార్య మని యుపసంహరించుచున్నాఁడు ఈ పక్షమునందు ఇత్యాదిగా.

భా. ఇదియే దోషము. అభాగవతం బీమతము, ఎట్లు తెలియును? భగవంతుఁడు నాఽసతో విద్యతే భావ ఇత్యాదికము చెప్పి యుండుట వలన. అసత్తునకు భావంబును సత్తునకు నభావము నని గదా కాణాదులమతము. అభాగవతం బిది. అభాగవత మైనను న్యాయవంతమేని యేమి దోషము ? చెప్పెదము. దోషవంతమే యిది, సర్వప్రమాణ విరోధమువలన, ఎట్లు ? ద్వ్యణుకాదిద్రవ్యము ఉత్పత్తికిఁ బూర్వ మత్యంతమే యసత్తేని, ఉత్పన్నమై కొంతకాల ముండి వెండియు నత్యంతమే యసత్త్వము నొందునేని, అప్పుడు అసత్తే సత్తుగాఁ బుట్టుచున్నది సత్తే యసత్త్వము నొందుచున్నది, అభావము భావం బగును భావం

బభావ మగు నని వారిమతము. అం దభావము జనించుచు నుత్పత్తికిం బూర్వము శశవిషాణకల్పమై సమవాయ్యసమాయినిమిత్తాఖ్య మగు కారణము నపేక్షించి జనించు చున్న దని చెప్పెదరు. ఇట్లభావ ముత్పన్న మగు నని కారణమును గాని యపేక్షించు నని చెప్ప శక్యము కాదు, అసత్తులైన శశవిషాణాదులందుం గనఁబడమివలన. భావాత్మకము లేని ఘటాదు లుత్పద్యమానములై యభివ్యక్తిమాత్రమునం దేదేని కారణ మపేక్షించి యుత్పన్నము లగు నని గ్రహింప శక్యం బగును. మఱియు నసత్తునకు సద్భావంబును సత్తున కసద్భావంబు నగునెడ యెందును బ్రమాణప్రమేయవ్యవహారమునందు విశ్వాస మెవ్వనికిని గలుగదు, సత్తు సత్తే అస త్తసత్తే యను నిశ్చయం బనుపపన్న మగుటవలన.

ఆ. భగవన్మతానుసారి కామివలన నీపక్షము త్యాజ్య మని దూషించుచున్నారు ఇదియే ఇత్యాదిగా. ఇది భగవన్మతానుసారి కా దనుట యప్రామాణిక మని శంకించుచున్నాఁడు ఎట్లు తెలియు నని. భగవద్వచనము నుదాహరించి పరపక్షము తదనుగుణము కా దని చెప్పుచున్నారు భగవంతుఁడు ఇత్యాదిగా. పరమతంబును దీని కనుగుణమే యేల కా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అసత్తునకు ఇత్యాదిగా. భగవన్మతానుగుణము గాకున్నను న్యాయానుగుణ మగుటచే దోషరహిత మగు కాణాదమతం బుపాదేయమే, కాణాదమత మితరమతవిరోధమువలన నుపేక్షణీయము కాదు గదా యని శంకించుచున్నాఁడు అభాగవత మైనను ఇత్యాదిగా న్యాయవత్త్వ మసిద్ధ మని దూషించుచున్నారు చెప్పెదము ఇత్యాదిగా. సర్వప్రమాణానుసారి యగుమతము తద్విరోధి యనుట తగ దని యాక్షేపించుచున్నాఁడు ఎట్లు అని. వైశేషికమతమునకు సర్వప్రమాణవిరోధమును బ్రకటించుటకై మొదటం దన్మతము ననువదించుచున్నారు ద్వ్యణు కేత్యాదిగా. అసత్తునకు జన్మము సత్తునకు నాశ మన్నపుడు ఫలితము చెప్పుచున్నారు అప్పుడు ఇత్యాదిగా. చెప్పినవాక్యమునే వివరించుచున్నారు అభావము ఇత్యాదిగా. సత్తే యసత్త్వము నొందుచున్నది యన్నవాక్యమును వివరించుచున్నారు భావంబు ఇత్యాదిగా. అందే వారియభ్యుగమాంతరముం జెప్పుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. అందు—ప్రకృతమతమునందు. పరులయభ్యుపగమమును దూషించుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. ఇట్లు — పరపరిభాషానుసారమున నని యర్థము. కనఁబడమివలన—ఉత్పత్తియును అపేక్షయు నని శేషము. ఎట్లు మఱి నీమతమునందును ఘటాదులకుం గారణాపేక్షముల కుత్పత్తి?

భావములకుఁ గారణాపేక్ష గాని యుత్పత్తి గాని యుక్తము కాదు గదా! అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు భావాత్మకము లేని ఇత్యాదిగా. ఘటాదుల కస్మత్పక్షమునందుఁ బూర్వమును గారణాత్మను సత్తులైనవానికే యవ్యక్తనామరూపములకు అభివ్యక్తి సామగ్రి నపేక్షించి పృథగభివ్యక్తి సంభవించుటవలన నేమియు దోషము లేదని యర్థము. అసత్కార్యవాదమునందు దోషాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా. పరమతమునఁ బ్రమాణప్రమేయవ్యవహారమం దెందును విశ్వాస మెవ్వనికిని గలుగ దనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు సత్తు సత్తే ఇత్యాదిగా. సత్తు సత్తే యని నిశ్చితము కాదు, అదియే వెండియు నసత్తగు నని యంగీకరించుటవలన; అసత్తును అసత్తే యను నిశ్చయము లేదు అదియే సత్త్వము నొందు నని యంగీకరించుటవలన; అందువలన ఏది ప్రమాణముచే సత్తని గాని యసత్తని గాని నిశ్చిత మగునో అది యట్లే యుండు నని విశ్వాసము లేమివలనఁ బ్రమాణవైయర్థ్య మని యర్థము.

భా. మఱియును. పుట్టుచున్నది యని ద్వ్యణుకాదిద్రవ్యమునకు స్వకారణసత్తాసంబంధముఁ జెప్పెదరు. ఉత్పత్తికిఁ బూర్వ మసత్తు, వెనుక స్వకారణవ్యాపారము నపేక్షించి స్వకారణము లగు పరమాణువులతోను సత్తతోను సమవాయలక్షణ మగు సంబంధముచే సంబద్ధ మగు చున్నది సంబద్ధమై కారణసమవేతమై సత్తగుచున్నది. అందు వక్తవ్యము. ఎట్లసత్తునకు సత్తు కారణ మగును? సంబంధము గాని దేనితోను సంభవించును? వంధ్యాపుత్త్రునకు సత్తుతో సంబంధము గాని కారణము గాని యెవ్వనిచేతను బ్రమాణమువలనఁ గల్పింప శక్యము కాదు గదా! ఓయీ! వైశేషికులభావమునకు సంబంధముఁ గల్పించుటయే లేదు, ద్వ్యణుకాదిద్రవ్యములకు సత్తులైనవానికే కదా స్వకారణముతో సమవాయలక్షణ మగు సంబంధముఁ జెప్పెదరు. కాదు, సంబంధమునకుఁ బూర్వము సత్త్వము నంగీకరింపమివలన. వైశేషికులు కులాలదండచక్రాదివ్యాపారమునకుఁ బూర్వము ఘటాదుల కస్తిత్వము నంగీకరింపరు కదా! మృత్తునకే ఘటాద్యాకారప్రాప్తియు వారి కిష్టము కాదు. అందువలన నసత్తునకే సంబంధము పారిశేష్యమువలన నిష్ట మని యేర్పడుచున్నది. ఓయీ! అసత్తునకును సమవాయలక్షణ మగు సంబంధము విరుద్ధము కాదు. కాదు, వంధ్యాపుత్త్రాదులకుఁ గనఁబడమివలన. ఘటాదిప్రాగభావమునకే స్వకారణసంబంధ మగును, వంధ్యాపుత్త్రాదులకుఁ గాదు, అభా

వత్వము తుల్య మైనను, అనుటకు విశేషం బభావమునకుఁ జెప్పవలయును. ఒక్కదానియభావము రెంటియభావము సర్వాభావము ప్రాగభావము ప్రధ్వంసాభావము అన్యోన్యాభావము అత్యంతాభావ మని లక్షణము వలన నెవ్వనిచేతను విశేషముఁ జూప శక్యము కాదు. విశేషము లేన పుడు ఘటముయొక్క ప్రాగభావమే కులాలాదులచే ఘటభావము నొందుచున్నది. భావం బగు కపాలాఖ్యస్వకారణముతో సంబద్ధము నగుచున్నది, సర్వవ్యవహారయోగ్యము నగుచున్నది, కాని ఘట ముయొక్కయే ప్రధ్వంసాభావము కాదు అభావత్వ మున్నను అనుట యు, ప్రధ్వంసాద్యభావముల కెందును వ్యవహారయోగ్యత్వము లేదు, ప్రాగభావమునకే ద్వ్యణుకాదిద్రవ్యాఖ్యమున కుత్పత్త్యాదివ్యవహారార్హ త్వంబనుటయు నసమంజసము; అభావత్వము అవిశిష్ట మగుటవలన అత్యం త ప్రధ్వంసాభావములకువలె. ఓయీ ! మేము ప్రాగభావమునకు భావా పత్తిని బ్రతిపాదించుటయే లేదు. అప్పుడు భావమునకే గదా భావాపత్తి, ఘటమునకు ఘటాపత్తి పటమునకుఁ బటాపత్తి యన్నట్లు. ఇదియు నభా వమునకు భావాపత్తివలెనే ప్రమాణవిరుద్ధము.

ఆ. ఇందువలనఁ గూడ నసత్కార్యవాదము యుక్తియుక్తము కా దని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. ఆ హేత్వంతరమునే తెలుపుటకై పరమతము నను వదించుచున్నారు పుట్టుచున్నది యని ఇత్యాదిగా. పరకీయవాక్యమునే వివరించు చున్నారు ఉత్పత్తికి ఇత్యాదిగా. సంబద్ధమై అనుటచేఁ గారణసంబంధము కలిగినపుడు కార్యమునకు సత్తాసంబంధ మగు నని చెప్పఁబడినది, దానినే స్ఫుటీక రించుచున్నారు కార ణేత్యాదిగా. పరమతము నెత్తి దూషించుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. కార్య మసత్తైనను దానికిఁ గారణము సంభవించును, ఆకారణమున కును గార్యముతో సంబంధము సిద్ధించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు వం ధ్యేత్యాదిగా. అసత్తగుటవలననే యసత్తునకు సంబంధము లేనపుడు కారణ మగు సత్తునకును దానితో సంబంధము ననుమానింప శక్యము కాదు, సదసత్తులకు సంబం ధము సంభవింపమివలన నని యర్థము. కార్యమున కత్యంతాసత్త్వము నంగీకరింపమి వలనఁ గారణసంబంధ మగు నని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. సత్తులే యగు ద్వ్యణుకాదులకుఁ గారణసంబంధమును శంకిత మైనదాని దూషించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. అనంగీకారమునే విశదీకరించుచున్నారు వైశేషికులు ఇత్యాదిగా.

సత్తగు కారణమే కార్యాకారము నొంది కార్యవ్యవహారము ను నిర్వహించు చున్న దని యంగీకరించుటవలన లేదు సంబంధానుపపత్తి యని యాశంకించి యపసిద్ధాంత మగుటవలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నారు మృత్తునకే ఇత్యాదిగా. కార్యమునకుఁ గారణసంబంధమునకుఁ బూర్వము సత్త్వము లే నపుడు పరిశేషసిద్ధ మయిన యర్థముఁ జూపుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. అం దనుపపత్తి చెప్పఁబడినది యని శేషము. సంబంధు లగు సదసత్తులకు సంయోగము సంభవింప కున్నను సమవాయము సదసత్తులకు సంభవించును, దానికి నిత్య మగుటవలన నొకసంబంధ లే కున్నను స్థితి యావశ్యక మగుటవలన నని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. సదసత్తులకుఁ బరస్పరము సంబంధ మదృష్ట మగుటవలన సంభవింప దని నిరాకరించుచున్నారు కాదు వం ధ్యేత్యాదిగా. ఘటాదిప్రాగభావము అత్యంతాభావము కామివలన వంధ్యాపుత్త్రాదివిలక్షణ మగుటచే స్వకారణసంబంధము సిద్ధించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఘటా దీత్యాదిగా. రెండిటను అభావస్వభావము సమానమై యున్నను ఒకదానికిఁ గారణసంబంధము కలదు ఇతరమునకు లే దని విశేషమునకు హేతువు లేమివలనఁ బ్రాగభావమునకుఁ గారణసంబంధము సంభవింప దని యర్థము. ఘటాదిప్రాగభావము సప్రతియోగికము వంధ్యాపుత్త్రాదిక మట్లు కాదు అను విశేషము నాశంకించి దూషించుచున్నారు ఒక్కదాని ఇత్యాదిగా. ప్రాగభావమునకువలెఁ బ్రధ్వంసాభావాదికమునకును సప్రతియోగికత్వము సమాన మగుటచే స్వకారణముతో సంబంధమును సమానము కావలయు నని యర్థము. ప్రాగభావప్రధ్వంసాభావములకు విశేషము లేనపుడు ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు విశేషము ఇత్యాదిగా. కపాల మనఁగా ఘటకారణీభూత మగు మృత్తు యొక్కయవయవవిశేషము. సర్వవ్యవహారము—ఘటాశ్రిత మగు జన్మనాశాదివ్యవహారము. ప్రధ్వంసాభావమో ఘటముయొక్కయే యభావ మైనను ఘటత్వము నొందదు కారణముతోను సంబద్ధము కాదు ఉత్పత్త్యాదివ్యవహారయోగ్యమునుం గాదు అనుట యనుపపన్నము ప్రాగభావముతో దీనికి విశేషము లేమివలన నని చెప్పుచున్నారు కాని ఘటము ఇత్యాదిగా. అనుటయు—అసమంజస మని యన్వయము. మఱియొక యసమంజసముఁ జెప్పుచున్నారు ప్రధ్వంసా దీత్యాదిగా. అన్యోన్యాభావాత్యంతాభావము లాదిశబ్దార్థములు, ఎందును — ఏదేశమునందును ఏకాలమందును. వ్యవహారము — జన్మాదికమే. ప్రాగభావ ముత్పత్త్యాదివ్యవహారయోగ్యము కాదు, అభావ మగుటవలన, ప్రధ్వంసాదులవలె నని యర్థము. ప్రాగ

భావమునకు ఘటభావము నంగీకరింపమివలన ననుమానము సిద్ధసాధనం బని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. అభావమునకు భావాపత్తి నంగీకరింపనియెడ భావమునకే భావాపత్తి యని యనిష్ట మగు నని దూషించుచున్నారు అప్పుడు ఇత్యాదిగా. దానికిఁ దదాపత్తి అయోగ్యం బనుటకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు ఘటమునకు ఇత్యాదిగా. భావమునకు భావాపత్తి యనిష్ట మను దార్ష్టాంతికమును స్పష్టీకరించుచున్నారు ఇదియును ఇత్యాదిగా.

భా. సాంఖ్యునిదియు నేపరిణామపక్షము గలదో అదియు నపూర్వధర్మోత్పత్తివినాశముల నంగీకరించుటవలన వైశేషికపక్షముకంటె విశిష్టము కాదు. అభివ్యక్తితిరోభావముల నంగీకరించినను అభివ్యక్తితిరోభావములకు విద్యమానత్వావిద్యమానత్వనిరూపణమునందుఁ బూర్వము వలెనే ప్రమాణవిరోధము. ఇందుచేఁ గారణముయొక్క సంస్థానమే యుత్పత్త్యాదిక మనుపక్షమును నిరాకృతము.

ఆ. ఆరంభవాదమునందుఁ జెప్పినదోషమును బరిణామవాదమునందును బరఁగించుచున్నారు సాంఖ్యునిదియు నిత్యాదిగా. ధర్మము—పరిణామము. అసత్తయిన యపూర్వపరిణామ ముత్పన్న మగుటవలనను సత్తయిన పూర్వపరిణామము నశించుటవలనను అసత్తసత్తే సత్తుసత్తే యను వ్యవస్థ యీమతమునందును దుర్లభ మని యర్థము. ఓయీ! కార్యము కారణాత్మను బూర్వమును సత్తే యవ్యక్తము, కారకవ్యాపారమువలన వ్యక్త మగుచున్నది, అందుచే వ్యక్త్యవ్యక్తులకు జన్మనాశవ్యవహారమువలన మతాంతరముకంటె విశేషము కలదు. అనఁగా నందులకుఁ జెప్పుచున్నారు అభివ్యక్తీత్యాదిగా. కారకవ్యాపారమునకుఁ బూర్వము అనభివ్యక్తివలె నభివ్యక్తికి సత్త్వమా? అసత్త్వమా? సత్త్వ మనునెడఁ గారకవ్యాపారవైయర్థ్యమువలనఁ దద్విషయప్రమాణవిరోధము. అసత్త్వ మనునెడఁ బక్షాంతరమునందువలె నత్యంతాసత్తునకు తన్నిర్వర్త్యత్వం బనుపపన్న మగుటచే నదియే దోషము. కారకవ్యాపారమునకుఁ బిమ్మట వ్యక్తివలె నవ్యక్తికిని సత్త్వం బనునెడ నదియే దోషము. అసత్త్వ మన్నను సత్తున కసత్త్వం బంగీకరించుటవలన మానమే యువ్యవహారమునం దెందును విశ్వాసము కలుగదు, సత్తు సత్తే యసత్తసత్తే యను నిర్ధారణము లేమివలన నని యర్థము. సాంఖ్యపక్షనిరాకరణన్యాయముచే బక్షాంతరముగూడ నిరాకృత మని చెప్పుచున్నారు ఇందుచే నిత్యాదిగా.

కారణమునకే కార్యరూపాపత్తి యుత్పత్తి దానికే తద్రూపత్యాగమున స్వరూపాపత్తి నాశము అను నీపక్షముగూడ యుక్తము కాదు, పూర్వరూపము స్థిత మైనను నష్ట మయినను పరమునకుఁ బరరూపాపత్తి యనుపపన్న మగుటవలన. ప్రాప్త మగు రూపము స్థిత మైనదానిచేఁ గాని నష్ట మయినదానిచేఁ గాని త్యజింప శక్యము కా దని యర్థము.

భా. పారిశేష్యమువలన సత్తొక్కటియే వస్తు వవిద్యచే నుత్పత్తి వినాశాదిధర్మములచేత నటునివలె ననేకవిధంబుల వికల్పితం బగుచున్నది. ఇది భాగవతం బగుమతము చెప్పఁబడినది నా ఉసత్తో విద్యతే భావ ఇత్యాదిశ్లోకమునందు, సత్ప్రత్యయమున కవ్యభిచారమువలనను ఇతరములకు వ్యభిచారమువలనను అని.

ఆ. ఆరంభవాదమునందును బరిణామవాదమునందును ఉత్పత్త్యాదివ్యవహారం బనుపపన్న మగుటవలనఁ బరిశేషసిద్ధమును జూపుచున్నారు పారిశేష్యమువలన నిత్యాదిగా. ఒక్కవస్తువున కనేకవిధవికల్పానుపపత్తి నాశంకించి చెప్పుచున్నారు అవిద్యచే నని. ఈ మతంబును భగవత్తానురోధి కామివలన దీనికిని త్యాజ్యత్వము సమాన మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇది ఇత్యాదిగా. చెప్పిన భగవన్మతమునే విశదీకరించుచున్నారు సత్ప్రత్యయమునకు ఇత్యాదిగా. సత్తొక్కటియే వస్తు వని శేషము. ఇతరము లయిన వికారప్రత్యయములకు రజతాదిబుద్ధులకువలె నర్థవ్యభిచారమువలన నవిద్యచే నాసద్వస్తువే యనేకవిధముల వికల్పింపఁబడు చున్న దని చెప్పుచున్నారు ఇతరములకు నిత్యాదిగా. అని చెప్పఁబడినది యని సంబంధము.

భా. ఎట్లు మఱి యాత్మ యవిక్రియుఁ డైనపుడు అశేషకర్మత్యాగ ముపపన్నము కాదు? గుణములు వస్తుభూతము లైనను అవిద్యాకల్పితము లైనను వానిధర్మము కర్మము. అది యాత్మయం దవిద్యాధ్యాపితమే యగును. కావున నవిద్వాంసుఁడు నహి కశ్చిత్క్షణ మపి యని యశేషముగాఁ ద్యజింప శక్తుఁడు కాఁ డని చెప్పఁబడినది. విద్వాంసుఁడో మఱి విద్యచే నవిద్య నివృత్త మైనపుడు శక్తుఁడే యగుచున్నాఁ డశేషముగాఁ గర్మముఁ బరిత్యజించుటకు, అవిద్యాధ్యారోపితమునకుఁ శేష మనుపపన్న మగుటవలన. తైమిరికదృష్టిచే నధ్యారోపిత

మగు ద్విచంద్రాదికమునకుఁ దిమిరము పోయినపుడు శేషము నిలువదు గదా! ఇట్లయినపు డీవచనం బుపపన్నము సర్వకర్మాణి మన సేత్యాదికము. స్వే స్వే కర్మ ణ్యభిరత స్సంసిద్ధిం లభతే నరః, స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః అనుటయును.

తా. ఆత్మ యవిక్రియుం డని భగవంతుని మతం బగునేని అప్పుడు స్వకర్మత్యాగం బుపపన్న మగుటవలన సహజకర్మత్యాగముగూడ సిద్ధించుచున్న దని శంకించుచున్నాఁడు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. కార్యకారణాత్మకము లయిన గుణములధర్మము కర్మ మని యిష్టము, ఆ గుణములు అకల్పితములు గానీ కల్పితములు గానీ, రెండు విధములను గూడ నిశ్శేషకర్మత్యాగము అవిద్వాంసునకా విద్వాంసునకా? మొదటిది కా దని చెప్పుచున్నారు గుణములు ఇత్యాదిగా. అవిద్యాధ్యారోపితమే—గుణశబ్దితకార్యకారణారోపద్వారమునఁ గర్మమని శేషము. రెండవపక్షమును కూర్చి చెప్పుచున్నారు విద్వాంసుఁడో ఇత్యాదిగా. ఆరోపశేషవశమువలన విద్వాంసునకును అశేషకర్మత్యాగము సిద్ధింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అవి ద్యేత్యాదిగా. ఆ యనుపపత్తినే దృష్టాంతముచే స్పష్టీకరించుచున్నారు తైమిరి కేత్యాదిగా. విద్వాంసున కశేషకర్మత్యాగమునందుఁ బంచమాధ్యాయవచనము గూడ ననుకూల మని చెప్పుచున్నారు ఇట్లయినపుడు ఇత్యాదిగా. అవిద్వాంసునకు సర్వకర్మత్యాగ మనుపపన్న మనుటయందు ప్రకృతాధ్యాయమునందే వాక్యం బనుగుణ మని చెప్పుచున్నారు స్వే స్వే ఇత్యాదిగా. వాక్యాంతరముగూడ నయ్యర్థమునందే యనుకూల మని చెప్పుచున్నారు స్వకర్మ ణేత్యాదిగా.

హ. మఱియు నొకటి.—ఆరంభింపఁబడుచున్నవి కావున ఆరంభములు, సర్వారమ్భాః=సర్వకర్మములును; హి = ఏకారణమువలన, త్రిగుణాత్మకము లగుటవలన; దోషేణ ఆవృతాః—ధూమదోషముచే అగ్నివలె నావరింపఁబడినవో. అందువలనఁ స్వధర్మమును విడిచి పరధర్మము ననుష్ఠించినను అయ్యనుష్ఠించుకర్మము తామసదోషయుక్త మగుటవలన దోషమునుండి ముక్తుఁడు కాఁడు.

శ్రీం. బ్రాహ్మణునకుఁ గాని క్షత్రియునకుఁ గాని స్వధర్మ మగ్నిష్టోమాదికము గాని యుద్ధము గాని బాహ్యదృష్టికి దోషవంతముగాఁ బ్రతీయమాన మైనను విధ్యుక్త మగుటచే నిర్దుష్ట మగుటవలన తదనుష్ఠానము ముక్తికొఱకే యగుఁ గాని బంధముకొఱకుఁ గా దని బోధించి రెండియును యాగము గాని యుద్ధము గాని

హింసాప్రధాన మగుటచే దోషవంతమే యగును గావున నెట్లు చేయవచ్చు నని యాశంక యెంతమాత్రము కూడ దని చెప్పినయర్థమునే దృఢీకరించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—సహజమ్= "కర్మణా జాయతే ద్విజః" అను న్యాయముచే సహ—ద్వితీయ మగు జన్మముతో పుట్టినది కావున సహజము, జాతివలనఁ బ్రాప్తము, జాతిని వర్ణమును నిమిత్తీకరించి శాస్త్రముచే విహితము, అగు; కర్మ—స్వధర్మము అని యర్థము; సదోష మపి= ఉక్తరీతిచే దోషయుక్తము నైనను; అరురుక్షువు మోక్షేచ్ఛు వగు బ్రాహ్మణాది, న త్యజేత్—సన్న్యసింపఁగూడ దని యర్థము. ఓయీ! దోషవంత మగు కర్మము ననుష్ఠించుటకన్నను నిర్దుష్ట మగు పరధర్మము నాశ్రయించుట యుక్తమే యగు నందువేని, నిన్నిట నడుగవలయును. కర్తవ్యకర్మత్యాగ మనుష్ఠ మను బుద్ధిచేతనా? అసాధనం బను బుద్ధిచేతనా? అసత్తను బుద్ధిచేతనా? పరధర్మ మనుష్ఠేయం బని యాశ్రయణీయ మను బుద్ధిచేతనా? మొదటిది కాదు; విహితమును బరిత్యజించినయెడఁ బ్రత్యవాయము గలుగుటవలన. రెండవది కాదు, అవిరక్తుని కసాధనం బనుబుద్ధి పుట్టమివలనను, విరక్తునకుఁ ద్యజించుకర్మము నందు గుణదోషవిచారము సంభవింపమివలనను. తృతీయము కాదు, అనాత్మజ్ఞునకుఁ గర్తత్వాద్యభిమానఫలములయందు అసత్తనుబుద్ధి పుట్టమివలన. నాలవదియుం గాదు, పరధర్మమునకును గర్మ మగుటచే దోషవత్త్వము తప్పమివలన. కావునఁ గుటీచకుఁ డును అవిరక్తుండు శిఖాయజ్ఞోపవీతాదియుక్తుఁ డగుటచేఁ గర్మి యగుటవలనఁ దత్కర్మంబును సాధనసాధ్యం బగుటచే దోషవంత మని యే నిశ్చయించి, సర్వవర్ణాశ్రమములును జేయుకర్మము దోషవంతమే, "న హింస్యాత్సర్వా భూతాని" అనుశ్రుతిచే భూతహింస నిషిద్ధ మగుటవలన సర్వకర్మంబును వైదికము కుశసమిదాదిద్రవ్యసాధ్య మగుటచే హింసాప్రధాన మగుటవలన సర్వవర్ణాశ్రమములును జేయుకర్మము సర్వంబును హింసాప్రధాన మగుటచే దోషయుక్తమే యగు నని సర్వకర్మమునకును దోషవత్త్వమును జూపుటకై చెప్పుచున్నాఁ డుత్తరార్ధముచేత. లేక, "కామ ఏష క్రోధ ఏష రజోగుణసముద్భవః" ... "అథ కేన ప్రయుక్తోఽయం పాపం చరతి పూరుషః", "యద్యద్ధి కురుతే జన్తు స్తత్తత్కామస్య చేష్టితమ్, రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణా సఙ్గ సముద్భవమ్, తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్" అను న్యాయముచేత, కర్మము సర్వంబును గామసంకల్పాదిరజోగుణకార్యం బగుటచే దోషవంత మగుటవలన సర్వకర్మములును దోషవంతములే యని చెప్పుచున్నాఁడు.— హి=ఏకారణమువలన; సర్వారమ్భాః=ఆరంభింపఁబడుచున్నవి—చేయఁబడుచున్నవి కావున ఆరంభములు, సర్వవర్ణాశ్రమములును జేయుసర్వకర్మ

ములును; హింసాదోషముచేఁ గాని రజోదోషముచేఁ గాని, ఆవృతాః = వ్యాప్త ములు; ధూమేన అగ్ని రివ—ఎట్లగ్నికి స్వోత్పత్తికారణ మగు ధూమము లేక యు నికి సంభవింపదో అట్లు వైదికకర్మునకును హింస గాని కామము గాని లేక యునికి సంభవింపమివలన సర్వకర్మంబును దోషవంతమే, అందువలనఁ బరధ ర్మంబును దోషవంతమే యగుచున్నది. పరధర్మము నాచరించుటచే స్వాభావిక మగు దోష మొక్కటి, స్వధర్మత్యాగకృత మగు దోషము రెండవది, అవిహితము నాచరించుట తృతీయము, ఈశ్వరాజ్ఞ నుల్లంఘించుట నాలవది, ఇన్నిదోషములు సంభవించు చున్నవి. అందువలన నారురుక్షు వవిరక్తుఁడు మోక్షైకకాముఁడు జాతిని వర్ణము నాశ్రమమును నిమిత్తీకరించి శ్రుతిస్మృతులచే విహిత మగు కర్మమును సదోషము నైనను సత్త్వశుద్ధికొఱకు కవశ్య మాచరింపవలయును, అట్లు స్మృతి "వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యా దతన్ద్రితః। తద్ధి కుర్వ న్యథా శక్తి ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమ్" * అని. అందువలన వర్ణాశ్రమ లగు ముముక్షు వులకు బంధముక్తికొఱకు స్వధర్మమే కర్తవ్య మని సిద్ధము.

పం. ఎందువలన నిట్లు విహిత మగు హింసాదికము ప్రత్యవాయహేతువు కాదో పరధర్మము భయావహమో సామాన్యదోషమున సర్వకర్మములును దుష్ట ములో అందువలన అజ్ఞుఁడు వర్ణాశ్రమాభిమాని యగువాఁడు.—కౌన్తేయ = ఓ యర్జునా! సహజమ్=స్వభావజ మగు; కర్మ=కర్మమును; సదోష మపి=విహిత హింసాయుక్తము నైనను జ్యోతిష్టోమయుద్ధాదికమును; న త్యజేత్=విడువఁగూడదు, అంతఃకరణశుద్ధికిఁ బూర్వము నీవు గాని యన్యుఁడు గాని. అనాత్మజ్ఞుఁ డెవ్వఁడును క్షణమేనియుఁ గర్మములను జేయక యుండఁజాలఁడు గదా! పరధర్మముల నను ష్ఠించుచున్నను దోషమునుండి విముక్తుఁ డేమో కాఁడు. సర్వారమ్భాః = స్వధర్మ ములును బరధర్మములును అన్నియు; హి=ఎందువలన; దోషేణ = త్రిగుణాత్మకత్వం బను సామాన్యదోషముచే; ఆవృతాః=వ్యాప్తములు, సదోషములే,అట్లు పూర్వము వ్యాఖ్యాతము "పరిణామతాపసంస్కారై ర్గుణవృత్తివిరోధాచ్చ దుఃఖ మేవ సర్వం వివేకినః" అని. అందువలన నగలిచే ననాత్మజ్ఞుఁడు కర్మములను జేయుచుండువాఁడు విషజక్రిమి విషమునువలె సహజకర్మమును యుద్ధాదికమును త్రిగుణాత్మకత్వ మను సామాన్యదోషముచేతను బంధువధాదినిమిత్తత్వం బను విశేషదోషముచేతను

* వేదోక్త మగు స్వకర్మమును అలసుఁడు గాక నిత్యమును జేయవలయును. దానిఁ గదా యథాశక్తిఁ జేయుచుఁ బరమగతిని బొందుచున్నాఁడు.

సదోషము నైనను త్యజింపఁగూడదు, సర్వకర్మత్యాగమునం దసమర్థుఁ డగుటవలన. సర్వకర్మత్యాగమునందు సమర్థుఁ డగు శుద్ధాంతఃకరణుఁడో త్యజింపవలసినదియే యని యభిప్రాయము.

శ్రీ. సాంఖ్యదృష్టిచే మఱి స్వధర్మమునందు హింసాలక్షణ మగు దోషము నెంచి పరధర్మమును శ్రేష్ఠమునుగాఁ దలంతువేని అప్పుడు సదోషత్వము పరధర్మమునందును సమాన మని చెప్పుచున్నాఁడు.—సహజమ్=స్వభావవిహిత మగు; కర్మమును; సదోష మపి; న త్యజేత్. హి=ఏమువలన ననఁగా. సర్వారమ్భాః=దృష్టాదృష్టార్థము లగు సర్వకర్మములును; దోషేణ—ఒకానొకదానిచేత; ఆవృతాః=వ్యాప్తములే. ఎట్లు సహజ మగు ధూమముచే నగ్ని యావృతమో అట్లు. అందువలన నెట్లు అగ్నియొక్క ధూమరూప మగు దోషమును బోలఁగించి ప్రతాపము మాత్రమే తమశ్శీతాదినివృత్తికొఱకు సేవింపఁబడునో అట్లు కర్మముయొక్కయు దోషాంశమును విడిచి గుణాంశముమాత్రమే సత్త్వశుద్ధికొఱకు సేవింపఁబడుచున్నది యని యర్థము.

ప. దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—ఓ కౌంతేయా! సహజం కర్మ=స్వభావవిహిత మగు కర్మమును; సదోష మపి న త్యజేత్. హి=ఏకారణమువలన ననఁగా, సర్వారమ్భాః=సర్వకర్మములును; దోషేణ=లౌకికదోషముచేత; ఆవృతాః=వ్యాప్తములై యున్నవి. ఇందు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— ఎట్లు ప్రకాశకము హారిమార్హ మగు నగ్నియందు ధూమరూప మగు దోషము కలదో, అయినను "అగ్నిమీళే" ఇత్యాది శ్రుతులచే స్తుతింపఁబడుచు నగ్ని సేవింపఁబడుచునే యున్నాఁడో, అట్లే బ్రాహ్మణాదిధర్మములందు హైన్యనిష్క్రియత్వగోపీడనాదికార్యరూపము లగు దోషములు కలవు, అయినను శాస్త్రవిహితము లగుటవలన నవియే యనుష్ఠేయములు గాని యన్యములు కా వని యర్థము.

రా. అందువలన, సహజ మగుటచే సుకరమును అప్రమాదము నగు కర్మమును, సదోష మపి=దుఃఖసహితము నైనను; నత్యజేత్, జ్ఞానయోగయోగ్యుఁ డైనను కర్మయోగమునే చేయవలయు నని యర్థము. సర్వారమ్భాః—కర్మారంభములును జ్ఞానారంభములును; హి; దోషేణ=దుఃఖముచేత; ధూమే నాగ్నిరి వావృతాః. ఇదిమాత్రము విశేషము—కర్మయోగము సుకరమును అప్రమాదమును, జ్ఞానయోగము తద్విపరీతము.

అసక్తబుద్ధి స్సర్వత్ర జితాత్మా విగతస్పృహః
నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం సన్న్యాసేనాఽధిగచ్ఛతి. ౪౯

భా॰ కర్మజ మగు సిద్ధి యేది చెప్పఁబడినదో జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతా లక్షణము, దానికి ఫలభూత మగు నైష్కర్మ్యసిద్ధియు జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణము వక్తవ్యమే యని శ్లోక మారంభింపఁబడుచున్నది.—అసక్తబుద్ధిః=అసక్తము—సంగరహితము బుద్ధి—అంతఃకరణము ఎవ్వనికో అతఁ డసక్తబుద్ధి; సర్వత్ర=అంతటను ఆసక్తినిమిత్తములందు పుత్త్రదారాదులందు; జితాత్మా=జితము—వశీకృతము ఆత్మ—అంతఃకరణము ఎవ్వనికో అతఁడు జితాత్ముఁడు; విగతస్పృహః=విగతము—పోయినది స్పృహ—తృష్ణ దేహజీవిత భోగములందు ఎవ్వని నుండియో అతఁడు విగతస్పృహుఁడు. ఇట్టివాఁ డెవ్వఁడు గలఁడో యట్టియాత్మజ్ఞుఁడు, నైష్కర్మ్యసిద్ధిమ్=నిర్గతములు కర్మము లెవ్వని నుండియో నిష్క్రియబ్రహ్మాత్మబోధమువలన, అతఁడు నిష్కర్మ, వానిభావము నైష్కర్మ్య మగు సిద్ధి * నైష్కర్మ్యసిద్ధి, లేక, నైష్కర్మ్యముయొక్క సిద్ధి, నిష్క్రియాత్మస్వరూపావస్థానలక్షణముయొక్క సిద్ధి—నిష్పత్తి, దాని నైష్కర్మ్యసిద్ధిని; పరమామ్=ప్రకృష్టమును, కర్మజసిద్ధి విలక్షణమును సద్యోముక్త్యవస్థానరూపమును; సన్న్యాసేన=సమ్యగ్దర్శనముచేత, తత్పూర్వక మగు సర్వకర్మసన్న్యాసముచేతఁ గాని; అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు. అట్లు చెప్పఁబడినది “ సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాఽఽస్తే నైవ కుర్వ న్నకారయన్ ” అని.

ఇట్లు స్వకర్మాచరణముచేఁ బరమేశ్వరు నారాధించుచుండి తత్ప్రసాదము వలన నంతఃకరణశుద్ధి నొంది పుత్త్రదారాదులందు సంగము లేనివాఁడును వశీకృత మయిన యంతఃకరణము గలవాఁడును దేహజీవితభోగములందు స్పృహ లేనివాఁడు నగు నాత్మజ్ఞుఁడు సర్వకర్మసన్న్యాసముచే సద్యోముక్తిరూప మగు నైష్కర్మ్య సిద్ధిని బొందుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ॰ విద్వాంసునకు సర్వకర్మత్యాగము సంభవించుం గాని యవిద్వాంసునకు సంభవింప దని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు చెప్పినయర్థము ననువదించి యనంతర

---

* నైష్కర్మ్యరూప మగు సిద్ధి.

శ్లోకతాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు కర్మజము ఇత్యాదిగా. సాధకుల నుపదేశించుచు నైష్కర్మ్యసిద్ధిని నిరూపించుచున్నారు అస క్తేత్యాదిగా. పుత్త్రాదివిషయములందుఁ జిత్తమునకు సంగము లేకున్నను అది యస్వాధీనము కావచ్చు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు జితాత్మా అని. అసక్తిని జెప్పి స్పృహా లేమిని జెప్పుటచే బునరుక్తి యగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు దే హేత్యాదిగా. చెప్పిన దాని ననువదించి తత్ఫలమును పొందించుచున్నారు ఇట్టివాఁడు ఇత్యాదిగా. కర్మముల నిర్గతికి హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు నిష్క్రి యేత్యాదిగా. సమ్యగ్జ్ఞానార్థకముగా నైష్కర్మ్యసిద్ధిని వివరించి యర్థాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు లేక ఇత్యాదిగా. ప్రకర్షమునే ప్రకటించుచున్నారు కర్మ జేత్యాదిగా. సన్న్యాసము శ్రుతిస్మృతులయందు సమ్యగ్దర్శనసాధనం బని ప్రసిద్ధ మగుటవలన దానినే సమ్యగ్దర్శన మనుట యయుక్త మని యాశంకించి పక్షాంతరముఁజెప్పుచున్నారు తత్పూర్వకము ఇత్యాదిగా. సన్న్యాసమువలన నైష్కర్మ్యప్రాప్తి యనుటకు వాక్యోపక్రమం బనుకూల మని చెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా.

హ. ఇది నష్ట మగునేని నేను నష్టుండ నని సక్తము-తగులము గల బుద్ధి యెవ్వనికి లేదో అతఁ డసక్తబుద్ధి, అంతటను కర్మములయందును తత్ఫలములందును అసక్తబుద్ధి, మాయామరీచిజలగంధర్వనగరద్విచన్ద్ర దిగ్భ్రమాదులందువలె; నిర్గతములు కర్మములు ఎవ్వనినుండియో శుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావపరమాత్మస్వరూపలాభమువలన, అతఁడు నిష్కర్ముఁడు, వానిభావము నైష్కర్మ్యము, దానియొక్క—నిష్క్రియాత్మస్వరూపావస్థానలక్షణముయొక్క సిద్ధిని—నిష్పత్తిని; పరమామ్=ప్రకృష్టమును, పుత్త్ర మిత్త్ర కలత్రాది బాహ్యావస్తువుల విడిచి; అట్లు శ్రుతి "ఆత్మానం చే ద్విజానీయా దయ మస్మీతి పూరుషః । కి మిచ్ఛన్ కస్య కామాయ శరీర మనుసంజ్వరేత్" అని, "ఆత్మలాభా న్నపరం విద్యతే" అని స్మృతియును; అందువలన నట్టి సిద్ధిని, సన్న్యాసే నాధిగచ్ఛతి.

శం. జ్ఞానకర్మములకు సాధ్యసాధనభావమును సర్వశాస్త్రప్రసిద్ధమును బోధించుట కయ్యే యారురుక్షువునకు మోక్షైకకామునకుఁ గర్తవ్య మగు కర్మము దోషవంత మైనను చిత్తశుద్ధి యన్యసాధ్యము కానందున నవశ్యకరణీయం బనియు శ్రుతిస్మృతులచే విహితం బగుటను నిర్దుష్టం బనియు శ్రేయస్సాధనం బనియు ఆసాత్త్వికకర్మముచే బహుజన్మములు పరమేశ్వరు నారాధించుటచే దత్ప్రసాదమువలనఁ

చిత్తశుద్ధి గలుగు ననియుఁ బ్రతిపాదించి, సాత్త్విక మగు బుద్ధితోనే సాత్త్వికకర్మముచేఁ బరమేశ్వరు నారాధించి తత్ప్రసాదముచేఁ జక్కనిసత్త్వశుద్ధి నొందిన వాఁడును సద్గురువువలన సకృదుపదేశమాత్రమున నాత్మజ్ఞానము నొందినవాఁడు నగు నారూఢునకు సన్న్యాసయోగముచే బ్రహ్మప్రాప్తిని నిర్దేశించుచున్నాఁడు.— అసక్తబుద్ధిః=సర్వమునందును విషయాంతరమునందు కర్మాంతరమునందు దేశాంతరమునందు లోకాంతరమునందు దేవతాంతరమునందు భుజించుటకును చేయుటకును ఉండుటకును పొందుటకును ఉపాసించుటకును అసక్తము—అనురాగము లేనిది తత్తద్విషయములచే ఫలసంబంధము లేనిది బుద్ధి యెవ్వనికో అతఁ డసక్తబుద్ధి, సర్వదృశ్యమును మిథ్య యని నిశ్చయించి విషయమాత్రమం దంతటను జక్కగా విరక్తుఁ డని యర్థము; సర్వమిథ్యాత్వనిశ్చయముచే విషయములందు అసక్తబుద్ధి యైనను చలచిత్తునకు జ్ఞాననిష్ఠ సంభవింపదు, కావున విద్వాంసుఁడు వశ్యాత్ముఁడు కావలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—జితాత్మా = జితము—తీవ్రవైరాగ్యమున శ్రద్ధాపూర్వకముగా చిరకాలము నిత్యము నిరంతరము సత్ప్రత్యయావృత్తి నభ్యసించుటచే నిర్జితము బ్రహ్మమునందే స్థైర్యము నొందింపఁబడినది ఆత్మ—మనస్సు ఎవ్వనికో అతఁడు జితాత్ముఁడు, వశీకృతచిత్తుఁ డని యర్థము; అసక్తబుద్ధిత్వమును జితాత్మత్వమును సిద్ధించి నను శరీరసౌఖ్యము నపేక్షించువాఁడును బరిగ్రహవంతుఁడు నగు యోగికి జ్ఞాననిష్ఠ సిద్ధింపదు కావునఁ దద్రహితుఁడు కావలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—విగతస్పృహః= దేహమునుండియు పరిగ్రహమునుండియు విశేషించి గతము—విగతము దేహపరిగ్రహక్షేమవిషయ మగు స్పృహ యెవ్వనికో అతఁడు విగతస్పృహుఁడు, కాలమునందుఁ బ్రారబ్ధ మొసంగిన యన్నమును భుజించువాఁడును కౌపీనకంథాదండకుండికామాత్రధారియుఁ గావలయు నని యర్థము; ఇట్టి సాధనములు గలవాఁడు ఆత్మతత్త్వము చక్కగా నెఱింగినవాఁడు తీవ్రముముక్షు వారూఢుఁడు, సన్న్యాసేన= సత్తునందు—బ్రహ్మమునందు స్వస్వరూపంబున విదిత మైన దానియందు మిక్కిలి ఆసము—ఉనికి సన్న్యాసము సమాధి నిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠ, అట్టి సన్న్యాసముచేత— నిరంతర జ్ఞాననిష్ఠచేత; లేక; "సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ" అని చెప్పిన లక్షణము గల బ్రహ్మమే నే నని బ్రహ్మాకారమున మిక్కిలి—ఇతరభావాపత్తిరహితముగా అవస్థానము దేనిచే సిద్ధించునో అది సన్న్యాసము, సమ్యగ్జ్ఞానము, నేనే క్రిందును నేనే మీఁదను నేనే యీసర్వంబును నను లక్షణము గలది, అట్టి సన్న్యాసముచేత ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానముచేత; నైష్కర్మ్యసిద్ధిమ్=లేదు కర్మము దేనియందో అది నిష్క-

ర్మము, నిష్క్రియ మగు పరబ్రహ్మము, "నిష్కలం నిష్క్రియం శాన్తమ్" అను శ్రుతివలన, నిష్కర్మముయొక్క భావము నైష్కర్మ్యము బ్రహ్మభావము, తత్ప్రాప్తి నైష్కర్మ్యసిద్ధి నిర్విశేషబ్రహ్మస్వరూపమున నవస్థానము, అట్టి నైష్కర్మ్యసిద్ధిని; పరమామ్=బ్రహ్మభావాపత్తికన్న నుత్తమసిద్ధి మఱియొకటి లేమివలన అనుత్తమమును, సర్వసిద్ధులును అణిమాదులు గాని సాలోక్యాదులు గాని భేదప్రత్యయహేతువు లగుటచే మోహకంబులై పురుషుని సంసరింపఁజేయు చున్నవి, నైష్కర్మ్యసిద్ధియో స్వసిద్ధికారణం బగు సమ్యగ్దర్శనముచే ద్వైతప్రత్యయహేతుభూతాజ్ఞానధ్వాంతధ్వంసము చేయించి సంసారమునుండి నివర్తించి బ్రహ్మవిదుని స్వారాజ్యసామ్రాజ్యసుఖమునందు సంస్థాపించు చున్నది, అందువలనఁ బరమత్వము యుక్తము నైష్కర్మ్యసిద్ధికి, అట్టి నైష్కర్మ్యసిద్ధిని; బ్రహ్మవిదుఁ డగు యతి సన్న్యాసముచేతనే—నిరంతరబ్రహ్మనిష్ఠాసంభావితసమ్యగ్దర్శనముచేతనే, అధిగచ్ఛతి=పొందుచున్నాఁడు, ఇతరముచేఁ బొందనేరఁ డని సిద్ధము. లేక, నైష్కర్మ్యము—నిర్విశేషభావము, తత్ప్రాప్తి నైష్కర్మ్యసిద్ధి దాని, సన్న్యాసేన—అహంకారం బలం దర్ప మని వక్ష్యమాణలక్షణ మగు నహంకారాదిత్యాగముచేత, అధిగచ్ఛతి. లేక, స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య అను న్యాయముచేత, ముముక్షువును సాత్త్వికుఁడును సాత్త్వికము లగు బుద్ధిశ్రద్ధాదులతోఁ గూడినవాఁడును సాత్త్వికమే యగు వైదికకర్మముచేత అనేకజన్మములు పరమేశ్వరు నారాధించి తదనుగ్రహము వలన సత్త్వశుద్ధిఁ జెందినవాఁడును అంత సకృదుపదేశమాత్రమున ఆత్మతత్త్వవిజ్ఞానము నొందినవాఁడు నగు పండితునకుమాత్రము "తేహ స్మ పుత్త్రైషణా యాశ్చ" అని చెప్పినప్రకారమున సర్వకర్మసన్న్యాసమునందే యధికారము, కొంచెమేని కర్మమునందు లే దని బోధించుటకై యిట్టి లక్షణము గలవాఁడే సన్న్యాసయోగ్యుఁ డని యధికారిలక్షణములను జెప్పుచుఁ బరిపక్వాంతఃకరణునకు నైష్కర్మ్యసిద్ధిని బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు.— అసక్తబుద్ధిః సర్వత్ర = పుత్త్రమిత్త్రధనాదులందు ఆసక్తము—సక్తి మోహమువలన ననురాగము అది లేమివలన అసక్తము రాగమమతాదిదోషరహితము బుద్ధి యెవనికో అతఁ డసక్తబుద్ధి, అన్నిటినుండియు మిక్కిలియు విరక్తుఁ డని యర్థము. తాత్కాలిక మగు వైరాగ్యమున్నను అస్థిరచిత్తునకు వెండియు రాగాదులును విషయప్రవృత్తియు నందుచేఁ బాతిత్యమును సంభవించును గావున నది లేక యుండవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—జితాత్మా = జితము నిర్జితము — తీవ్రముముక్షుచేతను మాటిమాటికి విష

యుద్దోషసందర్శనముచేతను దానివలనఁ గలుగు తీవ్రవైరాగ్యముచేతను అవి బంధకములను బుద్ధిచేతను భయముచేతను అసత్త్వజ్ఞానముచేతను చక్కఁగా విషయవైముఖ్యమును బొందింపఁబడినది ఆత్మ—మనస్సు ఎవనికో అతఁడు జితాత్ముఁడు, వశీకృతచిత్తుఁ డనియర్థము. తీవ్రమోక్షేచ్ఛాదులచే జితాత్మత్వము సిద్ధమైనను "ఔషధవ దశన మాచరేత్" * అను లక్షణము లేనియెడ దేహసౌఖ్యాపేక్ష గలవానికి జ్ఞానతత్ఫలములు సంభవింపమివలన సన్న్యాసమునం దధికారము కలుగదు, కావున నది లేక యుండవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—విగతస్పృహః = దేహసౌఖ్యమునుండియు పరిగ్రహసౌష్ఠవమునుండియు విశేషించి గతము స్పృహ—ఆశ ఎవనికో అతఁడు విగతస్పృహుఁడు, దేహాభరణాపేక్ష లేనివాఁ డని యర్థము. ఇట్టి లక్షణము గలవాఁడు శుద్ధాత్ముఁడు సద్గురుప్రసాదమువలన ఆత్మస్వరూపము నెఱింగినవాఁడు ముముక్షువు విద్వాంసుఁడు, నైష్కర్మ్యసిద్ధిమ్ = శ్రౌతస్మార్తాదిసర్వకర్మములనుండియు నిర్గతుఁ డెవ్వఁడో అతఁడు నిష్కర్ముఁడు, వానిభావము నైష్కర్మ్యము, విహితప్రతిషిద్ధాదిసర్వకర్మసంబంధరహిత మైన యవస్థానము, కర్మ తద్విధుల కవిషయ మగుట, దానియొక్క ప్రాప్తి నైష్కర్మ్యసిద్ధి, దానిఁ; పరమామ్=పరమపురుషార్థ మగు మోక్షమునకు హేతుభూత మగు జ్ఞాననిష్ఠకు సాధన మగుటవలనఁ బరమ మైనదాని; సన్న్యాసేన=విహితకర్మములను సాధనసహితముగా విధిచేఁ బరిత్యజించుట సన్న్యాసము, అట్టి సన్న్యాసాశ్రమముచేత, యతిధర్మముచేతనే; అధిగచ్ఛతి. బ్రహ్మచర్యాశ్రమముచేఁ గాని గార్హస్థ్యముచేఁ గాని వానప్రస్థాశ్రమముచేఁ గాని నైష్కర్మ్యము సిద్ధింపదు. అందువలన బ్రహ్మవిదుఁడు నైష్కర్మ్యమును సన్న్యాసముచేతనే పొందవలయు నని సిద్ధము.

మ. ఎవ్వఁడు మఱి సర్వకర్మత్యాగమునందు సమర్థుఁడు? ఎవఁడు నిత్యానిత్యవివేకజన్య మగు నిహాముత్రార్థభోగవైరాగ్యంబుచే శమదమాదిసంపన్నుఁడై కర్మజం బగు సిద్ధిని అశుద్ధిపరిక్షయద్వారంబున శుద్ధబ్రహ్మైక్యజిజ్ఞాస నొందినముముక్షువు గలఁడో అతఁడు తనయిష్ట మగు మోక్షమునకు హేతువగు బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమునకు సాధన మగు వేదాంతవాక్యశ్రవణాదికమును జేయుచు సర్వవిక్షేపనివృత్తికొఱకుఁ దచ్ఛేషభూత మగు సర్వకర్మసన్న్యాసమును శ్రుతిస్మృతివిహితమును జేయనే చేయును, "తస్మా దేవంవి చ్ఛాన్తో దాన్త ఉపరత స్తితిక్షు స్సమా

* ఔషధమువలె నన్నము దినవలయును.

హితో భూత్వాత్మన్యే వాత్మానం పశ్యేత్" అను శ్రుతివలనను, "సత్యానృతే సుఖ దుఃఖే వేదా నిమం లోక మముంచ పరిత్య జ్యాత్మాన మన్విచ్ఛేత్" అను స్మృతి వలనను. ఉపరతో భూత్వా—సర్వకర్మముల విడిచినవాఁడై ఆత్మానం పశ్యేత్—ఆత్మ దర్శనము కొఱకు వేదాంతవాక్యముల విచారింపవలయు నని శ్రుత్యర్థము. ఇట్టి వాఁడే "బ్రహ్మసంస్థో ఽమృతత్వ మేతి" అను శ్రుతిచే ధర్మస్కంధత్రయవిలక్షణ త్వంబునఁ బ్రతిపాదితుఁడు పరమహంసపరివ్రాజకుఁడు పరమహంసపరివ్రాజకునిఁ గృతకృత్యుఁ డగు గురుని నాశ్రయించి వేదాంతవిచారము చేయ సమర్థుఁడు, ఎవని నుద్దేశించి బ్రహ్మజిజ్ఞా సేత్యాది చతుర్లక్షణ * మీమాంస భగవంతుఁ డగు బాద రాయణునిచే నిర్మింపఁబడెనో అతఁడు. ఎట్టివాఁ డతఁ డనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— సర్వత్ర — పుత్త్రదారాదులందు సక్తినిమిత్తములయందును; అసక్తబుద్ధిః = నేను వీరివాఁడను వీరు నావారలు అను నభిష్వంగము లేనిబుద్ధి గలవాఁడు; ఎందువలన ననఁగా, జితాత్మా=విషయములనుండి ప్రత్యాహరించి వశీకృత మయిన యంతఃకర ణము గలవాఁడు; విషయములందు రాగ ముండునపు డెట్లు ప్రత్యాహరణం బనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— విగతస్పృహః = దేహజీవితభోగములయందును వాంఛ లేని వాఁడు, సర్వదృశ్యములయందును దోషదర్శనముచేతను నిత్యబోధపర మానందరూపమోక్షమునందు గుణదర్శనముచేతను సర్వమునుండి విరక్తుఁ డని యర్థము, ఎవ్వఁ డట్లు శుద్ధాంతఃకరణుఁడై "స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః" అనువచనముచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన కర్మజం బగు నపరమసిద్ధిని జ్ఞాన సాధన వేదాంతవిచారాధికారరూపమును జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతను పొందినవాఁడో అతఁడు; సన్న్యాసేన = శిఖాయజ్ఞోపవీతాదిసహితముగా సర్వకర్మత్యాగముచేత, హేతు విధి, తత్పూర్వక మగు విచారముచేత నని యర్థము; నైష్కర్మ్యసిద్ధిమ్= నిష్కర్మము బ్రహ్మము, తద్విషయ మయిన విచారపరినిష్పన్న మగు జ్ఞానము నైష్క ర్మ్యము, తద్రూప మగు సిద్ధిని; పరమామ్ = కర్మజ మగు నపరమసిద్ధికి ఫలభూత మును; అధిగచ్ఛతి = సాధనపరిపాకమునఁ బొందుచున్నాఁడు. లేక, సన్న్యాసేన అని యిత్థం భూతలక్షణమునఁ దృతీయ, సర్వకర్మసన్న్యాసరూప మగు నైష్కర్మ్య సిద్ధిని — బ్రహ్మసాక్షాత్కారయోగ్యతను నైర్గుణ్యలక్షణ మగు సిద్ధిని, పరమమును— సాత్త్విక మగు పూర్వసిద్ధికి ఫలభూతమును బొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

---

* నాలుగధ్యాయములు గలది.

శ్రీ. ఓయీ! ఎట్లు కర్మముఁ జేయునపుడు దోషాంశము లేక గుణాంశ మమాత్రమే సిద్ధించును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అసక్తబుద్ధిః=సంగశూన్య మగు బుద్ధి గలవాఁడు; జితాత్మా=అహంకారము లేనివాఁడు; విగతస్పృహః=ఫలవిష యేచ్ఛ లేనివాఁడు; అతఁడు ఈవిధమున "స త్యాగ స్సాత్త్వికో మతః" అని పూర్వోక్త మయిన కర్మాఽసక్తితత్ఫలత్యాగలక్షణ మగు, సన్న్యాసేన; నైష్కర్మ్య సిద్ధిమ్=సర్వకర్మనివృత్తిలక్షణ మగు సత్త్వశుద్ధిని; అధిగచ్ఛతి. సంగఫలముల విడిచి కర్మము ననుష్ఠించుటయు నైష్కర్మ్యమే యనుట వాస్తవమే, కర్తృత్వాభినివేశము లేమివలన, అది చెప్పఁబడినది "నైవ కించి త్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వ విత్" అని. అయినను ఉక్తలక్షణ మగు నీసన్న్యాసముచే పరమం బగు నైష్కర్మ్యసిద్ధిని— "సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ" అను లక్షణము గల దానిఁ బారమహంస్యాపరపర్యాయ మగుదానిఁ బొందుచున్నాఁడు.

ప. ఇఁక స్వధర్మాచరణమునందును గుణదోషవివేకముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అసక్తబుద్ధిః సర్వత్ర=గృహాదు లంతటను సంగశూన్య మగు బుద్ధి గలవాఁడు; జితాత్మా=నిరహంకారుఁడు; విగతస్పృహః=కర్మఫలము నపేక్షింపనివాఁడు; ఇట్టి పురుషుఁడు, పూర్వోక్త మగు కర్మాఽసక్తి సాత్త్వికత్యాగలక్షణ మయిన సన్న్యాస ముచేత, నైష్కర్మ్యసిద్ధిమ్=సర్వకర్మనివృత్తిలక్షణ మగు సత్త్వశుద్ధిని; అధిగచ్ఛతి.

రా. సర్వత్ర—ఫలాదులందు; అసక్తబుద్ధిః; జితాత్మా=జయింపఁబడిన మనస్సు గలవాఁడు; పరమపురుషునియందుఁ గర్తృత్వానుసంధానముచే ఆత్మక ర్తృత్వమునందు, విగతస్పృహః; ఇట్లు త్యాగముకంటె భిన్నము కా దని నిర్ణీత మగు సన్న్యాసముతోఁ గూడినవాఁడై కర్మముఁ జేయుచు, పరమాం నైష్కర్మ్య సిద్ధి మధిగచ్ఛతి—పరమం బగు ధ్యాననిష్ఠను జ్ఞానయోగమునకును ఫలభూతమును పొందుచున్నాఁ డని యర్థము. చెప్పఁబోవుధ్యానయోగముయొక్కప్రాప్తిని సర్వేం ద్రియకర్మోపరతిరూపము నొందుచున్నాఁడు.

మా. నైష్కర్మ్యసిద్ధిమ్=నైష్కర్మ్యఫలం బగు యోగసిద్ధిని.

సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథాఽఽప్నోతి నిబోధ మే
సమాసేనైవ కౌన్తేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా. ౫౦

భా. పూర్వోక్త మగు నీశ్వరాభ్యర్చనరూప మయిన స్వకర్మాను ష్ఠానముచే జనితమును పూర్వోక్తలక్షణ మగు సిద్ధి నొందినవాఁడై

యాత్మవివేకవిజ్ఞానముఁ బ్రాపించినవానికిఁ గేవలాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూపము నైష్కర్మ్యలక్షణ మగు సిద్ధి యేక్రమముచేఁ గలుగునో అది వక్తవ్య మని చెప్పుచున్నాఁడు.—సిద్ధిమ్=స్వకర్మముచే నీశ్వరు నభ్యర్చించి తత్ప్రసాదజం బయినదానిఁ గాయేంద్రియములకు జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యత యను సిద్ధిని; ప్రాప్తః = పొందినవాఁడు; సిద్ధిం ప్రాప్తః అని తదనువాద ముత్తరార్థము; యదర్థం బనువాదమో ఏమి యాయుత్తరము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యథా=ఏప్రకారముచేత, జ్ఞాననిష్ఠారూపముచేత; బ్రహ్మ= పరమాత్మను; ఆప్నోతి=పొందుచున్నాఁడో; తథా=ఆప్రకారమును, జ్ఞాననిష్ఠాప్రాప్తిక్రమమును; మే—నావచనమువలన; నిబోధ=ఎఱుంగుము, నీవు నిశ్చయంబున నవధరింపు మనుట. ఏమి విస్తరముననా? కా దని చెప్పుచున్నాఁడు.—సమాసే నైవ = సంక్షేపముచేతనే; కౌన్తేయ = ఓయర్జునా! యథా బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి తథా నిబోధ అను వచనముచే నేబ్రహ్మప్రాప్తి ప్రతిజ్ఞాతమో దాని ఇది యని చూపుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా—పరా=ఆత్యంతిక మయిన; నిష్ఠా=పర్యవసానమో, పరిసమాప్తియో యనుట. దేనియొక్క నిష్ఠ? జ్ఞానస్య=బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క. ఎట్టిది యానిష్ఠ? ఎట్టిది యాత్మజ్ఞానమో అట్టిది. ఆత్మజ్ఞాన మెట్టిది? ఆత్మ యెట్టివాఁడో అట్టిది. అతఁ డెట్టివాఁడు? ఎట్టివాఁ డని భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడెనో యుపనిషద్వాక్యములచేతను న్యాయముచేతను, అట్టివాఁడు.

అర్జునా! స్వకర్మముచేఁ బరమేశ్వరు నారాధించి తత్ప్రసాదంబున జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతారూపసిద్ధి నొందినవాఁ డేక్రమంబున బ్రహ్మమును బ్రాపించుచున్నాఁడో ఆక్రమంబును సంక్షేపమునఁ జెప్పెద వినుము. ఆ బ్రహ్మప్రాప్తియె జ్ఞానమున కాత్యంతిక మగు పరిసమాప్తి కావున దాని నవశ్యము నీవు నిశ్చయంబునఁ దెలిసికొనవలయు నని తాత్పర్యము.

టీ. జ్ఞానప్రాప్తియోగ్యత గలిగి సమ్యగ్దర్శనము నొందినవానికిఁ దత్ఫలప్రాప్తి యగు ముక్తి చెప్పఁబడిన పిమ్మట వక్తవ్యశేషము లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు పూర్వోక్తము ఇత్యాదిగా. అది—క్రమము. సిద్ధిం ప్రాప్తః అని చెప్పినదానికే యేల యనువాదము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు తదనువాదము ఇత్యాదిగా.

ఉత్తరమునే ప్రశ్నపూర్వకముగాఁ దెలుపుచున్నారు యదర్థంబు ఇత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠాప్రాప్తిక్రమమును విస్తరమునఁ జెప్పనెడ దుర్బోధ మగు నని యాశంకించి పరిహరించుచున్నారు ఏమి విస్తరముననా ఇత్యాదిగా. చతుర్థపాదమునకుఁ బూర్వముతో సంగతి లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు య ధేత్యాదిగా. నిష్ఠ సాపేక్ష మగుటవలన ప్రతిసంబంధిని జెప్పవలయు నని యడుగుచున్నాఁడు దేనియొక్క ఇత్యాదిగా. ఏది బ్రహ్మజ్ఞానమునకుఁ బరమనిష్ఠయో అది ప్రకృతజ్ఞానమునకు నిష్ఠ యని చెప్పుచున్నారు బ్ర హ్మేత్యాదిగా. దానిపరమనిష్ఠ యప్రసిద్ధం బని సాధనానుష్ఠానాధీన మగుటచే సాధ్య మని తలఁచి యడుగుచున్నాఁడు ఎట్టిది ఇత్యాదిగా. ప్రసిద్ధ మగు నాత్మజ్ఞానము ననురోధించి బ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠ సుజ్ఞేయం బని చెప్పుచున్నారు ఎట్టిది యాత్మ ఇత్యాదిగా. అదియును బ్రసిద్ధము కా దని శంకించుచున్నాఁడు ఆ త్మేత్యాదిగా. అర్థే నైవ విశేషోస్తి యను న్యాయంబున నుత్తరముః జెప్పుచున్నారు ఆత్మ ఇత్యాదిగా. ఆత్మయందును విప్రతిపత్తి యుండుటవలన నప్రసిద్ధిఁ దలఁచి యడుగుచున్నాఁడు అతఁడు ఇత్యాదిగా. భగవద్వాక్యములను ఉపనిషద్వాక్యములను ఆశ్రయించి పరిహరించుచున్నారు ఎట్టివాఁడు ఇత్యాదిగా. న జాయతే మ్రియతే వేత్యాదులు వాక్యములు, కూటస్థత్వము అసంగత్వము ఇత్యాదికము న్యాయము.

భా. ఓయీ! విషయాకారము జ్ఞానము. ఆత్మ విషయ మని కాని యాకారవంతుఁ డని కాని యెందును ఇష్టము కాదు. ఓయీ! "ఆదిత్యవర్ణమ్, భారూపః స్వయంజ్యోతిః" అని యాకారవత్త్వ మాత్మకు శ్రుత మగుచున్నది. కాదు, ఆ వాక్యములు తమోరూపత్వ ప్రతిషేధార్థము లగుటవలన. ద్రవ్యగుణాద్యాకారప్రతిషేధమువలన నాత్మకుఁ దమోరూపత్వము ప్రాప్తము కాఁగాఁ దత్ప్రతిషేధార్థము లాదిత్యవర్ణమిత్యాదివాక్యములు. "అరూపమ్" అనియు విశేషించి రూపప్రతిషేధమువలనను. అవిషయ మగుటవలనను, "న సం దృశే తిష్ఠతి రూపమస్య నచక్షుషా పశ్యతి కశ్చ నైనమ్, అశబ్ద మస్పర్శమ్" ఇత్యాది శ్రుతులచేత. అందువలన నాత్మాకారము జ్ఞానం బనుట యనుపపన్నము. ఎట్లిప్పుడు ఆత్మయొక్క జ్ఞానము? సర్వంబును జ్ఞాన మేది యద్విషయమో అజ్ఞానము తద్విషయము గదా యగుచున్నది. నిరాకారుండుగూడ ఆత్మ యని చెప్పఁబడినది. జ్ఞానాత్మలు రెండును నిరాకారము లైనపుడు ఎట్లు తద్భావనానిష్ఠ యుపపన్న మగును?

ఆ. జ్ఞానము విషయాకార మగుటవలనను ఆత్మయు నవిషయ మగుటవలనను అనాకారుం డగుటవలనను తదాకారజ్ఞానం బనుపపన్న మగుటవలన నాత్మ ప్రసిద్ధుం డైనను ఆత్మజ్ఞానమునకుం బ్రసిద్ధి ఘటిల్ల దని శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. ఆకారవత్త్వ మాత్మకు శ్రుతిసిద్ధ మని సిద్ధాంతి శంకించుచున్నాఁడు ఓయీ ఆది త్యేత్యాదిగా. ఉక్తవాక్యము లన్యార్థము లని తెలియుటచేఁ బూర్వవాది పరిహరించుచున్నాఁడు కాదు ఇత్యాదిగా. సంగ్రహవాక్యమును విస్తరించుచున్నాఁడు ద్రవ్యేత్యాదిగా. ఇందువలనఁ గూడ ఆకారవత్త్వ మాత్మకు లే దని చెప్పుచున్నాఁడు అరూప మిత్యాదిగా. ఆత్మకు విషయత్వము లేమివలనఁ దద్విషయ మగు జ్ఞానము సంభవింప దని యేది చెప్పఁబడినదో దాని నుపపాదించుచున్నాఁడు అవిషయ మగుటవలనను అని. ఆత్మ యవిషయ మనుటకు శ్రుతి నుదాహరించుచున్నాఁడు నసందృశే ఇత్యాదిగా. సందృశే — సమ్యగ్దర్శనవిషయ మగుటకొఱకు, అస్య—ఈ యాత్మకు, రూపం న తిష్ఠతి—రూపము లే దని యర్థము. దానినే కరణముల కగోచరుం డనుటచే నుపపాదించుచున్నది నచక్షు షేత్యాదిగా. శబ్దాదిశూన్యుఁ డగుటవలనఁ గూడ ఆత్మ విషయము కాఁ డని చెప్పుచున్నది అశబ్ద మిత్యాదిగా. ఆత్మకు విషయత్వమును ఆకారవత్త్వమును లే వని యేర్పడినపుడు ఫలితముఁ జెప్పుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా. జ్ఞానమున కాత్మాకారత్వము లేనియెడ ఆత్మజ్ఞాన మను వ్యపదేశ మసిద్ధ మగు నని యేకదేశి శంకించుచున్నాఁడు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. ఇం దేమి యనుపపత్తి యని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు సర్వంబును ఇత్యాదిగా. అప్పుడు ఆత్మయును విషయ మగుటచే జ్ఞానమునకుఁ దదాకారత్వ మగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు నిరాకారుండు గూడ ఇత్యాదిగా. అవిషయమును అని సముచ్చయమున కర్థము. అప్పుడు ఆత్మకువలెఁ దజ్జ్ఞానమునకును నిరాకారత్వము కాఁ గల దనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు జ్ఞానేత్యాదిగా. తద్భావనానిష్ఠ — తత్=ఆ యాత్మజ్ఞానముయొక్క భావనా—మాటిమాటి కనుసంధానము, దానియొక్క నిష్ఠ—సమాప్తి, ఆత్మసాక్షాత్కారదార్ఢ్యము. ఇది యంతయు ఆత్మకుఁ గాని జ్ఞానమునకుఁ గాని నిరాకారత్వ మేర్పడినపుడు సిద్ధింప దని యర్థము.

భా. అట్లు కాదు, ఆత్మ కత్యంతనిర్మలత్వస్వచ్ఛత్వసూక్ష్మత్వము లుపపన్నము లగుటవలన బుద్ధికి ఆత్మసమనైర్మల్యాదు లుపపన్నము లగుటవలన ఆత్మచైతన్యాకారాభాసత్వ ముపపన్నము. బుద్ధ్యాభాసము మనస్సు, తదాభాసము లింద్రియములు, ఇంద్రియాభాసము

దేహము. అందువలననే లౌకికులచే దేహమాత్రమునందే యాత్మదృష్టి చేయఁబడుచున్నది. దేహచైతన్యవాదులు లోకాయతికులును "చైతన్యవిశిష్టః కాయః పురుషః" అని చెప్పెదరు. అట్లే కొంద ఱింద్రియచైతన్యవాదులు. కొందఱు మనశ్చైతన్యవాదులు. కొందఱు బుద్ధిచైతన్యవాదులు. అంతకన్నను అంతర మైనయవ్యక్తము నవ్యాకృతాఖ్యము నవిద్యావస్థము నాత్మ యని గ్రహించిరి కొందఱు *. బుద్ధ్యాది దేహాంతమునం దంతటను ఆత్మచైతన్యాభాసత గదా ఆత్మభ్రాంతికిఁ గారణము. అందువలన నాత్మవిషయ మగు జ్ఞానము విధాతవ్యము కాదు. మ ఱే మనఁగా నామరూపాద్యనాత్మాధ్యారోపణనివృత్తియే కార్యము. ఆత్మ చైతన్యవిజ్ఞానము కార్యము కాదు, అవిద్యాధ్యారోపితసర్వపదార్థములతోనే విశిష్టముగా గ్రహింపఁబడు చుండుటవలన. అందువలననే విజ్ఞానవాదులు బౌద్ధులు విజ్ఞానవ్యతిరేకంబున వస్తువే లే దని పలికెదరు, ప్రమాణాంతరనిరపేక్షం బనియు, స్వసంవిదితం బని యంగీకరించుటచేత. అందువలన నవిద్యాధ్యారోపణనిరాకరణంబే బ్రహ్మమునందుఁ గర్తవ్యము, కాని బ్రహ్మజ్ఞానమునందు యత్నము వలదు, అత్యంతప్రసిద్ధ మగుటవలన. అవిద్యాకల్పితనామరూపవిశేషాకారములచే నపహృతబుద్ధు లగుటవలన అత్యంతప్రసిద్ధంబును సువిజ్ఞేయంబును ఆసన్నతరంబును ఆత్మభూతంబు నైనను అప్రసిద్ధమును దుర్విజ్ఞేయమును అతిదూరమును అన్యమునుం బోలెఁ దోఁచుచున్నది యవివేకులకు. బాహ్యాకారములనుండి నివృత్తబుద్ధులై గుర్వాత్మప్రసాదసంపన్ను లగు వారికో దీనికన్న మఱియొకటి సుఖంబును సుప్రసిద్ధంబును సువిజ్ఞేయంబును స్వాసన్నంబును లేదు. అట్లుచెప్పఁబడినది "ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యమ్" ఇత్యాది.

ఆ. జ్ఞానాత్మలకు సామ్యము నుపన్యసించుటచే సిద్ధాంతి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు అట్లు కాదు ఇత్యాదిగా. యథోక్తసామ్యానుసారంబున ఆత్మచైతన్యాభాసవ్యాప్తా ఽజ్ఞానపరిణామవంతము బుద్ధి సాభాసబుద్ధి, సాభాసబుద్ధివ్యాప్తము మనస్సు, సాభాసమనోవ్యాప్తము లింద్రియములు, సాభాసేంద్రియవ్యాప్తము స్థూలదేహము. అందు లౌకికభ్రాంతిని బ్రమాణీకరించుచున్నాఁడు అందువలననే ఇత్యాదిగా.

* ప్రకృతి చైతన్యవాదులు.

ఆత్మదృష్టి దేహమాత్రమునందు దృష్ట మగుటవలన అందు చైతన్యాభాసవ్యాప్తి యింద్రియద్వారమునఁ గల్పింపఁబడుచున్నది, ఇంద్రియములయందును ఆత్మదృష్టి కనఁబడుటవలన వానికి చైతన్యాభాసవత్త్వము మనోద్వారమున సిద్ధించుచున్నది, మనస్సునందును ఆత్మదృష్టివలనఁ జైతన్యాభాసవత్త్వము బుద్ధిద్వారమున లభించుచున్నది, బుద్ధియందును ఆత్మదృష్టివలనఁ జైతన్యాభాసవత్త్వ మజ్ఞానద్వారమున సిద్ధించుచున్న దని యర్థము. దేహమునందు లౌకిక మగు నాత్మత్వదృష్టి న్యాయము లేమివలన నుపేక్షణీయ మని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు దే హేత్యాదిగా. అట్లయినను ఇంద్రియముల కాత్మత్వము న్యాయహీనం బెట్లిష్ట మగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అట్లే ఇత్యాదిగా. అయినను మనస్సున కాత్మత్వము న్యాయశూన్య మని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు కొందఱు ఇత్యాదిగా. బుద్ధికిని ఆత్మత్వము న్యాయయుక్త మని సూచించుచున్నాఁడు కొందఱు బుద్ధి ఇత్యాదిగా. దేహాదిబుద్ధ్యంతమునందే యాత్మత్వదృష్టి యితరమునందు లే దను నియమమును వారించుచున్నాఁడు అంతకన్నను ఇత్యాదిగా. సాభాసం బగు దానియందు అంతర్యామియందు కారణోపాసకుల కాత్మదృష్టి కలదు గదా యని యర్థము. బుద్ధ్యాదిదేహాంతమునందు లౌకికపరీక్షకుల కాత్మత్వభ్రాంతికి సాధారణ మగు కారణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు బుద్ధ్యా దీత్యాదిగా. ఆత్మజ్ఞానము లౌకికపరీక్షకులకుఁ గూడఁ బ్రసిద్ధ మగుటవలననే అది విధివిషయం బను పరుల యభిమతము నిరాకృత మని చెప్పుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా. జ్ఞానము విధేయము కాదేని ద్రష్టవ్యాదివాక్యములచే నేమి కర్తవ్య మని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు మ తే మనఁగా నిత్యాదిగా. ఆత్మజ్ఞానము విధేయము కా దనుటకుఁ బూర్వోక్త మగు అందువలన నను హేతువును వివరించుచున్నాఁడు అవి ద్యేత్యాదిగా. ఉపలభ్యమానము లగు దేహేంద్రియమనోబుద్ధ్యవ్యక్తములతో సహితముగా నుపలబ్ధ మగుచున్నది చైతన్యము, వేఱువిధమున నా దేహాదులయుపలబ్ధి సంభవింపదు జడము లగుటవలన అనువిషయమున విజ్ఞానవాదిభ్రాంతిని ప్రమాణీకరించుచున్నాఁడు అందువలననే ఇత్యాదిగా. సర్వంబును జ్ఞేయము జ్ఞానవ్యాప్త మయ్యె జ్ఞాత మగుచున్నది, అందుచే జ్ఞానాతిరిక్త మగు వస్తువే లేదు, స్వప్నదృష్ట మగు వస్తువు జ్ఞానాతిరిక్తము లే దనుట సమ్మతము గదా అని వారు భ్రమించుచున్నా రని యర్థము. జ్ఞానము గూడ జ్ఞేయ మగుటవలన జ్ఞాతను వస్త్వంతరము నంగీకరింపవలయు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు ప్రమాణాంత రేత్యాదిగా. జ్ఞానము తనచేతనే

జ్ఞేయ మని యంగీకరించుటచే నతిరిక్తప్రమాణనిరపేక్ష మనియు పలికెద రని యన్వయము. బ్రహ్మాత్మయందు జ్ఞానము సిద్ధ మగుటచే విధేయము కా దని తేల్పడఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా. యత్నము—భావన. బ్రహ్మమును తజ్జ్ఞానమును అత్యంతప్రసిద్ధము లైనయెడ బ్రహ్మమునం దన్యథాజ్ఞానము లౌకికుల కెట్లు కలుగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు అవిద్యాకల్పి తేత్యాదిగా. వారికిఁ దోఁచు నట్లే దుర్విజ్ఞేయత్వాదిరూపమే బ్రహ్మ మేల కాదు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు శా హ్యేత్యాదిగా. గురుప్రసాదము—శుశ్రూషచే సంతోషితుఁ డైన యాచార్యునకుఁ గరుణాతిశయమువలననే తత్త్వము తెలియుఁ గాక యని శిష్యునియందుఁ గలుగు నిరవగ్రహ మగు ననుగ్రహము, ఆత్మప్రసాదము — పదార్థవాక్యార్థముల గ్రహించినపురుషునియాత్మకు—మనస్సునకు శ్రుత్యుక్త యుక్త్యనుసంధానము వలన విషయవ్యావృత్తతచేతను ఏకాగ్రతచేతను ప్రత్యక్ప్రవణత యని వివేకము. ఆత్మజ్ఞానము ఆత్మద్వారమునఁ బ్రసిద్ధం బనుటకు వాక్యోపక్రమమును బ్రమాణముగాఁ జూపుచున్నాఁడు అట్లు ఇత్యాదిగా.

భా॰ కొందఱో పండితమ్మన్యులు నిరాకారం బగుటవలన నాత్మవస్తువును బుద్ధి గ్రహింపనేరదు. కావున నసాధ్యము సమ్యగ్జ్ఞాననిష్ఠ యని చెప్పెదరు. సత్య మిది గురుసంప్రదాయరహితులకును వేదాంతశ్రవణము లేనివారలకును అత్యంతబహిర్విషయాసక్తబుద్ధులకును జక్కఁగాఁ బ్రమాణములయం దకృతశ్రములకును. తద్విపరీతులకో లౌకికగ్రాహ్యగ్రాహకద్వైతవస్తువునందు సద్బుద్ధి యెంతయు దుర్లభము, ఆత్మచైతన్యవ్యతిరేకమున వస్త్వంతర మనుపలబ్ధ మగుటవలన. ఇది యిట్లే వేఱువిధము కా దని చెప్పియున్నారము. భగవంతునిచేతనుం జెప్పఁబడినది "యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః" అని. అందువలన బాహ్యాకారభేదబుద్ధినివృత్తియే యాత్మస్వరూపాలంబనమునందుఁ గారణము. ఆత్మ యనఁగా నొకని కొకప్పుడప్రసిద్ధుఁడు ప్రాప్యుఁడు హేయుఁడుపాదేయుఁడు గాని కాఁడు గదా! అయ్యాత్మ యప్రసిద్ధుఁ డైనయెడ సర్వప్రవృత్తులును అస్వార్థము లగును గదా! అవి దేహాద్యచేతనార్థములని కల్పింప శక్యము కాదు. సుఖార్థము సుఖము దుఃఖార్థము దుఃఖం

● జ్ఞానము.

బనుటయుఁ జెల్లదు. సర్వవ్యవహారంబును ఆత్మావగత్యవసానార్థ మగుటవలనఁ గూడ. అందువలన స్వదేహపరిచ్ఛేదము కొఱకెట్లు ప్రమాణాంతరాపేక్ష లేదో అట్లు దానికన్నను ఆత్మ యంతరతముఁ డగుటవలన తదవగతినిగూర్చి ప్రమాణాంతరాపేక్ష లేదు. కావున నాత్మజ్ఞాననిష్ఠ వివేకులకు సుప్రసిద్ధ మని సిద్ధము.

ఎవ్వరికి నిరాకారము జ్ఞాన మప్రత్యక్షమో వారికిని జ్ఞానవశమే జ్ఞేయావగతి కావున జ్ఞాన మత్యంతము ప్రసిద్ధమే, సుఖాదికమువలె నని యంగీకరింపవలయును. జిజ్ఞాస యనుపపన్న మగుటవలనఁ గూడ. జ్ఞాన మప్రసిద్ధ మగునేని జ్ఞేయమువలె జిజ్ఞాసితం బగును. ఎట్లు ఘటాది విషయములు జ్ఞానముచే జ్ఞాత వ్యాపింపఁ గోరునో అట్లు జ్ఞానమును గూడ జ్ఞాత జ్ఞానాంతరముచే వ్యాపింపఁ గోరును. ఇదియో లేదు. అందువలన నత్యంతప్రసిద్ధము జ్ఞానము. జ్ఞాతయు నందువలననే ప్రసిద్ధుఁడు. అందువలన జ్ఞానమునందు యత్నము కర్తవ్యము కాదు, మఱే మనఁగా అనాత్మబుద్ధినివృత్తియందే. అందువలన జ్ఞాననిష్ఠ సుసంపాదము.

వ్యా. ఆత్మ నిరాకారుఁ డగుటవలనఁ దద్విషయంబున బుద్ధి ప్రవర్తింపదు కావున సమ్యగ్జ్ఞాననిష్ఠ దుర్లభం బను మతము నెత్తుచున్నాఁడు కొందఱో ఇత్యాదిగా. బహిర్ముఖులకా అంతర్ముఖులకా బ్రహ్మమునందు సమ్యగ్జ్ఞాననిష్ఠ దుర్లభ మని వికల్పించి మొదటిపక్షము నంగీకరించుచున్నాఁడు సత్యము ఇత్యాదిగా. పూర్వ విశేషణ ముత్తరవిశేషణమునకు హేతువుగా గ్రహింపవలయును. రెండవ పక్షమును దూషించుచున్నాఁడు తద్విపరీతులకో ఇత్యాదిగా. అద్వైతనిష్ఠులకు ద్వైతవిషయమున సద్బుద్ధియెంతయు దుర్లభ మనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు ద్వైతేత్యాదిగా. ఆత్మవ్యతిరేకమున వస్త్వంతరము లేదనుట యెట్లని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు ఇది ఇత్యాదిగా. అద్వైతమే వస్తువు, ద్వైత మావిద్యకము, వేఱు విధము కాదు—తాత్త్వికము కాదు, అని యచ్చటచ్చట నధ్యాయములందు మేము చెప్పి యున్నార మని యన్వయము. అంతర్నిష్ఠు లగు నద్వైతదర్శులకు ద్వైతమునందు సద్బుద్ధి సంభవింప దనుటయందు భగవంతునిసమ్మతిని గూడఁ జూపుచున్నాఁడు భగవంతుని ఇత్యాదిగా. పరమతమును నిరాకరించి ప్రకృత ముపసంహరించుచు ఆత్మ

నిరాకారుఁ డైనపుడు జ్ఞానము తదాలంబన మగుట కేమి కారణ మని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా. ఓయీ! ఆత్మ యెట్లయినను సమ్యగ్జ్ఞానక్రియచే సాధ్యుం డగు నేని అతఁడు హేయుఁడో ఉపాదేయుఁడో కావలయును, అప్పుడు స్వర్గాదికమువలెఁ గ్రియాసాధ్యుం డగుటచే నతఁ డసిద్ధుఁ డగును. అనఁగా కాఁడని చెప్పుచున్నాఁడు ఆత్మ యనఁగా నిత్యాదిగా. ఆత్మ యగుటవలననే ప్రసిద్ధుఁ డగుటచే ప్రాప్తుఁ డగుటవలన అనాత్మకువలె నతనికి హేయత్వము గాని యుపాదేయత్వము గాని సంభవింపమివలన లేదు క్రియాసాధ్యత యని యర్థము. క్రియచేతనే గాని యాత్మ యసిద్ధుఁ డను నెడ నప్పు డభ్యుదయనిశ్శ్రేయసార్థము లగు సర్వప్రవృత్తులకును ఆత్మార్థత్వము సంభవింపమివలన అర్థి లేనపుడు స్వార్థత్వ మప్రామాణికం బగు నని చెప్పుచున్నాఁడు అయ్యాత్మ ఇత్యాదిగా. ఓయీ! ప్రవృత్తులకు స్వార్థత్వము దేహాదులయం దే దేని యర్థి యగుటచేఁ దదర్థత్వమువలన నని యాశంకించి ఘటాదులకువలె నచేతనములన కర్తృత్వము సంభవింపమివలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నాఁడు అవి ఇత్యాదిగా. ఓయీ! ప్రవృత్తులు ఫలావసాయు లగుటచే వానికి సుఖదుఃఖములలో నొకటి యర్థ మగుటవలన స్వార్థత్వము లేదు అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు సుఖార్థము ఇత్యాదిగా. ప్రవృత్తులు సుఖదుఃఖార్థము లైనను ఆ సుఖదుఃఖములకు స్వార్థత్వము సిద్ధింపమివలనఁ దదర్థి యగుటచే ఆత్మ సిద్ధుఁ డని యర్థము. మఱియును, సర్వాపేక్షాన్యాయమువలన ఆత్మావగతియే యంతముగాఁ గలది సర్వవ్యవహారంబును, ఆత్మ యప్రసిద్ధుఁ డైనయెడ యజ్ఞాదివ్యవహారమునకు తజ్జ్ఞానార్థత్వము సంభవింపదు, కావున ఆత్మప్రసిద్ధి నంగీకరింపవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు సర్వేత్యాదిగా. ఆత్మ ప్రసిద్ధుఁ డైనను ప్రమాణద్వారమునఁ బ్రసిద్ధుఁడు కావలయు నని య త్సిధ్యతి తత్ప్రమాణా దేవ " * అను న్యాయమువలన అనఁగా చెప్పుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా. మానమేయాదిసర్వవ్యవహారంబును ఆత్మావగత్యంత మని యేర్పడుటవలనఁ బ్రమాణప్రవృత్తికి మున్నే యాత్మప్రసిద్ధి యంగీకరింపవలయుటవలన నని యర్థము. ఇట్లాత్మావగతి స్వాభావిక మగునపుడు వివేకవంతుల కారోపనివృత్తిచే జ్ఞాననిష్ఠ సుప్రసిద్ధ మని యుపసంహరించుచున్నాఁడు కావున నిత్యాదిగా.

ఓయీ! అనాకారమునే బుద్ధి ననుమానించెద మని చెప్పుచు ననాకారమప్రత్యక్ష మని తలంచువారికి నర్థావగతికి మున్ను అప్రసిద్ధమే జ్ఞానము, అనఁగా

* ఏది సిద్ధించునో అది ప్రమాణమువలననే సిద్ధించుచున్నది.

కా దని చెప్పుచున్నాఁడు ఎవ్వరికి ఇత్యాదిగా. సుఖాదికమువలె నిత్యానుభవగమ్య మగు జ్ఞానం బనుమేయము కాదు, వివయూపగతిచే దాని ననుమానించునెడ వన్యోన్యాశ్రయ మగుటవలన నని భావము. ఇందువలనఁ గూడ జ్ఞానము ప్రసిద్ధము, కాదేని దానియెడ జిజ్ఞాస కలుగును, జిజ్ఞాసయో జ్ఞానమందుఁ బ్రసిద్ధము కాదు, ప్రసిద్ధమునం దది సంభవింపమివలన నని చెప్పుచున్నాఁడు జిజ్ఞాస ఇత్యాదిగా. దానినే ప్రపంచించుచున్నాఁడు జ్ఞానము ఇత్యాదిగా. దృష్టాంతమునే వివరించుచున్నాఁడు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. దార్ష్టాంతికమును వివరించుచున్నాఁడు అట్లు ఇత్యాదిగా. ఇష్టాపత్తిని నిరాకరించుచున్నాఁడు ఇదియో లేదు అని. ఇదియో—జ్ఞానమునకు జ్ఞానాంతరముచే జ్ఞేయత్వము, అనవస్థ సంభవించుటవలన నని యర్థము. జ్ఞానమునందు జిజ్ఞాసయనుపపన్న మగుటచే ఫలితముఁ జెప్పుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా. జ్ఞానము ప్రసిద్ధమైనను జ్ఞాత కేమివచ్చెను? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు జ్ఞాతయు నిత్యాదిగా. జ్ఞాత లేక జ్ఞానమునకుఁ బర్యవసానము ఘటిల్లమివలన నని యర్థము. జ్ఞానము ప్రసిద్ధ మయినపుడు దానియందు భావన యనఁబడు విధి లే దని చెప్పుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా. అప్పుడు దేనియందుఁ బ్రయత్నాఖ్య మగు భావన? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు మ తే మనఁగా నిత్యాదిగా. అవిషయమును నిరాకారుఁడు నగు నాత్మయందు జ్ఞాననిష్ఠ యసాధ్యము కానియప్పుడు ఫలితమును నిగమనము చేయుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా.

హ. యథా; సిద్ధిం ప్రాప్తః; బ్రహ్మ=నైష్కర్మ్యము; ఆప్నోతి. తథా; నిబోధ=ఎఱుంగుము; మే=నాయొక్క యీశ్వరునియొక్కమతమును; సమాసేన ఏవ=సంక్షేపముచేతనే. అట్లు, నిష్ఠా=స్థితి; జ్ఞానస్య; యా పరా=ఏది ప్రకృష్టమో దానిని ఎఱుంగు మని యర్థము.

శ౦. జ్ఞానకర్మములకు సాధ్యసాధనభావముఁ దెలుపుటకై సాత్త్వికకర్మానుష్ఠానసంభావిత మగు సత్త్వశుద్ధి చెప్పఁబడినది. అందువలనఁ దత్త్వవివేకజ్ఞానము నొందినట్టి యారూఢుం డగు యతికి విదేహకైవల్యసిద్ధికారణ మగు జ్ఞానమున కప్రతిబద్ధత్వము సిద్ధించుట కొఱకు నియమంబునఁ గ్రమంబునఁ గర్తవ్య మగు సప్రకారమయిన జ్ఞాననిష్ఠను జ్ఞానఫలమును నిరూపించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—సత్త్వశుద్ధిచే నాత్మతత్త్వముఁ జక్కఁగా నెఱింగినట్టి ముముక్షు వారూఢుఁడు సన్న్యాసముచేత, సిద్ధిమ్ = నైష్కర్మ్యసిద్ధిని; ప్రాప్తః = పొందినవాఁడై; యథా=ఏప్రు

కారముచేత; తత్తత్సాధనానుష్ఠానపూర్వకముగా జ్ఞాననిష్ఠాసిద్ధిక్రమంబునఁ బరిపక్వ మగు జ్ఞానముచే, బ్రహ్మ ఆప్నోతి = బ్రహ్మభావము నొందుచున్నాఁడో. విద్వాంసునకు బ్రహ్మప్రాప్తి యనఁగా సంశయాసంభావనావిపరీతభావనాదివికల్పములు లేక చక్కఁగా నపరోక్షీకరింపఁబడిన స్వాత్మ నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తచిదేకరసము నిర్విశేష మద్వితీయ మగు పరబ్రహ్మమునందు ఇదియే నే నని యాత్మత్వబుద్ధి చేయుటయే. ఎట్లు ఆరోపితదోషముచేతఁ దన్ను అన్యథాగ్రహించి యున్న దేవదత్తుఁడు తద్దోష నివృత్తిచే దేవదత్తుఁడే నే నని స్వాత్మయందు స్వబుద్ధిని జేయునో అట్లు స్వాజ్ఞానముచే బ్రహ్మ మనుటను విస్మరించి యున్నవాఁడు గురుప్రసాదమువలనఁ గలిగిన విజ్ఞానముచే నజ్ఞాననివృత్తియై స్వాత్మ యగు బ్రహ్మమునందు స్వబుద్ధిని చేయుచున్నాఁడు. అందు స్వబుద్ధికరణమే విద్వాంసునకు బ్రహ్మప్రాప్తి కాని ధనప్రాప్తివలెఁ బ్రాప్తి కాదు, దేశమునను కాలమునను స్వరూపమునను బ్రాప్తవ్య మగు వ్యవధానము లేమివలన, "అయ మాత్మా బ్రహ్మ" అను న్యాయముచేతఁ బొందువాఁ డగు విద్వాంసునకు స్వరూప మగుటవలన నిత్యప్రాప్త మగు వస్తువునకుఁ బునః ప్రాప్తి కల్పింప శక్యము కామివలన. అందువలన విస్మృత మగు కంఠాభరణమునకుఁ దడవుకొనుటచే నున్న దను నిశ్చయం బెట్లు ప్రాప్తి యనఁబడునో అట్లజ్ఞానముచే నన్యథాగృహీత మైన స్వాత్మ యగు బ్రహ్మమునందు విచారజన్యజ్ఞానముచే నెందియు స్వత్వనిశ్చయమే ప్రాప్తి. ఇట్లు బ్రహ్మవిదుఁడు యథా—ఏ బ్రహ్మనిష్ఠాసిద్ధి ప్రకారముచే విశుద్ధ మగు బుద్ధిచే బ్రహ్మము నొందుచున్నాఁడో తథా—ఆ జ్ఞాననిష్ఠాసిద్ధి ప్రకారమును, సమాసే నైవ—సంక్షేపముననే విస్తరమునఁ గాదు, విశుద్ధబుద్ధికి సూక్ష్మగ్రాహికి బహుగ్రంథ ముపయోగింపమివలన స్వల్పగ్రంథముచే నాప్రకారమును, మే—నావలన, నిబోధ=చక్కఁగా నెఱుంగుము, ఎఱింగి తదనుష్ఠానపరుండ వగుము, శ్రవణమునకు బోధమునకును ఫల మనుష్ఠానమే; అనుష్ఠానము లేనియెడ నంగడిమాటవలె నుపదేశము నిరర్థక మగు నని యర్థము. ఆ సమ్యక్ జ్ఞానము గదా విదేహముక్తికిఁ బరమకారణము, యా=ఏది; పరా = నిరతిశయపరిపాకలక్షణ మగు; నిష్ఠా=పరిసమాప్తియో, వికారరహితమై నిశ్చల మైన స్థితియో; దేనియొక్క నిష్ఠ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—జ్ఞానస్య—"న జాయతే మ్రియతే" అని యారంభించి "ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః, ప్రథితః పురుషోత్తమః" అనువఱకుఁ గల నిర్విశేషవిషయక మగు గ్రంథముచేత ఎట్టివాఁ డాత్మ నిర్విశేషుఁడు నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుఁడు పరుఁడు ప్రత్యగేకరసుఁడు అద్వితీయుఁడు చక్కఁగా నిరూ

పింపఁబడెనో, తద్విషయ మగు జ్ఞాన మెట్టిదో, ఎట్టి జ్ఞానముచే నేనే యిది యంతయు నిది యంతయు నేనే యని బ్రహ్మవిదుఁ డగు యతి సర్వాత్మకుఁడును దృశ్యసంబంధరహితుఁడును చిదేకరసుఁడును ఆకాశమువలెఁ బరిపూర్ణుఁడును అద్వితీయుఁడు నగు నాత్మను చూచుచున్నాఁడో, అట్టి జ్ఞానము సిద్ధించుకొఱకు ఏ పర నిష్ఠ చేయవలయునో, అది యేప్రకారముచే సిద్ధించునో, ఆప్రకారమును నావలన నెఱుంగు మని యర్థము.

ఓయీ! ముముక్షువున కాత్మజ్ఞానమే సిద్ధింపను, ఇఁకఁ దన్నిష్ఠ పర మెట్లు సిద్ధించును? ఎట్లు జ్ఞానము సిద్ధింప దనఁగాఁ జెప్పెదము. యదాకారము జ్ఞేయమో తదాకారమే యగును తద్జ్ఞానము. నరుఁడు జ్ఞేయుఁడగునేని తజ్జ్ఞానము నరాకారమే యగుచున్నది. పశు వగునేని పశ్వాకార మగును, వేఱువిధము కాదు. ఆత్మయో నిరాకారుఁడు, ఆత్మ కాకారము లేదు గదా! నసత్తన్నాఽసదుచ్యతే అని దృశ్యత్వము నిషిద్ధ మగుటవలనను సదసద్విలక్షణ మగు వస్తువప్రసిద్ధ మగుటవలనను విషయత్వ ముపపన్నము కాదు. ఆత్మ యుష్మత్ప్రత్యయార్థ మగునేని అప్పుడాకాశవత్త్వ మాత్మకు సిద్ధించును. ఆత్మ యుష్మత్ప్రత్యయార్థము కాఁడు గదా! “అస్థూల మనణ్వహ్రస్వమ్” అని యాత్మకు సర్వదృశ్యవైలక్షణ్యము శ్రుతం బగుటవలన. ఓయీ! “తం దేవా జ్యోతిషాం జ్యోతిః, అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిః” అని యాత్మకు జ్యోతిస్స్వరూపము శ్రుతము. ఎట్లు రూపరహితుఁడు? అని యందువేని, కాదు, “అస్థూలమ్, యత్త దద్రేశ్యమ్” అని రూపవద్ద్రవ్యత్వము నిషిద్ధమగుటవలన అరూపవద్ద్రవ్యత్వాపత్తిచే జడత్వము ప్రాప్తింపఁగా శ్రుతి ప్రకాశస్వరూపుఁ డాత్మ యని దాని నిరసించుచున్నది. కాని సూర్యాదులవలె జ్యోతిస్స్వరూపుఁ డాత్మ యని చెప్పదు. అట్లయినయెడ నాత్మకు భౌతికత్వము జ్ఞేయత్వము జడత్వము అనిత్యత్వము మొదలగు దోషములు ప్రసక్తించును, సూర్యాదులకువలె సప్రయత్నంబున విషయత్వంబును సంభవించును. అది యయుక్తము, “దివ్యో హ్యమూర్తః పురుషః” అని యమూర్తత్వము శ్రుత మగుటవలన. “న సందృశే తిష్ఠతి రూప మస్య” అని యాత్మకు నవిషయత్వమే శ్రుతము. విషయభూత మగు వస్తువునందుఁ గదా జ్ఞానమునకుఁ దదాకారమునఁ బరిణామ మగును. అవిషయమునందో పరిణామము సంభవింపదు. ఓయీ! “స ఆత్మా స విజ్ఞేయః” అని నిర్విశేషాత్మను శ్రుతి చెప్పుచున్నది. శ్రుతార్థాకారమున జ్ఞానమునకుఁ బరిణామ ముపపన్నమే యగు నందువేని, కాదు, “ఏష వన్ధ్యాసుతో యాతి” ఇత్యాది శ్రుతార్థాకారజ్ఞానము ప్రసక్తించుటవలనను అట్టి జ్ఞానము మనోరాజ్యమువలె మిథ్య

యగుటవలనను. శ్రుతము శ్రావితము మనస్సుచే భావిత మగు వస్తువుగాని తద్విషయక మగు జ్ఞానము గాని సత్యమును ప్రమాణాంతరముచే నబాధితమునుం గాదు గదా ! అందువలన నాత్మవిషయక మగు జ్ఞానమే సంభవింపదు. అది సంభవింపనియపుడు ఎట్లు తన్నిష్ఠ సిద్ధించును ?

అది యుక్తము కాదు, ఆత్మసత్త ప్రత్యక్షాదిప్రమాణగమ్యం బగుటవలనఁ దద్జ్ఞానాసంభవము సిద్ధింపమివలన. ఒకవిషయమునందుఁ బ్రత్యక్షం బొకవిషయమునం దనుమాన మొకవిషయమునందు శాస్త్రం బొకవిషయమునం దర్థాపత్తియుఁ బ్రమాణములు. ఆత్మవిషయము నందో యివి యన్నియుఁ బ్రమాణములు. అది చెప్పెదము. దేహేంద్రియాదు లధిష్ఠాత కలవి, స్వభావమున జడములై యిష్టానిష్ట ప్రవృత్తినివృత్తులు గలవి యగుటవలన, ఏది యధిష్ఠాత కలది కాదో ఆ జడము ప్రవృత్తినివృత్తులు గలది కాదు, శకటమువలె; తదధిష్ఠాత యగు నాత్మ దేహాదుల కంటె భిన్నుఁడు, నియామకుఁ డగుటవలన, రథికునివలె. ఇత్యాద్యనుమానముచేతను "నాన్తః ప్రజ్ఞం న బహిః ప్రజ్ఞమ్" ఇత్యాది శాస్త్రముచేతను ఆత్మను దెలియ శక్య మగును బండితులకు. మఱియు నెట్లు నేఁ డేకాదశి శివరాత్రి యని శాస్త్రోక్తము నంగీకరించి యుపవాసము చేయుదురో అట్లు "నాన్తః ప్రజ్ఞ" మిత్యాదిగా "ప్రపఞ్చోపశమం శాన్తం శివమద్వైతం చతుర్థం మన్యన్తే స ఆత్మా" అను వఱకుఁ గల శాస్త్రముచే సకలదృశ్యసంబంధము నిషేధించి యద్వైత మగు నాత్మతత్త్వమును విద్వాంసుఁ డెఱుంగవలయును, రెంటికిని శాస్త్రప్రతిపాద్యత్వము సమాన మగుటవలన. ఓయీ ! నాన్తః ప్రజ్ఞ మిత్యాది శ్రుత్యుక్తార్థము నిర్విశేష మగుటచే నుపలబ్ధము కామివలన వంధ్యాపుత్త్రునివలె నసత్యమే యందువేని, ఏకాదశికిని స్వరూపమున విశేషాకార ముపలబ్ధము కామివలనఁ దత్తుల్య మగుటవలనఁ అననుష్ఠేయత్వము ప్రసక్తించును. అందువలన రెంటికిని శాస్త్రైకగమ్యత్వమును శాస్త్రోక్త మగుటచే నంగీకార్యత్వమును సమానమే. ఓయీ ! ఏకాదశివలె నాత్మసద్భావముగూడ శాస్త్రముచే నంగీకరించెదము. అప్పుడు దానియం దెట్లు నిశ్చయతిబునఁ బ్రవర్తింతువో అట్లు నేను దేహాదికము కా నని నిశ్చయమున ననాత్మయం దహంభావముఁ బరిత్యజించి బ్రహ్మమే నే నని యూరక యుండుము. మఱి వికల్పములు చేయకుము. ఇదియే ప్రామాణికతకును బ్రమాణమునకును ఫలము. ఓయీ ! మాకు శాస్త్రము ప్రమాణమే, అయినను ఆత్మ యవిషయ మగుటవలనఁ దదనుభవము లేమివలన మాకుఁ బ్రవృత్తి లేదు. అందువేని, అప్పు డేకాదశి

ప్రత్యక్షమనియుఁ దదనుభవముచే నందుఁ బ్రవృత్తి కల దని చెప్పుటచే నీయజ్ఞతమత్వము ప్రకటించితివి. పండితులకు శుద్ధబుద్ధులకే ముముక్షువులకు మోక్షశాస్త్రమునందును దత్ప్రతిపాదితార్థమునందును విశ్వాసమును దృఢప్రత్యయమును బ్రవృత్తియును సహస్రకోటిజన్మార్జిత పుణ్యపుంజపరిపాకవశమువలన నీశ్వరప్రసాదమువననే సిద్ధించును, వేఱువిధమున యుక్తికోటులచేనైనియు నశుద్ధబుద్ధులకు సిద్ధింపదు ఆత్మ యవిషయ మగుటవలనను అప్రసిద్ధుఁ డగుటవలనను తదనుభవము లేమి వలనఁ బ్రవృత్తి లే దని చెప్పితివి కావున దానికిఁ జెప్పెదము. ఆత్మ యెంతమాత్రమును ఏకాదశివలె నేకాంతమున నవిషయము కాఁడు, అస్మత్ప్రత్యయార్థ మగుటచే నిత్యాపరోక్షుఁ డగుటవలనను బ్రకాశస్వరూపుఁ డగుటవలనను సర్వప్రకాశకుఁ డగుటవలనను బ్రత్యగాత్మ ప్రసిద్ధుఁ డగుటవలన. ఆత్మ యెవ్వనికిని ఎప్పుడును అప్రసిద్ధుఁడు కాని జ్ఞాతవ్యుఁడు ప్రాప్తవ్యుఁడు కాని కాఁడు. ఆత్మ యప్రసిద్ధుఁ డైనయెడ లౌకిక వైదిక వ్యవహారము నీకు సిద్ధింపదు. అందఱకును ఆత్మను ద్దేశించియే యిష్టానిష్టములందుఁ బ్రవృత్తినివృత్తులు కలుగుచున్నవి కాని యనాత్మ యగు దేహమును బ్రాణమును బుద్ధిని ఇతరమును గాని యుద్దేశించి కాదు. మనుష్యుఁ డాత్మసుఖముకొఱకే కదా దేహారోగ్యమును బుద్ధిసౌష్ఠవమును ఆహారసౌగుణ్యమును గోరుచున్నాఁడు, ఉపవాసమును బ్రాణనిరోధమును యోగమునుం జేయుచున్నాఁడు, భార్యను బెండ్లియాడు చున్నాఁడు, దేవతలయజించుచున్నాఁడు హరిని భజించుచున్నాఁడు. అందువలన దేహాదివిలక్షణుఁ డగు నాత్మ యహంప్రత్యయార్థము ప్రసిద్ధుఁడే. నేను లే నని యెప్పుడు గాని యెవ్వనికిఁ గాని జ్ఞానము కలుగదు గదా! నేను స్వప్నము గంటిని, సుఖముగా నిద్రించితిని, మేలుకొని యున్నా నని యవస్థాత్రయమునందును అందఱిచేతను నేనున్నా ననియే యాత్మసత్త సదా యనుభవింపఁబడు చుండుటవలన. ఆత్మకు జ్ఞేయత్వం బనుపపన్న మగుటవలనను సర్వదృశ్యభిన్నత్వము ప్రసిద్ధ మగుటవలనను. తన్నొక్కని సాక్షాత్తుగా ననుభవించుచున్న పండితునకు స్వసత్తాసిద్ధికిఁ బ్రమాణాపేక్ష లేదు గదా! సర్వప్రమాణములకును బ్రామాణ్య మెవ్వనివలన సిద్ధించు చున్నదో అట్టి సర్వప్రమాణప్రామాణ్యసిద్ధికారణ మైన స్వప్రకాశుఁ డగు నాత్మ నేది ప్రకాశింపఁ జేయును? అచేతనము చేతనమును దెలుపఁజాలదు గదా! తనసత్త తనకే ప్రత్యక్షము కావునఁ బ్రత్యక్షము ప్రమాణము. వ్యవహారాన్యథానుపపత్తిచేఁ గలుగు నర్థాపత్తియుఁ బ్రమాణము. ఇట్లు ప్రత్యక్షాది ప్రమాణసిద్ధుఁ డయిన యాత్మ వంధ్యాపుత్త్రునివలె నసత్తనియు తద్జ్ఞానము మనోరాజ్యమువలె సగుణధ్యా

నమువలె మిథ్యావిషయ మనియుఁ బ్రమాణాంతరబాధ్య మనియు సంభావింప శక్యము కాదు, అట్లయినయెడ నీకు విజ్ఞానము లేక పోవలయును. అందువలన జ్ఞాత యగుటచేతను అస్మత్ప్రత్యయార్థ మగుటచేతను సర్వవ్యవహారకారణ మగుటచేతను బరమప్రేమాస్పదుం డగుటచేతను బ్రసిద్ధుఁ డగుటవలన నీయాత్మ అత్యంతము అవిషయము కాఁడు. మఱేమనఁగా, స్వచ్ఛత వలనను నిర్మలత వలనను సూక్ష్మతవలనను ఆత్మచైతన్యవ్యాప్తిచే బుద్ధి సూర్యప్రకాశవ్యాప్తిచే స్ఫటికం బెట్లు సూర్యునివలె నవభాసిల్లునో అట్లాత్మవలె నవభాసిల్లు చున్నది. తాదృశబుద్ధివ్యాప్తిచే మన ఆది స్థూలాంతము సర్వంబును ఆత్మవలె నవభాసిల్లు చున్నది. అందుచే దేహేంద్రియప్రాణ మనోబుద్ధ్యాదులయం దనాత్మలయందు నేనని యాత్మబుద్ధి యెల్లరకును నేను మనుష్యుఁడను బ్రాహ్మణుఁడను యతి ననియు నేను బ్రష్ట శ్రోతను కాణుఁడను ఖంజుఁడ ననియు నేను క్షుధితుఁడను పిపాసితుఁడ ననియు నేను కర్తను భోక్త ననియు నేను సుఖిని దుఃఖి ననియుఁ గలుగు చున్నది. ఇట్లారోపితము లగు ననాత్మప్రత్యయములచే నాచులచే జలమువలె మేఘపటలములచేఁ జంద్రునివలెఁ దిరోహితుం డగుటచే నాత్మ స్పష్టముగాఁ బ్రకాశింపకున్నాఁడు. నూఱుపధముల శ్రవణము చేసినను మననము చేసినను అనాద్యవిద్యావాసనచేఁ బండితులు గూడ వెలుపలను లోపలను బరిపూర్ణుఁడై యున్నను సూక్ష్ముఁడును అతీంద్రియుఁడు నగుటచే నాత్మ నవగాహింపక జడము స్థూల మగు నారోపిత మయిన యనాత్మనే యాత్మనుగా గ్రహించుచున్నారు. కాని యాత్మను గ్రహింపఁజాలరు. అందువలన ననాద్యవిద్యారోపితంబు లగు లోపలి బుద్ధ్యాదులను వెలుపలి ఘటపటాదులను దత్ప్రత్యయంబులను ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యని సర్వత్ర బ్రహ్మైకవిషయ మగు ప్రత్యగ్దృష్టిచే నిరసించుటయె కర్తవ్యము. సంతత బ్రహ్మప్రత్యయావృత్తిచే విపరీతప్రత్యయములు నిశ్శేషముగా నివర్తిల్లినపుడు శైవాల నివృత్తియందు స్వచ్ఛము సుఖకరం బగు జలమువలె మేఘాపాయమునందు పూర్ణుఁ డానందకరుం డగు చంద్రునివలె స్వచ్ఛుఁడు శాంతుఁడు చిద్ఘనుఁ డానందఘనుఁ డయిన యాత్మ జ్ఞానచక్షువునకుఁ జక్కఁగా విషయుం డగుచున్నాఁడు. అందువలన నాత్మావరకము లైన యనాత్మప్రత్యయముల నిరసించుటయందే యత్నము కర్తవ్యము తీవ్రముముక్షుచే విద్వాంసునకు, కాని యాత్మ యెట్టివాఁ డేమిలక్షణము గలవాఁ డెట్లున్నాఁ డెక్కడ నున్నాఁ డెట్లతనిఁ బొంద నగు నని యాత్మ సద్భావ తత్త్వవిజ్ఞానమునం దేమియుఁ జేయవలసినది లేదు, ఆత్మ యహమర్థ మగుటచే

స్వతస్సిద్ధుఁ డగుటవలనను నిత్యప్రాప్తుఁ డగుటవలనను. నిరాకారము లైనను కాల దేశాదులజ్ఞానము శాస్త్రాచార్యోపదేశముచే సిద్ధించుచున్నది. నేఁ డేకాదశి యిది తూర్పని. ఇంక స్వస్వరూపముగానే సిద్ధుఁ డైన యాత్మయొక్క జ్ఞానము శాస్త్రాచార్యోపదేశముచే సిద్ధించు నని చెప్పవలయునా? ఆత్మజ్ఞానముచేతనే గదా తన్నును బరుని నెఱుంగుచున్నాఁడు నేను నాది యిది యని. ఎవ్వఁడను స్వప్నము గంటినో యెవ్వఁడను సుఖముగా నిద్రించితినో అతఁడే నేను మేలుకొని యున్నా నని యనుభూయమానుఁ డగు తాను స్వప్నమున దేహేంద్రియాదిభిన్నుం డనియు సుషుప్తియందు బుద్ధ్యాదిభిన్నుఁ డనియు సర్వత్ర జ్ఞాత యనియు నెఱింగియు ఆత్మ యెవ్వఁడు తజ్జానం బెట్టిది యని పలుకుట పండితునకు యుక్తము గాదు. దేనిప్రకాశముచే దీని సర్వంబును వెలుపల లోపల నెఱుంగుచున్నాఁడో తజ్జ్ఞానము సిద్ధింప దనుట యతిసాహసము. "ఏత ద్యోవేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞః" అని క్షేత్రమును క్షేత్రధర్మజాతమును సర్వంబును నెవ్వఁ డెఱుంగుచున్నాఁడో అతఁడను నే నాత్మ నని యాత్మజ్ఞానము యతికి శుద్ధాత్మునకుఁ బరమేశ్వరప్రసాదమువలన సులభతమమే యగును. అందువలన ఆత్మ సుప్రసిద్ధుఁడు తజ్జానంబును సులభతమమే యగు ననియే శుద్ధాత్ముం డగు యతికి సద్గురూపదేశమువలన సంప్రాప్త మయిన యాత్మజ్ఞానమునకే యనాత్మవాసనాకృతంబు లగు విపరీతప్రత్యయముల నిశ్శేష నివృత్తిచే నప్రతిబద్ధత్వము సిద్ధించుటకై ముముక్షువునకు జ్ఞాననిష్ఠ సంపాదనీయ మని చెప్పఁబడుచున్నది భగవంతునిచేత "నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా" అని.

ఓయీ! ముముక్షువుచే జ్ఞాననిష్ఠ సంపాదనీయ మని చెప్పఁబడినది. జ్ఞాననిష్ఠ యనఁగా జ్ఞానమునందు—జ్ఞానస్వరూప మగు బ్రహ్మమునందు చిత్తమునందు నైశ్చల్యమునకు స్థితియా? లేక జ్ఞానాభ్యాససమాప్తియా? మొదటిది కాదు, చంచల మగుటవలన మనస్సునకు బ్రహ్మమునందు స్థితి సంభవింపమివలన. రెండవ పక్షమునందు జ్ఞానమన కనఁగా జ్ఞానహేతు వగు వేదాంతశాస్త్రాభ్యాసమునకుఁ బరిసమాప్తియా? లేక జ్ఞానముయొక్క ప్రత్యయావృత్తికిఁ బరిసమాప్తియా? మొదటి పక్షము కాదు, కేవలగ్రంథమును శుష్కతర్కమునువలె నావర్తించుటచే క్లేశమే కాని ప్రయోజనము లేమివలన. రెండవదియుఁ గాదు, తత్త్వమసి యని తత్త్వంపదార్థశోధనపూర్వకముగా వాక్యార్థశ్రవణమాత్రముచేతనే నేను బ్రహ్మమ నని విద్వాంసునకు బ్రహ్మాత్మప్రత్యయము సంపన్న మయినపుడు మాటిమాటికిఁ దదా

వృత్తివలన ఫలము లేమివలన. నేను బ్రహ్మమనని సంపన్న మగు జ్ఞానమునకే బ్రహ్మాత్మ ప్రత్యయమునకు దార్ఢ్యముకొఱకుఁ బునఃపునరావృత్తి కర్తవ్య మందువేని, కాదు, పట్టాభిషేకముచేతనే రాజత్వము నొందిన నరపతికి మాటికి మాటికి నేను రాజ నని యావృత్తిచేతవలె శ్రుతియుక్తులచేత శోధితము లైన తత్త్వంపదార్థముల యేకత్వావబోధక మగు వాక్యార్థము వినికిమాత్రమున నేను బ్రహ్మమే యని బ్రహ్మాత్మభావము నొందినయతికి మాటిమాటికి బ్రహ్మమే నే నని ప్రత్యయావృత్తిచే వెండియు నుపాధికృతపరిచ్ఛేదము దక్క ఫలాంతరము లేమివలన. మఱియును అరాజున కావృత్తిక్రియచే రాజత్వమువలె అబ్రహ్మమునకు బ్రహ్మత్వ మావృత్తిక్రియచేఁ గల్పింపవలసి వచ్చును. ఘట మిది యని యుపదేశమాత్రముచే ఘటవిషయక మగు జ్ఞానము తత్క్షణమ యెట్లు జనించునో అట్లే తత్త్వ మసి యని యుపదేశమాత్రమున నేను బ్రహ్మము నని బ్రహ్మాత్మత్వాపాదక మగు జ్ఞానము శుద్ధాత్మునకు జనియింపక తప్పదు. ఇందు మాటిమాటికిఁ బ్రత్యయావృత్తి యపేక్షితము కాదు. చక్షుస్సన్నికర్షమాత్రంబున ఘటజ్ఞానము కలిగినపుడు ఘట మిది ఘట మిది యని తద్జ్ఞానదార్ఢ్యముకొఱకుఁ బలుమాఱు తదావృత్తి యపేక్షితము కాదు గదా! ప్రమ ప్రమాణప్రమేయసంబంధమాత్రసాధ్యము కాని యావృత్తిసాధ్యము కాదు. జ్ఞానము వస్తుతంత్రము, పురుషతంత్రము కాదు. అందువలన జ్ఞానాభ్యాసము నిష్ప్రయోజనమే యగును.

సత్యము ప్రమాణప్రమేయసంబంధమాత్రజన్యమే జ్ఞానము, అది వస్తుతంత్రమే కాని పురుషతంత్రము కాదు, క్రియాతంత్రమునుం గాదు. అయినను స్వోత్పత్తికిఁ బ్రమాణసౌష్ఠవము నపేక్షించుచున్నది. వాస్తవ మగు జ్ఞానము గూడఁ బ్రమాణసౌష్ఠవ మున్ననే సమీచీనముగా జనించుం గాని సౌష్ఠవము లేనియెడ నట్లు జనింపదు. నేత్రమునకుఁ గాచకామిలాదిదోషమునఁ దిమిరము కలిగినపుడు అనేకచంద్రజ్ఞాన మవాస్తవమే జనించుచు వస్తువు స్పష్టమై యున్నను, అదియే నిరంతరౌషధసేవచేఁ దద్దోషము నివృత్తమై నిర్మల మైనపుడు స్పష్టముగా వాస్తవమయిన చంద్రజ్ఞానంబును తద్దర్శనాహ్లాదంబును సిద్ధించును. అట్లే యనాద్యవిద్యావాసనాకృతము లగు సత్త్వరజస్తమోదోషములచే నంతఃకరణము దూషితమై యున్నపుడు సముత్పన్నము లగుచున్న " నేను ఇది అది " ఇత్యాద్యనాత్మప్రత్యయములచే వ్యవహిత మగుటం జేసి యాత్మతత్త్వము స్పష్టముగా భాసిల్లదు. ఆయంతఃకరణమే చిరకాలము నిత్యనిరంతరము సమనుష్ఠితం బగు సజాతీయప్రత్యయావృత్తి

లక్షణ మైన సమాధియోగముచే నాదోషములును దత్కార్యములును నిశ్శేషముగా నివర్తిల్లి కేవలశుద్ధసత్త్వభావము కలిగినపుడు ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యను నద్వైతాత్మవిజ్ఞానము సర్వదృశ్యసంబంధరహితము అప్రతిబద్ధముగా జనియించును. అందువలనఁ బ్రత్యయావృత్తికి జ్ఞానపరిపాకమే ప్రయోజనము. జ్ఞానపరిపాకము సిద్ధించిననే యుక్తలక్షణ మగు సమ్యగ్జ్ఞానము కైవల్యపదావసానము అఖండానందజనకము సిద్ధించును. అట్లు శ్రుతి "సమాధి నిర్ధూత మలస్య చేతసో నివేశిత స్యాత్మని య త్సుఖం భవేత్, ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః సత్త్వశుద్ధౌ ధ్రువా స్మృతిః, అభ్యాసా త్పక్వవిజ్ఞానః కైవల్యం లభతే నరః, నాస్తి జ్ఞానా త్పరం కించి త్పవిత్రం పాపనాశనమ్। త దభ్యాసా దృతే నాస్తి సంసారో చ్ఛేదకారణమ్" అని. జ్ఞానమునకుఁ బరిపాక మనఁగా, చిరకాలము నిత్యనిరంతరముగా నభ్యసింపఁబడిన సజాతీయప్రత్యయావృత్తిచే సమ్యగ్జ్ఞానోత్పత్తిప్రతిబంధకము లగు సత్త్వరజస్తమోగుణంబులకును తత్కార్యము లగు "నేను ఇది అది ఇష్టము అనిష్టము" ఇత్యాది విపరీతప్రత్యయములకును రాగద్వేషాదివికారములకును నిశ్శేషనివృత్తిచేఁ బుట్టునది యంతఃకరణప్రసాదలక్షణ మగు కేవలశుద్ధసత్త్వభావమే. అది కలిగిననే ఇది యాంతయు నేనును బ్రహ్మమే యని తనయందును సర్వమునందును బ్రహ్మత్వబుద్ధివ్యవస్థాపక మగు పరావరైకత్వవిజ్ఞానము వృత్తివ్యాపారసమాప్తిలక్షణము వికల్పరహితముగా సంభవించును. అట్టి యాజ్ఞానము నిత్యనిరంతరసజాతీయప్రత్యయావృత్తిచేతనే లభించునది కాని యిది ఘట మను జ్ఞానమువలె సకృదుపదేశమాత్రమున లభించునది కాదు. రాజత్వజ్ఞానమువలెఁ బట్టబంధక్రియామాత్రమున లభించునదియుఁ గాదు. అందు జ్ఞేయము స్థూల మగుటచేత జ్ఞానంబును స్థూల మగుటవలనను బ్రతియోగిరహిత మగుటవలనను లౌకిక మగుటవలనను బ్రత్యయావృత్తి యపేక్షితము కాదు. "సూక్ష్మా త్సూక్ష్మతరం నిత్యమ్, తం దుర్దర్శం గూఢ మనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణమ్" అను శ్రుతులవలన, ఇట జ్ఞేయ మగు నాత్మవస్తువు పరమసూక్ష్మమును అలౌకికమును శైవాలపటలములచే జలమువలె నవిద్యాతత్కార్యములచేఁ దిరోహితమునై యున్నది. అందువలనఁ దజ్జ్ఞానము నేత్రము సూర్యప్రకాశమునుంబోలె స్వవిషయావరణవారణమునుసత్ప్రత్యయావృత్తిలక్షణము నపేక్షించు చున్నది. ఇందుచే బ్రహ్మభావము కల్పితము కాదు. నేను మనుష్యుఁడఁ గాను అనునపుడు ఆత్మకు మనుష్యత్వము నిషేధింపఁబడుచున్నది కాని అహ

మర్థత్వము కల్పింపఁబడను, అట్లు బ్రహ్మాభావంబును కల్పింపఁబడదు, అహ మర్థత్వము స్వతస్సిద్ధ మగుటవలన, "అయ మాత్మా బ్రహ్మ, క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి" అని బ్రహ్మాభావము శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధ మగుటవలన. బ్రహ్మాత్మలకు భేద మున్నయెడ నెట్లద్వైతము సిద్ధించును? "ఏక మేవా ఽద్వితీయం బ్రహ్మ నేహ నానాస్తి కించన, ఏకో రుద్రో న ద్వితీయాయ తస్థే" ఇత్యాది శ్రుతులచే నద్వైతమే ప్రతిపాదింపఁబడుచున్నది. అందువలన ఘటాకాశమహాకాశములకుంబోలె బ్రహ్మాత్మల కభిన్నత్వము స్వతస్సిద్ధము కాని క్రియచేఁ గల్పింప శక్యము కాదు. మ తే మనఁగా, సత్ప్రత్యయావృత్తిచే ననాదివాసనవలనఁ బ్రతీయమానము లగు విపరీతప్రత్యయములనిరాసముమాత్రమే చేయఁబడుచున్నది బ్రహ్మవిదునిచేఁ దనకుఁ బ్రహ్మత్వజ్ఞానదార్ఢ్యముకొఱకు. ఎట్లు స్థూల మైనను రత్నజ్ఞానము స్వదార్ఢ్యముకొఱకు నిత్యపరిశీలనము నపేక్షించుచున్నదో, ఎట్లు స్థూల మైనను రవిబింబజ్ఞానము అందఱకు నపరోక్ష మగుకొఱకుఁ జిరకాలనిత్యనిరంతరాభ్యాసము నపేక్షించుచున్నదో, అట్లే బ్రహ్మాభిన్నత్వజ్ఞానం బతిసూక్ష్మము ప్రతిపక్షసహితము తన కప్రతిబద్ధత్వము సిద్ధించుకొఱకు సత్ప్రత్యయావృత్తి నపేక్షించు నని చెప్పెడి దేమి? "తస్యాభిధ్యానా ద్యోజనా త్తత్త్వభావాత్, తస్యాభిధ్యానా త్తృతీయం దేహభేదః, నిష్కలం ధ్యాయమానః, ధ్యాత్వా ముని ర్గచ్ఛతి భూతయోనిమ్" ఇత్యాది శ్రుతులచే నుత్పన్న మగు నాత్మజ్ఞానమునకు అప్రతిబద్ధత్వము సిద్ధించుటకై సజాతీయప్రత్యయావృత్తిలక్షణం బగు సమాధి కర్తవ్యం బని యుపదేశింపఁబడుచున్నది, "త మేవ ధీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః" అనియును. అందువలన సర్వాత్మత్వసిద్ధికొఱకు ద్వైతప్రత్యయనిరసనం బగు సత్ప్రత్యయావృత్తిరూపజ్ఞానాభ్యాసమును శ్రవణము చేసి యాత్మతత్త్వము నెఱింగినవాఁడును ముముక్షువు నగు యతి సహకారిసాధనము లగు తద్బుద్ధిత్వాదులతోను అద్వేష్టృత్వాదులతోను వక్ష్యమాణములతోను సంపన్నుఁడై చేయవలయు నని షష్ఠాధ్యాయమునందు నిరూపిత మైన యర్థమునే వెండియు దృఢీకరించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు "నిబోధ మే నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా" అని. ఇఁక జ్ఞానహేతు వగు వేదాంతశాస్త్రమును శుష్కతర్కమునుం బోలె నావర్తించుటచేఁ గ్లేశమే గాని ప్రయోజనము లేదని యెద చెప్పఁబడినదో అది యుక్తము గాదు, ఆత్మజ్ఞానము వేదాంతావృత్తిచేతనే లభ్య మగుటవలనఁ దదావృత్తి సఫల మగుటవలన. ముముక్షు వగు యతికి స్తోత్రమంత్రజపాదులచే నాత్మజ్ఞానము సిద్ధింపదు గదా! నిరంతర వేదాంతవిచారము

చేతనే కాని. “సన్న్యస్య శ్రవణం కుర్యాత్, శ్రోతవ్యో మన్తవ్యః, ఉపనిషద మావర్తయేత్” అని నిరంతరవిచారమే కర్తవ్య మని శ్రుతులు చెప్పుచున్నవి. “ఆవృత్తి రసకృదుపదేశాత్, శమాదిసహితస్తావదభ్యసే చ్ఛ్రవణాదికమ్, ఆసుప్తే రామృతేః కాలం నయే ద్వేదాన్తచిన్తయా, తత్త్యాగీ పతితో భవేత్” అని విచారము నియమమునఁ గర్తవ్య మనియు దాని విడిచినయెడఁ బ్రత్యవాయ మగు ననియు స్మృతులు చెప్పుచున్నవి. అందువలనఁ బ్రణవజపాదికము నంగముగాను విచారము నంగిని * గాను జేసికొని సమ్యగాత్మవిజ్ఞాన ముదయింప కుండువఱకు నెల్లప్పుడును వేదాంతావృత్తి నియమమునఁ జేయుచునే యుండవలయును. ఇదియే ప్రయోజనము సన్న్యాసమునకు. జ్ఞానవిజ్ఞానములు సిద్ధించిన పిమ్మట నావృత్తిని విడువవలయును. అట్లు “గ్రన్థ మభ్యస్య మేధావీ జ్ఞానవిజ్ఞానతత్పరః। పలాల మివ ధాన్యార్థీ త్యజే ద్గ్రన్థ మశేషతః” అని చెప్పఁబడినది. అందువలన జిజ్ఞాసువునకు నిరంతరావృత్తి కర్తవ్య మని సిద్ధము. మఱియు, చంచల మగుటవలన మనస్సునకు జ్ఞానస్వరూప మగు బ్రహ్మమునందు స్థితి సంభవింప దని యేది చెప్పఁబడినదో అదియు యుక్తము కాదు, ఆత్మ యాథాత్మ్యావధారణము దానిచేతనే సాధ్య మగుటవలన. నిశ్చలబుద్ధి వృత్తికిఁ జక్కఁగా విషయభూత మైననే మణ్యాదికముయొక్క స్వరూపావధారణము శక్యమగును గాని చంచలవృత్తికి విషయభూత మైనయెడఁ గానేరదు. అట్లు సమాహిత మైన బుద్ధిచేఁ జక్కఁగా విషయీకృత మైననే బ్రహ్మముయొక్క యాథాత్మ్యావధారణంబును దానియం దాత్మబుద్ధికరణంబును తత్ఫలంబును సిద్ధించును. వేఱు విధమున సిద్ధింపదు. అందువలన ముముక్షువై తత్త్వజ్ఞుం డగు యతి సమాధిచేఁ బ్రయత్నంబున మనస్సునకు స్థైర్యము సంపాదింపవలయును. “సమాహితో భూత్వాత్మన్యే వాత్మానం పశ్యతి సర్వ మాత్మానం పశ్యతి” అని సమాహితబుద్ధికే యాత్మ యాథాత్మ్యజ్ఞానంబును ఆత్మయం దాత్మబుద్ధికరణంబును సర్వాత్మత్వదర్శనంబును సిద్ధించు నని శ్రుతి చెప్పుచున్నది. అందువలనఁ గేవలశ్రవణమాత్రంబున యతి కాత్మయందే యాత్మత్వబుద్ధియు సర్వాత్మత్వసిద్ధియు సిద్ధింపను. అందువలనఁ దదర్థమే యీ జ్ఞాననిష్ఠ కృతశ్రవణునకు సర్వజ్ఞుఁ డగు నీశ్వరునిచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది నిష్ఠాజ్ఞానస్య అని.

మ. పూర్వోక్తసాధనసంపన్నుఁ డగు సర్వకర్మసన్న్యాసికి బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తియందు సాధనక్రమముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—స్వకర్మముచేఁ బరమేశ్వరు

* ప్రధానమును.

నారాధించి తత్ప్రసాదజం బగు సర్వకర్మత్యాగపర్యంత మైన జ్ఞానోత్పత్తియోగ్య తారూపమును, సిద్ధిమ్ = అంతఃకరణశుద్ధిని; ప్రాప్తః = పొందినవాఁడు; యథా బ్రహ్మ ఆప్నోతి = ఏప్రకారముచే శుద్ధుఁ డైన యాత్మను సాక్షాత్కరించుచున్నాఁడో; తథా = ఆప్రకారమును, మే నిబోధ = నావచనమువలన నవధరింపుము అనుష్ఠించుటకై. అతివిస్తరముననా యేమి? కా దని చెప్పుచున్నాఁడు.—సమాసేనైవ = సంక్షేపముచేతనే. ఓ కౌంతేయా! దాని నవధరించినయెడ నేమి యగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా—జ్ఞానస్య—విచారపరినిష్పన్న మైన దానియొక్క, నిష్ఠా = పరిసమాప్తి, దేనియనంతరము అనుష్ఠింపవలసినసాధనం బేదియు లేదో అట్టిది, పరా—శ్రేష్ఠము, లేక సర్వమునకును కడపటిది, సాక్షాన్మోక్షహేతు వగుటవలన. అట్టి సిద్ధిని బొందినవాని బ్రహ్మప్రాప్తిరూప మగు జ్ఞాననిష్ఠను బరిమును సంక్షేపమునఁ దెలిసికొను మని యర్థము.

శ్రీ. ఇట్టి పరమహంసకు జ్ఞాననిష్ఠచే బ్రహ్మభావప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁ డాయుశ్లోకములచేత.—నైష్కర్మ్యసిద్ధి నొందినవాఁడై, యథా — ఏప్రకారముచేత, బ్రహ్మముఁ బ్రాపించుచున్నాఁడో, తథా — ఆప్రకారమును, సంక్షేపముననే నావచనమువలన నెఱుంగుము.

ప. ......బ్రహ్మభావనాప్రకారమును జెప్పుచున్నాఁడు.—......యా= వక్ష్యమాణ మగునేది; జ్ఞానస్య; పరా = సర్వోత్కృష్ట మగు; నిష్ఠా = మర్యాద యో. *

రా. సిద్ధిం ప్రాప్తః = ప్రయాణపర్యంతము ప్రతిదినమును అనుష్ఠించు కర్మయోగముచే నిష్పాద్య మయిన ధ్యానసిద్ధి నొందినవాఁడు; యథా = ఏప్రకారమున వర్తించు చున్నవాఁడై; బ్రహ్మము నొందుచున్నాఁడో, తథా సమాసేన మే నిబోధ. ఆబ్రహ్మమే విశేషింపఁబడుచున్నది.—నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా—జ్ఞానస్య= ధ్యానాత్మకమునకు; యా పరా నిష్ఠా — ఏది పరమప్రాప్యమో యని యర్థము.

మా. యథా = ఏ యుపాయముచేత. దేనిచేత, సిద్ధిం ప్రాప్తః బ్రహ్మ ఆప్నోతి, తథా నిబోధ. యా = ఏసిద్ధి; జ్ఞానస్య పరా నిష్ఠా.

బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యాఽఽత్మానం నియమ్య చ
శబ్దాదీ న్విషయాం స్త్యక్త్వా రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ. ౫౧

* లక్ష్మీనది శ్రీపతీయముతో సమానము.

భా. పరం బగు నీజ్ఞాననిష్ఠ కార్యం బని చెప్పఁబడినది. ఎట్లు?— బుద్ధ్యా = అధ్యవసాయాత్మక మగు దానితో; విశుద్ధయా = మాయా రహిత మైనదానితో; యుక్తః = సంపన్నుఁడై; ధృత్యా = ధైర్యముచే; ఆత్మానమ్ = కార్యకరణసంఘాతమును *; నియమ్యచ = నియమనము చేసియు, వశీకరించియు; శబ్దాదీన్ = శబ్దము మొదలుగాఁ గల వగు; విషయాన్ = విషయములను; త్యక్త్వా = విడిచి, సామర్థ్యమువలన కేవలము లయిన శరీరస్థితిమాత్రములు దక్క నంత కధికము లను సుఖార్థములను విడిచి యని యర్థము; శరీరస్థిత్యర్థమై ప్రాప్తము లైనవాని యందును, రాగద్వేషౌ = రాగమును ద్వేషమును; వ్యుదస్యచ = పరిత్యజించియు.

సంశయవిపర్యయరహిత మగు బ్రహ్మాత్మత్వనిశ్చయము గలవాఁడై ధైర్యముచే దేహాదికమును వశీకరించి శరీరస్థితికిఁ గావలసినవి దక్కఁ దక్కిన శబ్దాదివిషయముల నన్నిటిని విడిచి శరీరస్థితికి లభించినవానియందును రాగద్వేషములు వహింపక యని తాత్పర్యము.

ఆ. పూర్వశ్లోకమునఁ బ్రతిష్ఠాపిత మగు బ్రహ్మజ్ఞానపరనిష్ఠ ననువదించి శ్లోకాంతరము దించుటకై యడుగుచున్నాఁడు పరంబు ఇత్యాదిగా. బ్రహ్మజ్ఞానము యొక్క పరనిష్ఠ సమారోపితము లగు నతద్ధర్మముల నివృత్తిద్వారమున బ్రహ్మమునందుఁ బరిసమాప్తి జ్ఞానసంతానరూపము చెప్పఁబడినది అది కార్యము సుసంపాదమని. అది యెట్లు — ఏయుపాయముచేత నని ప్రశ్నార్థము. అడిగిన యుపాయభేదము నుదాహరించుచున్నారు బుద్ధ్యేత్యాదిగా. అధ్యవసాయము — బ్రహ్మాత్మత్వనిశ్చయము. మాయారహితము—సంశయవిపర్యయశూన్యము. శబ్దాదిసర్వవిషయములఁ ద్యజించినయెడ శరీరస్థితియును దుర్ఘట మగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సామర్థ్యమువలన నిత్యాదిగా. విషయము లన్నిటిని విడిచినయెడ దేహస్థితి యనుపపన్న మగుటవలన జ్ఞాననిష్ఠాసిద్ధియే లేక పోవుటవలన నని యర్థము. దేహస్థితినిమిత్తమై యనుజ్ఞాతము లగు నర్థములయందుఁ బ్రాప్త మగు రాగాదికమును జ్ఞాననిష్ఠాప్రతిబంధకమును నిషేధించుచున్నారు శరీ రేత్యాదిగా. పరిత్యజించి వివిక్తసేవి కావలయు నని యుత్తరముతో సంబంధము.

* దేహమును.

ప॰. బుద్ధ్యా = అధ్యవసాయాత్మక మగు దానితో; విశుద్ధయా=సాత్త్వికముతో; యుక్తః; ధృత్యా = ధైర్యముచే, సాత్త్విక మయినదానిచే; ఆత్మానమ్ — కార్యకరణసంఘాతమును; నియమ్య = నిలిపి; శబ్దాదీన్ విషయాన్ త్యక్త్వా; రాగద్వేషౌ; వ్యుదస్య = తొలఁగించి.

తా॰. ఆయానియతసాధనముల ననుష్ఠించుచు నిష్ఠను జేయునట్టి బ్రహ్మవిదునకు బ్రహ్మప్రాప్తిఁ జెప్పుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—బుద్ధి యధ్యవసాయాత్మకము, అధ్యవసాయమో “సత్యం జ్ఞాన మనన్తం బ్రహ్మ, అయ మాత్మా బ్రహ్మ” అన్న న్యాయముచే బ్రహ్మము సత్యజ్ఞానానందస్వరూపం బని నిశ్చయము, ఆత్మ బ్రహ్మములకంటె అభిన్నుఁ డని నిశ్చయము, “వికల్పో నహి వస్తు” అన్నన్యాయముచేఁ బ్రత్యగభిన్న మగు పరబ్రహ్మమునందు మరుభూమియందు జలమువలెను ఆకాశమునందు నైల్యమువలెను దేహాదిసర్వదృశ్యప్రపంచంబును గల్పితం బని నిశ్చయము, ఇట్టి యధ్యవసాయము గల బుద్ధి యిట వివక్షితము, విద్వాంసుఁడు స్వాత్మయగు బ్రహ్మమునం దారోపితము లగు ననాత్మప్రత్యయముల నిరసించుటయందుఁ బ్రవృత్తుఁ డగుటవలన; అదియు విశుద్ధము — శ్రుతియుక్తులచే నిశ్చితార్థ మగుటచే సంశయవిపర్యయరహితము. అట్టి విశుద్ధ మయినబుద్ధితో; యుక్తః = చక్కఁగా అవినాభూతుఁడై; బ్రహ్మనిష్ఠయందుఁ బ్రవృత్తుఁడు బ్రహ్మవిదుఁ డగు యతి, ధృత్యా= పూర్వోక్త మగు సాత్త్వికధైర్యముచే; ఆత్మానమ్=చిత్తమును, బహిఃప్రవృత్తినుండి; నియమ్య = చిత్తమునకు బహిఃప్రవణతను నిరోధించి; చకారమువలన ప్రాణేంద్రియక్రియలనుగూడ చక్కఁగా నిరోధించి; శబ్దాదీన్ విషయాన్ త్యక్త్వా=శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లనువిషయములను విడిచి, విషయానుసంధానము చేయక యని యర్థము, బహిరంతఃకరణనిరోధము చేసినపుడు విద్వాంసునకుఁ దనంత విషయసంబంధము సంభవింప కున్నను అవశము గాఁ బ్రాప్తము లైనవానిని గూడ అనుసంధింపక యని యర్థము; రాగద్వేషౌ = భిక్షాకాలమునందును బ్రాప్తము లైన యర్థములందు ఇష్టములందు రాగమును అనిష్టములందు ద్వేషమును; వ్యుదస్య = విడిచి; లేక, వ్యుత్థానదశయందు దృష్టు లగు శ్రోత్రియులందుఁ గాని తనకు హితకారు లగు సాధువులందుఁ గాని రాగమును తద్విపరీతులందు ద్వేషమును విడిచి; చకారమువలన సమాధివిఘ్నకరంబు లగు మోహమును ఆలస్యమును జాడ్యమును ప్రమాదమును విడిచి యని యర్థము.

మ. ఆ జ్ఞాననిష్ఠ స్వప్రకారముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది.—విశుద్ధయా = సర్వసంశయవిపర్యయశూన్య మగు; బుద్ధ్యా = నేను బ్రహ్మమను అను వేదాంత వాక్యజన్య మగు బుద్ధివృత్తితో; యుక్తః = ఎల్లప్పుడును కూడినవాఁడై; ధృత్యా = ధైర్యముచేత; ఆత్మానమ్ = శరీరేంద్రియసంఘాతమును; నియమ్య=ఉన్మార్గప్రవృత్తి నుండి నివారించి యాత్మప్రవణముగాఁ జేసి; చకారముచే యోగశాస్త్రోక్త మగు సాధనాంతరము సముచ్చిత మగుచున్నది; శబ్దాదీన్ = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధము లను; విషయాన్ — భోగముచే బంధహేతువు లైనవాని, సామర్థ్యమువలన జ్ఞాన నిష్ఠార్థ శరీరస్థితిమాత్రప్రయోజనమున కనుపయుక్తము లైనవానిని, అనిషిద్ధములను గూడ; త్యక్త్వా = విడిచి; శరీరస్థితిమాత్రార్థము లయినవానియందును, రాగ ద్వేషౌ = రాగమును ద్వేషమును; వ్యుదస్య = పరిత్యజించి; చకారమువలన ఇతర మయిన జ్ఞానవిక్షేపకమును గూడ పరిత్యజించి. వివిక్తసేవీ అనుచోట నధ్యాహృత మగు స్యాత్ అనుదానితోఁ గాని బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే అనుదానితోఁ గాని యన్వయము.

శ్రీ. దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—చెప్పినవిధమున, విశుద్ధయా=పూర్వోక్త మగు సాత్త్వికమైన; బుద్ధ్యా; యుక్తః; ధృత్యా = సాత్త్వికధృతిచే; ఆత్మానమ్— బుద్ధిని; నియమ్య = నిశ్చలముగాఁ జేసి; శబ్దాదీన్విషయాన్త్యక్త్వా; తద్విషయము లగు, రాగద్వేషౌచ వ్యుదస్య. బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్త ఇత్యాదులకు బ్రహ్మభూ యాయ కల్పతే యని తృతీయశ్లోకముతో నన్వయము.

ప. ఆ నిష్ఠనే చెప్పుచున్నాఁడు.—ఇట్టి పురుషుఁడు బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే అని తృతీయముతో నన్వయము. ఎట్టివాఁడు? విశుద్ధ మగు అధ్యవసా యాత్మకమైన బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడై, ధృత్యా = సాత్త్వికధృతిచే; ఆత్మానమ్ = బుద్ధిని; నియమ్య = నిశ్చలముఁ జేసి; శబ్దాదీన్విషయాన్ — పరగోష్ఠులఁ జూచుట మొదలగువాని; త్యక్త్వా; తద్విషయము లయిన రాగద్వేషములను స్వస్తుతి నిందా ప్రయుక్తములను; వ్యుదస్య = విడిచి.

రా. బుద్ధ్యా విశుద్ధయా—యథావస్థితాత్మతత్త్వవిషయ మయినదానితో; యుక్తః; ధృత్యా ఆత్మానం నియమ్యచ — విషయవిముఖముగాఁ జేయుటచే యోగ యోగ్యముగా మనస్సును జేసి; శబ్దాదీన్ విషయాన్త్యక్త్వా — సన్నిహితములు కానియట్లు కావించి; తన్నిమిత్తము లయిన రాగద్వేషములను గూడ, వ్యుదస్య.

మూ. *

వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః
ధ్యానయోగపరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః. ౫౨

భా. అంత.—వివిక్తసేవీ = అరణ్యము నదీపులినము • పర్వతగుహ మొదలగు వివిక్తము లయిన ప్రదేశములను సేవించుట స్వభావముగాఁ గలవాఁడు; లఘ్వాశీ=లఘువును భుజించు స్వభావము గలవాఁడు, వివిక్తసేవాలఘ్వశనములు నిద్రాదిదోషనివర్తకము లయి చిత్తప్రసాదహేతువు లగుటవలన గ్రహింపఁబడినవి; యతవాక్కాయమానసః = వాక్కును కాయమును మనస్సును సంయతము లే జ్ఞాననిష్ఠునకో అట్టి జ్ఞాననిష్ఠుఁడు యతవాక్కాయమానసుఁడు; కావలయును. ఇట్లు ఉపరతము లైన సర్వకరణములును గలవాఁడై, ధ్యానయోగపరః=ధ్యానము — ఆత్మస్వరూపచింతనము, యోగము — ఆత్మవిషయమునందే యేకాగ్రీకరణము, ఆ ధ్యానయోగములు పరత్వమున ❡ కర్తవ్యము లెవనికో అతఁడు ధ్యానయోగపరుఁడు; నిత్యమ్ = ఎల్లప్పుడును, నిత్యగ్రహణము మంత్రజపాద్యితరములు కర్తవ్యములు కావని తెలుపుటకొఱకు; వైరాగ్యమ్ = విరాగభావమును, దృష్టాదృష్టము లగు విషయములందు తృష్ణ లేమిని; సముపాశ్రితః = చక్కఁగా నాశ్రయించినవాఁడు, నిత్యముగానే యని యర్థము.

ఏకాంతములును బవిత్రములు నగు నరణ్యాదిప్రదేశముల నాశ్రయించి లఘు వైన యాహారము గలవాఁడై వాక్కును కాయమును మనస్సును నియమించి కొని యెల్లప్పుడును ముఖ్యముగా ఆత్మస్వరూపచింతనమును ఆత్మవిషయమునందే యేకాగ్రతయునే చేయుచుఁ దీవ్రవైరాగ్యము గలవాఁడై యని తాత్పర్యము.

ఆ. బుద్ధిశుద్ధియు యత్నముచేఁ గార్యకరణనియమనంబును దేహస్థితికిఁ గావలసినవి దక్కఁ దక్కినవిషయముల విడుచుటయు దేహస్థిత్యర్థములందును రాగద్వేషవర్జనంబును నను నుపాయము సిద్ధించినవెనుక నుపాయాంతరములను యత్న

* ఈ శ్లోకమునకును మీఁది శ్లోకమునకును ఈ భాష్యము లేదు.

• ఏటిదిబ్బ.

❡ ముఖ్యత్వమున.

ముచే సాధింపవలయు నని చెప్పుచున్నారు. అంత నని. చిత్తమున కేకాగ్రతయు ప్రసాదమును గలుగుటకై వివిక్తసేవిత్వమును వివరించుచున్నారు అరణ్యము ఇత్యాదిగా. నిద్రాదిదోషనివృత్తికొఱకు లఘ్వాశిత్వమును విశదీకరించుచున్నారు లఘువును ఇత్యాదిగా. లఘువును— పరిమితమును హితమును మేధ్యము నగు నాహారమును. విశేషణములతాత్పర్యమును వివరించుచున్నారు వివిక్తేత్యాదిగా. నిద్రాదియను నాదిశబ్దముచే ఆలస్యప్రమాదాదులు బుద్ధివిక్షేపకములు వివక్షితములు. చెప్పఁబోవుధ్యానయోగముల కుపాయముగా విశేషణాంతరమును విభజించుచున్నారు వాక్కును ఇత్యాదిగా. వాగాదిసంయమన మావశ్యక మని తెలుపుటకై కావలయు నని చెప్పఁబడినది. వాగాదికరణగ్రామము సంయతముగాఁ జేసికొనినవాని కనాయాసమునఁ గర్తవ్యము నుపదేశించుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. మంత్రజపాదు లనునాదిపదముచేఁ బ్రదక్షిణప్రణామాదులు ధ్యానయోగప్రతిబంధకములు గ్రహింపఁబడినవి. ఈ చెప్పిన ధ్యానయోగములకే యుపాయముగాఁ జెప్పఁబడిన విరాగభావమును విభజించుచున్నారు దృష్టేత్యాదిగా. చక్కనవే స్పష్టీకరించుచున్నారు నిత్యము ఇత్యాదిగా.

హ. వివిక్తము — యోగమునకు విరోధి యగు వస్తువు లేనిస్థానము, దాని సేవించుస్వభావము గలవాఁడు వివిక్తసేవి; లఘువును—హితమును మితమును పథ్యమును భుజించు స్వభావము గలవాఁడు లఘ్వాశి; ధ్యానయోగపరః నిత్యమ్ = ధ్యానము — చిత్తైకాగ్రత, యోగము — చిత్తము నాత్మయందు నిలుపుట, ధ్యానయోగములే, పరము — నిష్ఠ యెవ్వనికో అతఁడు ధ్యానయోగపరుఁడు, నిత్యమ్— సర్వకాలమును; వైరాగ్యమ్ = విగతము రాగము ఎవ్వనినుండియో అతఁడు విరాగుఁడు, వానిభావమును వైరాగ్యమును; సముపాశ్రితః — రాగద్వేషరహితుఁ డని యర్థము.

శం. మఱియును.—వివిక్తసేవీ = వివిక్తములు — విజనము లైన దేశములనే యరణ్యనదీపులినగిరిగుహాదులను చిత్తప్రసాదమును తదేకాగ్రతయు సిద్ధించుటకై సేవించు స్వభావము గలవాఁడు వివిక్తసేవి, సర్వదా వివిక్తసేవి కావలయును నిదిధ్యాసనము చేయుయతి; అట్లు, లఘ్వాశియుఁ గావలయును, లఘువుగా భుజించు స్వభావము గలవాఁడు లఘ్వాశి, లఘువుగా భుజించువానికే నిశ్చలముగా సమాధివిఘ్న సంభవించుటవలన, లేక, లఘువును—గురుత్వాదులు లేని ద్రవ్యమును భుజించు

వాఁడు లఘ్వాశి, లఘుపదము హితమితమేధ్యములకు నుపలక్షణము, అందుచే లఘువును హితమును మితమును మేధ్యము నగు నన్నమును భుజింపవలయును నిదిధ్యాసుయతి యని సిద్ధము. యతవాక్కాయమానసుఁడును కావలయును, యతములు—సంయతములు చక్కఁగా నిరుద్ధములు బాహ్యప్రవృత్తికి చక్కఁగా విముఖములు చేయఁబడినవి వాక్కాయమానసము లెవ్వనిచేతనో అతఁడు యతవాక్కాయమానసుఁడు; విషయచింతనముచే మనస్సు స్థూలమే యగును, సూక్ష్మము కాఁజాలదు, వాసనయు వృద్ధి నొందును, మనోనాశముకొఱకును వాసనాక్షయముకొఱకును జేయఁబడు సమాధి గజస్నానమువలె నిష్ఫలమే యగును; అందువలన సదా విషయచింతనరహితుఁడై యుండవలయును; అటు వాక్ప్రచార మున్నయెడ నీవు నేను ఇది అది ఇత్యాది విపరీతప్రత్యయములు నశింపవు, ద్వైతమే వృద్ధి నొందును రోగి కపథ్యముచే రోగవృద్ధినలె, అందువలన సదా మౌనము వహింపవలయును; కాయము కర్మములందుఁ బ్రవర్తించునెడ కర్తృతాదాత్మ్యమును కర్మవాసనయును సమాధికాలమునందుఁ గాయచలనముచే మనస్సునకును ఇంద్రియములకును జలనంబును సమాధివిఘ్నంబును సంభవించును; అందువలన వాసనాక్షయముకొఱకును మనోనాశముకొఱకును బ్రవర్తించిన యతికి విషయానుసంధానరహితతయు మౌనంబును నైష్కర్మ్యంబును వుండవలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు యతవాక్కాయమానసః అని. ఇది సిద్ధించుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—వైరాగ్యమ్ = దృశ్యమునందు మిథ్యాత్వబుద్ధిచేతను తుచ్ఛత్వబుద్ధిచేతను భుజించుటకును అనుసంధించుటకును విషయములనుండి విగతము — నిర్గతము రాగము — ఇచ్ఛ యెవ్వనికో అతఁడు విరాగుఁడు, వానిభావము వైరాగ్యము, సర్వత్ర యిచ్ఛ లేకుండుటను; నిత్యమ్ = అవిచ్ఛిన్నముగా; సముపాశ్రితః = ఆశ్రయించినవాఁడై; ఇట్లు శుద్ధబుద్ధిత్వాదిసాధనయుక్తుం డగు బ్రహ్మవిద్యతి, నిత్యమ్ = నిరంతరముగా; నిత్య మను విశేషణము దేహలీదీపన్యాయముచే రెండుస్థలములయందును అన్వయించుచున్నది; నిత్యపదము నిదిధ్యాసనున కనుష్ఠానాంతరము లే దని సూచించుకొఱకు; అందువలన సదా, ధ్యానయోగపరః = ధ్యానమును యోగమును ధ్యానయోగములు, వానియందుఁ బరుఁడు — ఆసక్తుఁడు ధ్యానయోగపరుఁడు, ప్రత్యగభిన్నంబును సచ్చిదానందైకరసమును నిర్విశేషమును అద్వితీయము నగు పరబ్రహ్మమునందు అధిష్ఠాన మైన దానియందు ఆరోపితము లగు నామరూపాదివిజాతీయప్రత్యయములఁ దిరస్కరించి వెలుపలను లోపలను అంతటను బ్రహ్మమాత్రైకవిషయము లగు సత్ప్రత్యయములను

ప్రత్యగ్జ్ఞానము నొందిన వృత్తిచే నిరంతరతైలధారవలె నపరిచ్ఛిన్న మైనదానిచే ప్రవాహముగాఁ జేయుట యేది గలదో అది ధ్యానము, విజాతీయప్రత్యయములచే ననంతరితము లగు కేవలసత్ప్రత్యయములనే చిరకాలము నిత్యనిరంతరముగా నభ్య సించుటవలన విక్షేపకము లగు వాసనలు క్షయించి తనుత్వము నొందిన బుద్ధివృత్తికి బ్రహ్మమునందు బ్రహ్మాకారమున నివాతస్థలదీపమువలె నిశ్చలభావ మేది గలదో అదియే యోగము, ఉక్తలక్షణము లగు నాధ్యానయోగములయందు నిత్యమును బరుఁడై తద్ధ్యానయోగనిష్ఠాసంపన్నుం డగు యతియే పరిపక్వ మగు జ్ఞానము గల వాఁ డగు నని యర్థము.

మ. వివిక్తమును — జనసమ్మర్దము లేనిదియు పవిత్రము నగు నరణ్యగిరి గుహాదిప్రదేశ మేది గలదో దాని సేవించుస్వభావము గలవాఁడు, చిత్తైకాగ్రత సిద్ధించుటకై తద్విక్షేపకారుల విడిచినవాఁ డని యర్థము; లఘ్వాశీ = లఘువును — పరి మితమును హితమును మేధ్యమును భుజించుస్వభావము గలవాఁడు, నిద్ర యాల స్యము మొదలగు చిత్తలయకారుల విడిచినవాఁ డని యర్థము; యతములు—సంయత ములు వాక్కాయమానసములు ఎవ్వనిచేతనో అట్టివాఁడు, యమనియమాసనాది సాధనసంపన్నుఁ డని యర్థము; ధ్యానయోగపరోనిత్యమ్ — చిత్తముయొక్క యాత్మా కారప్రత్యయావృత్తి ధ్యానము, ఆత్మాకారప్రత్యయముచే చిత్తము నిర్వృత్తికముగాఁ జేయుట యోగము, నిత్యము — ఎల్లప్పుడును తత్పరుఁడు — ఆ ధ్యానయోగముల ననుష్ఠించుటయందే ఆసక్తుఁడు, కాని యొకప్పుడును మంత్రజపతీర్థయాత్రాదిపరుఁడు కాఁ డని యర్థము; వైరాగ్యమ్ = దృష్టాదృష్టవిషయములందు స్పృహారు విరోధి యగు చిత్తపరిణామమును; సముపాశ్రితః = చక్కగా — నిశ్చలముగా నిత్యమును ఆశ్రయించినవాఁడు.

శ్రీ. మఱియును.—వివిక్తసేవీ = శుద్ధప్రదేశమునం దుండువాఁడు; లఘ్వాశీ = మితముగా భుజించువాఁడు; ఈ యుపాయములచే, యతవాక్కాయ మానసః=సంయతము లైన వాక్కును దేహమును చిత్తమును గలవాఁడై; నిత్యమ్= ఎల్లప్పుడును; ధ్యానయోగపరః = ధ్యానముచే — యోగము — బ్రహ్మసంస్పర్శము ఏది గలదో తత్పరుఁ డగుచు; ధ్యానాదులకు విచ్ఛేదము లేమికొఱకు, మాటి మాటికి దృఢ మైన వైరాగ్యము నాశ్రయించినవాఁడై.

ప. వివిక్తమును — వివేకమునకు హేతుభూత మయిన యేకాంతస్థలమును సేవించువాఁడు; అట్లు, లఘ్వాశీ = సాత్త్వికమును బరిమితము నగు నన్నమును భుజించువాఁడు; ఈ యుపాయములచేత, యతవాక్కాయమానసః = సంయతము లైన వాగ్దేహచిత్తములు గలవాఁడై; ధ్యానముచేత—చిత్తైకాగ్రతచేత తాదాత్మ్యమున జీవబ్రహ్మైక్యయోగ మేది గలదో తత్పరుఁడై; వైరాగ్యమ్=వెండియు విశేషవిహితతను; చక్కఁగా — నియమముచే నుపాశ్రితుఁడై.

రా. వివిక్తసేవీ = సమస్తము లయిన ధ్యానవిరోధులచేతను వర్జిత మగు దేశమునందు వర్తించువాఁడు; లఘ్వాశీ = అతిభోజనమును అభోజనమును విడిచినవాఁడు; యతవాక్కాయమానసః = ధ్యానమున కభిముఖముగాఁ జేయఁబడిన వాక్కును దేహమును మనోవృత్తియుఁ గలవాఁడు; ధ్యానయోగపరః నిత్యమ్ = ఇట్టివాఁడై ప్రత్యహమును మరణపర్యంతము ధ్యానయోగపరుఁడు; వైరాగ్యం సముపాశ్రితః = ధ్యేయ మగు తత్త్వముకంటె భిన్నము లైన విషయములందు దోషదృష్టిచే నం దందు విరాగతను వృద్ధి పఱుచుచు.

అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహమ్
విముచ్య నిర్మమ శ్శాన్తో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే. ౫౩

భా. మఱియును.—అహంకారమ్ = అహంకరించుట * యహంకారము దేహేంద్రియాదులందు, దాని; బలమ్ = సామర్థ్యమును కామరాగాదియుక్తమును, ఇతర మయిన శరీరాదిసామర్థ్యమును కాదు, స్వాభావిక మగుటచేఁ దత్త్యాగ మశక్య మగుటవలన; దర్పమ్ = దర్ప మనునది హర్షానంతరము కలుగునది ధర్మాతిక్రమమునకు హేతువు, "హృష్టో దృప్యతి దృప్తో ధర్మ మతిక్రామతి" † అను స్మృతివలన, దానిని; కామమ్ = ఇచ్ఛను; క్రోధమ్ = ద్వేషమును; పరిగ్రహమ్ = ఇంద్రియమనోగతము లగు దోషములఁ బరిత్యజించినను శరీరధారణప్రసంగమునఁ గాని ధర్మానుష్ఠాననిమిత్తమునఁ గాని బాహ్య మగు పరిగ్రహము ప్రాప్త మగుచున్నది, దానిని; విముచ్య = పరిత్యజించి; పరమహంసపరివ్రాజ

* నే నని తలఁచుట.

† హర్షము నొందినవాఁడు దర్పము నొందుచున్నాఁడు, దర్పము నొందినవాఁడు ధర్మము నతిక్రమించుచున్నాఁడు.

కుఁడై; నిర్మమః = దేహజీవనమాత్రమునందుఁ గూడ నిర్గత మైన మమ భావము గలవాఁడు నిర్మముఁడు; అందువలననే, శాన్తః = ఉపరతుఁడు సంప్రాతాయాసుఁ * డగు యతి జ్ఞాననిష్ఠుఁ డెవ్వఁడు గలఁడో అతఁడు; బ్రహ్మభూయాయ = బ్రహ్మభవనముకొఱకు; కల్పతే = సమర్థుఁ డగు చున్నాఁడు.

దేహేంద్రియాదులం దహంకారమును కామరాగాదియుక్త మగు బలమును దర్పమును కామక్రోధములను పరద్రవ్యము నేనియు స్వీకరించుటను విడిచి దేహజీవనాదులందును మమకారము లేనివాఁడై యెట్టి యాయాసమును లేక యుపరతుఁడై నిత్యమును ధ్యానయోగపరుండగు యతి బ్రహ్మభావమునకు యోగ్యుఁ డగుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. జ్ఞాననిష్ఠుఁ డగుయతికి విశేషణాంతరమును సముచ్చయించుచున్నారు మఱియును అని. నిత్యమును ధ్యానయోగపరత్వమునకు సముచ్చిత మగు కారణాంతరమును వివరించుచున్నారు అహంకరించుట ఇత్యాదిగా. సామర్థ్యమాత్రము బల శబ్దార్థమై యుండఁగా విశేషముఁ జెప్ప నేల యని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు స్వాభావికము ఇత్యాదిగా. చెప్పినయర్థమునందుఁ బ్రమాణము చెప్పుచున్నారు హృష్ట ఇత్యాదిగా. వైరాగ్యశబ్దముచే లబ్ధము నైనను కామత్యాగమును వెండియుఁ జెప్పుట ప్రకృష్ట మని తెలుపుటకొఱకు. అహంకారాదుల విడిచినపుడు పరిగ్రహమునకుఁ బ్రాప్తి లేమివలనఁ దత్త్యాగవచన మయుక్త మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇంద్రి యేత్యాదిగా. పరిగ్రహము లేనపుడు మమత్వమునకు విషయము లేమివలన నిర్మమత్వం బెట్లని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు దేహేత్యాదిగా. అహంకారమమకారములు లేమిచేఁ బ్రాప్త మగు నంతఃకరణోపరతి ననువదించుచున్నారు అందువలననే ఇత్యాదిగా. చెప్పినయర్థము ననువదించి జీవించి యున్నవాఁ డయ్యే బ్రహ్మీభూతుఁ డగుచున్నాఁ డని ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు సంప్రాప్తేత్యాదిగా. బ్రహ్మముయొక్క భవనము — అనుసంధానపరిపాకపర్యంత మగు సాక్షాత్కరణము, దానికొఱ కని యర్థము.

హ. దేహాదులయం దాత్మబుద్ధి యహంకారము, బలము — కామరాగసంయుక్త మగు సామర్థ్యము, ఇతర మగు దేహాదిసామర్థ్యము కాదు, అది స్వాభా

* ఆయాసమును విడిచినవాఁడు.

విక మగుటచే విడువ నశక్య మగుటవలన, దర్పము—హర్షము, కామము—రాగము, క్రోధము – ద్వేషము, పరిగ్రహము – నాకు ఇది యని యర్థముల స్వీకరించుట, ఈ యహంకారాదులను, విముచ్య = విడిచి; నిర్మమః = శరీరస్థితిసాధన మయిన వస్తువునందును మమత్వబుద్ధి లేనివాఁడు; కావుననే, శాన్తః = ఉపరత మయిన యంతఃకరణము గలవాఁడు; బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే.

శ్రీ౦: ఇట్లు బహుకాలము నిరంతరముగా సమాధినిష్ఠనే చేయుచు సమాధి యను నగ్నిచే నిర్దగ్ధ మగు నశేషవాసనాగ్రంథి గలవాఁడును నిశ్శేషనివృత్త మైన విపరీతభావన గలవాఁడు నగు యతికి సమ్యక్పరిపక్వ మైన జ్ఞానసిద్ధిఫలముఁ జెప్పు చున్నాఁడు.—చిరకాలము నిత్యనిరంతరముగా ననుష్ఠింపఁబడిన సమాధిచే నిష్పన్న మగు సమ్యక్జ్ఞానముచేత దేహాదిద్వైతప్రపంచము స్వవ్యతిరిక్త మనియు ఆభాస మనియు అసత్తనియు దృఢనిశ్చయపూర్వకముగా అధిష్ఠాన మైన స్వాత్మ యగు బ్రహ్మము ఇదియే నేనని విదిత మైనపుడు బ్రహ్మమునందే యాత్మత్వవాసన దృఢ మగుటవలన అనాత్మ యగు దేహాదికమునందు, అహంకారమ్ = అహంకరణమును, అనాత్మ యందు నేనను బుద్ధిని, విడుచుచున్నాఁడు బ్రహ్మవిదుఁ డగు యతి. ఆత్మ తత్త్వజ్ఞుఁడు సర్వాధిష్ఠానము నిత్యము శుద్ధము బుద్ధము ముక్తము చిదేకరసము పరి పూర్ణ మగు పరబ్రహ్మమును స్వస్వరూపముగా నెఱింగి యారోపితంబును అసత్తును తుచ్ఛము నగుదాని అజ్ఞునివలె నేనని యవలంబింపఁడు గదా! మఱే మనఁగా ప్రతిచ్ఛాయవలె నాభాసరూపమున నీదేహము దోఁచు చున్నను దీనియం దహం భావమును బరిత్యజించుచున్నాఁడు. దానియం దాత్మత్వబుద్ధిహేతు వగు నజ్ఞాన మధిష్ఠానయాథాత్మ్యసందర్శనముచే నష్ట మగుటవలన "కారణనాశమువలనఁ గార్య నాశము" అను న్యాయముచే బ్రహ్మవిదుఁడు దానియం దహంభావముఁ జేయఁ డని యర్థము. మఱియును, బలమ్ = నీవు నేను ఇది యని ఆరోపితపదార్థగ్రహణకారణ మును అవిద్యావాసనాకృత మగు వృత్తిరూప మైన బలమును, విడుచుచున్నాఁడు, నిత్యనిరంతరసమాధినిష్ఠచే అనాద్యవిద్యావాసనాక్షయ మైనపుడు తత్కృత మగు బలమును వేగరూపమును అంతఃకరణమున నుండుదాని విడుచుచున్నాఁడు, పూర్వము వాసనాబలమువలన నంతఃకరణము పరిపూర్ణము నైనను బ్రహ్మస్వరూపము నతిక్ర మించి యెట్లు ప్రపంచమును గ్రహించెనో అట్లు సమాధిచే వాసనాక్షయ మగుట వలన విశేషించి నామరూపాదిగ్రహణమును జేయదు, ఆభాసప్రపంచమును విడిచి సర్వత్ర బ్రహ్మమునే చూచును. వ్యుత్థానమునందును సమాధియందును సర్వదా

బ్రహ్మమునందే యుండు నని యర్థము. ఇందుచే విద్వాంసునకు అహ మ్మను భావము లేమిచే నిది ఇత్యాదివాసన లే దని సూచితము. దర్పమ్ = కృతార్థుఁడను నేను బ్రహ్మవిదుఁడను నేను అను నభినివేశలక్షణ మగు నంతఃకరణవికారము దర్పము, దానిఁగూడ విడుచుచున్నాఁడు, స్వకారణ మగు నజ్ఞానమును అహంకారమును సమాధిచే వినష్ట మగు చుండఁగా "కారణనాశమువలనఁ గార్యనాశము" అను న్యాయంబునఁ దనకుఁ దానే దర్పము నశించుచున్నది యని యర్థము. అట్లే, కామం క్రోధమ్ = కామమును క్రోధమును విడుచుచున్నాఁడు, సంప్రాప్తపదార్థ భోగేచ్ఛ కామము, తన కపకారము చేసినవాని కొట్టుటకుఁ బూనుట క్రోధము, ఆ రెంటిని బరిత్యజించుచున్నాఁడు, స్వకారణ మగు రజము సమాధిచే నిర్మూలిత మగుటవలన నంతఃకరణము నిర్మల మగుటచేఁ జక్కని యప్రతిబద్ధ మగు నాత్మ విజ్ఞానముచే నేనే యిది యంతయు నని సర్వాత్మభావము నొందినవానికి నేను భోక్త నిది భోగ్య మనియు నితఁడు హంత నేను హతుఁడ ననియు విపరీతభావన లేమివలన స్వమాత్ర మగుటచే సర్వమునందును రాగద్వేషముల కవకాశము లేమివలన "నిమిత్తాపాయంబు గలుగ నైమిత్తికమునకును అపాయము" అను న్యాయముచేఁ గామక్రోధములు తమంతనే వినాశము నొందు నని యర్థము. అందువలననే, పరిగ్రహమ్=శరీరరక్షణార్థము ప్రాప్తమైన యేపరిగ్రహము కౌపీన కాషాయ కంథా దికము గలదో దానినిగూడ విడుచుచున్నాఁడు. ఇట్లు అహంకారమును బలమును దర్పమును కామమును క్రోధమును పరిగ్రహమును ఏ దేది వెలుపలను లోపలను వికల్పకారణమో దాని నెల్లను, విముచ్య = విడిచి, "న దణ్డం న కమణ్డలుం న శిఖాం న యజ్ఞోపవీతం నాచ్ఛాదనం చరతి పరమహంసః" * అని చెప్పినరీతిని దేహమాత్రావశిష్టుఁ డగు పరమహంసయై; ఓయీ! శరీరస్థితిహేతు వగు కాషాయకంథాదికమును విడిచినయెడ శీతవాతాదులచే వికల్పమే సంభవించును, ఎట్లు నిర్వికల్పుఁ డగును బ్రహ్మవిదుత్తముఁ డగు పరమహంస? అని యాశంకింపఁగా, దేహాదులయందు నేను నాది యను నభిమానము గలవానికే శీతాదికృతవిక్షేపము కాని యభిమానము లేనివానికిఁ గా దని యది సంభవింపమికి హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నిర్మమః = స్వకారణ మగు నహంకారము వినష్ట మగుటవలన నిశ్శేషముగా గతము నిర్గతము దేహమునందు మమభావ మెవ్వనికో అతఁడు నిర్మ

* దండమును గాని కమండలువును గాని శిఖాయజ్ఞోపవీతములను గాని వస్త్రమును గాని ధరింపఁడు పరమహంస.

ముఁడు, పరదేహమునందువలె స్వదేహమునందు మమత లేనివాఁ డని యర్థము, "స్వవపుః కుణపవద్ దృశ్యతే యత స్తద్వపు రపధ్వస్తమ్" * అను శ్రుతి వలన బ్రహ్మమునందే యాత్మప్రత్యయము గల మహాత్ముఁ డగు బ్రహ్మవిదుఁడు అనాత్మత్వంబునఁ దృక్సిద్ధం బగునట్టి మగు శరీరమునం దహంభావమును మమ భావమునుం జేయఁడు, సర్వవికల్పంబును తన్నిమిత్తకం బగుటవలన విద్యాంసున కది లేమివలన నది లే దని సూచించుట కయ్యే నిర్మమః అని చెప్పఁబడినది. ఎందు వలన నిట్లు చిరకాలనిత్యనిరంతరసమాధియోగముచే సిద్ధూత మైన యహంకార మమకారాద్యవిద్యావాసనాప్రపంచము గల బ్రహ్మవిద్యతి యెవ్వఁడు గలఁడో అతఁడు సమస్తము లైన గుహాగ్రంథులనుండియు విముక్తుఁ డగుచున్నాఁడో; అందు వలననే, శాన్తః = నిరింధనాగ్నివలె నుపశాంతము లయిన యంతఃకరణసర్వవికార ములునుం గలవాఁడు; అందువలననే ప్రసన్నాంతఃకరణుఁ డగుటచే ఆత్మయాథా త్మ్యవిజ్ఞానము నొందినవాఁడై, బ్రహ్మభూయాయ = బ్రహ్మభావముకొఱకు, బ్రహ్మ భావ మనఁగా సచ్చిదానందైకరసబ్రహ్మరూపమున నుండుట, దానికొఱకు; కల్పతే— బ్రహ్మాకారమున నిలుచుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇందుచే, అత్యంతశ్రద్ధతోఁ జిర కాలము నిత్యనిరంతరముగా సమాధినిష్ఠ యొకటే నియమంబున ననుష్ఠించిన వాఁడును తన్నిష్ఠచే నహమాదిసర్వవాసనాగ్రంథివిచ్ఛేదమును జక్కఁగాఁ జేసినవాఁ డును తద్విచ్ఛేదముచేఁ జక్కని యాత్మప్రసాదము నొందినవాఁడును తల్లాభముచే సిద్ధ మయిన యాత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానముచే నేనే యిది యంతయు నని సర్వంబును ఆత్మనుగానే చూచువాఁడు నగు బ్రహ్మవిదునకు బ్రహ్మభావము సిద్ధించు నని సూచి తము.

మ. అహంకారమ్ = మహాకులప్రసూతుఁడను నేను మహాత్ములకు శిష్యుఁడను మిక్కిలివిరక్తుఁడను నాకు సముఁడు మఱియొకఁడు లేఁడు అనునభిమాన మును, బలమ్=అసదాగ్రహమును, కాని శారీరమును కాదు, అది స్వాభావిక మగు టచే విడువ నశక్య మగుటవలన; దర్పమ్ = హర్షజన్య మగు మదమును ధర్మాతి క్రమమునకుఁ గారణ మైనదాని, "హృష్టో దృప్యతి దృప్తో ధర్మ మతిక్రామతి" అను స్మృతివలన; కామమ్ = విషయాభిలాషను, వైరాగ్యం సముపాశ్రితః అను టచేఁ జెప్పఁబడినను వెండియుఁ జెప్పుట యత్నాధిక్యసూచనార్థము; క్రోధమ్ = ద్వేషమును; పరిగ్రహమ్ — శరీరధారణార్థమును, అస్పృహుఁ డైనను బరులచే

* తనదేహము పీనుగులవలెఁ గనఁబడును. అందువలన నాదేహము నశించినది—లేనట్లే.

నియ్యఁబడిన బాహ్యోపకరణములను; విముచ్య=విడిచి, శిఖాయజ్ఞోపవీతాదికమును గూడ; ఒకదండమును కమండలువును కౌపీనాచ్ఛాదనమును శాస్త్రముచే నభ్యను జ్ఞాతమయినదాని శరీరయాత్రార్థము గ్రహించి పరమహంసపరివ్రాజకుఁడై, నిర్మమః = దేహజీవనమాత్రమునందును మమకారము లేనివాఁడు; అందువలననే అహంకారమమకారములు లేమివలన హర్షవిషాదరహితుఁ డగుటవలన, శాన్తః = చిత్తవిక్షేపరహితుఁ డగు యతి; జ్ఞానసాధనపరిపాకక్రమంబున, బ్రహ్మభూయాయ = బ్రహ్మసాక్షాత్కారముకొఱకు; కల్పతే = సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు.

శ్రీ. నుఱియును.—అంత, విరక్తుఁడ నేనను నహంకారమును బలమును—దురాగ్రహమును దర్పమును — యోగబలమువలన నున్నార్గప్రవృత్తిరూపమును ప్రారబ్ధవశంబునఁ బ్రాప్తము లగు విషయములందుఁ గామమును గ్రోధమును బరిగ్రహమును, విముచ్య = విశేషించి విడిచి, బలాత్కారమున సంభవించినవాని యందు నిర్మముఁ డగుచు, శాన్తః = ఉత్తమ మయిన యుపశాంతిని బొందినవాఁడు; బ్రహ్మభూయాయ = బ్రహ్మము నేనని నిశ్చలముగా నుండుటకొఱకు; కల్పతే = యోగ్యుఁ డగుచున్నాఁడు.

ప. ఇఁక విక్షేపకారణముల నున్మూలించుప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— *

రా. అహంకారమ్ = అనాత్మయం దాత్మాభిమానమును; బలమ్=తద్వృద్ధిహేతుభూత మైన వాసనాబలమును; తన్నిమిత్త మైన దర్పమును; కామం క్రోధం పరిగ్రహం విముచ్య; నిర్మమః = అనాత్మీయములం దెల్లను ఆత్మీయబుద్ధి లేనివాఁడు, శాన్తః = ఆత్మానుభవైకసుఖుఁడు; ఇట్టివాఁడై ధ్యానయోగముఁ జేయుచు, బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే = బ్రహ్మభావముకొఱకు సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు, సర్వబంధనిర్ముక్తుఁడై యథావస్థితుఁ డగు నాత్మ ననుభవించుచున్నాఁ డని యర్థము.

మా. బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే — బ్రహ్మమునందు భవనము బ్రహ్మభూయము, బ్రహ్మమునందు స్థితి, సర్వదా తన్నవస్కృత యని యర్థము.

> బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాఙ్క్షతి
> సమ స్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్. ౫౪

* పదయోజన శ్రీధరీయముతో సమానము.

భా. ఈ క్రమముచేత.— బ్రహ్మభూతః = బ్రహ్మప్రాప్తుఁడు; ప్రసన్నాత్మా = అధ్యాత్మప్రసాదము నొందినవాఁడు; నశోచతి = తన కొకానొకయర్థవైకల్యమును వైగుణ్యమును ఉద్దేశించి సంతాపము నొందఁడు. నకాఙ్క్షతి = కోరఁడు. బ్రహ్మభూతునిస్వభావం బిది యనువదింపఁ బడుచున్నది నశోచతి నకాఙ్క్షతి యని. అప్రాప్తవిషయమునం దాకాఙ్క్ష బ్రహ్మవిదున కుపపన్నము కాదు గదా! నహృష్యతి * అని గాని పాఠము. సర్వేషు భూతేషు=సమస్తభూతములయందు; సమః=సముఁడు, ఆత్మౌపమ్యముచే సర్వభూతములయందును సుఖమును దుఃఖమును గాని సమముగానే చూచువాఁ డని యర్థము, ఆత్మసమదర్శనము కా దిక్కడ, దానిఁ జెప్పఁబోవుటవలన భక్త్యా మా మభిజానాతి యని; ఇట్టివాఁ డగు జ్ఞాననిష్ఠుఁడు, మద్భక్తిమ్ = నాయందు పరమేశ్వరునియందు భక్తిని — భజనమును; పరామ్ = ఉత్తమమును జ్ఞానలక్షణ మైన చతుర్థభక్తిని; లభతే = పొందుచున్నాఁడు. "చతుర్విధా భజన్తే మామ్" అని చెప్పఁబడినది.

ఈ క్రమంబున బ్రహ్మమే నేనని పరమానందావిర్భావము నొందినవాఁ డెట్టి యాపద గలిగినను సంతాపము నొందఁడు, ఎట్టి యుత్తమవస్తువును గోరఁడు, సర్వభూతంబులయందును దనయందుబలె సుఖదుఃఖముల సమదృష్టి గలిగి యుండును, అట్టి జ్ఞాననిష్ఠుఁడు సమాధిపరిపాకమునం జేసి జ్ఞానలక్షణ మైన మద్భక్తిని నాలుగవదిగాఁ జెప్పఁబడినదానిఁ బొందుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

శ్రీ. అపేక్షితమును బూరించుచు మీఁది శ్లోకమును దించుచున్నారు ఈక్రమముచేత నని. బుద్ధ్యా విశుద్ధయా ఇత్యాదిక మిటఁ గ్రమము. బ్రహ్మప్రాప్తుఁడు — జీవించి యున్నవాఁ డయ్యే యశేషానర్థములును నివర్తిల్లి నిరతిశయానంద మగు బ్రహ్మమును దా నని యనుభవించువాఁ డని యర్థము. అధ్యాత్మము ప్రత్యగాత్మ, దానియందుఁ బ్రసాదము — సర్వానర్థనివృత్తిచే బరమానందావిర్భావము, దాని నొందినవాఁడు — జీవన్ముక్తుఁ డనుట. నశోచ తీత్యాదికమునకుఁ దాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు బ్రహ్మభూతుని ఇత్యాదిగా. ప్రాప్తవ్యమును బరిహార్యమును లే దను నిశ్చయమువలన నని యర్థము. స్వభావానువాదము నుపపాదించు

* హర్షింపఁడు.

చున్నారు అప్రాప్తేత్యాదిగా. అతని కప్రాప్తవిషయము లేమివలన. పరిహార్యా పరిహారముచేఁ గలుగు శోకము గూడ సంభవింపదు పరిహార్యమే లేమివలన నని యర్థము. పాఠాంతరము వంద్యో రమణీయము నొంది హర్షింపఁడు రమణీయమే లేమివలన నని యర్థము. వివక్షిత మగు సమదర్శనమును విశదీకరించుచున్నారు ఆ త్మేత్యాదిగా. ఓయీ! సర్వభూతములయందు సముఁడు నిర్విశేషుఁ డగు నాత్మను జూచుటయే యిట నభిప్రేత మేల కారాదు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఆత్మ స మేత్యాదిగా. ఉక్తవిశేషణయుక్తుఁ డగు జీవన్ముక్తునకు జ్ఞాననిష్ఠ పూర్వోక్తక్రమంబునఁ బ్రాప్తమై సుప్రతిష్ఠిత మగుచున్నది యని చెప్పుచున్నారు ఇట్టివాఁడు ఇత్యాదిగా. శ్రవణమనననిదిధ్యాసనవంతుఁడు శమాదియుక్తుఁ డగువానికి అభ్యస్తములగు శ్రవణాదులచే బ్రహ్మాత్మైక్యయం దపరోక్షము మోక్షఫల మగు జ్ఞానము సిద్ధించుచున్నది యని యర్థము. ఆర్తాదిభక్తిత్రయము నపేక్షించి జ్ఞానలక్షణ మగు భక్తి చతుర్థ మని చెప్పఁబడినది. అందు సప్తమాధ్యాయవాక్యముఁ బ్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు చతుర్విధా ఇత్యాదిగా.

హ. ఇప్పుడు బ్రహ్మభూతునిలక్షణము చెప్పఁబడుచున్నది.—బ్రహ్మమే యైనవాఁడు బ్రహ్మభూతుఁడు; ప్రసన్నము—స్వచ్ఛ మగు ఆత్మ గలవాఁడు ప్రసన్నాత్ముఁడు, రాగద్వేషములచే నాకర్షింపఁబడని హృదయము గలవాఁ డని యర్థము. నశోచతి నకాఙ్క్షతి. సమః సర్వేషు భూతేషు = ప్రాణులయందు ఒక్కనినే పరమాత్మను ఆత్మయై యున్నవానిఁ జూచుచు; ఇట్టివాఁడు, మద్భక్తిమ్ = ఈశ్వరభక్తిని భజనమును తాదాత్మ్యమును; పరామ్ = ఉత్కృష్ట మైనదాని; లభతే.

శం. ఇట్లు విశుద్ధబుద్ధిత్యాది సహకారిసాధనములతోఁ జక్కగా ననుష్ఠించిన ధ్యానయోగనిష్ఠచే సముత్పన్న మగు సమ్యక్జ్ఞానముచేత బ్రహ్మభావము నొందినట్టి మహాత్ముఁడు జీవన్ముక్తుఁడు కృతార్థుఁ డగు యతియొక్కస్థితిని జెప్పుచున్నాఁడర్ధశ్లోకముచేత.—ఉక్తసాధనసంపత్తితో సమనుష్ఠితం బగు సమాధినిష్ఠచే రజస్తమస్తత్కార్యరాగద్వేషాదులును అహంకారమమకారాదులు నగు నశేషమలంబులును విధ్వస్తము లగుటచేత ప్రసన్నము — కేవలశుద్ధసత్త్వభావము నొందినది, సర్వత్రబ్రహ్మమాత్రగ్రహణముచేఁ బ్రశాంతము విపరీతప్రత్యయరహిత మగు ఆత్మ— అంతఃకరణము ఎవ్వనికో అతఁడు ప్రసన్నాత్ముఁడు, సమాధినిష్ఠచేఁ బరిపక్వమయిన జ్ఞాము గలవాఁడు; అందువలననే దృశ్యసంబంధమును బరిత్యజించి, బ్రహ్మభూతః =

సద్ఘనము చిద్ఘనము ఆనందఘన మగు నేపరబ్రహ్మము గలదో అదియే నే నని తద్భావము నొందినవాఁడు, జీవన్ముక్తుఁ డగు బ్రహ్మవిత్తముఁడు; నశోచతి = శోకమును జేయఁడు, శోకహేతు వగు ననర్థము లేమివలన; లోకమునందుఁ దన కొకానొక యనర్థముఁ దలఁచి మూఢుఁడు శోకించుచున్నాఁడు, అది లేమివలన నితఁడు శోకింపఁడు, సర్వంబును దానే యని చూచునట్టి విద్వాంసుని కనర్థముకొఱ కర్థాంతరము సంభవింపదు గదా! అది యున్నఁ గదా దానిఁ గని యితఁడు శోకించును, "ద్వితీయాద్వై భయం భవతి" అని ద్వైతమే భయహేతు వని శ్రుతి చెప్పుచున్నది, స్వాన్యతిరిక్తమే భయకారణంబును దుఃఖకారణంబు ననుట దృష్టము గూడ, అందువలనఁ దన్నే సర్వత్ర చిదేకరసునిఁ బ్రశాంతుని వృద్ధిక్షయాదివర్జితు నానందఘను నద్వితీయుఁ జూచుచున్న వాని కనర్థహేతు వగు నితరము కనఁబడమివలన బ్రహ్మవిత్తముఁడు శోకనిమిత్తము లేమివలన శోకింపఁ డని యర్థము. ఓయీ! ఆభాసరూపంబున విద్వాంసునకును ఉపాధి యుండనే యున్నది, అందువలన వైకల్యవైగుణ్యములు శోకనిమిత్తములు సంభవించుటవలన నెట్లు విద్వాంసుఁడు శోకింపఁడు? అందు వేని చెప్పెదము, దేహమునందు మమత్వాభావము ప్రతిపాదితం బగుటవలన. దేహమునందు నేను నాది యను నభిమానము గలవానికే తద్వైకల్యవైగుణ్యములయందు శోకము సంభవించును. మఱి బ్రహ్మమే నేను దేహము గా నని నిరభిమానుఁడును సర్వాత్మకమును వాని కవిషయంబు నగు బ్రహ్మమునం దాత్మభావము నొంది తద్రూపంబున నిరూఢ మగు వృత్తి గలవాఁడు నగు విద్వాంసునకుఁ బ్రతిచ్ఛాయవలె నుపాధి యసత్తగుటవలనఁ దన్నిమిత్తం బగు శోకము సంభవింపదు. అట్లు శ్రుతి "కిమిచ్ఛన్ కస్య కామాయ, మత్వా ధీరో హర్షశోకౌ జహాతి, క శ్శోక ఏకత్వమనుపశ్యతః" ఇత్యాదికము. నకాఙ్క్షతి = ఇట్టి లక్షణము గల బ్రహ్మవిదుఁ డగు యతి యేయర్థమునుం గోరఁడు. ఎల్లరును అప్రాప్త మగు నర్థమును గదా కోరుదురు అట్లీ బ్రహ్మవిదునకుఁ బ్రాప్తవ్య మగు నర్థము లేదు నాకిది కావలయు నని కోరుటకు, "అహ మన్న మహ మన్న మహ మన్న మహ మన్నాదో౽హ మన్నాదో౽హ మన్నాదః, అహం మను రభవం సూర్యశ్చ" అను న్యాయముచే తానే భోక్తృభోగ్యరూపంబున నున్నవాఁ డగుటవలనను దనకంటె భిన్న మయిన వస్త్వంతరము లేమివలనను. నేనే యిది యంతయు నని సర్వాత్మభావము నొందుటచే సర్వవస్తువును స్వాత్మ యగుటచేఁ బ్రాప్త మగుటవలనఁ గామనయే సంభవింపదు, అందువలననే కాంక్షింపఁడు. "సో౽శ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా

విపశ్చితా" అని బ్రహ్మభావాపన్నుఁ డగు యతికి సర్వకామప్రాప్తి శ్రుతం బగుటవలనను అవాప్తసర్వకామునకు కామయితృత్వము సంభవింపమివలనను కామం క్రోధ మ్మని కామము పరిత్యక్త మగుటవలనను బ్రహ్మవిదుఁ డెప్పుడును ఎందును దేనిని గాంక్షింపఁ డని యర్థము. జ్ఞానమునకు సమ్యక్త్వము సిద్ధించుటకై విశుద్ధబుద్ధిత్వాదిసాధనసంపన్నుఁడై జ్ఞాననిష్ఠ చేయువానికి అతత్త్యాగపూర్వక * మగు బ్రహ్మప్రాప్తియే సూచితము, కాని నిష్ఠచే సంప్రాప్త మగు జ్ఞానముయొక్క స్వరూపము తెలుపఁబడినది కాదు. అందుచే వస్తుతత్త్వనిర్ధారణప్రకారంబును నిర్ధారితవస్తుప్రాప్తియు జిజ్ఞాసువునకుఁ దెలియవలయును. ఇది యంతయు సంక్షేపమునఁ బ్రతిపాదించుచున్నాఁడు సార్ధశ్లోకముచేత.—సమః = విశుద్ధబుద్ధిత్వాదులును తద్బుద్ధిత్వాదులు నగు జ్ఞాననిష్ఠాసహకారిసాధనములతోఁ జక్కగా సంపన్నుండును సమదర్శనపరుండును సమ్యగ్జ్ఞానసిద్ధికొఱకు జ్ఞాననిష్ఠయందుఁ బ్రవృత్తుఁ డగు బ్రహ్మవిద్యతి; "అశరీరం శరీరే ష్వనవస్థే ష్వవస్థితమ్, సర్వభూతేషు యే నైకమ్" అని చెప్పినప్రకారంబున, భూతేషు = ఆకాశాదిస్థూలాంతములును భూతకార్యములగు బ్రహ్మాదిస్తంబాంతశరీరములయందును; సర్వేషు = సమస్తములయందును; పరామ్ = జ్ఞాననిష్ఠాపరిపాకజన్యం బగుటవలనను సంశయవిపర్యయాదిదోషవిరహితం బగుటవలనను అప్రతిబద్ధం బగుటవలనను పరమార్థబోధకం బగుటవలనను ప్రకృష్ట మయినదాని; అట్టి, మద్భక్తిమ్ = విషయాకారమును భజించుచున్నది కావున భక్తి యనఁగా జ్ఞానము నిష్ఠాపరిపాకమువలనఁ బుట్టినది, నాయొక్క — సర్వభూతాత్మభూతంబును నిర్విశేషంబును అపరిచ్ఛిన్నంబును సర్వోపాధివివర్జితంబును చిదేకరసంబు నగు పరబ్రహ్మముయొక్క భక్తి మద్భక్తి, దాని; లభతే — నిత్యనిరంతరసమాధినిష్ఠచే నంతఃకరణము శుద్ధసత్త్వభావము నొందఁగా సర్వత్ర మత్స్వరూపగ్రాహక మగు నద్వైతవిషయ మైన జ్ఞానమును బ్రహ్మవిదుఁడు పొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

• ౫౫. ఏక్రమముచే బ్రహ్మభూయమునకు సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు? అనఁగా దానిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మభూతః = నేను బ్రహ్మమ నను దృఢనిశ్చయము గలవాఁడు, శ్రవణమననాభ్యాసమువలన; ప్రసన్నాత్మా=శుద్ధచిత్తుఁడు, శమదమాద్యభ్యాసమువలన; అందువలననే, నశోచతి, నష్టమును గూర్చి. నకాంక్షతి, అప్రాప్తమును. అందువలననే నిగ్రహానుగ్రహములు పుట్టమివలన, సమః సర్వేషు భూతేషు—

* జ్ఞాననిష్ఠను విడువ కుండుటవలనఁ గలుగునట్టిది.

ఆత్మౌపమ్యమున సర్వత్ర సుఖమును దుఃఖమును సమముగాఁ జూచుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇట్టి జ్ఞాననిష్ఠుఁ డగు యతి, మద్భక్తిమ్ = నాయందు భగవంతునియందు శుద్ధునియందు పరమాత్మయందు భక్తిని — ఉపాసనను మదాకారచిత్తవృత్త్యావృత్తి రూపమును పరిపక్వనిదిధ్యాసనం బను పేరు గలదానిని శ్రవణమననాభ్యాసమునకు ఫలభూతమైనదానిని; లభతే; పరామ్ = శ్రేష్ఠమును, వ్యవధానము లేక సాక్షాత్కారము ఫలముగాఁ గలదానిని. లేక, చతుర్విధా భజన్తే మామ్ అనుచోటఁ జెప్పఁబడిన నాలుగుభక్తులలోఁ గడపటి దైన జ్ఞానలక్షణ మగు భక్తిని.

శ్రీ. బ్రహ్మము నే నని నిశ్చలముగా నుండుటకు ఫలమును జెప్పుచున్నాఁడు.—బ్రహ్మభూతః = బ్రహ్మమునం దున్నవాఁడు; ప్రసన్నచిత్తుఁడు, నష్టమును గూర్చి శోకింపఁడు. అప్రాప్తమునుం గాంక్షింపఁడు, దేహాద్యభిమానము లేమివలన. అందువలననే, సర్వభూతములందును సముఁడై రాగద్వేషాదికృత విక్షేపములు లేమి వలన సర్వభూతములయందును మద్భావనాలక్షణ మగు పర మయిన మద్భక్తిని పొందుచున్నాఁడు.

ప. సర్వభూతేషు సమః — తారతమ్యవర్జితుఁడు మాత్రమే కాఁడు, మత్తే మనఁగా, మద్భక్తిం లభతే — సర్వభూతములయందు మద్భావనను బొందుచున్నాఁడు. *

రా. బ్రహ్మభూతః = ఆవిర్భూత మయిన యపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానైకాకారమును మచ్ఛేషతైకస్వభావము నగు నాత్మస్వరూపము గలవాఁడు, "ఇత స్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్" అని స్వశేషత గదా చెప్పఁబడినది; ప్రసన్నాత్మా = క్లేశకర్మాదులచేఁ గలుషము గాని స్వరూపము గలవాఁడు; నాకంటె వ్యతిరిక్తమైన భూతవిశేషము దేనిని గూర్చి, నశోచతి. దేనిని, నకాఙ్క్షతి. మత్తే మనఁగా, మద్వ్యతిరిక్తము లగు సర్వభూతములయెడ అనాదరణీయతయందు సముఁడు, నిఖిల మగు వస్తుజాతమును దృణమువలెఁ దలంచుచు; మద్భక్తిం లభతే పరామ్ — నాయందు సర్వేశ్వరునియందు నిఖిలజగదుత్పత్తిస్థితిప్రలయలీలునియందు నిరస్తసమస్తహేయగంధునియందు అనవధికాతిశయాసంఖ్యేయ కల్యాణగుణగణైకతానునియందు లావణ్యామృతసాగరునందు శ్రీమంతునందుఁ బుండరీకాక్షునియందు తనస్వామియందు అత్యంతప్రియానుభవరూప మగు పర మైన భక్తిని ప్రాపించుచున్నాఁడు.

* తక్కినది శ్రీగరీయుతుల్యము.

మూ. *

భక్త్యా మా మభిజానాతి యావాన్ యశ్చాఽస్మి తత్త్వతః
తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్. ౫౫

భా. అంత జ్ఞానలక్షణ మగు.—భక్త్యా = భక్తిచేత; మామ్ = నన్ను, బ్రహ్మమును; అభిజానాతి = గుర్తించి యెఱుంగుచున్నాఁడు; యావాన్ = నేను ఉపాధికృతవివిధభేదములు గలవాఁడ నెంతవాఁడను; యశ్చ = నేను సర్వోపాధివర్జితుఁడను ఉత్తమపురుషుఁడను ఆకాశకల్పుఁడను ఎట్టివాఁడను; అస్మి = అగుచున్నానో; అట్టి నన్ను అద్వైతునిఁ జైతన్యమాత్రైకరసుని అజుని అజరుని అమరుని అభయుని అనిధనుని ♦ తత్త్వతః = వాస్తవంబున; అభిజానాతి. తతః = అంత; మామ్=నన్ను; ఇట్లు, తత్త్వతః = వాస్తవమున; జ్ఞాత్వా=ఎఱింగి; తదనన్తరమ్=వెంటనే; విశతే = ప్రవేశించుచున్నాఁడు నన్నే. ఇట జ్ఞానంబును తదనంతరప్రవేశక్రియయును భిన్నము లని వివక్షితములు కావు "జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్" అని. ఏమి మఱి? ఫలాంతరము లేమివలన జ్ఞానమాత్రమే ప్రవేశము, "క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి" అని చెప్పఁబడి యుండుట వలన.

అట్లు జ్ఞానలక్షణ మగు భక్తిచే సోపాధికుఁడ నైన నే నెంతవాఁడనో నిరుపాధికుఁడ నగు నే నెట్టివాఁడనో నాదు వాస్తవం బగు చైతన్యమాత్రైకరసస్వరూపము నెఱుంగుచున్నాఁడు, ఇట్లెఱింగి నేనే యగుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. ఓయీ! సమాధిసాధ్యమును బరభక్త్యాత్మకము నగు జ్ఞానముచే నేమి యపూర్వము పొందఁబడును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అంత నిత్యాదిగా. భక్తిచేత సమాధిలభ్యముచేత నన్ను బ్రహ్మమును అభిజానాతి = అభిముఖ్యంబున — ప్రత్యక్త్వమున వ్యాపించుచున్నాఁ డని యర్థము. ఆ భక్తిపరాధీన మగు జ్ఞానమునే వివరించుచున్నారు యావా నిత్యాదిగా. ఆకాశకల్పుఁడను — అనవచ్ఛిన్నుఁడను అసంగుఁడను. చైతన్యమునకు విషయసాపేక్షత్వమును బరిహరించుచున్నారు అద్వైతుని అని. ఎవరు ద్రవ్యబోధాత్మకుఁ డాత్మ యని చెప్పుదురో వారిని గూర్చి

* ఈ శ్లోకమునకును మీఁది శ్లోకమునకును ఈ భాష్యము లేదు.

♦ మరణము లేనివానిని.

చెప్పఁబడినది చైతన్యమాత్ర యని. చైతన్యమాత్రుఁడైనను ఆత్మ యందు ధర్మాంతరముచేఁ గలుగు ధర్మిత్వమును నిషేధించుచున్నారు ఏకరసుఁ డని. సర్వక్రియారహితత్వము చెప్పుటచే ఆత్మకుఁ గూటస్థతను వ్యవస్థాపించుచున్నారు అజుని అని. ఈ వికారములు లేమికి తిద్ధేతు వగు నజ్ఞానముతోఁ నసంబంధమును హేతువునుగాఁ జెప్పుచున్నారు అభయుని. తత్త్వజ్ఞానము ననువదించి తత్ఫల మగు విదేహకైవల్యమును పొందించుచున్నారు తత ఇత్యాదిగా. తత్త్వజ్ఞానమునకును తదనంతరప్రవేశక్రియకును ప్రాప్త మగు భిన్నత్వమును నిరాకరించుచున్నారు ఇట నిత్యాదిగా. భిన్నములు కానియెడ భేదోక్తి కేమి గతి యని యాశంకించి యిది యౌపచారిక మని చెప్పుచున్నారు ఏమి మఱి ఇత్యాదిగా. బ్రహ్మప్రాప్తియే ఫలాంతర మని యాశంకించి బ్రహ్మాత్మలకు భేదము లేమివలనఁ దత్ప్రాప్తి జ్ఞానముకంటె నతిరిక్తము కా దని చెప్పుచున్నారు క్షేత్రజ్ఞ మిత్యాదిగా.

భా. ఓయీ! విరుద్ధ మిది చెప్పఁబడినది— జ్ఞానముయొక్క పరం బగు నిష్ఠ యేది గలదో దానిచే నన్ను గుర్తించి యెఱుఁగుచున్నాఁ డని. ఎట్లు విరుద్ధ మనఁగాఁ జెప్పెదను. ఎప్పుడే విషయమునందు జ్ఞానము జ్ఞాతకుఁ బుట్టుచున్నదో అప్పుడే యావిషయమును గుర్తించి యెఱుంగుచున్నాఁడు జ్ఞాత, జ్ఞానావృత్తిలక్షణం బగు జ్ఞాననిష్ఠ నపేక్షింపఁడు. అందువలన జ్ఞానముచే గుర్తించి యెఱుంగఁడు జ్ఞానావృత్తిరూప మైన జ్ఞాననిష్ఠచే మాత్ర మెఱుంగుచున్నాఁ డనుట విరుద్ధము.

ఆ. జ్ఞాననిష్ఠచేఁ బరభక్తిచే నన్ను గుర్తించి యెఱుగుచున్నాఁ డని చెప్పినదాని నాక్షేపించుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. విరుద్ధత్వమును వివరించుటకై ప్రశ్న చేయుచున్నాఁడు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. విరోధమును స్ఫుటీకరింపఁ బ్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాఁడు చెప్పెదను అని. అందు జ్ఞానము పుట్టుటవలననే విషయాభివ్యక్తి యని చెప్పుచున్నాఁడు ఎప్పుడు ఇత్యాదిగా. అప్పుడే యను నేవకారముచే నివార్యమును జూపుచున్నాఁడు జ్ఞా నేత్యాదిగా ఇది మన కిద్దఱకును సమ్మత మని శేషము. జ్ఞానముయొక్క యుత్పత్తివలననే విషయ మభివ్యక్త మైనను ఎట్లు ప్రకృతమందు విరోధము? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు అందువలన నిత్యాదిగా.

భా. కా దిది దోషము, జ్ఞానమునకు స్వోత్పత్తి పరిపాక హేతువులతోఁ గూడినదానికిఁ బ్రతిపక్షవిహీనంబునకు ఆత్మానుభవనిశ్చయావసానత్వ *

* నిశ్చయపర్యన్తత్వము.

మేది గలదో అది నిష్ఠాశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడుటవలన. శాస్త్రాచార్యోపదేశముచే జ్ఞానోత్పత్తిపరిపాకములకు హేతువై సహకారికారణ మగు బుద్ధివిశుద్ధ్యాదికమును అమానిత్వాదికమును అపేక్షించి జనిత మైన క్షేత్రజ్ఞపరమాత్మతత్త్వజ్ఞానమునకుఁ గర్త్రాదికారకభేదబుద్ధినిబంధనసర్వకర్మసన్న్యాససహితమునకు స్వాత్మానుభవనిశ్చయరూపమున నవస్థానం బేది గలదో అది పర మగు జ్ఞాననిష్ఠ యని చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ యీ జ్ఞాననిష్ఠ ఆర్తాదిభక్తిత్రయాపేక్షచేఁ బర మగు చతుర్థభక్తి యని చెప్పఁబడినది. ఆ పరభక్తిచే భగవంతునిఁ దత్త్వమునఁ గుర్తించి యెఱుంగుచున్నాఁడు. తదనంతరమే యీశ్వరక్షేత్రజ్ఞభేదబుద్ధి యశేషము నివర్తిలుచున్నది. అందువలన జ్ఞాననిష్ఠాలక్షణ మగు భక్తిచే మా మభిజానాతి యను వచనము విరుద్ధము కాదు.

టీ. శంకిత మగు విరోధమును నిరసించుచున్నారు కాదిది దోషము అని. చెప్పిన హేతువునే వివరించుచున్నారు శాస్త్రేత్యాదిగా. శాస్త్రానుసారి యగు నాచార్యోపదేశ మేది గలదో దానిచే జ్ఞానోత్పత్తి "ఆచార్యవాన్ పురుషో వేద" అను శ్రుతివలన, ఆ జ్ఞానోత్పత్తియొక్క పరిపాకము — సంశయాది ప్రతిబంధనాశము, దానియందు హేతువును ఆ యుపదేశమునకే సహకారికారణము నగు బుద్ధిశుద్ధ్యాదిక మేది గలదో దాని నపేక్షించి ఆ యుపదేశమువలననే జనిత మయిన యే యైక్యజ్ఞానము గలదో దానియొక్క, కారకభేదబుద్ధినిబంధనము లగు సర్వకర్మము లేవి గలవో వానిసన్న్యాసముతోఁ గూడినదానియొక్క, ఫలరూపంబున సర్వకల్పనారహిత మగు స్వాత్మయందే యవస్థానము — నిలుకడ యేది గలదో అది జ్ఞానముయొక్క పర మైన నిష్ఠ యని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది ప్రామాణికులచేత నని యర్థము. పర మగు జ్ఞాననిష్ఠ యిట్టి దగునేని యెట్లు మఱి యది చతుర్థభక్తి యని చెప్పఁబడినది? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఆ యీ జ్ఞాననిష్ఠ ఇత్యాదిగా. యథోక్త మగు భక్తిచే భగవంతునితత్త్వజ్ఞానము సిద్ధించుచున్నది యని చెప్పుచున్నారు ఆ పరభక్తిచే నిత్యాదిగా. తత్త్వజ్ఞానమునకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నారు తదనంతరమే ఇత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠారూప మగు భగవద్భక్తి తత్త్వజ్ఞానమునకన్న అతిరిక్తము కామి వలనను దత్ఫల మగు నజ్ఞాననివృత్తియుఁ దన్మాత్రమే యగుటవలనను భేదోక్తి యౌపచారిక మగుటవలనను ప్రకృతవాక్యం బవిరుద్ధ మని యుపసంహరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

భా. ఇందు సర్వంబును నివృత్తిపరాయణ మగు శాస్త్రము వేదాంతేతిహాసపురాణస్మృతిలక్షణం బద్దియంత మగుచున్నది.— "విదిత్వా వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యాం చరన్తి, తస్మాన్న్యాస మేషాం తపసా మతిరిక్త మాహుః, న్యాస ఏవాత్యరేచయత్" ఇత్యాది, "సన్న్యాసః కర్మణాం న్యాసః, వేదానిమంచ లోకమముంచ పరిత్యజ్య, త్యజ ధర్మ మధర్మంచ" ఇత్యాదులును. ఇందును బ్రదర్శితంబులు వాక్యములు. ఆ వాక్యముల కనర్థకత యుక్తము కాదు. అర్థవాదత్వంబును దగదు, స్వప్రకరణస్థము లగుటవలన. మోక్షము ప్రత్యగాత్మావిక్రియస్వరూపనిష్ఠం * బగుటవలనను. పూర్వసముద్రమునకుం బోవం గోరువానికిం బ్రతిలోమముగాం బశ్చిమసముద్రమునకుం బోం గోరువానితో సమానమార్గత సంభవింపదు గదా! ప్రత్యగాత్మవిషయప్రత్యయసంతానకరణాభినివేశము † గదా జ్ఞాననిష్ఠ. దానికిం బశ్చిమసముద్రగమనమునకుంబోలెం గర్మముతో సహభావము విరుద్ధము. పర్వతసర్షపములకుం ‡ బోలె నంతరము గలది విరోధ మని ప్రమాణవిదులనిశ్చయము. అందువలన సర్వకర్మసన్న్యాసముచేతనే జ్ఞాననిష్ఠ కార్యం బని సిద్ధము.

ఆ. ఉపదేశజనితం బగు జ్ఞానము సర్వకర్మసన్న్యాససహితము స్వరూపావస్థానాత్మకమే పరమపురుషార్థోపాయం బను నీయర్థమునందుం బ్రమాణముం జెప్పుచున్నారు ఇందు ఇత్యాదిగా. ఆ శాస్త్రమునే యుదాహరించుచున్నారు విదిత్వేత్యాదిగా. ప్రదర్శితంబులు వాక్యములు సర్వకర్మాణి మన సేత్యాదులు ఓయీ! ఈ వాక్యము లవివక్షితార్థము లగుటవలన వీనికి స్వార్థమునం బ్రామాణ్యము లేదని యాశంకించి వేదవాక్యము లధ్యయనవిధిచే నుపాత్తము లగుటవలనను ఇతరములు తదనుసారు లగుటవలనను అట్లు చెప్పం దగ దని చెప్పుచున్నారు ఆ వాక్యములకు ఇత్యాదిగా. అట్లయినను సోऽరోదీ దిత్యాదివాక్యములువలె స్వార్థమునందుం బ్రమాణములు కా వని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అర్థవాదత్వంబును దగ దని. ఇందువలనం గూడ ముముక్షువునకు మోక్షోపాయ మగు జ్ఞాననిష్ఠ నపేక్షించు

* ప్రత్యగాత్మయొక్క నిర్వికారస్వరూపమునందు నిష్ఠ గలది.

† ప్రత్యగాత్మవిషయ మగు జ్ఞానముయొక్క ధారను జేయుటయందుం బూనిక — దాని నెడతెగక చేయుట.

‡ కొండయును ఆవగింజయును.

వానికి సన్న్యాసమునం దధికారము, కర్మనిష్ఠయందు లేదని చెప్పుచున్నారు ప్రత్యగిత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠునకుఁ గర్మనిష్ఠ విరుద్ధ మనుటకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు పూర్వేత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠాస్వరూపము ననువదించుచు కర్మనిష్ఠతో దానికి సహభావము విరుద్ధ మని దార్ష్టాంతికముఁ జెప్పుచున్నారు ప్రత్యగాత్మ విష యేత్యాదిగా. జ్ఞానకర్మములకు విరోధ మెట్లని యాశంకించి కర్మములు జ్ఞాననివ ర్త్యంబు లనుట శ్రుతిస్మృతిసిద్ధ మగుటవలన నని చెప్పుచున్నారు పర్వ తేత్యా దిగా. అంతరము గలది — రెండును ఒకధర్మియందు నునికికి సాంకర్యాభావసంపాదక* మగు భేదము గలది యని యర్థము. జ్ఞానకర్మములకు సముచ్చయము లేనపుడు ఫలితము నుపసంహరించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

౫౫. ఇప్పుడు బ్రహ్మస్వరూపావగతికిఁ బ్రత్యాసన్న మగు కారణముఁ జెప్పుచున్నాఁడు—భక్త్యా = భజనముచేత; మామ్ — సర్వేశ్వరుని; అభిజానాతి = ఎఱుంగుచున్నాఁడు. యావాన్ = నే నెంతవాఁడనో యుపాధికృతభిన్నప్రపంచ స్వరూపముచేత; యశ్చ అస్మి — నిరస్త సమస్తోపాధిక మగు స్వరూపము చేత; తత్త్వతః = పరమార్థముచేత. ఇట్లు, తతః మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా తదనన్తరమ్, విశతే — ప్రవేశించుచున్నాఁడు, బ్రహ్మమే సర్వ మని యెఱుఁగుచున్నాఁ డని యర్థము, “ ఉదారా స్సర్వ ఏ వై తే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్ ” అని చెప్పి యుండుటవలన.

౬౦. ఇట్లు చిరకాలము నిత్యముగు నిరంతరముగా సమభ్యసింపఁబడు జ్ఞాన యోగముచేత విపరీతప్రత్యయహేతువు లగు ననాద్యవిద్యావాసనలకును దత్కా ర్యము లగు విపరీతప్రత్యయములకును సశ్శేషవినాశము కాఁగా వికల్పమును సర్వం బును బరిత్యజించి సర్వత్ర సమదర్శనలక్షణ మగు జ్ఞానము నొందినట్టి బ్రహ్మవిద్య కిఁ దద్జ్ఞానోత్పన్న మగు వస్తుతత్త్వనిశ్చయమును బ్రతిపాదించుచు నట్టి నిశ్చయము గలవానికి బ్రహ్మప్రాప్తిని దెలుపుచున్నాఁడు.—భక్త్యా = వెలుపలను లోపలను వస్తుమాత్రావగాహి యగు నిర్వికల్ప మైన ప్రత్యగ్దృష్టిచే సమ్యగధిష్ఠానసందర్శన జన్య మగు జ్ఞానముచే; బ్రహ్మవిద్యతి, మామ్=నన్ను। పరబ్రహ్మమును; అభిజానాతి= అభి — అంతటను అభిముఖ్యంబున వికల్పరహితముగా సాక్షాత్కృత మగు వస్తువు యొక్క తత్త్వమును నిశ్చయించుచున్నాఁడు, సామాన్యంబునను విశేషంబునను

* బండొంటికిఁ గలియుఁటని గలిగించునట్టి.

అధిగతం బగు నన్నుయొక్క తత్త్వనిర్ధారణము చేయుచున్నాఁ డని యర్థము. నిర్ధారణప్రకారము నే చెప్పుచున్నాఁడు.—అవ్యక్తమహదాదితత్త్వకార్యోపాధి యోగమువలన నేను, యోగాత్ = మాయాకల్పితము లగు నుపాధిభేదములచే నే నెట్టివాఁడ నగుచున్నానో, సమష్టిస్థూలసూక్ష్మకారణోపాధులచే విరాట్టు హిరణ్యగర్భుఁ డీశ్వరుఁ డనియు వ్యష్టిస్థూలసూక్ష్మకారణోపాధులచే విశ్వుఁడు తైజసుఁడు ప్రాజ్ఞుఁ డనియు గుణత్రయోపాధులచే బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరుఁ డనియు నవాంతరవృత్తులచే దేవతలు తిర్యగ్జంతువులు మనుష్యు లనియు నెట్టివాఁడనై ప్రతీతుఁడ నగుచున్నానో యని యర్థము. తా నవికృతమే యగుచు నధిష్ఠాన మారోపిత నామరూపముల ననుకరించుచు, ఎట్లు రజ్జువు తా నవికృత మయ్యు నారోపిత మగు సర్పముయొక్క శిరఃపుచ్ఛాద్యాకారంబునఁ దోఁచుచున్నదో గ్రహించువాని గ్రహణదోషముచేత, మరువే నారోపితజలప్రవాహతరంగాదిరూపంబునఁ బ్రతీత మగుచున్నదో, అట్లధిష్ఠానభూత మక్రియమే యగు పరబ్రహ్మము నారోపితనామరూపముల ననుకరించుచు నానావిధమువలెఁ బ్రతీత మగుచున్నది. అట్లే శ్రుతులు స్మృతులును.—"ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే, ఏక స్సన్ బహుధా విచచార, ఏక ఏవహి భూతాత్మా భూతే భూతే వ్యవస్థితః, స ఏకధా భవతి త్రిధా భవతి పఞ్చధా సప్తధా భవతి నవధా చైవ పున శ్చైకాదశపి స్మృతః" అనియు, "బహురూప ఇవా ఽఽభాతి మాయయా బహురూపయా। నిత్య స్సర్వగతో ఽప్యాత్మా కూటస్థో దోషవర్జితః। ఏక స్సన్ భిద్యతే భ్రాన్త్యా మాయయా నతు తత్త్వతః" అనియును. ఎవఁడ నిట్లు మాయాపరికల్పితము లగు నుపాధివిశేషములచేఁ బరిచ్ఛిన్నునివలె ధర్మివలెఁ గర్మివలె గుణివలెఁ బ్రతీతుఁడ నగుచున్నానో అట్టివాఁడనే నేను శ్రుత్యనుసారి యగు యుక్తిచేతను సమాహిత మగు బుద్ధిచేతను బరిశీలించునెడ నుపాధి తద్ధర్మ తత్కర్మ తద్గుణ తద్వికారరహితుఁడ నపరిచ్ఛిన్నుఁడను నిత్యుఁడను నిర్విశేషుఁడను మోక్షస్వరూపుఁడను అవిక్రియుఁడ నొక్కఁడనే యగుచున్నా నని చెప్పుచున్నాఁడు.—యశ్చాస్మి తత్త్వతః—"అథా ఽత ఆదేశో నేతి నేతి, యత్ర నా ఽన్య త్పశ్యతి, య త్త దద్రేశ్య మగ్రాహ్య మగోత్ర మవర్ణ మచక్షుశ్శ్రోత్రమ్, అస్థూల మన ణ్వహ్రస్వ మదీర్ఘమ్" ఇత్యాది శ్రుత్యనుకూలము లగు నేతినేతివాక్యములచే నారోపిత నామరూపములనిషేధము చేయఁగాఁ దన్నిషేధమున కవధిభూతము యుక్తిశతములచేతనేనియు ననిషేధ్యము నిషేధించువాని కాత్మభూతము అహేయ మనుపాదేయము నిర్విశేషము నిరాభాసము నిరా

ధారము నిరాకారము నిరవద్యము నిరంజనము నిష్కలము నిష్క్రియము శాంత మనంత మనాద్యంతము నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావము అఖండానందైకరసము నగుచుం బగు తత్త్వ మేది గలదో దానిచేత — పారమార్థికస్వరూపముచే కాలత్రయము నందును ప్రమాణాంతరాబాధిత మగు సత్త గలదానిచే స్థితుఁడను నిత్యుఁడను శాశ్వతుఁడ నగు నే నెవ్వఁడను ఒక్కఁడనే యద్వితీయుఁడను సచ్చిదానందైకలక్షణుఁడ నున్నానో అట్టి; మామ్ — నన్ను పరబ్రహ్మమును; అభిజానాతి — "సర్వో హ్యయం హి సర్వం నైవోఽతోఽ ఽద్వయో హ్యయ మాత్మైవ కేవల ఏవ, నహ్యయమాత్మా నానుజ్ఞాతాఽసఙ్గత్వాదవికారిత్వాదసత్త్వాదన్యస్య, ఏక మేవాఽద్వితీయం బ్రహ్మ, నేహ నానాఽస్తి కించన, సర్వం యదయ మాత్మా, భోక్తా భోగ్యం ప్రేరితారంచ మత్వా సర్వం ప్రోక్తం వివిధం బ్రహ్మ మే తత్, జ్ఞానం విశుద్ధం విమలం విశోక మశేషతో భాతి నిరస్త సఙ్గమ్, ఇది సర్వంబును బ్రహ్మమాత్రము బ్రహ్మమునం దారోపిత మగుటవలన శుక్తిరజతమువలె" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతియుక్తులచేతను సమాహితబుద్ధిచేతను జక్కఁగాఁ బరిశీలించి భ్రమకృత మగు వికల్పమును బరిత్యజించి ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యని, అభిజానాతి — నిశ్చయించుచున్నాఁడని యర్థము. శ్రుతియుక్తి గురువచన స్వానుభవములచేఁ బూర్వ మేది యనేకవిధములఁ దోఁచెనో అది కేవల మవిక్రియము నిర్విశేష మగు పరబ్రహ్మమే యని సామాన్యవిశేషములచే సవికల్పక నిర్వికల్పకములచే నవగతస్వరూప మగు వస్తువొక్కటియే నిర్విశేషమే యితరము లే దని, తత్త్వతః = పరమార్థస్వరూపముచే చిన్మాత్రకముచేత; మామ్ = నన్ను పరబ్రహ్మమును; ఇట్లు ప్రత్యగ్దృష్టిచేఁ జక్కఁగా విషయీకరింపఁబడినవాని సదేకరసునిఁగా, జ్ఞాత్వా = నిశ్చయించి, రజ్జుస్వరూపసందర్శనముచే నేది సర్పరూపమునఁ దోఁచెనో అది రజ్జువే కేవలం బని చేతఁ బట్టిన రజ్జువుయొక్క కైవల్యమునువలె "బ్రహ్మైవేద మమృతం పురస్తాద్బ్రహ్మ పశ్చాద్బ్రహ్మ దక్షిణత శ్చోత్తరేణ। అధ శ్చోర్ధ్వం ప్రసృతం బ్రహ్మైవేదం విశ్వ మిదం వరిష్ఠమ్" అను నీదృష్టిచే జ్ఞాననిష్ఠాపరిపక్వ మైనదానిచే సర్వమును బ్రహ్మమే కేవలం బని బ్రహ్మముయొక్క కైవల్యమును నిశ్చయించి, ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యని సర్వంబును దానును బ్రహ్మమాత్రం బనుటను జక్కఁగా ననుభవించి యని యర్థము; "జ్ఞానా దేవతు కైవల్యమ్, నాన్యః పన్థా విద్యతేఽయనాయ" అని చెప్పినరీతిని జ్ఞానమువలననే ముక్తి గాని యితరమునఁ గా దను శ్రుత్యనుగత మగు స్వనిశ్చయముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—తదనన్తరమ్=ఎప్పుడు వస్తుతత్త్వనిశ్చయాత్మక

మగు నీవిజ్ఞానము నిరూఢముగా నప్రతిబద్ధమ్ముగా జనించుచున్నదో ఆవెంబడినే ప్రబోధమునకును స్థూలదేహప్రాప్తికిని బోలె బ్రహ్మజ్ఞానమునకును దత్ప్రాప్తికిని అంతరాలము లేమివలన సమ్యగ్జ్ఞానమున కుత్తరక్షణమునందే; బ్రహ్మనిష్ఠుఁ డగు యతి, తతః = ఆ బ్రహ్మతత్త్వజ్ఞానముచేతనే; విశతే = నేను బ్రహ్మను నని సాక్షాత్కృతము నిర్విశేషము చిదేకరసము ఆనందాత్మక మగు పరబ్రహ్మమునందు ఇదియే నేనని యహంబుద్ధిని జొప్పించుచున్నాఁడు. స్థూల మగు స్వస్వరూపమునందు నిద్రచే నన్యథాభావము నొంది యుండిన పురుషుఁడు ప్రబోధముచే నది నివర్తిల్లఁగా నా స్థూలదేహమునందె ట్లహంబుద్ధిని జేయుచున్నాఁడో అట్లు స్వాజ్ఞానముచే విపరీత భావము నొంది యుండిన విద్వాంసుఁడు వివేకవిజ్ఞానముచే నయ్యజ్ఞానము నివర్తిల్లఁగా స్వాత్మయే యగు బ్రహ్మమునం దిదియే నేనని యహంబుద్ధిని జేయుచున్నాఁడు కాని దేవదత్తుఁడు గృహమునందువలె బ్రహ్మమునందుఁ బ్రవేశింపఁడు, బ్రహ్మము పరిపూర్ణ మగుటవలనను నిరవయవ మగుటచే సంకోచవికాసశూన్య మగుటవలనను పొందువాని స్వరూపమే యగుటవలనను నిత్యప్రాప్త మగుటవలనను ప్రవేశ్యము కాదు వలన. "న తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్త్యత్రైవ సమవలీయన్తే, బ్రహ్మైవ సన్ బ్రహ్మాప్యేతి, బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి, త మేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి" అని విద్వాంసున కుత్క్రమణరాహిత్యంబును బ్రహ్మరూపమున నున్నవాని కిహమునందే బ్రహ్మప్రాప్తియు శ్రూయమాణం బగుటవలన గంతృత్వమును గంతవ్యత్వమును గమనక్రియయును సంభవింపవు. మఱే మనఁగా "ఏతస్మి న్నదృశ్యే ఽనాత్మ్యే ఽనిరుక్తే ఽనిలయనే ఽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే" అను శ్రుతివలన అదృశ్యత్వాదిలక్షణలక్షితము నిరస్తాశేషవిశేషము అజరం బమృత మభయ మపూర్వ మనపర మనంతర మబాహ్యము నిత్యానందాఖండైకరసం బద్వితీయ మగు పరబ్రహ్మమునం దహంబుద్ధిని నెలకొలుపుచున్నాఁడు, శ్రుత్యాచార్యేశ్వరాత్మప్రసాదసంపత్తిచే కృతార్థుఁడై బ్రహ్మవిత్తముఁ డగు యతి సవిశేషమును బరిత్యజించి నిర్విశేషబ్రహ్మరూపంబున సుఖముగా నుండు నని యర్థము.

౫౫. అం౫.—భక్త్యా = నిదిధ్యాసనాత్మక మగు జ్ఞాననిష్ఠచేత; మామ్ = అద్వితీయుఁడను ఆత్మ నగు నన్ను; అభిజానాతి = సాక్షాత్కరించుచున్నాఁడు; యావాన్ = ఎంతవాఁడనో, విభుఁడను నిత్యుఁడను; యశ్చ = ఎవ్వఁడనో, పరిపూర్ణ సత్యజ్ఞానానందఘనుఁడను సదా సర్వోపాధివర్జితుఁడను అఖండైకరసుఁడను ఒక్కఁ

డను; అట్టివానినిగా సాక్షాత్కరించుచున్నాఁడు. తతః; మామ్; ఇట్టి, తత్త్వతో జ్ఞాత్వా = నేనే యాఖండానందాద్వితీయం బగు బ్రహ్మమని సాక్షాత్కరించి; విశతే= అజ్ఞానతత్కార్యములు నివర్తిల్లఁగా సర్వోపాధిశూన్యుఁ డగుటచే మద్రూపుఁడే యగుచున్నాఁడు; తదనన్తరమ్=బలవత్ప్రారబ్ధకర్మభోగముచే శరీరపాతానంతరము, కాని జ్ఞానసమనంతరమే కాదు, జ్ఞాత్వా యను క్త్వాప్రత్యయముచే జ్ఞానానంతర మనుట లభించు చుండఁగా తదనన్తర మనుటకు వ్యర్థత సంభవించుటవలన. అందువలన "తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే ఽథ సంపత్స్యే" ఏతచ్ఛ్రుత్యర్థమె యిట దర్శితము భగవంతునిచేత. జ్ఞానముచే నజ్ఞానము నివర్తితమే యగునుసరే దీపముచేఁ జీకటివలె అది తద్విరోధిస్వభావం బగుటవలన; అయినను తదుపాదేయము * అహంకారదేహాదికము ఉపాదానరహిత మయ్యె ప్రారబ్ధకర్మభోగము వఱకు ననువర్తించుచున్నది, దృష్ట మగుటవలననే. దృష్టమునం దనుపపన్న మనునది లేదు గదా. తార్కికులు కూడ సమవాయికారణనాశమువలన ద్రవ్యనాశము నంగీకరించువారు నిరుపాదాన మగు ద్రవ్యము క్షణమాత్ర ముండు నని యంగీకరించెదరు. నిత్యపరమాణుసమవేత మగు ద్వ్యణుకముయొక్క నాశమునందో అసమవాయికారణనాశమువలననె ద్రవ్యనాశము, సమవాయనిరూపిత కారణనాశత్వము ఉభయస్థలములందును అనుగతము కావున అననుగమము లేదు. ఎవరు మఱి యసమవాయికారణనాశమువలననే సర్వత్ర కార్యద్రవ్యనాశం బగు నని చెప్పెదరో వారిమతమునందు ఆశ్రయనాశస్థలంబున క్షణద్వయము నిరుపాదాన మగు కార్య ముండును. ఇట్లుండఁగా నందే ప్రతిబంధకము కలుగునెడ బహుకాలావస్థానమేల కలుగరాదు? ప్రారబ్ధకర్మమునకో ప్రతిబంధకత్వము శ్రుతిసిద్ధంబును అంతఃకరణదేహాద్యవస్థిత్యన్యథానుపపత్తిసిద్ధంబును •. ఇట్లు శిష్యసేనకాదుల యదృష్టమును గూడ తత్ప్రతిబంధకము. తదభావము ‡ నపేక్షించి పూర్వసిద్ధ మయిన యజ్ఞాననాశమే తత్కార్య మగు నంతఃకరణాదికమును నశింపఁజేయుచున్నది కావున వెండియు జ్ఞానాపేక్ష లేదు. అది చెప్పఁబడినది "తీర్థే శ్వపచగృహే వా నష్టస్మృతి రపి పరిత్యజ న్దేహమ్। జ్ఞానసమకాలముక్తః కైవల్యం యాతి హతశోకః" † అని [illegible]

* ఆ యజ్ఞానముయొక్క కార్యము.

• అంతఃకరణంబును దేహాదికమును ఉండుట వేఱువిధమున అనుపపన్నము కావున, సిద్ధంబు[illegible]

‡ ఆప్రతిబంధకముయొక్క నాశమును.

† పుణ్యతీర్థమునందుఁ గాని చండాలగృహమునందుఁ గాని స్మృతి నశించి గాని దేహమును విడిచి జ్ఞానము కలిగినప్పుడే ముక్తుఁడు కావున విగతశోకుఁడై కైవల్యము నొందును.

నెఱుంగను ఇత్యాదిప్రత్యయముమాత్రము వాని కజ్ఞానము నివర్తిల్లినను అజ్ఞాననాశ జనితంబై యనుపాదానంబైన సాక్షాదాత్మాశ్రయమే యగు నజ్ఞానసంస్కారము వలననే తత్త్వజ్ఞానసంస్కారనివర్త్యమువలన నంతఃకరణ ముండుదనుక నుండు నని వివరణకారులు. నేను బ్రహ్మమను అను చరమసాక్షాత్కారము గలిగినపిమ్మట నేను బ్రహ్మము కాను బ్రహ్మము నెఱుంగను ఇత్యాదిప్రత్యయము కలుగనే కలుగదు. ఇఁక ఘటము నెఱుఁగను ఇత్యాదిప్రత్యయ మగునేని తదుపపాదనము కొఱకీసంస్కారకల్పన యనుట యనుపపన్నము కాదు. అజ్ఞానలేశపదముచేతఁ గూడ నీసంస్కారమే వివక్షితము. సావయవము కాదు గదా యజ్ఞానము. అట్లయిన కొంతఁ గొంచెము నశించును గొంచెము నిలుచు ననవచ్చును. అనిర్వచనీయ మగుట నజ్ఞానము సావయవ మనఁ దగదు. ఏకదేశము నంగీకరించిననో తన్నివృత్తికొఱకు వెండియుఁ జరమజ్ఞాన మపేక్షితమే యగును. అదియు మృతికాలమునందు దుర్ఘటము కావున తత్త్వజ్ఞానసంస్కారనాశ్యం బది యని యంగీకరింపవలయును. అందు వలన సంస్కారపక్షమువలన విశేష మేమియు లేదు. కావునఁ బూర్వోక్త మగు కల్పనమే శ్రేయము. ఇట్టి జీవన్ముక్తి నపేక్షించియే పూర్వము భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినది "ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం జ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః" అని. స్థితప్రజ్ఞలక్షణంబులును వ్యాఖ్యాతములు. అందువలన సమీచీనమే చెప్పఁబడినది విశతే తద నన్తర మ్మని.

శ్రీ. అంత.—ఆ పర మయినభక్తిచే, తత్త్వతో మా మభిజానాతి. ఎట్టివాని ? యావాన్ — సర్వవ్యాపిని, యశ్చాస్మి — సచ్చిదానందఘనుఁడను, అట్టి వాని. తతః మామ్, ఇట్లు, తత్త్వతో జ్ఞాత్వా, తదనన్తరమ్=అజ్ఞానముగూడ ఉపరమింపఁగా; నన్ను, విశతే — పరమానందరూపుఁ డగుచున్నాఁ డని యర్థము.

ప. అంత.—ఆ సర్వాత్మకత్వ భావనారూపం బగు భక్తిచే నేను, యావాన్ = విశ్వవ్యాపిని, యశ్చ — పరమానందస్వరూపుఁడను, ఇట్టి నన్ను, అభిజానాతి = అభితః — స్థావరజంగమములయందు న న్నెఱుంగుచున్నాఁడు. తతో మామ్, తత్త్వతః = చిత్సంవిద్రూపమున; జ్ఞాత్వా; తదనన్తరమ్ = తత్త్వజ్ఞానోపరమమువ; మాం విశతే — మదాకారుఁ డగుచున్నాఁడు.

రా. తత్ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—స్వరూపముచేతను స్వభావముచేత మఱి నెవ్వఁడనో, గుణములచేతను విభూతులచేతను నే నెంతవాఁడనో, అట్టి నన్ను

ఇట్టివిధ మయిన భక్తిచే, తత్త్వతః అభిజానాతి. మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా, తదనన్తరమ్ = తత్త్వజ్ఞానానంతరము; తతః = ఆ భక్తిచేత; మాం విశతే — తత్త్వమున స్వరూపస్వభావగుణవిభూతిదర్శనమున కుత్తరకాలమునఁ గలుగునట్టి యనవధికాతిశయభక్తిచే నన్నుఁ బొందుచున్నాఁ డని యర్థము. ఇట తతః అని ప్రాప్తిహేతువుగా నిర్దిష్టమై భక్తియే చెప్పఁబడుచున్నది, "భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యః" అని యదియే తత్త్వాంబునఁ బ్రవేశహేతు వని చెప్పఁబడుటవలన.

సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః
మత్ప్రసాదా దవాప్నోతి శాశ్వతం పద మవ్యయమ్. ౫౬

భా. స్వకర్మముచే భగవంతు నభ్యర్చనం బను భక్తియోగమునకు ఫలము సిద్ధిప్రాప్తి జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యత. దానివలనఁ గలుగు జ్ఞాననిష్ఠ మోక్షఫలావసాన మగుచున్నది. ఆభగవద్భక్తియోగం బిప్పుడు స్తుతింపఁబడుచున్నది శాస్త్రార్థోపసంహారప్రకరణమునందు శాస్త్రార్థనిశ్చయదార్ఢ్యముకొఱకు.— సర్వకర్మాణ్యపి — నిషిద్ధకర్మములను గూడ. సదా = ఎల్లప్పుడు; కుర్వాణః = అనుష్ఠించుచు; మద్వ్యపాశ్రయః = నేను వాసుదేవుఁడను ఈశ్వరుఁడను వ్యపాశ్రయం బెవ్వనికో అతఁడు మద్వ్యపాశ్రయుఁడు, నాయం దర్పిత మగు సర్వాత్మభావము గలవాఁ డని యర్థము; అతఁడు గూడ, మత్ప్రసాదాత్ =నాయొక్క — ఈశ్వరుని యొక్క ప్రసాదమువలన; అవాప్నోతి=పొందుచున్నాఁడు; శాశ్వతమ్= నిత్యమును; పదమ్ = వైష్ణవ మగు పదమును; అవ్యయమ్ = అపక్షయరహితమును.

నిత్యనైమిత్తికములనే గాక నిషిద్ధకర్మములను గూడ నెల్లప్పుడును జేయుచున్నను నాయందు సర్వాత్మభావము నర్పించి యుండు నాభక్తుఁడు నాప్రసాదమువలన నిత్యమును అపక్షయరహితము నగు వైష్ణవపదము నొందుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము.

ఆ. అప్పుడు జ్ఞాననిష్ఠచేత మోక్షము కలుగుటవలనఁ గర్మానుష్ఠానము సిద్ధింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు స్వకర్మముచే నిత్యాదిగా. ఆ సిద్ధిప్రాప్తినే విశేషించుచున్నారు జ్ఞా నేత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతకొఱకు స్వకర్మానుష్ఠానము.

భగవదర్చనరూపము కర్తవ్య మని యర్థము. జ్ఞాననిష్ఠాయోగ్యతయు దేనికొఱ కని యాశంకించి జ్ఞాననిష్ఠాసిద్ధికొఱ కని చెప్పుచున్నారు దానివలన నిత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠయును దేనియం దుపయోగించు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు మో క్షేత్యాదిగా. స్వకర్మముచే భగవదర్చనరూప మగు భక్తియోగము పరంపరచే మోక్షఫలకము కర్తవ్యం బని విధేయ మగుటవలన విధ్యపేక్షిత మగు స్తుతిని దించుచున్నారు ఆ భగవద్భక్తీత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠ కర్మనిష్ఠ యను నీరెంటను బ్రతిజ్ఞాపూర్వకముగా నచ్చటచ్చట విభజించి ప్రతిపాదింపఁబడినవి, ఇప్పు డేల కర్మనిష్ఠను వెండియు స్తుతించి కర్తవ్యం బని చెప్పవలయును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు శాస్త్రార్థేత్యాదిగా. అచ్చటచ్చటఁ జెప్పఁబడిన కర్మానుష్ఠానమే ప్రకరణవశమువలన నిట నుపసంహరింపఁబడినది. ఇది శాస్త్రార్థనిశ్చయమునకు దృఢతను గల్గించుచున్నది యని యర్థము. ఒకానొక కర్మానుష్ఠాయికి బుద్ధిశుద్ధిద్వారంబునఁ గైవల్యము సిద్ధించినను పాపబాహుల్యమువలనఁ గర్మానుష్ఠాయి కే యొకానొకనికి బుద్ధిశుద్ధి కలుగని యప్పుడు కైవల్యము సిద్ధింపదని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు సర్వకర్మాణి యని. సర్వశబ్దానురోధమువలన ఈశ్వరారాధనస్తుతిపరముగా వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు నిషిద్ధకర్మములను గూడ నని. నిత్యనైమిత్తికములనువలె నని యపిశబ్దమున కర్థము. నిషిద్ధాచరణమునకుఁ బ్రామాదికత్వమును వ్యావర్తించుచున్నారు సదా అని. పాపకర్మకారికిని యథోక్తపదము ప్రాప్తించు నెడ పాపమునకును మోక్షఫలకత్వ మంగీకృతం బగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మద్వ్యపాశ్రయః అని. దానికే తాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు నాయందు ఇత్యాదిగా. అప్పుడు జ్ఞానమే మోక్షహేతు వనుట యుపేక్షితం బగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అతఁడు గూడ నిత్యాదిగా. ప్రసాదము – అనుగ్రహము సమ్యక్జ్ఞానోదయము. పదము – పదనీయము ఉపనిషత్తాత్పర్యగమ్యము.

౫౬. సర్వకర్మాణ్యపి = సమస్తము లయిన కర్మములను నిషిద్ధములను, గూడ; సదా కుర్వాణః; నేను ఆత్మను వ్యపాశ్రయముగాఁ గలవాఁడు మద్వ్యపాశ్రయుఁడు, ఈశ్వరునే నేను శరణముగాఁ బొందినాఁడను అతఁడే నాకు యోగక్షేమనిర్వాహకుఁ డనునభినివేశము గలవాఁ డని యర్థము. మత్ప్రసాదా దవాప్నోతి, శాశ్వతమ్ = అనాదిని; అవ్యయమ్ = అనంతమును; పదమ్ = విష్ణువుయొక్క పదమును, పొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

శం. స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్యేత్యాదిని యారంభించి, పిశతే తదనన్తర మను వఱకుఁ గల గ్రంథముచేత ముముక్షువున కీశ్వరార్పణబుద్ధితో ననుష్ఠించినకర్మముల చేతనే సత్త్వశుద్ధియు శుద్ధాత్మునకే జ్ఞానంబును జ్ఞానవంతునకే మోక్షము నని జ్ఞానకర్మములకు సాధ్యసాధనభావమును సర్వశాస్త్రప్రసిద్ధమును నిర్ధారించుటకై కర్మములచేఁ జిత్తశుద్ధిని శుద్ధాత్మునకు జ్ఞానంబును దానికి ఫలము మోక్షంబును గ్రమంబునఁ బ్రతిపాదించి, ఇప్పు డారురుక్షు వగు గృహస్థునకును ఆరూఢుఁ డగు యోగికిని మోక్షైకకాము లగు నీయిద్దఱకును నిత్యమును నియమంబునఁ గర్తవ్య మగు నర్థము నిర్ణయించుకొఱ కుత్తరగ్రంథ మారంభింపఁబడుచున్నది. అందు మొదట, మోక్షఫలకం బగు జ్ఞానము చిత్తశుద్ధి లేక సిద్ధింపదు, చిత్తశుద్ధియో స్వకర్మములచే నీశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేసిన వానిచేతనే సిద్ధించుం గాని కామనతోఁ జేసినవానిచే సిద్ధింపదు, కావున నారురుక్షు వీశ్వరప్రీతికొఱకుఁ గర్మమె యవశ్యము చేయువలయు నని బోధించుటకై మత్ప్రీతికొఱకుఁ గర్మములఁ జేయువాఁడు మత్ప్రసాదమువలన ముక్తి నొందు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—మద్వ్యపాశ్రయః=ఏ నేను "అగ్నిర్మూర్ధా చక్షుషీ చన్ద్రసూర్యౌ" అను లక్షణము గలవాఁడను సర్వభూతాత్మభూతుఁడను సర్వాత్మకుఁడను బరమేశ్వరుఁడఁ గలనో అతఁడే వ్యపాశ్రయుఁడు — సంసారమోక్షముకొఱకు స్వకర్మములచే నారాధనీయుఁ డెవ్వనికో అతఁడు మద్వ్యపాశ్రయుఁడు, యాగమునఁ దా నారాధించు నగ్న్యాదిదేవతలయందును యాగీయము లగు చరుపురోడాశస్రుగాదులయందును సర్వత్ర మద్భావనాయుక్తుఁడై; ముముక్షువు, సర్వకర్మాణ్యపి = సమస్తము లయిన శ్రౌతస్మార్తములును నిత్యనైమిత్తికములు నగు కర్మములను విధ్యుక్తములను; మత్ప్రీతికొఱకు శ్రద్ధతోను భక్తితోను, కుర్వాణః = చేయుచు; మత్ప్రసాదాత్ = నాయొక్క — భక్తితో ననేకజన్మములు చక్కఁగా ననుష్ఠించిన కర్మములచే సంతర్పితుఁడ నగు పరమేశ్వరునియొక్క ప్రసాదము—అనుగ్రహము, దానివలన; సత్త్వశుద్ధిని జ్ఞానసిద్ధిని బొంది, అవ్యయమ్ = వృద్ధిక్షయవర్జితమును ఎక్కువతక్కువలు లేనిదాని సదా యేకరూప మైనదాని; శాశ్వతమ్= నిత్యమును; పదమ్ = మోక్షమును; పొందుచున్నాఁడు. కర్మములచే సంతుష్టుఁ డగు నీశ్వరుని యనుగ్రహమువలన ముక్తిని జెందుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. ఓయీ! ఎవ్వఁ డనాత్మజ్ఞుఁ డశుద్ధాంతఃకరణుఁడో అతఁ డంతఃకరణశుద్ధిపర్యంతము సహజ మగు కర్మము విడువఁగూడదు, ఎవ్వఁడు మఱి శుద్ధాంతఃకరణుఁడో అతఁడు నైష్కర్మ్యసిద్ధిని సన్న్యాసముచేఁ బొందుచున్నాఁడు — అని

చెప్పఁబడినది. సన్న్యాసమో బ్రాహ్మణునిచేతనే కర్తవ్యము గాని క్షత్త్రియాదుల చేఁ గాదని పూర్వము చెప్పఁబడినది భగవంతునిచేత "కర్మణైవహి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః" అనుచోట. అందు శుద్ధాంతఃకరణుఁ డగు క్షత్త్రియాదిచే నేమి కర్మమే యనుష్ఠేయమా? సన్న్యాసము కర్తవ్యమా? మొదటిది కాదు, "ఆరురుక్షో ర్మునే ర్యోగం కర్మ కారణ ముచ్యతే। యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణ ముచ్యతే" ఇత్యాదికముచే యోగమును — అంతఃకరణశుద్ధిని ఆరూఢునకుఁ గర్మానుష్ఠానము నిషిద్ధ మగుటవలన. రెండవదియుఁ గాదు. "స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః" ఇత్యాదికముచే బ్రాహ్మణధర్మ మగు సర్వకర్మ సన్న్యాసము క్షత్త్రియాదులకు నిషిద్ధ మగుటవలన. కర్మానుష్ఠానమో కర్మ త్యాగమో యొక్కటియే దక్క తృతీయమార్గము లేదు. అందువలన రెండును ప్రతిషిద్ధము లగుటచేతను గత్యంతరము లేమిచేతను ప్రతిషేధాతిక్రమము తప్పని యప్పుడు కర్మత్యాగమే మేలు, బంధహేతుత్యాగముచే మోక్షసాధనము పుష్కలం బగుటవలన. కర్మానుష్ఠానము మేలు కాదు, చిత్తవిక్షేపహేతు వగుటచే మోక్ష సాధన మగు జ్ఞానమునకుఁ బ్రతిబంధక మగుటవలన — అను నర్జును నభిప్రాయము నూహించి చెప్పుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు.——ఎవ్వఁడు పూర్వోక్తము లగు కర్మ ములచే శుద్ధాంతఃకరణుఁడో అతఁ డవశ్యము భగవదేకశరణుం డగుచున్నాఁడు, అంతఃకరణశుద్ధి భగవదేకశరణతాపర్యంతం బగుటవలన. ఇట్టివాఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగునేని సన్న్యాసమునకుఁ బ్రతిబంధము లేనివాఁడు కావున సర్వకర్మములను సన్న్యసించుఁ గాక. సంసారవిమోక్షమో యతినికి భగవదేకశరణునకు భగవత్ప్ర సాదమువలననే. ఇట్టివాఁడు క్షత్త్రియాది యగునేని సన్న్యాసమునం దనధికారి కావున నతఁడు కర్మములను జేయుఁ గాక. మ త్తే మనఁగా, మద్వ్యపాశ్రయః = నేను భగవంతుఁడ వాసుదేవుండనే వ్యపాశ్రయము — శరణ మెవ్వనికో అట్టి మదేక శరణుఁ డై, నాయం దర్పిత మగు సర్వాత్మభావము గలవాఁడై; సన్న్యాసమునం దధికారము లేమివలన, సర్వకర్మాణ్యపి = సమస్తము లయిన కర్మములను, వర్ణా శ్రమధర్మరూపములను లౌకికములను నిషిద్ధములను గూడ; సదా కుర్వాణః; మత్ప్ర సాదాత్ = నాయొక్క — ఈశ్వరునియొక్క యనుగ్రహమువలన; అవాప్నోతి = పొందుచున్నాఁడు, హిరణ్యగర్భునివలె విజ్ఞానోత్పత్తిచే; శాశ్వతమ్ = నిత్యమును; అవ్యయమ్ = పరిణామరహితము నగు; పదమ్ = వైష్ణవపదమును. ఇట్టి భగవదేక శరణుఁడు చేయునే చేయఁడు నిషిద్ధకర్మములను. చేసినను మత్ప్రసాదమువలనఁ

ప్రత్యవాయము నొందక సద్విజ్ఞానముచే మోక్షము నొందుచున్నాఁ డని భగవదేక శరణతను స్తుతించుటకై సర్వకర్మాణ్యపి యని యనువదింపఁబడుచున్నది.

శ్రీ. స్వకర్మములచే బరమేశ్వరారాధనమువలనఁ జెప్పఁబడిన మోక్ష ప్రకారము నుపసంహరించుచున్నాఁడు — సర్వకర్మాణ్యపి = నిత్యనైమిత్తికములను కామ్యములను గూడ; పూర్వోక్తక్రమంబున, మద్వ్యపాశ్రయః, కుర్వాణః, నేనే వ్యపాశ్రయము — ఆశ్రయణీయుఁడను స్వర్గాదిఫలము కాదు ఎవ్వనికో అతఁడు; మత్ప్రసాదాత్; శాశ్వతమ్ = అనాదిని; అవ్యయమ్ = నిత్యమును; సర్వోత్కృష్ట మగు వైష్ణవపదము నొందుచున్నాఁడు.

ప. ఇఁక బుద్ధ్యావిశుద్ధ యేత్యాదిగాఁ జెప్పిన మోక్షప్రకార మతి ప్రయాససాధ్య మగుటవలన సులభ మగు ప్రకారముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—సదా= నిరంతరముగా; మద్వ్యపాశ్రయః = నేనే వ్యపాశ్రయము — ఆశ్రయణీయుఁడను స్వర్గాదిఫలము కాదు ఎవ్వనికో అట్టివాఁడు; సర్వకర్మాణి — నిత్యనైమిత్తికాదులను; కుర్వాణోఽపి = చేయు చున్నను; మత్ప్రసాదాత్; నిత్యమును సర్వోత్కృష్టము నగు పదమును — స్థానమును; అవాప్నోతి. శ్రుతియును ఋక్సంహితలయందు "అహమేవ స్వయ మిదం వదామి జుష్టం దేవేభి రుతమానుషేభిః। యం కామం కామయే తం త ముగ్రం కృణోమి తం బ్రహ్మాణం త మృషిం తం సుమేధామ్" అని. భాష్యము — అహమేవ = నేనే; స్వయ మిదమ్ ఈ బ్రహ్మాఖ్య మగు వస్తువు; వదామి = చెప్పుచున్నాను, ఈ బ్రహ్మము నేనే యని చెప్పుచున్నా నని యర్థము. దేవేభిః = ఇంద్రాదిదేవతలచేతను; ఉత = మఱియు, మానుషేభిః = మనుష్యుల చేతను; జుష్టమ్=సేవితము, అట్టి బ్రహ్మము నేనే యనుట. ఇఁక దానినే ప్రకటించు చున్నది. — ఇట్టి బ్రహ్మాత్మకుఁ డగు నేను స్వామాయ నధిష్ఠించి మానుషవేషము ధరించినవాఁడనై, యం కామం కామయేయమ్ = ఏ పురుషుని రక్షించుటకుఁ గోరుచున్నానో; తమ్ = ఆ పురుషుని; ఉగ్రం కృణోమి = అందఱికన్న నధికుఁ డగు రుద్రునిఁగాఁ జేయుచున్నాను, రుద్రపదవిని పొందించుచున్నాను. తం బ్రహ్మాణమ్= వానినే చతుర్ముఖునిఁగాఁ జేయుచున్నాను. త మృషిమ్ = వానినే యతీంద్రియద్రష్ట నుగా చేయుచున్నాను. తం సుమేధామ్ = మంచిబుద్ధి గలవానినిగా — జ్ఞానినిగాఁ జేయుచున్నాను.

రా. ఇట్లు ఫలాదికముల విడిచి పరమపురుషారాధనరూపమున ననుష్ఠితము లగు వర్ణాశ్రమోచిత నిత్యనైమిత్తికకర్మముల విపాకము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ఈ ప్రకారముననే యనుష్ఠితము లగు కామ్యకర్మములకును అట్టిదే విపాక మని చెప్పుచున్నాఁడు.—నిత్యనైమిత్తికము లగు కర్మములను మాత్రమె కాదు, మఱే మనఁగా, సర్వకర్మాణ్యపి-కామ్యకర్మములను గూడ; మద్వ్యపాశ్రయః=నాయందు సన్న్యసింపఁబడిన కర్తృత్వాదికము గలవాఁడు; కుర్వాణః; మత్ప్రసాదాత్ శాశ్వతం పదమ్, అవ్యయమ్ = అవికలమును; అవాప్నోతి. పద్యతే — పొందఁబడుచున్నది కావున పదమును — నన్ను పొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

మా. వెండియు నంతరంగసాధనములఁ బ్రతిపాదించి యుపసంహరించుచున్నాఁడు సర్వకర్మాణీత్యాదిగా.

చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరః
బుద్ధియోగ ముపాశ్రిత్య మచ్చిత్త స్సతతం భవ. ౫౭

భా. అందువలన.—చేతసా = వివేకబుద్ధిచేత; సర్వకర్మాణి=దృష్టాదృష్టము లగు సమస్తకర్మములను; మయి=ఈశ్వరుఁడ నగు నాయందు; సన్న్యస్య=యత్కరోషి యదశ్నాసి అని చెప్పిన న్యాయమున అర్పించి; మత్పరః=నేను వాసుదేవుఁడనే పరుఁడుగాఁ గలవాఁడవై; బుద్ధియోగమ్=నాయందు సమాహిత మయినబుద్ధి గలవాఁ డగుట బుద్ధియోగము, దాని; ఉపాశ్రిత్య-ఆశ్రయించి, ఆశ్రయమే యనన్యశరణత; మచ్చిత్తః=నాయందే చిత్తము గలవాఁడవు; సతతమ్=ఎల్లప్పుడును; భవ =అగుము.

అందువలన వివేకమున సర్వకర్మములను నాయం దర్పించి నన్నే పరమప్రాప్యునిఁగా నాశ్రయించినవాఁడవై యీయనన్యశరణతయను బుద్ధియోగము నవలంబించి యెల్లప్పుడును నాయందే చిత్తము నిలిపి యుండుమని తాత్పర్యము.

ఆ. పరమేశ్వరప్రసాదమున కిట్టి మాహాత్మ్య మెందువలన సిద్ధమో అందువలనఁ దత్ప్రసాదముకొఱకు నీవు యత్నింపవలయు నని చెప్పుచున్నారు అందువలన నని. భగవత్ప్రసాదముచేఁ బొందఁబడిన సమ్యక్జ్ఞానమువలననే ముక్తి గాని కర్మమాత్రమువలనఁ గా దను జ్ఞానము వివేకబుద్ధి. ఆశ్రయశబ్దార్థము చెప్పుచున్నారు అనన్యశరణత యని.

హ॰ సర్వలోకాధ్యక్షుఁడు సర్వకర్మఫలభోక్తయు నగు వాసుదేవుఁడే నాకు శరణం బను నీబుద్ధిచే సర్వకర్మములను నాకు ఈశ్వరున కారాధన మని, మయి = నాయందు; సన్న్యస్య = సమర్పించి; మత్పరః = నేను వాసుదేవుఁడనే పరుఁడు - ప్రధానముగాఁ గలవాఁడవై; బుద్ధియోగ ముపాశ్రిత్య=చెప్పిన బుద్ధిచే యోగమును పొంది; మచ్చిత్తః = నాయందు ఈశ్వరునియందు చిత్తము గలవాఁడవు; సతతమ్ = సర్వకాలమును; భవ = అగుము.

శ౦॰ "తేషా మేవా ఽనుకమ్పార్థ మహ మజ్ఞానజం తమః। నాశయా మ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా" అని చెప్పఁబడినది బుద్ధి కాత్మతత్త్వ ప్రకాశనరూప మయిన మత్ప్రసాద మేది గలదో దానిచేతనే లభ్యము మోక్ష మెందువలననో అందువలన మత్పరుఁడ వగు మని చెప్పుచున్నాఁడు.—కర్మముచే సంతుష్టుఁ డగు నీశ్వరుని యనుగ్రహమువలననే ముక్తి యను జ్ఞానము చేతస్సు, చేతసా = అట్టి వివేకబుద్ధిచేత; నీవు, మత్పరః = నేనే పరము – పరమపురుషార్థము ప్రాప్య మగు వస్తువు అను బుద్ధి గలవాఁడవై, తీవ్రముముక్షువై యని యర్థము; మత్ప్రసాదసిద్ధికొఱకు "కర్తా భోక్తా జనార్దనః" అను న్యాయంబున, సర్వకర్మాణి= శ్రౌతస్మార్తము లగు సర్వకర్మములను గూడ నీవు చేయువానిని; మయి – పర మేశ్వరునందు; సన్న్యస్య – కర్మములను కర్మఫలములను నాయందు సమర్పించి యని యర్థము; బుద్ధియోగమ్ = బుద్ధికి నాయందే యోగము – స్థితి దాని; ఉపా శ్రిత్య – ఎల్లప్పుడును మద్భజనపరుఁడవై యని యర్థము; లేక; "భూతాని విష్ణు ర్భువనాని విష్ణుః" అను న్యాయమున సర్వత్ర పరమేశ్వరత్వబుద్ధి బుద్ధియోగము, దాని నెల్లప్పుడు నాశ్రయించి; లేక; "న్యాయార్జితధన స్తత్త్వజ్ఞాననిష్ఠో ఽతిథి ప్రియః" అని గృహస్థునకును వేదాంతవిచారము కర్తవ్య మను స్మృతివలనఁ గర్మ ములను జేయుచు, బుద్ధియోగమ్ = జ్ఞానసిద్ధిహేతు వగు శ్రవణమననాదికమును, ఉపాశ్రిత్య – సర్వదా వేదాంతవిచారపరుఁడ వై; సతతమ్; మచ్చిత్తః=నాయందే సర్వమయుఁ డైన పరమాత్మయందే చిత్తము గలవాఁడవు, జ్ఞానసిద్ధికొఱకును తత్ఫల సిద్ధికొఱకును సర్వదా మదేకశరణుఁడ వగు మని యర్థము.

మ॰ ఎందువలన మదేకశరణతామాత్రమే మోక్షసాధనమో కర్మానుష్ఠా నము గాని కర్మసన్న్యాసము గాని కాదో, అందువలన క్షత్త్రియుఁడవు నీవు.— చేతసా = వివేకబుద్ధిచే; సర్వకర్మాణి – దృష్టాదృష్టార్థము లగువాని; మయి = నా

యందు ఈశ్వరునియందు; సన్న్యస్య = "యత్కరోషి యదశ్నాసి" అని చెప్పిన న్యాయమున సమర్పించి; మత్పరః = నేను భగవంతుఁడ వాసుదేవుఁడనే పరుఁడు—ప్రియతముఁడుగాఁ గలవాఁడవై; బుద్ధియోగమ్ = పూర్వోక్త సమత్వ బుద్ధిలక్షణ మయిన యోగమును బంధహేతు వైన కర్మమునకును మోక్షహేతుత్వము కలిగించుదానిని; ఉపాశ్రిత్య = అనన్యశరణతచే స్వీకరించి; మచ్చిత్తః = నాయందు భగవంతుఁడ నగు వాసుదేవునందే చిత్త మెవ్వనికో, లేదు రాజునందుఁ గాని కామిని యందుఁ గాని, అట్టివాఁడవు మచ్చిత్తుఁడవు; సతతం భవ.

శ్రీ. అందువలన.—సర్వకర్మాణి చేతసా మయి, సన్న్యస్య=సమర్పించి; మత్పరః = నేనే పరము—ప్రాప్య మగు పురుషార్థము ఎవ్వనికో అట్టివాఁడవై; వ్యవసాయాత్మక మగు బుద్ధిచే యోగము నాశ్రయించి, సతతమ్ — కర్మానుష్ఠాన కాలమునందును; "బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిః" అను న్యాయమున నాయందే చిత్తము గలవాఁడ వగుము.

ప. అందువలన నీవు నట్టివాఁడ వగు మని చెప్పుచున్నాఁడు.—చేతసా= మనస్సుతోఁ గూడ; సర్వకర్మాణి; మయి; సన్న్యస్య = సమర్పించి; మత్పరః = నేను బరముఁడుగా గలవాఁడవు; సతతం భవ. అంత, వ్యవసాయాత్మక బుద్ధి యోగము నాశ్రయించి; మచ్చిత్తః = మదాకార మగు చిత్తము గలవాఁడవు; అగుము. ఇందుచే విశతే తదనన్తర మ్మనునది యే మఱియొక విధమునఁ జెప్పఁబడిన దని యెఱుంగ నగును.

రా. అందువలన.—చేతసా = ఆత్మ మదీయుఁడును మన్నియామ్యుఁడు నను బుద్ధిచేత, చెప్పఁబడినది గదా "మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాఽధ్యాత్మ చేతసా" అని; సర్వకర్మాణి — కర్తృసహితముగాను ఆరాధ్యసహితముగాను; మయి సన్న్యస్య; మత్పరః = నేనే ఫలముగాఁ బ్రాప్యుఁడ నని యనుసంధించుచున్న వాఁడవై; కర్మములను జేయుచు దీనినే బుద్ధియోగము నుపాశ్రయించి, సతతం మచ్చిత్తో భవ.

మూ. *

మచ్చిత్త స్సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదా త్తరిష్యసి
అథచే త్త్వ మహంకారా న్న శ్రోష్యసి వినఙ్క్ష్యసి. ౫౮

* ఇది నైదుశ్లోకముల [illegible]

భా. మచ్చిత్తః=నాయందే చిత్తము గలవాఁడవై; మత్ప్రసాదాత్= నాయనుగ్రహమువలన; సర్వదుర్గాణి=సమస్తరము లయిన సంసారహేతు జాలముల నెల్లను; తరిష్యసి = అతిక్రమింపఁగలవు. అథ = ఇఁక; త్వమ్= నీవు; నేను చెప్పినదానిని; అహంకారాత్ = నేను బండితుఁడ నను నహంకారమునలన; న శ్రోష్యసి చేత్ = గ్రహింపవేని; అందువలన నీవు, వినఙ్క్ష్యసి = వినాశము నొందుదువు.

అట్లు నాయందే చిత్తము గలవాఁడవై యుందువేని, నాయనుగ్రహము వలన నవిద్యాకామకర్మాదు లగు సమస్తరము లైన సంసారకారణముల నెల్ల దాఁటఁ గలవు. అటుగాక నీవు నాకుఁ దెలియని దే మున్న దని నేను జెప్పినదాని వినవేని వినాశము నొందుదు వని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇందువలన నేమి యగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు మచ్చిత్త ఇత్యాదిగా. భయముచేత నైనను బ్రవర్తించు నని తలఁచి గ్రహింపనియెడ దోషముఁ జెప్పుచున్నా రు అ థేత్యాదిగా.

హ. సర్వదుర్గాణి = సమస్తము లైన దుఃఖములను; మత్ప్రసాదాత్ = నాయొక్క ప్రసాదమువలన; తరిష్యసి. అథ; త్వమ్; అహంకారాత్ = నేనే సర్వ శాస్త్రముల నెఱింగినవాఁడ నను బుద్ధివలన; న శ్రోష్యసి చేత్ = ఆకర్ణింపవేని; వినఙ్క్ష్యసి = వినాశము నొందఁగలవు.

శం. వేదాంతవిచారపరత్వమునకు త్వదేకశరణత్వమున కేమి ఫల మందు వేని చెప్పెద వినుము — మచ్చిత్తః = సర్వదా ధ్యేయరూపంబున లేక సర్వత్ర విషయరూపంబున నేనే పరమాత్మను జిత్తమునందుఁ గలవాఁడవై; లేక, సర్వాత్మ నగు నాయందే చిత్తము గలవాఁడవై, సదా మదేకచిత్తుఁడవై; నీవు, మత్ప్రసాదాత్ = నా యనుగ్రహముచేఁ బ్రాప్త మగు నాత్మవిజ్ఞానమువలన; సర్వదుర్గాణి= సమస్తము లయిన దుర్గములను — దుఃఖముచేతఁ గూడ నతిక్రమింప శక్యములు కాని వగు నవిద్యాకామకర్మములను; లేక, సత్త్వరజస్తమోగుణములను గార్య సహితములను జన్మజరామృత్యుదుఃఖప్రవాహమునకుఁ గారణము లైనవానిని; తరి ష్యసి. వానిఁ దరించి విదేహముక్తిసుఖమును బ్రాపింతు వని యర్థము. ఇందుచే నీశ్వరార్థము కర్మము చేయువాఁడే తరించుఁ గాని చేయనివాఁడు తరింపఁ డని సూచిత మగుచున్నది. కర్మములు ద్రవ్యసాధ్యము లగుటచే హింసాప్రధానము

లగుటవలన హింసాప్రధానం బగు కర్మముఁ జేయ సాధువులకు శక్యము కాదు అందును స్వజనవధలక్షణ మగు యుద్ధము నెంతమాత్రము చేయ శక్యమే కా దని సాంఖ్యమతము ననుసరించి యహంకారముచే స్వధర్మవిముఖత నహింపఁగూడ దని ముముక్షువునకు స్వధర్మప్రవృత్తినే దృఢీకరించుటకై యాక్షేపపూర్వకముగా స్వధర్మనిష్ఠనే యర్జును నొప్పించుచున్నాఁడు సార్ధశ్లోకద్వయముచేత.—అథ శబ్దము పక్షాంతరారంభార్థము. త్వమ్; అహంకారాత్ = శాస్త్రాంతరజ్ఞానముచేఁ గలిగిన యభినివేశమువలన; చేతసా సర్వకర్మాణి ఇత్యాదిగాఁ జెప్పిన నావచనమును, న శ్రోష్యసి చేత్ — కర్మము చేయక విధి నుల్లంఘింతువేని యని యర్థము; అందు వలన, వినఙ్క్ష్యసి = వినాశము నొందుదువు, "అకృత్వా వైదికం కర్మ ద్విజః పతన మృచ్ఛతి" అను న్యాయంబున స్వధర్మత్యాగమువలనఁ బతితుఁడ వగుదువు. విధ్యుల్లంఘన మొకదోషము, స్వధర్మత్యాగము రెండవది, పరధర్మాశ్రయణము మూఁడవది, పురుషార్థభ్రంశము నాలవది, ఇట్లనర్థపరంపర యగు నని యర్థము.

మ॰ అందువలన నే మగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మచ్చిత్తః, నీవు, సర్వదుర్గాణి — దుస్తరము లయిన కామక్రోధాదులను సంసారదుఃఖసాధనములను; మత్ప్రసాదాత్; నీప్రయత్నము లేకయే, తరిష్యసి = అనాయాసముననే యతిక్రమింతువు. అథ; త్వమ్ = నీవు; నేను జెప్పినదానియందు విశ్వాస ముంపక, అహంకారాత్ = పండితుఁడ నే నను గర్వమునవలన; న శ్రోష్యసి చేత్ = నావచనాభిప్రాయమును జేయవేని; అందువలన, వినఙ్క్ష్యసి = పురుషార్థభ్రష్టుఁడ వయ్యెదవు, కామకారంబున సన్న్యాసాదుల నాచరించుటవలన.

శ్రీ॰ అందువలన నేమి కలుగునో దాని వినుము.—మచ్చిత్తః; మత్ప్రసాదాత్; సమస్తము లయిన దుర్గములను గూడ — దుస్తరము లైన సాంసారికదుఃఖములను, తరిష్యసి. విపక్షమునందు దోషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అథ; త్వమ్; అహంకారాత్ = తెలిసినవాఁడ నను నభిమానమువలన; నేను జెప్పిన యీయర్థమును, న శ్రోష్యసి చేత్; వినఙ్క్ష్యసి — పురుషార్థమునుండి భ్రష్టుఁడ వగుదువు.

ప॰ అందువలన నేమి కలుగునో దాని వినుము.—పూర్వోక్తరీతిని మచ్చిత్తుఁడ వగు నీవు, మత్ప్రసాదాత్; సర్వదుర్గాణి = ఆధిదైవికాదు లగు సర్వదుఃఖములను; తరిష్యసి. ఇఁక విపక్షమందు దోషముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అథ; త్వమ్; అహంకారాత్ = నేను జ్ఞాత నను నభిమానమువలన; మదుక్తమును దీవి,

న,శ్రోష్యసిచేత్; అప్పుడు, వినఙ్క్ష్యసి = పురుషార్థమునుండి భ్రష్టుఁడ వగుదువు; అధమ మగు యోనిని బ్రాపింతువు.

రా. ఇట్లు మచ్చిత్తుఁడవై సర్వకర్మములఁ జేయుచు, సర్వదుర్గాణి = సమస్తము లైన సాంసారికము లగు దుర్గములను; మత్ప్రసాదమువలననే, తరిష్యసి. అథ, త్వమ్, అహంకారాత్ = నేనే కృత్యాకృత్యవిషయము నెల్లను ఎఱుంగుదు నని; మదుక్తమును, నశ్రోష్యసిచేత్; వినఙ్క్ష్యసి = వినష్టుఁ డగుదువు. నేను దక్క మఱి యొక్కఁడు సర్వప్రాణిజాతమునకును కృత్యాకృత్యముల నెఱింగినవాఁడు గాని శాసించువాఁడు గాని లేఁడు గదా!

యదహంకార మాశ్రిత్య న యోత్స్య ఇతి మన్యసే
మిథ్యైష వ్యవసాయ స్తే ప్రకృతి స్త్వాం నియోక్ష్యతి. గీ-

భా. స్వతంత్రుఁడ నేను, పరుఁడు చెప్పిన నేల చేయుదును? అనియు నీవు తలంపఁ దగదు.—నీవు, అహంకారమ్ = అహంకారమును; ఆశ్రిత్య = అవలంబించి; నయోత్స్యే = యుద్ధము చేయను. ఇతి మన్యసే యత్ = అని యేమి తలంచుచున్నావో, నిశ్చయము చేయుచున్నావో; అట్టి, తే = నీయొక్క; ఏషః = ఈ; వ్యవసాయః=నిశ్చయము; మిథ్యా= వ్యర్థము. ఎందువలన ననఁగా, ప్రకృతిః=క్షత్త్రియస్వభావము; త్వామ్= నిన్ను; నియోక్ష్యతి = ప్రేరింపఁ గలదు.

నీ విప్పు డహంకారముచేత యుద్ధము చేయ నని యేనిశ్చయము చేయుచున్నావో ఆనిశ్చయము సాగ నేరదు; ఏల యనఁగా నీక్షత్త్రియస్వభావము నీచే యుద్ధము తప్పక చేయించు నని తాత్పర్యము.

ఆ. స్వాతంత్త్ర్య ముండఁగా భయమున కవకాశము లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు స్వతంత్రుఁడ నిత్యాదిగా.

హ. అహంకార మాశ్రిత్య — నావచనము సరకు గొనక నేనే సర్వశాస్త్రవిదుఁడ నని తలఁచి; న యోత్స్య ఇతి మన్యసే యత్. తే ఏష వ్యవసాయః = నీ యీ నిశ్చయము; మిథ్య = వ్యర్థము. ఎందువలన ననఁగా, ప్రకృతిః త్వాం నియోక్ష్యతి.

శం. అట్లయినను నేను యుద్ధము చేయ నందువేని అది చెల్లదు. నీ సంకల్పము వ్యర్థమే యగును. స్వభావమువలనఁ గూడ కర్మము కర్తవ్యమే యగు

నని తానును సాంఖ్యమతము నిరసించి కర్మ మవశ్యకర్తవ్యం బని ప్రతిపాదించు చున్నాఁడు.—దోషవంత మగు కర్మము కర్తవ్యమే కా దని, అహంకారమ్ = అవి వేకకృత మగు పాండిత్యాభిమానమును; ఆశ్రిత్య — "యే యుధ్యన్తే ప్రధనేషు" అని వేదోక్త మగు ధర్మము నవమానించి యవైదికమతము నాశ్రయించి; న యోత్స్య ఇతి; మన్యసే యత్ = తలంతు వేని; అట్టి, ఏషః = ఈ; తే=నీయొక్క; వ్యవసాయః = నిశ్చయము, శాస్త్రవిరుద్ధము; మిథ్యా = ఆకాశగమనేచ్ఛవలె నిర ర్థకమే యగును. ఎట్లు నాసంకల్పము నిరర్థక మగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— తేజము శౌర్యము ధైర్యము దక్షత్వము అభిమానము మొద లగు గుణములయుత్ప త్తికి హేతువు క్షత్త్రియయోని రజోగుణమయము కావున, ప్రకృతిః = క్షత్త్రియ స్వభావము; త్వామ్ = నిన్ను అస్వతంత్రుని అస్వాధీనుని; నియోక్ష్యతి — అధర్మే పాసహన మను గుణమును బుట్టించి యుద్ధము చేయించు నని యర్థము.

మ. నీవును.—అహంకారమ్ = ధార్మికుఁ డను నేను క్రూర మగు కర్మము చేయ నను మిథ్యాభిమానమును; ఆశ్రిత్య; న యోత్స్యే=యుద్ధము చేయను; ఇతి మన్యసే యత్ = అని యేమి తలంచుచున్నావో; తే; ఏషః; వ్యవసాయః=నిశ్చ యము; మిథ్యా = నిష్ఫలము. ఎందువలన ననఁగా, ప్రకృతిః = క్షత్త్రియజాతికిఁ గారణ మైన రజోగుణస్వభావము; త్వామ్; నియోక్ష్యతి=యుద్ధమునకుఁ బ్రేరింపఁ గలదు.

శ్రీ. వినాశము నైనను బొందెదఁ గాని బంధువులతోఁ బోరు గావింప ననఁగా నందులకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నేను జెప్పినదాని నాదరింపక కేవల మహంకార మవలంబించి యుద్ధము చేయ నని నీవు, యత్ మన్యసే = దేని నిశ్చ యించుచున్నావో; ఏషః తే, అధ్యవసాయః = నిశ్చయము; మిథ్యయే, నీ వస్వతం త్రుఁడ వగుటవలన. దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—ప్రకృతిః, రజోగుణరూపమునఁ బరిణమించినదై; త్వామ్ = నిన్ను; నియోక్ష్యతి=తప్పక ప్రవర్తింపఁ జేయఁగలదు.

ప. ప్రకృతి స్త్వాం నియోక్ష్యతి — ప్రకృతి నాయధీన మగుటవలన నని భావము. *

రా. అహంకారమ్ = ఆత్మవిషయమున హితాహితజ్ఞానమునందు నేను స్వతంత్రుఁడ నను నభిమానమును; ఆశ్రిత్య; నానియోగము నాదరింపక; న యోత్స్య

* తక్కినది శ్రీనరీయముతో సమానము.

ఇతి; మన్యసే యది * = తలంతువేని; ఏషః తే; వ్యవసాయః = స్వాతంత్ర్యవ్యవసాయము; మిథ్య కాఁగలదు. ఎందువలన ననఁగా, ప్రకృతిః త్వామ్, యుద్ధమునందు, నియోక్ష్యతి = నాస్వాతంత్ర్యము నొల్లని నిన్ను అజ్ఞాని ప్రకృతి నియోగింపఁగలదు.

స్వభావజేన కౌన్తేయ నిబద్ధ స్స్వేన కర్మణా
కర్తుం నేచ్ఛసి య న్మోహా త్కరిష్య స్యవశో ఽపి తత్. ౬౦

భా. మఱియు నెందువలన ననఁగా.—కౌన్తేయ=అర్జునా! స్వభావజేన = స్వభావమువలనఁ బుట్టినట్టి; స్వేన = నీ దైన; కర్మణా=యథోక్తమగు శౌర్యాదికర్మముచేత; నిబద్ధః=నిశ్చయముగ బంధింపఁబడినవాఁడవు నీవు; కావున, మోహాత్ = అవివేకమువలన; యత్ = ఏ కర్మమును; కర్తుమ్ = చేయుటకు; నేచ్ఛసి = ఒల్లవో; తత్ =ఆ కర్మమును; అవశో ఽపి = పరవశుఁడ వయ్యు; కరిష్యసి = చేయుదువు.

అర్జునా! నీ క్షత్త్రియజాతికి స్వాభావిక మయిన శౌర్యాదికర్మము నిన్ను దృఢముగా బంధించి యున్నది, నీవు దాని నతిక్రమింపఁజాలవు, కావున నీ వవివేకమున యుద్ధము సేయ నొల్లకున్నను, ఆ కర్మమునకుఁ బరవశుఁడవై యుద్ధము చేసెద వని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇందువలన నీకు యుద్ధమునుండి వైముఖ్యము సేయ శక్యము కాదని చెప్పుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా.

హ. స్వభావజేన = స్వభావసిద్ధ మగు; స్వేన=ఆత్మీయ మగు; కర్మణా=కర్మముచే; నిబద్ధః = నియోగముచే బద్ధుఁడవు; యత్ =ఏ స్వభావసిద్ధ మగు కర్మమును; మోహాత్; కర్తుమ్ = నెఱవేర్చుటకు; నేచ్ఛసి; తత్; అవశో ఽపి; కరిష్యసి.

శ౦. నేను జేయుచున్నా ననియు నేను జేయ ననియు నభిమానము గలవాఁడు బద్ధుఁడే యగుం గాని ముక్తుఁడు కాఁజాలఁడు, ముక్తుఁడు కానివాని కశేషకర్మత్యాగము సంభవింపమివలన. అందువలన స్వాభావిక మగు కర్మముచే నిబద్ధుఁడ వగు నీకుఁ గర్మత్యాగము చేయ శక్యము కాదు. దేసి నవివేకమువలన విడువఁ

* పిరిమతమున యద్యహంకార మాశ్రిత్య అని పాఠము.

గోరు చున్నావో దానినే ప్రకృతివశుండవై, చేసెదవు. అందువలనఁ బ్రకృతిబద్ధునకుఁ బ్రాప్తం బగు కర్మము కర్తవ్యమేయను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—జన్మాంతరీయపుణ్యాపుణ్యకర్మసంస్కారము వర్తమానజన్మమునందుఁ బ్రవృత్తి నివృత్తి సుఖదుఃఖాదులకు హేతు వగునది స్వభావ మని చెప్పఁబడును, ప్రకృతి గుణవిశేషము, దానివలనఁ బుట్టినది స్వభావజము, అట్టి స్వాభావిక మగు; స్వేన = స్వకీయ మైన, క్షాత్త్ర మైన; కర్మణా = శౌర్యం తేజో ధృతిః" అని చెప్పఁబడిన కర్మముచేత; నిబద్ధః = సంసృష్టుఁడ వగు నీవు; మోహాత్ = యుద్ధాదికము స్వధర్మ మను జ్ఞానము లేమివలన; యత్ = స్వజాతిని బట్టి ప్రాప్త మగు నేకర్మమును; కర్తుం నేచ్ఛసి — నా కిది కర్తవ్యము కా దని త్యజింపఁ గోరుచున్నావో; తత్ = ఆ కర్మమునే; అవశః = నీ ప్రకృతికి వశుండవై; కరిష్యసి = అస్వతంత్రుఁడ వగుట వలన ప్రకృతిచే బలాత్కారమునఁ బ్రేరితుఁడవై చేయనే చేయుదువు గాని త్యజింపఁ జాలవు. అందువలనఁ గర్తవ్యమై ప్రాప్త మగు స్వకీయ మయిన శాస్త్రీయకర్మము విద్వాంసునిచే నవశ్యము కర్తవ్య మని యర్థము.

మ. ప్రకృతిని వివరించుచున్నాఁడు.—స్వభావజేన=పూర్వోక్తక్షత్త్రియ స్వభావజ మైన శౌర్యాదిక మగు; స్వేన — ఆగంతుకము కాని; కర్మణా; నిబద్ధః = వశీకృతుఁడ వగు నీవు; కౌన్తేయ = ఓ యర్జునా! యత్ = బంధువధానిమిత్త మగు నేయుద్ధమును; మోహాత్ = స్వతంత్రుఁడ నేను ఎట్లు తలఁతునో అట్లు చేయుదు నను భ్రమవలన; కర్తుం నేచ్ఛసి; తత్; అవశోపి — ఇచ్ఛింపనివాఁడ వయ్యును, స్వాభావికకర్మపరతంత్రుఁడవు పరమేశ్వరపరతంత్రుఁడవు నై; కరిష్యసి = చేయనే చేయుదువు.

శ్రీ. మఱియును.—స్వభావము క్షత్త్రియత్వమునకు హేతు వగు పూర్వ జన్మసంస్కారము, దానివలనఁ బుట్టిన స్వకీయ మగు కర్మముచే — పూర్వోక్త శౌర్యాదికముచేత, నిబద్ధః = యంత్రితుఁడ వగు నీవు; మోహాత్; యత్ = ఏ యుద్ధ కర్మమును; కర్తుం నేచ్ఛసి; అవశోపి; తత్ = ఆ కర్మమును; చేయనే చేయుదువు.

ప. * ప్రాక్సంస్కారపరంపరాపరిణతం ప్రాయో మనఃప్రాణినాం కస్తస్య ప్రకృతిం నిరస్య సహజాం కర్తా ఽన్యథా స్యాన్నరః! దౌర్గన్ధ్యం లశునాదికస్య సహజం యత్నాత్సముత్సారయన్ సౌరభ్యం వితనోతి కో ఽసురభితాం

* పదయోజన శ్రీధరీయతుల్యము.

కర్పూరముఖ్యస్య వా" * ఇట్లు సాంఖ్యమీమాంసకాదిమతములచేఁ బ్రకృతిపార తంత్ర్యమును స్వభావపారతంత్ర్యమును నిరూపించి యుద్ధమునం దనాదరము నిషేధింపఁబడినది.

తా. దాని నుపపాదించుచున్నాఁడు.—స్వభావజము గదా క్షత్రియునకు శౌర్యకర్మము. స్వభావజ మగు శౌర్యాఖ్య మయిన స్వకర్మముచే, నిబద్ధః; అందువలననే, అవశః — శత్రువులు చేయు తిరస్కారము సహింపనివాఁడ వయి; నీవే, తత్ = ఆ యుద్ధమును; కరిష్యసి; యత్ = దేని; ఇపుడు, మోహాత్ = అజ్ఞానమువలన; కర్తుం నేచ్ఛసి.

ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశే ఽర్జున తిష్ఠతి
భ్రామయన్ సర్వభూతాని యన్త్రారూఢాని మాయయా. ౬౧

భా. మఱియును.—ఈశ్వరః = ఈశనశీలుఁ డగు నారాయణుఁడు; సర్వభూతానామ్ = సర్వప్రాణులయొక్కయు; హృద్దేశే = హృదయదేశమునందు; అర్జున—శుక్లమయిన యంతరాత్మస్వభావము గలవాఁడు విశుద్ధాంతఃకరణుఁ డను నభిప్రాయమున అర్జునా యని సంబోధనము, "అహశ్చ కృష్ణ మహ రర్జునంచ" అని కనఁబడుటవలన; తిష్ఠతి = స్థితిని బొందుచున్నాఁడు. ఎటుఁ జేట్లున్నాఁడు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—భ్రామయన్ = భ్రమణముఁ జేయించుచు; సర్వభూతాని = సర్వప్రాణులను; యన్త్రారూఢాని = యంత్రముల నారూఢములను — అధిష్ఠించినవానివలె, ఇవశబ్ద మిట ద్రష్టవ్యము, దారుకృతపురుషాదులను యంత్రారూఢము లయినవానింబోలె; మాయయా=ఛద్మముచేత; భ్రామయన్ తిష్ఠతి యని సంబంధము.

అర్జునా! పరమేశ్వరుఁడు సర్వప్రాణుల హృదయమునం దంతర్యామియై యంత్రమునం జిక్కినట్లు పరవశములై యున్న సర్వభూతములను, యంత్రమునకుఁ దగిలించిన కొయ్యబొమ్మలను సూత్రధారుఁడు త్రిప్పునట్లు, మాయచేఁ దత్తత్స్వ

* ప్రాయికముగాఁ బ్రాణులమనస్సు పూర్వసంస్కారపరంపరచేఁ బరిణత మయి యున్నది, దాని సహజ మయిన ప్రకృతిని విడిచి వేఱువిధముగా నెవ్వఁడు చేయఁగలఁడు? లశునాదుల సహజదుర్గంధమును దొలఁగించి వానికి సౌరభ్యమును గాని కర్పూరాదులకు దుర్గంధమును గాని కలిగింప నెవ్వఁడు శక్తుఁ డగును?

భావికకర్మములందుఁ బ్రేరించుచున్నాఁడు. కావున నీవు యుద్ధము చేయక యుండఁ జాల వని తాత్పర్యము.

ఆ. ఇందువలనఁ గూడ నీకు యుద్ధము కర్తవ్యమే యని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. అర్జునశబ్దమునకుఁ జెప్పిన యర్థమునందు శ్రుతి నుదాహరించు చున్నారు అహ శ్చేత్యాదిగా. అహశ్చ కృష్ణ మహ రర్జునంచ వివర్తేతే రజసీ వేద్యాభిః అనుచోట ఒకానొక యహస్సు కృష్ణము — స్వచ్ఛము గాక కలుషితము వలెఁ గనఁబడు చున్నది, ఒకానొకయహస్సు మఱి అర్జునము — అతిస్వచ్ఛము శుద్ధస్వభావముగాఁ గనఁబడు చున్నది అని యర్జునశబ్దము శుక్లశబ్దపర్యాయముగాఁ బ్రయోగింపఁబడి యుండుటవలనఁ జెప్పిన యర్థము యుక్త మని యర్థము. అధిష్ఠించినవానివలె నని యెట్లు చెప్పవచ్చు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఇవ శబ్దము ఇత్యాదిగా. దానినే వివరించుచున్నారు దారు ఇత్యాదిగా. దారుమయము లయిన ప్రతిమలను యంత్రారూఢములను ఎట్లు లౌకికుఁ డగు మాయావి మాయచేఁ ద్రిప్పుచుండునో అట్లు ఈశ్వరుఁడును సర్వభూతములను భ్రమింపఁ జేయుచునే హృదయమున నున్నాఁ డని యర్థము.

హా. ఈశ్వరః = వాసుదేవుఁడు; సర్వభూతానామ్=సర్వప్రాణులయొక్క; హృద్దేశే = హృదయకమలమునందు; అర్జునము — శుక్లము నిర్మల మగు నంతఃకరణము, అది కలవాఁడు, దానిసంబంధమువలన నర్జునుఁడు, ఓ యర్జునా! తిష్ఠతి = సన్నిహితుఁడై యున్నాఁడు. ఎట్లు ఒకానొకనేర్పరి దారుచక్రయంత్రము నెక్కిన వారిఁ ద్రిప్పునో అట్లు సర్వప్రాణులను నేను బరువున్నాను నేను గూర్చున్నాను నేను నిలుచున్నాను ఇత్యాది ప్రత్యయములచే శరీరాఖ్యయంత్రము నారోహించినవారిని భ్రమింపఁ జేయుచు నున్నాఁ డని సంబంధము.

శ ౦. ప్రకృత్యధీనునకు స్వాతంత్ర్యము లేమివలన స్వాభావిక మగు కర్మము త్యజింప శక్యము కాదు, మఱి కర్తవ్యమే యని ప్రతిపాదించి, ఇప్పు డీశ్వరాధీనునకుఁ గర్మము త్యజింప శక్యము గాదు తత్ప్రేరణచేఁ బ్రాప్త మగు కర్మము కర్తవ్యమే యని కర్మ మవశ్యకర్తవ్యం బనుటను బోధించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.— ఈశ్వరః = ఈశనశీలుఁడు, సర్వలోకనియంత యగు పరమేశ్వరుఁడు; సూత్రధారియంత్రారూఢము లయిన దారుమయప్రతిమల నెట్లో అట్లు, సర్వభూతాని = బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతములను; మాయయా = వాసనాత్మక మగు విష్ణుశక్తిచే; భ్రామ

యన్=స్వస్వకర్మములయందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుచు; సర్వభూతానామ్; హృద్దేశే= హృదయమునందు, బుద్ధి గుహాయందు; తిష్ఠతి. లేక, "ఏష ఏవ సాధుకర్మ కారయతి, య స్సర్వేషు తిష్ఠన్ సర్వేభ్యో ఽన్తరో యం సర్వాణి భూతాని న విదు ర్యస్య భూతాని శరీరం య స్సర్వాణి భూతా న్యన్తరో యమయతి"అను శ్రుతుల వలన, యన్త్రారూఢాని = యంత్రములను — శరీరములను వానియం దాత్మత్వాభిమానముచే నధిష్ఠించినట్టి; సర్వభూతాని = సర్వప్రాణులను; భ్రామయన్ = తత్తత్కర్మములందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుచు; ఈశ్వరః సర్వభూతానాం హృద్దేశే తిష్ఠతి. అందువలనఁ దత్ప్రేరణచేఁ బ్రాప్తమగు కర్మము త్యజింపఁ దత్పరతంత్రునకు శక్యము గాదు. కావున "యథా నియుక్తో ఽస్మి తథా కరోమి" అని ముముక్షువునకుఁ గర్తవ్యముగాఁ బ్రాప్తమగు కర్మము కర్తవ్యమే యని యర్థము.

మ. స్వభావాధీనతను బ్రతిపాదించి యీశ్వరాధీనతను వివరించుచున్నాఁడు.—ఈశ్వరః = ఈశనశీలుఁడు నారాయణుఁడు సర్వాంతర్యామి, "యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరో ఽయం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీ మన్తరో యమయతి, యచ్చ కించి జగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూయతే ఽపివా। అన్త ర్బహిశ్చ త త్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థితః" ఇత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధుఁడు; సర్వభూతానామ్ = ఎల్లప్రాణులయొక్క; హృద్దేశే = అంతఃకరణమునందు; తిష్ఠతి — సర్వవ్యాపకుఁడైనను అందభివ్యక్తుఁ డగుచున్నాఁడు, సప్తద్వీపాధిపతి యగు రాముఁ డయోధ్యయందువలె. అర్జున—శుక్లుఁడా, శుద్ధాంతఃకరణుఁడా! ఇట్టి యీశ్వరుని నీవు తెలియ సమర్థుఁడ వని తెలుపఁబడు చున్నది. ఏమి చేయుచున్నాఁడు? — భ్రామయన్ = ఆ వైపున కీవైపునకు చలింపఁజేయుచు; సర్వభూతాని—పరతంత్రము లైనవాని; మాయయా = ఛద్మముచేత *; యన్త్రారూఢాని ఇవ — సూత్రసంచారాదియంత్రము నారూఢము లైన దారుమయపురుషాదిప్రతిమలను అత్యంతపరతంత్రములను ఎట్లు మాయావి త్రిప్పుచున్నాఁడో అట్లని యర్థము.

శ్రీ. ఇట్లు రెండుశ్లోకములచే సాంఖ్యాదిమతముచేఁ బ్రకృతిపారతంత్ర్యమును స్వభావపారతంత్ర్యమును గర్మపారతంత్ర్యమును జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు స్వమతముఁ జెప్పుచున్నాఁడు రెండుశ్లోకములచేత.—సర్వభూతములయు హృదయ

---

* కపటముచేత.

మధ్యమునందు ఈశ్వరుఁ డంతర్యామియై యున్నాఁడు. ఏమి చేయుచు? సమస్తము లయిన భూతములను, మాయయా = తనశక్తిచేత; భ్రామయన్ = తత్తత్కర్మములందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుచు; ఎట్లు దారుయంత్రము నారూఢము లయిన కృత్రిమభూతములను సూత్రధారుఁడు లోకమునందుఁ ద్రిప్పుచున్నాఁడో యట్లని యర్థము. లేక, యన్త్రారూఢములను — శరీరము నొందినట్టి, భూతములను — దేహాభిమానులగు జీవులను, భ్రామయ న్నని యర్థము. అట్లు శ్వేతాశ్వతరమంత్రము "ఏకో దేవ స్సర్వభూతేషు గూఢ స్సర్వవ్యాపీ సర్వభూతాన్తరాత్మా। కర్మాధ్యక్ష స్సర్వభూతాధివాస స్సాక్షీ చేతా కేవలో నిర్గుణశ్చ" అని. అంతర్యామిబ్రాహ్మణము గూడ "య ఆత్మని తిష్ఠ న్నాత్మాన మన్తరో యమయతి యమాత్మా న వేద యస్యాఽఽత్మా శరీర మేష త అన్తర్యా మ్యమృతః" ఇత్యాదికము.

ప. ఇప్పుడు "మయా ఽధ్యక్షేణ ప్రకృతి స్సూయతే సచరాఽచరమ్" అన్న స్వమతము నుద్దేశించి స్వాశ్రయనర్తిత్వముగూడఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఓ యర్జునా! సర్వభూతానాం హృద్దేశే ఈశ్వరః, అంతర్యామియై యున్నాఁడు. ఏమి చేయుచు? సర్వభూతాని = జీవులను; యంత్రములను — శరీరములను ఆరూఢములను — అధిష్ఠించినవారిని, మాయయా = స్వశక్తిచే; భ్రామయన్ = సన్నిధిమాత్రమున వ్యాపృతులనుగాఁ జేయుచు, తా నేమియుఁ జేయక యని యర్థము. శ్రుతియును కణ్వశాఖారణ్యకమునందు "యో వై స సంవత్సరః ప్రజాపతి ష్షోడశకలో ఽయ మేవం వి త్పురుషస్య విత్త మేవ పఞ్చదశకలా ఆత్మైవా ఽస్య షోడశీకలా స విత్తే నైవా ఽచ పూర్యతే ఽపక్షీయతే త దే తన్నభ్యం య దయమాత్మా ప్రధి ర్విత్తం తస్మా త్సర్వజ్యానిం జీయత ఆత్మనాచే జ్జీవతి ప్రధినాగా దిత్యాహుః" అని. భాష్యము. యః—పూర్వోక్తము సంవత్సరము — కాలరూపుఁ డగు షోడశకలుఁడు ప్రజాపతి యెవఁడు గలఁడో, త న్నిదిధ్యాసనమువలన ఇతఁడును తద్రూపుఁడే పూర్వోక్తుఁడు ఇట్లెఱింగిన పురుషుఁడు. అతఁడును షోడశకలుఁ డగు ప్రజాపతి, వానియొక్క విత్తమ్ = ఐదుసూక్ష్మభూతములును అయిదు ఇంద్రియములు అయిదు ప్రాణములు నగు లింగదేహము, అవియే వానికిఁ బంచదశకలలు. ఆత్మయే యితనికి షోడశ మగు కల. అతఁడు పూర్వోక్త మగు విత్తముచేఁ బూరితుఁ డగుచున్నాఁడు అపక్షయము నొందుచున్నాఁడు, ప్రవృత్తిమార్గముచేఁ బూరితత్వమును నివృత్తిమార్గముచే అపక్షయమును — ఉపరమమును పొందుచున్నాఁడు. అప్పుడు షోడశ మగు కల యవశిష్టము. అందు అదియే నభ్యము — నాభియందు నుండునది

నాభ్యము, నభ్యం బనుట ఛాందసము. లేక. మధ్యప్రదేశమునం దున్న స్థిర మైన వస్తువు వివక్షితము. అందుచే నభసి – హృదయాకాశమునం దుండునది నభ్యము. అది యేది? యదయ మాత్మా – ఈ యాత్మ యేదో అదియే, అజస్య నాభావ ధ్యేక మర్పితమ్ " అను శ్రుతివలన. ఇది యర్థము. కులాలచక్రమునకు నడుము ఛిద్రమునం దున్న కీలకము చక్రము చలించినను చలింపదు. అదియే నభ్యము. అట్లు వి త్తము – మున్ను నిరూపించిన లింగదేహము ప్రధి – చక్రపరిధివలె బాహ్య పరిధిస్థానీయము. అందువలన వి త్తముచే, సర్వాజ్యానిమ్ = సర్వ స్వహాని; జీయతే= పొందుచున్నాఁడు. అట్లయినను,ఆత్మనాచేత్ =ఆత్మచే సంపన్నుఁ డగునెడ,అప్పుడు, జీవతి = జీవన్ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు. ఇఁక ప్రధిచేత – శరీరముచే సంపన్నుఁ డగు నేని అప్పుడు, అగాత్ – గమనాగమనము చేయుచున్నాఁడు.

రా. సమస్తం బగు భూతజాతంబును సర్వేశ్వరుఁడ నగు నాచేతఁ బూర్వ కర్మానుగుణంబుగాఁ బ్రకృత్యనువర్తనమునందు నియమితము గదా! దాని వినుము. ఈశ్వరః=సర్వభూతనియమనశీలుఁ డగు వాసుదేవుఁడు; సర్వభూతానామ్; హృద్దేశే– సకలప్రవృత్తినివృత్తులకు మూల మగు జ్ఞాన ముదయించుప్రదేశమునందు; తిష్ఠతి. ఎట్లు ఏమి చేయుచు నున్నాఁడు. – యన్త్రారూఢాని సర్వభూతాని మాయయా భ్రామయన్ – తనచేతనే నిర్మింపఁబడిన దేహేంద్రియావస్థ మగు ప్రకృత్యాఖ్య మైన యంత్రము నారూఢము లగు సర్వభూతములను స్వకీయ మైన సత్త్వాదిగుణ మయ మగు మాయచేత గుణానుగుణముగాఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచు నున్నాఁ డని యర్థము. పూర్వముగూడ నిది చెప్పఁబడినది " సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతి ర్జ్ఞాన మపోహనం చ " అనియు, " మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే " అనియు. " య ఆత్మని తిష్ఠన్ " ఇత్యాది శ్రుతియును.

త మేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత
తత్ప్రసాదా త్పరాం శాన్తిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్. ౬౨

భా. త మేవ = ఆ యీశ్వరునే; శరణమ్=ఆశ్రయమునుగా, సంసారా ర్తిహరణముకొఱకు; గచ్ఛ=ఆశ్రయింపుము; సర్వభావేన=సర్వాత్మచేత; భారత = ఓయర్జునా! అందువలన, తత్ప్రసాదాత్ = ఆ యీశ్వరుని యనుగ్రహమువలన; పరామ్ = ప్రకృష్ట మయిన; శాన్తిమ్ = ఉప

రతిని; స్థానమ్=నాయొక్క-విష్ణువుయొక్క పరమం బగు పదమును గూడ; శాశ్వతమ్ = నిత్యమును; ప్రాప్స్యసి = పొందెదవు.

అర్జునా! నీ నీ సంసారార్తినాశమునకై యీ యీశ్వరునే మనోవాక్కర్మములచే నాశ్రయముగా భజింపుము. అతనియనుగ్రహమువలన సంసారోపరతి నొందినవాఁడవై విష్ణువుయొక్క నిత్యమగు స్థానమును పరమపదమును పొందెద వని తాత్పర్యము.

ఆ. ఈశ్వరుఁడు సర్వభూతములను ప్రేరించుచేని కైవల్యము గోరువానికిని పురుషకార మనగ్రకం బగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు తమే వేత్యాదిగా. సర్వాత్మచేత – మనోవృత్తిచేతను వాక్కుచేతను కర్మముచేతను అని యర్థము. ఈశ్వరునియనుగ్రహమువలన – తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తిపర్యంత, మగుదాని వలన నని శేషము. ముక్తులు దీనియం దుందురు కావున స్థాన మనఁబడు చున్నది.

హ. తమేవ; శరణమ్ = సకలదుఃఖనివారణ మయిన యాశ్రయమును; గచ్ఛ = భజింపుము; సర్వభావేన=సమస్తము లయిన సంకల్పములచేతను, ఇతఁడే నాకు స్వామి ఇతఁడే నాకుఁ బోషకుఁడు ఇతఁడే నాకు నాచార్యుఁడు ఇత్యాదుల చేత. తత్ప్రసాదాత్ = శరణాగతవత్సలుఁ డగు నాయీశ్వరుని యనుగ్రహము వలన; పరామ్ = ప్రకృష్టమైన; శాన్తిమ్ = ఉపరతిని; పొంది, స్థానమ్ = వైష్ణవ మగు పదమును; శాశ్వతమ్ = నిత్యమును; ప్రాప్స్యసి = పొందెదవు.

శం. ఆరురుక్షువునకుఁ జిత్తశుద్ధికొఱకుఁ గర్మమే కర్తవ్యం బని నిర్ధారించుటకై యిట్లు నయంబునను భయంబునను గర్మమునకుఁ గర్తవ్యత్వమును సాధించి యిప్పుడు అతనికే మోక్షైకకామునకు నీశ్వరైకశరణత్వంబున స్వకర్మముచేఁ దదారాధనము చేయువానికిఁ దత్ప్రసాదమువలన జ్ఞానంబును మోక్షంబును సిద్ధించుఁ గావునఁ దత్ప్రీతికొఱకుఁ గర్మము చేయుచు నయ్యీశ్వరునే శరణు పొందు మని చెప్పుచున్నాఁడు.—భారత = ఓ యర్జునా! స్వకర్మముచే నీశ్వరారాధనపరుఁడవై నీవు, సర్వభావేన= “నారాయణుఁడే యిది యంతయు” నని సర్వత్ర ఆత్మభావము సర్వభావము, అట్టి సర్వభావముచేత, సర్వత్ర పరమేశ్వరత్వబుద్ధిచేత; తమేవ = ఆపరమేశ్వరునే;శరణం గచ్ఛ= “సంసారసాగరే మగ్నం మా ముద్ధర జగత్ప్రభో” అని సంసారనివృత్తికొఱకు వానినే యాశ్రయింపుము తదేకశరణుఁడవై. తత్ప్రి

సాదాత్ = ఆ యీశ్వరుని యనుగ్రహమునవలననే, సముత్పన్న మయిన యాత్మ విజ్ఞానమువలన; పరామ్ = దృశ్యాలంబనరహిత మగుటవలనఁ బ్రకృష్టమును; లేక, పరమానందానుభవహేతు వగుటవలనఁ బ్రకృష్టమును; శాన్తిమ్=వృత్త్యుపరతిని; లేక, సర్వత్ర సమదృష్టిని; ప్రాప్స్యసి=పొందఁగలవు. శాశ్వతమ్ = నిత్యమును; సర్వదా చిదానందైకరసరూపంబున నవిక్రియాత్మ చేత ఉన్నది కావున స్థాన మనఁగా స్వస్వరూపము, దానిని కూటస్థాసంగచిదాత్మక మగు పరబ్రహ్మమును; ప్రాప్స్యసి—విదేహముక్తిసుఖమును బొందఁగల వని యర్థము.

మ. ఈశ్వరుఁడు సర్వభూతములను బరతంత్రములను బ్రేరించునేని విధి ప్రతిషేధశాస్త్రమునకు సమస్తపురుషకారమునకును ఆనర్థక్యము ప్రాప్తించు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—త మేవ=ఆ యీశ్వరునే; శరణమ్=ఆశ్రయమునుగా, సంసారసముద్రోత్తరణార్థము; గచ్ఛ = ఆశ్రయింపుము; సర్వభావేన = సర్వాత్మ చేత, మనస్సుచేతను వాక్కుచేతను కర్మముచేతను. ఓ భారతుఁడా! తత్ప్రసాదాత్ = ఆ యీశ్వరు ననుగ్రహమువలననే తత్త్వజ్ఞానోత్పత్తిపర్యంత మగుదాని వలన; శాన్తిమ్ = కార్యసహిత మగు నవిద్యయొక్కనివృత్తిని; స్థానమ్=అద్వితీయ స్వప్రకాశపరమానందరూపముచే నవస్థానమును; శాశ్వతమ్=నిత్యమును; ప్రాప్స్యసి.

శ్రీ. ఎందువలన నిట్లు సర్వజీవులును బరమేశ్వరపరతంత్రులో అందువలన నహంకారముఁ బరిత్యజించి, సర్వభావేన = సర్వాత్మ చేత; త మేవ=ఆ యీశ్వరునే; శరణం గచ్ఛ. అందువలన నయ్యీశ్వరుని ప్రసాదమువలననే పరమం బగు నుప శాంతిని పారమేశ్వరం బగు నిత్యమైనస్థానమును పొందఁగలవు.

ప. ఇట్లన్వయవ్యతిరేకములవలనఁ బ్రకృతియును దదనురూపసంస్కారములును ఈశ్వరాధీనము లగుటవలన సర్వత్ర యతఁడే శరణ మని యెఱింగి నేను జెప్పినదాని ననుసరింపు మని చెప్పుచున్నాఁడు.—త మేవ = అట్టి నన్ను ఈశ్వరుని అంతర్యామినే; సర్వభావేన = సర్వాత్మ చేత; శరణం గచ్ఛ. తత్ప్రసాదాత్; పరామ్ = ఉత్కృష్ట మయిన; శాన్తిమ్ = నిర్వృతిని; శాశ్వతమ్ = నిత్య మయిన; స్థానమ్ =స్థానమును; ప్రాప్స్యసి. అది చెప్పఁబడినది "స్థూలం వపుః పరిధి రాన్తర మస్య సూక్ష్మం దేవాలయం త దిహ దేవ గతిః పరాత్మా త త్పూజనోపకరణా న్యఖిలేన్ద్రియాణి కృత్వా త మేవ శరణం వ్రజ జీవనా ఽన్యమ్" * అని.

---

* జీవా! స్థూలశరీరము చుట్టుప్రాకారము, సూక్ష్మశరీరము దీనిలోపలి దేవాలయము. దాని యం దుండు దేవుఁడు పరమాత్మ. ఆ దేవునిఁ బూజించు నుపకరణములు సకలేంద్రియములును. ఇట్లు భావించి యాపరమాత్మనే శరణు పొందుము. ఇతరము విడువుము.

రా. ఈ మాయానివృత్తికి హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—అందువలన, తమేవ - సర్వమును బ్రశాసించువాఁడును ఆశ్రితవాత్సల్యముచే నీకు సారథిగా నున్నవాఁడును ఇట్లు చేయు మని నీకు బోధించువాఁడు నగు నయ్యీశ్వరునే; సర్వభావేన = సర్వాత్మచేత; శరణం గచ్ఛ — సర్వాత్మచే ననువర్తింపుము. అట్లు కాకున్నను తన్మాయాప్రేరితుఁడవు అజ్ఞుఁడ వగు నీకు యుద్ధాదికము చేయుట తప్పదు, అప్పుడు నష్టుఁడ వగుదువు, అందువలనఁ దదుక్తప్రకారంబున యుద్ధాదికముఁ జేయు మని యర్థము. ఇట్లు చేయుదువేని, తత్ప్రసాదాత్; పరామ్; శాన్తిమ్ = సర్వకర్మబంధోపశమమును; శాశ్వత మగు స్థానమును గూడ, ప్రాప్స్యసి, ఏది శ్రుతశతములచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడు చున్నదో అట్టి స్థానమును బొందఁగలవు, "తద్విష్ణోః పరమంపదం సదా పశ్యన్తి సూరయః, తేహ నాకం మహిమాన స్సచన్తే। యత్ర పూర్వే సాధ్యా స్సన్తి దేవాః, యత్ర ఋషయః ప్రథమజా యే పురాణాః, పరేణ నాకం నిహితం గుహాయామ్, యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్, అథ యదతః పరో దివో జ్యోతి ర్దీప్యతే, సో ఽధ్వనః పార మాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్" ఇత్యాదులచేత.

మా. పరోక్షవచనమో ద్రోణునిగూర్చి భీమునివచనమువలె.

ఇతి తే జ్ఞాన మాఖ్యాతం గుహ్యా ద్గుహ్యతరం మయా
విమృశ్యైత దశేషేణ య థేచ్ఛసి తథా కురు. ౬3

భా. ఇతి = ఇది; జ్ఞానమ్ = జ్ఞానము; గుహ్యాత్ = గోప్యముకన్నను; గుహ్యతరమ్ = అతిశయమున గుహ్యము, రహస్య మని యర్థము; తే = నీకొఱకు; మయా = నాచేత, సర్వజ్ఞుఁడ నగు నీశ్వరునిచేత; ఆఖ్యాతమ్ = చెప్పఁబడినది. ఏతత్ = ఈ యథోక్త మగు శాస్త్రమును; అశేషేణ = సాకల్యముచేత; విమృశ్య = విమర్శనమును — ఆలోచనమును జేసి, యథోక్తమగు నర్థజాతమును; యథా = ఎట్లు; ఇచ్ఛసి = ఇచ్ఛించుచున్నావో; తథా = అట్లు; కురు = చేయుము.

ఇది రహస్యముకన్నను మహారహస్య మగు శాస్త్రము సర్వజ్ఞుఁడ నీశ్వరుఁడ నేను నీకుఁ జెప్పితిని. ఈ శాస్త్రమంతయు—నా చెప్పినయర్థ మంతయు సమగ్రముగా నాలోచించి నీకుఁ దోఁచినవిధం బనుష్ఠింపు మని తాత్పర్యము.

ఆ. శాస్త్రము నుపసంహరింపఁ దలఁచి చెప్పుచున్నాఁడు ఇతి తే ఇత్యాదిగా. జ్ఞానము.—కరణవ్యుత్పత్తిచే గీతాశాస్త్ర మని యర్థము. యథే చ్ఛసి తథా కురు— జ్ఞానము గాని కర్మము కాని యేది యిష్టమో దాని ననుష్ఠింపు మని యర్థము.

హ. ఇతి = ఇట్లు; తే = నీకు; జ్ఞానమ్ — బ్రహ్మబోధలక్షణము; ఆఖ్యాతమ్ = చెప్పఁబడినది; గుహ్యాతరమ్ = మిక్కిలి రహస్యము. విమృశ్య = విచారించి; ఏతత్; అశేషేణ = సాకల్యముచేత; య థేచ్ఛసి తథా కురు.

శం. "స్వ కర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః" అని యారంభించి "సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ త థాప్నోతి నిబోధ మే" అనువఱకుఁ గల గ్రంథముచేతఁ గర్మములచే సమారాధితుం డగు నీశ్వరుని ప్రసాదమువలనఁ జిత్తశుద్ధియు దానివలన జ్ఞానంబును దానివలన మోక్షంబును నని చెప్పిన యర్థమునే దృఢీకరించుటకై వెండియు సంక్షేపంబున నుపన్యసించి యిప్పు డుపక్రమించిన శాస్త్రము నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—"న త్వేవా ఽహం జాతు నాసమ్" అని యారంభించి "స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్" అనునది యంతముగాఁ గల దగు, జ్ఞానమ్ = బ్రహ్మైకత్వజ్ఞానోత్పత్తికిఁ గారణ మగు నీగీతాశాస్త్రము; గుహ్యాత్ = గోపనీయ మగు మణిమంత్రాదికన్నను అణిమాదిసిద్ధిహేతు వైనదానికన్నను; ప్రయత్నంబున గోపనీయ మగుటవలన, గుహ్యాతరమ్ = పరమరహస్యము జ్ఞానశాస్త్రము; ముముక్షుఁడవు శుద్ధాత్ముఁడవు శరణాగతుఁడ వగు, తే = నీకొఱకు; మయా = సర్వజ్ఞుఁడను పరమకారుణికుఁడను అవాప్తసర్వకాముఁడను ఈశ్వరుఁడ నగు నాచేత; ఆఖ్యాతమ్ = జ్ఞానమును తత్సిద్ధికి సాధనమును దెలుపునట్టి మోక్షశాస్త్రము సమగ్రముగా నుపదేశింపఁబడినది. జ్ఞానమును తత్సాధనసంపత్తిని బోధించునట్టి యీ గీతాశాస్త్రమును పదవాక్యప్రమాణనిపుణుఁడ వగు నీవు, అశేషేణ — సర్వమును; విమృశ్య = సాధనమును తత్సిద్ధిప్రకారమును సాధ్యమును తత్సిద్ధిప్రకారమును నీ యధికారమును జక్కఁగా నాలోచించి సత్త్వశుద్ధి లేనియెడ సాధన మగు కర్మమునందును అది యున్నయెడ ఆత్మవిజ్ఞాననిష్ఠయందును నీయోగ్యతను నిశ్చయించుకొని; యథా ఇచ్ఛసి = ఎట్లు చేయఁగోరు చున్నావో; తథా కురు = అట్లు ప్రవర్తింపుము. స్వతృప్తివలె స్వాధికారము తనకే యెఱుంగ నగుటవలనను బరబుద్ధి యప్రత్యక్ష మగుటవలనను స్వీయధికారము నీవే నిశ్చయించికొని

కర్మమునందుఁ గాని జ్ఞానమునందుఁ గాని దేనియం దధికారమో దానియందు వర్తింపు మని యర్థము.

మ. సర్వగీతార్థము నుపసంహరించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇతి = ఈ విధమున; తే = నీకొఱకు, అతిప్రియునికొఱకు; జ్ఞానమ్ = ఆత్మమాత్రవిషయ మగు మోక్షసాధనము; గుహ్యాత్ గుహ్యతరమ్ = పరమరహస్య మైన సన్న్యాసాంత మగు కర్మయోగముకన్నను రహస్యతరము, తత్ఫలభూత మగుటవలన; ఆఖ్యాతమ్ = అంతయుఁ జెప్పఁబడినది; మయా = సర్వజ్ఞుఁడను బరమాప్తుఁడ నగు నాచేత. అందు వలన, విమృశ్య = పర్యాలోచించి; ఏతత్ = నాచే నుపదేశింపఁబడిన యీగీతా శాస్త్రమును; అశేషేణ = సాకల్యముచేత, సర్వమును ఏకవాక్యముగా నెఱింగి; నీ యధికారమున కనురూపముగా; యథేచ్ఛసి తథా కురు. మఱి దీని విమర్శింపక కామకారమున నేదియుఁ జేయువల దని యర్థము. ఇం దింత విషయము చెప్పఁబడి నది. అశుద్ధాంతఃకరణుఁ డగు ముముక్షువునకు మోక్షసాధనం బగు జ్ఞానం బుద యించుయోగ్యతకుఁ బ్రతిబంధకము లయిన పాపముల నాశముకొఱకు ఫలాభిసంధి పరిత్యాగముచే భగవదర్పణబుద్ధితో వర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠానము, అంత శుద్ధాంతః కరణునకు వివిదిష కలిగినప్పుడు గురువు నాశ్రయించి జ్ఞానసాధనం బగు వేదాంత వాక్యవిచారముకొఱకు బ్రాహ్మణునకు సర్వకర్మసన్న్యాసము, అంత భగవదేక శరణతచే వివిక్తదేశసేవాది జ్ఞానసాధనాభ్యాసమువలన శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనము లచే ఆత్మసాక్షాత్కార ముత్పన్న మైనపుడు మోక్షము. సన్న్యాసమునం దధికారము లేని క్షత్త్రియాదిముముక్షువునకో అంతఃకరణశుద్ధి కలిగిన పిదపఁ గూడ భగవదా జ్ఞాపాలనముకొఱకును లోకసంగ్రహముకొఱకును ఏవిధమున నైనను కర్మములు చేయు చున్న వానికిని భగవదేకశరణతచేఁ బూర్వజన్మకృత సన్న్యాసాది పరిపాకము వలనఁ గాని హిరణ్యగర్భునకువలె సన్న్యాసానపేక్షవలనఁ గాని భగవదనుగ్రహ మాత్రంబున నీజన్మమునందే తత్త్వజ్ఞానప్రాప్తిచేఁ గాని, భావిజన్మమునందు బ్రాహ్మణ జన్మలాభమునం జేసి సన్న్యాసాదిపూర్వకజ్ఞానప్రాప్తిచేఁ గాని మోక్షము. అని. ఇట్లు విచారించినయెడ లేదు మోహమున కవకాశ మని భావము.

శ్రీ. సర్వగీతార్థము నుపసంహరించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు—ఇతి = ఈ ప్రకారమున; తే=నీకొఱకు; సర్వజ్ఞుఁడను బరమకారుణికుఁడ నగు నాచేత, జ్ఞానమ్; ఆఖ్యాతమ్ = ఉపదేశింపఁబడినది. ఎట్టిది? గుహ్యాత్ = గోప్య మగు రహస్యమంత్ర

యోగాది జ్ఞానముకన్నను; గుహ్యతరమ్. ఏతత్ = నాయుపదేశించిన యీగీతా శాస్త్రమును; అశేషముగా, విమృశ్య = పర్యాలోచించి; వెనుక, యథేచ్ఛసి తథా కురు. దీనిఁ బర్యాలోచించినయెడ నీమోహము నివర్తిల్లు నని భావము.

ప. జ్ఞానమ్ = ఆత్మవివేకరూపము. అశేషేణ — పూర్వాపరవాక్యాను సంధానపూర్వకముగా. ఇచ్ఛసి = ఏమోక్షమార్గము నపేక్షించుచున్నావో; తథా= అట్లే చెప్పిన యుపాయమును; కురు. *

రా. ఇతి = ఇట్లు; తే; ముముక్షువులు పొందవలసిన, జ్ఞానమ్; సర్వ గుహ్యముకన్నను, గుహ్యతరమ్; కర్మయోగవిషయమును జ్ఞానయోగవిషయమును భక్తియోగవిషయమును సర్వంబును, ఆఖ్యాతమ్. ఏతత్ అశేషేణ విమృశ్య, నీ యధికారమున కనురూపముగా, యథేచ్ఛసి తథా కురు — కర్మయోగమును గాని జ్ఞానయోగమును గాని భక్తియోగమును గాని యథేష్టముగా నవలంబింపు మని యర్థము.

మూ. ◆

సర్వగుహ్యతమం భూయ శ్శృణు మే పరమం వచః
ఇష్టోఽసి మే దృఢ మితి తతో వక్ష్యామి తే హితమ్. ౬౪

భా. వెండియు నేను జెప్పునది వినుము.—సర్వగుహ్యతమమ్=సర్వ రహస్యములకన్నను అత్యంతరహస్యమును; పెక్కుమార్లు చెప్పిన దైనను, పునః = వెండియు; మే = నాయొక్క; పరమమ్ = ప్రకృష్ట మగు; వచః = వాక్యమును; శృణు = వినుము. భయమువలనఁ గాని యర్థకారణమువలనఁ గాని చెప్పుట కాదు, మ త్తే మనఁగా, మే=నాకు; దృఢమ్ = అవ్యభిచారముగ; ఇష్టః = ప్రియుఁడవు; అసి=అగుచున్నావు; ఇతి = అని తలంచి; తతః = ఆ కారణముచేత; వక్ష్యామి = చెప్పెదను; తే = నీకు; హితమ్ = మేలును, పరమం బగు జ్ఞానప్రాప్తిసాధనమును. అది గదా సర్వహితములలోను హితతమము.

సర్వరహస్యములకన్నను రహస్యమును ఉత్తమ మగు నావాక్యమును, ఇదివఱకు నీకుఁ బెక్కుమార్లు చెప్పినదే యైనను, వెండియు వినుము. నీవు నాకు

* ఒక్కనది శ్రీశరీరముతో సమానము.

◆ ఇఁక మూఁడుశ్లోకముల కీభాష్యము లేదు.

మిక్కిలి ప్రియుఁడ వని యందుచే నీకుఁ బరమహితం బగు జ్ఞానప్రాప్తిసాధనముఁ జెప్పెద నని తాత్పర్యము.

ఆ. గీతాశాస్త్రమునెల్లను పౌర్వాపర్యమును బట్టి విమర్శించి తాత్పర్యార్థము గ్రహింప నసమర్థునిగూర్చి చెప్పుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా. ఏయర్థముఁ గూర్చి మాటిమాటికిఁ జెప్పెద నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు భయమువలన నిత్యాదిగా. హిత మని సాధారణముగా నిర్దేశించినపు డేల పరమంబు ఇత్యాది విశేషణ మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అది ఇత్యాదిగా.

ప. సర్వగుహ్యతమమ్ = సర్వరహస్యతమమును; భూయః=మఱియును; మే పరమం వచః శృణు. తతః = అందువలన. హితమ్ = కుశలమును.

తా. ఇట్టి యారురుక్షువునకును ఆరూఢునకును గర్తవ్యాంశమును నిర్ధారించి, "జ్ఞానసిద్ధి తత్ఫలసిద్ధికిఁ జిత్తశుద్ధియే యసాధారణకారణము, చిత్తశుద్ధి సిద్ధించిన యెడ జ్ఞానసిద్ధి సులభతరము, అది లేనియెడ జ్ఞానమును జ్ఞాననిష్ఠయు లభింపవు, సన్న్యాసంబును ఫలింపనేరదు, సాధనము దృఢముగా నుండ వలయును, కావునఁ జిత్తశుద్ధికొఱకుఁ గర్మమే యారురుక్షువున కీశ్వరార్పణబుద్ధిచేఁ జక్కఁగాఁ గర్తవ్యము" అని దృఢతరముగా నుపదేశించుటకై యుపదేశింపఁబోవు నంశమును స్తుతించుచున్నాఁడు.—సర్వగుహ్యతమమ్ = సమస్తము లయిన గుహ్యములు — గోప్యము లేవి యణిమాదిసిద్ధిసాధనములు మణిమంత్రౌషధాదులు గలవో వానికన్నను మోక్షసుఖైకసాధన మగుటచే గుహ్యతమము, జ్ఞానతత్ఫలసిద్ధికిఁ గారణ మగుటవలన ఈశ్వరైకశరణత్వంబునఁ గర్మాచరణము గుహ్యతమము — అత్యంత గుహ్యము; తద్బోధకం బగు నావచనముగూడ సర్వగుహ్యతమమే; మఱియును, పరమమ్ = పరమపురుషార్థసాధన మగుటవలనఁ బరమము—ఉత్కృష్టము, అగు; మే = నాయొక్క; వచః = వచనమును; "మత్కర్మ పరమో భవ, మత్కర్మకృన్మత్పరమః" అని యచ్చటచ్చటఁ జెప్పఁబడిన దైనను, భూయః = మఱియు; నాచేఁ జెప్పఁబడుదాని, శృణు — శ్రద్ధతో విని తత్పరుఁడ వగు మని యర్థము. ఓయీ! ఈ వచనము సర్వగుహ్యతమమైనయెడ ఎట్లుపదేశించెదవు? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఎందువలన ననఁగా. తండ్రికిఁ గొడుకువలె నీవు నాయంశ మగుటవలన, మే = నాకు; ఇష్టోఽసి = ప్రియుఁడ వగుచున్నావు. తతః=ఆ కారణమువలననే; తే = నీకు; ఇతి — వక్ష్యమాణలక్షణ మగు; దృఢమ్ = ఫలావ్యభిచారి

తైనదాని; పూర్వోక్త మయినను దృఢ మగునట్లుగా; హితమ్ = హితసాధనమును; వక్ష్యామి = ఉపదేశించెదను. వినుమని యర్థము.

మ. అతిగంభీర మగు గీతాశాస్త్రము నశేషముఁ బర్యాలోచించుక్లేశము లేకుండుటకై కృపచేఁ దానే దానిసారమును సంక్షేపించి చెప్పుచున్నాఁడు.—మున్ను గుహ్య మగు కర్మయోగముకన్నను గుహ్యతరం బగు జ్ఞానము చెప్పఁబడినది గదా! ఇప్పుడో కర్మయోగముకంటెను తత్ఫలభూత మగు జ్ఞానముకంటెను సర్వముకంటెను అతిశయమున గుహ్యమును రహస్యమును గుహ్యతమమును; పరమమ్ = సర్వముకంటెఁ బ్రకృష్టమును; మే = నాయొక్క; వచః = వాక్యమును; భూయః — అచ్చటచ్చటఁ జెప్పఁబడినను నిస్ననుగ్రహించుటకై వెండియుఁ జెప్పఁబడుదానిని; శృణు= వినుము. లాభపూజాఖ్యాతుల నపేక్షించి నీకుఁ జెప్పుట కాదు. మ ఱే మనఁగా, ఇష్టోఽసి = ప్రియుఁడ వగుచున్నావు; మే = నాకు; దృఢమ్ = మిక్కిలి; ఇతి, తతః= అనుకారణముచేత, ఆ యిష్టత్వముచేతనే; వక్ష్యామి=చెప్పెదను, అడుగంబడనివాఁడ వైనను నేను; తే = నీకు; హితమ్ = పరమ మగు శ్రేయస్సును.

శ్రీ. అతిగంభీర మగు గీతాశాస్త్రమును సాకల్యమునఁ బర్యాలోచింప నశక్తునకుఁ గృపచేఁ దానే దానిసారమును సంగ్రహించి చెప్పుచున్నాఁడు మూఁడు శ్లోకములచేత.—సమస్తము లయిన గుహ్యములకన్నను గుహ్యతమమును; మే = నాయొక్క; వచః; అచ్చటచ్చటఁ జెప్పిన దైనను, భూయః = వెండియు వక్ష్యమాణమును; శృణు. మాటిమాటికిఁ జెప్పుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—దృఢమ్= అత్యంతము; మే = నాకు; నీవు, ఇష్టః = ప్రియుఁడ వని తలఁచి; తతః = ఆ హేతువు వలననే; తే హితం వక్ష్యామి. లేక. నీవు నా శిష్టుఁడవు, నేను జెప్పునదియు దృఢము — సర్వప్రమాణయుక్తము. అని నిశ్చయించి, తతి స్తే వక్ష్యామి అని యర్థము. దృఢమతిః అని కొందఱపాఠము.

ప. ఇఁక నుక్తప్రకారంబున నుపాయముఁ జేయ నశక్తుఁ డగు నర్జునునకుఁ బరమకారుణికుఁ డగు పరమాత్మ సంక్షేపంబున సర్వగీతార్థసారంబు నుపదేశింప నుపక్రమించుచున్నాఁడు మూఁడుశ్లోకములచేత.—సమస్తము లయిన గుహ్యములకన్నను పరమము గుహ్యతమము నాచెప్పఁబోవువాక్యము వినుము. అసంగోదాసీనుఁడవు పరమాత్మ వగు నీకు నాయం దింత మమకారం బెట్లు? అనఁగాఁ జెప్పు

చున్నాఁడు.—ఎందువలన నవఁగా. నీవు, దృఢమతి రితి = దృఢసంకల్పుఁడ వని; మే = నాకు; ఇష్టః = సమ్మతుఁడవు. తతః = ఆ కారణముచేత; తే; హితమ్ = ఉపకారమును; వక్ష్యామి.

టీ. సమస్తము లైన యోగువ్యాములయందు భక్తియోగము శ్రేష్ఠ మగుటవలన గుహ్యతము మని పూర్వమే చెప్పఁబడినది " ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యా మ్యనసూయవే " ఇత్యాది స్థలమున. మెండియు తద్విషయ మగు, పరమం మే వచః శృణు. ఇష్టో உసి మే దృఢ ఇతి * తత స్తే హితం వక్ష్యామి.

మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు
మామే వైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియో உసి మే. ౬౫

భా. ఏ మది ? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మన్మనాః = నాయందే చిత్తము గలవాఁడవు; భవ = అగుము. మద్భక్తః=నన్నే భజించువాఁడ వగుము. మద్యాజీ = నన్నే యజించుస్వభావము గలవాఁడ వగుము. మామ్ = నన్నే; నమస్కురు—నమస్కారమునుగూడ నాకే చేయుము. ఇట్లు వర్తించుచు వాసుదేవుఁడ నగు నాయందే సర్వసాధ్యసాధనప్రయోజనములను సమర్పించినవాఁడవై, మామేవ = నన్నే; ఏష్యసి = పొందెదవు. సత్యమ్ = సత్యమును; తే = నీకు; ప్రతిజానే—సత్య మయిన ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నా నీవిషయమునం దని యర్థము. ఎందువలన ననఁగా, మే = నాకు; ప్రియః = ఇష్టుఁడవు, అసి = అగుచున్నావు. ఇట్లు భగవంతుని సత్యప్రతిజ్ఞత్వము నెఱింగి భగవద్భక్తివలన మోక్షఫలం బవశ్యం భావి యని నిశ్చయించి భగవచ్ఛరణైకపరాయణుఁడు కావలయు నని వాక్యార్థము.

నీవు నాయందే చిత్తము నిలుపుము, నన్నే భజింపుము, నన్నే పూజింపుము, నాకే నమస్కారము చేయుము. ఇట్లు చేయుదువేని నన్నే పొందఁగలవు. నీవు నాకుఁ బ్రియుఁడవు కావున నీకు సత్యముగాఁ బ్రతిజ్ఞ చేయుచున్నా నని తాత్పర్యము.

టీ. దానినే ప్రశ్నద్వారమున వివరించుచున్నారు ఏ మది ఇత్యాదిగా. ఉత్తరార్థమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. సత్యప్రతిజ్ఞ

* పీఠికపుస్తకమున ఇష్టో உసి మే దృఢ ఇతి అని పాఠము.

చేయుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు ఎందువలన నిత్యాదిగా ఇప్పుడు శ్రేయోర్థులకుఁ బ్రవృత్తి కలుగుటకై వాక్యార్థమును సంగ్రహించుచున్నారు ఇట్లు భగవంతుని ఇత్యాదిగా.

హ. మన్మనాః = మద్గత మయిన మనస్సు గలవాఁడవు. మద్యాజీ = నన్నుఁ బూజించువాఁడవు. మామ్ = నన్ను ఈశ్వరుని సకలగురుని; నమస్కురు. తత్ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మామేవ = నన్ను వాసుదేవాఖ్యుఁ బరమేశ్వరునే; ఏష్యసి. ప్రతిజానే = ఉపదేశించుచున్నాను.

శం. వక్ష్యామి యని యేది ప్రతిజ్ఞాతమో దానినే గుహ్యాతమము భాగవత మగు కర్మయోగమును సాంగము నుపదేశించుచున్నాఁడు.—మద్యాజీ= నన్ను యజించుస్వభావము గలవాఁడ వగుము. మన్మనాః = నాయందే మనస్సు ఎవ్వనికో అతఁడు మన్మనసుఁడు, మచ్చిత్తుఁడ వగుము. మద్భక్తః = నన్నే భజించువాఁడు మద్భక్తుఁడు, మద్భజనుండ వగుము. మాం నమస్కురు = నమస్కారమునుగూడ నాకే చేయుము. లేక. మద్యాజీ = వేదోక్తములే యగు స్వకర్మములచే సౌపాసనాద్యశ్వమేధాంతములచే నన్నే పరమేశ్వరునే యజించుట ఆరాధించుట స్వభావముగాఁ గలవాఁడవు మద్యాజి వగుము, స్వకర్మములచే నన్నే యజింపుము. నా ప్రీతికొఱకు సర్వకర్మములను జేయు మని యర్థము. పుత్త్రాదికామనచేఁ బరమేశ్వరు నారాధించువానికిఁ బరమపురుషార్థము సంభవింపదు కావునఁ గామరహితుఁడవు కావలయు నని చెప్పుచున్నాఁడు.—మన్మనాః = నాయందు మోక్షస్వరూపుని యందే మనస్సు గలవాఁడవు, మోక్షైకకాముఁడ వగుము, పుత్త్రకాముఁడవు పశుకాముఁడవు కాని రాష్ట్రకాముఁడవు కాని స్వర్గకాముఁడవు కాని మల్లోకకాముఁడవు కాని కావల దని యర్థము. స్వకర్మములచేఁ బరమేశ్వరునే యారాధించువానికిఁ గ్రతువులయందు అగ్నయే స్వాహా అని యగ్న్యాదులయందు దేవతాంతరత్వబుద్ధి యున్నయెడఁ బరమేశ్వరభక్తి విచ్ఛిన్న మగును, అందువలన సర్వత్ర మద్బుద్ధి కర్తవ్య మను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మద్భక్తః = "బ్రహ్మా నారాయణః, శివశ్చ నారాయణః" అనియు "తదేవాగ్ని స్తద్వాయు స్తత్సూర్య స్తదు చన్ద్రమాః" అనియుఁ బరమేశ్వరుఁడే సర్వదేవతాత్మకుఁ డని శ్రుతు లుపదేశించుట వలన సర్వదేవతాత్మకుఁడ నగు నన్నొక్కనినే భజించువాఁడవు మద్భక్తుఁడ వగుము, అగ్న్యాదులయం దెల్లను మద్బుద్ధిచే సర్వాత్మకుని నన్ను ఒక్కనినే భజింపు మని

యర్థము. ఫలములయందుఁ గామత్యాగముచేతను అగ్న్యాదులయందు మదీయబుద్ధిచేతను రాగద్వేషములు సంభవింపవు, అయినను నేను బ్రాహ్మణుఁడను యాజిని బండితుఁడను ఇత్యాద్యభిమానరూప మగు కాలుష్యముమాత్రము చిత్తప్రసాదప్రతిబంధకము కలుగును, దాని నివర్తించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—మాం నమస్కురు = "ఈశ్వరో జీవకలయా ప్రవిష్టో భగవా నితి, వాసుదేవ స్సర్వమ్" అను న్యాయము చేత దేహాభిమాననివృత్తికొఱకు సర్వభూతాత్మకుఁడ నగు నన్ను సర్వత్ర నమస్కరింపుము, కాని కేవలదారుపాషాణాదిరూపునిఁ గా దని యర్థము. ఇట్లు సాధన సంపత్తిచే స్వకర్మమున మదారాధన తత్పరుఁడ వగు నీవు మత్ప్రసాదమువలనఁ జిత్త శుద్ధి నొంది యాత్మతత్త్వవిజ్ఞానముఁ బ్రాపించినవాఁడవై, మామేవ = నన్నే, త్రివిధ పరిచ్ఛేదశూన్యము సచ్చిదానందైకరస మగు పరబ్రహ్మమునే; ఏష్యసి=పొందుదువు, మద్భావముఁ బ్రాపింతువు, సత్యమ్=సత్యముఁ జెప్పుచున్నాను, ఇందు సందేహింప వలదు. తే = నీకు; నే నీయర్థమునందు, ప్రతిజానే=ప్రమాణము చేయుచున్నాను. ఎందువలన ననఁగా, మే = నాకు; నీవు ఉత్తమభక్తిచేత, ప్రియో ఽసి. అందువలన నీకు మద్భావప్రాప్తివిషయమున సంశయము లే దని ప్రతిజ్ఞఁ జేయుచున్నా నని యర్థము. శ్రద్ధాభక్తులతో స్వకర్మములచే మదారాధనమునే చేయుచు ముక్తసాధన సంపన్నుఁ డగు ముముక్షువు సత్త్వశుద్ధి సంభావిత మగు నాత్మవిజ్ఞానముచే మద్భావము నొందు నిందు సంశయము లే దని భగవంతుఁడు ప్రతిజ్ఞ చేసి యుండఁగా ప్రామాణికు లెవ్వనికి యోనిబీజశుద్ధుఁ డగు బ్రాహ్మణునకు విశ్వాసము కలుగదు? అందువలన మోక్షైకకాముఁ డగు నారురుక్షువున కకామనచే నీశ్వరప్రీతికొఱకుఁ గర్మమే కర్తవ్య మని సిద్ధము.

౬౫. దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—నాయందు భగవంతుఁడ నగు వాసుదేవునియందు మనస్సు ఎవ్వనికో అట్టివాఁడవు మన్మనుఁడ వగుము, సదా నన్నుఁ జింతింపుము. ద్వేషముచేఁ గంసశిశుపాలాదులు గూడఁ జింతించి రనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మద్భక్తః = ప్రేమచే నాయం దనురక్తుఁడవై, మద్విషయ మగు ననురాగముచే సదా మద్విషయముగా మనస్సును గావింపు మని విధింపఁబడుచున్నది. నీయం దయ్యనురాగమే దేనిచేఁ గలుగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. — మద్యాజీ = నన్ను యజించుట — పూజించుట స్వభావముగాఁ గలవాఁడవు, మత్పూజనపరుఁడ వగుము. పూజోపకరణములు లేని యపుడో, మాం నమస్కురు=కాయముచేతను

వాక్కుచేతను మనస్సుచేతను ప్రహ్వీభవనముచే * నారాధింపుము. ఈ యర్చనం బును వందనంబును ఇతరములకును భాగవతధర్మముల కుపలక్షణము. అట్లు చెప్పఁబడినది శ్రీభాగవతమునందు "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్ । అర్చనం వన్దనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్ ॥ ఇతి పుంసా ఽర్పితా విష్ణౌ భక్తి శ్చేన్నవలక్షణా । క్రియతే భగవ త్యద్ధా త న్మన్యే ఽధీత ముత్తమమ్." • అని. ఇది భక్తిరసాయనమునందు విస్తరంబున వివరింపఁబడినది. ఇట్లు సదా భాగవతధర్మానుష్ఠానముచే నాయం దనురాగము పుట్టుటంజేసి మన్మనుఁడవై, మామేవ = నన్ను భగవంతుని వాసుదేవునే; ఏష్యసి = పొందెదవు, వేదాంతవాక్యజనితమగు మద్బోధముచేత. నీ విట సంశయము నొందవలదు. సత్యమ్ = యథార్థమును; తే = నీకొఱకు; ప్రతిజానే — సత్యమగు ప్రతిజ్ఞనే చేయుచున్నా నీయర్థమునందు. ఎందువలన ననఁగా. ప్రియోఽసి మే — ప్రియుని మోసపుచ్చుట యుచితమే కాదని భావము. లేక, సతిఅనే = ప్రారబ్ధకర్మముయొక్కయంతము కలిగినపుడు, మామే వైష్యసి. ఈయర్థముకంటె విశ్వాసదార్ఢ్యప్రయోజన మగుపూర్వవ్యాఖ్యాతమే యుక్తిము. ఇందుచే "యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్ । స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః" అని పూర్వ మేది చెప్పఁబడినదో అది వ్యాఖ్యాతము, మచ్ఛబ్దముచే నీశ్వరత్వము ప్రకటించుటవలన.

శ్రీ. దానినే చెప్పుచున్నాఁడు.—మన్మనాభవ = మచ్చిత్తుఁడ వగుము. నాకే భక్తుఁడ వగుము. మద్యాజీ = నన్ను యజించుస్వభావము గలవాఁడ వగుము నన్నే నమస్కరింపుము. ఇట్లు వర్తించిన నీవు మత్ప్రసాదమువలన లబ్ధ మగుజ్ఞానముచే నన్నే, ఏష్యసి = పొందెదవు. ఇందు సంశయము చేయకుము. నీవు నాకు, ప్రియోఽసి = ప్రియుఁడవు గదా! అందువలన, సత్యమ్ = సత్యముగా; నీకు నేను; ప్రతిజానే = ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను.

• ప. అది యేమి యనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఎప్పు డంతర్దృష్టి వగుదువో అపుడు, మన్మనాః = నేనే మనస్సునందుఁ గలవాఁడవు, విషయాంతరము కాదు, చిత్రభిత్తియందుఁ జిత్ర ముంపఁబడినట్లు నన్నుఁ జేయు మని యర్థము

* ప్రహ్వతచే.

• శ్రవణాదినవవిధ మైనభక్తి పురుషునిచే భగవంతుఁ డగువిష్ణునం దర్పిత మగునేని అపుడు చదివినపదువు ఉత్తమం బని తలంచెదను.

శాస్త్రదృష్టి వైనపుడు భక్తుఁడ వగుము, నవవిధభక్తి గలవాఁడవగుము. కర్మముఁ జేయునపుడు, మద్యాజీ = నన్ను యజించుస్వభావము గలవాఁడ వగుము. అపుడు కర్మాంగదేవతలయందు అంతర్యామినై యున్న నన్నే నమస్కరింపుము. ఈ యుపాయముచే, మామేవ ఏష్యసి = పొందఁగలవు. ఇది ప్రరోచనా * మాత్రమే కాదు, మ తే మనఁగా, సత్యమ్ = సత్యముగా; ప్రతిజానే = ప్రతిజ్ఞ చేసెదను. ఎందువలన ననఁగా. నీవు మద్రూపుఁడ వగుటవలన, మే = నాకు; ప్రియోఽసి=పరమప్రేమాస్పద మగుచున్నావు.

రా॰ "వేదాహ మేతం పురుషం మహాన్తమ్। ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్, త మేవం విద్వా నమృత ఇహ భవతి। నాఽన్యః పన్థా విద్యతే ఽయనాయ" ఇత్యాదివేదాంతములందు విహితము వేదనధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యము దర్శనసమాకార మత్యర్థప్రియ మిట మన్మనా భవ అని విధింపఁబడుచున్నది. మద్భక్తః = అత్యంతము నేను ప్రియుఁడుఁగాఁ గలవాఁడవు, అత్యంతమత్ప్రియుఁడవై నిరతిశయప్రియం బగు స్మృతిసంతతిని జేయు మని యర్థము. మద్యాజీ = ఇటఁగూడ మద్భక్తః అనునది యనువర్తించుచున్నది, యజనము — పూజనము, అత్యంతప్రియమదారాధనపరుఁడ వగుము. ఆరాధనము గదా పరిపూర్ణ మగు శేషభూతునివృత్తి. మాం నమస్కురు = నమః — నమనము, నాయం దత్యంతప్రహ్వీభావమును ♦ అత్యంతప్రియమును జేయు మని యర్థము. ఇట్లు వర్తించుచు, మా మే వైష్యసి. ఇది సత్యము. తే ప్రతిజానే = నీకు ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను, ప్రరోచనమాత్రము కాదు. ఎందువలన ననఁగా నీవు, ప్రియో ఽసి మే. "ప్రియోహి జ్ఞానినో ఽత్యర్థ మహం సచ మమ ప్రియః" అని పూర్వమే చెప్పఁబడినది. ఎవ్వనికి నాయం దతిమాత్రప్రీతి యున్నదో నాకును వానియం దతిమాత్రప్రీతి కలుగుచున్నది కావునఁ దద్వియోగము సహింపనివాఁడనై నేను వాని నన్నుఁ బొందించుచున్నాను. అందువలన సత్యా మే ప్రతిజ్ఞ "మా మే వైష్యసి" అని.

సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః. ౬౬

భా॰ కర్మయోగనిష్ఠకుఁ బరమరహస్యము నీశ్వరశరణత నుపసంహరించి యింక నిప్పుడు కర్మనిష్ఠాఫలం బగు సమ్యగ్దర్శనము సర్వవేదాంత

* రుచి బుట్టించుట. ♦ నమ్రతను.

విహితము వక్తవ్యం బని చెప్పుచున్నాఁడు.—సర్వధర్మాన్ = సమస్తము లయినధర్మములను, ధర్మశబ్దముచే నిట నధర్మముగూడ గ్రహింపఁబడు చున్నది, నైష్కర్మ్యము వివక్షిత మగుటవలన, "నా౽విరతో దుశ్చరితాత్, త్యజ ధర్మ మధర్మంచ" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతులవలన; సర్వధర్మములను, పరిత్యజ్య=విడిచి, సర్వకర్మములను సన్న్యసించి యనుట; మామ్ = నన్నుఁ; ఏకమ్ = ఒక్కని, సర్వాత్మను సముని సర్వభూతస్థుని ఈశ్వరుని అచ్యుతుని గురుని జన్మజరామరణవివర్జితుని నేనే యని యొక్కని; శరణంవ్రజ = శరణుపొందుము, నాకంటె నితరము లే దని నిశ్చయింపు మని యర్థము. అహమ్ = నేను; త్వా = నిన్నుఁ, ఇట్లు నిశ్చిత మైనబుద్ధి గలవానిని; సర్వపాపేభ్యః = సర్వధర్మాధర్మబంధనరూపము లైన యెల్లపాపములనుండి; మోక్షయిష్యామి = విడిపించెదను, స్వాత్మభావప్రకాశీకరణముచేత. చెప్పఁబడినది కూడ "నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా" అని. అందువలన, మాశుచః= శోకము చేయవల దని యర్థము.

ధర్మాధర్మముల నన్నిటిని విడిచి — సర్వకర్మముల సన్న్యసించి నన్ను సర్వాత్మను సర్వేశ్వరుని నే నొక్కఁడనే గాని వేఱువస్తువు లే దని నిశ్చయించి యాత్మా౽భేదమున శరణు పొందుము. నేను ఇట్లు నిశ్చితమైనబుద్ధి గల నిన్ను ధర్మాధర్మబాధనరూపము లయినయెల్లపాపములనుండి ముక్తునిఁ గావించెదను. శోకింపవల దని తాత్పర్యము.

ఆ. వృత్తము ననువదించి యనంతరశ్లోకతాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు కర్మయోగేత్యాదిగా. ధర్మవిశేషణమువలన నధర్మానుజ్ఞను వారించుచున్నారు ధర్మేత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠుఁ డగు ముముక్షువు ధర్మా౽ధర్మములఁ ద్యజింపవలయు ననుటకు శ్రుతిస్మృతుల నుదాహరించుచున్నారు నావిరతః ఇత్యాదిగా, మామేకమిత్యాదికమునకుఁ దాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు నాకంటె నిత్యాదిగా. అర్జునుఁడు క్షత్త్రియుఁడగుటవలన సన్న్యాసద్వారమున జ్ఞాననిష్ఠయం దతనికి ముఖ్యాధికారము లేకున్నను అతనిఁ బురస్కరించి యధికారులకు దాని నుపదేశించుట యిష్టం బగుటవలన విరోధము లే దనునభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు అహ మిత్యాదిగా. ఈ చెప్పిన యర్థమునందు దశమాధ్యాయవాక్యము ననుకూలముగాఁ జూపుచున్నారు చెప్పఁ

బడినదికూడ ఇత్యాదిగా. ఈశ్వరుఁడు నీబంధనంబులఁ దొలఁగించి నిన్నుఁ బాలించువాఁ డగుటవలన నీకు శోకావకాశము లేదని చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

తాత్పర్యనిర్ణాయకభాష్యము.

భా. ఈ గీతాశాస్త్రమునందుఁ బరమం బగు నిశ్శ్రేయససాధనం బేది నిశ్చితము? జ్ఞానమా? కర్మమా? లేక యుభయమా? ఎందువలన సందేహము? "యజ్జ్ఞాత్వా ఽమృతమశ్నుతే, తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్" ఇత్యాదులు వాక్యంబులు కేవల మగు జ్ఞానమువలన నిశ్శ్రేయసప్రాప్తిం దెలుపుచున్నవి. "కర్మణ్యేవా ఽధికారస్తే, కురు కర్మైవ" ఇత్యాదులు కర్మంబు లవశ్యకర్తవ్యముల లని బోధించుచున్నవి. ఇట్లు జ్ఞానకర్మములు కర్తవ్యము లని యుపదేశించుటవలన సముచ్చితంబులు కూడ నిశ్శ్రేయసహేతు వగును. కావునఁ గలుగును సంశయము. ఏమి మఱి యిందు మీమాంసకు ఫలము? ఓయి! ఇదియే — వీనిలో నొకటి పరమనిశ్శ్రేయససాధనం బని యవధారణము. అందువలన విస్తీర్ణతరంబుగా విచారణీయం బిది.

శ్రీ. పూర్వాపరాలోచనంబున గీతాశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసి యుపసంహరించి తత్తాత్పర్యార్థము నిర్ధారితమైనను విచారద్వారంబున నిర్ధారించుటకై విచారము నవతరింపఁజేయుచున్నారు ఈగీతాశాస్త్రమునందు ఇత్యాదిగా. ఏది యన్న దానినే మూఁడువిధములుగా విభజించుచున్నారు జ్ఞానమా ఇత్యాదిగా. నిమిత్తము లేనియెడ సంశయ మాభాస మగుటచేఁ నిరసనీయము గా దని తలఁచి యడుగుచున్నాఁడు ఎందువలన నిత్యాదిగా. తత్తద్బోధకములు కనఁబడుట సంశయమునకు నిమిత్తం బని చెప్పుచున్నారు యజ్జ్ఞాత్వేత్యాదిగా. కర్మములవశ్యకర్తవ్యములని కనఁబడుటవలన వానివలనఁగూడ నిశ్శ్రేయసప్రాప్తి తోఁచుచున్న దని చెప్పుచున్నారు కర్మణ్యేవేత్యాదిగా. అయినను సముచ్చయమునకుఁ బ్రాపకము లే దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఇట్లు ఇత్యాదిగా. సామగ్రి యుండునపుడు కార్యమవశ్యము కలుగు నని యుపసంహరించుచున్నారు కావున నిత్యాదిగా. సందిగ్ధమును సఫలము నగునది విచారణీయ మను నియమమువలన ఫలము లేనియెడ సందిగ్ధమయ్యును విచారణీయము గా దని తలఁచి యడుగుచున్నాఁడు ఏమి మఱి యిత్యాదిగా.

ప్రత్యేకము జ్ఞానముగాని కర్మముగాని సముచ్చితములు గాని ముక్తికిఁ బరమసాధనం బనియవధారణమే విచారఫలం బని పరిహరించుచున్నారు ఓం ఇత్యాదిగా. విచారప్రయోజకము లగు సందేహప్రయోజనములు కలుగుటవలన విచారద్వారంబున: బరమముక్తిసాధనము నిర్ధారణీయం బని నిగమనము చేయుచున్నారు అంపువలన నిత్యాదిగా.

భా. ఆత్మజ్ఞానముమాత్రమే కేవలము నిశ్శ్రేయసహేతువు, భేదప్రత్యయనివర్తక మగుటచేఁ గైవల్యఫలావసానం బగుటవలన. క్రియాకారకఫలభేదబుద్ధి యవిద్యచే నాత్మయందు నిత్యప్రవృత్తము. నాకుఁ గర్మము నేను గర్తను ఈ ఫలముకొఱకీ కర్మముఁ జేసెద నను నీయవిద్య యనాదికాలప్రవృత్తము. ఈ యవిద్యకు నివర్తకము ఇతఁడు నేను కేవలుఁడ నకర్త నక్రియుఁడ నఫలుఁడ నాకంటె వేఱొకఁడు లేఁ డను నీయాత్మవిషయం బగు జ్ఞానము ఉత్పద్యమానము, కర్మప్రవృత్తిహేతుభూత మగు భేదబుద్ధిని నివర్తించునది యగుటవలన. మాత్రమె యను శబ్దము పక్షద్వయవ్యావృత్త్యర్థము. కేవలంబు లగు కర్మములవలనం గాని సముచ్చితంబు లగు జ్ఞానకర్మములవలనఁ గాని కాదు నిశ్శ్రేయసప్రాప్తి యని పక్షద్వయమును నివర్తించుచున్నది. అకార్య మగుటవలనఁ గూడ నిశ్శ్రేయసము కర్మసాధనం * బనుట యనుపపన్నము. నిత్య మగు వస్తువు కర్మముచేఁ గాని జ్ఞానముచేఁ గాని చేయఁబడదు గదా.

టీ. ఇట్లు విచారము నవతరింపఁజేసి సిద్ధాంతమును సంగ్రహించుచున్నారు. ఆత్మేత్యాదిగా. సంగ్రహవాక్యమును వివరించుచు నాత్మజ్ఞాననివర్త్యం బగు నవిద్యను జూపుచున్నారు క్రియేత్యాదిగా. ఆశ్రయమును జెప్పుటచే నది యనాది యని చెప్పుచున్నారు ఆత్మయం దని. ఆ యవిద్యనే యనాద్యవిద్యాసంభవమును అనర్థాత్మకమును బ్రపంచించుచున్నారు నాకు ఇత్యాదిగా. అనాద్యవిద్యాకార్యం బగుటవలనఁ బ్రవాహరూపమున ననాది యిది యని వివక్షించి విశేషణము చేయుచున్నారు అనాదికాలప్రవృత్త మని. అందుఁ గారణావిద్యానివర్తకం బాత్మజ్ఞాన మని యుపన్యసించుచున్నారు ఈ యవిద్యకు నిత్యాదిగా. ఓయీ! ఈ జ్ఞానము ఉత్పన్నమైనది నివర్తింపదు అవిరోధమున నుత్పన్న మగుటవలన, అనుత్పన్న

* కర్మము సాధనము గాఁ గలది.

మగునదియు నివర్తింపదు అలబ్ధాత్మక మర్థక్రియాకారి కానందువలన. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు ఉత్పద్యమాన మని. ఎట్లని కారణావిద్యానివర్తకం బని యాశంకించి దానికి కార్యావిద్యానివర్తకత్వము దృష్టం బగుటవలన నని చెప్పుచున్నారు కర్త్రేత్యాదిగా. ఆత్మజ్ఞానము మాత్రమే యను సాగ్రహవాక్యమునందు మాత్రమే యనుశబ్దముచే బోధ్య మగు విశేషము లేమివలన నదియనర్థకం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు మాత్రమే ఇత్యాదిగా. పక్షద్వయవ్యావర్తకతనే స్ఫుటీకరించుచున్నారు కేవలాంబులు ఇత్యాదిగా. ఇందువలనఁ గూడ కర్మసాధ్యము కాదు ముక్తి యని చెప్పుచున్నారు అకార్యము ఇత్యాదిగా. "ఏష నిత్యో మహిమా" అను శ్రుతివలన నిత్య మగుటచే మోక్ష మకార్య మగుటవలన దానికి హేత్వపేక్ష లే దని యుపపాదించుచున్నారు నిత్యము ఇత్యాదిగా.

భా. కేవలజ్ఞానము గూడ అనర్థకం బగును. కాదు, అవిద్యానివర్తకం బై దృష్టకైవల్యఫలావసానం బగుటవలన. అవిద్యాతమోనివర్తకం బగు జ్ఞానమునకుఁ గైవల్యఫలావసానత్వము దృష్టము, రజ్జ్వాదివిషయమున సర్పాద్యజ్ఞానతమోనివర్తకం బగు ప్రదీపప్రకాశఫలమునకుం బోలె. సర్పవికల్పవినివృత్తిచే రజ్జుకైవల్యావసానము గదా ప్రకాశఫలము. అట్లు జ్ఞానము.

ఆ. జ్ఞానముచేతఁ గూడ మోక్షము చేయఁబడదేని అప్పుడు కేవలజ్ఞానము గూడ ముక్తి కనుపయుక్తము కావున నది ముక్తికి హేతు వనుట యెట్లు? అని యాశంకించుచున్నారు కేవ లేత్యాదిగా. జ్ఞాన మనర్థకం బనుటను నిరాకరించుచున్నారు కా దని. దానినే ప్రపంచించుచున్నారు అవి ద్యేత్యాదిగా. అవిద్యానివర్తక మగు జ్ఞానము కైవల్యఫలావసాయి యగుట దృష్టం బని యేది చెప్పఁబడినదో దానికి దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు రజ్జ్వా దీత్యాదిగా. ఉక్తవిషయమునం దమోనివర్తక మగు ప్రకాశమునకు ఏఫలమునందుఁ బర్యవసానము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు స ర్పేత్యాదిగా. ప్రదీపప్రకాశమునకు సర్పభ్రమ నివృత్తిద్వారమున రజ్జుమాత్రమునందుఁ బర్యవసానం బగునట్లు ఆత్మజ్ఞానమునకును తదవిద్యానివృత్తిచే నాత్మకైవల్యమునం దవసానం బని దార్ష్టాంతికముఁ జెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా.

భా. దృష్టార్థము లగు ఛేదనక్రియాగ్నిమంథనాదులయందు వ్యాపృతము లగు కర్త్రాదికారకములకు ద్వైధీభావాగ్నిదర్శనాదిఫలంబుకంటె

నన్యఫలం బగు కర్త్రాంతరమునందు వ్యాపార మనుపపన్నం బెట్లో, అట్లు జ్ఞాననిష్ఠాక్రియయందు దృష్టార్థమునందు వ్యాపృతం బగు జ్ఞాత్రాదికారకమున కాత్యంతికైవల్యఫలముకంటె నన్యఫలం బగు కర్మాంతరమునందుఁ బ్రవృత్తి యనుపపన్నము. కావున జ్ఞాననిష్ఠ కర్మసహితం బగుట యుపపన్నము కాదు. భోజనాగ్నిహోత్రాదిక్రియలకువలె నగు నందువేని, కాదు, కైవల్యఫలం బగు జ్ఞానము కలుగునపుడు క్రియాఫలార్థిత్వం బనుపపన్న మగుటవలన. కైవల్యఫలం బగు జ్ఞానము ప్రాప్త మగుచుండఁగా సర్వతస్సంప్లుతోదకంబును దత్ఫలంబును ప్రాప్తమైనపుడు కూపతటాకాది క్రియాఫలార్థిత్వము సంభవింపని యట్లు ఫలాంతరము నందుఁ గాని తత్సాధనభూతం బగు క్రియయందుఁ గాని యర్థిత్వం బనుపపన్నము గదా! రాజ్యప్రాప్తిఫలం బగు కర్మమునం దగు వ్యాపృతునకు క్షేత్రప్రాప్తిఫలమునందు వ్యాపారము గాని తద్విషయమగు నర్థిత్వము గాని యుపపన్నము కాదు గదా! అందువలనఁ గర్మమునకు లేదు నిశ్శ్రేయససాధనత్వము. జ్ఞానకర్మములకు సముచ్చితములకును లేదు. కైవల్యఫలం బగు జ్ఞానమునకుఁ గర్మసాహాయ్యాపేక్షయును సంభవింపదు, అవిద్యానివర్తకం బగుటచే విరుద్ధ మగుటవలన. తమస్సు తమస్సును నివర్తింపదు గదా! అందువలనఁ గేవల మగు జ్ఞానమే నిశ్శ్రేయససాధనము.

టీ. జ్ఞాననిష్ఠాహేతువు లగు జ్ఞాత్రాదులకుఁ గర్మాంతరమునందుఁ బ్రవృత్తి సంభవించుటవలనఁ గర్మసహిత మైన జ్ఞాననిష్ఠయే కైవల్యావసాయిని యనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు దృష్టేత్యాదిగా. జ్ఞాననిష్ఠకుఁ గర్మసాహిత్యంబును దృష్టాంతముచే సాధించుచు నాశంకించుచున్నాఁడు భోజ నేత్యాదిగా. లౌకిక మగు భోజనక్రియకును వైదిక మగు నగ్నిహోత్రక్రియకును సహానుష్ఠానమువలె నగ్నిహోత్రక్రియకును జ్ఞాననిష్ఠకును సాహిత్య మని యర్థము. భోజనఫలము తృప్తిప్రాప్త మైనను స్వర్గాదికమునందును తద్ధేతు వగు నగ్నిహోత్రాదికమునందును అర్థిత్వము దృష్ట మగుటవలన యుక్తము వానికి సాహిత్యము, అట్లు ముక్తిఫలజ్ఞాననిష్ఠ లభించినపుడు స్వర్గాదికమునందుఁ గాని తద్ధేతు వగు కర్మమునందుఁ గాని యర్థిత్వము సంభవింపదు, అందుచే జ్ఞాననిష్ఠాకర్మములకు సాహిత్యము కా దని పరిహరించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. సంగ్రహవాక్యమును వివరించుచున్నారు కైవ ల్యేత్యాదిగా. జ్ఞానము

ఫలసంగమము లబ్ధమైనపుడు ఫలాంతరమునందును తద్ధేతువునందును అర్థిత్వము కలుగదనుటకు దృష్టాంతము చెప్పుచున్నారు సర్వత ఇత్యాదిగా. సర్వతః సంప్లుతము — వ్యాప్తము ఉదక మనుటచే సముద్రము చెప్పఁబడుచున్నది, తత్ఫలము స్నానాదికము, అది ప్రాప్తమయినపుడు తటాకాది నిర్మాణక్రియయందును తదధీన మగు స్నానాదికమునందును ఎవ్వనికిని యర్థిత్వ మెట్లు సంభవింపదో అట్లు ప్రకృతమునందును అని యర్థము. సకలాతిశయఫలం బగు జ్ఞానము లబ్ధమయినపుడు సాతిశయఫల మగు కర్మమునం దర్థిత్వము సంభవింప దనుటను దృష్టాంతముచే స్ఫుటీకరించుచున్నారు తావానిత్యాదిగా. కర్మము సాతిశయఫల మని చెప్పినదానిఁ బట్టి ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. జ్ఞానకర్మములకు సాహిత్యము సంభవింప దనుటను గూడ పూర్వోక్తమును నిగమనము చేయుచున్నారు జ్ఞానేత్యాదిగా. ప్రకాశతమంబులవలెఁ బరస్పరవిరుద్ధము లగుటానికి సాక్షాత్తుగా నొక్కటే ఫలమునందు సాహిత్యము సంభవింపదు గదా యని యర్థము. ఓయీ! జ్ఞానమే మోక్షమును సాధించునది తనకు సహాయముగాఁ గర్మము నపేక్షించుచున్నది, కరణ ముపకరణాపేక్ష మగుటవలన. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు కైవల్యేత్యాదిగా. జ్ఞానము స్వోత్పత్తియందు యజ్ఞాద్యపేక్ష మైనను ఉత్పన్న మైనపిదప ఫలమునందుఁ దదపేక్షము కాదు, జ్ఞానోత్పత్తిచే నశ్యంభావి యగుటను ముక్తి జ్ఞానమాత్రాధీన మగుటవలన నని యర్థము. ఇతికర్తవ్య మగుటచే జ్ఞానము కర్మాపేక్ష మని యేది చెప్పఁబడినదో దానికిఁ జెప్పుచున్నారు అవిద్యేత్యాదిగా. జ్ఞాన మజ్ఞాననివర్తక మగుటవలన దానికిఁ గర్మము విరుద్ధ మగుటచే సహకారి గానోపదు, కావున ఫలమునందుఁ గర్మాపేక్ష లేదని యర్థము. కర్మముఁగూడ జ్ఞానమువలె నజ్ఞాననివర్తక మైనపుడు ఎట్లు విరుద్ధ మగును? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు తమస్సు ఇత్యాదిగా. కేవలమునకుఁ గాని సముచ్చితమునకుఁ గాని కర్మమునకు మోక్షమునందు సాక్షాదన్వయము లేనపుడు ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

భా. కాదు, నిత్యాకరణంబునఁ బ్రత్యవాయము ప్రాప్తించుటవలనను కైవల్యము నిత్య మగుటవలనను. కేవలజ్ఞానమువలనఁ గైవల్యప్రాప్తి యని యేది చెప్పఁబడినదో అది యసంగతము. ఎందువలన ననఁగా. శ్రుత్యుక్తము లగు నిత్యకర్మములఁ జేయనియెడ నరకాదిప్రాప్తిలక్షణ మగు ప్రత్యవాయం బగును. ఓయీ! అప్పుడు కర్మములవలన మోక్షము లేదు కావున అనిర్మోక్షమే. కాదిది దోషము, మోక్షము నిత్య మగుట

వలన. నిత్యము లగు కర్మముల ననుష్ఠించుటవలనఁ బ్రత్యవాయము ప్రాప్తింపదు. ప్రతిషిద్ధముఁ జేయమివలన ననిష్టశరీరము సంభవింపదు. కామ్యముల వర్జించుటవలన నిష్టశరీరము గూడ ననుపపన్నము. వర్తమానశరీరారంభక మగు కర్మము నను ఫలోపభోగముచే క్షయమై యీశరీరము పతితమగుటయు దేహాంతరోత్పత్తికిఁ గారణము లేమివలనను రాగాదులను జేయమివలనను ఆత్మకు స్వరూపావస్థానమే కైవల్యము. ఇట్లయత్నసిద్ధము కైవల్యము. అతిక్రాంతానేకజన్మాంతరకృతము స్వర్గనరకాదిప్రాప్తిఫలం బగు ననారబ్ధకార్యమునకు క్షయము సంభవింప దంటివేని, అట్లు కాదు, నిత్యకర్మానుష్ఠానాయాసదుఃఖోపభోగమే తత్ఫలోపభోగం బనుట యుపపన్న మగుటవలన, లేక, ప్రాయశ్చిత్తములవలె నిత్యకర్మములు పూర్వోపాత్తదురితక్షయార్థము లగుటవలన. ఆరబ్ధము లగు కర్మములుపభోగముచేతనే క్షీణము లగుటవలన అపూర్వము * లగు కర్మముల నారంభింపనియప్పు డయత్నసిద్ధము కైవల్యము.

ఆ. కేవల మగు జ్ఞానము ముక్తిసాధన మని చెప్పఁబడినది, దాని నిషేధించుటకై యాశంకించుచున్నాఁడు కాదు ఇత్యాదిగా. నిషేధ్యము ననువదించి నిషేధముఁ జెప్పుచున్నాఁడు కేవ లేత్యాదిగా. నిత్యాకరణంబునఁ బ్రత్యవాయము ప్రాప్తించుటవలన నని చెప్పిన హేతువును వివరించుచున్నాఁడు ఎందువలన నిత్యాదిగా. జ్ఞానవంతునకును నిత్యానుష్ఠానం బావశ్యక మగుటవలనఁ గేవలజ్ఞానము కైవల్యహేతువు కా దని యర్థము. కైవల్యము నిత్య మగుటవలన నను హేతువునకు వ్యావర్త్యముఁ జూపుచున్నాఁడు ఓయీ ఇత్యాదిగా. శ్రౌతము లగు నిత్యనైమిత్తికకర్మములు చేయనియెడఁ బ్రత్యవాయకరంబులై యవశ్యానుష్ఠేయము లగునేని అప్పుడు వానివలన సముచ్చితంబులవలనఁ గాని యసముచ్చితంబులవలనఁ గాని మోక్షము కలుగ దని చెప్పఁబడుటవలనఁ గేవలజ్ఞానంబును తద్ధేతువు కామివలన నిర్హేతుకం బగుటచే ముక్తియే సిద్ధింప దని యర్థము. కైవల్యము ఇత్యాదియగు నాహేతువునే వివరించుచు అనిర్మోక్షప్రసక్తిని నిరాకరించుచున్నాఁడు కాదిది దోషము ఇత్యాదిగా. ముక్తి నిత్య మగుటచే నయత్నసిద్ధము కావున తదభావశంక వల దని చెప్పినదాని విస్తరించుచున్నాఁడు నిత్యములు ఇత్యాదిగా. కామ్యకర్మవర్జనమువలన ఇష్టశరీరప్రాప్తి శంకించి చెప్పఁబడినది కామ్యముల నిత్యాదిగా.

* నూతనములు.

అప్పు డారబ్ధకర్మవశమువలన దేహాంతర మగు ననఁగా కా దని చెప్పుచున్నాఁడు వర్తమా నేత్యాదిగా. అప్పుడు దేహాంతరము శేషకర్మముచే నగు నని యాశంకించి కర్మాశయం హ్యైకభవికం * బగుటవలనఁ గా దని చెప్పుచున్నాఁడు ఈ శరీరము ఇత్యాదిగా. రాగాదికముచేఁ గర్మాంతరంబును దానిచే దేహాంతరమును గాఁ గల దని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు రాగాదుల నిత్యాదిగా. అతీతములును అసంఖ్యాములు నగు జన్మములం దార్జితం బగు కర్మమునకు నానాఫలమునకు అనారబ్ధమునకు భోగముచేతనే కాని క్షయము లేమివలన దానివలన దేహాంతరారంభ మగుటవలన ఐకభవికత్వ మప్రామాణిక మగుటవలన ముక్తి యయత్నసిద్ధము కా దని శంకించుచున్నాఁడు అతిక్రాం తేత్యాదిగా. ఉక్తకర్మమువలన దేహాంతరము శంకింపవల దని చెప్పుచున్నాఁడు అట్లు కా దని. నిత్యనైమిత్తికకర్మములు శ్రుత్యుక్తము లవశ్యమనుష్ఠేయములు, తదనుష్ఠానంబున గొప్ప యాయాసము, దానివలన దుఃఖోపభోగము, అదియే యనారబ్ధకర్మఫలోపభోగం బని యంగీకరించుటవలన దానివలన దేహాంతరము లే దని చెప్పుచున్నాఁడు ని త్యేత్యాదిగా. నిత్యాదికముచే దురితనివృత్తి యైనను విరోధము లేమివలన సుకృతనివృత్తి కాదు, దానివలన దేహాంతర మగు నని యాశంకించి, సుకృతము నిత్యాదికముకంటె అన్యమును అనారబ్ధమును అగునేని న్యాయవిరుద్ధం బగు నాసుకృతం బసిద్ధ మగుటవలన దానిచే దేహాంతరము సంభవింపదు, అది నిత్యాదికముకంటె అనన్య మగునేని దానికి ఫలాంతరము లే దని తలఁచి, ఎట్లు ప్రాయశ్చిత్త ముపాత్త దురితక్షయార్థమే కాని ఫలాంతరాపేక్షము కాదో అట్లే నిత్యాదికర్మము సర్వంబును ఉపాత్తపాపక్షయార్థము, అది దానియందే పర్యవసితం బై దేహాంతరారంభకము కా దని పక్షాంతరముఁ జెప్పుచున్నాఁడు లేక ఇత్యాదిగా. అట్లైనను ప్రారబ్ధవశమువలనని దేహాంతరము శంకింపఁబడు చున్నది నానాజన్మారంభకము లగు ప్రారబ్ధములు గూడ యావదధికారన్యాయముచే సంభవించుటవలన నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు ఆరబ్ధములు ఇత్యాదిగా. పూర్వార్జితకర్మము లిట్లు క్షీణము లైనను కొన్ని యపూర్వకర్మములు దేహాంతరము నారంభించు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు అపూర్వములు ఇత్యాదిగా.

భా. కాదు, "త మేవ విదిత్వా ఽతి మృత్యు మేతి నాఽన్యః పన్థా విద్యతే ఽయనాయ" అని విద్యకంటె అన్య మగు పథము మోక్షము

* ఒకజన్మమునం దుండునది.

నకు లేదను శ్రుతివలనను, చర్మమువలె నాకాశవేష్టనము సంభవింపని యట్లవిద్వాంసునకు మోక్షము సంభవింప దని ప్రతిపాదించు శ్రుతివలనను. "జ్ఞానాత్కైవల్యమాప్నోతి" అను పురాణస్మృతివలనను, అనారబ్ధఫలంబు లగు పుణ్యకర్మములకు క్షయం బనుపపన్న మగుటవలనను. ఎట్లు పూర్వోపాత్తము లగు దురితము లనారబ్ధఫలములు సంభవించుచున్నవో అట్లు పుణ్యములును అనారబ్ధఫలములు సంభవించుచున్నవి. వానికిని దేహాంతరము పుట్టింపక క్షయం బనుపపన్న మగుటవలన మోక్ష మనుపపన్నము. ధర్మాఽధర్మహేతువు లగు రాగద్వేషమోహముల కాత్మజ్ఞానమువలనం దక్కనుచ్ఛేద మనుపపన్న మగుటవలన ధర్మాధర్మోచ్ఛేదం బనుపపన్నము. నిత్యము లగు కర్మములకును పుణ్యలోకఫలశ్రుతివలనను వర్ణా ఆశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠా ఇత్యాది స్మృతివలనను గర్మక్షయం బనుపపన్నము. మఱి చెప్పెదరు—నిత్యకర్మములు దుఃఖరూపము లగుటవలనఁ బూర్వకృత దురితకర్మముల ఫలమే యగుఁ గాని వానికి స్వరూపవ్యతిరేకంబున వేఱుఫలము లేదు, అశ్రుత మగుటవలనను జీవనాదినిమిత్తంబున విహితము లగుటవలనను—అని. అది కాదు, అప్రవృత్తములకు ఫలదానము సంభవింపమివలన. దుఃఖఫలవిశేషముగూడ ననుపపన్నము. పూర్వజన్మకృతదురితకర్మముల ఫలమే నిత్యకర్మానుష్ఠానాయాసదుఃఖము భుజింపఁబడుచున్న దని యేది చెప్పఁబడినదో, అది యసంగతము. మరణకాలమునందు ఫలదానముకొఱకు అంకురీభవింపని కర్మముయొక్క ఫల మన్యకర్మారబ్ధ మగు జన్మమునం దుపభోగింపఁబడు ననుట యుపపన్నము కాదు గదా! అటు కాదేని స్వర్గఫలోపభోగముకొఱకు అగ్నిహోత్రాదికర్మారబ్ధ మగు జన్మమునందు నరకకర్మఫలోపభోగంబున కనుపపత్తి లేక పోవును. మఱియు దానికి దురితదుఃఖవిశేషఫలత్వం బనుపపన్నము. అనేకములు దురితములు భిన్నదుఃఖసాధనఫలంబులు సంభవించుచుండఁగా నవి యన్నియు నిత్యకర్మానుష్ఠానాయాసదుఃఖమాత్రఫలంబు లని కల్పించునెడ, ద్వంద్వరోగాదిబాధానిమిత్త మగు దుఃఖ మహేతుక మని గాని పుణ్యహేతుక మని గాని కల్ప్యం బగును. అదియు శక్యము గాదు. నిత్యకర్మానుష్ఠానా

యాసదుఃఖమే పూర్వకృతమరితఫలము గాని శిరస్సునఁ బాషాణవహ
నము మొదలగువాని దుఃఖము కాదని కల్పింప శక్యము కాదు గదా !

ఆ॰ జ్ఞానము లేక కర్మముచేతనే ముక్తి యనుపక్షమును శ్రుత్యవష్టంభముచే నిరాకరించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. త మేవ యను సేవకారార్థమును వివరించుటకై నాన్యః అను భాగమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు అన్యను ఇత్యాదిగా. "యదా చర్మవ దాకాశం వేష్టయిష్యన్తి మానవాః। తదా దేవమవిజ్ఞాయ దుఃఖ స్యాన్తో భవిష్యతి" అను శ్రుతి నర్థముచే ననువదించుచున్నారు చర్మువలె నిత్యాదిగా. శ్రుత్యుక్తార్థమునందు స్మృతిసంవాదముఁజూపుచున్నారు జ్ఞానాత్ ఇత్యాదిగా. మఱియు నీవు చెప్పిన న్యాయము అనుగ్రాహ్య ప్రమాణహీనం బగుట నాభాస మగుటచేఁ బుణ్యకర్మముల కనారబ్ధఫలములకు క్షయము లేనపుడు దేహాంతరారంభము సంభవించుటవలన జ్ఞానముచేతనే గాని ముక్తి లే దని చెప్పుచున్నారు అనారబ్ధేత్యాదిగా. అట్టి కర్మములు సంభావితములు కా వని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. అనారబ్ధఫలము లగు పుణ్యకర్మము లున్నను మోక్షమున కనుపపత్తి యె ట్లనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు నాసికిని ఇత్యాదిగా. ఇందువలనఁ గూడఁ గర్మక్షయ మనుపపన్న మగుటచే మోక్ష మనుపపన్న మని చెప్పుచున్నారు ధర్మేత్యాదిగా. కర్మణా పితృలోకః అను శ్రుతి నాశ్రయించి కర్మాక్షయమునకు హేత్వంతరముఁ జెప్పుచున్నారు నిత్యములు ఇత్యాదిగా. స్మృతిచేతఁ గూడ నీయర్థమును సమర్థించుచున్నారు వర్ణా ఇత్యాదిగా. "ప్రేత్యకర్మఫల మనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్ట జాత్యాదిభాజో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే" అనునది యాదిపదార్థము. నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖభోగమే తత్ఫలభోగ మని యేది చెప్పఁబడినదో దాని నిష్పడనువదించుచున్నారు మఱి చెప్పెదరు ఇత్యాదిగా. నిత్యకర్మములు—ఆయాసపర్యంతమనుష్ఠీయమానము లని శేషము. అయినను నిత్యములకుఁ గామ్యములకువలె స్వరూపాతిరిక్తం బగు ఫలము నాశంకించి విధ్యుద్దేశమునందు ఫల మశ్రుత మగుటవలన నట్లు కా దని చెప్పుచున్నాఁడు వానికి ఇత్యాదిగా. విధ్యుద్దేశమునందు ఫల మశ్రుతం బగుటచేఁ దత్కామనారూప నిమిత్తము లేమివలన నిత్యములకు విధియే సిద్ధింప దని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు జీవనా దీత్యాదిగా. నిత్యములకు విధ్యసిద్ధి లే దని శేషము అనువదించినదాని నిరాకరించు చున్నారు అది కాదు ఇత్యాదిగా. దానినే వివరించుచు నిషేధ్యము ననువదించి నిషేధించుచున్నారు పూర్వేత్యాదిగా. అప్రవృత్తములకు ఇత్యాదిహేతువును విస్తరించుచున్నారు మరణేత్యాదిగా.

కర్మాంతరారబ్ధ మైన దేహమునందుఁ గూడ దురితఫలము నిత్యానుష్ఠానాయాస దుఃఖ మనుభవింపవచ్చును, ఏమి యనుపపత్తి? అని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అటు కాదేని ఇత్యాదిగా. దుఃఖఫలవిశేషముఁ గూడ ననుపపన్నము అని యేది చెప్పఁబడినదో దాని నుపపాదించుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా. అనంతములు సంచితము లగు దురితములు సంభావితములు, అవియు నానాదుఃఖఫలములు, అవి నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖ మేది గలదో తన్మాత్రఫలము లని కల్పించునెడ, అప్పుడు అట్లు కల్పించినను అనుష్ఠితమై యాయాసము కలిగించునట్టి నిత్యకర్మమునకు దురితకృతదుఃఖవిశేషము ఫలము కానేరదు, దురితఫలము లగు దుఃఖము లనేకము లగుటవలన, అందువలన యథావిశేషితం బను నిత్యకర్మము దురితదుఃఖవిశేషఫలకం బనుట యనుపపన్న మని యర్థము. మఱియును దురితములు నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖమాత్ర ఫలము లని కల్పించునెడ నప్పుడు ద్వంద్వశబ్దవాచ్యము లగు రాగాదులబాధయును రోగాదిబాధయును దురితనిమిత్తము లనుట యనుపపన్న మగుటవలన సుకృతకృతము లనుటయు సంభవింపమివలన యాబాధల కుపపత్తియే లేక పోవు నని చెప్పుచున్నారు ద్వం ద్వేత్యాదిగా. ఇందువలనఁ గూడ నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖమే దురితఫలం బనుట యసంగత మని చెప్పుచున్నారు నిత్యకర్మేత్యాదిగా. అదియే దురితఫలం బగునేని అప్పుడు శిరస్సుచే పాషాణవహనము మొదలగువాని దుఃఖము దురితకృతము కాకపోవును, దానికారణము సుకృతము కాదు, దుఃఖము సుకృతకార్యము కామివలన, కావున నది యాకస్మికం బగు నని యర్థము.

భా. ఇది యప్రకృతము గూడ — నిత్యకర్మానుష్ఠానాయాసదుఃఖము పూర్వకృత దురితకర్మఫలం బగుట. ఎట్లు? అప్రసూతఫలం బగు పూర్వకృతదురితమునకు క్షయం బుపపన్నము కా దని ప్రకృతము. అందుఁ ప్రసూతఫలం బగు కర్మమునకు ఫలము నిత్యకర్మానుష్ఠానాయాసదుఃఖం బని చెప్పుచున్నావు నీవు, అప్రసూతఫలంబున కని కాదు. ఇఁక సర్వంబును బూర్వకృతదురితము ప్రసూతఫలమే యని తలంతువేని అప్పుడు నిత్యకర్మానుష్ఠానాయాసదుఃఖమే ఫల మని విశేషణ మయుక్తము, నిత్యకర్మవిధికానర్థక్యప్రసంగము గూడ, ఉపభోగముచేతనే ప్రసూతఫల మగు దురితకర్మమునకు క్షయం బుపపన్న మగుటవలన. మఱియును: శ్రుతం బగు నిత్యకర్మమునకు దుఃఖము ఫలం బగునేని నిత్యకర్మానుష్ఠానాయాసమువలననే యది కనఁబడుచున్నది వ్యాయామాదులవలనం బోలె,

కావున నది యన్యకర్మమున కని కల్పించుట యనుపపన్నము. జీవనాది నిమిత్తమునకో విధింపఁబడుచున్నవి నిత్యకర్మములు. వానికిఁ బ్రాయశ్చిత్తమునకువలెఁ బూర్వకృతదురితఫలత్వం బనుపపన్నము. ఏపాపకర్మనిమిత్తంబున నేప్రాయశ్చిత్తము విహితమో ఆపాపమున కేమో యది ఫలము కాదు. ఇఁక నాపాపమునకే నిమిత్తమునకుఁ బ్రాయశ్చిత్తదుఃఖము ఫల మందువేని జీవనాదినిమిత్త మగు నానిత్యకర్మానుష్ఠానాయాసదుఃఖము గూడ జీవనాదినిమిత్తమునకే ఫలంబు కావలయును, నిత్యప్రాయశ్చిత్తములకు నైమిత్తికత్వము సమాన మగుటవలన.

ఆ. నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖ ముపాత్తదురితఫలం బనుట యప్రకృతం బగుటవలనఁ గూడ నయుక్త మని చెప్పుచున్నారు ఇది ఇత్యాదిగా. దానినే ప్రపంచించుటకై యడుగుచున్నాఁడు ఎట్లు అని. అందు మొదటఁ బ్రకృతముఁ జెప్పుచున్నారు అప్రసూ తేత్యాదిగా. అయినను మాకె ట్లప్రకృతవాదిత్వ మనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. ప్రసూతఫలము అప్రసూతఫల మని ప్రాచీనదురితమునందు విశేషము నంగీకరింపమివలన నవిశేషమున నది సర్వంబును బ్రసూతఫల మగుటవలన నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖఫలం బనుట సంభవించుటవలన నప్రకృతవాదిత్వము లే దని శంకించుచున్నాఁడు ఇఁక నిత్యాదిగా. పూర్వోపాత్తదురితం బవిశేషమున నారబ్ధఫలం బగునేని విశేషణం బనర్థక మని పరిహరించుచున్నారు అప్పుడు ఇత్యాదిగా. దురితమాత్రన నారబ్ధఫలం బగుటచే అనారబ్ధఫలం బగుదానికి నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖమే ఫలం బనుట యనుపపన్న మగుటవలన నని యర్థము. పూర్వోపాత్తదురిత మారబ్ధఫలం బగునేని భోగముచేతనే తత్క్షయము సంభవించుటవలనఁ దన్నివృత్త్యర్థము నిత్యకర్మమును విధింపవలసినది లే దని దోషాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు నిత్యక ర్మేత్యాదిగా. ఇందువలనఁగూడ నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖము ఉపాత్తదురితఫలము కా దని చెప్పుచున్నారు మఱియును అని. దానినే వెల్లడించుచున్నారు శ్రుతంబు ఇత్యాదిగా. ఎట్లు వ్యాయామగమనాదికృతం బగు దుఃఖమితరదురితమునకు ఫల మనుట యిష్టము కాదో తత్ఫలం బనుట సంభవించుటవలన అట్లు శ్రుత్యుక్తమును ఆయాసపర్యంత మనుష్ఠితంబు నగు నిత్యమునకును ఫలాంతరము నంగీకరింపమివలన ననుష్ఠానాయాసదుఃఖమే ఫల మగునేని అప్పుడు దానివలననే యిది కనఁబడుటవలన దానికి దురితఫలత్వము కల్పింపఁదగదు, నిత్యఫలత్వము సంభవించుటవలన నని యర్థము. నిత్యములు దుఃఖఫలంబు లగునపుడు తదనుష్ఠానమే

శ్రేయం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు జీవనా దీత్యాదిగా. నిత్యములకు దురిత ఫలత్వం బనుపపన్న మనుటకు హేత్వంతరముఁ జెప్పుచున్నారు వానికి ఇత్యాదిగా. దృష్టాంతమును వివరించుచున్నారు ఏవా పేత్యాదిగా. అట్లు జీవనాదినిమిత్తమున విహితములకు దురితఫలత్వము సిద్ధింపదని శేషము. సత్యము, ప్రాయశ్చిత్తము నిమిత్త మగు పాపమునకు ఫలము కాదు, మ త్తే మనఁగా తదనుష్ఠానాయాసదుఃఖం బాపాపమునకు ఫల మని శంకించుచున్నాఁడు ఇఁక నాపాపమునకే ఇత్యాదిగా. ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానాయాసదుఃఖము నిమిత్తభూతపాపఫలం బగునెడ జీవనాదినిమిత్త నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖముగూడ జీవనాదికే ఫలం బగును, ఉపాత్తదురితమునకుఁ గా దని పరిహరించుచున్నారు జీవనాదినిమిత్తము ఇత్యాదిగా. ప్రాయశ్చిత్తదుఃఖము తన్నిమిత్తపాపఫలం బగునట్లు జీవనాదినిమిత్తకర్మకృతదుఃఖంబును జీవనాదిఫలం బను టకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు ని త్యేత్యాదిగా.

భా. మఱియు నొకటి. నిత్యాగ్నిహోత్రమునకును కామ్యాగ్నిహోత్రమునకును అనుష్ఠానాయాసదుఃఖము తుల్యం బగుటవలన నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖమే పూర్వకృతదురితఫలము కాని కామ్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖము కా దని విశేషము లేదు కావున నదియును బూర్వకృతదురితఫలం బగును. అట్లయినపుడు నిత్యములకు ఫలం బశ్రుత మగుటవలనను దద్విధానాన్యథానుపపత్తివలనను నిత్యానుష్ఠానాయాస దుఃఖము పూర్వకృతదురితఫలం బని యర్థాపత్తికల్పనం బనుపపన్న మగును. ఇట్లు విధానాన్యథానుపపత్తివలన నిత్యములకు అనుష్ఠానాయాసదుఃఖవ్యతిరిక్తఫలత్వ మనుమానింపఁబడుటవలనఁగూడ. విరోధము వలనఁ గూడ. విరుద్ధం బిది — నిత్యకర్మము ననుష్ఠించునపు డన్యకర్మఫలము భుజింపఁబడు చున్న దని యంగీకరించునపుడు అదియే నిత్యకర్మమునకు ఫలం బనుటయు నిత్యకర్మమునకు ఫలము లే దనుటయు విరుద్ధము.

టీ. ఇందువలనఁగూడ నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖమే యుపాత్తదురితఫలం బని చెప్ప నశక్య మని చెప్పుచున్నారు మఱియు నొకటి యని. కామ్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖము గూడ దురితఫలం బను ప్రసంగ మిష్ట మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అట్లయినపుడు ఇత్యాదిగా. విహితములు నిత్యములు, వానికి ఫలము శ్రుతము కాదు, ఫలము లేక విధి సంభవింపదు, అందుచే దురితక్షయార్థములు

నిత్యము లని యర్థాపత్తిచేఁ గల్పింపఁబడుచున్నది, ఆ యర్థాపత్తి యుక్తము కాదు, కామ్యానుష్ఠానమువలనఁ గూడ దురితనివృత్తి సంభవించుటవలన నని యర్థము. మఱియును నిత్యములు అనుష్ఠానాయాసదుఃఖవ్యతిరిక్త మగు ఫలము గలవి, విహితము లగుటవలన, కామ్యములవలె, అను ననుమానమువలన నవి దురితనివృత్త్యర్థములు కావని చెప్పుచున్నారు ఇట్టు ఇత్యాదిగా. కామ్యాదికర్మమును దృష్టాంతీకరించుటకై ఇట్లు అని చెప్పఁబడినది. స్వవచనవ్యాఘాతమువలనఁ గూడ నిత్యానుష్ఠానమువలన దురితఫలభోగము చెప్పుట యయుక్త మని చెప్పుచున్నారు విరోధమువలనఁ గూడ అని. దానినే ప్రపంచించుచున్నారు విరుద్ధం బది ఇత్యాదిగా. అన్యకర్మఫలము — ఇతర మగు దురితముయొక్క ఫల మనుట. అదియే — దేని యనంతర మేది కలుగుచున్నదో దాని కార్యం బది యను నియమము వలన నని యర్థము.

భా. మఱియును. కామ్యాగ్నిహోత్రాదికము ననుష్ఠించునపుడు నిత్య మగు నగ్నిహోత్రాదికము గూడఁ దంత్రముచేతనే * యనుష్ఠితం బగును గావునఁ దదాయాసదుఃఖముచేతనే కామ్యాగ్నిహోత్రాదిఫలముపక్షీణం బగును, తత్తంత్ర మగుటవలన. ఇఁకఁ గామ్యాగ్నిహోత్రాదిఫలం బన్యమే స్వర్గాదికం బందురేని తదనుష్ఠానాయాసదుఃఖము గూడ భిన్న మని చెప్పవలయును. అదియో లేదు, దృష్టవిరోధమువలన. కామ్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖముకంటెఁ గేవలనిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖము భిన్నము కాదు గదా! ఇం కొకటి. అవిహితంబును అప్రతిషిద్ధము నగు కర్మము తత్కాలఫలము. శాస్త్రచోదితము గాని ప్రతిషిద్ధము గాని మాత్రము తత్కాలఫలము కాదు. అగునేని యప్పుడు స్వర్గాదులందును అదృష్టఫలశాసనంబున నుద్యమము సంభవింపదు. అగ్నిహోత్రాదులకే, కర్మస్వరూపము సమాన మైనను అనుష్ఠానాయాసదుఃఖమాత్రమున నుపక్షయము నిత్యములకు, కామ్యములకు స్వర్గాదిమహాఫలత్వము, అంగేతికర్తవ్యతాదులం దాధిక్యము లేకున్నను ఫలకామిత్వమాత్రమున—అని శక్యము కాదు కల్పించుటకు. అందువలన నిత్యము లగు కర్మముల కదృష్టఫలము లేదనుట యెప్పుడును ఉపపన్నము గాదు.

* ఒకే ప్రయత్నముచేతనే యేకకాలముననే.

టీ. ఇందువలనఁ గూడ నిత్యానుష్ఠానమునందు దురితఫలోపభోగము సిద్ధింప దని చెప్పుచున్నారు మఱియును ఇత్యాదిగా. కామ్యానుష్ఠానమును నిత్యానుష్ఠానంబును ఏకకాలమునందుఁ జేయఁబడుటవలన నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖముచే దురితఫలభోగ మగునట్లు కామ్యఫలంబును దానిచేతనే భుక్త మని చెప్పవలయుట వలన నని హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు తత్తంత్ర మగుటవలన నని. నిత్యకామ్యానుష్ఠానము లేకకాలికము లైనను నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖముకంటె అన్యమే కామ్యానుష్ఠానఫలము, శ్రుత మగుటవలన నని శంకించుచున్నాఁడు ఇఁక నిత్యాదిగా. కామ్యానుష్ఠానఫలము నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖముకంటె భిన్న మగునేని అప్పుడు కామ్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖమును నిత్యానుష్ఠానాయాసదుఃఖమును బరస్పరభిన్నములు కావలయు నని చెప్పుచున్నారు తదనుష్ఠా నేత్యాదిగా. ప్రసక్తియిష్ట మని యాశంకించి నిరాకరించుచున్నారు అదియో ఇత్యాదిగా. దృష్టవిరోధమునే స్పష్టీకరించుచున్నారు కా మ్యేత్యాదిగా. ఆత్మజ్ఞానమునకువలె నగ్నిహోత్రాదులకు మోక్షమునందు సాక్షాదన్వయము లే దనుట కితరము గూడ హేతువు కల దని చెప్పుచున్నారు ఇంకొకటి యని. ఆ హేతువునే వివరించుచున్నారు అవిహితంబుచు ఇత్యాదిగా. మర్దనభోజనాదిక మగు నేకర్మము గలదో అది శాస్త్రముచే విహితము గాని నిషిద్ధము కాని కాదు, అట్టిది యనంతరఫలము ఆట్లనుభవమువలన నని యర్థము. శాస్త్రీయకర్మమో యనంతరఫలము * కాదు, ఆనంతర్యము చోదితము కామివలన, అందువలన దృష్టఫల మగు జ్ఞానమునం దదృష్టఫల మగు కర్మము సహకారి కాఁజాలదు, అట్లు సాక్షాద్దృష్టఫల మగు మోక్షమునందును కర్మమునకుఁ బ్రవృత్తి సంభవింప దని వివక్షించి చెప్పుచున్నారు శాస్త్రీత్యాదిగా. శాస్త్రీయ మగు నగ్నిహోత్రాదికముగూడ ననంతరఫల మని చెప్పునెడ దాని ననుష్ఠించిన వెంబడి స్వర్గాదులు కనఁబడ కుండుట విరుద్ధ మగును, అందువలన నదృష్ట మగు తథావిధఫలము నపేక్షించి యయ్యగ్నిహోత్రాదులందుఁ బ్రవృత్తి లేక పోవు నని చెప్పుచున్నారు అగు నేని ఇత్యాదిగా. మఱియును నిత్యములగు నగ్నిహోత్రాదుల కదృష్టఫలము లేదు, వానికే కామ్యముల కదృష్టఫలము కల దను విభాగము హేతువు లేక సంభవింప దని చెప్పుచున్నారు అగ్నిహోత్రాదులకే ఇత్యాదిగా. నిత్యము లగు నగ్నిహోత్రాదు లేవి గలవో కామ్యము లగునవి యేవి గలవో తదుభయములకును గర్మస్వరూపమునందు భేదము లే కున్నను

* వెంబడి ఫలము గలది.

నిత్యము లగువాని కనుష్ఠానాయాసదుఃఖమాత్రముచే క్షయము, ఫలాంతరము లేదు, వానికే కామ్యములకు అంగాదుల యాధిక్యము లేకున్నను అధికారికి ఫలకామన యున్న దన్నమాత్రమున స్వర్గాదిమహాఫలం బగు ననునీవిభాగము ప్రమాణవంతము కా దని యర్థము. ఇట్టి విభాగము సంభవింపని యప్పుడు ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

భా. అందువలనఁ గూడ అవిద్యాపూర్వకమగు కర్మమునకు శుభమునకుఁ గాని యశుభమునకుఁ గాని యశేషమునకు విద్యయే క్షయకారణము, కామ్యనిత్యకర్మానుష్ఠానము. అవిద్యాకామబీజము గదా సర్వకర్మంబును. అట్లుపపాదింపఁబడినది. అవిద్వద్విషయము కర్మము విద్వద్విషయ మో సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వక మగు జ్ఞాననిష్ఠ. ఉభౌ తౌ నవిజానీతః, వేదా ఽవినాశినం నిత్యమ్, జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్, అజ్ఞానాం కర్మసఙ్గినామ్, తత్త్వవిత్తు......గుణా గుణేషు వర్తన్త ఇతి మత్వా న సజ్జతే, సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాఽఽస్తే, నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్, అర్థమువలన అజ్ఞుఁడు చేయుచున్నా నని తలంచుచున్నాఁడు అని, ఆరురుక్షువునకుం గర్మము కారణము, ఆరూఢునకు యోగస్థునకు శమమే కారణము, ఉదారులు మువ్వురును అజ్ఞులు, జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్, అజ్ఞ లగు కర్ములు గతాగతం కామకామా లభన్తే, అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మామ్, యథోక్తనాత్మనాకాశకల్పు నకల్మషు నన్ను నిత్యయుక్తా ఉపాసతే, దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాన్తి తే, అర్థమువలన కర్ము లగు నజ్ఞులు పొందరు, భగవత్కర్మకారు లెవ్వరు గలరో వారు యుక్తతములైనను కర్ములును అజ్ఞులును ఉత్తరోత్తరహీనము లగు ఫలత్యాగాంతములైన సాధనములు గలవారు, అనిర్దేశ్యాక్షరోపాసకులో అద్వేష్టా సర్వభూతానా మిత్యాదిగా నధ్యాయపరిసమాప్తివఱకుఁ జెప్పఁబడిన సాధనములు గలవారును క్షేత్రాధ్యాయము మొదలగు నధ్యాయత్రయమునందుఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానసాధనములు గలవారును, అధిష్ఠానాది పంచహేతుక సర్వకర్మసన్న్యాసులును ఆత్మైకత్వాకర్తృత్వజ్ఞానవంతులును పరం బగు జ్ఞాననిష్ఠయందు వర్తమానులును భగవత్తత్త్వవిదులును అభ్ర

భగవత్స్వరూపాత్మైకత్వశరణులును * నగు పరమహంసపరివ్రాజకులకు మాత్రమే యనిష్టాదికర్మఫలత్రయము లేదు, ఇతరుల కజ్ఞులకుఁ గర్మల కసన్న్యాసులకుఁ గలుగనే కలుగును—ఇది గీతాశాస్త్రోక్త మగు కర్తవ్యాకర్తవ్యార్థమునకు విభాగము.

ఆ. కామ్యములకుఁ బోలె నిత్యములకును బితృలోకాద్యదృష్టఫలము కల దని యేర్పడినపుడు దురితనివృత్త్యర్థత్వము సంభవింపదు కావున తదర్థము ఆత్మవిద్యయే యని యంగీకరింపవలయు నని చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. శుభాశుభాత్మక మగు కర్మము సర్వంబును అవిద్యాపూర్వక మగునేని అప్పుడు దాని కశేషంబునకు క్షయకారణము విద్య యనుట యుపపన్న మగును, సర్వకర్మ మవిద్యాపూర్వక మనుటయో సిద్ధము కా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు అవిద్యేత్యాదిగా. అందు కదా యను శబ్దముచేఁ దెలుపఁబడిన యుక్తిని సూచించుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. ఇందువలనఁ గూడ అవిద్యాపూర్వకము కర్మ మని చెప్పుచున్నారు. అవిద్వద్విషయము ఇత్యాదిగా. అధికారిభేదమున నిష్ఠాద్వయం బనుటయందు వాక్యోపక్రమముఁ జూపుచు ఆత్మయందుఁ గర్తృత్వమును గర్మత్వమును ఆరోపించువాఁడు ఆత్మ నెఱుంగఁ డని చెప్పునట్టి భగవంతునిచేఁ గర్మం బవిద్యామూల మని ప్రదర్శింపఁబడిన దని చెప్పుచున్నారు ఉభౌ ఇత్యాదిగా. ఆత్మను యాథాత్మ్యమున నెఱింగినవాఁడు కర్తృత్వాదిరహితుం డగుచున్నాఁ డని చెప్పుటచేఁ గర్మసన్న్యాసమునందు జ్ఞానవంతున కధికార మని సూచింపఁబడిన దని చెప్పుచున్నారు వేదేత్యాదిగా. నిష్ఠాద్వయము నధికారిభేదమున నెఱుంగవలయు ననుటకే వాక్యాంతరము నుదాహరించుచున్నారు జ్ఞానేత్యాదిగా. న బుద్ధిభేదం జనయేత్ అని కర్మం బవిద్యామూలం బని సూచించుటచే నవిద్వాంసులకుఁ గర్మనిష్ఠ యనుమోదింపఁబడినది భగవంతునిచే నని చెప్పుచున్నారు అజ్ఞానా మిత్యాదిగా. విద్వద్విషయము సన్న్యాసపూర్వక మగు జ్ఞాననిష్ఠయని యేది చెప్పఁబడినదో అందు తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయో రిత్యాదివాక్యము నుదాహరించుచున్నారు తత్త్వవిత్తు ఇత్యాదిగా. అందే వాక్యాంతరము పఠించుచున్నారు సర్వేత్యాదిగా. విద్వాంసునకు జ్ఞాననిష్ఠ యనుటకుఁ బంచమాధ్యాయమునందలి వాక్యాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు నైవేత్యాదిగా. అందే యర్థసిద్ధ మగు నర్థముఁ జెప్పుచున్నారు అర్థమువలన నిత్యాదిగా. అజ్ఞునకుఁ

* పొందఁబడిన భగవత్స్వరూపముతో ఆత్మైకత్వమే శరణముగాఁ గలవారలును.

చిత్తశుద్ధ్యర్థముకర్మము, శుద్ధచిత్తునకుఁ గర్మసన్న్యాసము జ్ఞానప్రాప్తియందు హేతువు అనుటకు వాక్యాంతరము నర్థముచేఁ జెప్పుచున్నారు ఆరురుక్షువునకు నిత్యాదిగా. యథోక్తవిభాగమునకు సప్తమాధ్యాయవాక్యం బనుగుణ మని చెప్పుచున్నారు ఉదారులు ఇత్యాదిగా. ఏవం త్రయీ ధర్మ మిత్యాది నవమాధ్యాయవాక్యమును అవిద్వద్విషయము కర్మం బనుటకుఁ బ్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు అజ్ఞులు ఇత్యాదిగా. విద్వాంసునకు సన్న్యాసపూర్వక మగు జ్ఞాననిష్ఠ యనుటకే నవమాధ్యాయ మందలి వాక్యాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు అనన్యా ఇత్యాదిగా. అందు మామ్ అను పదమునకు వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచున్నారు యథోక్తు నిత్యాదిగా. తేషాం సతత యుక్తానా మిత్యాది దశమాధ్యాయవాక్యమును అందే ప్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు దదా మీత్యాదిగా. విద్యావంతులకే భగవత్ప్రాప్తిని నిర్దేశించుటవలన నితరులకుఁ దత్ప్రాప్తి లే దని సూచితం బని యర్థసిద్ధ మగు నర్థముఁ జెప్పుచున్నారు అర్థమువలన నిత్యాదిగా. ఓయీ! భగవత్కర్మకారులు యుక్తతము లగుటవలనఁ గర్ములు గూడ భగవంతునిఁ బ్రాపింతు రని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు భగవత్కర్మకారులు ఇత్యాదిగా. ఎవరు మత్కర్మకృ దిత్యాదిన్యాయమున భగవత్కర్మకారులో వారు యుక్తతము లైనను గూడ కర్ములును అజ్ఞులును గావున భగవంతుని శీఘ్రమునఁ బొందఁజాల రని యర్థము. వార లజ్ఞు లనుటకు గమకముఁ జూపుచున్నారు ఉత్త రేత్యాదిగా. చిత్తసమాధానము నారంభించి ఫలత్యాగపర్యంతము పాఠక్రమంబున నుత్తరోత్తరము హీనము లగుసాధనముల గ్రహించుటవలన అభ్యాసమునం దసమర్థునకు భగవత్కర్మకారిత్వముఁ జెప్పుటవలన భగవత్కర్మకారు లజ్ఞాను లని విదిత మగుచున్న దని యర్థము. యే త్వక్షర మనిర్దేశ్య మిత్యాదివాక్యము నవలంబించి సన్న్యాసపూర్వక జ్ఞాననిష్ఠ విద్వద్విషయం బని నిర్ధారించు చున్నారు అనిర్దే శ్యేత్యాదిగా. అందుచే వారు సన్న్యాసపూర్వకజ్ఞాననిష్ఠయం దధికృతులు కావలయు నని శేషము. మఱియును త్రయోదశమునం దమానిత్వాదులును చతుర్దశమునందు ప్రకాశంచ ప్రవృత్తిం చేత్యాదులును పంచదశమునం దసంగత్వాదులును ఏవి చెప్పఁబడినవో ఆ సర్వసాధనములతోను గూడినవారు అనిర్దేశ్యాక్షరోపాసకులు. ఇందువలనఁ గూడ వారు జ్ఞాననిష్ఠయందే యధికృతులు కావలయు నని చెప్పుచున్నారు క్షే త్రేత్యాదిగా. నిష్ఠాద్వయము నధికారిభేదంబునఁ బ్రతిష్ఠాపించి జ్ఞాననిష్ఠులకు అనిష్టము ఇష్టము మిశ్రము అని త్రివిధ మైన కర్మఫలము లేదు, మఱే మనఁగా ముక్తియే, కర్మనిష్ఠులకో త్రివిధకర్మఫలము కలదు ముక్తి లే దని శాస్త్రార్థవిభాగమును వివక్షితము నుపసంహరించుచున్నారు అధిష్ఠానా దీత్యాదిగా.

భా. సర్వకర్మమునకును అవిద్యాపూర్వకత్వం బసిద్ధ మని యందు వేని; కాదు, బ్రహ్మహత్యాదివలె. శాస్త్రావగతమే యగును నిత్య మయిన కర్మము, అయినను అవిద్యావంతునికే యగుచున్నది. ఎట్లు ప్రతిషేధ శాస్త్రావగత మైనను బ్రహ్మహత్యాదిరూప మగు కర్మ మనర్థకారణము అవిద్యాకామాదిదోషవంతునకే యగు చున్నదో, కాదేని ప్రవృత్తి యనుపపన్న మగుటవలన, అట్లు నిత్యనైమిత్తికకామ్యములును. దేహాది వ్యతిరిక్తుం డాత్మ యని తెలిసినయెడ నిత్యాదికర్మములయందుఁ బ్రవృత్తి యనుపపన్న మని యందువేని, కాదు, చలనాత్మక మగు కర్మమునం దనాత్మకర్తృకమునందు నేను జేయుచున్నా నని ప్రవృత్తి కనఁబడుట వలన.

ఆ. అవిద్యాకామబీజము సర్వకర్మ మని యేది చెప్పఁబడినదో అది కాదు, శాస్త్రావగత మగు కర్మమున కవిద్యాపూర్వకత్వం బనుపపన్న మగుటవలన నని యాక్షేపించుచున్నాఁడు స ర్వేత్యాదిగా. దృష్టాంతముచే సమాధానము చెప్పుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. అం దభిమత మైన ప్రతిజ్ఞను విభజించుచున్నారు శాస్త్రావగతమే ఇత్యాదిగా. చెప్పిన దృష్టాంతమును వివరించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. అవిద్యాదిమంతునకే బ్రహ్మహత్యాదికర్మ మనుటకు హేతువుఁ జెప్పుచున్నారు కాదేని ఇత్యాదిగా. దార్ష్టాంతికమును గ్రహించుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. అవియును అవిద్యాదిమంతునకే యగుచున్నవి కావున వానికిని అవిద్యాదిపూర్వకత్వము నంగీకరింపవలయు నని యర్థము. పారలౌకికకర్మములందు దేహాద్యతిరిక్తాత్మజ్ఞాన మున్ననే కాని ప్రవృత్తి సంభవింపమివలన వాని కవిద్యాపూర్వకత్వము లే దని శంకించుచున్నాఁడు దేహా దీత్యాదిగా. వ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానం బున్నను పారమార్థికాత్మజ్ఞానము లేమివలన మిథ్యాజ్ఞానమువలననే నిత్యాదికర్మములందుఁ బ్రవృత్తి కలుగుటవలన వాని కవిద్యాపూర్వకత్వం బప్రతిహత మని పరిహరించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. కర్మము చలనాత్మక మగుటవలన ఆత్మకర్తృకము కాదు, ఆత్మ నిష్క్రియుం డగుటవలన, దేహాదిసంఘాతమో సక్రియ మగుటవలనఁ దత్కర్తృకము కర్మ మనుట యుక్తము, అయినను సంఘాతమునం దహమభిమానద్వారమున నేను జేయుచున్నా నని కర్మమునం దాత్మకు మిథ్యాజ్ఞానపూర్వక మైన ప్రవృత్తి దృష్టము, అందుచే దాని కవిద్యాపూర్వకత్వము యుక్త మని యర్థము.

భా. దేహాదిసంఘాతమునం దహంప్రత్యయము గౌణము మిథ్య కాదు. అంతియే కాదు, తత్కార్యములందును గౌణత్వము సంభవించుటవలన. ఆత్మీయ మగు దేహాదిసంఘాతమునం దహంప్రత్యయము గౌణము, ఎట్లు ఆత్మీయుం డగు పుత్త్రునియందు "ఆత్మా వై పుత్త్రనామాసి" యని శ్రుతి మగుచున్న దో, లోకమునందును నాప్రాణమే యీగోవు అని చెప్పఁబడునో, అట్లు. ఇది మిథ్యాప్రత్యయము కానేకాదు. మిథ్యాప్రత్యయమో అగృహ్యమాణవిశేషము లగు * స్థాణుపురుషులయందు.

శ్రీ. దేహాదిసంఘాతమునం దహ మభిమానము మిథ్యాజ్ఞాన మని యేది చెప్పఁబడినదో దాని నాక్షేపించుచున్నాఁడు దేహా దీత్యాదిగా. అహంబుద్ధి గౌణ మగు నెడఁ దత్పూర్వకము లగు కర్మములును గౌణములే యని యేర్పడుటచే ఆత్మజ్ఞానార్థము లేమివలనఁ దన్నివృత్తికొఱకు సాధనాన్వేషణము సంభవింప దని నిరాకరించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. దీనిన్ ప్రపంచించుటకై మొదట నాక్షేపమును ప్రపంచించుచున్నారు ఆత్మీయము ఇత్యాదిగా. అందు శ్రుత్యవష్టంభముచే దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నాఁడు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. దర్శితశ్రుతివలన నాత్మీయుఁ డగు పుత్త్రునియం దహంప్రత్యయుం బెట్లు గౌణమో అట్లాత్మీయమగు సంఘాతమునందును అహంప్రత్యయము గౌణ మనుట యుక్త మని యర్థము. గౌణబుద్ధికి భేదబుద్ధిపూర్వకత లోకమునందుఁ బ్రసిద్ధ మని చెప్పుచున్నాఁడు లోకమునందును ఇత్యాదిగా. లోకవేదానుసారంబున నాత్మీయసంఘాతమునం దహంబుద్ధియు గౌణమే యగు నని దార్ష్టాంతికముఁ జెప్పుచున్నాఁడు అట్లు అని. మిథ్యాబుద్ధికిని భేదబుద్ధిపూర్వకత్వము సంభవించుటవలన ఆత్మీయ మగు సంఘాతమునం దహంబుద్ధికి మిథ్యాత్వమే యేల కారా దని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు ఇది ఇత్యాదిగా. భేదబుద్ధిపూర్వకము కానప్పుడు ఎట్లు మిథ్యాబుద్ధి పుట్టుచున్న దని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు మిథ్యేత్యాదిగా. అధిష్ఠానారోప్యములందు వివేకగ్రహణము లేనప్పు డది పుట్టుచున్న దని యర్థము.

భా. కాదు గౌణప్రత్యయము ముఖ్యకార్యార్థము, లుప్తోపమాశబ్దముచే నధికరణస్తుత్యర్థ మగుటవలన. ఎట్లనఁగా. సింహము దేవదత్తుఁడు అగ్ని మాణవకుఁడు అనువాక్యములు సింహమువంటివాఁడు అగ్నివంటి

---

* విశేషగ్రహణము లేనట్టి.

వాఁడు క్రౌర్యపైంగల్యాదిసామాన్యము కలుగుటవలన నని క్రౌర్యపైంగల్యాద్యధికరణము లైన దేవదత్తమాణవకుల స్తుత్యర్థమే యగుచున్నవి, కాని సింహకార్యము గాని యగ్నికార్యము గాని గౌణశబ్దప్రత్యయనిమిత్త మావాక్యములచే నేదియు సాధింపఁబడదు. మిథ్యాప్రత్యయకార్యమునో అనర్థము ననుభవించుచున్నాఁడు. గౌణప్రత్యయవిషయభూతుని నెఱుంగుచున్నాఁడు సింహము కాఁడీ దేవదత్తుఁడు అగ్నికాఁడీమాణవకుఁ డని. మఱియును గౌణ మగు దేహాదిసంఘాతాత్మచేఁ జేయఁబడిన కార్యము ముఖ్యుఁ డగు నహంప్రత్యయవిషయ మైన యాత్మచేఁ జేయఁబడినది కాక పోవలయును. గౌణసింహాగ్నులచేఁ జేయఁబడినకార్యము ముఖ్యసింహాగ్నులచేఁ జేయఁబడినది కాఁజాలదు కదా! ఆ క్రౌర్యముచేఁ గాని పైంగల్యముచేఁ గాని ముఖ్యసింహాగ్నుల కార్యమేదియుఁ జేయఁబడదు, స్తుత్యర్థతచే నుపక్షీణము లగుటవలన. స్తుతింపఁబడువారును ఎఱుంగుచున్నారు నేను సింహము కాను నే నగ్ని కా నని, సింహకర్మము నాది కాదు అగ్నికర్మము నాది కా దని. అట్లు సంఘాతకర్మము ముఖ్యాత్మకు నాది కా దను ప్రత్యయము యుక్తతరము కావలయును, కాని నేను కర్తను నాది కర్మము అను ప్రత్యయము కలుగక పోవలయును.

ఆ॰ దేహాదికమునం దహంబుద్ధి గౌణం బని యాక్షేపమును వివరించి తత్కార్యములందును ఇత్యాదిపరిహారమును వివరించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. హేతుభాగమును విభజించుచున్నారు ఎట్లనఁగా ఇత్యాదిగా. సింహము దేవదత్తుఁడను వాక్యము దేవదత్తుఁడు సింహమువంటివాఁ డను నుపమచే క్రౌర్యమున కధికరణ మైన దేవదత్తుని స్తుతించుటకుఁ బ్రవృత్తము. అగ్ని మాణవకుఁ డను వాక్యము కూడ మాణవకుఁ డగ్నివంటివాఁ డను నుపమచేఁ బింగలవర్ణమున కధికరణ మైన మాణవకుని స్తుతించుటకే. అట్లు మనుష్యుఁడ నే నను వాక్యము స్తుత్యర్థము కా దని యర్థము. దేవదత్తమాణవకుల కధికరణత్వం బెట్లని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు క్రౌర్యేత్యాదిగా. మఱియు గౌణశబ్దమును దత్ప్రత్యయంబును నిమిత్తముగాఁ గాని సింహకార్య మేదియు సాధింపఁబడదు, మాణవకునందును అగ్నికార్య మేదియు సాధింపఁబడదు, మిథ్యాబుద్ధికార్యమునో అనర్థము నాత్మ యనుభవించుచున్నాఁడు,

కావున దేహాదికమునం దహంబుద్ధి గౌణము కాదని చెప్పుచున్నారు కాని సింహేత్యాదిగా. ఇందువలనఁ గూడ దేహాదికమునం దహంప్రత్యయము గౌణము కాదని చెప్పుచున్నారు గౌణప్రత్య యేత్యాదిగా. దేవదత్తుఁడు గాని మాణవకుఁడు గాని గౌణప్రత్యయమున కెవ్వఁడు విషయమో అతని నితరుఁడు ఇతఁడు సింహముఁ గాఁ డితం డగ్నికాఁ డని యెఱుంగుచున్నాఁడు, ఇట్లవిద్వాంసుఁడాత్మకును సంఘాతమునకును భేద మున్నను సంఘాతం బనాత్మ యని యెఱుంగఁడు. కావున సంఘాతమునం దహంశబ్దప్రత్యయములు గౌణములు కావని యర్థము. సంఘాతమునం దవి గౌణము లనుటయందు దోషాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు మఱియును ఇత్యాదిగా. అట్లయినయెడ ఆత్మయందుఁ గర్తృత్వాదిప్రతిభాసమే సిద్ధింప దని శేషము. గౌణముచేఁ జేయఁబడినది ముఖ్యముచేఁ జేయఁబడినది కా దనుట నుదాహరణముచే స్ఫుటీకరించుచున్నారు గౌణసిం హేత్యాదిగా. దేవదత్తమాణవకులచేఁ జేయఁబడిన కార్యము ముఖ్యసింహాగ్నులచేఁ జేయఁబడినది కాదు సరే యయినను దేవదత్తునియందలి క్రౌర్యముచే ముఖ్యసింహకార్యమును మాణవకునందలి పైంగల్యముచే ముఖ్యాగ్నికార్యమునుం బోలె సంఘాతగతముచే నైనను జడత్వముచేత ముఖ్యుఁడగు నాత్మకార్య మేదేని కాఁగల దని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఆక్రౌర్యముచే నిత్యాదిగా. దేహాదికమునం దహంబుద్ధి గౌణము కా దనుటకు హేత్వంతరముఁ జెప్పుచున్నారు స్తుతింపఁబడువారును ఇత్యాదిగా. దేవదత్తమాణవకులకు సింహాగ్నులకంటె భేదబుద్ధిపూర్వకముగా తద్వ్యాపారము తమది కా దను బుద్ధివలె ముఖ్యుఁడగు నాత్మకును సంఘాతముకంటె భేదబుద్ధిద్వారమునఁ దదీయవ్యాపారము లేమి తనయందు దృష్టము కావలయు నని యర్థము. వ్యావర్త్యమును జూపు చున్నారు కాని ఇత్యాదిగా.

భా. మఱియుఁ జెప్పెదరు.—ఆత్మీయము లగు స్మృతీచ్ఛాప్రయత్నములచేఁ గర్మహేతువులచేత నాత్మ చేయుచున్నాఁ డని. అదియుఁ గాదు, అవి మిథ్యాప్రత్యయపూర్వకము లగుటవలన. మిథ్యాప్రత్యయ నిమిత్తేష్టానిష్టానుభూతక్రియాఫలజనిత సంస్కార పూర్వకములు గదా స్మృతీచ్ఛాప్రయత్నాదులు. ఎట్లీ జన్మమునందు దేహాదిసంఘాతాభిమాన రాగద్వేషాదికృతంబులగు ధర్మాధర్మములును తత్ఫలానుభవమును గలుగుచున్నవో అట్లతీతంబును అతీతతరము నగు జన్మమునందును అనాదియవిద్యాకృతం బగు సంసారము అతీతంబును అనాగతంబును అనుమే

యము. అందువలనను సర్వకర్మసన్న్యాసమువలన జ్ఞాననిష్ఠయం దాత్యాంతికం బగు సంసారోపరమం బని సిద్ధము. దేహాభిమాన మవిద్యాత్మక మగుటవలనం గూడ నది నివృత్తమైనపుడు దేహ మనుపపన్న మగుట వలన సంసారం బనుపపన్నము. దేహాదిసంఘాతమునం దాత్మాభిమాన మవిద్యాత్మకము. లోకమునందు గవాదులకంటె నన్యుండను నేను నాకంటె నన్యములు గవాదు లని యెఱింగినవాం డెవ్వండును వాని యందు నేను అను ప్రత్యయమును జేయండు గదా! ఎఱుంగనివాండో స్థాణువునందుం బురుషజ్ఞానమునువలె నవివేకంబున దేహాదిసంఘాతమునందు నేనను ప్రత్యయముం జేయుచున్నాండు, వివేకంబున నెఱుంగువాండు చేయండు. ఆత్మా వై పుత్రనామాసి యని పుత్త్రునియం దహంప్రత్యయ మేది గలదో అదిమాత్రము జన్యజనకసంబంధనిమిత్తము గౌణము. గౌణాత్మచేతనో భోజనాదికమువలెం బరమార్థకార్యము చేయ శక్యము కాదు, గౌణసింహాగ్నులచే ముఖ్యసింహాగ్నికార్యమువలె.

టీ. సంఘాతమునం దహంప్రత్యయము మిథ్యాజ్ఞానమైనను తత్కృతముకా దాత్మయందుం గర్తృత్వము, మ తే మనంగా, ఆత్మీయము లగు జ్ఞానేచ్ఛాప్రయత్నములచే నాత్మకుం గర్తృత్వము వాస్తవం బను మతము ననువదించుచున్నారు మఱియు నిత్యాదిగా. జ్ఞానాదికృత మగు కర్తృత్వము గూడ మిథ్యాజ్ఞానకృతమే, జ్ఞానాదులు మిథ్యాజ్ఞానకార్యము లగుటవలన నని నిరాకరించుచున్నారు అదియుం గాదు ఇత్యాదిగా. దానినే వివరించుచున్నారు మిథ్యేత్యాదిగా. మిథ్యాజ్ఞానం బను నిమిత్తముచే నొకటి యిష్ట మనియు నొకటి యనిష్ట మనియు నారోపించి తద్ద్వారంబున ననుభూత మైనదానియందు ప్రేష్యాజిహాసలచే * క్రియను నెఱవేర్చి దానిచే నిష్టమును అనిష్టమును ఫలము భుజించుటవలన దానిచేం గలిగిన సంస్కారముచే తత్పూర్వకములు స్మృత్యాదులు స్వాత్మయందుం గ్రియను జేయుచున్నవి కావున యుక్తము కర్తృత్వమునకు మిథ్యాత్వం బని యర్థము. అతీతానాగతజన్మములయందువలె వర్తమానజన్మమునందును కర్తృత్వాదిసంసారము వాస్తవం బని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. విమతము లగు కాలములు ♦ అవిద్యాకృతసంసారవిశిష్టములు, కాల మగుటవలన, వర్తమానకాలమువలె నని

* ఇష్టమును బొందం గోర్కిచే-ప్రేప్సచే అనిష్టమును విడువంగోర్కిచే-జిహాసచే.

♦ అతీతానాగతములు.

యర్థము. సంసారం బవిద్యాకృత మైనపుడు ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలనను ఇత్యాదిగా. అది యావిద్యక మగుటచే విద్యచే నశించు ననుటకు హేత్వంతరముఁ జెప్పుచున్నారు దేహాభిమానము ఇత్యాదిగా. ఎట్లని యవిద్యాకృతం బగును, ధర్మాధర్మకృతం బని యేర్పడుచుండఁగా నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు దేహా దీత్యాదిగా. ఆత్మకు ధర్మాదికర్తృత్వ మావిద్యక మగుటవలన అవిద్యచేతనే గాని కర్మలకు దేహాభిమానము సంభవింపదు, అందువలనఁ గూడ ఆత్మకు సంఘాతమునందహమభిమాన ముండుట యావిద్యక మని యర్థము. ఆత్మకు దేహాద్యభిమాన మావిద్యక మనుట నన్వయవ్యతిరేకములచే సాధించుటకై వ్యతిరేకమును జూపుచున్నారు లోకమునందు ఇత్యాదిగా. అన్వయముఁ జూపుచు వ్యతిరేకము ననువదించుచున్నారు ఎఱుంగనివాఁడో ఇత్యాదిగా. పుత్త్రునియందుఁ దండ్రి కహంబుద్ధివలె నాత్మీయ మగు దేహాదికమునం దహంబుద్ధి గౌణ మని చెప్పినదాని ననువదించుచున్నారు ఆత్మా వై ఇత్యాదిగా. అందు దృష్టాంతశ్రుతి గౌణాత్మవిషయం బని చెప్పినదాని నంగీకరించుచున్నారు అది మాత్రము ఇత్యాదిగా. అప్పుడు స్వకీయ మగు దేహాదికమునందును అట్లే యహంబుద్ధి గౌణం బగు నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు గౌ ణేత్యాదిగా. స్వకీయపుత్త్రాదిగౌణాత్మచేఁ బితృభోజనాది కార్యము చేయఁబడదు గదా, అట్లు దేహాదికంబును గౌణాత్మ యగునేని దానిచేఁ గర్తృత్వాదికార్య మాత్మకు వాస్తవము సిద్ధింప దనుటకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు గౌణసిం హేత్యాదిగా. గౌణసింహ మగు దేవదత్తునిచే ముఖ్యసింహకార్యము చేయఁబడదు గదా, గౌణాగ్ని యగు మాణవకునిచేతఁ గూడ ముఖ్యాగ్నికార్యము దాహపాకాదికము చేయఁబడదు గదా, అట్లు గౌణాత్మ యగు దేహాదికముచే ముఖ్యాత్మకార్యము వాస్తవం బగు కర్తృత్వాదికము చేయ శక్యము కా దని యర్థము.

భా. అదృష్టవిషయవిధిప్రామాణ్యమువలన నాత్మకర్తవ్య మగునది గౌణము లగు దేహేంద్రియాత్మలచేఁ జేయఁబడుచున్నది. కాదు, అవి యవిద్యాకృతాత్మ లగుటవలన. దేహేంద్రియాదులు గౌణాత్మలు కావు. ఎట్లు మఱి? మిథ్యాప్రత్యయముచేతనే యసంగుఁ డగు నాత్మకు సంబంధము కలిగించి యాత్మత్వ మాపాదింపఁబడుచున్నది *, అది యున్నపు

* మిథ్యాప్రత్యయముచేతనే యనాత్మ లగువాని కాత్మత్వ మాపాదింపఁబడుచున్నది. అని పాఠాంతరము.

డునికివలనను అది లేనపుడు లేమివలనను. అవివేకులకు బాలుర కజ్ఞాన కాలమునందుఁ గదా నేను దీర్ఘుఁడను నేను గౌరుఁడను అని దేహాది సంఘాతమునం దహంప్రత్యయము కలుగుచున్నది. వివేకులకో దేహాది సంఘాతముకంటె నన్యుఁడ నే నను జ్ఞానము గలవారికిఁ దత్కాలమున దేహాదిసంఘాతమునం దహంప్రత్యయము కలుగదు. అందువలన మిథ్యాప్రత్యయము లేనపుడు లేమివలనఁ దత్కృతంబే యది, గౌణముగాదు. పృథగ్గృహ్యామాణవిశేషసామాన్యుల యందుఁ • గదా సింహదేవదత్తుల యందుఁ గాని యగ్నిమాణవకులయందుఁ గాని గౌణ మగు ప్రత్యయమును శబ్దప్రయోగమును సంభవించును; అగృహ్యామాణసామాన్యవిశేషములకు సంభవింపదు శుక్తిరజతములకుం బోలె. ఏది మఱి చెప్పఁబడినదో శ్రుతిప్రామాణ్యమువలన నని, అది కాదు, తత్ప్రామాణ్యం బదృష్టవిషయ మగుటవలన. ప్రత్యక్షాదిప్రమాణములచే ననుపలబ్ధమైన విషయమందుఁ గదా యగ్నిహోత్రాదిసాధ్యసాధనసంబంధమునందు శ్రుతికిఁ బ్రామాణ్యము, ప్రత్యక్షాదివిషయమునందుఁ గాదు, ప్రామాణ్యం బదృష్టదర్శనార్థ మగుటవలన. అందువలన దృష్టమిథ్యాజ్ఞాననిమిత్త మగు నహంప్రత్యయమునకు దేహాదిసంఘాతమునందు గౌణత్వము కల్పింప శక్యము కాదు. శ్రుతిశత మైనను శీతం బగ్ని యప్రకాశ మని చెప్పునేని ప్రామాణ్యము నొందదు గదా! శీతం బగ్ని యప్రకాశ మని చెప్పునేని, చెప్పినను శ్రుతి కర్థాంతరము వివక్షితం బని కల్పింపవలయును, ప్రామాణ్యాన్యథానుపపత్తివలన *, మఱి ప్రమాణాంతరవిరుద్ధము కాని స్వవచనవిరుద్ధము గాని కల్పింపఁ దగదు.

ఆ. స్వర్గకామాదివాక్యప్రామాణ్యమువలన ఆత్మ దేహవ్యతిరిక్తుఁ డను జ్ఞానమువలన అతఁడు కేవలుం డకర్త యగుటవలనఁ దత్కర్తవ్యం బగు కర్మము గౌణములే యగు దేహాద్యాత్మలచే నెఱవేర్పఁబడు చున్నది, శ్రుతివలన ఆత్మ దేహవ్యతిరిక్తుఁ డను జ్ఞాన ముండఁగానే యాత్మకు దేహాదికమునందు ముఖ్య మగు నాత్మత్వము యుక్తము కాదు గదా యని యాక్షేపించుచున్నాఁడు అదృష్టేత్యాదిగా.

• భేదమునఁ దెలియఁబడు చున్న విశేషంబును సామాన్యమును గలవారియందు—ఎవరిభేదమును సామ్యమును స్పష్టముగాఁ దెలియు చున్నదో అట్టివారియం దనుట.

* కాదేని ప్రామాణ్య మనుపపన్న మగుటవలన.

దేహాదుల కాత్మత్వము గౌణము కాదు, వానియాత్మత్వ మావిద్యక మగుటచే ముఖ్యం బగుటవలన, అందువలన గౌణాత్మలచే నాత్మకర్తవ్యం బగు కర్మము చేయఁబడదు, మ త్తే మనఁగా మిథ్యాత్మలచేఁ జేయఁబడు చున్నది యని పరిహరించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. దాని వివరించుటకై కాదు అనుదాని యర్థమును స్ఫుటీకరించు చున్నారు దే హేత్యాదిగా. ఎట్లు మఱి దేహాదులయం దాత్మత్వ ప్రసిద్ధి ? అని యాశంకించి యవిద్యాకృతాత్మ లని చెప్పిన హేతువును విభజించు చున్నారు ఎట్లు మఱి యిత్యాదిగా. దేహాదుల కనాత్మ లయినవానికే యాత్మత్వము మిథ్యాప్రత్యయం బనుటయం దన్వయవ్యతిరేకముల నుదాహరించుచున్నారు అది యున్నపుడు ఇత్యాదిగా. ఈ యన్వయమునందు శాస్త్రీయసంస్కారశూన్యు లగువారి యను భవమును బ్రమాణముగాఁ జూపుచున్నారు అవివేకులకు ఇత్యాదిగా. వ్యతిరేకము నందును శాస్త్రాభిజ్ఞుల యనుభవమును జూపుచున్నారు వివేకులకో ఇత్యాదిగా. అనుభవానుసారు లగు నన్వయవ్యతిరేకములవలన సిద్ధ మగు నర్థము నుపసంహ రించుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. తత్కృతంబే యది—దేహాదికమునం దాత్మ ప్రత్యయ మని యర్థము. మఱియును భేదజ్ఞానము గౌణత్వవ్యాపక మగుటవలన * అది ప్రకృతమునందు లేమివలన దేహాదికమునం దహంశబ్దప్రత్యయములు గౌణ ములు కా వని చెప్పుచున్నారు పృథ గిత్యాదిగా. అదృష్టవిషయ విధిప్రామాణ్య మువలనఁ గర్త యగు నాత్మకు దేహాదివ్యతిరిక్తత నిశ్చితం బగుటవలన వానికి దేహా దులయం దహమభిమానము గౌణ మనుట యుక్త మని చెప్పినదాని ననువదించు చున్నారు ఏది మఱి యిత్యాదిగా. శ్రుతిప్రామాణ్య మజ్ఞాతార్థవిషయం బగుట వలనఁ బ్రమాణాంతరసిద్ధ మగు వ్యతిరిక్తాత్మయందు విధికిఁ బ్రామాణ్యము లేమి వలన తదవష్టంభముచే దేహాదులయం దాత్మాభిమానము గౌణ మనం దగ దని యుత్తరము చెప్పుచున్నారు అది కాదు ఇత్యాదిగా. శ్రుతిప్రామాణ్య మదృష్ట విషయం బనుటను స్పష్టీకరించుచున్నారు ప్రత్యక్షా దీత్యాదిగా. అజ్ఞాతార్థజ్ఞాప కము ప్రమాణం బని సిద్ధాంత మగుటవలన జ్ఞాతార్థమునందు శ్రుతికిఁ బ్రామాణ్యము లే దని చెప్పుచున్నారు ప్రామాణ్యంబు ఇత్యాదిగా. అజ్ఞాతసాధ్యసాధనసంబంధ బోధకం బగు శాస్త్రము వ్యతిరిక్తాత్మయం దుదాసీనం బని యేర్పడఁగా ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. అన్వయవ్యతిరేకములవలన దృష్టము మిథ్యాజ్ఞాననిమిత్త మగు దేహాదులయందలి యహంప్రత్యయము, దానికంటె

* భేదజ్ఞాన మున్నచో కాని గౌణత్వవ్యవహారము సిద్ధింపమివలన నని యర్థము.

విధి యన్యవిషయ మగుటవలన నతిరిక్తాత్మవిషయము కాదని చెప్పఁబడినది, ఇపుడు తద్విషయమే యంగీకరించినను అది నిర్వహింప శక్యము గాదు ప్రత్యక్షవిరోధము వలన నని చెప్పుచున్నారు శ్రుతిశతము ఇత్యాదిగా. అపౌరుషేయము అసంభావిత దోష మగు శ్రుతికిఁ బ్రమాణాంతరవిరోధ మున్నను బ్రామాణ్యము నిరాకరింపఁ దగ దను నభిప్రాయముతోఁ జెప్పుచున్నారు శీతంబు ఇత్యాదిగా. స్వార్థమును బోధించునట్టి శ్రుతి కవిరోధం బావశ్యక మగుటవలన నది విరుద్ధార్థము చెప్పు నప్పుడు తత్పరిహారముకొఱకు దాని కవిరుద్ధ మగు నర్థాంతరము వివక్షితముగా స్వీకరింపవలయును, విరోధ మున్న యెడఁ దత్ప్రామాణ్యం బనుపపన్న మగుట వలన నని చెప్పుచున్నారు చెప్పినను ఇత్యాదిగా. అవిరోధమును నిశ్చయింపక శ్రుత్యర్థకల్పన యుక్తము కా దని వ్యావర్త్యముఁ జెప్పుచున్నారు మఱి ఇత్యాదిగా.

భా. కర్మమునకు మిథ్యాప్రత్యయవంతుఁడు కర్త యగు నేని కర్త లేనపుడు శ్రుతి కప్రామాణ్య మగు నందు వేని, కాదు, బ్రహ్మవిద్యయం దర్థవత్త్వ ముపపన్న మగుటవలన. కర్మవిధి శ్రుతికివలె బ్రహ్మవిద్యావిధి శ్రుతికి నప్రామాణ్యప్రసంగ మందు వేని, కాదు, బాధకప్రత్యయము సంభ వింపమివలన. ఎట్లు బ్రహ్మవిద్యావిధిశ్రుతిచే ఆత్మజ్ఞానము కలిగినపుడు దేహాదిసంఘాతమునం దహంప్రత్యయము బాధితం బగునో అట్లు ఆత్మ యందే యాత్మావగతి యెప్పుడును ఎవ్వనిచేతను ఏవిధముచేతను దేహాది సంఘాతమునందువలె బాధింప శక్యము కాదు, అవగతి ఫలావ్యతిరిక్త * మగుటవలన, అగ్ని యుష్ణమును ప్రకాశమును అను నవగతివలె. కర్మ విధి శ్రుతికిని అప్రామాణ్యము లేదు, పూర్వపూర్వప్రవృత్తినిరోధంబున నుత్తరోత్తరాపూర్వప్రవృత్తిజననము ప్రత్యగాత్మాభిముఖ్యప్రవృత్త్యు త్పాదనార్థ మగుటవలన.

టీ. అవిద్యావంతుఁడు కర్త కర్మమున కని నీ వంగీకరించుటవలన విద్య పుట్టినపు డవిద్య నశింపఁగాఁ దదధీనుఁ డగు కర్త లేమివలనఁ గర్త లేక యనుష్ఠానము సిద్ధింపమిచేఁ గర్మకాండమున కప్రామాణ్య మగుం గావున నధ్యయనవిధికి విరోధం బగు నని శంకించుచున్నాఁడు కర్మమునకు ఇత్యాదిగా. కర్మకాండశ్రుతికిఁ దాత్త్వికప్రామాణ్యము లేకున్నను విద్యోత్పత్తికిఁ బూర్వము వ్యావహారికప్రామా

* ఫలయుక్తము.

ణ్యము సంభవించుటవలనను బ్రహ్మకాండశ్రుతికిని బ్రహ్మవిద్యాజనక మగుటచేఁ దార్త్త్వికప్రామాణ్య ముపపన్న మగుటవలనను అధ్యయనవిధికి విరోధము లే దని పరిహరించుచున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. కర్మకాండశ్రుతికిఁ దార్త్త్వికప్రామాణ్యము లేనియెడ బ్రహ్మకాండశ్రుతికిని అది సిద్ధింపదు విశేషము లేమివలన నని శంకించుచున్నాఁడు కర్మవి ధీత్యాదిగా. ఉత్పన్న మగు బ్రహ్మవిద్యకు బాధకము లేమిచేఁ బ్రమాణ మగుటవలన తద్ధేతుశ్రుతికిఁ దార్త్త్వికప్రామాణ్య మని నిరాకరించుచున్నారు కాదు బాధ కేత్యాదిగా. బ్రహ్మవిద్యకు బాధకాసంభవమును దృష్టాంతముచే సాధించుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. ఫలము—అజ్ఞాననివృత్తి. లౌకికావగతికివలె ఆత్మావగతికిని ఫలావ్యతిరేకము నుదాహరణముచేఁ దెలుపుచున్నారు అగ్ని ఇత్యాదిగా. కర్మవిధిశ్రుతికివలె నని చెప్పిన దృష్టాంతమును విఘటించుచున్నారు కర్మవిధిశ్రుతికిని ఇత్యాదిగా. అనాదికాలప్రవృత్తులను విరోధించి యాగాద్యలౌకికప్రవృత్తులను జనింపఁజేయు చున్నది కర్మకాండశ్రుతి, తజ్జననము చిత్తశుద్ధిద్వారమునఁ బ్రత్యగాత్మాభిముఖ్యప్రవృత్తిని బుట్టించుచున్నది, అందువలనఁ గర్మవిధిశ్రుతులు పారంపర్యమునఁ బ్రత్యగాత్మజ్ఞానార్థంబు లగుటవలన వానికిఁ దార్త్త్వికప్రామాణ్యము సిద్ధించు చున్న దని యర్థము.

భా. ఉపాయము మిథ్య యైనను ఉపేయము సత్యమగుటచే సత్యమే యగును, విధిశేషము లగు నర్థవాదములవలె, లోకమునందును బాలోన్మత్తాదులకు క్షీరాదికము త్రావింప వలసినపుడు చూడావర్ధనాదివచనమువలె * ప్రకారాంతరస్థులకో సాక్షాత్తుగానే ప్రామాణ్యము సిద్ధించు చున్నది, ఆత్మజ్ఞానమునకుఁ బూర్వము దేహాభిమాననిమిత్తప్రత్యక్షాది ప్రామాణ్యమువలె.

ఆ. ఓయీ! ఇట్లయినను శ్రుతి మిథ్య యగుటవలన ధూమాభాసమువలె నప్రమాణ మనఁగా కా దని చెప్పుచున్నారు ఉపాయము ఇత్యాదిగా. స్వస్వరూపంబున నసత్యమైనను ఉపేయద్వారంబునఁ బ్రమాణం బనుటకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు వి ధీత్యాదిగా. మంత్రార్థవాదేతిహాసపురాణములకు శ్రుతార్థమునందుఁ బ్రామాణ్యము లే కున్నను శేషివిధ్యనురోధంబునఁ బ్రామాణ్య మున్నట్లు ప్రకృతమునందును స్వరూపముచే నసత్య మయిన శ్రుతికి విషయసత్యతచే సత్య

* జుట్టు పెరుఁగును—ఇత్యాది వాక్యములవలె.

త్వము కలదు. కావునఁ బ్రామాణ్య మవిరుద్ధ మని యర్థము. వాక్యమునకు శేషి విధ్యనురోధంబునఁ బ్రామాణ్యము లోకమునందును గల దని చెప్పుచున్నారు లోకమునందును ఇత్యాదిగా. కర్మకాండశ్రుతుల కుక్తరీతిని బరంపరచేఁ బ్రామాణ్య మున్నను సాక్షాత్ప్రామాణ్య ముపేక్షితం బయ్యె నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు ప్రకారాంత రేత్యాదిగా. ఆత్మజ్ఞానోదయమునకం టెఁ బూర్వావస్థ ప్రకారాంతరము, దానియం దున్నవారికిఁ గర్మవిధిశ్రుతు లజ్ఞాతసంబంధబోధకము లగుటచే సాక్షాత్తు గానే ప్రమాణము లనుట యిష్ట మని యర్థము. జ్ఞానమునకుఁ బూర్వము కర్మ విధిశ్రుతులకు వ్యావహారికప్రామాణ్యమునందు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు ఆ త్మేత్యాదిగా.

భా. మఱి దలంచెదరు — తా నవ్యాపృతుం డైనను ఆత్మ సన్నిధి మాత్రమునఁ జేయు చున్నాఁడు, అదియే ముఖ్య మగు కర్తృత్వ మాత్మకు. రాజు యోధులు యుద్ధముఁ జేయు చుండఁగాఁ దాను యుద్ధముఁ జేయ కున్నను సన్నిధానమువలననే యుద్ధము చేయు చున్నాఁ డనియు గెలిచెను గెలువఁబడెను అనియుఁ బ్రసిద్ధము. సేనాపతి వాక్కుచేతనే చేయుచున్నాఁడు. క్రియాఫలసంబంధమో రాజునకును సేనాపతికిని దృష్టము. ఎట్లు ఋత్విక్కర్మము యజమానునకుఁ గలుగు చున్నదో, అట్లు దేహాదులకర్మ మాత్మకృతం బగుచున్నది, తత్ఫలం బాత్మగామి యగుటవలన. మఱియును అయస్కాంతము లోహమును భ్రమింపఁజేయుటవలనఁ దా నవ్యాపృతమే యయినను దానికి ముఖ్య కర్తృత్వమే కలదు. అట్లాత్మకును అని.

టీ. ప్రాతీతిక మగు కర్తృత్వ మావిద్యక మైనను శ్రుతిప్రామాణ్య మునకు భంగము లే దని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు కర్తృత్వము ప్రకారాంతరమునఁ బారమార్థిక మనుమతము నుద్ఘాటించు చున్నారు మఱి ఇత్యాదిగా. స్వవ్యాపా రము లే కున్నను సన్నిధిమాత్రమున నెట్లు ముఖ్యకర్తృత్వ మని యాశంకించి దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నాఁడు రాజు ఇత్యాదిగా, తాను యుద్ధము చేయనప్పుడు వాని కెట్లు తత్ఫలం బని యాశంకించి ప్రసిద్ధివశంబువలన నని చెప్పుచున్నాఁడు గెలిచెను ఇత్యాదిగా. కాయికవ్యాపారము లే కున్నను కర్తృత్వము ముఖ్యం బను టకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నాఁడు సేనాపతి ఇత్యాదిగా. వాచికని ఫలము రాజు

నకువలె సమాన మని చెప్పుచున్నాఁడు క్రి యేత్యాదిగా. ఇతరునికర్మముచే నితరునకు సన్నిధానంబుచే ముఖ్యకర్తృత్వము కల దనుటకు వైదికం బగు నుదాహరణము చెప్పుచున్నాఁడు ఋత్వి గిత్యాదిగా. ఎట్లు ఋత్విజులకర్మము యజమానునిది యని యాశంకించి చెప్పుచున్నాఁడు తత్ఫలంబు ఇత్యాదిగా. స్వవ్యాపారము లేక సన్నిధివలననే యన్యవ్యాపారమునకు హేతు వగు దానికి ముఖ్యకర్తృత్వము కల దనుటకుఁ దృష్టాంతాంతరముఁ జెప్పుచున్నాఁడు మఱియును ఇత్యాదిగా.

భా. అది యసంగతము, కార్యము చేయనిదానికి కారకత్వము ప్రసక్తించుటవలన కారక మనేకప్రకార మందువేని, కాదు, రాజప్రభృతులకు ముఖ్య మైన కర్తృత్వము కనఁబడుటవలన. రాజు స్వవ్యాపారముచేతఁ గూడ యుద్ధము చేయు చున్నాఁడు, యోధులచే యుద్ధము చేయించుటచేతను వారికి ధనదానముచేతను రాజునకు యుద్ధమునందు ముఖ్య మైన కర్తృత్వమే కలదు, జయపరాజయఫలోపభోగమునందును. అట్లు యజమానునకును ప్రధానత్యాగముచేతను * దక్షిణాదానము చేతను ముఖ్యమే కర్తృత్వము. అందువలన అవ్యాపృతమునకుఁ గర్తృత్వోపచార మేది గలదో యది గౌణ మని యేర్పడు చున్నది. స్వవ్యాపారలక్షణం బగు ముఖ్యకర్తృత్వము రాజయజమానప్రభృతులకుఁ గనఁబడదేని అప్పుడు సన్నిధిమాత్రముచేతఁ గూడ ముఖ్యకర్తృత్వము కల్పింపవలయును, లోహభ్రామణముచే నయస్కాంతమునకువలె. అట్లు రాజయజమానాదులకు స్వవ్యాపారము కనఁబడక పోలేదు. అందువలన సన్నిధిమాత్రముచేతఁ గర్తృత్వము గౌణమే. అప్పుడు తత్ఫలసంబంధంబును గౌణమే యగును. గౌణముచే ముఖ్యకార్యము నిర్వర్తింపఁబడదు. అందువలన నసంగతమే యిది చెప్పఁబడుచున్నది — దేహాదుల వ్యాపారముచే నవ్యాపృతుఁ డయిన యాత్మ కర్తయు భోక్తయు నగునని.

ఆ. క్రియను జేయునట్టి కారణము కారకం బను సిద్ధాంతమునకు విరోధమువలన నది కా దని నిరాకరించుచున్నారు అది యసంగత మని. కారకవిశేషవిషయ మగుటచే సిద్ధాంతమునకు విరోధము లే దని శంకించు చున్నాఁడు

---

* న మమ అని చెప్పుటచేతను.

కారకము ఇత్యాదిగా. స్వవ్యాపారము లేక యేదియుఁ గారకము కాదని పరిహ రించు చున్నారు కాదు ఇత్యాదిగా. దానినే విశదీకరించు చున్నారు రాజు ఇత్యా దిగా. ఎట్లు రాజునకు యుద్ధమునందు యోధయితృత్వముచేతను ధనదానముచేతను ముఖ్యకర్తృత్వమో అట్లు ఫలభోగమునందును ముఖ్యమే యతనికిఁ గర్తృత్వ మని చెప్పుచున్నారు జ యేత్యాదిగా. ఋత్విక్కర్మము యజమానున కని యేది చెప్పఁ బడినదో దానికిఁ జెప్పుచున్నారు అట్లు యజమానునకును ఇత్యాదిగా. స్వవ్యా పారమువలననే ముఖ్యకర్తృత్వ మని యేర్పడుటచే ఫలితముఁ జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. దానినే విస్తరించుచున్నారు స్వవ్యాపా రేత్యాదిగా. అప్పుడు సన్నిధానమువలననే ముఖ్యకర్తృత్వము రాజాదుల కని యంగీకృతమా? అనఁగా కా దని చెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. రాజాదులకు స్వవ్యాపారము సిద్ధమైనపుడు పూర్వోక్తము సిద్ధ మని చెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. రాజాప్రభృతులకు సన్నిధివలననే కర్తృత్వము గౌణ మని యంగీకరించునెడ జయాదిఫలముగూడ గౌణ మని యేర్పడు నని చెప్పుచున్నారు అప్పుడు ఇత్యా దిగా. అందుఁ బూర్వోక్తమును హేతువుగా స్మృతికిఁ దెచ్చుచున్నారు గౌణముచే నిత్యాదిగా. అన్యవ్యాపారముచే నన్యమునకు ముఖ్యకర్తృత్వము లే దని యేర్ప డుటచే ఫలితము నుపసంహరించు చున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా.

భా. భ్రాంతినిమిత్తమో సర్వము నుపపన్న మగుచున్నది, స్వప్నము నందును మాయయందును ఎట్లో అట్లు. దేహాద్యాత్మప్రత్యయభ్రాంతి సంతానరహితము లగు సుషుప్తిసమాధ్యాదులయందో కర్తృత్వభోక్తృ త్వాద్యనర్థం బుపలబ్ధము కాదు. అందువలన భ్రాంతిప్రత్యయనిమిత్తమే యీసంసారభ్రమము కాని పరమార్థము కాదు. కావున సమ్యగ్దర్శనము వలన నత్యంతమే యుపరమము దాని కని సిద్ధము.

ఆ. ఎట్లు మఱి నీచే నాత్మయందుఁ గర్తృత్వాదికము స్వీకరింపఁబడినది? బుద్ధికిఁ గర్తృత్వ మిష్టము కాదు గదా "కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్" అను న్యాయ మువలన. అందులకుఁ జెప్పుచున్నారు భ్రాం తీత్యాదిగా. కర్తృత్వాదిక మాత్మ యందు భ్రాంత మనుట నుదాహరణముచేఁ దెలుపుచున్నారు స్వప్నమునందు ఇత్యాదిగా. ఆత్మయందుఁ గర్తృత్వాదికము మిథ్యాజ్ఞానకృతం బనుటకు వ్యతి రేకముఁ జూపుచున్నారు దేహా దీత్యాదిగా. చెప్పిన వ్యతిరేకముయొక్క ఫలముఁ

జెప్పుచున్నారు అందువలన నిత్యాదిగా. సంసారభ్రమ యవిద్యాకృతం బని సిద్ధమగుటచేఁ బరమప్రకృతము నుపసంహరించు చున్నారు కావున నిత్యాదిగా.

హ. సర్వధర్మాన్—శ్రుతిస్మృత్యాచారసిద్ధములను; మామ్=నన్ను నారాయణుని; ఆశ్రయమునుగా, వ్రజ = పొందుము. అహమ్ = నేను సర్వజ్ఞుఁడను సర్వశక్తిని వాసుదేవుఁడను; త్వా = నిన్ను; సర్వపాపేభ్యః; మోక్షయిష్యామి. మా శుచః = శోకము నొందకుము.

శం. ఇట్లారురుక్షునకు మోక్షార్థం బీశ్వరైకశరణత్వంబునఁ గర్మయోగమే కర్తవ్యం బని నిర్ధారించి యారూఢున కావిర్భవించిన యాత్మజ్ఞానం బప్రతిబద్ధమగుటకొఱకు సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకముగా జ్ఞాననిష్ఠయే కర్తవ్య మని నిర్ధారించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—ఓయీ! ఈ వచనము కర్మప్రకరణగతం బగుటవలనఁ గర్మిపరమే కాని యకర్మిపరముకా దందువేని, అట్లు కాదు, సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య అని సర్వకర్మసన్న్యాసము చెప్పుటవలన. ఆరురుక్షుం డగు ముముక్షువునకు గృహస్థునకు సర్వకర్మసన్న్యాస ముపయుక్తము కాదు గదా! "యే త్వేతదభ్యసూయన్తో నానుతిష్ఠన్తి మే మతమ్। సర్వజ్ఞానవిమూఢాంస్తాన్విద్ధి నష్టానచేతసః" అని చెప్పుటవలనను, "సర్వకర్మబహిష్కృతః, తద్విహీనః పతత్యేవ హ్యాలమ్బరహితాన్ధవత్" అను స్మృతులవలనను సర్వకర్మములఁ బరిత్యజించిన యెడ మబ్రాహ్మణత్వము పతితత్వము మొదలగు దోషములు సంభవించుటవలన, ఓయీ! మామేకం శరణం వ్రజ యని విహిత మైన యీశ్వరభజనాత్మక మగు కర్మమును విడువమివలన నట్టి దోషములు సంభవింప వని యందువేని, అది కాదు, "స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య" అని చెప్పఁబడుటవలన నామకీర్తనాదిలక్షణ మగు కర్మము శ్రుతిస్మృతులచే నవిహిత మగుటవలన స్వధర్మము కానందున విహితత్యాగంబును అవిహితాచరణంబునను దోషములు సంభవించును. "శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః" అని విగుణ మైనను స్వధర్మము శ్రేష్ఠం బని భగవంతుఁడు చెప్పుటవలనను, "నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః, కర్మణ్యేవా ఽధికారస్తే, న కర్మణా మనారమ్భాత్, నహి సన్న్యసనా దేవ సిద్ధిం స మధిగచ్ఛతి, తస్మా దసక్తస్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర, మత్కర్మకృన్మత్పరమః, యజ్ఞదానతపః కర్మ నత్యాజ్యం కార్య మేవ తత్" అను భగవద్వాక్యములవలనను, "ఉపనయనం వేదాధ్యయనం ఫలవన్తిచ కర్మాణి, దారం కృత్వాగ్నీ నాధాయ కర్మాణ్యారభతే, పాణిగ్రహణాది గృహ్యాం పరిచరేత్, ఉదితే సూర్యే ప్రాత ర్జుహోతి, యావజ్జీవ

మగ్నిహోత్రం జుహోతి" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతికోటులచేతను బ్రాహ్మణాదులకు వైదిక మగు కర్మమే స్వధర్మత్వంబునఁ గర్తవ్య మని విహితం బగుటవలనను. ఓయీ! సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య అనుటచే లక్షణచేత సర్వకర్మఫలత్యాగమే చెప్పఁబడు చున్నది, కాని కర్మపరిత్యాగము కాదు, అందువలనఁ గర్మప్రకరణాంగమే యీవచన మందు వేని, కాదు, "సంబన్ధానుపపత్తిభ్యాం లక్షణా" అను న్యాయముచే నిట నర్థానుపపత్తి లేమివలన లక్షణ సంభవింపమివలన. ముఖ్యమునకు గత్యంతరము లేనపుడు గదా లక్షణ. గత్యంతరాభావము లేమివలన నిట లక్షణ ప్రసక్తింపదు. ఎట్లు గత్యంతర మందు వేని చెప్పెదము. "లోకేస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయాఽనఘ । జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్" అని యోగుల కారురుక్షువు లగు కర్ములకుఁ యోగముచే నిష్ఠయును సాంఖ్యుల కారూఢు లగు సన్న్యాసు లగు బ్రహ్మవిదులకు జ్ఞానయోగముచే నిష్ఠయు నని నిష్ఠాద్వయము నుపక్రమించి, "నియతం కురు కర్మ త్వమ్" అని యారంభించి "ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే" అను వఱకుఁ గల గ్రంథముచే నారురుక్షువునకు నియమంబునఁ గర్తవ్యమునుగాఁ గర్మయోగములను సాంగమును సఫలమును నిరూపించి, సాంఖ్యులు బ్రహ్మవిదులు సర్వకర్మసన్న్యాసు లగు నారూఢులకు "యస్త్వాత్మరతి రేవ స్యాత్" అని యారంభించి "సర్వకర్మాణి మనసా, యోగారూఢస్య తస్యైవ, యోగీ యుఞ్జీత సతత మాత్మానం రహసి స్థితః, ధ్యానయోగపరో నిత్యమ్, బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే" అని యచ్చటచ్చట ప్రసంగముఁ గావించి "తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్" అనువఱకుఁ గల గ్రంథముచే సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకముగా నియమంబునఁ గర్తవ్యముగా జ్ఞాననిష్ఠను సఫలమును నిర్ధారించి యంతమునం దానిష్ఠనే యుక్తలక్షణమును సాంగమును సఫలము నుపసంహరించుచున్నాఁడు. సర్వధర్మానిత్యాదిగా. అందువలన నీవచనమునకుఁ గర్మప్రకరణాంతర్గతత్వము గాని కర్మపరత్వము గాని సిద్ధింపదు. ఓయీ! ఆరూఢుఁ డైన యతికిఁ గూడ సర్వకర్మసన్న్యాసము యుక్తము కాదు, మతే మనఁగా ఏదేని స్మార్తకర్మము కర్తవ్య మందు వేని, అట్లు శంకింపఁ దగదు. తృతీయాధ్యాయంబున శ్రీభాష్యకారులచేతనే యీశంక పరిహరింపఁబడినది. అందుఁ జూచుకొనునది. గ్రంథవిస్తరభయమువలన నిటఁ దన్మీమాంస గావింపము. జన్మాంతరానేకశతంబులు శ్రద్ధాభక్తులతో నీశ్వరప్రసాదమే ప్రయోజనముగాఁ గోరి యథావిధి ననుష్ఠించిన శ్రౌతస్మార్తకర్మములచే సర్వపాప

రాసులును నిశ్శేషముగా వినాశితము లగుటవలన శుద్ధాంతఃకరణుఁడవై నీవు చక్కఁగా నాత్మతత్త్వము నెఱింగి యుత్పన్న మగు నాత్మజ్ఞానమున కప్రతిబద్ధత్వము సిద్ధించుటకై జ్ఞాననిష్ఠఁ జేయవలయును, అందులకు మొదటి ప్రయోజనరహితములును అసద్విషయములును నిష్ఠాప్రతిబంధకము లగుటచే దుష్టములు నగు, సర్వధర్మాన్ = సమస్తము లైన ధర్మములను, శ్రౌతములు స్మార్తములు నగు సర్వకర్మములను సాధనసహితములను; పరిత్యజ్య. ఓయీ! శాస్త్రోక్తము లగు కర్మములను అసద్విషయములు ప్రయోజనరహితములు ననుట యనుపపన్నము, "బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన" అని. యజ్ఞదానాదులకు ఫలవత్త్వము శ్రుతం బగుటవలనను, "స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య" అనుటచేఁ గర్మము లీశ్వరారాధనాత్మకము లగుటవలనను కర్మములు సద్విషయములు ఫలవంతములే యగు నందువేని, సత్యము, కర్మము లీశ్వరారాధనాత్మికములును జిత్తశుద్ధ్యేకప్రయోజనంబులును. అయినను అది యనాత్మజ్ఞవిషయము, కర్తృత్వాది కారకభేదబుద్ధిసాధ్యంబు లగుటవలన. ఆత్మైకత్వదర్శి యగు విద్వాంసునకుఁ గర్మ ముపపన్నము కాదు, పరస్పర విరోధు లగు జ్ఞానకర్మములకు సహస్థితి సంభవింపమివలన. చిత్తశుద్ధిని దత్ఫల మగు జ్ఞానమును బొందినవాఁడును ఆకర్మములచేఁ బ్రయోజనము లే దని యెఱింగినవాఁడు నగు బ్రహ్మవిదునకుఁ దత్పరిత్యాగము యుక్తమే యగును, "సత్యానృతే సుఖదుఃఖే వేదానిమం లోక మముంచ పరిత్యజ్యాఽఽత్మాన మన్విచ్ఛేత్, స్వాధ్యాయంచ సర్వకర్మాణి సన్న్యస్య" అని విద్వాంసునకు సర్వకర్మపరిత్యాగము శ్రుతం బగుటవలన. ఓయీ! కర్మముచే నీశ్వరుఁడు ప్రీతుం డగును గావునఁ దత్ప్రీతికై కర్మము కర్తవ్యమే యందువేని, కాదు, బ్రహ్మనిష్ఠచేఁ బరమేశ్వరున కంతకన్న నధికతరం బగు ప్రీతి కలుగుటవలన. "జీవేశావాభాసేన కరోతి" అను శ్రుతివలన నన్ను ఆభాసికుని మాయికుని అసత్యస్వరూపునిఁ బరిత్యజించి మాయాతత్కార్యసంబంధరహితుని నిత్యుని నిరంతరుని నిరాభాసుని నిష్కలుని నిష్క్రియుని శాంతుని, అనంతుని అనాద్యంతుని సచ్చిదానందైకరసుని ప్రమాణాంతరాబాధ్యుని పరిపూర్ణుని అద్వైతుని పరబ్రహ్మమును నన్నొక్కనినే యితఁ డుపాసించుచున్నాఁ డని యథార్థదర్శియు సత్యవాదియు సత్యనిష్ఠుఁడు నగు బ్రహ్మవిదునియందుఁ బరమేశ్వరున కధికతరప్రీతి సంభవించుచున్నది, నావైభవము నితఁడు నిర్వహించుచున్నాఁ డని రాజునకు శూరభటునియం దెట్లో అట్లు. "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం సచ మమ ప్ర[illegible]" అని చెప్పుటవలన బ్రహ్మవిదునియందుఁ బరమప్రీతి పరమేశ్వరునకు

యుక్తము, తండ్రికిఁ బుత్త్రాదులందు గుణాధిక్యము గలచోటఁ బ్రీత్యాధిక్య మెట్లో అట్లు అందువలన సిద్ధము పరమేశ్వరునకు నిర్గుణంబు నిత్యం బమాయిక మగు స్వస్వరూపముఁ బ్రాపింపఁ గోరి శ్రవణమనననిదిధ్యాసనాదులయందే శ్రద్ధతో నియమంబునఁ బ్రవృత్తులును సత్యనిష్ఠులును ముముక్షువులు నగు సత్పురుషుల యందుఁ బరమప్రీతి యని. ఓయీ! సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య యని ధర్మపరిత్యాగమే విహితము, అధర్మపరిత్యాగము విహితము కాదు, కావున నందుఁ బ్రవృత్తి ప్రసక్తించు నందువేని, కాదు, నకలఞ్జం భక్షయేత్ అని పూర్వమే పరిత్యక్తం బగు కలంజభక్షణాద్యధర్మమున కుత్తరకాలమునందుఁ బ్రసక్తి సంభవింపమివలన, బ్రహ్మచర్యమునందే విడిచిన పర్యుషితాన్నభోజనమునకు గార్హస్థ్యమునం దెట్లు ప్రసక్తి సంభవింపదో అట్లు. అయినను, "త్యజ ధర్మ మధర్మంచ, న తేషాం ధర్మాధర్మా" అను వచనమువలన సర్వధర్మపదముచే నధర్మముగూడ గ్రహింపఁబడు చున్నది, అందువలన ధర్మమును అధర్మమును బరిత్యజించి. అర్జునునకు సన్న్యాస ముపయుక్తము కాదు వాస్తవమే, అయినను ముముక్షు వగు బ్రాహ్మణుని విషయీకరించి చెప్పఁబడుచున్నది సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య యని, జ్ఞానకర్మములు తేజస్తమంబులుంబోలెఁ బరస్పరప్రతియోగు లగుటవలన వాని కేకాశ్రయత్వం బనుపపన్న మని నిర్ధారించి భగవంతునిచేత. సర్వధర్మాన్, పరిత్యజ్య = విధిచే సన్న్యసించి; మామేకమ్—"అయ మాత్మా బ్రహ్మ, త త్త్వ మసి" ఇత్యాది శ్రుతులచే బ్రహ్మాత్మలకేకత్వము ప్రతిపాదింపఁబడుటవలనను, "అస్థూల మనణ్వ హ్రస్వమ్, సర్వం హ్యేత ద్బ్రహ్మ" ఇత్యాది శ్రుతులచే ఆరోపితం బగు జగత్తు సర్వంబును అపవాదపూర్వకంబుగా బ్రహ్మమాత్రమే యని నిరూపింపఁబడుటవలనను "ఏక మేవాఽద్వితీయం బ్రహ్మ, ఏక ఏవ హి భూతాత్మా, ఏక ఏవ రుద్రో న ద్వితీయాం యతస్థుః" ఇత్యాది శ్రుతులచే బ్రహ్మమున కేకత్వం బవధారితం బగుటవలనను, ఏకమ్ = సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదరహితుని; నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావుని అపూర్వుని అనపరుని అనంతరుని అబాహ్యుని అఖండుని చిదేకరసు నద్వితీయుని, మామ్ = నన్ను పరబ్రహ్మమును; శరణం వ్రజ = ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యని ప్రత్యగ్దృష్టిచే ననుసంధింపుము. సాధకునకే యభ్యాసదశయందు "బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యా ఽఽత్మానం నియమ్యచ శబ్దాదీ న్విషయాం స్త్యక్త్వా" ఇత్యాది దేశకాలదృష్టిస్థాపనాదినియమము కాని ఇది యంతయు నేనును బ్రహ్మమే యని ప్రత్యగ్దృష్టిచే తన్నును సర్వంబును ఆరోపిత నామరూపాదిగ్రహణముచేయక

బ్రహ్మమును గానే చూచు చుండు బ్రహ్మవిత్తమునకు లేదు. ఇట్లు దృష్టమును స్పృష్టమును శ్రుతమును మతమును విజ్ఞాతమును సర్వంబును సర్వదా బ్రహ్మమును గానే చూచుచున్న నిన్ను, అహమ్ = పరమాత్మను నేను సాత్మత్వంబునఁ జక్కఁగా నెఱుంగఁబడినవాఁడను, చక్షువులకు రూపమువలె వృత్తికి వెలుపలను లోపలను సర్వత్ర యుపలభ్యమానుఁడ నగుచు, సర్వపాపేభ్యః—ఇట పాపశబ్దముచే పుణ్య పాపాత్మకము లగు కర్మములు గ్రహింపఁబడు చున్నవి, ఆ పాపములవలన, పాప కార్యము లగు జన్మజరామృత్యుబంధములవలన; మోక్షయిష్యామి — జన్మాది బంధ నిర్ముక్తునిఁగా జేసెద నని యర్థము, లేక. పాపములు కర్మములు, వానిచేఁ దత్కారణభూతము లగు నవిద్యాకామములును గ్రహింపఁబడు చున్నవి, సర్వపాపముల వలన — అవిద్యాకామకర్మములవలన సంతతజరాజన్మమృత్యుదుఃఖప్రవాహమునకు హేతువు లైన వానివలన చక్కఁగా నిర్ముక్తునిఁ గావించెదము. నిత్యుఁడను కూటస్థుఁడను అసంగచిద్రూపుఁడను బరిపూర్ణుఁడనే నే నని నిత్యకూటస్థాసంగచిన్మాత్ర స్వరూపుఁ డగు స్వాత్మయొక్కయాథాత్మ్యముఁ దెలియఁబఱచుటచే ఆరోపితము లగు దేహేంద్రియాది సర్వదృశ్యములచేతను తద్ధర్మ తత్కర్మ తదవస్థాసంబంధము చేతను వర్జితునిఁ గానే యాత్మను ఆకాశమువలె నసంగు నవిక్రియుఁ బరిపూర్ణ నేకరసుఁ గానే సదా సర్వత్ర గ్రహింపఁ జేసి, సర్వత్ర స్వమాత్రగ్రహణముచే వాసనాత్మక మగు నవిద్యను కామంబులను కర్మములను సమస్తంబులను నిర్మూలించి విపరీతభావమును నిశ్శేషముగాఁ దొలఁగించి పూర్ణుఁడఁ జిదానందుఁడ నొక్కఁడనే నే నను వృత్తి నప్రతిబద్ధముఁ గావించి, సర్వదా ముక్తుఁడ నే నని ముక్తునిఁగానే యాత్మను భావించునట్లు చేసెదను. ఇట్లాత్మను అవిద్యాతత్కార్యబంధనిర్ముక్తుని నిర్విశేషబ్రహ్మరూపమున నున్నవాని సాక్షాత్తుగా నపరోక్షీకరించి జీవనావస్థయందే ముక్తుఁడ వగు నీవు, మా శుచః = "తత్ర కో మోహః క శ్శోక ఏకత్వ మను పశ్యతః" అని స్వాత్మైకత్వదర్శి యగు విద్వాంసునకు శోకము లే దని శ్రుతి చెప్పుట వలన సర్వమును ఆత్మనుగానే చూచుచు ముక్తుఁడ వగు నీవు శోకము నొందకుము. తనకంటె నతిరిక్త మగు నర్థాంతర మనర్థకారణము కల దని తలంచు మూఢతము నకే శోకము, కాని నేనే యిది సర్వంబు నని తన్నుఁ దానే సర్వంబును జూచునట్టి విద్వాంసునకు శోకకారణము సంభవింపదు, అది లేమివలన నీవు శోకింపకు మని యర్థము. లేక. అశోచ్యా నన్వశోచస్త్వ మ్మని యుపక్రాంత మయిన శోకపరి హారము నుపసంహరించుచున్నాఁడు భగవంతుఁడు మాశుచః అని. అద్వైతము

నెఱింగినవాఁడవు ఆత్మయు కర్త యనియు నెఱింగినవాఁడవు నీవు శోకించుట యుక్తము కా దని శోకపరిహారమే యనువదింపఁబడు చున్నది కాని విద్వాంసునకు శోకమును సంభావించి దానిపరిహారము చేయఁబడదు, "తత్ర కో మోహః కః శోకః" ఇత్యాది శ్రుతివిరోధప్రసంగమువలనను "న శోచతి న కాఙ్క్షతి" అని చెప్పిన స్వవచనంబునకును విరోధము ప్రసక్తించుటవలనను, ఉపసంహారార్థకంబే యీవచనం బనుట యుక్తము. ఇట్లు నిర్విశేష మగు పరబ్రహ్మమునే స్వస్వరూపముగా నెఱింగినదాని ననుసంధించు చుండు విద్వాంసునకుఁ దదనుసంధానఫలము సమ్యక్జ్ఞానంబును దత్ఫలము విదేహకైవల్యంబును "జ్ఞాత్వా విశతే త దనన్తరమ్" అని పూర్వము నిరూపితము. వెండియు నిట నిరూపింప వలసినది లేదు. ఇట్లు సర్వజ్ఞుం డగు నీశ్వరునిచే జ్ఞానకర్మములకు సాధ్యసాధనభావమే యిట నిశ్చయముగా నిరూపిత మయ్యెను. అందువలనఁ గర్మకాణ్డంబును బ్రహ్మకాండంబును మోక్షకారణ మని సిద్ధము.

మ. ఇప్పుడో "ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశే ఽర్జున తిష్ఠతి। త మేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత" అని యేది చెప్పఁబడినదో దాని వివరించు చున్నాఁడు. — కొన్నివర్ణధర్మములు కొన్నియాశ్రమధర్మములు కొన్నిసామాన్యధర్మములు అను నీ, సర్వధర్మాన్ = సమస్తము లయిన ధర్మములను గూడ; పరిత్యజ్య = ఉన్నవానిని గాని లేనివానిని గాని శరణ మని యాదరింపక; మామ్ = నన్ను ఈశ్వరుని; ఏకమ్ = అద్వితీయుని సర్వధర్మములకు నధిష్ఠాతను ఫలదాతను; శరణంవ్రజ — ధర్మము లుండనీ లేకపోనీ, అవి యేల యన్యసాపేక్షములు ? అన్యనిరపేక్ష మగు భగవదనుగ్రహమువలననే నేను కృతార్థుఁడ నగుదు నని నిశ్చయంబునఁ బరమానందఘనమూర్తిని అనంతుని శ్రీవాసుదేవునే భగవంతుని అనుక్షణభావనచే భజింపుము; ఇదియె పరమతత్త్వము, ఇంతకంటె నధికము లే దని విచారపూర్వక మగు ప్రేమాతిశయమున సమస్తము లయిన యనాత్మచింతలను విడిచి నదియుఁ దైలధారవలె నవిచ్ఛిన్నము నగు మనోవృత్తిచే నెల్లప్పుడును జింతింపు మని యర్థము. ఇట మా మేకం శరణం వ్రజ అనుటచేతనే సర్వధర్మశరణతా పరిత్యాగము లభించు చుండఁగా సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య యను నిషేధానువాదము అందుచేఁ దత్కార్యము సిద్ధించు నని తెలుపుటకొఱకు, యజ్ఞాయజ్ఞీయ మగు సామమునందు "ఐదం కృత్వో ద్గేయమ్" అనుచోటి "నగిరా గిరేతి బ్రూయాత్" అనునట్లు. అందువలన నేనే సర్వధర్మకార్యము చేయువాఁడ నగుటవలన మదేక

శరణునకు ధర్మాపేక్ష లేదని యర్థము. ఇందుచే " సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య " యనుటచే నధర్మపరిత్యాగము లభింపదు ధర్మపదము కర్మమాత్రపరము " అనుట నిరాకృతము. ఇట్లు గర్మత్యాగము విహితము కాదు గదా! మ తే మనఁగా, కర్మ మున్నను దానియం దనాదరముచే భగవదేకశరణతామాత్రము బ్రహ్మచారి గృహస్థ వానప్రస్థ సన్న్యాసులకు సాధారణముగా విహిత మగుచున్నది, అందు సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య యని వారికి స్వధర్మమునం దాదరము సంభవించుటచే దన్నివారణార్థము. అనర్థఫల మగు నధర్మమునం దెవ్వనికిని ఆదరము లేమివలనఁ దత్పరిత్యాగవచన మనర్థకంబే, శాస్త్రాంతరప్రాప్త మగుటవలనఁగూడ. అందువలన వర్ణాశ్రమధర్మము లభ్యుదయహేతువు లని ప్రసిద్ధ మగుటవలన మోక్షహేతువులు గూడ నగునను శంకను నివారించుకొఱకే యీవచనం బనుట న్యాయ్యము. సర్వధర్మాధర్మపరిత్యాగము గూడ నిట విధింపఁబడదు, సన్న్యాసశాస్త్రముచేతను నిషేధశాస్త్రముచేతను లబ్ధమే యగుటవలన. ఇదియు సన్న్యాసశాస్త్రం బనఁ దగదు, భగవదేకశరణతను విధించుట యిష్టం బనుటవలన. అందువలన సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య యనుట యనువాదమే. సర్వశాస్త్రములయుఁ బరమరహస్యం బీశ్వరశరణతయే కావున దానియందే శాస్త్రపరిసమాప్తి భగవంతునిచేఁ జేయఁబడినది, అది లేని యెడ సన్న్యాసముగూడ స్వఫలపర్యవసాయి కామివలన. మఱియు సన్న్యాసమునం దనధికారి యగు క్షత్త్రియు నర్జునుని గూర్చి సన్న్యాసోపదేశము సంభవింపదు. అర్జునవ్యాజంబున నితరున కుపదేశం బన్ననో " వక్ష్యామి తే హితమ్, త్వా మోక్షయిష్యామి సర్వపాపేభ్యః, మా శుచః " అని యుపక్రమోపసంహారము లుపపన్నములు కావు. అందువలన సన్న్యాసధర్మములందును అనాదరముచే భగవదేకశరణతామాత్రమునందుఁ దాత్పర్యము భగవంతునకు. ఎందువలన నీవు సర్వధర్మముల నాదరింపక మదేకశరణుఁడవో అందువలన, అహమ్ = నేను సర్వధర్మకార్యము చేయువాఁడను; త్వా = నిన్ను; సర్వపాపేభ్యః — బంధువధాదినిమిత్తములునగు సంసారహేతువులు నగు వానివలన; మోక్షయిష్యామి, ప్రాయశ్చిత్తము లేకయే, " ధర్మేణ పాప మపనుదతి " అను శ్రుతివలనను, నేను ధర్మస్థానీయుఁడ నగుటవలనను. అందువలన, మా శుచః = యుద్ధమునందుఁ బ్రవృత్తుఁడ నగు నాకు బంధువధాదిజనితం బగు ప్రత్యవాయమునుండి యెట్లు విముక్తి యగు నని శోకము నొందకుము.

గీ. భాష్యకారులు దుర్మత ప్రకరము నిట
విదితముగ నిరసించిరి విస్తరమున
గ్రంథవివరణమాత్రార్థిఁ గాన నేను
దివిరి తాదర్థ్యమునఁ బ్రవర్తింప నైతి. ౧

వానివాఁడనె నేను నావాఁడె యాతఁ
డతఁడె నే నని త్రివిధ మా హారిశరణత
సాధనాభ్యాసపాకవశంబువలనఁ
దద్విశేష మే మొల్ల విస్తరము గాఁగ. ౨

నమర భక్తిరసాయనం బనెడు గ్రంథ
మందు వివరించి యున్నార మిం దొకింత
గ్రంథవిస్తరభీతి దిఙ్మాత్రఫణితి
చెప్పెదము భక్తిలక్షణ మొప్పమీఱ. 3

అందు మొదటిది మృదువున కుదాహరణము.—"సత్యపి భేదాపగమే నాథ తవా ఽహం నమామకీనస్త్వమ్। సాముద్రోహి తరఙ్గః క్వచన సముద్రో న తారఙ్గః" * అని. రెండవది మధ్యమునకు.—"హస్తముత్క్షిప్య యాతో ఽసి బలాత్కృష్ణ కి మద్భుతమ్। హృదయా ద్యది నిర్యాసి పౌరుషం గణయామి తే" ♦ అని. తృతీయ మధిమాత్రమునకు.—"సకల మిద మహంచ వాసుదేవః పరమపుమాన్ పరమేశ్వర స్స ఏకః। ఇతి మతిరచలా భవ త్యనన్తే హృదయగతే వ్రజతా న్విహాయ దూరాత్" ‡ అని. ఇది దూతను గూర్చి యమునివాక్యము. అంబరీషుఁడు ప్రహ్లాదుఁడు గోపికలు మొదలగువారి నీభూమికయం దుదాహరణముగాఁ జెప్పనొప్పును. ఈ గీతాశాస్త్రమునందు సాధ్యసాధనభావాపన్న మగు నిష్ఠాత్రయము వివక్షితము, బహువిధంబులఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది కూడ. అందుఁ గర్మ

* భేదము లే కున్నను నాథా! నీవాఁడనే నేను గాని నీవు నావాఁడవు గావు. తరంగము సముద్రునిది గాని యెప్పుడును సముద్రుఁడు తరంగమువాఁడు కాఁడు.

♦ చేయి విదలించికొని పోయితివి, కృష్ణా! ఏమి యాశ్చర్యము? హృదయమునుండి పోవుదు వేని అప్పుడు నీపౌరుషము నుతించెదను.

‡ ఇది యంతయు నేనును వాసుదేవుఁడే, పరమపురుషుఁడు పరమేశ్వరుఁ డతఁ డొక్కఁడే, అని హృదయగతుఁ డగు భగవంతునందు ఎవ్వరిబుద్ధి నిశ్చలముగా నుండునో వారి దూరమునుండి విడిచి పొమ్ము.

నిష్ఠ సర్వకర్మసన్న్యాసపర్యంతము "స్వకర్మణా త మభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతి మానవః" అనుచోట నుపసంహరింపఁబడినది. సన్న్యాసపూర్వకశ్రవణాదిపరిపాక సహిత మగు జ్ఞాననిష్ఠ "తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే త దనన్తరమ్" అని యుపసంహరింపఁబడినది. భగవద్భక్తినిష్ఠ రెూ యుభయసాధనభూతంబును ఉభయ ఫలభూతంబును గావున నంతమున నుపసంహరింపఁబడినది. "సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ" అని. భాష్యకారులో సర్వధర్మాణ్ పరిత్యజ్య యని సర్వ కర్మసన్న్యాసము ననువదించి మా మేకం శరణం వ్రజ యని జ్ఞాననిష్ఠ యుపసం హృత మని వక్కాణించిరి. భగవదభిప్రాయవర్ణనమునందు మే మెంతవార మల్పులము?

సీ. పరమపూరుషువాక్య మురుతరాగమరాశి పరమరహస్యంబు పావనంబు
నాతతార్థంబు నా గీతాఖ్యశాస్త్రంబునకు వ్యాఖ్య యొనరింప సకలవేది
గా కొరుం డగు నెట్లు నాక యీబాల్యచాపలము గావింపఁగాఁ దలఁచినాఁడ
నిర్హేతుకస్నేహనిరతు లైన మహాత్ములకు బాలభాషితం బొకవినోద

కరము గా కున్నె యని మదిఁ గరము నమ్మి
నెమ్మి భగవంతువచనామృతమ్ము తియ్యఁ
దనము చవిగొనఁ గోర్కి పెంపునను గాని
బుద్ధివిస్తారకృతగర్వమునను గాదు.

శ్రీ. దానికన్నను గుహ్యతమముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నాభక్తునకే సర్వ మును సిద్ధింపఁ గల దని దృఢవిశ్వాసముచేత విధికైంకర్యమును విడిచి మదేకశర ణుఁడ వగుము. ఇట్లు వర్తించు చున్న వాఁడ వై కర్మత్యాగనిమిత్తం బగు పాపము కలుగు నని, మా శుచః = శోకము నొందకుము. ఎందువలన ననఁగా, త్వా = నిన్ను మదేకశరణుని; సర్వపాపేభ్యః అహం మోక్షయిష్యామి.

ప. దానికన్నను గుహ్యతమముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మద్భక్తిచే సర్వ మును గాఁ గల దని దృఢవిశ్వాసముచేత విధికైంకర్యము విడిచి, మామ్; ఏకమ్ — అద్వితీయుని; శరణం వ్రజ — మదేకశరణుఁడ వగుము. ఇట్లు వర్తించినయెడఁ గర్మ త్యాగముచేఁ బాపము కలుగు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. — మాశుచః = శోకము నొందకుము. ఎందువలన ననఁగా. అహమ్; త్వా = మదేకశరణుండ వగు నిన్ను; సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి. మేఘమే శరణముగాఁ గల చాతకపక్షికి మేఘము

వలననే యభీష్ట మెట్లు సిద్ధించునో అట్లని యర్థము. ఇందుచేఁ దనసామర్థ్యాతిశయము దర్శితము. దీనియర్థము మాచేఁ బూర్వమే వ్యాఖ్యాతము. "అహ మేవ స్వయ మిదం వదామి" అను శ్రుతియు దర్శితము. లేక, పూర్వశ్లోకమునందు సేవ్యసేవకభావంబున మన్నాథవేత్యాదులు నన్నుఁ బొందించునవి నాలుగు ధర్మములు చెప్పఁబడినవి, ఆ సర్వధర్మములను, పరిత్యజ్య = విడిచి; యంత, మామేకమ్ — అఖండైకరసుని; శరణం వ్రజ—మజ్జ్ఞానమువలన సకలవికారములను వీడి మదాకారత నొందుము. ఇట్లయినపుడు, అహమ్ = నే నాత్మనే; వీఁడు నే నను భేదభావనచేఁ బుట్టిన దుఃఖహేతువు లగు పాపములనుండి, మోక్షయిష్యామి. అని చెప్పఁబడినది. "దగ్ధాఖిలవికారశ్చేత్ బ్రహ్మజ్ఞానాగ్నినా మునిః। వర్తమాన శ్శ్రుతే ర్మూర్ధ్ని నైవ స్యా ద్విధి కింకరః" * అని. మాశుచః — పిమ్మట శోక మెక్కడిది? అని యర్థము. అది చెప్పఁబడినది "స్వాన్తైకాన్త ముపాగతే యదుపతౌ శాన్త్యా సమం క్రీడితుం నిర్యాతం బహిరన్తరఙ్గగతిభి స్తత్రాష్టభి స్సాత్త్వికైః। ప్రాణాపానగతీ మనాగుపరతే స్వానన్దపూర్ణం మన శ్శ్రుత్వా గాన మనాహతధ్వనిభవం నత్వం న చాహం జగత్" ♦ అని. ఈ యర్థమునందు "యస్మిన్ సర్వాణి భూతా న్యాత్మైవా ఽభూ ద్విజానతః" అను శ్రుతి భాష్యసహితము గాఁ బ్రదర్శింపఁ బడినది.

రా. కర్మయోగ జ్ఞానయోగ భక్తియోగరూపము లైన సమస్తధర్మములను బరమనిశ్శ్రేయససాధనభూతములను మదారాధనరూపంబున మిక్కిలి ప్రీతితో నధికారముచొప్పునఁ జేయుచున్నవాఁడ వయ్యె చెప్పినరీతిని ఫలకర్మకర్తృత్వాది పరిత్యాగముచేఁ బరిత్యజించి, నన్నొక్కనినే కర్తనుగాను ఆరాధ్యునిఁగాను ప్రాప్యునిఁగాను ఉపాయునిఁగాను అనుసంధింపుము. ఇదియే సర్వధర్మముల శాస్త్రీయ పరిత్యాగం బని, "నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ। త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధ స్సంప్రకీర్తితః" అని యారంభించి "సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలం చైవ

* బ్రహ్మజ్ఞాన మను నగ్నిచే దహింపఁబడిన సర్వవికారములును గలవాఁ డగునేని అట్టి జ్ఞాని శ్రుతి శిరస్సునం దున్నవాఁడై విధికిఁ గింకరుఁడు కానే కాఁడు.

♦ పరమాత్మ హృదయ మను నేకాంతస్థలమును శాంతితో రమించుటకై చేరఁగానే బహిరంతరంగగతు లగు సాత్త్వికము లెనిమిదియు—యమనియమాదులు వెడలి పోవును. ప్రాణాపానగతులు తిన్నగా నుపరమించును. అనాహతధ్వనిభవం బగు గానము విని మనస్సు ఆత్మానందపూర్ణ మగును, అప్పుడు నీవును లేవు, నేను లేను, జగత్తును లేదు.

సత్యాగ స్సాత్త్వికో మతః। నహి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః। యస్తు కర్మఫలత్యాగీ సత్యాగీ త్యభిధీయతే" అని యధ్యాయాదిని సుదృఢముగా నుపపాదింపఁబడినది. అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి — ఇట్లు వర్తించుచున్న నిన్ను మత్ప్రాప్తివిరోధులును అనాదికాలసంచితములును అనంతములును అకృత్యకరణకృత్యాకరణరూపములు నగు సర్వపాపములవలన నిర్ముక్తునిఁ గావించెదను. మా శుచః = శోకింపకుము. లేక. భక్తియోగము సర్వపాపనిర్ముక్తుఁడును అత్యంతభగవత్ప్రియుండు నగు పురుషునిచే సాధ్య మగుటవలన తదారంభవిరోధపాపము లనంతము లగుటవలన పరిమితకాలకృతము లగు తత్ప్రాయశ్చిత్తరూపధర్మములచే వానిఁ బరిహరింప నశక్య మగుటచే తాను భక్తియోగము నారంభింప ననర్హుం డని యాలోచించి శోకించు చున్న యర్జునుని శోకము దొలఁగించుటకై శ్రీభగవంతుఁ డి ట్లనియె. సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ అని. భక్తియోగారంభవిరోధులు అనాదికాలసంచితములు నానావిధములు అనంతము లగు పాపముల కనుగుణంబులును తత్ప్రాయశ్చిత్తరూపంబులును కృచ్ఛ్రచాంద్రాయణ కూశ్మాండ వైశ్వానరవ్రాతపతిపవిత్రేష్టిత్రివృదగ్నిష్టోమాదికములును నానావిధంబులును అనంతములును బరిమితకాలవర్తి వగు నీచే ననుష్ఠింప నశక్యములు నగు సర్వధర్మములను బరిత్యజించి భక్తియోగారంభము సిద్ధించుటకై నన్నొక్కని పరమకారుణికుని విశేషము నాలోచింపక యశేషలోకములకు శరణ్యుఁడైనవాని ఆశ్రితవాత్సల్యజలధిని శరణముగా పొందుము. అహం త్వా సర్వపాపేభ్యః — ఉక్తస్వరూపము లగు భక్త్యారంభవిరోధు లైన సమస్తపాపముల నుండి, మోక్షయిష్యామి. మా శుచః.

మా. ధర్మత్యాగ మనఁగా ఫలత్యాగము. కాదేని యెట్లు యుద్ధవిధి? "యస్తు కర్మఫలత్యాగీ సత్యాగీ త్యభిధీయతే" అనియుఁ జెప్పఁబడినది.

పూర్ణాదోష మహావిష్ణో ర్గీతా మాశ్రిత్య లేశతః
నిరూపణం కృతం తేన ప్రీయతాం మే సదా విభుః.

శ్రీ మాధ్వభాష్యము సమాప్తము.

ఇదం తే నా ఽతపస్కాయ నా ఽభక్తాయ కదాచన
నచా ఽశుశ్రూషవే వాచ్యం నచ మాం యో ఽభ్యసూయతి.౬౭

భా. సర్వంబును గీతాశాస్త్రార్థము నీయధ్యాయమునం దుపసంహ రించి విశేషించి యంతమునం దిట శాస్త్రార్థదార్ఢ్యముకొఱకు సంక్షేప మున నుపసంహారము గావించి యింక నిప్పుడు శాస్త్రవిధిసంప్ర దాయముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— ఇదమ్ = ఈ శాస్త్రము; తే = నీకు; హితముకొఱకు సంసారవిచ్ఛిత్తికొఱకు నాచేఁ జెప్పఁబడినది; అతప స్కాయ = తపస్సు లేనివానికొఱకు; నవాచ్యమ్=చెప్పఁదగినది కాదు. అని వ్యవహితముతో సంబంధము. తపస్వి యైనను, అభక్తాయ = గురువునందును దేవునియందును భక్తి లేనివానికొఱకు; కదాచన = ఏయవస్థయందును; నవాచ్యమ్. అశుశ్రూషవేచ = భక్తుఁడు తపస్వియు నైనను శుశ్రూషు వెవ్వఁడు కాఁడో అతనికొఱకును * నవాచ్యమ్. యః = ఎవ్వఁడు; మామ్ = నన్ను వాసుదేవుని; ప్రాకృతమనుష్యునిఁగాఁ దలంచి, అభ్యసూయతి = ఆత్మప్రశంసాదిదోషముల నారోపించి నా యీశ్వరత్వము నెఱుంగక సహింపఁడో అతఁడును అయోగ్యుఁడు; తస్మైచ — వానికొఱకును; నవాచ్యమ్. భగవంతునియందు భక్తుఁడును తపస్వియు శుశ్రూషువును అనసూయువు నగువానికిఁ జెప్పనది యీ శాస్త్రము నని సామర్థ్యమువలనఁ దెలియవచ్చు చున్నది. అందు మేధావినే తపస్వినేవా ♦ అను నీయిద్దఱిలో వికల్పము కనఁబడుటవలన, శుశ్రూషాభక్తియుక్తుం డగు తపస్వికిఁ గాని తద్యుక్తుఁ డగు మేధావికిఁ గాని చెప్పునది. శుశ్రూషాభక్తులు లేనివానికి తపస్వికిఁ గాని మేధా వికిఁ గాని చెప్పఁ దగదు. భగవంతునం దసూయ గలవానికి సర్వగుణ సంపన్నునకును జెప్పఁదగదు. గురుశుశ్రూషా భక్తిమంతునకును జెప్పఁ దగు నని యిది శాస్త్రసంప్రదాయవిధి.

నే నిప్పుడు నీకుఁ జెప్పిన యీశాస్త్రమును దపస్సు లేనివానికిని భక్తుఁడు కానివానికిని శుశ్రూషువు కానివానికిని నాయం దసూయ గలవానికిని యెప్పుడును చెప్పఁదగ దని తాత్పర్యము.

---

* పనులు కష్టు లేనివానికొఱకును లేక పరిచర్య చేయనివానికొఱకును.

♦ మేధావికొఱకు గాని తపస్వికొఱకుఁ గాని.

ఆ. శాస్త్రతాత్పర్యార్థమును విచారద్వారమున నిర్ణయించి మీఁదిశ్లోకమున కవతారిక చేయుచున్నారు సర్వంబును ఇత్యాదిగా. ప్రకృత మగు నష్టాదశాధ్యాయమునందు గీతాశాస్త్రార్థము సర్వంబును గ్రహణసౌకర్యముకొఱకు నుపసంహరించి యంతమునందు సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య యని విశేషించి దానికే సంక్షేపమున నుపసంహారము గావించి సంప్రదాయవిధి చెప్పవలసిన యవసరమునం దిప్పుడని యన్వయము. విస్తరమున నుపసంహృతి మగు శాస్త్రార్థమును సంక్షేపమున నేల యుపసంహరింపవలయు ననఁగాఁ జెప్పుచున్నారు శాస్త్రార్థదార్ఢ్యముకొఱకని. సంక్షేపవిస్తరంబులఁ జెప్పఁబడిన యర్థ మందఱకును దృఢముగా బుద్ధి కెక్కునని యర్థము. హితముకొఱ కన్న దానినే వివరించుచున్నారు సంసారవిచ్ఛిత్తికొఱకని. కదాచన యనునది యన్నిటిలోను సంబంధించుచున్నది. ప్రతిషేధసామర్థ్యమువలన సిద్ధ మగు నర్థమును జెప్పుచున్నాఁడు భగవంతునియందు ఇత్యాదిగా. అర్థసిద్ధ మయిన యర్థమునందు స్మృత్యంతరము ననుసరించి మేధావిత్వమును గలుపుచున్నారు అందు ఇత్యాదిగా. వికల్పము కనఁబడుటవలన ఆ చెప్పినవిశేషణములయందు మేధావిత్వముగూడఁ బ్రవేశించుచున్న దని యర్థము. వికల్పపక్షమునందు ఎట్లధికారినిశ్చయము? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు శుశ్రూషేత్యాదిగా. శుశ్రూషాభక్తియుక్తుఁడై భగవంతునం దసూయ లేని తపస్వి కని యర్థము. తద్యుక్తుఁడు — శుశ్రూషతోను భక్తితోను అనసూయతోను గూడినవాని కని యర్థము. తపస్విత్వము గాని మేధావిత్వము గాని యితరనిరపేక్షం బగు నధికారివిశేషణ మను శంకను నిరాకరించుచున్నారు శుశ్రూషాభక్తులు ఇత్యాదిగా. భగవంతునియెడ నసూయ లేమియందుఁ దాత్పర్యము సూచించుచున్నారు భగవంతునందు ఇత్యాదిగా. ఎవ్వనికి మఱి చెప్పఁ దగు నని యాశంకించి పూర్వోక్తసర్వగుణసంపన్నున కని చెప్పుచున్నారు గురుశుశ్రూషేత్యాదిగా. అనుక్తము లగు నితరవిశేషణముల నుపలక్షించుటకై యుభయగ్రహణము. మేధావికిఁ దపస్విత్వము గాని తపస్వికి మేధావిత్వము గాని యంతగా నపేక్షితము గాదు, ఇతరము సర్వమును బాధకము లేమివలన నపేక్షితమే యని భావము.

హ. ఇదమ్ = ఈ శాస్త్రము; తే=నీకు; హితముకొఱకు సంసారవిచ్ఛిత్తికొఱకు నాచేఁ జెప్పఁబడినది; స్వధర్మవృత్తిలక్షణం బగు తప స్సెవ్వనికి లేదో అతఁడతపస్కుఁడు, వానికొఱకు; నాయందు భక్తిభజన మెవ్వనికి లేదో అతఁ డభక్తుఁడు, వానికొఱకు, కదాచన = ఒకానొకప్పుడును; అశుశ్రూషవే చ = ఎవ్వఁడు గురువు

నకు శుశ్రూష చేయఁడో అతనికొఱకును; మామ్ = నన్ను ఈశ్వరుని సర్వప్రాణి సుహృదుని; యో ఽభ్యసూయతి = ఎవ్వఁడు ద్వేషించుచున్నాఁడో, వానికొఱకును; ఈ శాస్త్రమును నీచే అతపస్కునకును అశిష్యునకును జెప్పఁదగదు, అట్లు ఈశ్వరునందు భక్తి లేనివానికిని జెప్పఁదగదు, న న్నెవ్వఁడు ద్వేషించునో అతనికిని జెప్పఁదగదు.

శాం. ఇట్లు ముముక్షువునకును ఆరూఢునకును ఇద్దఱకును ఆత్యంతిక సంసార దుఃఖోపశాంతికొఱకు నియమంబునఁ గర్తవ్యాంశమును విభజించి తెలిపి తత్ఫలమును గూడ నుపపాదించి సర్వవేదంబులకును సర్వగీతాశాస్త్రంబునకును నిర్విశేష బ్రహ్మపరత్వమునే నిర్ణయించి "ఇతి తే జ్ఞానమ్" అని యుపక్రమించిన శాస్త్రము నుపసంహరించి యిప్పుడు శాస్త్రప్రవర్తకులకు ఈ మోక్షశాస్త్రముయొక్క సంప్రదాయము ప్రవర్తింపఁ జేయు నియమముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇదమ్=ఈ మోక్ష శాస్త్రము; తే = నీచేత; అతపస్కాయ = "ఋతం తపః సత్యం తపః" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్త మగు తప స్సెవ్వనికి లేదో అతఁ డతపస్కుఁడు, వానికొఱకు, వేదోక్త కర్మానుష్ఠానము లేనివానికొఱకు; నవాచ్యం కదాచన — ఒకానొకప్పుడును ఉపదేశింపఁ దగ దని యర్థము. స్వధర్మనిష్ఠునికొఱకును, అభక్తాయ = "యస్య దేవే పరాభక్తిః" అను న్యాయముచే గురువునందును దేవునందును భక్తిలేనివాఁ డభక్తుఁడు, అట్టివానికొఱకును; కదాచన నవాచ్యమ్ = ఒకప్పుడును జెప్పఁ దగదు. తపస్వియు భక్తిమంతుఁడు నైనను, అశుశ్రూషవే = గురువునకు శుశ్రూష చేయని వానికొఱకు; కదాచన నవాచ్యమ్. చ తే మనఁగా తపస్వియు భక్తుఁడు నై గురువునకు శుశ్రూష చేయువానికే చెప్పఁదగును. చకారమువలన, మేధావినే — గ్రంథమును తదర్థమును గ్రహించుటకు శక్తి గలవానికొఱకే చెప్పఁదగును, కాని పూర్వోక్తవిశేషణములు గలవాఁ డైనను మేధాశూన్యున కెప్పుడును జెప్పఁదగదు. మఱియు, ఈ నాలుగువిశేషణములు గలవాఁ డైనను, యః = ఎవ్వఁడు; మామ్ = నన్ను వాసుదేవుని; ప్రాకృతమనుష్యునిఁగాఁ దలఁచి, అభ్యసూయతి = నిందించుచున్నాఁడో; వానికొఱకో కదాచన నవాచ్యమ్. లేక. మామ్ — నిర్విశేషపర బ్రహ్మమును; అభ్యసూయతి — బ్రహ్మమునకు నిర్విశేషత్వమును, కేవలత్వమును, సజాతీయాదిభేదరహితత్వమును అద్వితీయత్వమును అయుక్త మనియు విదేహ కైవల్యము లోకశాస్త్రవిరుద్ధ మనియు జీవించి యున్నపుడే బ్రహ్మప్రాప్తి యయుక్త మనియు అద్వైతమును అద్వైతశాస్త్రమును విదేహకైవల్యమును సహింపనివాఁడై

యెవఁడు నిందించుచున్నాఁడో, వాఁడు చతుర్వేదవిదుఁడైనను నూఱుయజ్ఞములు చేసినవాఁడైనను సగుణభక్తి గలవాఁడైనను అట్టి యద్వైతద్వేషికి ఎప్పుడును ఏవిధమునను ఉపదేశింపఁ దగదు. ఉపదేశింపవలసినది* యద్వైతశాస్త్ర మగుట వలన అద్వైతమునందుఁ బ్రీతి గలవానికే యుపదేష్టవ్యము గాని జ్ఞానశాస్త్రమును తదర్థమును సహింపనివానికిఁ గా దని యర్థము. చకారమువలన ముముక్షువునకు, ఆరోగ్యముఁ గోరువానికే దివ్యౌషధ మెట్లియ్యఁ దగునో అట్లు మోక్షేచ్ఛ గల వానికే జ్ఞానశాస్త్ర ముపదేశింపఁ దగును గాని యితరునకుఁ గా దని సిద్ధము.

౬౭. సమాప్తము శాస్త్రార్థము. శాస్త్రసంప్రదాయవిధి నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—ఇదమ్ = ఈ గీతాఖ్య మగు సర్వశాస్త్రార్థరహస్యము; తే = నీకు; సంసారవిచ్ఛిత్తికొఱకు నాచేఁ జెప్పఁబడినది; అతపస్కాయ = సంయతేంద్రియుఁడు కానివానికొఱకు; నవాచ్యమ్ = చెప్పఁ దగదు, కదాచన = ఎట్టి యవస్థయందును, ఇది మూఁడుపర్యాయములయందును సంబంధించు చున్నది. తపస్వి యైనను, అభక్తాయ = గురువునందును దేవునియందును భక్తి లేనివానికొఱకు; నవాచ్యం కదాచన. చశబ్దము వాచ్యం కదాచన యను పదద్వయము నాకర్షించుకొఱకు. తపస్వియు భక్తుఁడు నైనను, అశుశ్రూషవే = పరిచర్యఁ జేయనివానికొఱకు; నవాచ్యం కదాచన. నచ మాం యో ఽభ్యసూయతి — నన్ను భగవంతుని వాసుదేవుని మనుష్యునిఁగాను సర్వజ్ఞత్వాదిగుణములు లేనివానిఁగాను దలఁచి, అభ్యసూయతి — ఆత్మప్రశంసాదిదోషముల నధ్యారోపించి యీశ్వరత్వమును సహింపనివాఁడై యెవఁడు ద్వేషించుచున్నాఁడో, అట్టి శ్రీకృష్ణోత్కర్షము సహింపనివానికొఱకు అతఁడు తపస్వియు భక్తుఁడును శుశ్రూషువు నైనను చెప్పఁదగదు. నవాచ్యం కదాచన యని యనుకర్షణార్థము చకారము. తపస్వియు భక్తుఁడును శుశ్రూషువును శ్రీకృష్ణునం దనురక్తుఁడు నగువానికిఁ జెప్పఁ దగు నని యర్థము. ఒక్కొకవిశేషణము లే కున్నను అయోగ్యతను దెలుపుటకై నాలుగునకారములు. మేధావినే తపస్వినేవా అని మఱియొకచో వికల్పముఁ జెప్పుటవలన శుశ్రూషా గురుభక్తి భగవదనురక్తియుక్తుం డగు తపస్వికిఁ గాని తద్యుక్తుం డగు మేధావికిఁ గాని చెప్పఁ దగును. మేధాతపస్సులు పాక్షికము లైనను భగవదనురక్తి గురుభక్తి శుశ్రూషలకు నియమంబే యని భాష్యకారులు.

శ్రీ. ఇట్లు గీతార్థతత్త్వము నుపదేశించి తత్సంప్రదాయము ప్రవర్తింపఁజేయుటయందు నియమముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఇదమ్=ఈగీతార్థతత్త్వము; తే—నీచేత; అతపస్కాయ = స్వధర్మానుష్ఠానహీనునికొఱకు; నవాచ్యమ్. అభక్తాయ = గురువునందును ఈశ్వరునియందును భక్తిశూన్యునికొఱకును; ఒకప్పుడును జెప్పఁదగదు. అశుశ్రూషవే = పరిచర్య చేయనివానికొఱకును, లేక, వినుట కిచ్ఛింపనివానికొఱకును; నవాచ్యమ్. మామ్ — పరమేశ్వరుని; యః అభ్యసూయతి = ఎవఁడు మనుష్యదృష్టిచే దోషము నారోపించి నిందించుచున్నాఁడో, వానికొఱకును; నవాచ్యమ్.

ప. * నైరుక్తశ్రుతియును.—విద్యావవై బ్రాహ్మణ మాజగామ గోపాయ మా శేవధిష్టే ఽహ మస్మి। అసూయకాయా ఽనృజవే ఽయతాయ న మా బ్రూయా అవీర్యవతీ స్యామ్. అని. భాష్యము. — విద్యా=ఔపనిషద మగు నధ్యాత్మవిద్య; దీనిఁ జెప్పుటకై, బ్రాహ్మణమ్ = బ్రహ్మనిష్ఠుని గూర్చి; ఆజగామ = ఆభిముఖ్యమున — సమక్షము వచ్చెను. ఏమి చెప్పుటకు ? మా = నన్ను; నీవు, గోపాయ — వక్ష్యమాణుం డగు పురుషునికొఱకు చతుర్థిచే ద్వితీయ చెప్పఁబడినది, అట్టి పురుషుని గూర్చి గుప్తముఁ జేయుము, చెప్పకు మని యర్థము. ఎందువలన ననఁగా, అహమ్ = నేను; తే = నీకు; శేవధిః = నిధిని; అస్మి = అగుచున్నాను, చతుర్విధపురుషార్థసాధన మగుటవలన, ఎట్లు నిధిని గుప్తముఁ జేయుదురో అట్లు నన్ను గుప్తముఁ జేయు మని యర్థము. ఎట్టివానికొఱకు ? అసూయకాయ = నిందించువానికొఱకు; అనృజవే = సదా వక్రుఁడైనవానికొఱకు; అయతాయ = నియమము లేనివానికొఱకు. మా=నన్ను ఆత్మవిద్యను; న బ్రూయాః=చెప్పకుము. చెప్పుదువేని, అవీర్యవతీ స్యామ్ = వీర్యము లేనిదాన నగుదును, నీయందును సామర్థ్యము నశించు నని యర్థము.

రా. ఇదమ్ — ఈ పరమరహస్య మగు శాస్త్రము నీకు నాచేఁ జెప్పఁబడినది; అతపస్కాయ = తపస్సు చేయనివానికొఱకు; నీచేఁ జెప్పఁదగదు. చెప్పనట్టి నీయందును నాయందును, అభక్తాయ కదాచన నవాచ్యమ్ — తపస్సు చేసినవాఁ డయ్యు నభక్తునకుఁ జెప్పఁ దగ దని యర్థము. నచా ఽశుశ్రూషవే = భక్తుఁడైనను శుశ్రూషువు కానివానికొఱకు; నవాచ్యమ్. నచ మాం యోఽభ్యసూయతి—

* పదరాజనాదికము శ్రీధరీయతుల్యము.

మత్స్వరూపమును మదైశ్వర్యంబును మద్గుణములును జెప్పఁబడినప్పుడు ఎవఁడు దోషము నావిష్కరించు చున్నాఁడో, వానికిఁ జెప్పఁ దగదు. విభక్తిభేదముచే నిర్దేశించుట యతఁ డత్యంతపరిహరణీయుం డని తెలుపుటకొఱకు.

యఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తే ష్వభిధాస్యతి
భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామే వైష్య త్యసంశయః. ౬౮

భా. సంప్రదాయముఁ జేయువానికి ఫలము నిప్పుడు చెప్పు చున్నాఁడు.—యః=ఎవఁడు; ఇమమ్=ఈ, యథోక్త మైన; పరమమ్=నిశ్శ్రేయసప్రయోజన మగు, కేశవార్జునులసంవాదరూప మగు గ్రంథమును; గుహ్యమ్ = గోప్య మైనదాని; మద్భక్తేషు = నాయందు భక్తి గలవారియందు; అభిధాస్యతి = చెప్పునో, గ్రంథమునను అర్థమునను నిలుపునో యని యర్థము. నీయందు నేనెట్లో అట్లు. భక్తిని బొందియు గ్రహించుటచే భగవద్భక్తిమాత్రముచేతనే శాస్త్రసంప్రదానమునకుఁ బాత్ర మగు నని తెలియ వచ్చుచున్నది. ఎట్లు చెప్పునో అనఁగాఁ జెప్పు చున్నాఁడు. — మయి = నాయందు; పరామ్=అధిక మయిన; భక్తిమ్= భక్తిని; కృత్వా= చేసి, పరమగురుం డగు భగవంతునకు శుశ్రూష నాచేఁ చేయఁబడు చున్న దని భావించి యని యర్థము. వాని కిది ఫలము. — మా మే వైష్యతి=నన్నుఁ బొందనే పొందఁగలఁడు, ముక్తుఁడు కానే కాఁగలఁడు. అసంశయః = ఇందు సంశము చేయవలదు.

సాక్షాన్మోక్షసాధనమును బరమరహస్యము నగు నీసంవాదమును, దీని నాభక్తులకుఁ జెప్పుట పరమగురుం డగు భగవంతునిశుశ్రూష యని భావించి నాయందు భక్తిగలవాఁడై యెవఁడు నాభక్తుల కుపదేశించునో అతఁడు తప్పక ముక్తి నొందును. సంశయము లే దని తాత్పర్యము.

ఆ. శాస్త్రసంప్రదాయప్రవృత్తికొఱకు మీఁదిశ్లోకము నభిప్రాయ మని తెలుపుచున్నారు సంప్రదాయము నిత్యాదిగా. గ్రంథమునకుఁ బరమత్వము పరమ పురుషార్థసాధనత్వమని చెప్పుచున్నారు పరమమ్ ఇత్యాదిగా. గోప్యము — రహ స్యార్థవిషయ మగుటవలన. ఈ సంవాదమును గ్రంథమునను అర్థమునను భక్తుల యందు నిలుపుటకు దృష్టాంతముఁ జెప్పుచున్నారు నీయందు ఇత్యాదిగా. నా

యందు భగవంతుడ నగు వాసుదేవునియందు అనన్యభక్తిఁ డగు నీయందు నే నట్టిగ్రంథము నర్థముతో నిలిపితినో అట్లు మద్భక్తులయం దన్యులయందును ఎవఁడీగ్రంథము నిలుపునో వాని కిది ఫల మని యుత్తరముతో నన్వయము. నాభక్తాయ యని భక్తియధికారివిశేషణముగాఁ జెప్పఁబడి యుండఁగా మద్భక్తేషు అని వెండియు భక్తిగ్రహణము వ్యర్థ మని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు భక్తిని ఇత్యాదిగా. భగవద్భక్తిమాత్రముచేతనే — శుశ్రూషాదులు లే కున్నను అని యర్థము. ప్రశ్నపూర్వకముగాఁ జెప్పువిధమును జూపుచున్నారు ఎట్లు ఇత్యాదిగా. భగవంతునియందు భక్తి చేయువిధముఁ బ్రకటించుచున్నారు పరమగురుండు ఇత్యాదిగా. ఏష్యత్యేవ అని యన్వయము గ్రహించి చెప్పుచున్నాడు పొందనే ఇత్యాదిగా.

హా. యః; ఇమమ్ = ఈ మనసంవాదమును; పరమమ్=ఉత్కృష్టమును, శ్రేయస్సాధన మగుటవలన; గోప్యమ్; మద్భక్తేషు = నాయందుఁ బరమేశ్వరుని యందు భక్తి గలవారియందు; అభిధాస్యతి = చెప్పునో; మయి — పరమేశ్వరుని యందు; పరాం భక్తిమ్; విధాయ=చేసినవాని కీఫలము చెప్పఁబడుచున్నది.— మామే వైష్య త్యసంశయ.

శం. తపస్విత్వమును భక్తిమత్త్వమును శుశ్రూషుత్వమును అద్వైతము నందుఁ బ్రీతిమత్త్వంబును ముముక్షుత్వంబును అధికారి శుద్ధాత్ముఁడును జ్ఞానశాస్త్రోపదేశయోగ్యుండు ననుటకుఁ జిహ్నం బని యధికారిలక్షణముఁ జెప్పి, ఇట్టి లక్షణము గల యధికారులకే జ్ఞానశాస్త్రము నుపదేశించువానికి ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— యః = శ్రోత్రియుఁడును బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు నగు నేయతి; మద్భక్తేషు = నన్నే పరమేశ్వరుని సంసారమోక్షస్థితిబంధహేతువును మోక్షేచ్ఛచే స్వకర్మముల నారాధించుచు నెవరు భజించు చున్నారో వారు మద్భక్తులు, వారియందు; తపస్వికొఱకును భక్తునికొఱకు నని పూర్వము చెప్పి మద్భక్తేషు అని వెండియు భక్తిగ్రహణము "తంహ దేవ మాత్మబుద్ధి ప్రకాశం ముముక్షు ర్వై శరణ మహం ప్రపద్యే, అమృత స్యైష సేతుః, శివప్రసాదేన వినా న సిద్ధిః" అని మోక్ష మీశ్వరప్రసాదైకలభ్య మని శ్రుతు లుపదేశించుటవలన ముముక్షువు లీశ్వరైకశరణులు కావలయును, ఈశ్వరైకశరణు లైననే వారు చేయు శ్రవణాదికము ఫలించును గావున నీశ్వరునియందే దృఢ మైన భక్తి కర్తవ్య మని తెలుపుటకొఱకు. మద్భక్తులయందు. మదేకశరణులయందును పూర్వోక్తవిశేషణములు గలవారియందును, ఇట విషయ

సప్తమి, మద్భక్తు లగు నాత్మతత్త్వజిజ్ఞాసువుల నుద్దేశించి యని యర్థము; పరమమ్= పరమపురుషార్థసాధనమును; గుహ్యమ్ = గోప్యమును, అయోగ్యులకుఁ జెప్పరాని దానిని; * ఇదమ్ = జ్ఞానమయ మగు నీ గీతాఖ్యశాస్త్రమును; అభిధాస్యతి = పరమకరుణచేతనే యుపదేశించునో, కాని శుశ్రూషాదికము నపేక్షించి కాదు, గ్రంథమును తదర్థమును వారికిఁ దెలియునట్లు బోధించునో యని యర్థము. ఓయీ! బ్రహ్మనిష్ఠునకు విదేహకైవల్యార్థికి శిష్యులకు గీతాశాస్త్రోపదేశము యుక్తము కాదు, జ్ఞాననిష్ఠాతత్ఫలప్రతిబంధకం బగుటవలన. "బ్రహ్మసంస్థో ఽమృతత్వ మేతి, ప్రమాదం వై మృత్యు మహం బ్రవీమి" అను శ్రుతిచేతను స్మృతిచేతను బ్రహ్మవిదునకు బహిర్ముఖత్వము ముక్తిప్రతిబంధక మని నిషేధింపఁబడు చున్నది యందు వేని. ని న్నిట నడుగవలయును. తత్త్వోపదేష్ట సాధకుఁడా? సిద్ధుఁడా? సంసిద్ధుఁడా? అని. మొదటివాఁడు కాఁడు, సాధకున కాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానము లేమివలన వాక్యార్థోపదేశమాత్రమున వానిచే నిస్సంశయముగాఁ దత్త్వోపదేశము సంభవింపమివలన. ఎట్లు శాస్త్రముచేతను లక్షణముచేతను స్వరూపముచేతను వజ్రమణి నెఱింగినవానిచేతనే మణితత్త్వోపదేశము సంభవించునో, కాని శాస్త్రమాత్రము చదివినవానిచేఁ గాని లక్షణము విన్నవానిచేఁ గాని ఆపాతదర్శనము గలవానిచేఁ గాని సంభవింపదో అట్లు. తృతీయుఁడును కాఁడు, సప్తమభూమిక నధిరోహించి ప్రపంచము మఱచి పరప్రయత్నమువలన శారీరకర్మము చేయువానిచే నుపదేశము సంభవింపమివలన. పారిశేష్యమువలన సిద్ధుఁడే యుపదేశింప సమర్థుఁడు, ఓయీ! సిద్ధునకును బహిఃప్రవృత్తిచే జ్ఞానము ప్రతిబద్ధమే యగు నందు వేని, కాదు. ముముక్షువు లగు శిష్యులకుఁ దత్త్వమస్యాది వాక్యార్థము నుపదేశించుటచే నాత్మజ్ఞానము దృఢమే యగుచున్నది. అందువలన శిష్యులకు ముముక్షువులకు సిద్ధుఁడే యుపదేశింపవలయును, అటు కాదేని ఆచార్యాభావప్రసంగమువలనను శాస్త్రానర్థక్యప్రసంగమువలనను ముముక్షువులకు గతిహీనతాప్రసంగమువలనను. అందువలన "స్వయం తీర్ణః పరాన్ తారయతి" అను న్యాయముచే సిద్ధుఁడు తాను ముక్తుఁడై ఇతరులను శరణాగతు లగు ముముక్షువులను బంధమునుండి ముక్తులఁ జేయు చున్నాఁడు. అదియే విద్వాంసున కైహికజ్ఞానసంపత్తికి ఫలము. ఓయీ! ఇది సత్యమె, అయినను మూఢుల కుపదేశింపఁ బ్రవర్తించినయెడ ద్వైతవాసన వృద్ధి నొందును. అందుచే విపరీతప్రత్యయములు పెచ్చుపెరుఁగును, అందుచే

* య ఇదం పరమం త్వని కొందఱిపాఠము.

సర్వాత్మత్వజ్ఞానంబును దానిచే మోక్షంబును బ్రతిబద్ధం బగును. ఎట్లు విద్వాంసుఁ డాత్మహాని నంగీకరించి యుపదేశింపఁ జొచ్చును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— "పుఙ్ఖానుపుఙ్ఖవిషయేషు చ తత్పరోపి బ్రహ్మావలోకన నిరూఢ మనాహి యోగీ। సంగీతతాలపరినృత్యవశం గతాపి మౌలిస్థ కుమ్భపరిరక్షణ ధీ ర్నటీవ" * అను న్యాయమునఁ బరోపదేశమునందుఁ బ్రవృత్తుఁ డైనను సిద్ధుం డగు యతి సర్వాత్మ నగు నాయందు అద్వితీయ మగు పరబ్రహ్మమునందు ఆరోపిత మగు సర్వదృశ్య మును జిరకాలనిత్యనిరంతరసమాధ్యభ్యాసబలముచేత సన్మాత్రముగా గ్రహించుచున్నది కావున, పరామ్ = ప్రకృష్ట మయిన, ఉత్తమ మయిన; భక్తిమ్ = సర్వత్ర సన్మాత్రమును గ్రహించునట్టి ప్రత్యగ్దృష్టిని; కృత్వా — సదా సర్వత్ర సర్వమును బ్రహ్మముగానే చూచుచు, నిశ్శేషముగా నశించిన ద్వైతభావము గల విద్వాంసుఁడు; మా మేవ = అద్వితీయమును నిర్విశేషము నగు పరబ్రహ్మమును నన్నే; ఏష్యతి = పొందును. కాని ఉత్క్రమణము నొందఁడు, లోకాంతరము నొందఁడు; దేశాంతర మునుం బొందఁడు, దేహాంతరము పొందనేపొందఁడు. ఇందు సంశయము చేయ వలదు. బ్రహ్మవిదుఁడు సిద్ధుఁ డగుయతికి ఒకానొకప్పుడు పరోపదేశమునందుఁ బ్రవృత్తునకు బ్రహ్మప్రాప్తియందు సందేహము నేవకారముచేతనే నిరసించి దానికిని దార్ఢ్యముకొఱకు అసంశయః అని చెప్పఁబడినది. అందుచేత సిద్ధము, బ్రహ్మవిదుఁడు సిద్ధుఁ డగు యతి యొకప్పుడు పరోపదేశమునఁ బ్రవర్తించినను దాను సర్వత్ర బ్రహ్మదృష్టిని విడువనివాఁడై బ్రహ్మభావమునే పొందుచున్నాఁడు, ఇందు సందేహము లేదని.

మ. ఇట్లు సంప్రదాయవిధిఁ బ్రతిపాదించి దానిఁ జేయువానికి ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యః = సంప్రదాయప్రవర్తకుఁ డెవ్వఁడు; ఇమమ్=మనయొక్క సంవాదరూప మైన యీగ్రంథమును; పరమమ్ = నిరతిశయపురుషార్థసాధనమును; గుహ్యమ్=రహస్యార్థ మగుటవలన అంతటను బ్రకటింపఁ దగనిదానిని; మద్భక్తేషు= నన్ను భగవంతుని వాసుదేవుని గూర్చి యనురక్తులయందు; అభిధాస్యతి = అభి — గ్రంథముచేతను అర్థముచేతను, ధాస్యతి — స్థాపించునో, వెండియు భక్తిగ్రహణము చేతఁ బూర్వోక్తవిశేషణత్రయము లేకున్నను భగవద్భక్తిమాత్రంబున నుపదేశ

* ఒకటివెంబడి నొకటిగా విడుపుద లేక వచ్చుచున్నవిషయములందుఁ దత్పరుఁ డైనను యోగి బ్రహ్మదృష్టియందే నిరూఢ మైన మనస్సు గలవాఁ డగును, సంగీతతాలనృత్యములవశము నొందిన డయ్యును శిరస్సున నున్న కుంభమును బడనీక రక్షించుటయందు బుద్ధి గల యాటకత్తెవలె.

యోగ్యత సూచిత మగుచున్నది. ఎట్లు అనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు. — భక్తిం మయిం పరాం కృత్వా — పరమగురుం డగు భగవంతుని శుశ్రూషనే దీని నేను జేయుచున్నా నని, కృత్వా — నిశ్చయించి; ఎవ్వఁడు స్థాపించుచున్నాఁడో అతఁడు మామే వైష్యతి — నన్ను భగవంతుని వాసుదేవుని; ఏష్య త్యేవ — శీఘ్రంబున సంసారమునుండి ముక్తుఁడు కానే యగును. ఇందు సంశయము నొందవలదు. లేక, మయి పరాం భక్తిం కృత్వా, అసంశయః = నిస్సంశయుఁడై, మా మేష్య త్యేవ. లేక, మామే వైష్యతి — నన్నే పొందుచున్నాఁడు, ఇతరుని పొందఁ డని యథా శ్రుతమే గ్రహింపవచ్చును.

శ్రీ. ఈ దోషములు లేనివారికొఱకు గీతాశాస్త్రము నుపదేశించువాని ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—మద్భక్తేషు — నాభక్తులకొఱకు, ఎవఁడు చెప్పునో అతఁడు నాయందుఁ బరం బగు భక్తిని జేయుచున్నాఁడు, అందుచే నిస్సంశయుండై నన్నే పొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

ప. ఈ దోషములు లేని భక్తులకు గీతాశాస్త్రము నుపదేశించువానికి ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యః = ఏ యాచార్యుఁడు; ఇదం పరమం గుహ్యమ్= గోప్య మగు నీగీతార్థతత్త్వమును; మద్భక్తేషు=నాభక్తులు జిజ్ఞాసతో వచ్చినపుడు; అభిధాస్యతి = చెప్పునో, అభిప్రాయసహితముగా నిరూపించునో. అతఁడు, మయి— పరమేశ్వరునియందు; పరామ్ = అవ్యభిచారిణి యగు; భక్తిమ్; కృత్వా; అసంశ యుఁడై నన్నే పొందుచున్నాఁడు. ఆత్మాఖ్యదక్షిణ యిచ్చువానికి వేఱుఫల మేది చెప్పఁదగు నని యర్థము. శ్రుతియును ఋగ్వేదమందు. — ఆవిరభూ న్మహి మాఘోన మేషాం విశ్వం జీవఁ తమసో నిరమోచి। మహి జ్యోతిః పితృభి ర్దత్త మాగా దురుః పన్థా దక్షిణాయా అదర్శి. అని. దీనికి రావణభాష్యము:— ఏషామ్ = ఈ యాచార్యులకు; మాఘోనం మహి ఆవిరభూత్ — ఇన్వతి—ఎఱుంగు చున్నాఁ డను వ్యుత్పత్తిచే మఘోనః — ఇంద్రునిది పరమాత్మది యిది కావున మాఘోనము, మహి — మహత్త్వము, ఆవిరభూత్ — ఆవిర్భవించెను. ఎందువలన ననఁగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. — మహి = మహత్త్వమును; జ్యోతిః = జ్ఞానమును; పితృభిః — తండ్రు లగు మాచేత; దత్తమ్ = ఇయ్యఁబడినదై; ఆగాత్ = ప్రాప్తము, ఆ యాచార్యులయందుఁ బరిణతము. ఏజ్యోతిస్సుచేత, విశ్వంజీవమ్ = సర్వజగ త్తును; తమసః = అజ్ఞానమునుండి; నిరమోచి = నిర్ముక్తము చేయఁబడెనో. ఇంకఁ

నెట్లు మాచే వారికే యర్పింపఁబడినది? అనఁగాఁ జెప్పఁబడుచున్నది. — వారిచేత, ఉరుః = నిరవధికఫల మగు; దక్షిణాయాః = దక్షిణయొక్క; పన్థాః = మార్గము; అదర్శి = దృష్టము. మోక్షార్థులకొఱకు కిచ్చునట్టి యాత్మాఖ్యదక్షిణయొక్క ఫలము నిరవధిక మని జ్ఞాతం బని యర్థము. అందువలననే సావధికఫల మగు దక్షిణ ఉచ్చావిలి యను నగ్నిశ్రుతిచేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

రా. ఇదం పరమం గుహ్యాం మద్భక్తేషు, యః అభిధాస్యతి = ఎవ్వఁడు వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచున్నాఁడో, అతఁడు, మయి పరమాం భక్తిం కృత్వా మామే వైష్యతి. అందు సంశయము లేదు.

నచ తస్మా న్మనుష్యేషు కశ్చి న్మే ప్రియకృత్తమః
భవితా నచ మే తస్మా దన్యః ప్రియతరో భువి. ౬౯

భా. మఱియును.—తస్మాత్ = అట్టి శాస్త్రసంప్రదాయకర్తకంటె; మనుష్యేషు = మనుష్యులలోపల; కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడును; మే = నాకు; ప్రియకృత్తమః = అతిశయంబునఁ బ్రియము చేయువాఁడు; నచ — వానికంటె నితరుఁడు ప్రియకృత్తముఁడు సంభవింపనే సంభవింపఁడు వర్తమానులలోపల నని యర్థము. నచ భవితా = కలుగఁబోఁడు గూడ; భవిష్యత్కాలమందును; తస్మాత్ = వానికంటె; అన్యః= రెండవవాఁడు; మే = నాకు; ప్రియతరః = అతిశయమునఁ బ్రియుఁడు; భువి — ఈ లోకమునందు.

ఈ శాస్త్రమును నాభక్తుల కుపదేశించువానికంటె వర్తమానకాలమున మనుష్యులలో నెవ్వఁడును నా కధికప్రియము చేయువాఁడు సంభవింపఁడు. ఇఁక భవిష్యత్కాలమునందును వానికంటె నాకధికప్రియుఁడు మఱియొకఁడు రెండవ వాఁడు భూలోకంబుననే కలుగఁబోఁ డని తాత్పర్యము.

అ. ఓయీ! సర్వముక్తిసాధనములలోను ధ్యాన ముత్తమ మగుటవలనఁ దన్నిష్ఠుఁ డగు ముముక్షువునకు విద్యాసంప్రదానమునందుఁ బ్రవృత్తి కలుగ దనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు మఱియును అని. ఇందువలనఁ గూడ ముముక్షువు విద్యాసంప్రదానమును యథోక్తవిశేషణవిశిష్టునకుఁ జేయవలయు నని యర్థము. వర్తమానుల లోపల వానికంటె నితరుఁడు ప్రియకృత్తముఁడు సంభవింపనే సంభవింపఁడు, అతీ

తులలోపలఁ గూడ అట్టివాఁ డెవ్వఁడును సంభవించి యుండలే దని శేషము. ధ్యాన నిష్ఠుఁడు శ్రేష్ఠుఁ డైనను తనసంప్రదాయముఁ జేయువాఁడు శ్రేష్ఠతముఁ డగుటవలన విద్యాసంప్రదానమునందుఁ బ్రవృత్తి యుచిత మని భావము

హ. *

శ్రీ. ఇట్లు కరుణచేతనే ముముక్షువులకు గీతాశాస్త్రమును తదర్థము నుపదేశించువాని స్తుతించు చున్నాఁడు.— బ్రహ్మవిద్యతి యెవ్వఁడు ఉక్తవిశేషణములు గల ముముక్షువులకు గీతను తదర్థము నుపదేశించుచున్నాఁడో, తస్మాత్ = అట్టి గీతాశాస్త్రము నుపదేశించునట్టి యతికంటె; అన్యః; ప్రియకృత్తమః = నాకుఁ బ్రియమును — ఇష్టమును మత్ప్రాప్తి కంతరంగసాధన మగు శ్రవణ మనన ధ్యానాదికమును నిత్యము ప్రయత్నమున నెవరు చేయుదురో వారు ప్రియకృత్తులు, వారియందఱకంటె నుత్తముఁ డగు ప్రియకృత్తు ప్రియకృత్తముఁడు; మనుష్యేషు — స్తోత్ర మంత్ర జప పూజాది బహిరంగసాధనపరులయందు; కశ్చిత్; న = లేఁడు. బహిరంగసాధనపరులకంటె అంతరంగసాధనపరులు నాకుఁ బ్రియులు, వారియందఱకన్నను బ్రియుఁడు గీతార్థము నుపదేశించువాఁడు. ఎందువలన ననఁగా, ఇతఁడు తాను దరించినవాఁడై పరులనుగూడఁ దరింపఁజేయుటకుఁ బ్రవర్తించినవాఁడు, వారో తాము తరించుటకే ప్రవర్తించినవారు. అందువలన నితఁడే ప్రియకృత్తముఁడు, ఇతరుఁ డెవ్వఁడును కాఁ డిప్పు డని యర్థము. ఇఁకమీఁదఁ గూడ, మే = నాకు; తస్మాత్ — నాభక్తులకు గీతాశాస్త్రము నుపదేశించువానికంటె; అన్యః; ప్రియతరః= ప్రియకృత్తరుఁడు; భువి = భూలోకమునందు; న భవితాచ = కలుగఁబోఁడు కూడ. సంసారదుఃఖసాగరమగ్ను లగు మద్భక్తులను ముముక్షువులను దయచేతనే జ్ఞానశాస్త్రోపదేశమున నే బ్రహ్మవిద్యతి యుద్ధరించుచున్నాఁడో అతఁడే కాలత్రయమునందును నాకుఁ బరమేశ్వరునకుఁ బ్రియకృత్తముఁ డని తాత్పర్యార్థము.

మ. మఱియును.—తస్మాత్ — మద్భక్తులయందు శాస్త్రసంప్రదాయము చేయువానికంటె; అన్యః = ఇతరుఁడు; మనుష్యేషు = మనుష్యులయందు; ఒకానొకఁడును, మే = నాకు; ప్రియకృత్తమః = అతిశయమున ప్రియము చేయువాఁడు, నాయందు ప్రీత్యతిశయము గలవాఁడు; న = లేఁడు, వర్తమానకాలమునందు. పూర్వమును అట్టివాఁ డుండినవాఁడు కాఁడు. కాలాంతరమునందు, నభవితా=కలుగఁ

* భాష్యతుల్యము.

బోఁడు. మే = నాకును; తస్మాత్; అన్యః; ప్రియతరః = ప్రీత్యతిశయవిషయము; ఒకఁడును బూర్వము ఉండినవాఁడు కాఁడు. ఇపుడు, భువి = ఈలోకమునందు; లేఁడు. కాలాంతరమందును ఉండఁబోఁడు. అని యావృత్తిచే నన్వయింపవలయును.

శ్రీ. మఱియును.—తస్మాత్ = నాభక్తులకు గీతాశాస్త్రము నుపదేశించు వానికన్నను; అన్యః; మనుష్యేషు = మనుష్యులయందు; ఒకానొకఁడును నాకు, ప్రియకృత్తమః = అత్యంతము పరితోషము చేయువాఁడు; లేఁడు. నచ భవితా = కాలాంతరమునందును కలుగఁబోఁడు. నాకును వానికంటె ఇతరుఁడు ప్రియతరుఁడు ఇప్పుడు భూలోకమునందే లేఁడు, కాలాంతరమునందును కలుగఁబోఁడని యర్థము.

ప. ఇఁక నీయభిప్రాయమునే చెప్పుచున్నాఁడు.— తస్మాత్ = నేను జెప్పిన గుహ్యమగు నాత్మతత్త్వమును మద్భక్తుల కొసంగునట్టి పురుషునికంటె; అన్యుఁ డెవ్వఁడును; మే ప్రియకృత్తమః; నచ = లేఁడు. కాలాంతరమునందును ఇట్టి ప్రియతరుఁడు భూలోకమునందుఁ గలుగనేరఁడు. బహుజన్మకృత సుకృతసంచయముచేతనే కాని ఇట్టి వక్త కలుగనేరఁడని వాని దుర్లభత్వము చెప్పఁబడినది. మఱియు, సర్వవిధభజనముకంటె ఈ భజనము నాకుఁ బరమప్రీతికరం బని యర్థము.

రా. మనుష్యులయం దెల్లను వానికంటె నన్యుఁ డగు మనుష్యుఁడు నాకెవ్వఁడును బ్రియకృత్తముఁడు కాఁ డయ్యెను. ఇఁకమీఁదను కాఁబోఁడు. అయోగ్యులను మొదటఁ జెప్పుట యోగ్యులకుఁ జెప్పకుండుటకన్నను అయోగ్యులకుఁ జెప్పుట యనిష్టతమం బగుటవలన.

అధ్యేష్యతేచ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాద మావయోః
జ్ఞానయజ్ఞేన తేనా ఽహ మిష్టస్స్యా మితి మే మతిః. ౭౦

భా. మఱి యెవ్వఁడు.— యః=ఎవ్వఁడు; ఇమమ్=ఈ; ధర్మ్యమ్= ధర్మమునుండి తొలఁగనట్టి, ధర్మయుక్తమైన; ఆవయోః=నీయొక్కయు నాయొక్క; సంవాదమ్=సంవాదరూపమైన గ్రంథము; అధ్యేష్యతేచ= పఠించుచున్నాఁడో; వానిచే నిది చేయఁబడిన దగును. జ్ఞానయజ్ఞేన = విధిజపోపాంశుమానసంబు లగు యజ్ఞంబులలో జ్ఞానయజ్ఞము మానసంబగుటవలన నుత్తమము కావున నట్టి జ్ఞానయజ్ఞముచేత గీతాశాస్త్రాధ్యయనము స్తుతింపఁబడు చున్నది; లేక, ఫలవిధియే కావచ్చును, దేవ

తాదివిషయజ్ఞానయజ్ఞఫలతుల్యము దీనికి ఫలము కలుగు నని; తేన = వానిచేత; అధ్యయనముచేత, అహమ్; నేను; ఇష్టః = పూజింపఁబడిన వాఁడను; స్యామ్ = అగుదును; ఇతి = అని; మే = నాయొక్క; మతిః = నిశ్చయము.

మన సంవాదరూప మయిన ధర్మ్య మగు నీగ్రంథము నెవ్వఁడు పఠించునో అతఁడు జ్ఞానయజ్ఞముచేత న్నారాధించు చున్నాఁ డని నానిశ్చయ మని తాత్పర్యము.

ఆ. సంప్రదాయప్రవక్తకు సర్వాధిక మైనఫలమును "సవక్తా విష్ణు రిత్యుక్తో న స విశ్వాధిదైవతమ్" * అను న్యాయముచేతఁ జెప్పి యిప్పుడు అధ్యేతకు వివక్షిత మగు ఫలముఁ జెప్పుచున్నారు మఱి యెవఁడు అని. ఈ శాస్త్రము నెవ్వఁ డధ్యయనము చేయుచున్నాఁడో వానిచే నిది చేయఁబడిన దగు నని సంబంధము. దానినే చెప్పుచున్నారు అధ్యేష్యతే ఇత్యాదిగా. వానిచే నిది చేయఁబడిన దగు నన్న యిది శబ్దముయొక్కయర్థమును విశదీకరించుచున్నారు జ్ఞా నేత్యాదిగా. తే నాహ మిష్టస్స్యామ్ అని సంబంధము. చతుర్విధయజ్ఞములలో జ్ఞానయజ్ఞము "శ్రేయాం ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞా జ్జానయజ్ఞః" అని యుత్తమముగాఁ జెప్పుట వలన తే నాహ మిష్టస్స్యా మ్మని యధ్యయనస్తుతి యని చెప్పుచున్నారు వి ధీత్యాదిగా. పక్షాంతరముఁ జెప్పుచున్నారు లేక ఇత్యాదిగా. ఫలవిధినే ప్రకటించు చున్నారు దేవతా దీత్యాదిగా. ఏది జ్ఞానయజ్ఞమునకు ఫలము కైవల్యము గలదో దానితో తుల్యము దీనిఁ బఠించువానికి సిద్ధించును, అది దేవతాదాత్మ్య మని యర్థము. ఎట్లు అధ్యయనమువలననే సర్వాత్మత్వము ఫలము లభించును? "తస్మా త్తస్మా త్తత్సర్వ మభవత్" అను శ్రుతివలన. అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు తే నేత్యాదిగా. వానిచేత — అధ్యేతచేత. జ్ఞానయజ్ఞతుల్య మగు నధ్యయనముచేత భగవంతుఁడు పూజితుఁ డగును, అందువలనఁ దజ్జ్ఞానమువలన నుక్తఫలం బవిరుద్ధ మని యర్థము.

హ. యః; అధ్యేష్యతేచ=పఠించునో; ఆవయోః సంవాదమ్; ధర్మ్యమ్= ధర్మానపేతమును; తేన = ఆ పఠించువానిచేత; జ్ఞానయజ్ఞేన = విధిజపోపాంశుయజ్ఞములకంటె ఫలములచే నొకటికంటె నొకటి సహస్రగుణము లైనవానికంటెను

* అవక్తయె విష్ణు వని చెప్పఁబడియె, విశ్వాధిదేవత యగువాఁడు విష్ణువు కాఁడు.

ఉత్తమ మయిన జ్ఞానయజ్ఞముచేత; అహమ్; ఇష్టః = పూజింపఁబడినవాఁడను; స్యామ్ = అగుదును; ఇతి = అని; మే; మతిః = నిశ్చయము.

శ౭౦. శ్రద్ధతోను భక్తితోను నిత్యమును ఏముముక్షువు గీతాపారాయణము చేయుచున్నాఁడో వానిఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—నీయొక్కయు నాయొక్కయు, ఆవయోః = మనయొక్క; సంవాదమ్=సల్లాపరూపమును; ధర్మ్యమ్= ధర్మమునకు — మోక్షైకకారణ మగు జ్ఞానమునకు సిద్ధిహేతు వగుటవలన ధర్మము నుండి యనపేతమును ధర్మ్యమును; ఇమమ్ = గ్రంథమును గీతాశాస్త్రమును; యశ్చ = ఎవ్వఁడు మఱి బ్రాహ్మణాది ముముక్షువు; శ్రద్ధతోను భక్తితోను అర్థజ్ఞానపూర్వకముగా, అధ్యేష్యతే — నిత్యమును నియమంబునఁ బఠించునో యని యర్థము. తేన = అర్థజ్ఞానపూర్వకముగా గీతాపారాయణము చేయు నాభక్తునిచేత; అహమ్ = నేను పరమేశ్వరుఁడను; ఎల్లప్పుడును, జ్ఞానయజ్ఞేన = జ్ఞానము — ఆత్మైకత్వవిషయము, జ్ఞానమే యజ్ఞము జ్ఞానయజ్ఞము, అట్టి జ్ఞానయజ్ఞముచేత; ఇష్టః = ఆరాధింపఁబడినవాఁడను; స్యామ్ = అగుదును, గీతాపఠనం బర్థజ్ఞానపూర్వక మగుట వలన బ్రహ్మమే తదర్థ మగుటవలనఁ దదనుసంధానముచేఁ గైవల్యలక్షణం బగు నేఫలము గలదో దానిఁ గ్రమంబున గీతాధ్యేత పొందుచున్నాఁ డని యర్థము.

మ. అధ్యాపకునకు ఫలముఁ జెప్పి యధ్యేతకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఆవయోః; సంవాదమ్; ఇమమ్ = ఈ గ్రంథమును; ధర్మ్యమ్ = ధర్మము నుండి తొలఁగనిదానిని; యః; అధ్యేష్యతే = జపరూపమునఁ బఠించుచున్నాఁడో; జ్ఞానయజ్ఞేన = జ్ఞానాత్మక మగు యజ్ఞముచేత, చతుర్థాధ్యాయమున ద్రవ్యయజ్ఞాదుల కంటె శ్రేష్ఠ మని చెప్పఁబడినదానిచేత; తేన = ఆ పఠించువానిచేత; అహమ్ = సర్వేశ్వరుఁడను; ఇష్టః = పూజింపఁబడినవాఁడను; స్యా మితి; మే మతిః = నా యొక్కనిశ్చయము. ఇతఁడు గీతార్థముఁ దెలియకయే జపించు నన్నను, ఐనను దాని నాలకించునట్టి నాకు నన్నే యితఁడు ప్రకటించుచున్నాఁ డని తలంపు కలుగు చున్నది, అందువలన జపమాత్రమువలనఁ గూడ జ్ఞానయజ్ఞఫలమును మోక్షమును జెందుచున్నాఁడు సత్త్వశుద్ధి జ్ఞానోత్పత్తిద్వారమున. అర్థానుసంధానపూర్వకముగాఁ బఠించువానికో సాక్షాత్తుగానే మోక్ష మని చెప్పెడి దేమి? కావున ఫలవిధియే యిది, అర్థవాదము కాదు. "శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరన్తప" అని గదా పూర్వము చెప్పఁబడినది,

శ్రీ. పఠించువానికి ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—ఆవయోః – కృష్ణార్జునులయొక్క; ఇమమ్; ధర్మ్యమ్ = ధర్మానపేత మగు; సంవాదమ్; యః అధ్యేష్యతే = ఎవఁడు జపరూపమునఁ బఠించునో; తేన = ఆపురుషునిచేత; సర్వయజ్ఞములకంటె శ్రేష్ఠ మగు; జ్ఞానయజ్ఞేన; అహమ్; ఇష్టః; స్యామ్ = అగుదును; ఇతి మే మతిః. ఇతఁడు గీతార్థము నెఱుంగకయే పఠించినను సరే, అయినను నాకు దాని వినువానికి నన్నే యితఁడు ప్రకటించుచున్నాఁ డని బుద్ధి కలుగు చున్నది. ఎట్లు లోకమున నాకస్మికముగా నైనను ఒకఁ డొకప్పు డొకనిపే రుచ్చరించినపు డాపేరు గలవాఁడు నన్నే యతఁడు పిలుచుచున్నాఁ డని తలఁచి వానియొద్దకు వచ్చుచున్నాఁడో అట్లు నేను నాతనికి సన్నిహితుఁడ నగుదును. ఇందువలననే యజామిళక్షత్రబంధు ప్రముఖులకు ఏకారణముననో నామోచ్చారణమాత్రంబునఁ బ్రసన్నుఁడ నైతిని. అట్లే వీనికిని బ్రసన్నుఁడ నగుదు నని భావము.

ప. ఇఁక గీతాశాస్త్రమును బఠించుటకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— ఆవయోః = కృష్ణార్జునులయొక్క; ఇమమ్; ధర్మ్యమ్ = ధర్మానపేతమును; సంవాదమ్; యః; అధ్యేష్యతే = జపరూపమునఁ బఠించునో. దానికి జపయజ్ఞఫలము కావలయును. మఱి దీనిచే, తేన = ఆపురుషునిచే; సర్వయజ్ఞములకన్నను శ్రేష్ఠ మగు జ్ఞానయజ్ఞేన అహ మిష్టః స్యామ్ = జ్ఞానయజ్ఞముచే సంతర్పితుఁడ నగుదును; ఇతి; మే మతిః=నాకు సమ్మతము. ఇది గీతార్థము దెలియక జపమాత్రమే యైనను దానిచే నాప్రసాదము కలుగుచున్నది. ఎందువలన ననఁగా, గీత ఛందస్సును ఋషియు దేవతయుఁ గల మాలామంత్రము. అందు ఛందస్సు లనుష్టు బాదులు, ఋషి వేదవ్యాసుఁడు, దేవత శ్రీకృష్ణుఁడు. మంత్రశబ్దార్థము—మన్తారం త్రాయతే— మననము చేయువాని రక్షించునది, అను వ్యుత్పత్తిచే జపమాత్రముచేతనే సిద్ధిప్రదము, అందు మంత్రార్థజ్ఞాన మావశ్యకము కాదుగదా ! అందువలన ఏమంత్రమే దేవత గలదో ఆమంత్రముచే నాదేవత ప్రీతి నొందును. ప్రకృతమునందో చిత్తశుద్ధిద్వారమున నేను ప్రీతుఁడనై నాస్వరూపముఁ జూపుదు నని యర్థము.

రా. య ఇమ మావయో ర్ధర్మ్యం సంవాద మధ్యేష్యతే, తేన జ్ఞానయజ్ఞేనా ఽహ మిష్టస్స్యా మితి మే మతిః – ఇందు ఏజ్ఞానయజ్ఞము ప్రతిపాదింపఁబడు చున్నదో దానిచే నేను గీతాధ్యయనమాత్రమునఁ బూజితుఁ డగుదు నని యర్థము.

శ్రద్ధావా ననసూయశ్చ శృణుయా దపి యో నరః
సో ఽపి ముక్త శ్శుభాఁ ల్లోకాఁ ప్రాప్నుయా త్పుణ్యకర్మణామ్.

భా. ఇఁక శ్రోత కిది ఫలము.—శ్రద్ధావాన్ = నమ్మకము గలవాఁడును; అనసూయశ్చ = అసూయ లేనివాఁడు నై; యః = ఏ; నరః = మనుష్యుఁడు; శృణుయా దపి = శ్రవణము నైనను జేయునో, అపిశబ్దము వలన అర్థజ్ఞానవంతుఁడు పొందు నని చెప్పెడి దేమి? సో ఽపి=అతఁడు గూడ; పాపమునుండి, ముక్తః = విడువఁబడినవాఁడై; పుణ్యకర్మణామ్= అగ్నిహోత్రాదిపుణ్యకర్మములు గలవారియొక్క; శుభాన్=ప్రశస్తము లగు; లోకాన్ = లోకములను, ప్రాప్నుయాత్ = పొందును.

శ్రద్ధ గలవాఁడై నాయం దసూయ లేనివాఁడై భక్తి నేమనుష్యుఁడు ఈ గీతాశాస్త్రమును వినునో, అట్లు శ్రవణమాత్రము చేయుపురుషుఁడు గూడ అగ్నిహోత్రాదిపుణ్యకర్మములు చేసినవారు పొందునట్టి పుణ్యలోకముల నొందు నని తాత్పర్యము.

ఆ. ప్రవక్తకును అధ్యేతకును ఫలముఁ జెప్పి శ్రోత కిప్పుడు ఫలము జెప్పుచున్నారు ఇఁక నిత్యాదిగా.

హ. శ్రద్ధావాన్ = కర్మశ్రద్ధ గలవాఁడు; అనసూయశ్చ = చదువువాని యం దసూయ లేనివాఁడు నై; శృణుయా దపి. ఇఁక నర్థము దెలిసినఁ జెప్పెడి దేమి? సోపి = ఆశ్రోతయును; ముక్తః = ఈ శరీరమునుండి నిర్గతుఁడై, మరణము నొంది యని యర్థము; పుణ్యకర్మణామ్; శుభాన్ = పుణ్యము లగు; లోకాన్ ప్రాప్నుయాత్.

శం. ప్రవక్తకును అధ్యేతకును ఫలముఁ జెప్పి యిప్పుడు శ్రోతకు ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—విచారమునందును అధ్యయనమునందును అధికారము లేనట్టి, యోపి = ఎవ్వఁడేని; నరః = నరమాత్రాకారము గలవాఁడు, మూఢుఁడు గాని వృద్ధుఁడు గాని స్త్రీజనము కాని; శ్రద్ధావాన్ = చెప్పువానియందును గీతయందును బరమేశ్వరునందును శ్రద్ధాభక్తులు గలవాఁడై; అనసూయశ్చ = అసూయాదిదోషములు లేనివాఁడు నై; నిత్యమును ఈ గీతాశాస్త్రమును, శృణుయాత్. సోఽపి= ఆ శ్రోత గూడ; జ్ఞానాజ్ఞానకృతము లగు పాపములవలన ముక్తుఁడై, పుణ్యకర్మ

ణామ్ = అశ్వమేధాదియాగములు చేసినవారియొక్క; లోకము లేవి గలవో అట్టి లోకములను, శుభాన్ = మిక్కిలి సుఖకరములను; ప్రాప్నుయాత్. నిత్యమును గీతాశ్రవణమాత్రంబున సత్యాదపుణ్యలోకముల నొందు నని యర్థము.

మ. ప్రవక్తకును అధ్యేతకును ఫలముఁ బ్రతిపాదించి శ్రోత కిఁక ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—యో నరః = ఏమనుష్యుఁడు, ఎవ్వఁ డైనను; గట్టిగా జపించుచున్న కారుణికుఁ డగు మఱియొకని సకాశమున, శ్రద్ధావాన్ = శ్రద్ధాయుక్తుఁడై; అట్లు ఏల యితఁడు గట్టిగా జపించు చున్నాఁడు? అబద్ధము జపించు చున్నాఁడా? అను దోషదృష్టి యసూయ, అది లేనివాఁడై, అనసూయుఁడునై; కేవలము వినునో యీగ్రంథమును. అపశబ్దమువలన అర్థజ్ఞానవంతునకుఁ జెప్పెడి దేమి? సోఽపి—కేవల మక్షరమాత్రము వినువాఁడు గూడ; ముక్తః = పాపములచే విడువఁబడినవాఁడై; పుణ్యకర్మణామ్ = అశ్వమేధాదులఁ జేసినవారియొక్క; శుభాన్ = ప్రశస్తము లైన; లోకాన్; ప్రాప్నుయాత్. జ్ఞానవంతునకుఁ జెప్పెడి దేమి? అని భావము.

శ్రీ. ఒకఁడు జపించు చుండఁగా మఱియొకఁ డెవ్వఁడు వినుచున్నాఁడో వానికిని ఫలమును జెప్పుచున్నాఁడు.—ఏనరుఁడు శ్రద్ధాయుక్తుఁడై కేవలము వినునో, శ్రద్ధావంతుఁ డైనను ఒకానొకఁడు ఎందులకు బిగ్గరగాఁ జపించుచున్నాఁడు? అబద్ధము జపించుచున్నాఁడా? అని దోషదృష్టిఁ జేయును, వాని వ్యావర్తించుటకై చెప్పుచున్నాఁడు.—అనసూయశ్చ = అసూయారహితుఁడు నై; ఎవ్వఁడు వినునో, సోఽపి; సర్వపాపములచేతను ముక్తుఁడై యశ్వమేధాదిపుణ్యములు చేసినవారికిఁ గలుగు లోకముల నొందును.

వ. ఇఁక శ్రవణఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు.— *

రా. శ్రద్ధావాన్ అనసూయశ్చయో నరః శృణుయా దపి. ఆ శ్రవణమాత్రముచేత, సోఽపి, భక్తివిరోధిపాపములవలన ముక్తుఁడై, పుణ్యకర్మణామ్ = మద్భక్తులయొక్క; లోకాన్ = సమూహములను; ప్రాప్నుయాత్.

కచ్చి దేత చ్ఛ్రుతం పార్థ త్వ యైకాగ్రేణ చేతసా
కచ్చి దజ్ఞానసమ్మోహః ప్రనష్ట స్తే ధనంజయ. ౭౨

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

భా. శిష్యుఁడు శాస్త్రార్థమును గ్రహించుటను గ్రహింపమిని వివేకంబున నెఱుంగఁగోరి యడుగుచున్నాఁడు. గ్రహింపమి దెలిసినయెడ వెండియు నుపాయాంతరమున నైనను బోధించెద నని భగవంతు నభిప్రాయము. యత్నాంతరము నవలంబించి శిష్యునిం గృతార్థునిఁ జేయవలయు నని యాచార్యునిధర్మము ప్రదర్శితం బగుచున్నది.—ఏతత్ = నాచేఁ జెప్పఁబడినది యిది; త్వయా = నీచేత; ఏకాగ్రేణ = ఏకాగ్రమయిన; చేతసా = చిత్తముఁతో; పార్థ = అర్జునా! శ్రుతం కచ్చిత్ = శ్రవణముచే నవధరింపఁబడినదా యేమి? లేక, ఏమఱుపాటుచే గ్రహింపవైతివా? తే = నీయొక్క; అజ్ఞానసమ్మోహః = అజ్ఞానమువలనఁ గలిగిన విచిత్తత — అవివేకము స్వాభావికము; ప్రనష్టః కచ్చిత్ = చక్కఁగా నశించెనా యేమి? తదర్థము గదా యీశాస్త్రశ్రవణాయాసము నీకును ఉపదేశించు నాయాసము నాకును బ్రవృత్తము. ధనంజయ = అర్జునా!

అర్జునా! నేను జెప్పిన యీశాస్త్రమును నీ వేకాగ్రచిత్తంబున విని గ్రహించితివా? ఏమఱియుండి గ్రహింపవైతివా? నీకుఁ గలిగిన యజ్ఞానమోహము నశించెనా యేమి? అని తాత్పర్యము.

ఆ. ఆచార్యుఁడు శిష్యునకు అజ్ఞానసంశయము దీఱువఱకు ననేకవిధంబుల నుపదేశింపవలయు నని తెలుపుటకై భగవంతుఁ డర్జును నడిగె నని చెప్పుచున్నారు శిష్యుఁడు ఇత్యాదిగా. భగవంతు నభిప్రాయమును బ్రకటించుచున్నారు గ్రహింపమి ఇత్యాదిగా. శిష్యుఁడు చెప్పినదాని గ్రహింపఁజాలఁడేని అప్పుడు వానియెడ నాచార్యుఁ డుదాసీనత వహించుట యుచితము, అతఁడు మందబుద్ధి యగుటవలన నని యాశంకించి చెప్పుచున్నారు యత్నాంతరము నిత్యాదిగా. కచ్చిత్ అనునది కోమలప్రశ్నార్థకము. * శ్లోకమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచున్నారు ఏతదిత్యాదిగా. ద్వితీయప్రశ్నమును విభజించుచున్నారు తే ఇత్యాదిగా. మోహప్రణాశమునకుఁ బ్రసంగముఁ జూపుచున్నారు తదర్థము ఇత్యాదిగా.

హ. కచ్చిత్తనునది ప్రశ్నార్థకము. యథోక్తము శ్రుత మయ్యెనా యని సంబంధము. అజ్ఞాన మనఁగా అనిశ్చయము, దానిచేఁ గలుగు సంశయము సమ్మోహము, అది ప్రనష్ట మయ్యెనా?

---

* కోమల మనఁగా తిన్నని.

శం. శాస్త్రార్థము చక్కఁగాఁ దెలిసినయెడ శిష్యుఁడు కృతార్థుఁడే యగును. తెలియనియెడ వానికిఁ బ్రకారాంతరమున బోధించి వాని యజ్ఞానము విపరీతగ్రహణము మొదలగు దోషములను దొలఁగించి కృతార్థత కలిగింపవలయును. ఇది యాచార్యునిధర్మ మని యుపదేష్టలకు సూచించుటకై యర్జునుఁడు తనబోధించిన యర్థమును గ్రహించినదియు గ్రహింపనిదియు నెఱుంగఁగోరి యడుగుచున్నాఁడు శ్రీభగవంతుఁడు.—ఓపార్థా! తత్త్వజిజ్ఞాసు వగు, త్వయా = నీచేత; ఏతత్ =నాచే నుపదేశింపఁబడిన యాత్మతత్త్వప్రకాశక మగు నీవాక్యజాతము; ఏకాగ్రేణ=సావధాన మగు; చేతసా; శ్రుతం కచ్చిత్ — ఏమి నేను జెప్పినదంతయు సావధానముగా గ్రహింపఁబడినదా ? లేదా ? చెప్పు మని యర్థము. ఇట్లుపదేశము నడిగి తత్కార్యము నడుగుచున్నాఁడు.— తే = నీయొక్క; అజ్ఞానసమ్మోహః = అజ్ఞాన మనఁగా ఆత్మతత్త్వము నావరించునది తిమిరమువలె ఆవరణరూపము, దానివలనఁ గలిగిన సమ్మోహము — విపరీతగ్రహణము; ప్రనష్టః కచ్చిత్=చక్కఁగా నాశము నొందెనా యేమి? నే నుపదేశించిన వాక్యములవలనఁ గలిగిన జ్ఞానముచే నీబుద్ధిభ్రమ నష్టమయ్యెనా లేదా? అని యర్థము.

మ. శిష్యునకు జ్ఞానోత్పత్తిపర్యంతము కారుణికుండై గురువు శ్రమ పడవలయు నని గురుధర్మమును బోధించుటకై సర్వజ్ఞుం డైనను వెండియు నుపదేశాపేక్ష లే దని తెలుపుటకై యడుగుచున్నాఁడు.—కచ్చిత్ =ప్రశ్నార్థకము. ఏతత్ = నేను జెప్పిన యీ గీతాశాస్త్రము; ఏకాగ్రేణ = వ్యాసంగరహిత మగు; చేతసా; ఓపార్థా! త్వయా; శ్రుతం కచ్చిత్ — అర్థముచే నవధరింపఁబడెనా యేమి? కచ్చిత్ = ఏమి; అజ్ఞానసమ్మోహః=అజ్ఞానజనిత మగు విపర్యయము; అజ్ఞాననాశము వలన, ప్రనష్టః = ప్రకర్షంబున — వెండియు నుత్పన్నము కానియట్లు నష్టమా? తే= నీకు; ధనంజయ = ఓ యర్జునా? కాదేని వెండియు నుపదేశము గావించెద నని యభిప్రాయము.

శ్రీ. సమ్యగ్జ్ఞానము కలుగనియెడ వెండియు నుపదేశించెద నను నభిప్రాయముచేఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—కచ్చిత్ — ప్రశ్నార్థకము. అజ్ఞానసంమోహః= తత్త్వజ్ఞానముచేఁ గలుగు విపర్యయము. ఇతరము స్పష్టము.

ప. *

* శ్రీధరీయతుల్యము.

రా. నాచేఁ జెప్పఁబడిన యిది, పార్థా! నీచే నవహిత మగు చేతస్సుతో శ్రుతమా యేమి? నీ యజ్ఞానసమ్మోహము ప్రనష్టమా యేమి? అజ్ఞానముచేతఁ గదా మూఢుఁడవై యుద్ధము చేయ నని చెప్పితివి.

అర్జున ఉవాచ.—

నష్టో మోహః స్మృతి ర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదా న్మయా௨చ్యుత
స్థితో௨స్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ. 23

భా. అర్జునుఁ డి ట్లనియె. నష్టః = నశించినది; మోహః = అజ్ఞానజము సమస్తసంసారానర్థహేతువు సాగరమువలె దుస్తరము. స్మృతిః = ఆత్మతత్త్వవిషయ మగు స్మృతియు; లబ్ధా = పొందఁబడినది, దేని లాభమువలన సర్వగ్రంథులయు విప్రమోక్షం బగునో అట్టిది; త్వత్ప్రసాదాత్ = నీయొక్క ప్రసాదమువలన; మయా = అప్రమాదము * నాశ్రయించిన నాచేత. అచ్యుత = కృష్ణా! ఈ మోహనాశప్రతివచనముచే సర్వశాస్త్రార్థజ్ఞానఫల మింతమాత్రమే యని దర్శితం బగుచున్న ది= అజ్ఞానసంమోహనాశంబును ఆత్మస్మృతిలాభంబును ననునది యేది గలదో అంతమాత్రమే యని. అట్లు శ్రుతియందు "అనాత్మవి చ్ఛోచామి"♦ అని యుపన్యసించి ఆత్మజ్ఞానము కలిగినంతనే సర్వగ్రంథివిప్రమోక్షము చెప్పఁబడినది. "భిద్యతే హృదయగ్రన్థిః, తత్ర కో మోహః క శ్శోక ఏకత్వ మనుపశ్యతః" అనియు మంత్రవర్ణము. ఇంక నిప్పుడు నీయాజ్ఞ యందు, స్థితః అస్మి = నిలిచినవాఁడ నగుచున్నాను. గతసందేహః = ముక్తసంశయుఁడను, తవ = నీయొక్క; వచనమ్ = వాక్యమును; కరిష్యే = చేసెదను. నేను నీప్రసాదమువలనఁ గృతార్థుఁడను, నాకుఁ గర్తవ్యము లే దని యభిప్రాయము.

అర్జునుఁ డి ట్లనియె.—కృష్ణా! నీప్రసాదమువలన నామోహము నశించెను. ఆత్మస్మృతి పొందినాఁడను. ఇఁక నీయాజ్ఞ దప్పను, నిస్సంశయుఁడ నైతిని. నీవు చెప్పునది చేసెదను ఇఁక నాకు వేఱు కర్తవ్యము లే దని తాత్పర్యము.

* ఏమఱుపాటు లేమిని.

♦ అనాత్మవిదుఁడనై శోకించుచున్నాను.

ఆ. ప్రేమముచే నుపదేశించిన యాత్మస్వరూపము అజ్ఞానసందేహవిప ర్యాసములు లేక యవగత మయ్యెనా యని యడిగినందులకు భగవదనుగ్రహ ప్రాప్తిని జెప్పుటచే భగవంతునిఁ బరితోషపఱచుచు నర్జునుఁడు విజ్ఞాపనము చేసె నని చెప్పుచున్నాఁడు అర్జున ఉవాచ యని. అజ్ఞానజం బగు నవివేకము నష్ట మను టనే స్పష్టీకరించుచున్నారు నష్ట స్తేత్యాదిగా. స్వయంజ్యోతియును బ్రత్యగ్రూపము నగు బ్రహ్మమునందు అవిద్యాభ్రమమును విద్య యపనయించుచున్నది, అజ్ఞాత మయినదానిఁ దెలుపునది కా దని తలఁచి చెప్పుచున్నారు స్మృతియు నని. స్మృతి లాభమున నే మగును? అనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు దేనిలాభమువలన నిత్యాదిగా. మోహనాశమునకును స్మృతిలాభమునకును అసాధారణకారణముఁ జెప్పుచున్నారు త్వత్ప్రసాదాత్ అని. ప్రకృత మగు ప్రశ్న ప్రతివచనముచే లబ్ధ మగు నర్థముఁ జెప్పుచున్నారు ఈ మో హేత్యాదిగా. స్మృతిలాభమువలన నిశ్శేషముగా హృదయ గ్రంథులవిప్రమోక్ష మగు నని యేది చెప్పఁబడినదో అందులకుఁ బ్రమాణముఁ జెప్పుచున్నారు అట్లు ఇత్యాదిగా. జ్ఞానమువలన నజ్ఞానతత్కార్యనివృత్తి యగు ననుటకు శ్రుత్యంతరము గూడ సంవాదముగాఁ జూపుచున్నారు భిద్యతే ఇత్యాదిగా. భగవదనుగ్రహమువలన అజ్ఞానకృతమోహదాహ మైన యనంతరము ఆత్మజ్ఞానము లబ్ధ మయినపుడు త్వదాజ్ఞాప్రతీక్షుఁడ నే నను నుత్తరార్థమును వివరించుచున్నారు ఇంక నిత్యాదిగా. కరిష్యే వచనం తవ యనుటకుఁ దాత్పర్యముఁ జెప్పుచున్నారు నేను ఇత్యాదిగా.

హ. ఇట్లు భగవంతునిచే నడుగంబడినవాఁడై యర్జునుఁ డి ట్లనియె.— నష్టో మోహః = నష్టము సంశయము, గురుపుత్రమిత్రాదులు హంతవ్యులా? కారా? అని పూర్వ మేది యుండెనో అని, స్మృతిః = సమ్యక్ జ్ఞానము; అదియు, లబ్ధా = పొందఁబడినది. త్వత్ప్రసాదాత్ మయా = నీప్రసాదము నాశ్రయించినట్టి నాచేత. అచ్యుత — స్వరూపమువలన నేవిధమువలన చ్యవనము నొందఁడు, అతని సంబుద్ధి. స్థితోస్మి = లేచినవాఁడ నగుచున్నాను. కరిష్యే; వచనమ్ = ఆజ్ఞను.

శం. ఇట్లు పృచ్ఛించిన భగవంతునిఁగూర్చి కార్యముఁ జెప్పుటచేఁ గారణ సిద్ధి చెప్పిన ట్లగు నని తలఁచి భగవదుపదేశజనిత జ్ఞానఫలముఁ జెప్పుటకై యర్జునుఁ డి ట్లనియె.—జన్మజరామరణదుఃఖప్రవాహమునకుఁ గారణంబును సర్వానర్థములకు హేతువును దురంతము నగు, మోహః=స్వాజ్ఞానసంభవము, చీకటివంటిది, సమస్త

మును; ఓయచ్యుతా — కూటస్థా! భగవంతుఁడా! త్వత్ప్రసాదాత్ — నీ యుపదేశము వలనఁ బుట్టిన జ్ఞానమువలన; నష్టః — స్వరూపముచే అదర్శనము నొందిన దని యర్థము. ఇట్లు భగవంతుఁ డుపదేశించిన వాక్యజాతమును తదర్థమును తాను గ్రహించుటను కార్యప్రకాశనముచేతనే తెలిపి తత్ప్రసాదసిద్ధ మగు స్వాజ్ఞానతత్కార్యనివృత్తియొక్క ఫలముఁ జెప్పుచున్నాఁడు. — అవిద్యాకృతకర్తృత్వభోక్తృత్వాది సర్వసంసారనిర్ముక్తుఁడు నిత్యకూటస్థుఁ డసంగచిద్రూపుఁడు నిష్కలుఁడు నిష్క్రియుఁడు శాంతుఁ డగు సర్వవేదాంతప్రసిద్ధుఁ డైన యేయాత్మ కలఁడో అతఁడే నే నని స్వాత్మతత్త్వవిషయ మగు, స్మృతిః; లబ్ధా. ఎట్లు ప్రమాదంబున నర్థము మఱచినవానికి ఆప్తవాక్యముచే స్మరణము కలుగునో అట్లు త్వత్ప్రసాదమువలన నా కాత్మస్మృతి సర్వహృదయగ్రంథులకును నిర్మూలనకారణము లభించెను. అందువలన, గతసందేహః = గతము — అభావము నొందినది సందేహము — స్వజనవధము దోషమా? చేయవచ్చునా కాదా? నా చేయుకర్మముచే లేపము కలుగునా కలుగదా? కర్తృత్వ మాత్మకుఁ గలదా లేదా? ఇవి మొద లయిన ద్వికోటిక మగువృత్తి స్వతత్త్వనిర్ధారణవిషయమునం దెవ్వనికో అట్టివాఁడను గతసందేహుఁడను, గతసందేహః అనుటచే విపరీతభావమునకును దత్కారణమునకును నిశ్శేషనివృత్తి సూచింపఁబడినది, విపరీతభావంబును తత్కారణంబును ఉన్నపుడు సందేహనివృత్తి సంభవింపమివలన; అందువలన సందేహనాశమువలన సర్వవికల్పనాశము సిద్ధ మగుచున్నది; ఇట్లు త్వదుపదేశజనితం బగు విజ్ఞానముచే సర్వానర్థబీజ మగు మోహము కారణసహితముగా వినష్ట మగుటవలన ఆత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానముఁ బ్రాపించినవాఁడనై యేను గతసందేహుఁడనై అక్షోభ్యస్వభావంబున * స్థితః అస్మి; — అవిద్యాతత్కార్య తద్ధర్మ తదవస్థానిర్ముక్తం బగు నవిక్రియాత్మస్వరూపంబు ననే యున్నాను. ఇఁకమీఁద నాకు ఏదియుఁ దెలియవలసినది గాని పొందవలసినది గాని యించుకేనియు లేదు, అయినను మద్గురుఁడవు ఈశ్వరుఁడ వగు, తవ = నీ యొక్క; వచనం కరిష్యే. ఓయీ! అవిద్యాసంబంధనిర్ముక్తుఁ డగు నర్జునుఁడు కరిష్యే వచనం తవ యని చెప్పుట యుక్తము కానేకాదు, ముక్తునకుఁ గర్తవ్యము సంభవింపమివలన. నా కిది యీశ్వరునివచనము కర్తవ్య మని చేయుట యజ్ఞధర్మమే కాని తత్త్వజ్ఞధర్మము కాదు, తత్త్వజ్ఞున కితఁ డీశ్వరుఁడు నేను వీనివచనముఁ జేసెద నని భేదజ్ఞానము సంభవింపమివలన. నేనే యిది యంతయు నని సర్వంబు నాత్మ

* కలఁతపెట్టరాని స్వభావముచే.

గానే తెలియంగునట్టి విద్వాంసునకు ఇతఁడీశ్వరుఁడు ఈతనివాక్యమును దీని నేఁ జేసెద నని భేదజ్ఞానము సంభవించు నన శక్యము కాదు గదా! కార్యశేషము గాని, తస్య న కార్యం న విద్యతే అని విద్వాంసునకుఁ గార్యము నిషిద్ధ మగుటవలనను, "నైవా ఽస్తి కించిత్కర్తవ్య మస్తి చే న్న స తత్త్వవిత్" అని కార్యశేష మున్న యెడ నజ్ఞుం డను స్మృతివలనను. అందువలన జ్ఞానిత్వంబును కర్తృత్వంబును ఒక్కనికిఁ బరస్పరవిరుద్ధము సంభవింపదు, చక్రవర్తిత్వంబును భిక్షుకత్వంబును ఒక్కని కెట్లు సంభవింపదో అట్లు. అర్జునునకుఁ గర్తవ్యశేషము కలదేని అప్పు డాత్మజ్ఞత్వమే సంభవింపదు. ఓయీ! నష్టో మోహః స్మృతి ర్లబ్ధా అని యజ్ఞాననివృత్తియు జ్ఞానప్రాప్తియుఁ గంఠరవంబునఁ జెప్పఁబడినది, కావున జ్ఞానిత్వము కల దందు లేని, కాదు, కరిష్యే వచనం తవ యనియు, గంఠరవంబునఁ జెప్పుటవలన నజ్ఞత్వమును సంభవించుచున్నది. ఓయీ! ఇష్టో ఽసి మే దృఢ మితి యని హితబుద్ధిచేతను దయచేతను మద్యాజీ భవ యని భగవంతుఁడు చెప్పిన హితవచనముఁ జేయుట జ్ఞానియైనను అర్జునునకు యుక్తమే యందు వేని కాదు, అది యారురుక్షువిషయం బగుటవలన నారూఢున కుపయుక్తము కామివలన. మద్యజన మారురుక్షువునకుఁ గర్తవ్యం బని భగవంతుఁడు చెప్పిన కర్మాచరణం బారూఢుఁ డగు నర్జునున కుపయుక్తము కానే కాదు. అందు వేని నీవు చెప్పినది సత్యము. బ్రహ్మవిదున కారూఢునకుఁ గర్మం బనుపయుక్తమే, అయినను అధికారికుఁ డగుటవలన నర్జునున కది యుపపన్న మగుచున్నది. ఎట్లు జనకాశ్వపతిప్రభృతులకు ముక్తులకును అధికారికులకు లోకసంగ్రహార్థము కర్మాచరణ ముండెనో అ ట్లర్జునునకును అధికారికునకు లోకహితార్థము కర్మాచరణం బవిరుద్ధమే. "లోకసంగ్రహ మేవా ఽపి సంపశ్యన్ కర్తు మర్హసి, యద్య దాచరతి శ్రేష్ఠః" అని భగవంతునిచేఁ బూర్వ మేది చెప్పఁబడినదో దాని మనస్సున నుంచికొని చెప్పఁబడినది కరిష్యే వచనం తవ అని. ఇంద్రాంశ మగుటవలన నర్జునునకు నింద్రాదులకుంబోలె నాధికారికత్వంబును ఆత్మజ్ఞత్వంబును లోకహితార్థము కర్తృత్వంబును అవిరుద్ధము. అందువలన యుక్తమే చెప్పఁబడినది కరిష్యే వచనం తవ యని. లేక, భగవత్ప్రసాదమువలన మోహము నిశ్శేషముగా నశించుటవలనను ఆత్మస్మృతి లభించుటవలనను ఆరూఢభావము నొందినవాఁడై యర్జునుఁడు తన కుత్పన్నం బగు జ్ఞానమునకుఁ బరిపాకము సిద్ధించుటకై సమాధిఁ జేయఁ గోరి భగవదుక్తమును బాహ్యము సర్వంబును బరిత్యజించి నన్నుఁ బరబ్రహ్మమునే యనవరతము ననుసంధింపు మను నర్థము గలదాని "సర్వ

ధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ" అను చరమవచనము హృదయస్థము ననువదించుచున్నాఁడు కరిష్యే వచనం తవ యని. సన్నిహిత మగుటవలనను ఈ యుపదేశము పరమసిద్ధాంత మగుటవలనను విద్వత్కర్తవ్యం బగుటవలన విద్వాంసుఁ డగు తన కిఁకఁ గర్తవ్యమును జెప్పుచున్నాఁడు కరిష్యే వచనం తవ యని. అందువలన నిందు విరోధ మేదియు లే దని సిద్ధము.

మ. ఇ ట్లడుగఁబడినవాఁడై తాను కృతార్థుఁ డగుటచేఁ బునరుపదేశాపేక్ష లే దని తెలుపుచు నర్జునుం డి ట్లనియె.—నష్టః = ఉచ్ఛిన్నము; మోహః = అజ్ఞానకృత మగు విపర్యయము. తన్నాశకమును జెప్పుచున్నాఁడు.—స్మృతి ర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదాత్ మయా — ఎందువలన నీ యుపదేశమువలన ఆత్మజ్ఞానము లబ్ధ మయ్యెనో సర్వసంశయములును నశించి ప్రాప్త మయ్యెనో అందువలన సర్వప్రతిబంధశూన్య మగు నాత్మజ్ఞానముచేత మోహము నష్టమని యర్థము. ఓ యచ్యుతా! ఆత్మయే యని నిశ్చితుండ వగుటవలన. ఎడఁబాటు సంభవింపని స్మృతి లభించుటవలన "సర్వగ్రన్థీనాం విప్రమోక్షః అను శ్రుత్యర్థము ననుభవించుచుఁ జెప్పుచున్నాఁడు — స్థితో ఽస్మి గతసందేహః = నివృత్తసర్వసందేహుఁడనై స్థితుఁడ నగుచున్నాను యుద్ధము కర్తవ్య మను నీశాసనమునందు. యావజ్జీవంబును, కరిష్యే వచనం తవ — పరమగురుం డగు భగవంతుని యాజ్ఞను బాలించెద నని ప్రయాససాఫల్యముఁ జెప్పుటచే భగవంతు నర్జునుఁడు పరితోషపఱిచెను. ఇందుచే గీతాశాస్త్రాధ్యాయికి భగవత్ప్రసాదమువలన నవశ్యము మోక్షఫలపర్యంత మగు జ్ఞానము కలుగు నని శాస్త్రఫలము సంసూచితము, తద్దాస్యవజ్ఞో అన్నట్లు.

శ్రీ. కృతార్థుఁడై యర్జునుం డి ట్లనియె.—ఆత్మవిషయం బగు, మోహః నష్టః. ఎందువలన ననఁగా, ఇతఁడు నే నని స్వరూపానుసంధానరూప మగు, స్మృతిః త్వత్ప్రసాదాత్ మయా లబ్ధా. అందువలన, స్థితోఽస్మి = యుద్ధమునకు లేచినవాఁడను. గతసందేహః = పోయిన ధర్మవిషయ మగు సందేహము గలవాఁడను, నీయాజ్ఞఁ జేసెదను.

ప. *

రా. మోహః = విపరీతజ్ఞానము; త్వత్ప్రసాదమువలన నా కది నష్టము. స్మృతిః = యథావస్థితి తత్త్వజ్ఞానము. నీప్రసాదమువలననే యదియు లబ్ధము.

* శ్రీధరీయముతో సమానము.

అనాత్మ యగు ప్రకృతియందు ఆత్మాభిమానరూపంబును, పరమపురుషశరీరమై తదాత్మకం బగు సమస్తచిదచిద్వస్తువునందు అతద్రూపాభిమానరూపంబును, పరమపురుషారాధనమై తత్ప్రాప్త్యుపాయభూత మగు నిత్యనైమిత్తికకర్మము బంధకం బను బుద్ధిరూపంబు నగు మోహము సర్వంబును వినష్టము, ఆత్మ ప్రకృతివిలక్షణుండును తత్స్వభావరహితుండును జ్ఞాత్రైకస్వభావుండును పరమపురుషశేషభూతుండును తన్నియామ్యత్వైకస్వరూపుండు నను జ్ఞానంబును, నిఖిలజగదుద్భవస్థితిప్రలయలీలుండును అశేషదోషప్రత్యనీకకల్యాణైకస్వరూపుండును స్వాభావికానవధికాతిశయజ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తితేజఃప్రభృతి సమస్తకల్యాణగుణమహార్ణవుండును పరబ్రహ్మశబ్దాభిధేయుండును నగు పరమపురుషుని యాథాత్మ్యజ్ఞానంబును, ఇట్టి పరావరతత్త్వయాథాత్మ్యవిజ్ఞానముచేతను తదభ్యాసముచేతను అనుదినము వృద్ధి నొందుచున్న పరమపురుషునందలి ప్రీతియే ఫలముగాఁ గల నిత్యనైమిత్తికకర్మములచేతను నిషిద్ధపరిహారముచేతను శమదమాద్యాత్మగుణములచేతను నిర్వర్త్యం బగు భక్తిరూపతాపన్న మయిన పరమపురుషోపాసనచేతమాత్రమే లభ్యుండవు వేదాంతవేద్యుండవు పరమపురుషుండవు వాసుదేవుఁడవు నీ వను జ్ఞానంబును లబ్ధము. అందువలన బంధువులయందలి స్నేహకారుణ్యములచేఁ బ్రవృద్ధ మగు విపరీతజ్ఞానమువలనఁ గలిగిన సమస్తమైన శోకమునుండి విముక్తుఁడను, గతసందేహుఁడను స్వస్థుఁడనై, స్థితోస్మి. ఇప్పుడే యుద్ధాదికము కర్తవ్యం బను నివచనముఁ జేసెదను. యథోక్తమగు యుద్ధాదికముఁ జేసెద నని యర్థము.

సంజయ ఉవాచ.—

ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః
సంవాద మిమ మశ్రౌష మద్భుతం రోమహర్షణమ్. ౭౪

భా. పరిసమాప్తము శాస్త్రార్థము. ఇఁక నిప్పుడు కథాసంబంధముఁ బ్రదర్శించుటకై సంజయుఁ డి ట్లనియె.—ఇతి = ఈప్రకారముగా; అహమ్ = నేను; వాసుదేవస్య = కృష్ణునియొక్కయు; మహాత్మనః = గొప్పబుద్ధి గల; పార్థస్య = అర్జునునియొక్కయు; సంవాదమ్ = సంవాదమును; ఇమమ్ = యథోక్తమును; అద్భుతమ్ = మిక్కిలి యాశ్చర్యకరమును; రోమహర్షణమ్ = రోమాంచము గలిగించుదానిని; అశ్రౌషమ్ = వింటిని.

సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునితో ని ట్లనియె. ఈవిధముగా కృష్ణార్జునుల సంవాదమును ఆశ్చర్యకరమును రోమాంచకరము నగుదాని నేను వింటి నని తాత్పర్యము.

ఆ. శాస్త్రార్థము పరిసమాప్తము గాఁగా నీయవస్థయందు సంజయ వచనము దేనియం దుపయుక్త మనఁగాఁ జెప్పుచున్నారు పరిసమాప్తము ఇత్యాదిగా.—సర్వజ్ఞుఁడు సర్వేశ్వరుఁడు కృతార్థుఁ డగు వాసుదేవునియొక్కయు పృథాసుతుఁడు మహాత్ముఁడు—అనల్పబుద్ధి సర్వాధికారి గుణసంపన్నుఁ డగు నర్జునుని యొక్కయు సంవాదమును — సమీచీన మైనవాదమును గురుశిష్యభావమునఁ బ్రశ్న ప్రతివచనరూపమును ఉపక్రమించినదాని విస్మయకరమును రోమములు హృష్యన్తి—పులకీభవించుచున్నవి, దీనిచేతఁ గావున రోమహర్షణంబును ఆహ్లాదకరమును యథోక్తమును విన్న వాఁడ నైతి నని చెప్పె నని చెప్పుచున్నారు ఇ తీత్యాదిగా.

హ. ఇమమ్ = యథోక్తమును.

శం. ఇ ట్లర్జునున కవిద్యాతత్కార్యభ్రమములఁ దొలఁగింప నుపక్రమింపఁబడిన జ్ఞానశాస్త్రంబును దదర్థంబును బరిసమాప్తం బని యెఱింగి తచ్ఛ్రవణతదర్థానుభవంబులచేఁ గలిగిన యాత్మానందరసాతిరేకంబునఁ దనగురునియనుగ్రహంబును దన తృప్తిని వెల్లడించుటకును కథాసందర్భము ననువదించుటకును సంజయుఁ డి ట్లనియె.—"సర్వభూతాధివాసం య ద్భూతేషు చ వస త్యపి" అని ప్రసుతం బగు లక్షణము గలవాఁ డగుటవలన వాసుదేవుఁడు సర్వజ్ఞుఁడు పరమేశ్వరుఁడు, అట్టి వాసుదేవుని యొక్కయు; మహాత్మనః = మహానుభావుఁ డగు; పార్థస్య చ=అర్జునునియొక్కయు; సంవాదమ్ = ప్రశ్నప్రతివచనరూపమును; ఇమమ్ = ఈ గీతాగ్రంథమును; అద్భుతమ్ = అత్యంతవిస్మయకరమును; రోమహర్షణమ్ = అశ్రుతపూర్వ మగుటచేతను అతిగంభీర మగుటచేతను అమేయార్థ మగుటచేతను అతిలోకం బగుటచేతను అద్భుతరసం బగుటచేతను రోమాంచము = గగుర్పాటు కలిగించుదానిని; వారిసంవాదమును; అహమ్ = నేను; అశ్రౌషమ్ = విన్న వాఁడ నైతిని.

మ. సమాప్తము శాస్త్రము. కథాసంబంధము నిప్పు డనుసంధించి సంజయుఁ డి ట్లనియె—అద్భుతమ్ = చిత్తమునకు విస్మయం బను వికారము కలిగించుదానిని; లోకమునందు అసంభావితం బగుటవలన. రోమహర్షణమ్ = శరీర

మునకు రోమాంచ మను వికారము కలిగించుదానిని, అందుచే విస్మయము మిక్కిలి యధిక మని తెలుపఁబడినది. ఇతరము స్పష్టము.

శ్రీ. ఇట్లు ధృతరాష్ట్రునకు శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదమును జెప్పి ప్రస్తుత మగు కథ ననుసంధించినవాఁడై సంజయుఁ డి ట్లనియె.—రోమహర్షణమ్ = రోమాంచ కర మగు; సంవాదమ్; అశ్రౌషమ్ = విన్నవాఁడ నైతిని. ఇతరము స్పష్టము.

ప. *

రా. ధృతరాష్ట్రునకుఁ దనపుత్త్రులును పాండవులును యుద్ధమున నేమి చేయఁబోయెద రని యడుగుచున్న వానికి సంజయుఁ డి ట్లనియె.—ఇతి = ఇట్లు; వాసుదేవస్య = వసుదేవపుత్త్రునియొక్కయు; పార్థస్య = వాని మేనత్తకొడుకు యొక్కయు; మహాత్మనః = మహాబుద్ధియొక్కయు, తత్పదద్వంద్వము నాశ్రయించిన వారియొక్కయు, ఇమమ్; రోమహర్షణమ్; అద్భుతమ్; సంవాదమ్; అహమ్; యథోక్తముగా, అశ్రౌషమ్ = విన్నవాఁడ నైతిని.

వ్యాసప్రసాదా చ్ఛ్రుతవా నేత ద్గుహ్య మహం పరమ్
యోగం యోగేశ్వరా త్కృష్ణా త్సాక్షా త్కథయత స్స్వయమ్.

భా. అట్టి దీనిని.—వ్యాసప్రసాదాత్ = వ్యాసులయనుగ్రహము వలన, దానివలన దివ్యదృష్టి లభించుటవలన; ఏతమ్=ఈ సంవాదమును; గుహ్యమ్ = రహస్యమును; పరమ్=ఉత్తమమును; యోగమ్=యోగార్థ మగుటవలన యోగమును; అట్టి యీసంవాదమును; యోగేశ్వరాత్ = యోగములకుఁ బ్రభు వైన; కృష్ణాత్ = కృష్ణునివలన; స్వయమ్ = తానే; కథయతః=చెప్పుచున్న వానివలన; సాక్షాత్=సాక్షాత్తుగా, పరం పరచేఁ గాదు; అహమ్ = నేను; శ్రుతవాన్ = విన్నవాఁడను.

వ్యాసులవారు నాకు దివ్యదృష్టి మొదలగువాని ననుగ్రహించుటవలన యోగేశ్వరుఁ డగు శ్రీకృష్ణుఁడు తనపరమేశ్వరరూపంబునఁ జెప్పుచుండఁగా పరమ రహస్యంబును యోగప్రతిపాదకంబు నగు నీసంవాదమును నేను సాక్షాత్తు విన్న వాఁడ నని తాత్పర్యము.

* శ్రీధరీయసమ్మతం.

ఆ. ఉత్తమ మైన సంవాదము నెట్లు వింటివి ? అనగాఁ జెప్పుచున్నారు. అట్టి దీనిని అని. "ఏతత్" అనునది సంవాదపరం బగుటచే పుంలింగముగా గ్రహింప వలయు నని చెప్పుచున్నారు. "ఏతమ్" అని, పరమపురుషార్థోపాయ మగుటవలనఁ బరమును, లేక పరంగుహ్యామ్ అతిశయమునగు రహస్యమును, యోగము-జ్ఞానమును కర్మమును, తదర్థమగుటవలన యోగ మని చెప్పఁబడినది. లేక, చిత్తవృత్తినిరోధ మగు యోగమున కంగ మగుటవలన నీసంవాదము యోగ మని చెప్పుచున్నారు. యోగ మిత్యాదిగా, యోగముల కీశ్వరుఁడు యోగేశ్వరుఁడు, యోగతత్ఫలములు తదనుగ్రహలభ్యము లగుటవలన, అట్టి కృష్ణునివలన సాక్షాత్తుగా నవ్యవధానంబున విన్నవాఁడు, పరంపరచేఁ గా దని చెప్పుచున్నారు. యోగేశ్వరా దిత్యాదిగా స్వయమ్ తనపారమేశ్వరమగు అతిరస్కృతజ్ఞానైశ్వర్య మయినరూపమున.

హ. వ్యాసుఁడు భగవంతుఁ డగు కృష్ణద్వైపాయనుండు పరమ్=ప్రకృష్ట మును, పరమాత్మవిషయ మగుటువలన, యోగమ్ = సమ్యగ్జ్ఞానమును, యోగేశ్వ రాత్ = యోగుల కీశ్వరునివలన, సాక్షాత్=ప్రత్యక్షముగా, కథయతః "స్వయమ్" స్వముఖమున.

శం. ఎట్లు వింటి వని యడుగఁగాఁ దనగురునిప్రసాదమువలన నని చెప్పు చున్నాఁడు.—వ్యాసప్రసాదాత్ = వేదములను శాస్త్రములను పురాణములను విరివి చేయుట వ్యాసుఁడు, అట్టి నాగురు వగు శ్రీకృష్ణద్వైపాయనునియొక్క ప్రసాద మువలన-అనుగ్రహమునలన, దానిచేఁ గలిగిన జ్ఞానశక్తివలన; ఏతత్-దీనికి విధేయ ప్రాధాన్యంబున లింగనిర్దేశము,ఏతమ్; మోక్షైకసాధన మగుటవలన, పరమ్=అధిక ముగా;గుహ్యామ్=గోపనీయమును, రహస్యము నని యర్థము; యోగమ్=జ్ఞానయో గమును; అహమ్=నేను; శ్రుతవాన్=విన్నవాఁడను.ఎవనిముఖమునలన వింటివనఁగాఁ జెప్పుచున్నాఁడు—యోగేశ్వరాత్=యోగములకును హఠాదులకును తత్ఫలసిద్ధికిని కారణమగుటవలన యోగేశ్వరుఁడు, లేక, యోగ మనఁగా మాయాయోగము సృష్ట్యాదికము. తత్కర్త యగుటవలన యోగేశ్వరుఁడు, లేక, యోగము-జ్ఞానయోగ ము ఆత్యంతికసంసారదుఃఖనివృత్తికిఁ గారణము. తత్సిద్ధి యెవ్వనిప్రసాదమువలననో అతఁడు యోగేశ్వరుఁడు, అట్టి యోగేశ్వరుఁ డగు; సాక్షాత్ కృష్ణాత్ =సాక్షాత్తుగా శ్రీకృష్ణునివలననే; స్వయమ్=స్వముఖముచేతనే; కథయతః=చెప్పుచున్న వానివల

వనే; జ్ఞానయోగమును నేను విన్నవాఁడను. అహో నాభాగ్యము! అహో గురు ప్రసాదము! అని తనతృప్తిని వెల్లడించె నని యర్థము.

మ. దూరమున నున్నవాఁ డైనను భగవదర్జునసంవాదమును విను యోగ్యత తనకుఁ గలుగుటను జెప్పుచున్నాఁడు వ్యాసులచేఁ దనకుదివ్యచక్షుశ్శ్రోత్రాదులియ్యఁబడుటవలన, తద్రూపమగు వ్యాసప్రసాదమువలన, ఇమమ్ * పరంగుహ్యమ్ యోగమ్ యోగమున కవ్యభిచారిహేతు వగు సంవాదమును; యోగేశ్వరాత్; కృష్ణాత్; స్వయమ్; తనపారమేశ్వరరూపమున; కథయతః; సాక్షాత్తుగానే నేను విన్నవాఁడను, పరంపరచేఁ గా దని తనభాగ్యము నభినందించుచున్నాఁడు. ఇట ఇమమ్ అను పుంలింగపాఠము భాష్యకారులచే వ్యాఖ్యాతము. ఏతత్ అను నపుంసకలింగపాఠమునకే యోగశబ్దసామానాధికరణ్యముచే వ్యాఖ్యానము ఏతమ్ అనునది యని భాష్య వ్యాఖ్యాతలు.

శ్రీ. తనకు దానివినికియందు సంభావనను జెప్పుచున్నాఁడు. "వ్యాసప్రసాదాత్" అని, భగవంతులైనవ్యాసులచే దివ్యచక్షుస్సు దివ్యమైన శ్రోత్రమును నాకీయఁబడినవి. కావుననే వ్యాసానుగ్రహమున దీనిని నే విన్నవాడను. "అది యేది?" అనుచోఁ జెప్పుచున్నాఁడు. పరమైనయోగమును, పరత్వమును దెలుపుచున్నాఁడు. యోగేశ్వరులైన శ్రీకృష్ణులవలన తానుగానే చెప్పుచున్నవానివలన వింటిని, అని.

ప. తరువాత తనకు నిటువంటిదానిని వినుటయందు గలసంభావనను జెప్పుచున్నాఁడు. "వ్యాస"ఇత్యాదిగా. నాసేవచేఁ బ్రసన్నుఁ డైనభగవంతుఁ డగువ్యాసునివలన నాకు అలౌకిక మైనచూపు చెవి మొదలయినవి యీయఁబడినవి. దానిచేనే వినఁగలిగితిని. "అదియేది?" అనఁ జెప్పుచున్నాఁడు. పరమమైనయోగమును. పరత్వమునే చెప్పుచున్నాఁడు. యోగేశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణునివలన తానుగానే అర్జునునకు చెప్పుచున్నవానివలన వింటిని. అది మహాభారతమున భీష్మపర్వమున సంజయునిచే ధృతరాష్ట్రునకు ఇట్లు చెప్పఁబడినది. "నమస్తస్మై భవత్పిత్రే పారాశర్యాయ ధీమతే, యస్య ప్రసాదాద్దివ్యం మే ప్రజ్ఞా విజ్ఞాన ముత్తమం. దృష్టిశ్చాతీన్ద్రియా రాజన్ దూరాచ్ఛ్రవణమేవ హి, పరచిత్తస్య విజ్ఞాన మతీతానాగతస్య చ. వ్యుత్థోపపత్తిర్విజ్ఞాన మాకాశే చ గతిం సదా, శస్త్రైరసంగో యుద్ధేచ వరదానా న్మహాత్మనః.

* కొందఱు వ్యాఖ్యాతలపాఠము ఇమం గుహ్యమ్ అని.

ప్రత్యక్షం యన్మయాగృష్టం దృష్టం యోగబలేన చ, శ్రుణు తత్పృథివీపాల మా చ శోకే మనః కృథాః." మీాతంద్రియగు బుద్ధిమంతుఁడైన ఆపారాశర్యులవారికి నమస్కారము. ఏవారియనుగ్రహామువలన నాకు దివ్యమగుప్రజ్ఞయు,నుత్తమమయినవిజ్ఞానము నయ్యెనో. రాజా! మఱియు అతీంద్రియమయినదృష్టియు, దూరశ్రవణమును, పరచిత్తవిజ్ఞానము, అతీతానాగతజ్ఞానము, చెప్పటలో వదలిపోయినదాని నెఱుఁగు నేర్పును విజ్ఞానమును, ఆకాశసంచారము,యుద్ధమునందు శరములు ఎల్లప్పుడు నన్ను దాకకుండుటయు ఆమహాత్మునివరదానమువలన నాకుఁ గల్గినవి. రాజా! నేను ప్రత్యక్షముగాను, యోగబలమువలనను చూచినది యేది కలదో, అదియంతయు విను. చిత్తము శోకమువంకకు బోనీకుము.

రా. వ్యాసప్రసాదలబ్ధ మయిన దివ్యచక్షుశ్శ్రోత్రలాభమువలన ఈపరమైనయోగమనెడి గుహ్యమును యోగేశ్వరుఁడు అనఁగా జ్ఞానబలైశ్వర్యవీర్యశక్తి తేజస్సులకునిధి యగుభగవంతుడగు కృష్ణునివలన తానుగానే చెప్పుచున్నవానివలన సాక్షాత్తుగా నేను విన్నాను.

> రాజన్ సంస్మృత్య సంస్మృత్య సంవాద మిమ మద్భుతమ్,
> కేశవార్జునయోః పుణ్యం హృష్యామిచ ముహుర్ముహుః. ౭౬

భా. ఓరాజా! ధృతరాష్ట్రా! పుణ్యం = శ్రవణమువలనఁగూడ పాపహారమును, అద్భుతము నైన యీ కేశవార్జునుల సంవాదమును విని, ముహుర్ముహుః=ప్రతిక్షణమును, హృష్యామి=సంతసించుచున్నాను.

అ. యథోక్త మయినసంవాదమును భగవంతునివలనవిని యేల యుపేక్షించెదవు? అనఁగా లేదనుచున్నాఁడు. "రాజన్" ఇత్యాదిగా. పుణ్యత్వమును సాధించుచున్నాఁడు. శ్రవణాదపి ఇత్యాదిగా.

హ. *

శం. విని యేమిజేసితివి? అనుచో మితిమీాఱి సంతసించితిని అనుచున్నాడు. పుణ్యం=పుణ్యకరమైనదియు, పావనం శ్రవణపఠనములచేత జ్ఞానాజ్ఞానకృతసర్వపాపవిధ్వంసకమైన నేనువిన్న యీగీతాఖ్యగ్రంథమును తేప తేపకు తలచితలచి

---

* విశేషము లేదు.

సంతోషించుచున్నాను. నేను జన్మాంతరశతములయందు ఎట్టిపుణ్యము చేసితినో, ఎట్టి తపముచేసితినో, ఏమిదానముచేసితినో, ఏమి హోమమొనరించితినో, యేమి చూచితినో, యెఱుఁగను. ఆమహాపురుషుల యిట్టిసంవాద గ్రంథమగు గీతాశాస్త్రమును విన్నానే!

మ. శ్రవణముచేఁగూడ సర్వపాపహరమైన కేశవార్జునుల యీయద్భుతమగు సంవాదమును నేను వినుటమాత్రమా! మఱి తలఁచుకొని తలఁచుకొని తేప తేపకును హర్షముఁ జెందుచున్నాను. ప్రతిక్షణము రోమాంచితుండ నగుచున్నాను.

శ్రీ. *

ప. వ్యాసప్రసాదసామర్థ్యమునే అనువదించుచున్నాడు. రాజా! అద్భుతమైన యీ కేశవార్జునులసంవాదమును ఒక్కమారు విన్నవాడనైనను స్మరణారూఢము చేసికొని మఱల యథావత్తు జ్ఞాపకముచేసికొని, నాయందు ఇది యిట్లు నెలకొన్నదిగదా యని రోమాంచితుఁడనై కృతకృత్యుఁడ నైతిఁగదాయని హర్షము జెందుచున్నాను.

రా. †

తచ్చ సంస్మృత్యసంస్మృత్యరూపమత్యద్భుతం హరేః,
విస్మయో మే మహాన్ రాజన్ హృష్యామిచ పునఃపునః. ౭౭

భా. రాజా! భగవంతుని అత్యద్భుత మగు నావిశ్వరూపమును తలంచుకొన్నచో నాకు మహా దాశ్చర్యము కలుగుచున్నది. మాటి మాటికిని పొంగి పోవుచున్నాను.

ఆ. భగవంతుఁడు అర్జునునకుఁ జూపించిన యే సగుణమగువిశ్వరూపము కలదో ధ్యానముకొఱకు; దాని సిప్పుడు స్తుతించుచున్నాఁడు. "తచ్చ" ఇత్యాదిగా.

హ. ‡

శం. విశ్వరూపసందర్శనమువలన నైనతృప్తిని వర్ణించుచున్నాడు. హరేః=స్వసాక్షాత్కారమాత్రముచేతనే అవిద్యను తత్కార్యమును హరించును,

* మధుసూదనతుల్యము. † ఏవియు విశేషములేదు. ‡ విశేషమేదియులేదు.

తనయందే తిరోభావము చెందితిని గనుకహరి. సచ్చిదానందరూపుఁడు పరమేశ్వరుఁడు. ఆయనయొక్క "అనన్తబాహుం శశిసూర్యనేత్రం"అని ఉక్తలక్షణమైన ఆవిశ్వరూపమును, మహాశ్చర్యకరము. మాటిమాటికి దానిని తలఁచితలఁచి హర్షమునందుచున్నాను. ధన్యుఁడను ధన్యుఁడను. కృతకృత్యుఁడను అని సంతోషసముద్రములో నోలలాడుచున్నాను.

మ. *

శ్రీ. †

ప. కృష్ణార్జునుల పరస్పరసంభాషణమువలన నాహరియొక్క అద్భుత విశ్వరూపమును వింటినేకాని కన్నులార చూచినవాఁడఁ గాను. అట్లయినను మొదట అక్షరాత్మకముగా స్మరణమునకు దెచ్చుకొని, పిదప నాయర్థము సైతము మననము జేయగా, రాజా! నాకు మిగుల నాశ్చర్యమగుచున్నది. ఆహా! యేమాయర్జునుని భాగ్యము? దేవతలకును చూడరానికృష్ణపరమాత్మయొక్క సమిష్టిరూపమును చూచినాఁడే! సకలాగమగోచరుఁడైనను పరమాత్మ కృపచే పారమార్థికమైనరూపమును చూపించెనే యని యాశ్చర్యపోయినవాఁడనగుటచే తేపతేపకు రోమహర్షము మున్నగు నెన్నిమిది సాత్త్వికభావముల యుద్రేకము గలవాడ నగుచున్నాను అట్లే విశ్వరూపసందర్శనకథ చెప్పునప్పుడు "ద్రోణంచ భీష్మంచ" ఇత్యాదిభగవద్వాక్యములను, అట్లే "అమీచ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః" ఇత్యాద్యర్జునవాక్యములను నీవు నావలన వినియే యుంటివి.

రా. ‡

యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః,
తత్ర శ్రీర్విజయో భూతి ర్ధ్రువా నీతిర్మతిర్మమ. ౭౮

భా. పెక్కుమాటలేల? యేపక్షమునందు సర్వయోగములకు నీశ్వరుఁడును ఆయనయందే పుట్టినవి గనుక సర్వయోగములకు బీజమును నగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మయు, గాండీవధారియగు నర్జునుఁడును నుండిరో, అట్టిపాండవపక్షమందే శ్రీయు,విజయమును, అచ్చటనే భూతియు, అనఁగా

* ఆనందగిరివలె. † విశేషములేదు.

‡ విశేషములేదు.

శ్రీయొక్క విశేషవిస్తారమును అవ్యభిచారిణి యగు నీతియును నుండనాయె నని నాయాశయము.

శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదాచార్యకృత గీతాభాష్యము సమాప్తము.

ఆ. కృష్ణార్జును లిరువురును నరనారాయణులే కావున వారిసంవాదముయొక్క ప్రామాణ్యముకొఱకు ఉత్కర్షమును కనఁబఱచుచున్నాడు.-"కిం బహునా" ఇత్యాదిగా. ఎట్లు భగవంతుఁడు సర్వయోగములకు నీశ్వరుఁడగుట? అనుచోఁ జెప్పుచున్నాఁడు. "తత్ప్రభవత్వాత్" ఇత్యాదిగా. సర్వయోగము, జ్ఞానము దానికి బీజమైనశాస్త్రీయమగు జ్ఞానవైరాగ్యాదికము నివి భగవదధీనములేకావా? తదనుగ్రహము లేనివానికి అవి లేవు! కావున యోగము, తత్ఫలమును భగవదాయత్తములే. అగుటచే భగవంతునకు యోగేశ్వరత్వమని యర్థము. శ్రీః=లక్ష్మి, విజయః=పరమోత్కర్షము, ధృతరాష్ట్రమహారాజునకుతనకొడుకులు గెలువగలరనెడియాశను శిథిలపఱచి పాండవులకే తప్పక విజయమని ముగించుచున్నాఁడు "ఇత్యేవం"ఇత్యాదిగా. ఉపాయము, ఉపేయము నని రెండునిష్ఠలు చెప్పఁబడినవి. అందు కర్మనిష్ఠ పరంపరగా జ్ఞానసిష్ఠకు హేతువు. జ్ఞాననిష్ఠయో సాక్షాత్తుగానే మోక్షహేతువని శాస్త్రార్థమును ముగించుటకునై "ఇతి" అనిచెప్పఁబడినది.

భగవదానన్దగిరివిరచిత శ్రీగీతాభాష్యవివేచనము సమాప్తము.

హ. *

శం. యోగేశ్వరః = తేజోబలపౌరుష విద్యారాజ్యజయధనధాన్యపుత్రపౌత్రాద్యభ్యుదయములఘటనలు యోగములు, వానికి నీశ్వరుండు, ఒండె, "విద్యావిద్యేఈశతే యస్తు సోన్యః" † అనుదానివలన, వీనిచే కలియఁబడునుగనుక యోగములు. అనఁగా విద్యావిద్యలు, వీనిని ఏలఁగలవాఁడుగనుక యోగేశ్వరుఁడు, మఱియు, వీనిచేఁ జిత్తముసమాధానపడుచున్నది గనుక యోగములు, ఐహికాముష్మికసుఖవిశేషములు, కర్మసాధ్యములు ఉపాస్తిసాధ్యములు; వాని నీయఁగలవాఁడు కావున యోగేశ్వరుఁడు. కాదేని, యోగమనఁగా జ్ఞానయోగముగాని కర్మయోగముగాని, వానిఫలసిద్ధియు నీశ్వరాధీనమే కావున యోగీశ్వరు. "సంసారమోక్షస్థితి బంధహేతుః. శ్రుతి. ఇట్టివాఁడగు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ

---

* భాష్యతుల్యము. † విద్యావిద్యలను పాలించువాఁడెవఁడో, వాఁడు పరుఁడు.

యేపక్షమందుండునో, ధనుర్విద్యాపారగుతుఁడును అతిరథుడును గాండీవధారి యర్జునుఁ డేపక్షమున నుండునో, అపక్షముననే తొలఁగనినీతి = శాస్త్రదృష్టమై మర్యాదనిలచును. ధర్మమచ్చటనే వసించునని యర్థము. "యతోధర్మ స్తతోజయః" అనున్యాయముచే విజయమును నచ్చటనే యుండునని యర్థము. నిశ్చలమైన రాజ్యలక్ష్మియు నచ్చటనే యుండును. భూతిః=గజతురగధనధాన్యాదిసంపత్తియు నచ్చటనే ధ్రువా=నిశ్చలమై యుండు నని నానిశ్చయము. కావున నీవుకొడుకులు గెలుతురను నాస వీడుమని యర్థము. గురువులు భ్రాతలుమున్నగువారిం జంపుటయను నీఘోరకర్మ నొనర్చి పాపినై నరకమునకుఁ బోవఁగలను అని యనాత్మకర్తృకమైన కర్మయం దకర్తయగుతనను కర్తగాను నభోక్తయగుతనను భోక్తగాను తలచుకొని మోహముచే శోకించుచు మోహసాగరములో మునిఁగియున్నయర్జును నుద్ధరింప నాత్మయాథాత్మ్యవిజ్ఞానముకంటె వేఱొండుసాధనము లేదు. ఆయాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానమును తత్త్వంపదార్థశోధనచే నైన యేకత్వప్రతిపాదనముచేగాక వేఱొండు దానిచే సిద్ధింపనేరదు. ఇందువలన నీతత్త్వంపదములను శోధింపవలెనని "నత్వేవాహం జాతునాసం" అని తొడంగి మొదటి యారధ్యాయములచే త్వంపదార్థమును శోధించి, నడిమియారధ్యాయములచే తత్పదార్థమును శోధించి, కడపటియారధ్యాయములచేతను ఆరెంటికి నైక్యముప్రతిపాదించి, కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యవిద్యాతత్కార్యసంబంధరహితమును, సర్వసంసారధర్మనిర్ముక్తమునగు నాత్మతత్త్వమును బోధించి ఆబోధమునకు నేవిధమైన ప్రతిబంధమును గలుగకుండుటకు జ్ఞాననిష్ఠ నుపదేశించి తత్పరిపక్వజ్ఞానముచేత; "భక్త్యామా మభిజానాతి యావాన్ యశ్చాస్మి తత్త్వతః, తతోమాం తత్త్వతోజ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్." అని యాత్మయాథాత్మ్యావధారణమును దానిచే బ్రహ్మప్రాప్తియుఁ జెప్పఁబడినది. తర్వాత సర్వమయిన గీతాశాస్త్రమందును చెప్పఁబడినది ప్రత్యగభిన్నబ్రహ్మమే, తజ్జ్ఞానమే మోక్షసాధనమని ముగింపఁబడినది. అట్లే సంపూర్ణగీతాశాస్త్రము శ్రవణముచేసిన యర్జునుని యొక్క యనుభవాభాషమయిన "నష్టోమోహః స్మృతిర్లబ్ధా" యనువచనమును, జ్ఞానముచే నజ్ఞాననివృత్తిని, తత్ఫలభూతమయినయాత్మలాభమును బోధించుచున్నది. ఇందుచే జ్ఞానమే మోక్షమునకు పరమకారణమని సిద్ధమైనది. అట్లే "జ్ఞానాదేవతుకైవల్యం" "తమేవవిదిత్వాతిమృత్యుమేతి నాన్యఃపన్థా విద్యతేఽయనాయ" అనిశ్రుతి. "ఏషాతేఽభిహితాసాంఖ్యే" అని జ్ఞానయోగ ముపదేశించి, తానుపదేశించినజ్ఞానము సంపాదించుటలోఁ బురుషుని ప్రజ్ఞామాంద్యమును కనిపెట్టి "బుద్ధి

ర్యోగే త్విమాం శ్రుణు” అని కర్మయోగముపక్రమించి “బుద్ధౌశరణమన్విచ్ఛ, యోగః కర్మసు కౌశలం” అని జ్ఞానయోగమునుగూడ మరల ప్రస్తుతించి “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినాం” అని ఆ రెంటికి విషయభేదవ్యవస్థను చేసి, రాజసతామసత్యాగనిందాపూర్వకముగా సాత్త్వికత్యాగమునకే శ్రేష్ఠత్వము చెప్పి, అదియు పరమేశ్వరప్రీతికే చేయఁదగినదని నిశ్చయించి, కర్మనిష్ఠచే పరిశుద్ధమైనచిత్తముగలవాఁడై, జ్ఞానమునుపొందినవానికి జ్ఞాననిష్ఠ యేర్పఱుపఁబడినది. అందుచే కర్మయోగము జ్ఞానయోగమునకు సాధనమగునేకాని సాక్షుత్తుగా మోక్షకారణము కాదని ఇట్లే సిద్ధాంతము చేయఁబడినదై యున్నది. ఇచ్చట గీతలలో జ్ఞానకర్మయోగములు రెండుమాత్రమే ఉపక్రమోపసంహారములలో నుండుటవలన మఱియొక యోగమిద్దియు నింక ప్రధానముగా నున్నట్టు తోఁచదు. అమానిత్వ అద్వేష్టృత్వ శుద్ధబుద్ధిత్వాదు లెల్లు జ్ఞానమునకును తత్ఫలసిద్ధికిని సాధనములో, అట్లే ముముక్షుత్వ నిష్ఠావత్త్వ సాత్త్వికశ్రద్ధా భక్తిమత్త్వాదులు కర్మఫలసిద్ధసాధనములు అని సిద్ధమయినది. సర్వమును అనవద్యము.

శ్రీశంకరానంద సరస్వతీ కృత గీతాతాత్పర్యబోధిని సమాప్తము.

మ. యేయుధిష్ఠిరపక్షమున సర్వయోగములకు నీశ్వరుఁడును, సర్వజ్ఞుఁడు సర్వశక్తియు భగవంతుఁడునగు కృష్ణుడు భక్తదుఃఖకర్షణుఁడు నారాయణుఁడు కలఁడో, యెచట గాండీవధన్వుఁడర్జునుఁ డుండెనో, ఆపక్షమునమాత్రమె రాజ్యలక్ష్మి విజయః=శత్రుపరాజయనిమిత్తమైన యుత్కర్షమును, భూతిః=రాజ్యలక్ష్మియొక్కయు, యుత్తరోత్తరవివృద్ధియును నవశ్యము నుండితీఱునని యంతటను అన్వయించుకొనునది. కావున వృథ యగునీపుత్రజయాశను విడిచి భగవత్ప్రదత్తములైన లక్ష్మీవిజయాదిసముపేతులయిన పాండుపుత్రులతో నొడంబడి మనఁజెల్లుడని యభిప్రాయము.

శ్రీమధుసూదనసరస్వతీవిరచిత శ్రీభగవద్గీతాగూఢార్థదీపిక సమాప్తము.

శ్రీ, కావున నీవు నీకొడుకుల రాజ్యాదిశంకను వదులుకొమ్మను నభిప్రాయముతో జెప్పుచున్నాడు. యత్రేత్యాదిగా. ఇందువలన ఇంతటనైనను నీవు కుమారులతోఁ గూడినవాడవై కృష్ణపరమాత్మను శరణముపొంది పాండవులను

ప్రసన్నులను జేసికొని సర్వస్వమును వారలకు నివేదించి పుత్రుల ప్రాణరక్షణము చేయుము అని భావము.

భగవద్భక్తియుక్తస్య తత్ప్రసాదాత్మబోధతః,
సుఖంబంధవిముక్తిస్స్యా దితి గీతార్థసంగ్రహః.

అట్లే కదా!—"పురుషస్సపరః పార్థ భక్త్యాలభ్యస్త్వనన్యయా భక్త్యా త్వనన్యయా శక్యఅహమేవం విధోఽర్జున" ఇటువంటిస్థలములలో భగవద్భక్తి మోక్షమునకు సాధకతమమని యుండుటవలన తదేకాంతభక్తియే తత్ప్రసాదోత్థ జ్ఞానావాంతరవ్యాపారమాత్రయుక్తమై మోక్షమునకు హేతువగునని స్ఫుటముగాఁ దోఁచుచున్నది. జ్ఞానమన భక్తియుక్క-యవాంతవ్యాపారమనుటయే యుక్తము "తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకం దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తితే మద్భక్తఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావాయోపపద్యతే." ఇత్యాదివచనముల వలన జ్ఞానమే భక్తియనుట పొసంగదు. "సమస్సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరాం భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్ యశ్చాస్మి తత్త్వతః" ఇటువంటిస్థలములలో వేఱుగా నిర్దేశించుటవలన. ఇట్లన్నందున "తమేవ విదిత్వాతిమృత్యుమేతి నాన్యః పంథావిద్యతే ఽయనాయ" ఇత్యాది శ్రుతివిరోధమని శంకింపరాదు. జ్ఞానమనునది భక్తియొక్క- అవాంతరవ్యాపారము గనుక. "కట్టెలతో వంటచేయుచున్నాడు" అన్నప్పుడు జ్వాలలు సాధనములు కావని చెప్పుటకాదు. "యస్య దేవే పరా భక్తి ర్యథా దేవే తథా గురౌ, తస్యైతే కథితాహ్యర్థాః ప్రకాశన్తే మహాత్మనః, "దేహాన్తే దేవః పరం బ్రహ్మ తారకం వ్యాచష్టే, యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః" ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిపురాణవచనములు ఇట్లు చెప్పిననే సమంజసములు కాఁగలవు. అందుచే భగవద్భక్తియే మోక్షహేతువని సిద్ధమైనది.

ఇది శ్రీధరస్వామివిరచిత సుబోధినీటీకయందు మోక్షయోగమనునది పదునెనిమిదవయధ్యాయము సర్వము సంపూర్ణము.

వ. *

రా. ఎచట యోగేశ్వరః = నానావిధరూపములచేనున్న చేతనములు నచేతనములు నైనసమస్తవస్తువులయొక్క- స్వభావయోగము లేవి కలవో వానికన్నిటికి నీశ్వరుఁడు. స్వసంకల్పాయత్తములైన తనకంటె వేఱైన సమస్తవస్తుస్వరూప స్థితి

* విశేషము లేదు.

ప్రవృత్తి భేదములు కలవాఁడైన వసుదేవసూనుఁడైన కృష్ణుఁడుండునో, యెచట అయనమేనత్తకొడుకును ధనుర్ధరుఁడును వారిపాదద్వంద్వములే ఆశ్రయముగాఁ గలవాఁడును నగుపార్థుఁడుండునో, అచట శ్రీయు, విజయము, భూతి, నీతియు, ధ్రువాః—నిశ్చలములని నాయభిప్రాయము.

ఇది శ్రీభగవద్రామానుజ విరచిత శ్రీమద్గీతాభాష్యమున అష్టాదశాధ్యాయము.

ఇతి శ్రీమహాభారతే శతసాహస్ర్యాం సంహితాయాం వైయాసిక్యాం భీష్మపర్వణి శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే మోక్షయోగోనామాఽష్టాదశోఽధ్యాయః.

వ్యాసప్రోక్తమయిన శతసహస్రగ్రంథసమ్మితం బగు శ్రీమహాభారతం బను సంహితయందు భీష్మపర్వంబున శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదరూపంబును యోగశాస్త్రంబును బ్రహ్మవిద్యాబోధకంబు నగు శ్రీమద్భగవద్గీత లను నుపనిషత్తులయందు సన్న్యాసయోగం బనంబరఁగు అష్టాదశాధ్యాయము ముగిసెను.

ఇది శ్రీమత్ఖవాటోపనామ శ్రీరామవిద్వన్మణితనుజన్మ
సుందరరామశర్మసంకలిత గీతార్థసర్వస్వరూప
పరమార్థచంద్రికాఖ్యాన శ్రీమద్భగవద్గీ
తాంధ్రవ్యాఖ్యానంబునందుఁ
అష్టాదశాధ్యాయ టీక.